

**Міністерство освіти і науки України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії НАН України
Інститут історії України НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара**

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

**МАТЕРІАЛИ
II Всеукраїнської наукової конференції**

26-27 травня 2017 р.

Частина I

**Міністерство освіти і науки України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії НАН України
Інститут історії України НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара**

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

**МАТЕРІАЛИ
II Всеукраїнської наукової конференції**

26-27 травня 2017 р.

Частина I

Дніпро

2017

Редакційна колегія:

Токовенко Олександр Сергійович, д.філос.н., проф., декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Сергєєв Вячеслав Сергійович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Горбатенко Володимир Павлович, д.політ.н., проф., заступник директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Касьянов Георгій Володимирович, д.і.н., проф., зав. відділу новітньої історії та політики Інституту історії України НАН України

Пометун Олена Іванівна, д. пед. н., проф. член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України.

Хамітов Назіп Віленович, д.філос.н., проф., провідний науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України

Крилова Світлана Анатоліївна, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософської антропології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Окороков Віктор Броніславович, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Висоцький Олександр Юрійович, д.політ.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Кривошеїн Віталій Володимирович, д.політ.н., проф., завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Третяк Олексій Анатолійович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Вершина Вікторія Анатоліївна, к.філос.н., доц., доцент кафедри філософії, заступник декана факультету суспільних наук і міжнародних відносин з наукової роботи Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Грушецький Богдан Павлович, к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

С 69 Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 26-27 травня 2017 р., м.Дніпро. Частина I. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. – 260 с.

У збірник вміщено матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики», що присвячені найбільш значущим науковим проблемам у царині політичних, соціологічних, юридичних, історичних, філологічних, педагогічних, психологічних, економічних наук, а також філософії, державного управління, соціальних комунікацій, фізичного виховання і спорту. Рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

© Колектив авторів, 2017

© ДНУ ім. Олеся Гончара, 2017

СЕКЦІЯ І.
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
СОЦІОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА:
НОВІ ІДЕЇ ТА НАУКОВІ ДОСЯГНЕННЯ

Д. В. Прошин

**«НЕМЕЦКАЯ ОСЕНЬ» 1977 г.: УРОКИ ОДНОЙ
АНТИТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ КАМПАНИИ**

В этом году исполняется сорок лет с того момента в истории послевоенной Германии (западной ее части), который известен как «Немецкая осень». Это условное и хронологически нечеткое название дано драматическому противостоянию между западногерманским правительством и леворадикальной террористической группировкой «Фракция Красной армии» (РАФ), на последнем этапе «осеннего» противостояния поддержанной Национальным фронтом освобождения Палестины (НФОП). Хотя «Немецкая осень» длилась лишь несколько месяцев (с июля по октябрь 1977 г.), она стала логическим продолжением и завершением первых семи лет борьбы с РАФ (прошел еще двадцать один год, прежде чем террористы признали поражение и «официально» распустили свою организацию [1]). В качестве промежуточного итога «осень» не только в очередной раз показала политическую вредоносность методов террористического подполья, но и «суммировала» многие ошибки и риски, которыми может быть отмечена правительственная антитеррористическая кампания. С этой точки зрения, события «Немецкой осени» и ее предпосылки, отделенные от нас по меньшей мере сорока годами, по-прежнему вызывают немалый интерес. Здесь, разумеется, предложен лишь беглый обзор проблемы и наиболее существенных выводов по ней.

Как и подобные ей европейские левацкие группировки (итальянские «Красные бригады», бельгийские «Сражающиеся коммунистические ячейки», французское «Прямое действие»), РАФ (возникшая в 1970 г.) была, помимо всего прочего, плодом грубых политических упрощений. Упрощенно трактовались изъяны западногерманской политической и экономической системы; объективный анализ ситуации подменялся схематичными рассуждениями о «ползучем нацистском реванше» и потребительском «клубничном рейхе»; наивно рисовались картины подъема народных масс, разбуженных «революционным авангардом» РАФ [см., к примеру: 2]. Сам этот «авангард» никогда не насчитывал больше нескольких десятков политических маргиналов. (Здесь уместно привести высказывание Г. Белля, назвавшего первые акции РАФ «войной шести против шестидесяти миллионов» [цит. по: 3, с. 148]).

Тем не менее проблема, которую представляло собой появление РАФ, была достаточно серьезной и, несмотря на маргинальность левацкого подполья, не имела простого силового решения. Немцы не обнаруживали желания восставать против «Системы» и осуждали использовавшиеся РАФ методы, но при этом многие из них как минимум с 1960-х гг. демонстрировали сравнительно высокий уровень недоверия к полиции и готовность солидаризироваться с жертвами ее излишне жестких действий (реальных или воображаемых). Эту двойственность отразили данные социологического исследования, проведенного в середине 1971 г. Институтом Алленсбаха (после первых столкновений рафовцев с полицией и первых арестов). 40 % опрошенных считали, что членами РАФ движут «политические», а не «преступные» мотивы. 20 % заявили, что понимают тех, кто помогает рафовцам скрываться от полиции. 6 % признались, что сами готовы хотя бы на одну

ночь укрыть разыскиваемого боевика [данные по: 4, с. 199].

В принципе, после возникновения РАФ западногерманские власти оказались перед хрестоматийной дилеммой антитеррористической кампании: они должны были адекватно ответить на вызов террористов и в то же время своими ответными мерами не дать повода для обвинений в нарушении прав человека и не создать питательной почвы для появления «героев сопротивления», «мучеников» и желающих занять их место новых «борцов с Системой». Но в том общественном климате, о котором свидетельствовали данные Института Алленсбаха, сохранить подобный баланс было вдвойне сложно. События «Немецкой осени» показали, что политическому руководству Западной Германии и прежде всего ее силовым ведомствам полностью решить эту задачу не удалось.

К середине 1972 г., после короткого периода растерянности, полиция разгромила «первое поколение» РАФ (1970-72 гг.) и отправила в тюрьму или ликвидировала всех ее основателей и немало рядовых участников (А. Баадера, Г. Энслин, Х. Малера, У. Майнхоф и др.). Более того, когда весной 1972 г. РАФ от ограблений и перестрелок с патрульными перешла к взрывам бомб почти во всех крупных городах ФРГ, большинство немцев поддержало организованную полицией тотальную операцию по розыску и поимке виновных. Глава федерального полицейского ведомства Х. Херольд заметил по этому поводу: «Никогда прежде я не видел такого единодушия между гражданами и полицией [как во время розыска подрывников]» [цит. по: 3, с. 165]. Но, уже устранив непосредственную угрозу новых терактов, власти допустили ряд серьезных просчетов.

Предпринятые против арестованных рафовцев меры жесткого дисциплинарного и психологического давления (прежде всего, полная одиночная изоляция от мира в звуконепроницаемых и круглосуточно освещенных камерах) быстро стали достоянием гласности и были восприняты многими как расправа над уже побежденным противником. Журналист Ш. Ауст, находившийся в центре событий, писал: «[Власти] снабдили РАФ оружием пропагандистской войны: строгое одиночное заключение, перлюстрация писем, видеонаблюдение ... рассматривались даже многими противниками [арестованных] как нарушение прав человека ... Оказавшись в тюрьме, [основатели РАФ] обрели ранее недостававшее политическое влияние. Беспрецедентные меры предосторожности наделили заключенных политической значимостью, не идущей ни в какое сравнение с тем, чего они смогли добиться своими публикациями и терактами» [3, с. 211-212].

Кроме того, еще до разгрома «первого поколения» РАФ был принят «Закон против радикалов», позволявший отказывать в трудоустройстве в государственном секторе (в частности, в системе образования) тем лицам, которые не доказали свою «верность свободному демократическому порядку» [5]. Таким образом, вновь получала широкое применение известная еще со времен нацистского Рейха практика «запрета на профессию». Закон трактовал политическую лояльность предельно расплывчато и предоставлял руководству государственных учреждений немалую свободу в противодействии практически любому инакомыслию. (Так, все сотрудники объявлялись обязанными «активно участвовать, как в служебное, так и в свободное время, в защите законного порядка» [5].)

«Магнетическая привлекательность» (по определению Ш. Ауста [3, с. 211]), которую приобрели оказавшиеся в тюрьме боевики, а также общее ужесточение политического режима радикализировали немало молодых немцев, в середине 1970-х гг. образовавших «второе поколение» рафовцев. В 1970-72 гг. по обвинению в прямой или косвенной причастности к деятельности РАФ полиция разыскивала около сорока человек. В 1974 г. в розыске находилось уже триста. Более того, в особую категорию были выделены т.н. «сочувствующие», которых, по оценкам полиции, насчитывалось более десяти тысяч [3, с. 212]. Можно предположить, что резко возросшая подозрительность привела к завышению цифр, но все же даль-

нейшие события, достигшие кульминации «Немецкой осенью», показали, что на сцену вышло «поколение», более многочисленное и более агрессивное, чем его предшественники.

Хотя главная цель «второго поколения» (освобождение ранее арестованных боевиков) была на порядок скромнее тех, что РАФ ставила в начале своей деятельности, ради ее достижения было совершено несколько громких политических убийств, массовых захватов заложников и похищений. При этом активную роль в развитии событий сыграли сами арестованные. К началу суда над лидерами РАФ (1975 г.) под влиянием общественных протестов и голодовок, регулярно объявлявшихся заключенными, условия содержания рафовцев были значительно улучшены. Это позволило установить постоянные контакты между арестованными и подпольем, восстанавливавшимся после разгрома 1972 г. Тюрьма «Штамхайм», в которой содержались основатели РАФ, по сути, превратилась в один из центров подготовки нового «наступления». Наконец, открытые судебные слушания дали рафовцам удобную трибуну для публичных обвинений в адрес властей и провозглашения своих подстрекательских лозунгов.

Собственно «Немецкая осень» началась в июле 1977 г. убийством при неудачной попытке его похищения банкира Ю. Понто и продолжилась похищением в сентябре президента двух крупных промышленных ассоциаций Х.-М. Шляйера (впоследствии убитого) и захватом в октябре авиалайнера «Люфтганзы» с девяносто одним человеком на борту (эту акцию осуществили боевики НФОП, действовавшие по договоренности с РАФ). Освобождением пассажиров «Люфтганзы» (единственной жертвой среди заложников стал командир авиалайнера Ю. Шуман), коллективным самоубийством вожаков РАФ и убийством Х.-М. Шляйера в середине октября завершилось «осеннее» противостояние и почти десятилетний этап истории РАФ (от основания группировки до смерти ее основателей). Группировка еще раз вернулась на политическую сцену в 1980-х гг., представленная уже своим «третьим поколением», но, несмотря на несколько резонансных терактов (в частности, предположительно членами РАФ в 1989 г. был убит директор «Дойче Банка» А. Херрхаузен), никогда уже не вызывала такой острой напряженности, как во второй половине 1970-х гг.

«Немецкой осенью» РАФ достигла пика своих возможностей, и на несколько недель внимание руководства ФРГ, ее спецслужб и общественности оказалось сосредоточено на действиях этой леворадикальной террористической группировки. Однако силу рафовского «наступления» 1977 г. ни в коем случае нельзя преувеличивать. Как уже было сказано, на протяжении всего своего существования РАФ оставалась маргинальным феноменом, и «Немецкая осень» – как и предшествовавшие ей громкие теракты (захват западногерманского посольства в Стокгольме в 1975 г., убийство генерального прокурора ФРГ З. Бубака в 1977 г.) – ничего не меняет в этой оценке.

Но в то же время не следует и преуменьшать значимости и еще больше – поучительности этих событий. Нет смысла гадать, как развернулись бы события, если бы в противодействии РАФ западногерманские власти изначально выбрали бы более гибкий и одновременно более последовательный курс. Скорее всего, это не устранило бы террористическую угрозу целиком. Вместе с тем умеренность в обращении с уже обезвреженными рафовцами не дала бы возникнуть вокруг уже практически разгромленной группировки ореолу «мученичества» и не вызвала бы притока многочисленных воинственно настроенных новобранцев, «наглядно убедившихся» в «неисправимости Системы». Также, надо полагать, не столь заметной оказалась бы прослойка «сочувствующих», число которых, возможно, преувеличивалось полицией, но так или иначе было достаточным для того, чтобы обеспечить рафовскую «логистику». (Следует особо упомянуть адвокатов арестованных террористов, из сочувствия к своим подзащитным соглашавшихся играть роль посредни-

ков между ними и подпольем.) Вышесказанное относится и к общему ужесточению законодательства и включению в него спорных политических ограничений, подтачивавших некоторых немцев к тому, чтобы внимательнее прислушаться к звучащим в рафовских листовках словам (безусловно, карикатурно преувеличенным) о «нацистском реванше». Наконец, изначальная умеренная строгость к арестованным террористам, скорее всего, позволила бы сохранить необходимую дистанцию между арестованными и их сообщниками и сторонниками, не испытывая нажима со стороны немецкой и даже иностранной общественности. В реальности же власти своими непоследовательными действиями создали наиболее неблагоприятную для себя ситуацию. Сперва примененные к рафовцам излишне жесткие меры придали им непропорционально большой политический вес, а затем резкое смягчение условий тюремного заключения позволило лидерам боевиков использовать появившиеся у них возможности в ходе «осеннего наступления» 1977 г.

Однако важные особенности «Немецкой осени» не исчерпываются ошибками властей. Заслуживают внимания и те парадоксы, которыми была отмечена деятельность РАФ.

Во-первых, рафовские «идеологи» утверждали, что под прикрытием демократической фразеологии в ФРГ готовится «второе издание» фашистской диктатуры. Парадокс в том, что в условиях фашистского (или даже «криптофашистского») режима ничего подобного завершившемуся осенью 1977 г. противостоянию не могло бы произойти. Были бы в принципе невозможны ни открытый процесс, ставший трибуной для организаторов РАФ; ни общественное давление, заставлявшее власти исправлять крайности, допускаясь ими в противодействии террористам; ни мобилизация новых кадров, вдохновлённых примером арестованных боевиков, из тюрьмы регулярно сносившихся с восстанавливавшим свои силы подпольем.

Во-вторых, в своем «манифесте» 1971 г. создатели РАФ заявляли о намерении «на некоторых участках разрушить систему государственного управления, частично вывести её из строя, развеять миф о вездесущности системы и её неуязвимости» [2]. В конце 1970-х гг., как и в 1971 г., «вездесущность системы» оставалась мифом, но после нескольких лет рафовского террора, в этом мифе было куда больше реальности, чем прежде. Еще один парадокс противостояния, достигшего высшей точки в 1977 г., заключался в том, что террористы во многом лишь усилили ту государственную машину, против которой они вели свою «партизанскую войну»: «Сканеры в аэропортах, скрытое наблюдение, компьютерные базы данных; больше денег на полицию, больше полицейских участков, новое снаряжение для полиции, контрразведки, пограничной стражи; новые законы, укрепленные залы для судебных заседаний, блоки строгого режима в тюрьмах...» [3, с. 420].

Для многих немцев была неприемлема победа над терроризмом любой ценой, и они сказали своё слово, заставив власти изменить обращение с арестованными боевиками. По горькой иронии, эти либерально настроенные граждане ФРГ оказались ещё одной жертвой крайних мер, избранных РАФ в борьбе за «истинную демократию». «Немецкая осень» знаменовала собой наступление *Die bleierne Zeit*, «свинцовых времён» – полосы консервативных настроений и подозрительности ко всему, что «угрожает порядку».

Список использованных источников

1.Red Army Faction dissolution notice [Electronic resource]. – Access mode: https://en.wikisource.org/wiki/Red_Army_Faction_dissolution_notice. 2.The Urban Guerrilla Concept by Ulrike Meinhof [Electronic resource]. – Access mode: http://busin.biz/library/strategy/2021_RAF_UrbanGuerrilla.pdf. 3.Aust S. Baader-Meinhof: The Inside Story of the R.A.F / S. Aust. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 457 p. 4.Varon J. Bringing the War Home / J. Varon. – Berkeley: University of California Press, 2004. – 394 p. 5.West German States Declare Radicals Unfit for Public Service (January 28, 1972) – The «Radicals Decree» [Electronic resource]. – Access mode: http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=898.

КРИЗА ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ ЯК ЗАГРОЗА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

Україна переживає нині досить скрутні часи. Тяжка економічна та політична ситуація призводить до подальшого зубожіння населення. Рівень життя простого українця погіршується. Ціни на продовольчі та інші товари зростають з кожним місяцем, а зарплати залишаються на тому ж рівні і є в десятки разів меншими від зарплат європейських країн. З кожним роком підвищуються тарифи на житлово-комунальні послуги для населення. Якщо для багатія з мільярдними статками збільшення квартплати не впливає на сімейний бюджет, то для пересічного громадянина збільшення квартплати – це значний удар по сімейному бюджету (при середній зарплаті по країні близько 5000 грн. на місяць, платити за двокімнатну квартиру близько 3000 грн. – дуже значна сума для сімейного бюджету).

За даними Державної служби статистики в Україні посилюється демографічна криза – продовжується скорочення населення України. Станом на 1 січня 2017 р чисельність наявного населення в Україні, становила 42635,1 тис. осіб. Нагадаємо, що на початку незалежності чисельність українців була 52 млн.

Зазначимо, що, згідно прогнозів ООН, при збереженні динаміки скорочення населення до 2030 року кількість українців зменшиться до 35 млн. Як зазначалося в демографічному звіті ООН, в Україні найнижчий у світі природний приріст населення.

За останні декілька років спостерігається тенденція до зменшення народжуваності. Кількість новоонароджених у січні–вересні 2016р. становила 299,5 тис. осіб, померлих – 431,9 тис. осіб. Народжуваність у січні–вересні 2016 року, порівняно з аналогічним періодом минулого року, зменшилася на 13,5% (3).

В той же час збільшується смертність. Загальний показник смертності знаходиться на достатньо високому рівні 14,7 – 15,3 %. Україна втрачає кожного року близько 700 тисяч своїх громадян, причому третину з них складають люди працездатного віку. В середньому смертність населення в Україні становить 15,2, а в країнах – членах ЄС 6,7 на 1000 населення.

Збільшується рівень бідності. За даними Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини, від бідності, яка унеможливорює реалізацію будь-яких прав людини, потерпають близько 70% українців, виходячи з критеріїв ООН для розвинутих країн, відповідно до яких, громадяни, які близько 50% доходів витрачається на продукти харчування, належать до бідної верстви населення. Мінімальна пенсія, яку отримують більшість українських пенсіонерів, за міжнародними стандартами - це пенсія бідності, на рівні країн третього світу. За останні роки українці стали в два рази біднішими – за гранню фактичного прожиткового мінімуму виявилось 58% населення.

Україна має величезну розбіжність між бідними і багатими. Так, якщо ми порівняємо співвідношення показників 10% - найбіднішого населення, і 10% - найбагатших людей в різних країнах, то виявиться, що в країнах ЄС цей показник варіює в межах 1:5, 1:7; у Японії, - 1:4,5; в Україні нещодавно було 1:30, а зараз вже 1:40 і він тільки зростає! Це призводить до зростання соціального напруження. Такий величезний розрив означає не просто бідність; він спотворює психіку, породжує у «верхах» свавілля і беззаконня, а в «низах» - такі патології, як зневіра, втрата сенсу життя, заздрість, взаємна недовіра, стабільна депресія, агресивність. Найбагатші люди можуть дозволити собі все, а бідним іноді не вистачає навіть на харчування.

Аналізуючи кризові явища в Україні, слід зазначити, що вони стосуються здебільшого простих українців, а більшість представників нинішньої правлячої еліти, не бажаючи усвідомлювати всю трагічність сучасного становища України, продовжують турбуватися лише про свої власні інтереси. Українські політики здебільшого

займаються тільки власним збагаченням та проголошення успішних планів по подоланню кризових явищ і корупції, які здебільшого так і залишаються невиконаними.

Нині для України залишається актуальною проблема формування високодуховної національно-свідомої еліти, спроможної піднятися над власними вузькогосподарськими прагненнями, адекватно відобразити корінні інтереси народу і консолідувати суспільство для їх задоволення.

Відомий дослідник - засновник теорії еліт В. Парето зазначає, що в еліту входять видатні особистості, які довели своїм умінням ставити суспільне вище особистого, що володіють особливими моральними і інтелектуальними якостями. Інший відомий іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет головною властивістю еліти вважав найвище відчуття відповідальності, а французький соціолог О.Конт - раціональність. Еліта будується не за принципом «блакитної крові», а за принципом ефективності і результативності та висувається самим суспільством, яке повинно забезпечувати постійне удосконалення своїх лідерів.

Концепція еліт розроблялася також відомим соціологом і філософом М.Вебером ще на початку XX ст. Еліта, згідно з його трактуванням, - це прошарок професійних політиків, наділених довірою народу. Еліта через систему виборів залежить від населення, а тому намагається завоювати симпатії тих, ким керує. На жаль Україна ще не має високоморальної національно свідомої еліти, яка здатна виконати поставлені перед нею завдання та виробити чіткі механізми подолання кризових явищ.

Але хоча Україна і перебуває сьогодні в тяжкій соціально-економічній ситуації, але вона ще здатна подолати всі ці негаразди, якщо суспільство консолідується і політики вироблять ефективні механізми подолання кризи.

Наші лідери повинні переступити через себе, показати зрілість політичного керівництва. Нам потрібно рівнятися на лідерів західних країн. Вони є відповідальними політиками і інтереси країни ставлять вище своїх власних інтересів та прагнень. Крім того в цих країнах існує розвинуте громадянське суспільство і громадськість просто змушує політиків виконувати свої обіцянки, будь-які порушення, навіть незначні швидко висвітлюються в ЗМІ і це може призвести навіть до відставки урядовця.

Можливим шляхом покращення якісного складу Верховної Ради є внесення змін до виборчого законодавства. Можливо варто застосувати пропорційну систему з відкритими списками, в які включати моральних авторитетів, лідерів громадської думки певних регіонів, які мають значний рівень довіри серед місцевого населення і які реально будуть вирішувати проблеми даного регіону. А на місцевому рівні, як вважають більшість науковців, найбільш ефективною є мажоритарна система виборів депутатів місцевих рад.

Також необхідно сформулювати ефективні форми громадського контролю над діяльністю органів влади, обов'язково розробити дієві механізми встановлення персональної відповідальності кожного депутата перед виборцями і реальної можливості його відкликання, якщо він не виконує свої обіцянки. Тільки тоді в депутатський корпус вожді партій і блоків перестануть проштовхувати своїх родичів, персональних охоронців, водіїв, секретарок. А ще в депутатських кріслах не повинні сидіти бізнесмени та олігархи, які приходять до самого найвищого законодавчого органу країни з єдиною метою - вирішувати свої бізнес-інтереси. Крім того потрібно чітко виписати повноваження гілок влади, щоб вони в повній мірі відповідали за свої сфери діяльності і не дублювали функції один одного. Але знову ж таки чи проголосують нинішні депутати Верховної Ради за ці зміни, якщо вони зачіпають їхні інтереси.

Саме нова відповідальна еліта буде сприятиме глибинному відродженню національного духу, національної самосвідомості, національної ідеї, які і повинні піднести рівень гідності українців і сприяти формуванню у них усвідомлення значимості і цінності нашої держави як невід'ємної складової європейської та світової цивілізації

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ВІК СЕРЕДНЬОГО УКРАЇНЦЯ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Сучасній Україні притаманний свій набір психологічних особливостей, соціокультурних цінностей, установок, пріоритетів, очікувань, поведінкових моделей і традицій, які визначають ставлення до минулого історичного досвіду, формують сучасну суспільно-політичну практику та програмують «образ майбутнього».

Для усвідомлення перспектив суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку українського соціуму вкрай важливо отримати чітке уявлення про цілий ряд притаманних йому психологічних феноменів серед яких важливе місце займають питання пов'язані із визначенням соціального віку (ступеню соціальної зрілості) українців, які відображаються на поведінковому рівні.

Важливою психологічною характеристикою суспільства є його диференціація за віковою ознакою. Для сучасної демографічної ситуації характерне поступове старіння населення України. Унаслідок постійного зниження народжуваності впродовж останнього століття частка дітей знизилась із приблизно 40% на початку ХХ ст. до 15% на поч. ХХІ ст. За 1989–2013 рр. середній вік населення України збільшився на 4 роки, з 36,5 до 40,5 років. Особливо швидко цей процес проходив серед міського населення, де середній вік збільшився на 5,6 років, з 34,8 до 40,4, тоді як серед сільського лише на 0,9 років – з 39,8 до 40,7. Відповідно, зростає електоральна роль людей пенсійного віку, яких, за офіційною статистикою, понад 21% населення України [1, с. 23-24].

Водночас крім хронологічного (паспортного, біологічного) віку психологи виділяють такий важливий феномен, як соціальний (психологічний) вік, який може значно відрізнятися від хронологічного, оскільки орієнтується на міру соціальної зрілості особистості. Сам соціальний вік вимірюється за допомогою співвіднесення рівня соціального розвитку людини (наприклад, міра володіння певним набором соціальних ролей) із тим, що є статистично нормальним для її однолітків.

Використовуючи методологію теорії «Спиральної динаміки» американського психолога К. Грейвза, аналітик Е. Пулман отримав цікаві результати щодо соціального віку українців.

Зазначена теорія виходить із твердження, що всі люди в процесі свого розвитку проходять один і той самий шлях, що складається з восьми послідовних етапів – шести систем мислення першого рівня і двох систем мислення другого рівня. При цьому кожному етапу відповідають свої цінності, мотиви і конкретна поведінка [2].

Кожному рівню відповідає соціальний еквівалент хронологічного віку та призначається індивідуальний колір для зручності оперування інформацією (послідовно: бежевий – вік людини до 6 місяців, фіолетовий – до 3 років, червоний – до 12 років, синій – до 21 року, оранжевий – до 40 років, зелений – до 60 років, жовтий – до 70 років і бірюзовий – старше 70 років). Відповідно, із кожним етапом зменшується роль інстинктів і емоцій та зростає роль раціональності та свідомості в оцінці ситуації й прийнятті рішень.

Інтерпретація результатів дослідження ЦСД «Софія» «Український характер (Характерні соціально-психологічні особливості населення України)», проведеного в березні 2011 р., та окремих матеріалів загальноєвропейського моніторингового проекту «Європейське соціальне дослідження» (2009 р.) дозволила Є. Пулману отримати наступні результати.

Найбільша група – це представники «синьої» парадигми – 50–55% респондентів (соціальний вік 12–21 рік). Переважають цінності «порядок, стабільність, правила, справедливість, свій проти чужого, добро проти зла». На другому місці (15–20%) більш високий рівень розвитку – «помаранчеві» (соціальний вік 22–40 років). Переважають цінності «розвиток, кар'єра, багатство, можливості». Далі «червоні» – 15% респондентів (соціальний вік 4–12 років) – «влада, сила, контроль». Пере-

важають цінності «безпека, сховатися і перечекати, щоб хтось захистив». У 10% населення України – «фіолетовий» рівень мислення (соціальний вік 0,5–3 роки). І найменша група (5%) – «зелені» (соціальний вік 41–60 років). Зрілі особи з високим рівнем рефлексії щодо політичного і громадського життя країни. Цінності: «гармонія», «загальне благо».

Із проведеного дослідження видно, що середньостатистичний українець – це носій «синьої» парадигми (соціальний вік 12–21 рік) з дещо помітним «помаранчевим» вектором (соціальний вік 22–40 років).

Як зазначає Є. Пулман, у країнах Західного світу превалює «помаранчева» парадигма мислення з відчутним «зеленим» напрямком. Ці суспільства завершили процес індустріалізації (модерн) і почали рух до постіндустріального суспільства (постмодерну). Суспільства з переважаючою «зеленою» парадигмою (найближчі до такого типу сьогодні США та країни Скандинавії) – це країни з постіндустріальним укладом, в економіці якого переважає інноваційний сектор економіки з високопродуктивною промисловістю, індустрією знань, а також дуже високою часткою населення, зайнятого в сфері послуг.

У той же час суспільство з переважаючим «синім» рівнем розвитку – це типове традиційне суспільство: традиційна економіка, домінування аграрного устрою (аграрне суспільство), стабільність структури, станова організація, низька мобільність. Відповідно, робить висновок аналітик, Україна – це поки ще стійке суспільство з традиційним укладом, у якому помітна тенденція до переходу в модерновий стан [3].

Побічно подібні спостереження роблять і інші інтелектуали. Так, сімейний психолог С. Ройз наголошує: «Дорослість – не біологічна категорія. До Революції Гідності середній психологічний вік українця становив 13 років. Якщо прослідкувати, як поведуться політики, – це часто підлітковий рівень реагування. Я впевнена, що політики – відображення загального середнього стану країни...» [4].

Підсумовуючи можна констатувати: ситуація в країні характеризується неоднозначними соціально-демографічними процесами. Унаслідок постійного зниження народжуваності впродовж 1989–2015 рр. середній вік населення України збільшився на 4 роки (з 36,5 до 40,5 років). Відповідно, зростає електоральна роль людей пенсійного віку, яких, за офіційною статистикою, налічується понад 21% населення. Водночас соціальний (психологічний) вік сучасного українського суспільства близький до пізнього підліткового періоду (18–25 років). Тобто фактично соціальний вік середньостатистичного українця є на років 15 нижчим, ніж хронологічний вік, що знаходить своє відображення у формуванні суспільних інтересів та відображається на рівні політичної поведінки.

Список використаних джерел

1. Україна у цифрах 2015: статистичний збірник / За ред. І. М. Жук. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 239 с. 2. Пекар Валерій. Разноцветные миры. Популярное введение в «спиральную динамику» / Валерий Пекар // Управление персоналом. – 2010. – № 10 (205). – С. 52-58. 3. Пулман Евгений. Причины инфантильно-феминного состояния украинцев [Електронний ресурс] / Евгений Пулман // Сайт «Хвиля». – 2016. – 23 апр. – Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/society/prichinyi-infantilno-feminnogo-sostoyaniya-ukraintsev.html>. – Назва з титул. екрану. 4. Струк Елена. До Майдана средний психологический возраст украинца был 13 лет, – Светлана Ройз / Елена Струк // Сайт «Фокус». – 2016. – 9 февр. – Режим доступу: <https://focus.ua/society/344894/>. – Назва з титул. екрану.

О. Ю. Висоцький

ПОЛІТИЧНИЙ МОККІНГ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПРОПАГАНДИ

Моккінг (від. англ. mock - підробляти, імітувати, пародіювати, висміювати) – маніпуляція з фальшивим об'єктом з метою зміни символічного чи реального порядку речей. На відміну від політичного фейкінгу як розповсюдження неправдивої інформації, як правило, з метою дискредитації політика чи політичної сили, полі-

тичний моккінг є важливою технологією сучасної пропаганди, дія якої побудована на новому структуруванні пропагандистом політичної ситуації чи реальності в цілому за рахунок створення символічних соціально-політичних конструктів – мокків та наданні їм онтологічного статусу реальних.

Теоретично пропагандистська технологія моккінгу ґрунтується на тому, що пропагандист є єдиним соціально-політичним суб'єктом в сучасному світі, а люди та інститути лише виконують ролі та функції, передбачені позиціями, місцями, що вони посідають в ідеолого-політичному та соціально-символічному порядку суспільних відносин. Бажання та потреби, що виникають внаслідок браку, різного роду нехваток інституційного регулювання, є механізмами для пропагандистського впливу за допомогою мокк-об'єктів, що заповнюють порожні місця для спрямування у відповідне русло бажань та потреб індивідів. Актуалізація та активація відповідних бажань та потреб є необхідною складовою для успішного використання мокк-об'єкту. Термін мокк-об'єкт був запозичений із об'єктно-орієнтованого програмування, де за допомогою мокк-об'єктів моделюється поведінка реальних об'єктів схоже з тим, як це роблять автомобільні проектувальники, використовуючи краш-тест манекен для моделювання динамічної поведінки людини під час зіткнення транспортного засобу.

На практиці головним завданням пропагандиста є створення мокк-об'єкту, використовуючи інституційні лакуни суспільно-політичної структури. Первісно вироблений як символічний, мокк-об'єкт має **реальні** наслідки, об'єктивуючи до цього моменту сплячі у безсвідомому бажання та потреби значних суспільних груп та надаючи їм статус інтересів, що також втілюються в уявному порядку речей у вигляді процесу реалізації ідеального майбутнього. Зазначимо, що мокк-об'єкт створюється не для інституційного регулювання потреб та бажань, а для підпорядкування за його рахунок уявного та реального політичного порядку, для фактичного переструктурування режиму влади, зміни співвідношення позицій владних гравців. У результаті реалізації політичного моккінгу влада одних агентів посилюється, а інших послаблюється.

Одним із важливих мокк-об'єктів в умовах недемократичних режимів є створення опозиційних партій та кандидатів, що мають каналізувати потреби та бажання мас, втілюючи їх в голосування за опозиційні сили. Як бачимо, такий символічний мокк-об'єкт як опозиція в реальному порядку змушує підтримувати чинний режим влади, зміцнюючі його, а в уявному порядку – сподіватися на зміну режиму шляхом голосування. Таким чином, чинний режим влади зміцнює себе за рахунок створення такого мокк-об'єкту як контрольована опозиція. Якщо б такого мокк-об'єкту не було, можливо, активні суспільні сили знайшли б інший спосіб втілення своїх бажань щодо зміни режиму. Дострокові вибори або зміна кабінету також в цьому значенні є мокк-об'єктом, оскільки реально не задовольняють потреби та бажання суспільних мас, а лише символізують їх реалізацію.

Значну роль політичний моккінг грає в гібридній війні, оскільки, по суті, мокк-об'єкти об'єктивують реальність позицій, які загрожують існуванню держави, що зазнає агресії. До мокк-об'єктів, що створювалися Росією для застосування проти України, належать «руська весна», «березневий 2014 р. референдум про статус Криму», «ввічливі люди», «Донецька народна республіка», «Луганська народна республіка» і т.п. Мокк-об'єктами, що використовувалися українською стороною, стали такі події як блокування окупованого Криму та залізниці на Донбасі, а також санкції проти російських компаній.

До функцій мокк-об'єктів належать такі функції як актуалізуюча, активізуюча, об'єктивація бажань та потреб, агрегація інтересів, трансформації настанов, відвернення уваги, акумуляція та каналізація невдоволення, легітимаційна, символічна та пропагандистська.

Слід зазначити, що певна частина депутатів, чиновників та інститутів в сучасній Україні функціонують як мокк-об'єкти, оскільки їх діяльність не спрямована на вирішення конкретних проблем, а лише на імітацію реалізації інтересів громадян та на підтримку існуючого режиму.

Помітну роль серед мокк-об'єктів відіграє проведення державних свят, що має певним чином символізувати піклування державних діячів та інститутів про потреби тих чи інших груп соціуму, про інтереси усього суспільства в цілому. На практиці проведення таких свят виглядає як формалізовані вистави, але, навіть при цьому, певні функції як мокк-об'єкт воно виконує.

Висновки. Мокк-об'єкти – це штучні пропагандистські утворення. Мімікуючи під функціонування справжніх інститутів, вони, з одного боку, активізують та легітимізують потреби та бажання індивідів, а з іншого – імітують їх реалізацію. Пропагандист як суб'єкт діє завдяки інституційним розривам, смисловим порожнечам, які мають бути заповнені символічними подіями, що надають смисл відношенням в рамках певної структури суспільно-політичної реальності. Мокк-об'єкт має реальні наслідки, об'єктивуючи приховані до часу в безсвідомому бажання та потреби значних суспільних груп та надаючи їм статус інтересів, що також втілюються в уявному порядку речей у вигляді процесу реалізації ідеального майбутнього. Мокк-об'єкт створюється не для інституційного регулювання потреб та бажань, а для підпорядкування за його рахунок уявного та реального політичного порядку, для фактичного переструктурування режиму влади, зміни співвідношення позицій владних гравців.

Р. М. Ключник

ЕВФЕМІЗМИ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У сучасну епоху спостерігається прагнення уникати номінативних одиниць, що суперечать вимогам етикету, такту чи заважають досягненню позитивного прагматичного ефекту. Це зумовлює підвищений інтерес науковців до вивчення явища евфемістичної субституції. Евфемізми використовуються у різноманітних сферах людської комунікації, у тому числі й політичній [1, с. 27].

The UN Security Council says it will begin work immediately on new measures against North Korea, after Pyongyang said it had tested a hydrogen bomb [2]. Рада Безпеки ООН заявляє, що негайно почне роботу над новими **заходами** проти Північної Кореї, після того, як Пхеньян заявив, що провів випробування водневої бомби. Даний евфемізм покликаний замаскувати реальні жорсткі санкції (можливим було вжиття слова *sanctions*) економічного й дипломатичного характеру, замінивши їх більш нейтральним словом. При перекладі ми використовуємо **аналоговий** переклад, уникаючи слова «міри», яке у даному випадку, хоч і є дослівним перекладом, видається менш доречним. Даний спосіб перекладу є найбільш адекватним, оскільки враховує дипломатичний протокол та етикет та передає повною мірою наміри політичних суб'єктів.

Die Welt also reported that the man was caught by an agency informant, with the pair having online conversations about a possible attack [3]. Газета «Die Welt» також повідомила, що чоловіка, а також його співрозмовника, з яким він вів онлайн-діалоги про можливу атаку, спіймав **агент-інформатор**. Даний евфемізм покликаний замаскувати діяльність спецслужб, тому замість можливого тут **spy** використовується нейтральне **agency informant**. При перекладі ми використовуємо **аналоговий** переклад. Атрибутивна група **agency informant**, що складається з двох іменників, з яких **informant** є головним, перекладається на українську як «**агент-інформатор**». Таким чином зберігається як евфемізація поняття, так і стилістичні особливості тексту. Крім того, використано перестановку слів у реченні та опу-

щення. Даний спосіб перекладу є найбільш адекватним, оскільки дозволяє подолати неспівпадіння у синтаксичній структурі англійської та української мов.

This proves that the Malaysian side is going to politicise the transfer of the body in utter disregard of international law and morality and thus attain a sinister purpose [4]. Це доводить, що малайзійська сторона готується політизувати транспортування тіла, **повністю нехтуючи** міжнародним правом та нормами моралі і таким чином переслідуючи шкідливу мету. Даний евфемізм має на меті пом'якшити дипломатичне мовлення, замість «порушення» права заявляючи про «нехтування» ним. Перекладаючи евфемізм, ми використовуємо **аналоговий** переклад. Використано опущення прийменника **in**, прикметник *utter* перекладено як прислівник «**повністю**», а іменник **disregard** замінено на дієприслівник «**нехтуючи**». Даний спосіб перекладу є найбільш адекватним, оскільки дозволяє подолати неспівпадіння у синтаксичній структурі англійської та української мов, одночасно зберігши експліцитне забарвлення.

Mr Putin told the TV channel: «Trump was an entrepreneur and a businessman. He is already a statesman, he is the head of the United States of America, one of the world's leading countries» [5]. Пан Путін сказав в інтерв'ю телеканалу: «Трамп був підприємцем і бізнесменом. Він вже державний діяч, він голова Сполучених Штатів Америки, **однієї з провідних країн світу**». Евфемізм, вжитий В. Путіним, покликаний применшити роль США у світі, замість констатації факту, що США – єдина наддержава та найсильніша країна світу. Перекладаючи даний евфемізм, ми використовуємо **еквівалентний** переклад. Використано опущення прийменника **of** та означеного артикля **the**. Замість присвійного відмінку **world's** ми використовуємо родовий відмінок світу. Крім того, використано перестановку, оскільки атрибутивна група перекладається зворотнім порядком слів. Даний спосіб перекладу є найбільш адекватним, оскільки дозволяє зберегти образність та ухилитись від прямої, як це зроблено у тексті оригіналу.

In Syria, especially during the period when Laurent Fabius was the head of the Quai d'Orsay, this dubious interventionist policy resulted in total support to the rebels fighting against Al-Assad regime [6]. У Сирії, особливо у період, коли Лоран Фабіус **очолював офіс на паризькій набережній Орсе**, ця невпевнена політика втручання переросла у повномасштабну підтримку повстанців, що воювали проти режиму Асада. Мета даного евфемізму – уникнути чергового повторення назви офіційної посади Л. Фабіуса. Втім, автори тексту небезпідставно вважають, що назва паризької набережної Ке д'Орсе знайома більшості англомовних читачів саме як місце розташування Міністерства закордонних справ Франції. Враховуючи те, що для українських читачів ця власна назва невідома, то ми використовуємо **описовий** спосіб перекладу, додаючи слова «**офіс на паризькій**», переклавши слово **Quai** дослівно «**набережний**». Даний спосіб перекладу є найбільш адекватним, оскільки дозволяє зберегти образність, донісши якнайповнішу інформацію до читача.

Дослідивши особливості вживання евфемізмів в англомовних політичних текстах, можна дійти висновку, що вони мають значний комунікативний потенціал і виконують низку функцій. Перекладаючи евфемізми на українську, слід звертати увагу на соціокультурний контекст та інші обставини, і в залежності від цього обирати спосіб перекладу та можливі трансформації. Основних способів перекладу евфемізмів налічується три: еквівалентний, аналоговий та описовий переклад. При перекладі евфемізмів ми використовуємо такі лексичні трансформації, як генералізація, конкретизація, антонімічний переклад, компенсація, смисловий розвиток. Граматичні трансформації також використовуються, а саме: заміна, додавання, опущення, перестановка та фрагментація речення.

Список використаних джерел

1. Грогодза І. Функції евфемізмів у сучасному політичному дискурсі / І. Грогодза // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 14 (273). – Ч. III. – С. 27-33. 2. North Korea nuclear test: UN

vows new measures [Electronic source] / The BBC News. – Access mode: <http://www.bbc.com/news/world-asia-35247417>. 3. Germany extremism: Intelligence agency employee arrested over Islamist comments [Electronic source] / The BBC News. – Access mode: <http://www.bbc.com/news/world-europe-38152316>. 4. North Korea demands 'sinister' Malaysia stop investigating Kim Jong-nam death [Electronic source] / The Guardian. – Access mode: <https://www.theguardian.com/world/2017/feb/23/north-korea-malaysia-investigating-kim-jong-nam-death>. 5. Russia's Putin calls Donald Trump 'a clever man' who will learn [Electronic source] / The BBC News. – Access mode: <http://www.bbc.com/news/world-europe-38201559>. 6. The Western Roots of «Middle-Eastern» Terrorism [Electronic source] / The Sri Lanka Guardian. – Access mode: <http://www.slguardian.org/2017/02/the-western-roots-of-middle-eastern-terrorism/>

К. Є. Іщейкін

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Державний бюджет – це не лише основний фінансовий документ країни, а й своєрідний концентрований вираз владних відносин між органами публічної влади та їх взаємовідносин із громадянами. Аналіз бюджетного процесу, його учасників, принципів і порядку розподілу між ними фінансових ресурсів дає уявлення про фактичний вплив конкретного органу у політичній системі держави, який може не вписуватися у його конституційний статус. Відповідно, з'ясування кола учасників бюджетного процесу та їх повноважень дає змогу встановити реальний ступінь демократичності конкретної держави та вказати шляхи посилення легітимності органів публічної влади.

Згідно Бюджетного кодексу України (БКУ), бюджетний процес – це регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства. Його учасниками є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями – правами та обов'язками з управління бюджетними коштами (ст. 19) [1].

У контексті участі найбільш важливими принципами бюджетної системи України є (ст. 7 БКУ):

- самостійності: Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів місцевого самоврядування, а останні – не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети;

- субсидіарності: розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача;

- справедливості і неупередженості: розподіл суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами здійснюється справедливо і неупереджено, що повторює ст. 95 Конституції України;

- публічності та прозорості: громадськість інформується з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів.

Тобто, законодавчо участь громадян у бюджетному процесі не передбачена, хоча саме активне залучення громадян сприяло б реалізації останніх принципів бюджетної системи – справедливості і неупередженості, публічності і прозорості.

Водночас Конституція України передбачає, що громадяни мають право брати

участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38). Також кожен громадянин має право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, зобов'язаних розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40). Тобто конституційних обмежень для залучення громадян у процес підготовки основного фінансового документу держави та до контролю за його виконанням – не існує, але законодавчо участь громадян у цих процесах не врегульована.

Дещо більше можливостей для участі у бюджетному процесі у громадян з'являється на місцевому рівні, оскільки місцеве самоврядування це право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (ст. 140 КУ).

До власних повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить в тому числі і складання проекту місцевого бюджету, подання його на затвердження відповідної ради, забезпечення виконання бюджету; щоквартальне подання раді письмових звітів про хід і результати виконання бюджету; підготовка і подання відповідно до районних, обласних рад необхідних фінансових показників і пропозицій щодо складання проектів районних і обласних бюджетів (ст. 28 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [2]).

Органи місцевого самоврядування в селах, селищах, містах, районах у містах самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети згідно з БКУ (ст. 61). Хоча саме районні та обласні ради затверджують районні та обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами, однак складання і виконання районних і обласних бюджетів здійснюють відповідні державні адміністрації.

Видатки, які здійснюються органами місцевого самоврядування на потреби територіальних громад, їх розмір і цільове спрямування визначаються відповідними рішеннями про місцевий бюджет. Видатки місцевого бюджету фінансуються із загального та спеціального фондів місцевого бюджету. Бюджет розвитку є складовою спеціального фонду і його кошти спрямовуються на реалізацію програм соціально-економічного розвитку відповідної території, пов'язаної із здійсненням інвестиційної діяльності, здійснення інших заходів, пов'язаних з розширенням відтворенням, а також на погашення місцевого боргу (ст. 64 БКУ).

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає такі форми участі громадян у вирішенні питань місцевого значення: місцевий референдум (ст. 7), загальні збори громадян за місцем проживання як форма безпосередньої участі (ст. 8), місцеві ініціативи (ст. 9), громадські слухання (ст. 13). При цьому порядок проведення загальних зборів громадян і громадських слухань визначається статутом територіальної громади.

Така нормативно-правова база дає змогу запозичувати і впроваджувати досвід бюджету участі – залучення громадян до бюджетного процесу шляхом надання їм права щодо розподілу певної частки місцевого бюджету. Такий крок стимулює громадян брати активнішу участь у вирішенні місцевих проблем, підвищує легітимність органів публічної влади і прозорість їх діяльності, сприяє ефективнішому витрачання коштів, що спрямовуються на задоволення реальних потреб мешканців. На сьогодні бюджет участі практикують у чотирьох містах (Івано-Франківську, Луцьку, Полтаві, Черкасах і Чернігові), а ще близько 30 розглядають можливість його впровадження. Однак на перешкоді розширення кола учасників бюджетного процесу України стоїть його централізований характер, що суперечить конституційному принципу самостійності місцевого самоврядування та його органів у формуванні місцевих бюджетів.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України; Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 01.04.2016). 2. Про місцеве самоврядування в Україні; Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Урядовий кур'єр. 1997. 14 червня.

Ю. В. Білоус

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА

Імідж є об'єктивним явищем і відіграє істотну роль для оцінки явищ і процесів. У політиці імідж також відіграє важливу роль та часто має визначальне значення для перемоги на виборах.

Імідж – це спеціально створюваний, навмисно формований політичний образ для досягнення поставлених цілей [2, с. 5].

Відповідно, розуміння іміджу як певного типу товару передбачає його створення та поширення за законами політичного ринку.

Формування політичного іміджу – контрольований процес, який вибудовується за певною схемою.

Різні вчені виокремлюють кілька основних етапів механізму формування іміджу політичного лідера, таким чином структуруючи цю діяльність.

В.Корнієнко та С.Денисюк зазначають, що створення політичного іміджу лідера проходить ряд певних етапів, кожен з яких має свої методи здійснення [3, с.88].

Перший етап – збір і аналіз інформації. На цьому етапі збирається інформація, на базі якої буде створюватися побудова іміджу. Дані класифікуються за такими категоріями: природні якості кандидата, набуті якості, соціальні та політичні характеристики, дані соціологічних досліджень, загальна інформація. Обробка зібраної інформації дозволить визначити стратегічну спрямованість роботи з іміджем політика, а її аналіз дасть можливість визначити ті якості особистості, які слід підкреслити, і ті, що повинні бути «затушовані».

Другий етап – конструювання іміджу. Воно здійснюється за кількома напрямками: зовнішня привабливість, комунікативна механіка, ділова риторика.

Третій етап – адаптація кандидата до образу, який є штучним утворенням. Він повинен вжитися в образ і контролювати свою поведінку.

Четвертий етап – апробація на електораті. Цей етап здійснюється в два кроки: 1) апробація через посередників, які повинні розповідати про ті чи інші сторони лідера в різних аудиторіях і відслідковувати реакцію; 2) особиста апробація, коли політик виступає в новій ролі.

П'ятий етап – аналіз інформації про імідж, коли необхідно систематизувати інформацію з різних джерел про імідж щодо того, що і чому не влаштовує виборців в іміджі політика, що можна змінити і додати.

Шостий етап – корекція іміджу, яка повинна проходити непомітно для виборців. Спочатку аудиторії слід дати можливість звикнути до цього образу. Якщо один з елементів іміджу не сприймається, то його слід уникнути. Крім того, необхідно враховувати, що погляди електорату змінюються залежно від ситуації.

В. Бебик на основі етапів політичного рекламування в межах маркетингового підходу до політики, виокремлює такі етапи створення іміджу політичного лідера: **перший етап** – вивчення ідеологічних, соціальних та політичних установок громадян щодо іміджу «ідеального» політичного діяча, сформованого на конкретному етапі у суспільній свідомості; **другий етап** – дослідження характеристик іміджу реального кандидата, сформованого громадськістю на підставі виступів кандидата по телебаченню, на радіо, у пресі до початку виборчої кампанії; **третій етап** – створення іміджу кандидата, який можуть «купити» виборці внаслідок проведення рекламної кампанії; **четвертий етап** – розробка форм і методів використання засобів масової інформації та результатів опитувань у розповсюдженні політичної реклами, базуючись на обраному іміджі; **п'ятий етап** – реалізація («продаж»)

створеного іміджу через засоби масової інформації [1, с. 201-202].

На думку В. Ольшанського, вся технологія формування іміджу складається з чотирьох етапів. На першому етапі іміджмейкер сам, інтуїтивно або на основі якої-небудь соціологічної інформації вирішує, що сподобається людям в даному політиці, а що – ні. На другому етапі створюється візуальний образ політичного діяча – удосконалюється його зовнішній вигляд, манера спілкування, дикція тощо. На третьому етапі власне іміджмейкінг завершується і починається політична реклама – приходять фотографи, телевізійники, дизайнери плакатів і укладачі листівок. На четвертому етапі виготовлена рекламна продукція тиражується і поширюється. В цілому, як зазначає автор, це – найбільш примітивна, але широко поширена схема [4, с. 342].

Отже, формування іміджу політичного лідера – це складний багаторівневий процес, успішність якого багато в чому залежить від чітко поставлених цілей.

Узагальнюючи, можна сказати, що механізм формування і просування іміджу політичного лідера включає в себе, по-перше, індивідуалізацію, яка передбачає створення такого іміджевого образу, який би легко упізнавався, по-друге, акцентуацію, що передбачає, що головні іміджеві характеристики підкреслюються і виділяються іміджмейкером, і по-третє, просування.

Список використаних джерел

1. Бебик В. М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг : [навч. методич. посіб] / В. М. Бебик. – К. : МАУП, 2001. – 216 с. 2. Егорова-Гантман Е., Плешаков К. Политическая реклама. – М.: Николло, 1999. – 240 с. 3. Корнієнко В. О., Денисюк С. Г. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації: Монографія. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. – 145 с. 4. Ольшанский Д. В., Пеньков В. Ф. Политический консалтинг. - СПб.: Питер, 2005. – 448 с.

О. В. Саган

ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІЗМУ: ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ

В історії розвитку світової спільноти явище екстремізму не є новим. В силу багатьох чинників воно має тривалу історію та властиве різним історичним епохам. Незважаючи на те, що поняття «екстремізм» увійшло до лексикону на рівні масової свідомості, в різних країнах воно отримало відмінні наукові визначення. Відсутність єдиного підходу пояснюється складністю країнознавчих реакцій на цю надто чутливу соціально-політичну проблему, що передусім пов'язано з станом політичної культури, толерантності і реакцією суспільства на випадки екстремістського характеру.

Дослідник цього явища Кочергін Р.О. дає таке визначення екстремізму: «Екстремізм – це негативний соціально-правовий феномен, який полягає в вираженні соціально-патологічних крайніх поглядів, які відображують переконання, спрямовані на корінні зміни протиправними, переважно насильницькими заходами, сформованих та усталених суспільних відносин в політичній, економічній, духовній або соціальній сферах чи їх окремих складових [2].

Боротьба з міжнародним екстремізмом, в першу чергу, передбачає роботу з молоддю як з найбільш динамічною і вразливою соціальною групою. Актуальність проблеми екстремізму в молодіжному середовищі зумовлюється передусім тим, що зазначене явище має небезпечну тенденцію до переростання у більш серйозні злочини, зокрема, таке як тероризм.

З позиції протидії екстремізму молодь розглядається як соціальна група, яка має специфічні соціальні та психологічні риси, наявність яких зумовлюється віковими, соціально-економічними суспільно-політичними чинниками, які ускладнюються інформаційною динамікою формування особистого духовного світу. Зазви-

чай сучасні дослідники до цієї групи відносять людей у віці від 15 до 30 років. Молодь, визначаючи свій життєвий шлях, вирішує конфліктні ситуації, виходячи з співставлення можливих варіантів, а враховуючи властиві для молодіжного віку емоціональну збудливість, невміння стримуватися та відсутність навичок у вирішенні навіть нескладних конфліктних ситуацій, це може призвести до здійснення різноманітних девіацій [2]. Враховуючи вищезазначене, можна висловити думку, що у протистоянні екстремізму робота з молодіжною аудиторією як динамічним середовищем стає першочерговим завданням всіх державних органів і громадянсько-суспільних структур.

Екстремістські дії характерні передусім для молоді. З точки зору біхевіорального (поведінкового) підходу молодіжний екстремізм – це реакція індивіда на несприятливі фактори оточуючого середовища, яка проявляється та закріплюється у груповій поведінці. Десоціалізуючі фактори, передусім соціально-економічного середовища, здатні сформувати в людині такі якості як маргінальність, нонконформізм і конформізм, жорстокість та агресивність, психологічну залежність від групи та демонстративність, а також інші форми девіантної поведінки. Детермінантами в даному випадку виступають найрізноманітніші складні для молоді ситуації, де знаходять своє підкріплення форми поведінки, які пов'язані з демонстрацією сили та агресії. Завдяки закріпленню агресивної поведінки молодь отримує можливість швидко домогтися бажаного результату, а головне отримати схвалення однолітків у групі, що є потужним стимулом для закріплення різноманітних девіацій [4].

Елементи екстремістської поведінки молоді формуються на фоні деформації соціального та культурного життя суспільства. Що стосується основних причин зростання екстремістської поведінки молоді та її схильності до різноманітних радикальних ідей, то дослідники цієї проблеми відносять до їх переліку наступні: соціальну нерівність; відсутність сформованої психіки; бажання самоствердитися у світі дорослих; недостатню соціальну зрілість; брак професійного та життєвого досвіду; відсутність обґрунтованої життєвої позиції, тощо.

Молоді властива психологія максималізму та наслідування, що в умовах гострої соціальної кризи є ґрунтом для агресії та молодіжного екстремізму. Слід зауважити, що більшість злочинів екстремістської спрямованості здійснюється неповнолітніми в складі групи, адже численні молодіжні банди досить часто перетворюються на екстремістські угруповання. Схильність дітей та підлітків до скоєння злочинів або інших дій антисуспільної спрямованості у складі групи пояснюється бажанням визнання у компанії інших однолітків [1].

Безумовно особливе значення у вирішенні зазначеної проблеми посідає профілактична робота у різноманітних навчальних закладах системи освіти. Дослідниками пропонуються різноманітні шляхи реалізації такої профілактичної роботи. Наприклад, пропонується створення молодіжних організацій на зразок скаутського руху. Інші орієнтуються на масові заходи та заходи під час дозвілля. Ними можуть бути тижні національностей; тренінги з толерантності; цілеспрямована відкрита соціальна реклама; паради; флешмоби, тощо. Увагу дослідників спрямовано на розвиток компетентносної складової виховання, розвиток соціальної активності, громадської культури та толерантності серед молоді. Зазначені шляхи пов'язані з первинною профілактикою молодіжного екстремізму, тобто роботою з попередження притоку нових членів до екстремістських рухів і формувань [3].

З огляду на вищезазначене з метою профілактики екстремізму серед молоді в Україні перед системою освіти можуть бути поставлені наступні завдання: розробка системи психо-корекційної роботи, націленої на профілактику серед молоді проявів ненормативної агресії, розвиток умінь соціальної взаємодії, саморегуляції, рефлексії, формування навичок толерантної поведінки, а також на вихід з деструктивних культів, організацій, субкультур; оптимізація соціального середовища вишів, створення в них простору для конструктивної взаємодії, стимулювання пози-

тивних емоцій від участі у реалізації соціальних проєктів і аналізу досяжних перспектив, до реального досвіду у вирішенні проблем; формування толерантної, відповідальної успішної особистості студента, орієнтованої на цінності громадськості та патріотизму; зміцнення дружніх стосунків між студентами різних національностей та релігійних конфесій; розвиток соціального партнерства з профілактики екстремізму у межах громадянського суспільства та підтримка вдалих проєктів на більш широкому рівні.

Список використаних джерел

1. Берковец Л. Агрессия: причины, последствия, контроль. М., Олма-пресс. 2009. С. 207.
2. Кочергин Р. О. Некоторые аспекты криминологического обоснования существования молодежного экстремизма, основанного на национально-миррелигиозном признаках: *Criminological foundation of young people extremism based on national and religious notes* // Человек . 2008. № 1. С. 117 – 120.
3. Криницына Е. Проблемы профилактики экстремизма в воспитательном пространстве современного ВУЗА/Е.Криницына (Электронный ресурс) <https://core.ac.uk/download/pdf/42052178.pdf>.
4. Плотникова О.А., Барнаш А.В. Психология молодежного экстремизма http://www.b17.ru/article/the_psychology_of_youth_extremism/.

А. Ю. Кравець

СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ: БІОПОЛІТИЧНИЙ ПІДХІД

Проблематика політичної поведінки, як і питання про природу «людини політичної», є складним феноменом наукового аналізу, адже в біополітичному дискурсі й досі не вироблено чіткого уявлення про ті фундаментальні характеристики, що лежать в природі «людини політичної», та формують її політичну поведінку. Одні біополітики наполягають на пріоритетному значенні біологічних чинників, інші – соціальних. В даному дослідженні акцент робиться саме на соціальних детермінантах: еволюція відомості, виховання, навчання, соціалізація, комунікація тощо.

Серед біополітиків, що займаються цією проблематикою, слід виокремити: А. Соміта, С. Петерсена, А. Олєскіна, та інших. При цьому варто зазначити, що у біополітичному співтоваристві не має єдиного бачення того, що ж відноситься до соціальних детермінант й яка з них найбільше впливає на формування політичної поведінки. А тому метою дослідження є комплексний аналіз біологічних детермінантів політичної поведінки, що сприяє уточненню наукового знання стосовно цієї проблематики, підкреслює міждисциплінарний статус біополітики і конкретизує сферу її наукового інтересу.

Біологічні детермінанти як то: генетика, інстинкти, нейрофізіологічні та психологічні особливості, вроджені якості тощо, безперечно, впливають на соціальну й політичну поведінку індивіда. Проте, доведено, що вроджені якості (генетика) може корегуватись завдяки еволюції людської свідомості, соціалізації, вихованню і навчанню. Тож, не дивлячись на споріднену схильність людини і приматів до ієрархічної громадської організації, тільки людина розвинула в собі здібності, які є унікальними в тваринному світі: мову, рефлексію і самосвідомість. Таким чином, можна констатувати, що крім спадковості на поведінку людини впливає виховання і соціалізація, тобто засвоєння певних норм і правил. При цьому, ці норми і правила містяться у сфері моралі, яка розглядається в якості унікальної людської функції. Як зазначили А. Соміт і С. Петерсон, тільки «людина розумна» здатна «створювати в рудиментарній формі великий комплекс мови, законів, звичаїв і традицій... і діяти відповідно до них, а не до природних інстинктів [16, с. 27]. За словами Я. Татерсола, «якщо будь-які з відомих нам організмів існують в тому світі, що даний їм природою, то люди живуть світі, який вони символізують і заново творять у своїх умах» [18]. Підтвердження цьому наводить і Д. Бараш, за словами якого «зі всіх живих істот тільки люди унікально здатні до непокори тим біологіч-

ним схильностям, що шепочуть всередині них» [3, с. 15-16]. В даному контексті варто навести і тезу Р. Фокса, яка яскраво описує прірву між «людиною розумною» і іншими приматами: «Людина відрізняється від інших приматів, не тому що вона переборола свою природу примата, але тому що відрізняється від примата типом природи ... Людина поводиться культурно, тому що мутація і природний відбір змусили людину винаходити правила, створювати міфи, говорити на мовах і формувати чоловічі клуби...» [8, с. 28].

Деякі з ідей і цінностей, які складають великий пласт культури будь-якого народу, часто приписуються божественному джерелу, інші – мають світських характер і створені людьми. Ці ідеї та цінності почали глибоко змінювати поведження тих, хто в них вірить. Ця чудова риса, що проявляється тільки представниками нашого власного виду, це те, що біополітики називають «indoctrinability» (навіювання, здатність піддаватися, сприймати ідеї та дотримуватися їх). Як зазначають А. Соміт і С. Петерсен, «коли це відбувається, людина буквально стає «служогою» своїх власних творінь» [16, с.28 137].

Таким чином, ідеї і цінності, створені людиною, почали змінювати її поведінку в суспільній і політичній сфері. І дійсно, якщо поглянути на історію, релігії змінювали, іноді доволі кардинально, поведінку своїх прихильників. Але світська влада, з її законами і заборонами, також здатна впливати на суспільну і політичну поведінку людини. Так, відомий етолог К. Лоуренц у відповідь на еволюційні теорії походження людини і соціуму шляхом природного відбору, стверджує, що соціальні і культурні норми та звичаї формувались скоріше не на генетичній, а на соціально-психологічній основі, коли у якості сировини використовувались не мутації та рекомбінації, а звичаї та звички [16].

Біополітики констатують, що на політичну поведінку людини неодмінно впливає соціалізація. Наприклад, Р. Лейн сфокусував увагу на основних віруваннях людини, у формуванні яких важлива роль відводилася політичної соціалізації. Відповідно до подібних установок автор вважав, що «політична особистість може бути визначена як ... організована, динамічна відповідь на політичні стимули» [11, р.51].

При цьому, домінуючу роль в процесі соціалізації біополітики відводять навчанню. На думку дослідників, навчання є необхідною передумовою політичної соціалізації – засвоєння людиною тих чи інших політичних поглядів і цінностей. Навчання як правило призводить до довготривалих перебудов поведінки з відповідними змінами в нервовій системі. Таким чином, «навчання як форма поведінки пов'язана з придбанням життєвого досвіду, дуже важливою складовою частиною якого є взаємодія із собі подібними. Таким чином, навчання пов'язане не тільки з індивідуальним, але і з соціальною поведінкою». (Олескин. Биополитика, с. 79.).

Не менш важливу роль, ніж навчання, відіграє комунікація. «Комунікація в світі живого (біо-комунікація) розуміється як обмін інформацією між індивідами (клітинами, багатоклітинними організмами) і (або) групами. Комунікація – істотний компонент будь-якої соціальної поведінки, бо важко уявити собі соціальну поведінку без «обміну інформацією». В свою чергу біо-комунікація включає: 1) адресата (того, кому адресоване повідомлення); 2) канал комунікації (спосіб передачі інформації); 3) код (спосіб запису повідомлення на відповідному каналі). (Олескин. Биополитика, с. 80.).

Як і антропологи, біополітики важливу роль у формуванні політичної поведінки відводять мові. Оскільки саме в ній визначально закріплені терміни, що закріплюють домінуючий статус. Фактично всі мови рясніють словами і займенниками, які визнають і зміцнюють відмінності статусу. Як зазначають Л. Тайгер і Р. Фокс: «У питанні ідентифікації нижчих і вищих, ми починаємо не на порожньому місці, а залучаємо ретельно продуманий репертуар вже запрограмованих способів показувати ці відмінності статусу». [19, с. 41-42]. Пізніше Б. Гінсберг висловив ту ж саму ідею більш консервативно: «У всіх людських груп є свої ієрархії поваги-

домінування. Колективно і історично, такі ієрархічні організації, здається, вкорінені в біологічну природу нашого виду, і тому повинні частково розумітися в термінах еволюції» [9, с.1].

Отже, на політичну і соціальну поведінку «людини політичної» впливають не тільки біологічні чинники: генетична схильність до біологічної адаптації, створення ієрархічних структур, політичного домінування і підкорення, а й соціальні, як то: мова, культура, мораль, що завоюються в процесі соціалізації, комунікації та навчання.

Список використаних джерел

1. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло») [Текст] / [пер. с нем. Г. Швейника] – Москва, Прогресс : Универс, 1994. – 556 с.
2. Олескин А. Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты [Текст] / А. Олескин. – Москва: МГУ, 2001. – 230 с.
3. Barash D. State behaviour, individual behaviour, and the legacy of biology in a troublesom world [Text] / D. Barash // Politics and the life science. – 1994. – Vol. 13. – P. 15-16.
4. Fox R. The Search of Society [Text] / R. Fox. – New Brunswick: Rudgers University Press, 1989. – 383 p.
5. Ginsberg B. The evolution of social and political behaviour. [Text] / B.Ginsberg. – Washungton, DC: American Political Science Association, 1988. – 198 p.
6. Lane R. Political Man [Text] / R. Lane. – N.Y.: Free Press, 1972. – 200 p.
7. Somit A., Peterson S. The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution [Text] / A. Peterson, A. Somit. – NY: Palgrave Macmillan, 2005. – 190 p.
8. Tattersall I. The Monkey in the Mirror [Text] / I. Tattersall. – New York: Harcourt, 2002. – 230 p.
9. Tiger L., Fox R. The Imperial Animal [Text] / L. Tiger, R. Fox. – New York: Dell, 1997. – 450 p.

Г. І. Смокова

СУЧАСНА МОЛОДЬ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ

Для більшості українців період незалежності став часом ціннісного зламу – глибокої перебудови базисних переваг, установок, життєвих орієнтирів, які проявляються у відмінностях світогляду між сучасною молоддю та більш зрілим поколінням, що призводить до гальмування демократичних процесів в нашій державі. Це дає нам підстави вважати, що саме названа трансформація та конфлікт цінностей - причина багатьох суперечностей і парадоксів нашої дійсності, що й є робить це питання актуальним сьогодні.

Серед невеликої кількості наукових робіт, дисертацій, статей, присвячених різним аспектам цієї проблематики, які вийшли в Україні, заслуговують уваги праці Є. Головахи, А. Ручки, М. Головатого, Є. Бородіна, В. Куліка, Т. Голубицької, О. Голубицького, В. Рябіки, Ю. Поліщука, Ю. Тарабукіна, В. Онікієнка, Л. Ткаченка та інших. Однак, їх доробки не розкривають усієї глибини ціннісних трансформаційних процесів, що відбуваються зараз в українському суспільстві. Зокрема, не досліджується специфіка сучасної молоді у контексті життєвих пріоритетів та чинників, що впливають на їх формування.

Отже, мета дослідження – визначення основних життєвих цінностей сучасної української молоді та виокремлення тих факторів, що впливають на формування їхнього світогляду й процесу політичної соціалізації сьогодні.

Аналізуючи трансформаційні процеси, що відбуваються на пострадянському просторі, варто підкреслити, що значна частка населення України народилася за часи панування СРСР та вихована за соціалістичним світоглядом. Параметри процесу їх соціалізації жорстко та однозначно детермінувалися радянською ідеологією й культурою, котрі носили цілісний, всеосяжний характер. За неминучих варіацій вони формували тип «радянської людини» з відповідними йому поведінковими аспектами, а саме: колективістським мисленням, визнанням пріоритету суспільних інтересів над особистими, орієнтацією на державний патерналізм і слабкою індивідуальною активністю, настороженням відношенням до багатства та перевагою ідеологічних цінностей [3].

Спираючись на проведені дослідження Всесвітнього огляду цінностей (World Values Survey) Україна належить до тієї категорії, де постматеріальні цінності тільки набувають розвитку [4], [5].

Масштабні суспільні перетворення на початку 90-х рр. якісно змінили ситуацію. Почався перехід від радянського соціалістичного устрою до відносин ліберальної демократії й ринкової економіки, причому коли в економіці реформи проходили форсованими темпами, то у більш інерційних сферах політики і культури зміни тривають дотепер. Така системна трансформація буття сформувала новий тип особистості – сучасна молодь, народжена в кінці XX – початку XXI століття, яка вбачає головним життєвим пріоритетом самореалізацію та саморозвиток разом із можливістю присвячувати час близьким та друзям. При чому, останнє превалює над кар'єрою. Цей тренд можна спостерегти в усій Європі. Берлінський консалтинговий інститут Trendence опитав 320 тисяч випускників вишів про їхні пріоритети. Попри економічну кризу, молоді фахівці в середньому прагнуть проводити менше часу на роботі, тому що, на їх думку, робота повинна перш за все стимулювати особистий розвиток [1].

Саме такі зміни у світогляді сучасної молоді є показником переходу від матеріальних цінностей до постматеріальних, про які влучно зауважив Р. Інглхарт у своїй відомій праці «Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества». Під матеріальними цінностями розуміється фізична й психологічна безпека, фінансове благополуччя та схильність до конформізму. Постматеріалісти цінують саморозвиток, свободу та якість життя [2].

Аналізуючи результати Всеукраїнського соціологічного дослідження цінностей української молоді, яке проводилося у 2016 році Центром незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» на замовлення Міністерства молоді та спорту України, варто відзначити, що основними пріоритетами в житті для більшості молодих людей є сімейне щастя (71,7%) та кар'єра (48,1%). Третє та четверте місце у своїх вподобаннях посідає свобода й незалежність у своїх рішеннях (38%), а також, можливість реалізувати наявний талант або здібності (32,1%).

Таким чином, можна зазначити, що серед вікової категорії 15-29 років переважно найбільша кількість постматеріалістів. Це є підтвердженням гіпотези соціалізаційного лагу Р. Інглхарта: молоді люди більш схильні до постматеріалістичних цінностей, ніж старші покоління. Це пов'язано з економічними умовами, яких проходив етап їхнього дорослішання.

Отже, Україна належить до пострадянських країн, що розвиваються не занадто швидкими темпами. Для розвитку свободи особистості має бути економічне підґрунтя, оскільки постматеріалістичні цінності скоріше формуються в країнах, де первинні потреби людей задовольняються як першочергові.

Спираючись на низку проведених досліджень, українське суспільство варто охарактеризувати як модерне з маленькими частками постматеріалістських цінностей, які присутні лише молодому поколінню «У», що при сприятливих умовах та підтримці держави виступає двигуном розвитку країни, ініціатором прогресу, його спрямовуючою силою, і цей бурхливий молодіжний рух ідей дозволяє рухатися вперед та прискорювати демократичний транзит й пристосування до сучасного мінливого світу. Саме цьому питанню і будуть присвячені наступні наукові дослідження.

Список використаних джерел

1. Зіфер К. «Покоління У»: менше роботи, більше вільного часу - [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/покоління-н-менше-работи-більше-вільного-часу/a-17170647>.
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // Полис.- 1997.- №4. – с. 6-32.
3. Левада Ю.А. Поколения XX века: возможности исследования // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. – 2001. – № 5. – С. 7-14.
4. World Value Survey wave 5 (2005-2009) [Electronic resource] // Regime to access: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV5.jsp>.
5. World Value Survey wave 6 (2010-2012) [Electronic resource] // Regime to access: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>.

ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО ФАКТОРА У ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. позначився посиленням у соціально-політичному розвитку держав етнонаціонального фактора. Особливо це стосується країн з поліетнічним складом населення, до яких відносять і Україну. Крім того, на сучасному етапі система відносин «держава – етнонаціональна спільнота» більше не може ігноруватися при визначенні основ етнонаціональної політики будь-якої країни. Адже інтереси такого роду спільнот в межах окремого суспільства прямо пропорційно впливають на стабільність/нестабільність у державі, її територіальну цілісність і спокій громадян, що яскраво проявилось під час подій останніх кількох років в Криму та на Сході України.

Усе це підсилює науковий інтерес і актуалізує наукові дослідження у вказаній сфері. Справедливо наголошує українська дослідниця В. Андріяш, що «останнє десятиріччя у вітчизняній науковій думці характеризується активним пошуком теоретичного та практичного вирішення широкого спектру проблемних питань щодо етнічної проблематики, етнічної й національної державної політики та етнічними процесами в контексті становлення України як демократичної, незалежної держави та багатонаціональної спільноти» [1, с. 6].

З свого боку додамо, що сьогодні етнонаціональний фактор став потужним феноменом, який впливає на всі, без винятку, сфери життєдіяльності суспільства, але найбільш значимим є цей вплив саме на політичну сферу. Професор Д. Горовіц ще у 1985 р. писав: «Етнічність – центр політики країни після самої країни, потенційне джерело викликів згуртованості держави і міжнародної напруги. Вона виборює, точить і випалює свій шлях у публічну і наукову свідомість» [3, с. 9].

У цілому, проблема етнонаціонального фактора, його ролі, місця і впливу на політичну систему почала розроблятися відносно недавно: тільки з середини ХХ ст. після виникнення етнополітики, як окремого наукового напрямку для вивчення теоретичних та практичних аспектів етнополітичної сфери. В Україні ж сам термін «етнонаціональний фактор і/або чинник», що часто вживаються як синоніми, був введений у наукову та політичну літературу тільки після здобуття незалежності. Тут його розробкою займалися зокрема В. Ананьїн, П. Надолішній, Л. Шкляр, які дали власне визначення цьому терміну. Хоча не тільки визначення, а й значення даного явища під впливом сучасної дійсності постійно уточнюється.

З нашої точки зору, етнонаціональний фактор варто розглядати як показник активності етнонаціональної спільноти у різних сферах суспільного буття; як активний потенціал етнонаціональної спільноти, що в залежності від задоволення або не задоволення основоположних інтересів цієї спільноти, має конструктивний (позитивний) або деструктивний (негативний) вплив на життя всього суспільства; як збудник регіональних інтересів у поліетнічному середовищі.

Теоретична розробка проблеми етнонаціонального фактора як у рамках етнополітики, так і політології, загалом, є надзвичайно важливою і актуальною на сучасному етапі розвитку нашої держави. Адже це сприятиме кращому розумінню етнополітичних процесів, які зараз відбуваються, і дозволить аналізувати та прогнозувати усі, позитивні і негативні, впливи і наслідки таких впливів на суспільно-політичну дійсність з боку етнонаціональних спільнот, що проживають на території України. Актуальність такого дослідження полягає і в тому, що в ньому розглядається місце етнонаціонального фактора у механізмі підтримки етнополітичної стабільності в державі.

Особливо підкреслює значення теоретичної розробки вказаної проблеми вітчизняний дослідник П. Надолішній. Він наголошує на певній недооцінці науковцями і політичними практиками етнокультурного потенціалу українського сус-

пільства, недостатнього усвідомлення актуальності теоретичного осмислення характеру впливу етнопонаціонального фактора на становлення системи державного управління і навпаки – державно-управлінського впливу на розвиток етнопонаціональних процесів. Хоча таке ігнорування етнопонаціонального фактора на етапі проведення кардинальних реформ неминує призведе до грубих прорахунків і помилок, що можуть мати довготривалі негативні наслідки [2, с. 4-5].

У аналізі такого роду йдеться не просто про теоретичну розробку проблеми взаємовпливу етнопонаціонального фактора і політичної системи, а й про практичне втілення результатів цього взаємовпливу при забезпеченні сталого розвитку Української держави, формуванні української політичної нації, покращенні етнополітичної ситуації та веденні етнопонаціональної політики як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівні. Краще розуміння етнопонаціонального фактора, як активного потенціалу етнопонаціональної спільноти, дозволить проводити ефективне управління етнополітичними процесами з метою уникнення їх негативних наслідків, таких як політизація етнічності, етнічні та етнополітичні конфлікти, етнічний сепаратизм та іредентизм.

Таким чином, можна стверджувати, що актуалізація наукових досліджень етнопонаціонального фактора є виправданою. Адже саме цей феномен сьогодні має важливе значення у політичній дійсності як України, так і інших країн світу, бо політична стабільність і соціальний мир в державах значною мірою залежать від урахування у політичній практиці теоретичних надбань дослідників у вказаній сфері.

Список використаних джерел

1. Андріяш В.І. *Державна етнополітика України в умовах глобалізації: [монографія]* / Вікторія Іванівна Андріяш. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 328 с. 2. Надолішній П.І. *Етнопонаціональний аспект адміністративної реформи в Україні (теоретико-методологічний аналіз): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. управління. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління»* / Петро Іванович Надолішній; Українська Академія державного управління при Президенті України. – К., 1999. – 35 с. 3. Cornell S. *Ethnicity and race: making identities in a changing world* / Stephen Cornell, Douglas Hartmann. – California: Pine Forge Press, 2007. – 295 p.

І. В. Поній

ПОЛІТИКА АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ: СПРОБА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

За даними моніторингових досліджень, кількість українців, які беруть участь в освітніх студіях іноземних університетів, станом на 2014/2015 навчальний рік становила 59 648 осіб. Динаміка зростання з 2009 по 2015 рік склала 129%, збільшення за останні роки становило майже 29% – 13 266 осіб [5]. Водночас з боку держави бракує механізмів регулювання процесів освітньої мобільності. З погляду стратегічного цілепокладання, нормативно-правові документи відбивають певні напрацювання, проте їх не можна розглядати як комплексну державну політику. Ускладнює ситуацію невизначеність у науково-дослідному та експертному середовищі чіткого тлумачення «академічної мобільності» і брак науково-практичних праць із концептуалізації поняття «політика академічної мобільності» зокрема. Це зумовлено різноманіттю підходів до аналізу академічної мобільності, які враховують когнітивно-психологічні, особистісні та суто освітні аспекти поняття. Наше дослідження має на меті визначення теоретико-методологічних засад для концептуалізації та введення у науковий обіг поняття «політика академічної мобільності».

Академічну мобільність як «базовий принцип сучасної європейської освітньої політики й один із найсуттєвіших складників перебігу і наслідків сучасного освітнього процесу» тлумачить дослідниця О. Козієвська [3, с.101]. Програмні кроки із забезпечення академічної мобільності окреслила у визначенні дослідниця

Н. Гуляєва – «можливість упродовж періоду навчання провчитись один або більше семестрів в іншому вищому навчальному закладі, де готують фахівців з цієї ж спеціальності із зарахуванням дисциплін (кредитів) та періодів навчання; ефективніше розвивати особистий інтелектуальний потенціал» [1, с.77]. М. Степко акцентує на студентській академічній мобільності як на процесі «здобуття студентом знань і навичок у ВНЗ країни, в якій він не має статусу громадянина» [6, с.12]». Відповідно до такого тлумачення маємо процесну модель, яка потребує державного регулювання і забезпечення рівного права громадян країни на можливість участі в академічній мобільності. Академічна мобільність є системним явищем, яке виявляється у державній політиці в галузі освіти, різних професійних групах, нормативно-правових умовах освіти, і має певну структуровану модель, парадигму забезпечення даного виду мобільності, суб'єктивною стороною якого є особистісні якості людини в академічному та професійному середовищах [3].

На думку професора Я. Олофа Нільсона, метою міжнародного співробітництва є завдання «створити конкурентоспроможного випускника на глобальному ринку праці, здатного вирішувати поставлені завдання, який не буде обмежений рамками знань лише у певній сфері. Це можливо реалізувати шляхом створення актуальних курсів у співпраці з викладачами з інших університетів, забезпечивши здобуття такої освіти кращими студентами різних національностей. Результати такої програми мають бути продемонстровані у міжнародних наукових публікаціях, великій кількості випускників, працевлаштованих у міжнародних компаніях, та бажанні нових університетів світу до співпраці» [2].

Суб'єктом формування політики академічної мобільності виступають національні міністерства освіти і науки і міністерства закордонних справ; фахівці в галузі міграційної політики, працевлаштування, торгівлі; неурядові агенції та міжнародні організації. Об'єктне поле політики академічної мобільності має достатньо чітку визначеність в одному з останніх нормативних документів України: «вітчизняний учасник освітнього процесу з власної ініціативи, підтриманої адміністрацією вітчизняного вищого навчального закладу (наркової установи), в якому він постійно навчається або працює, на основі індивідуальних запрошень та інших механізмів» [4, п.4].

Державне регулювання, сукупність правових, організаційних, економічних та інформаційних дій, спрямованих на створення належного середовища для реалізації права суб'єктів освітнього та наукового процесу на академічну мобільність, дають підстави говорити про *політику академічної мобільності як комплекс заходів із нормативного та інституційного забезпечення стратегії розвитку освітньої і наукової сфери держави в умовах світових трансформацій політичного, економічного і соціокультурного простору*.

Попри приєднання до Болонського процесу 2005р., формальне запровадження ЄКТС 2009р. та поки не реалізоване на практиці Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність від 12 серпня 2015р.[4], дієвість нормативної бази, що регламентує освітню політику України, зокрема забезпечення академічної мобільності, має декларативний характер. Повільність реалізації прийнятих рішень на місцях, неузгодженість дій державних інституцій, що включені в означені процеси, відсутність вибору власної стратегії академічної мобільності на рівні держави, дають підстави говорити про невизначеність щодо стратегічної цілі академічної мобільності й відсутність її повноцінної системної інституалізації.

Висновки. У контексті нашого дослідження з'ясовано пріоритетні завдання щодо врахування політики академічної мобільності в рамках інтернаціоналізації освітнього простору, а саме: зближення національних освітніх систем через міжнародну освітню політику, міжнародні установи, зміст, форми й методи навчання, єдину систему вимог до випускників і абітурієнтів, міжнародне співробітництво; єдині механізми й методи системи моніторингу якості освіти; зближення

законодавчої та нормативно-правової бази в галузі освіти й науки, їх відповідність міжнародним зразкам. Для розкриття означеної проблематики доцільним вбачається дослідження моделей реалізації політики академічної мобільності з урахуванням міжнародного досвіду.

Список використаних джерел

1. Гуляєва Н. М. Мобільність викладачів і студентів: проблеми та орієнтири / Н. М. Гуляєва // Матеріали VI щорічної міжнародної конференції «Розбудова менеджмент-освіти в Україні» (17–19 лютого 2005 року, м. Дніпропетровськ). – К. : Навч.-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2005. – С. 76–81. 2. За матеріалами лекції Яна Олофа Нільсона «Інтернаціоналізація вищої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.univ.kiev.ua/news/7990>. 3. Козієвська О. Загальні тенденції розвитку академічної мобільності у світовому та українському вимірах / О. Козієвська // Вища освіта України. – 2012. – № 2. – С. 98–107. 4. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність: Постанова КМУ від 12 серпня 2015 р. № 579 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid>. 5. Слободян О. Українські студенти за кордоном: скільки і чому. Звіт Аналітичного центру CEDOS [Електронний ресурс] / О. Слободян, Э. Стадний. – Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-zakordonom-skilky-ta-chomu>. 6. Степко М. Ф. Болонський процес у фактах і документах / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаши, В. Д. Шинкарук і т. д. – К. : Вид-во ТДПУ, 2006. – 52 с.

Я. Е. Марковська

ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Досягнення рівності між жінками та чоловіками є однією з передумов забезпечення стабільного розвитку українського суспільства на засадах демократії. Демократія неможлива без усвідомлення і відчуження особливостей статей. Вона не може ігнорувати особливості ресурсів та потреб будь-якої із статей - чоловіків чи жінок. Рівність, проголошена міжнародною спільнотою, є однією з нагальних цінностей людства.

З початку 90-х років минулого сторіччя поширюється концепція „гендерного підходу до розвитку суспільства». Вона відповідає потребам змін, що відбуваються в реальних соціально-статевих відносинах, і тим потребам, з якими сучасне суспільство моделює і проектує своє майбутнє.

Саме гарантування свободи, добробуту і гідності людей усього світу закладено як загальну ідею в основу принципу права і розвитку людини. Цей принцип не спрямований лише на одну, тобто чоловічу частину людства. Це є загальний принцип, що втілює загальну ідею. Він не містить ніякого обмеження щодо будь-якої статі. Більше того, рівність статей закладено в основу всіх свобод людини.

Перелік загальних основних свобод починається зі свободи від дискримінації за ознакою статі. Серед основних свобод визначається також свобода від несправедливості і порушення законності, свобода від насильства тощо. Забезпечення свобод можливо за умов їх гарантування, насамперед з боку держави і права.

Розуміння рівності жінок і чоловіків, їх рівних прав і рівних можливостей є вихідною відліку гендерного підходу та гендерної оцінки соціальних явищ у цілому. В Україні, як і в інших державах, у політичний, правовий та суспільний лексикон поступово входить слово „гендер» [1, с.4].

Гендер (англ. gender – рід) – стать як соціальна категорія на відміну від біологічної статі (sex). Це соціальний конструкт, який охоплює соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейні ролі й репродуктивну поведінку. Є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства. Стосується він не анатомофізіологічних властивостей, за якими різняться чоловіки і жінки, а соціально сформованих рис, притаманних «жіночості» та «чоловічості» [2].

Україна як і будь-яка цивілізована держава прагне кращого для суспільства

тому виконує, зафіксовані загальновизнані міжнародні норми, зокрема в Загальній декларації прав людини, Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок та інших документах. Україна поділяє принципи ООН і розуміння гендерної рівності як необхідної умови досягнення сталого розвитку країни, створення умов для всебічного розвитку людського потенціалу [3, с.5].

Найбільш гострими серед проблем забезпечення можливостей для саморозвитку й самореалізації жінок в Україні є такі: 1) обмежений доступ до влади і власності (зокрема, землі, кредитів). Наразі немає жодної жінки серед глав обласних адміністрацій; рівень жіночого представництва на найвищих державних посадах залишається низьким; 2) жінка обмежена у сферах зайнятості - поширюється безробіття серед жінок, велика кількість жінок працює неповний робочий день, або за тимчасовими контрактами, що збільшує розрив у доходах жінок і чоловіків, звужує економічні можливості жінок і веде до їхнього збіднення; при цьому серед працівників з вищою освітою жінки складають 56%, їхнє службове та професійне просування обмежене; 3) зростання жіночих захворювань; 4) збільшення кількості неповних сімей, коли жінка залишається сама з дітьми; 5) жінка працює на 4-6 годин на день більше, ніж чоловік, - праця у домашньому господарстві не враховується як продуктивна; 6) супутником жіночої нерівності є злидні та бідність; багатодітна сім'я в Україні ототожнюється з бідністю і навіть злиденністю; ледь не половина Європи вирішує сьогодні свої соціальні проблеми за рахунок українських наймичок; 7) жінки найбільше потерпають від усіх видів сексуального насильства, серед яких домашнє насильство, сексуальні домагання та сексуальна експлуатація, торгівля жінками, примушування до проституції; 8) найбільш яскравим проявом наявної дискримінації жінки на ринку праці є співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків. Протягом 2000–2009 років гендерний розрив в середній заробітній платі чоловіків і жінок в Україні коливався на рівні 25–30%. 9) В результаті пенсійної реформи жінка через 20 - 40 років отримуватиме пенсію, що дорівнюватиме лише 40 - 50% пенсії чоловіка;

Становище чоловіків у країні також ускладнюється певними проблемами: 1) тюрми переповнені чоловіками (понад 90% всіх ув'язнених), що породжує низку проблем; 2) такі хвороби, як туберкульоз, пияцтво, алкоголізм та наркоманія, що заполонили суспільство, більше вражають чоловіків; 3) понад 40% всіх нинішніх 16-літніх юнаків не мають шансів дожити до пенсії внаслідок зменшення тривалості життя чоловіків; 4) суїцид як явище панує переважно серед чоловіків; 5) розпад сімей, пов'язаний зі збільшенням кількості випадків аморальної поведінки серед чоловіків, ускладнюється тим, що 57% чоловіків на другий день після розлучення перестають піклуватися про своїх дітей; 6) понад 30% чоловіків ніколи не стануть батьками з причин низького рівня репродуктивного здоров'я, і ця цифра зростає; серед юнаків призовного віку середній показник здорових призовників становить 1:10.

Розв'язанню таких болючих для суспільства проблем має сприяти запровадження гендерного інтегрування, як фактора забезпечення потреб соціально та гендерно-вразливих груп населення [4, с.5-6].

Наведена інформація свідчить про те, що все ж таки в Україні тільки починає впроваджуватись комплексний гендерний підхід, який розглядає не жінок самих по собі, а жінок і чоловіків разом – як акторів у процесі розвитку, так і одержувачів його результатів. Гендерна рівність більше не розглядається як «окреме питання», а стає питанням усіх напрямків політики і програм [1, с.5].

Також потрібно взяти до уваги те, що аналізуючи ситуацію в Україні можна зробити висновок, що одним із бар'єрів для реалізації власних прагнень кожної статі є існування безробіття. Можливості виходу із цього становища у жінок і чоловіків є різними внаслідок різних причин і соціально-демографічних характеристик.

Список використаних джерел

1. Дорожкіна І.В. Гендерна політика в місцевих громадах: інформаційно-практичний посібник /

І.В. Дорожкіна, В.В.Ковальчук // Чернігів: Чернігівська обласна організація Спільноти жінок України, – 2010. – 56 с. 2. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.]; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – 816 с. 3. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. – К.: Центр Разумкова, 2016. – 244 с. 4. Інструменти інтегрування концепції соціально-гендерної рівності в роботу органів місцевої влади. – К.: Український жіночий фонд, 2010. – 120 с.

Ю. О. Седляр

САНКЦІЇ США У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ЯДЕРНОГО НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ У ПІВДЕННІЙ АЗІЇ

Постбіполярний міжнародний порядок супроводжується на фоні зменшення ризику міждержавного протистояння на глобальному рівні появою нових загроз, що здатні викликати серйозні трансформації в архітектурі міжнародної безпеки. Реальну небезпеку у цьому плані становлять зусилля окремих країн спрямовані на набуття де-факто ядерного статусу*. Досить жорстка реакція США на перспективу появи нових ядерних держав цілком зрозуміла, адже будь-яке розширення «ядерного клубу» звужує їх можливості контролю за ситуацією у регіонах, руйнує установлені схеми підтримки регіональної системи безпеки і, нарешті, загрожує американській військовій присутності за кордоном. Виходячи із власної оцінки ризиків національній безпеці і усвідомлюючи той факт, що дифузія сили на світовій арені, що спостерігається з другої половини ХХ ст., переформатувала установлену ієрархію критеріїв могутності, США вдалися до альтернативних механізмів протидії викликам сучасності - примусових дій рестриктивного характеру (санкцій).

Отже, зупинимось більш детально на вивченні ключових засад санкційної політики США у Південній Азії, де даний механізм є невід'ємним елементом кризового урегулювання у контексті ядерного протистояння Індії та Пакистану та фактором врівноваження стратегічного балансу в Індостані.

Становлення санкційної політики США щодо держав регіону як стримуючого чинника поширенню ядерної зброї припадає на 1974 р., адже саме у даний час санкції було вперше застосовано Вашингтоном проти Індії як відповідь на проведення нею «мирного ядерного вибуху». Протягом 1976-1978 рр. закладаються й нормативні основи, що визначають принципи, умови і цілі застосування санкцій для досягнення зовнішньополітичних завдань. Серед них слід виділити прийнятий 28 грудня 1977 р. «Закон про економічні повноваження в умовах міжнародного надзвичайного стану», що замінив діючий до того документ 1917 р. «Закон про торгівлю з ворожою країною». На відміну від акту 1917 р., який фактично не обмежував президента в питанні введення санкцій, новий документ вимагав від нього застосовувати їх лише у випадку, коли виникає «надзвичайна загроза національній безпеці, зовнішній політиці або економіці Сполучених Штатів, джерело якої повністю або в значній мірі перебуває за межами Сполучених Штатів» [2]. Кожного разу при накладанні санкцій глава держави повинен був видавати спеціальний указ і оголошувати «надзвичайний стан», який зберігав силу протягом одного року.

Водночас неухильні прагнення країн Південної Азії щодо створення власних ядерних арсеналів зумовило прийняття в 1978 р. «Акту про ядерне нерозповсюдження». Відповідно до нього, на початку 1979 р. були введені деякі обмеження проти Пакистану, який, за даними розвідки, вів будівництво заводу для збагачення урану. Але після введення радянських військ в Афганістан дію санкцій було заморожено. Під час обговорення у 1985 р. пакету допомоги Ісламабаду сенатор Леррі Пресслер вніс поправку, яка вимагала від президента щорічно перед виділенням чергового траншу надавати докази Конгресу, що Пакистан не «володіє ядерним

* У даній публікації під ядерним розповсюдженням розуміємо горизонтальне поширення, тобто збільшення кількості держав, що володіють ядерною зброєю - *Авт.*

вибуховим пристроєм». Коли в жовтні 1990 р. Дж. Буш відмовився надати таке підтвердження, Вашингтон у відповідності з поправкою Пресслера припинив допомогу Пакистану [1, с. 237].

У 1990-х рр. у розвитку механізму застосування санкцій США проти ядерного поширення намітилася тенденція до прийняття адресних законодавчих заходів, націлених проти конкретних дій з боку окремих держав. Перший крок у цьому напрямі було зроблено у 1994 р. із поділом адміністрацією Б. Клінтона на основі критерію «ворожості або неворожості» Сполученим Штатам країн-проліферантів на ті, з наявністю ядерної зброї у яких можна примиритися (Ізраїль, Індія, Пакистан), і тих, яких у жодному разі не можна допускати до неї (Іран, Ірак та Північна Корея). Наявність у США гострих протиріч у відносинах з останніми зумовила відмінності в режимі санкцій проти конкретних проліферантів [1, с. 237-254].

Американські санкції проти Індії було вдруге уведено 13 травня 1998 р., коли стало зрозуміло, що дипломатичні зусилля США спрямовані на залучення Нью-Делі до Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ) остаточно провалились. Свою відмову приєднатися до Договору Індія мотивувала прагненням ядерних держав застосувати до неї «подвійні стандарти», тим самим обмежуючи її можливості розвивати свій науково-технічний потенціал [1, с. 254-259]. Через це ядерні випробування на полігоні Покхаран продовжувались.

На день пізніше Рада Безпеки ООН також засудила її, але не ухвалила рішення про застосування до неї обмежувальних заходів. Прагнучи переконати Ісламабад не слідувати прикладу Індії, Вашингтон запропонував йому анулювати поправку Пресслера. Однак 28 травня Пакистан все ж таки провів випробування. Б. Клінтон, використавши поправку Гленна, оголосив про накладення санкцій на Ісламабад. На день пізніше Пакистан провів ще два вибухи, але реакція світової спільноти і цього разу обмежилася лише зверненням Ради Безпеки ООН до двох Південноазійських держав з вимогою припинити подальші випробування. 18 червня на пресконференції в Білому домі представники Міністерств фінансів, торгівлі та Державного департаменту США роз'яснили цілі уведених Б. Клінтоном економічних санкцій. Вони полягали в тому, щоб Індія і Пакистан відмовились від нових випробувань, негайно і без будь-яких умов підписали відкритий в 1996 р. для підписання Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань, припинили виробництво матеріалів, що розщеплюються, утрималися від випробувань ракет, дотримувалися режиму нерозповсюдження і доклали зусиль для нормалізації двосторонніх відносин [1, с. 255-259].

Враховуючи ступінь залежності Пакистану та Індії від зовнішніх джерел фінансування, досягнення поставлених цілей Вашингтоном здавалося цілком реальним. Однак незабаром після накладання санкцій адміністрація Б.Клінтона зіткнулася з низкою труднощів. У середині 1998 р. під тиском фермерських організацій Б.Клінтон змушений був підписати прийнятий Конгресом закон, який знімав заборону на кредити на експорт сільськогосподарської продукції в Індію і Пакистан. Восени 1998 р. Конгрес схвалив поправку до закону про витрати, яка давала президенту право відкласти застосування передбачених поправкою Гленна [3] санкцій проти Пакистану та Індії. Спираючись на неї, Б.Клінтон зняв майже всі обмеження, зберігши в силі припинення програм допомоги, заборону на продаж зброї та експорт технологій подвійного призначення. У жовтні 1999 р., незважаючи на проведення Індією і Пакистаном серії випробувань балістичних ракет, затягування ними процесу підписання Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань і навіть на військовий переворот 12 жовтня в Ісламабаді, Вашингтон знову продовжив відстрочку у застосуванні поправки Гленна. Після терактів 11 вересня 2001 року адміністрація Дж.Буша-мол. зняла санкції з Індії та Пакистану в обмін на їх підтримку в боротьбі з Аль-Каїдою.

Таким чином, санкції з нерозповсюдження забезпечують національні інтереси

США у Південній Азії, адже вони виконують такі головні завдання: по-перше, демонструють цільовій країні несхвалу щодо її зовнішньої і безпекової політики; по-друге, відбивають стратегічні засади ядерної політики США, задаючи як для їх союзників, так й антагоністів параметри можливостей вироблення політичної лінії поведінки; по-третє, є стримуючим елементом щодо переструктурування центрально-силових відносин в регіоні; по-четверте, виступають тією платформою, що залишає «вікно можливостей» для налагодження політичного діалогу між країною-санкціонером і проліферантом; і зрештою, по-п'яте, нівелюють загрози ядерній безпеці США у конкретному випадку прямопорційно ступеню ефективності санкційної політики.

Список використаних джерел

1. Седляр Ю.О. *Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика: [Монографія]* / Ю.О. Седляр. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2003. – 412 с. 2. *International Emergency Economic Powers Act. Public Law 95-223 (28 December 1977), 50 USC, Chapter 35 (1701-1706).* [Електронний ресурс]. – Режим доступу. <http://uscode.house.gov/DOWNLOAD/50C35, DOC. 3.Senator John Glenn, «Senate Passes Major Nuclear Non-Proliferation Bill» news release, Washington, D.C. – 1992. – 9 April>.

В. Ю. Пташник

ІНСТИТУТ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ: ВИТОКИ ТА ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК

Інститут глави держави є невід'ємною складовою суспільної організації. Як політичний інститут він являє собою вищий державний орган, що уособлює єдність трьох гілок влади, виступає гарантом конституційних засад та здійснює зовнішнє і внутрішнє представництво країни. У контексті становлення та розвитку сформувалися три моделі інституту глави держави. У зв'язку з цим, він може функціонувати в якості одноосібного монарха в монархічних системах, одноосібного глави держави – президента в умовах республіки або колективного (колегіального) органу [9, с. 24].

В Україні монархічна ідея бере свій початок ще з княжих часів та існування Галицько-Волинської держави. Прикметним в цьому відношенні є акт коронації князя Данила Галицького в Дорогичині 1253 р. Але через ряд історичних обставин останні українські монархи зникли в 1471р., коли після смерті князя Семена Олельковича Київське князівство було ліквідоване та перетворене на воєводство в межах Литовської держави.

У козацький період монархічна традиція проявилася у прагненнях деяких гетьманів запровадити (щоправда безуспішно) спадковий принцип здобуття влади. Показовим у цьому контексті була спроба Б. Хмельницького передати владу у спадок сину Юрію. Ідеї відродження української монархії знайшли своє продовження в подальших проектах, зокрема київського католицького єпископа 16 ст. Йосипа Верещинського [9, с. 24].

Наступний етап поширення монархічних ідей був пов'язаний з створенням наприкінці 19-поч. 20 ст. політичних партій, деякі з яких у своїх програмних документах майбутньою формою правління української держави вважали конституційну монархію. Насамперед це стосується Союзу визволення України, створеного в серпні 2014 р. у Львові українськими емігрантами Д. Донцовим, А. Жуком, В. Дорошенком, М. Меленевським та ін. [8, с. 22].

Прихід до влади П. Скоропадського, якого на з'їзді хліборобів-землевласників 29 квітня 1918 р. проголошено гетьманом України, обумовив впровадження форми правління, близької до монархічної. Незважаючи на таку її оцінку представниками правого спектру тогочасного українського політикуму, у конституції нової влади – «Законах про тимчасовий державний устрій України» не було жодних положень

щодо спадковості гетьманської влади. Українська Держава не мала ознак типової монархії ще й тому, що була проголошена тимчасовим утворенням до майбутніх виборів у Сойм. У зв'язку з тим, що П. Скоропадському не вдалося здійснити свої плани, залишається нез'ясованим питання вибору гетьманом монархічної чи республіканської форми правління [8, с. 23].

У міжвоєнний період ідея монархізму знайшла своє обґрунтування у концепціях представників консервативного напрямку української політичної думки, зокрема В. Липинського (трудова легітимна монархія). С. Томашівського (клерикальна монархія), В. Кучабського (мілітарна монархія) [7, с. 248].

Сьогодні монархічні проекти розглядаються вітчизняними науковцями І. Каганцем [4, 336 с], М. Малишком [6, 24 с], О. Зозулею [3], Ю. Топчієм [11] та ін. При цьому варто зазначити, що ідеї І. Каганця, який пропонує запровадити всенародні вибори гетьмана та М. Малишка (прихильник виборів гетьмана у Верховній Раді) тяжіють відповідно до президентсько-парламентської або до парламентсько-президентської республіки, з огляду на це, обидва проекти, по-суті, відкидають монархічний характер влади гетьмана. Інші варіанти доцільності запровадження монархічної форми, оперуючись на принцип спадковості гетьманської влади або її виборності, шляхом скликання Установчих Зборів чи проведення всенародного референдуму виглядають доволі ілюзорними і, очевидно, нереальними.

Республіканська традиція у виникненні інституту глави держави бере свій початок ще з часів козаччини, набула особливого поширення в період Гетьманщини. У відомому документі 1710 р. – Конституції П. Орлика у ст. 6-7 розглядався важливий принцип поділу влади на три гілки, при цьому виконавча влада належала гетьману. Хоча його владний статус був довічним, повноваження обмежувалися конституцією [2, с.140].

З початком 20 ст. ідея запровадження республіканської форми правління з інститутом глави держави знайшла своє теоретичне обґрунтування в програмах українських політичних партій. Показовим у цьому плані було виникнення наприкінці 1905 р. Української партії соціалістів-федералістів. Її програма передбачала перетворення Росії на федерацію «автономних національних одиниць», а функції президента як глави держави мали виконувати по черзі члени Високої Державної ради протягом одного року кожний» [12, с.139].

Особливе місце у виникненні інституту глави держави займає період 1917-1921 рр. У результаті революційних подій виникає Українська Народна Республіка (УНР). У Четвертому Універсалі, прийнятому 1 січня 1918 р. проголошується її незалежність. Представницьким органом УНР була Українська Центральна Рада, яку очолив М.Грушевський. Серед науковців немає єдиної точки зору щодо сприйняття його як президента УНР. Підтримують таку позицію І. Музика, М. Жулинський, інші – Ю.Шемшученко, В. Сухонос вважають, що такої посади в УНР не існувало. Тому М.Грушевський з суто формальних причин не міг бути Президентом, хоча й здійснював функції глави держави [10, с. 79-80]. М. Пахомова стверджує, що обрання Центральною Радою 29 квітня 1918 р. М.Грушевського Президентом УНР не було легітимним, оскільки не існувало нормативних актів, які б передбачали цю посаду і регламентували порядок її обрання [8, с. 22]. Інший вітчизняний дослідник С.Агафонов вважає, що Директорію можна вважати ще одним прообразом сучасного інституту президентства тільки колегіальним. Після того як на С. Петлюру було покладено управління справами Республіки, незважаючи на юридичний статус (Голови Директорії, він фактично був Президентом [1, с.103].

Що стосується Західно-Української Народної Республіки, вона також не мала президента в західноєвропейському розумінні. Є. Петрушевич ним не був. Сувереном виступав народ, який реалізував свої права через делегатів у Національну Раду, яка в свою чергу передавала їх органу найвищої постійно діючої влади в країні – Виділу Національної Ради [5, с. 144].

Таким чином, в історичній ретроспективі інститут глави держави в Україні пройшов довготривалий шлях еволюції. На його становлення вплинули як монархічні, так і республіканські традиції в українському державотворенні. У різні періоди він функціонував в якості монарха або (неформального) глави республіканської держави – президента. Також становлення інституту глави держави відбувалося в контексті його функціонування в статусі одноосібного чи колегіального органу. Історичний розвиток інституту глави держави заклав підвалини виникнення та функціонування сучасної президентури в Україні.

Список використаних джерел

1. Агафонов С. Історичний розвиток інституту глави держави в Україні / С. Агафонов // *Право України*. – 2001. – №7. – С. 102-105.
2. Договори і постанови // *Упорядник О. Альфьоров*. – К., 2010. – 152 с.
3. Зозуля О. Звернення до монархістів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://monarhistt.narod.ru/-Monarhist_2-1.htm. – Заголовок з екрану.
4. Каганець І.Р. Аріїський стандарт: Українська ідея епохи великого переходу / І.Р. Каганець. – К., 2004. – 336 с.
5. Кузуняк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р). – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
6. Малишко М.І. Конституція Української Народної Республіки (України– України– Русинії). Альтернативний і перспективний народний варіант. Проект / М. І. Малишко. – К., 20043– 24 с.
7. Москалюк М. Гетьманський рух і українська клерикальна течія консервативної політичної думки міжвоєнної Галичини / М. Москалюк // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. Вип. 9. – 2008. – С. 248-253.
8. Пахомова М.М. Формування інституту президентської влади в Україні / М.М. Пахомова // *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Т.33. – Вип. 20: Політичні науки. – 2004. – С. 21-26.
9. Сухонос В.В. Запровадження в Україні одноосібно-монархічної моделі інституту глави держави: проблеми, досвід, перспективи / В.В. Сухонос // *Правовий вісник Української академії банківської справи*. – 2010. – №1 (1). – С. 23-29.
10. Сухонос В. Інститут глави держави в Україні 1917-1921 рр. / В. Сухонос // *Вісник ЦВК*. – 2009. – №4 (14). – С. 78-84.
11. Топчий Ю. Українська монархічна перспектива[Електронний ресурс] / *Політика і культура*. – Режим доступу: <http://www.gallart.narod.ru/monarch.html>– No7. 2003. – Заголовок з екрану.
12. Шатіло В. Інститут глави держави: його місце в українському конституціоналізмі XIX – поч. XX ст. // *Віче*. – 1999. – № 10. – С. 137-144.

Л. М. Садовська

МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ

Реалізація державної політики в сфері національно-патріотичного виховання молоді має багатокомпонентний та багатовекторний характер, що базується на взаємодії соціально-економічних умов та соціально-орієнтованої мотивації, яка включає в себе активне впровадження системи патріотичного виховання в закладах освіти.

Формування національно-патріотичної свідомості молоді починається з аналізу історичного минулого, культурної та ідеологічної спадщини, національних традицій, родинно-виховних цінностей, міжнаціональних відносин, соціально-економічних процесів [2].

Тому саме органи державної влади та заклади освіти в контексті цілеспрямованого діалогу з молоддю взмозі реалізувати головні складові гуманітарного розвитку країни: успадкування духовних надбань українського народу, вивчення вікових традицій та героїчних сторінок історії, виховання моральної відповідальності, прагнення боротися за могутність Батьківщини, готовності її захищати та утвердження принципів загальнолюдської моралі [1].

Згідно «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді», прийнятої на засіданні Колегії Міністерства освіти і науки України 26 березня 2015 р., було розроблено низку заходів з чітким визначенням мети, положень, завдань, напрямів та шляхів розвитку національно-патріотичного виховання в освітньому просторі України. У зв'язку з цим, найбільша увага приділяється удос-

коналенню нормативно-правової бази, взаємодії центральних органів виконавчої влади з установами і організаціями, створенню соціально-педагогічних умов для реалізації національно-патріотичного виховання, змісту і формам національно-патріотичного виховання, військово-патріотичному вихованню дітей і молоді, інформаційно-комунікаційним технологіям, науковому і навчально-методичному забезпеченню, моніторинговому супроводу виховної політики [3,4].

Пріоритетними напрямками державної виховної політики у сфері національно-патріотичного виховання є: 1) системність взаємодії органів державної влади з соціальними інститутами виховання молоді; 2) окреслення чітких цілей та завдань національно-патріотичного виховання; 3) створення концепції публічного управління суб'єктами національно-культурного розвитку; 4) визначення нормативно-правових аспектів діяльності.

Тому національно-патріотичне виховання повинно починатись з сімейних традиційних заходів, які мають продовження в навчальних закладах та набувають зрілої вагомості в усьому українському суспільстві. Прикладом реалізації державної політики стало традиційне проведення уроків патріотизму, присвячених захисникам рідної землі, сімейних конкурсів «Козацькі забави», спортивних змагань «Естафета мужності», зустрічей з бійцями АТО, відвідування історичних музеїв, екскурсій до визначних місць; проводяться тематичні тижні, місячники: «День миру», «Тиждень відзначення Дня Захисника України», тиждень української мови та літератури, флешмоби, різноманітні волонтерські проекти («Замість букета пожертвуйте військовим в зоні АТО», «Зігрій солдата», «Великодній подарунок воїнам АТО»).

Отже, на мою думку, саме системна взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування з закладами освіти на основі взаємозацікавленого співробітництва, що базується на постійному моніторингу, удосконаленню нормативно-правової бази, ґрунтовних дослідженнях, підвищенні кваліфікації та професійної компетентності фахівців у сфері національно-патріотичного виховання, дасть можливість виховати справедливого та милосердного громадянина, патріота своєї держави, інтелектуально розвиненої, духовної та моральної особистості, знавця кращих традицій та звичаїв українського народу.

Список використаних джерел

1.Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. – Київ, 2014. – 29 с. 2.Жаровська О. П. Національна свідомість як складова патріотичного виховання студентів педагогічних університетів / Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб.наук.праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 1. – С. 233. 3.Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 64. 4.Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки // Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015. – Офіційний вісник України – 2015. – №83. – с.7.

О. В. Яновська

ПАТЕРНАЛІСТСЬКІ НАСТРОЇ НАСЕЛЕННЯ ЯК ГАЛЬМУЮЧИЙ ЧИННИК СУСПІЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УКРАЇНІ

Стала традиція авторитарного політичного керівництва у посттоталітарних суспільствах, зокрема і в Україні, призвела до того, що громадська ініціатива та громадська думка як визначальні якості демократичного суспільства довгий час не були представлені у відкритому публічному житті українців. Ця обставина впливала на прийняття владних рішень, часто визначаючи їх зміст і спосіб реалізації, а спроба громадян вийти за рамки усталеного порядку влада як правило трактувала як політичну загрозу.

Така система відносин, яка будувалася між державою та громадянами в часи ко-

муністичного режиму в СРСР та була частково успадкована пострадянською Україною, призвела до поширення в країні патерналістських настроїв, які гальмують розвиток громадського суспільства та перешкоджають суспільним перетворенням.

Поняття патерналізму можна визначити як систему відносин держави та громадянина, політичну практику, за якої громадяни перекладають відповідальність за все, що відбувається в державі, на владу, за аналогією з позицією дитини по відношенню до батьків. Така модель поведінки може підтримуватись державою з метою укорінення в свідомості громадян віри в те, що лише суб'єкт влади може забезпечити людину всім необхідним, задовольнити всі потреби і жодних зусиль з боку громадянина не вимагається.

В сучасних складних соціально-економічних умовах багато українців переконані, що держава має матеріально і соціально забезпечити їх. Так, за даними моніторингового опитування «Українське суспільство», проведеного Інститутом соціології НАН України у травні 2015 року, 56,1% опитаних українців вважають, що вони не несуть ніякої відповідальності за стан справ у цілому в Україні, і лише 3% відповіли, що несуть повну відповідальність, а 30,1% вважають себе частково відповідальними [1].

Окрім того, переважна більшість опитаних (60,1%) згодні з тим, що декілька сильних керівників можуть зробити для України більше, ніж усі закони та дискусії, тоді як 23,9% не погоджуються з таким твердженням [1]. При цьому, у перші роки незалежності України частка прихильників «сильної руки» була приблизно на 20% меншою [2]. Таким чином, можна констатувати, що, незважаючи на суспільно-політичні зміни, викликані масовими протестами населення в 2013-2014 рр., серед значної частини громадян України не відбулось усвідомлення необхідності нового формату взаємодії держави та суспільства. Третина опитаних зазначають, що вони не мають бажання пристосовуватись до теперішньої складної ситуації, живуть як доведеться і чекають змін на краще, а ще майже третина перебувають у пошуках свого місця в житті [1].

Якщо виходити з того, що визначальним чинником модернізації суспільства, зміцнення демократії та ефективного врядування є активна громадська участь населення, то поширення патерналістських настроїв серед українців може стати серйозною перешкодою в процесі стабілізації політичної ситуації та впровадження важливих суспільно-економічних реформ. Послідовна розбудова інститутів громадянського суспільства, сприяння їх діяльності з боку держави, зокрема, мобілізація громад, залучення їх до прийняття рішень на всіх рівнях видаються необхідною передумовою подолання установок патерналізму в українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Таблиці моніторингового опитування «Українське суспільство» [Електронний ресурс] // Інститут соціології НАН України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://i-soc.com.ua/files/u/US-2015.doc>. 2. Льчук Ю. Патерналістські настрої в Україні / Юлія Льчук. // Громадська думка. – 2013. – №13. – С. 9.

Д. В. Дяченко

ІНСТИТУЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ВЛАДИ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Трансформаційні процеси, що розпочалися в Україні після розпаду СРСР, поставили перед незалежною державою принципові питання, пов'язані з необхідністю створення нових, ефективних інституціональних механізмів, здатних забезпечити стабільний, сталий розвиток політичної системи та держави. Рух, у напрямі перерформатування політичної системи, почався ще у період Перебудови (Закон «Про зміни і доповнення Конституції Української РСР» від 24 жовтня 1990 року), але перешкоди у цьому процесі, які робила існуюча республіканська та загальносоюз-

на партійно-номенклатурна еліта, а також ситуативність введення певних норм та механізмів, автократичний характер функціонування політичної системи, свідчили лише про непослідовний характер «перебудовчих» політичних реформ [1, с.2]. Важлива особливість трансформації політичної системи України, на ранньому етапі – прагнення подолати автократичний характер, отриманої у спадок від СРСР, політичної системи, що на практиці означало: сформувати ефективну систему «стримування та противаг», децентралізовану систему державного управління, створити умови для конкурентної, відкритої політичної боротьби та розвитку структур громадянського суспільства. Інститут президентства займає особливе місце у політичній системі України. Формування цього інституту почалося ще в СРСР. Так, 15 березня 1990 року, 3'їздом народних депутатів СРСР, у рамках процесів демократизації, було введено інститут президентської влади [6,с.582]. В УРСР президентський інститут був уведений 5 липня 1991 року [1,с.2].

Після розпаду СРСР, нова політична реальність поставила перед Україною необхідність прийняття нової Конституції, яка б закріпила демократичний шлях розвитку держави, а також основні повноваження та функції політичних інститутів незалежної держави [1,с.3]. Ключовим питанням у прийнятті Основного закону стало розмежування повноважень законодавчої та виконавчої гілок влади. Політичний дискурс довкола питання найбільш оптимальної форми правління тривав у період від отримання незалежності до сьогодні, і призвів до того, що в Україні форма правління змінювалася тричі (у 2006, 2010 та 2014) [4,с.8-9]. Втім, питання узурпації влади і непрямого розширення функції президентського інституту, яке не раз поставало протягом незалежності України, ставить перед нами задачу дослідити, якими реальними повноваженнями володіє Президент України на час останньої конституційної зміни, у 2014 році [4,с.7].

В дослідженні повноважень президентського інституту влади показовим є індекс президентської влади, розроблений О.Норгаардом та Л.Йоханнсенон [3,с.14].

Формула ІПВ така:

$$IPA = (1 (\sum S_{1-7}) + 2(\sum A_{1-13}) + 3(\sum P_{1-17})) \times E \times L = IS/336 \times 100^1$$

Де S – символічні ресурси (їх всього 7);

A – ресурси по призначенню (їх всього 13); оцінка кожного «1», «0,5» чи «0».

P – політичні ресурси (їх всього 17); оцінка кожного «1», «0,5» чи «0»

E – способи президентських виборів: прямі вибори («2»), парламентом («1»).

L – строк президентських повноважень: обмежений («1»), необмежений («2»).

IS – значення індексу по відношенню до максимально можливого показника (336), який розраховується за цією ж формулою так:

$$IPA_{\max} = ((7 \times 1) + (2 \times 13) + (3 \times 17)) \times 2 \times 2 = 336$$

«Символічні ресурси» Президента, відповідно до визначення вчених, являють собою набір найпростіших функцій даного інституту: право нагородження, скликання першої сесії парламенту, здійснення помилування чи амністії, надання громадянства чи притулку, підписання законів, приймає присяги службовців [3,с.14]. По шести з семи пунктів, президентський інститут в Україні отримує оцінку «1». Останній пункт (прийняття присяги службовців) - «0,5». Таким чином символічні ресурси Президента України - «6,5» [4,с.6].

«Повноваження по призначенню» являють собою можливості президента призначати та звільняти посадовців у різних владних інститутах.

1. Призначення Прем'єр-міністра в Україні Президентом відбувається за пропозицією коаліції депутатських фракцій. Таким чином, Президент не може одноосібно призначити голову уряду. Відповідно до цього пункту, повноважень президента можна оцінити у «0,5»

2. За погодженням Верховної Ради призначається також увесь Уряд («0,5»).

3. Призначення тимчасового уряду, також відбувається за погодження з Верховною Радою («0,5»).

4. Має право призначити третину членів Конституційного суду («0,5»).
 5. Призначення чи звільнення членів ЦВК здійснюється Верховною Радою, за поданням Президента («0,5»).
 6. Омбудсмен (Уповноважений Верховної Ради з прав людини) призначається законодавчим органом («0»).
 7. Президент, має право призначення професійного судді, а також впливає на формування органів та має установчі функції у процесі формування судових органів («0,5»).
 8. Президент призначає та звільняє Генерального прокурора, за згодою Верховної ради («0,5»).
 9. Президент України формує половину складу Ради Національного банку («0,5»).
 10. Очолює РНБО («1»).
 11. Президент України призначає лише частину вищих державних службовців («0,5»).
 12. Призначає та звільняє вище військове командування за погодженням з Верховною Радою («0,5»).
 13. Має також повноваження в сфері призначення послів в інші держави («1»). Відповідно до цих критеріїв президентські «повноваження по призначенню» можна оцінити у «7» [4,с.1-9].
- «Політичні повноваження» Президента являють собою ряд законодавчих та не законодавчих функцій, які може виконувати голова держави.
1. Президент України є головнокомандувачем Збройних сил («1»).
 2. Президент очолює РНБО («1»).
 3. Має право повертати на повторний розгляд закони прийняті Верховною Радою (крім законів про внесення змін до Конституції) («0,5»).
 4. Володіє правом законодавчої ініціативи («1»).
 5. Має деякі надзвичайні повноваження у випадку кризових ситуацій («0,5»)
 6. Пропонує поправки до Конституції («1»)
 7. Скликає парламент в надзвичайних сесіях («1»)
 8. У разі неможливості Верховною Радою сформувати Уряд та правлячу коаліцію має право на розпуск законодавчого органу («0,5»)
 9. Має надзвичайні повноваження у разі відсутності Верховної Ради («0,5»)
 10. Має певні надзвичайні повноваження в окремі періоди («0,5»)
 11. Розпускає парламент та призначає нові вибори, у випадку відсутності правлячої коаліції та Уряду («0,5»)
 12. Має на рівні з Верховною радою призначати всеукраїнський референдум («0,5»)
 13. Формально може приймати участь у парламентській сесії, у разі прийняття нормативно-правових актів особливого значення, чи у разі зміни, чи прийняття нової Конституції («0,5»)
 14. Направляє послання Верховній раді («1»).
 15. Уряд є підзвітний перед Президентом, на рівні з Верховною Радою («0,5»)
 16. Може приймати участь у засіданні Кабміну («1»)
 17. Президент, на рівні з Верховною Радою (правлячою коаліцією), може видавати звіт про результати роботи Кабміну («0,5») [4, с.1-9]. Таким чином, загальні політичні повноваження Президента України можна оцінити в «12»
- Е – способи президентських виборів: прямі вибори («2»), парламентом («1»). Л – строк президентських повноважень: обмежений («1»), необмежений («2»). В Україні Президент обирається на прямих виборах («2»), з обмеженим правом переобрання («1»).

$$IP_{\max} = ((6,5 \times 1) + (2 \times 7) + (3 \times 12)) \times 2 \times 1 = 113.$$

Відповідно до цих кількісних даних, за запропонованою О.Норгаардом та Л.Йоханнсенем формулою, індекс президентських повноважень Президента Укра-

їни у відповідності із змінами 2014 року (ІПП) дорівнює 113, що є проміжним показником, між супер-президентськими республіками країн СНД та парламентськими республіками Східної Європи [2, с.18-19].

Порівняльні дослідження повноважень законодавчого та президентського інституту влади, на пострадянському просторі, є дуже корисними, у сфері аналізу трансформаційних процесів як на пострадянському просторі так і в країнах Східної Європи. Особливо це стосується сфери дослідження гібридних політичних режимів [2,с.1]. Історія президентського інституту в Україні, пов'язана з процесами демократизації політичного режиму, пошуку оптимальної форми правління. Процес еволюції президентської влади має складний та суперечливий характер: Україна змінювала президентські повноваження тричі (перехід до парламентсько-президентської у 2004 році, до президентсько-парламентської у 2010 році, до конституції 2004 року у 2014 році). Пошуки оптимальної форми правління в Україні часто перепліталися з прагненням узурпації владних повноважень. Відповідно до кількісних показників президентської влади, Україну науково обґрунтовано віднести до парламентсько-президентської республіки. Така форма правління сприяє певному розподілу повноважень між президентом та парламентом, у сфері формування уряду. Президент не має абсолютної влади у формуванні Кабміну, а вимушений погоджувати його з Верховною Радою.

Така система є ризикованою для країн з дуже сегментованим парламентом та розділеним суспільством, оскільки не маючи пропрезидентської більшості голова держави може зіткнутися із ситуацією опозиційного до нього парламенту. В найгіршому випадку, при парламентсько-президентській республіці може виникнути владний параліч. Дж. Сарторі акцентує на найбільш оптимальному характері парламентсько-президентської форми правління [5,с.130]. Проте ефективність будь-якої форми правління залежить від політичної, виборчої культури населення, ефективності політичних інститутів та характеру взаємодії політичних еліт держави.

Список використаних джерел

1. Григор'єв, О. В. Трансформація політичної системи України: еволюція конституціоналізму / О. В. Григор'єв. // Вісник Одеського національного університету.. – 2009. – 13. – С. 9. 2. Зазнаєв О. В. Индексный анализ полупрезидентских государств Европы и постсоветского пространства [Електронний ресурс] / О. В. Зазнаєв // Ученые записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки. – 2009. – Режим доступа до ресурсу: http://edu.kpfu.ru/pluginfile.php/102849/mod_resource/content/1/О.И.%20Зазнаев%20Индексный%20анализ%20полупрезидентских%20государств%20европы%20и%20постсоветского%20пространства.pdf. 3. Зазнаєв, О. В. Измерение президентской власти / О. В. Зазнаєв. // Ученые записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки. – 2005. – № 1. – С. 21. 4. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки / П. Рудик // Віче. - 2014. - № 20. - С. 7-15. 5. Сарторі Д. Порівняльно-конституційна інженерія: дослідження структур, мотивів і результатів / Д. Сарторі. – К. : АртЕк, 2001. – 224 с. 6. Стрижова І. А. Інститут президентства на пострадянському просторі / І. А. Стрижова // Гілея: науковий вісник. - К., 2011. – Вип. 49 (№7). - С. 581-586.

3. В. Дахній

ІМІДЖ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА ЯК КОМПОНЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ РЕПУТАЦІЇ ДЕРЖАВИ

Компонентом репутації держави поза сумнівом є образи її політичних лідерів. Саймон Енхолт – радник британського уряду з питань публічної дипломатії, фахівець у області державного брендингу, так оцінює значущість лідерів для образу держави: «...важливе не те, наскільки видним є лідер, але наскільки простим він може бути, сьогодні потрібен сильний, харизматичний лідер, наприклад, такий, як Маргарет Тетчер, яка користувалася великою популярністю в Європі» [3].

Центральними проблемами державотворчого процесу в Україні є, зокрема,

становлення нових політичних структур, створення сприятливих умов для розвитку особистості громадянина, забезпечення його прав і свобод, ефективної реалізації його творчого потенціалу. Звичайно, попри важливу роль національного загалу в реалізації цих завдань, велику політику все ж формують професіонали – провідні політичні та громадські діячі. Однак без підтримки електорату політичний лідер втрачає дієздатність. Поняття «лідер» і «електорат» – категорії взаємозалежні, поєднані системою специфічних взаємодій.

Політичне лідерство можна назвати дистанційним, опосередкованим. Стосунки між лідером і громадянами вибудовуються за допомогою засобів масової комунікації, суспільно-політичних організацій, людей, що обслуговують органи державного управління. Тому важливим науковим завданням стає вивчення процесу політичного лідерства в контексті механізмів його реалізації, особливостей опосередкованої взаємодії лідера і «мас», засобів та методів, за допомогою яких ця взаємодія відбувається.

Як «посередники» між лідером і його симпатиками можуть використовуватися політичні технології, зокрема, політична реклама, створення певного іміджу лідера.

До іміджмейкерства Україна на сучасному етапі лише призвичаюється. Тому дослідження особливостей формування успішного іміджу лідера в українських політичних реаліях – актуальна проблема вітчизняної політичної науки. В Україні до проблем іміджеології зверталися, зокрема, Д. Видрін, Г. Почепцов, В. Королько, А. Гуцал, С. Недбаєвський, М. Томенко.

Політичний імідж сприймається як цілеспрямовано сформований образ політика, покликаний емоційно, психологічно впливати на певну соціальну спільноту [2, с.15]. Це не просто психічний образ свідомості як відображення реальності. Це спеціально змодельоване цілеспрямоване відображення, тобто відображення образу, уже створеного професіоналами, так званими іміджмейкерами, на основі певної реальності [6, с. 550].

Оскільки імідж тиражується засобами масової комунікації, то його можна розглядати як комунікативне явище. Основна комунікативна функція іміджу – полегшити аудиторії сприйняття інформації про політика, проектуючи на неї ті його характеристики, що вважаються найкращими в конкретному електоральному середовищі, та підготувати ґрунт для формування установки вибору саме цього кандидата [5, с. 180].

Слід зауважити, що в масовій свідомості кожного народу існує певний ідеальний стереотипізований образ політичного лідера з гамою „потрібних» рис у кожній конкретній політичній ситуації. Такий ідеальний еталон формується в різних соціальних групах і відображає звички, пріоритети, потреби і, зрештою, зумовлює груповий вибір того чи іншого політика. Ідеальний еталон може бути умовно «розкладений» на окремі важливі (в певній соціальній групі) риси, котрі й стануть головними компонентами вибору. Політичний лідер, імідж якого відповідає цьому переліку якостей, має великі шанси стати відомим [8, с. 51].

Щодо природи іміджу, то російський політолог Д. Ольшанський, описуючи цей феномен як, у першу чергу, форму політичної комунікації, вважає, що його можна розглядати не лише в якості стереотипу, але і як міф, близький до інформаційного повідомлення [6, с. 553]. Вибудовування сучасних політичних міфів, у тому числі й іміджів політичних діячів, – це застосування політичної реклами та PR-технологій. Це може бути міф президента (моделюється як всезнаючий, здатний покарати будь-якого недолугого начальника), боса («рідний батько», без якого все пропаде), партії (єдина рятувальниця країни) тощо. Ці міфи – складові іміджів. На міфологічній основі надбудовується решта складових іміджу – інформаційна, емоційна, спонукальна тощо.

Оскільки імідж має природу міфу та стереотипу, то він відображає ключові позиції, на які безпомилково реагує масова свідомість. Це спроба перевести масову

свідомість на автоматичні реакції. Враховуючи таке психологічне підґрунтя феномена, Г. Почепцов виокремив три функції іміджу: 1) ідентифікації (імідж – це стереотип, тому можна миттєво співвіднести його з конкретною особою, адже він задає уже апробовані шляхи ідентифікації. Об'єкт стає безпечним, таким, що легко впізнається); 2) ідеалізації: імідж намагається бажане видати за дійсне, причому в обох випадках виконує ще й третю функцію – 3) протиставлення, оскільки будується системно, виходячи з уже існуючих іміджів (будь-яка характеристика стає яскравішою у порівнянні з протилежною) [7, с. 47-48].

Щодо структури політичного іміджу, то тут можна виокремити три головні складові:

1) персональні характеристики лідера (фізичні, психофізіологічні особливості, характер, тип особистості, індивідуальний стиль прийняття рішень тощо); очевидно, що персональні характеристики різні у різних лідерів та мало піддаються змінам. Однак завдяки тому, що спілкування лідера з симпатиками опосередковується ЗМІ, небажані персональні риси можуть і не впасти їм в око;

2) соціальні характеристики, під якими розуміємо статус лідера, не тільки пов'язаний з його офіційною позицією, а й з походженням, статками тощо; до соціальних характеристик відносимо також зв'язки лідера з соціальними групами, чий інтереси він репрезентує та чиєю підтримкою користується, а навіть з опонентами; соціальна приналежність визначає норми і цінності, яких дотримується лідер;

3) символічне навантаження: лідери стають символами певних ідеологій, певного політичного напрямку [4, с.118].

Кожна з цих характеристик по-своєму впливає на формування особистості політика і неоднаково піддається конструюванню. Найстійкішими та незмінними є символічні характеристики, оскільки вони пов'язуються з ідеологіями, що лишаються без змін протягом десятиліть та навіть століть. Соціальні ж характеристики – досить рухома частина іміджу, бо вона пов'язується з вимогами реальності, з політичною ситуацією, якій лідер повинен відповідати. Лідер, сподіваючись на успіх, неодмінно повинен вловлювати реальні політичні інтереси, ідеологічні тенденції, економічні й соціальні проблеми, якими живуть соціальні групи, на підтримку яких він розраховує. Тобто імідж політика повинен відповідати соціальним очікуванням мас, що і є запорукою його успішності.

Важливою проблемою ефективності політичного іміджу є визначення основних факторів, котрі передусім впливають на його формування. Можна погодитися з американським досвідом у цій сфері, оскільки основи іміджмейкінгу розвиваються в США не один десяток років. Американські спеціалісти вважають, що імідж політика високого рангу визначається трьома групами основних факторів: особистістю кандидата; тим, як його подають ЗМІ; історичними подіями або труднощами, з котрими стикається політичний діяч в даний час [1, с. 35-37].

Отже, роль правильного та ефективного іміджу політичного лідера важко переоцінити в контексті його впливу на політичну репутацію держави. Для держави надзвичайно важливо подбати про позитивний, а також такий, що викликатиме довіру, імідж її політичних лідерів.

Список використаних джерел

- 1.Голдмен С. Как создается имидж в американской политике / С. Голдмен. – США: ЭПИ. – 1990. – № 10. – С. 24.
- 2.Гуцал А. Ф., Недбаєвський С. Л. Політичний лідер в історичному інтер'єрі / А. Ф. Гуцал, С. Л. Недбаєвський // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pisurr.gov.ua/uhr/publishing/panorama1~2_99/me_1gu/htm.
- 3.Данаева З. Имиж страны. Страновой брендинг / З. Данаева // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.zakon.kz/62274-imidzh-strany.-stranovyjj-brending.html>.
- 4.Егорова-Гантман Е. В. Имиж лидера. Психологическое пособие для политиков / Под. ред. Е. В. Егоровой-Гантман. – М.: Об-во «Знание» России, 1994. – 314 с.
- 5.Матвеев Р. Ф. Теоретическая и прикладная политология / Р. Ф. Матвеев. – М., 1994. – 389 с.
- 6.Ольшанский Д. В. Основы политической психологии / Д. В. Ольшанский. – Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 351 с.
- 7.Почепцов Г. Г. Коммуника-

Н. В. Горло

РОЛЬ ЕТНІЧНОГО І ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЧИННИКІВ У ПОЛІТИЦІ ІРЕДЕНТИЗМУ

У 2014 році відбулася анексія Російською Федерацією українського Криму, причому сам процес приєднання відбувався під іредентистськими гаслами «возз'єднання народу», «відновлення історичної справедливості» та іншими. Це стимулювало інтерес науковців і громадськості до вивчення іредентизму. Виявилося, що під поняттям «іредентизм» приховуються явища, які, на перший погляд, значно відрізняються один від одного, адже іредентистська риторика мала місце у часи об'єднання Італії, лунала напередодні аншлюсу Австрії, нині супроводжує об'єднавчі прагнення курдів, а також проявляється у закликах радикальних європейських політичних партій, які є прихильниками великодержавницької ідеї.

На нашу думку, суттєвою ознакою всіх випадків іредентизму є їх обумовленість етнічним і територіальним чинниками, які, поєднуючись, створюють необхідне підґрунтя для іредентистської ідеології. Іредентизм зазвичай визначають і як різновид національної політики держави (а також політичного руху чи партії), спрямованої на об'єднання розпорошеного по світу народу, етносу, і як вимоги повернення раніше втрачених територій певної держави з метою об'єднання їх в межах іншої держави [4]. У першому випадку домінує етнічний чинник, адже декларується об'єднання груп розділеного народу, в другому випадку провідну роль виконує територіальний чинник, тому що прирощення території засвідчує силу держави. Хоча наведене визначення іредентизму описує скоріш за все дві ідеальні моделі, адже практика іредентизму показує, що об'єднання передбачається саме з територією проживання всіх частин розділеного народу, а політичний курс на повернення територій, які колись входили до складу тієї чи іншої «Великої держави», маскується гаслами захисту споріднених груп.

Вже історичний досвід Італії, де власне й зародився іредентизм у ХІХ столітті, демонструє виразно роль як етнічного, так і територіального чинників. Італійські іредентисти закликали приєднати території суміжних держав саме під тим приводом, що там проживали групи, споріднені італійцям за лінгвокультурною ознакою.

Пов'язаність етнічного й територіального чинників обумовлена тим, що однією з важливих ознак етносу є територія. Характеризуючи етнос, В. Євтух зазначає, що головною умовою виникнення етносу є спільна територія та мова [2, с. 127]. Доповнимо, що це також умови повноцінного подальшого функціонування будь-якої етнічної спільноти. Можна вести мову про те, що уявлення про локалізацію свого етносу у просторі і володіння ним деякою територією для представників етносу є не менш важливим, ніж усвідомлення своєї кровної спорідненості. Ці два поняття нерозривно пов'язані у свідомості індивідів, які прагнуть закріпити територію за своїм народом і переконати у цьому інших. Тому, на думку Р. Бараш, розділення території і етнічної групи, яка на ній проживає, чисто емоційно (з огляду поширеного інтуїтивного примордіалізму) сприймається як порушення заданого історичного порядку [1, с. 58]. Саме тому іредентизм передбачає не тільки об'єднання населення, але й території його проживання (якби територіальний чинник був несуттєвим, міграція цілком би вирішила проблему розділеності).

З огляду на важливість етнічного і територіального чинників і пріоритетну роль одного з них в іредентистській політиці доцільно виділяти етнотериторіальний і територіальний різновиди іредентизму.

Етнотериторіальний іредентизм орієнтований на приєднання частини території

сусідньої держави разом з населенням, яке вважається спорідненим за низкою ознак, серед яких мова, культура, віросповідання. Іредентистська держава може виправдовувати свої дії шляхом заяв про утиски (реальні або вигадані), яких зазнають споріднені групи. Зацікавленість у їх добробуті цілком виправдана, якщо мають місце легальні форми співпраці між спорідненими групами, але нормами міжнародного права приєднання території шляхом її анексування визнається незаконним. Європейські держави відкрито не декларують свої іредентистські наміри, переважно намагаються взаємодіяти зі спорідненими групами в межах прийнятних, хоча бувають і винятки. Наприклад, у дусі іредентистських ідей у 2010 р. парламент Угорщини ухвалив закон, який передбачав спрощену процедуру набуття угорського громадянства етнічними угорцями, які проживають у сусідніх країнах. Цю ситуацію прокоментував ужгородський політолог Михайло Вальо: «Не будемо показувати пальцем, але деяким країнам вигідно, щоб громадяни іноземних держав мали паспорти саме їхньої держави. ...це може слугувати виправданням для різних акцій на кшталт «примушування до миру» чи для «висування територіальних претензій» [3].

Натомість територіальний іредентизм характеризується значно слабшою роллю етнічного чинника, адже іредентистська політика перш за все переслідує мету відновити кордони держави у тих межах, які ця держава мала у період своєї найбільшої могутності. Як правило, формується концепція «Великої держави», яка міфологізує минуле, представляючи його як своєрідний «золотий вік» у розвитку народу. Великодержавницькі ідеї сформовані у багатьох європейських країнах і активно пропагуються радикальними націоналістичними партіями. Існують ідеї «Великої Албанії», «Великої Греції», «Великої Сербії», «Великої Угорщини» та інші. Елементи великодержавницької ідеології містяться також у концепції «руського мира».

Територіальний іредентизм може мати крайні прояви у тому випадку, коли етнічні родичі більше не проживають на території, яку намагається приєднати іредентистська держава. Це вважається несуттєвим, адже провідну роль відіграє пам'ять про володіння територіями у минулому. Зарубіжні науковці Д. Горовіц і Д. Ягсиоглу для ілюстрування такого різновиду іредентизму наводять приклад Аргентини, яка має територіальні претензії до Великобританії з приводу Фолклендських островів. І хоч у цьому випадку відсутнє споріднене населення, яке потребує захисту, все ж деяка територія розглядається як «незвільнена» (у перекладі з італійської мови *terre irredente* – «незвільнені землі»), така, що була втрачена в результаті захоплення іншими державами, що надає територіальним претензіям, на думку самих іредентистів, легального вигляду. Слід звернути увагу на двозначність самого поняття «іредента», на чому наголосив казахський дослідник Г. Кім. Він зазначив, що іредента – це і область під політичною юрисдикцією однієї нації, яка пов'язана культурними, історичними чи етнічними зв'язками з іншою нацією, і етнічна меншість, яка компактно і протягом тривалого історичного періоду проживає в прикордонній зоні сусідньої держави [5, с. 87].

Але етнотериторіальний і територіальний іредентизм є, так би мовити, «чистими», ідеальними типами, в реальності вони найчастіше змішуються, поєднуючи відкриті гасла захисту інтересів споріднених груп і приховані наміри відродити імперський вплив задля контролю над територіями інших держав. Для прикладу наведемо грецьку «Мегалі ідею», яка спрямовувалася на реставрацію Візантійської імперії з центром у Константинополі і передбачала приєднання до складу Греції Епіру, Фессалії, Македонії, Фракії, Криту, Кіпру, островів в Егейському морі, Константинополя, частини Анатолії, Іонічних островів. Досить болючим для греків є «македонське питання», яке яскраво показує поєднання етнічного і територіального чинників. По-перше, після розпаду Югославії з появою Македонії сформувалися взаємні територіальні претензії між Грецією і Македонією. У назві Македонії греки вбачають посягання на їхню історичну спадщину, адже одна з північних провінцій Греції має таку ж назву (територіальний чинник). По-друге, грецькі політики декла-

рували, що вони виражають прагнення греків Македонії, з одного боку, і жителів материкової Греції, з іншого, до об'єднання (етнічний чинник).

Помітне навіть химерне переплетення «великодержавницьких» ідей, коли одна й та ж територія може стати об'єктом посягань для різних держав, причому кожна сторона обґрунтовує своє право на володіння територією. Так, в межах великодержавницьких ідей «Велика Греція» і «Велика Албанія» на територію Македонії претендують Греція і Албанія. С. Мілошевич, прихильник ідеї «Великої Сербії», вважав, що Македонія повинна була увійти до складу Сербії без права на відокремлення.

Таким чином, у політиці іредентизму вагому роль відіграють обидва чинники – етнічний і територіальний, а в залежності від особливостей їх комбінування і пріоритетності одного з них формуються різні варіанти іредентистської політики, що й визначає неповторність кожного випадку.

Список використаних джерел

1. Барац Р. К вопросу о содержании категории «Разделенный народ» / Р. Барац // Власть. – 2010. – № 5. – С. 56-59. 2. Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. 3. Петерварі Н. Угорщина узаконила подвійне громадянство. Чому мовчить Україна? [Електронний ресурс] / Н. Петерварі. – Режим доступу : <http://www.forumn.kiev.ua/2010-06-97/97-05.html>. 4. Юридична енциклопедія: в 6 т. [Електронний ресурс] / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1999. – Т. 2. : Д-Й. – 744 с. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/15460225/legal/iredentizm>. 5. Kim G. Irredentism in Disputed Territories and Its Influence on the Border Conflicts and Wars / German Kim // The Journal of Territorial and Maritime Studies. – 2016. – Volume 3, Number 1 (January). – Pp. 87-101.

О. К. Задувайло

ПОНЯТТЯ «ЧУТЛИВА ІНФОРМАЦІЯ» В ЗАКОНОДАВСТВІ США ТА ЄС

Потенційна соціальна корисність і небезпека збирання, зберігання, використання і поширення інформації вимагають чіткого механізму правового регулювання інформаційних відносин, розроблення ефективних юридичних засобів захисту інформації, розголошення якої може завдати шкоди інформаційній безпеці. Тому кожна держава з метою запобігання потенційних і реальних загроз в інформаційній сфері, формує свою власну систему захисту чутливої інформації, надаючи їй певного статусу.

В перше поняття «чутлива інформація» як складова національної безпеки було використано урядом США. Протягом багатьох років, федеральний уряд в нормативних документах (Закон про національну безпеку 1947 р. [0]. Закон про атомну енергію 1954 р. [0]) зазначає деяку інформацію як «чутливу» (sensitive but unclassified). Та лише в Законі про комп'ютерну безпеку 1987 р [0] було дане офіційне визначення терміну «чутлива інформація», що означає будь-яку інформацію, втрата, неправильне використання або несанкціонований доступ до або зміна якої може негативно впливати на національний інтерес, або проведення федеральних програм або конфіденційність, на яку особа має право відповідно до Закону про недоторканність приватного життя (The Privacy act) 1974 р. [0], але яка не має спеціальних повноважень відповідно до положень, зазначених в урядовому розпорядженні або нормативним актом Конгресу, щоб утримувати в секреті інтереси національної оборони або зовнішньої політики [0]. Тобто, інакше кажучи, інформація, яка називається «чутливою» в даному законі є несекретною. Проте, закон чітко говорить, що організації несуть відповідальність за захист таких даних.

До «чутливої інформації» в законодавстві США відноситься широка категорія інформації, яка містить у собі дані, які знаходяться в документообігу федеральних органів (FOUO) [0], правоохоронних органів (LES) [0], критична програмна інформація (CPI) [0], інформація розповсюдження якої обмежено (LIMDIS) [0] та інформація, яка стосується питань безпеки (SSI) [0]. Остання є категорією чутливої,

але несекретної інформації, яка обробляється в рамках правил урядового обміну інформації і контролю. SSI є інформація, отримана під час проведення заходів по забезпеченню безпеки публічне розкриття якої, на думку державних установ, може завдати шкоди транспортній безпеці, невиправданим вторгненням в приватне життя, або розкриття комерційної таємниці чи конфіденційної інформації [0].

В ст. 8 Директиви ЄС, що стосується «особливих категорій даних» (Data Protection Directive), де вказано, що «персональні дані, які розкривають расове або етнічне походження, політичні погляди, релігійні або філософські переконання, профспілкове членство, правопорушень, що стосуються судимостей або заходів безпеки, а також обробку даних про здоров'я чи усиновлення [0]. Ця стаття забороняє обробку такого роду інформації без згоди, за винятком зазначених обставин і дозволяє державам - членам заборонити обробку таких даних навіть за згодою суб'єкта даних. Всі дані, які зазначені в даній директиві також можна віднести до «чутливої інформації», але офіційного тлумачення даного поняття в директиві немає.

Проаналізувавши законодавство США та ЄС, на нашу думку, доречно класифікувати всі дані, що підпадають під «чутлива інформація» на три категорії:

1) Приватна інформація, яка містить дані про особу, розголошення якої може завдати їй шкоди. До такої інформації можна віднести: біометричні дані, медичну інформацію, особисту фінансову інформацію, релігійні і політичні переконання, унікальні індикатори, такі як паспорт або номер соціального страхування. До загроз можна віднести не лише такі злочини, як крадіжка особистих даних, а й розкриття персональної інформації, яку особа воліла б залишити приватною.

2) Бізнес інформація, яка включає в себе все, що створює ризик для підприємства чи організації у разі отримання такої чутливої інформації конкурентами або широким загалом. Плани придбання, фінансові дані, постачальники, інформація про клієнтів, про персонал тощо. У зв'язку з постійно зростаючим обсягом даних, що генеруються підприємствами чи організаціями, методи захисту корпоративної інформації від несанкціонованого доступу стають невід'ємною складовою корпоративної безпеки, в першу чергу ці методи включають в себе управління метаданими.

3) Інформація, яка стосується питань безпеки – це інформація, певні відомості, несанкціонований доступ до яких може заподіяти шкоду національним інтересам держави. Наприклад інформація про програми безпеки і плани дій в надзвичайних ситуаціях, директиви з безпеки, заходи безпеки, безпека маскування інформації, критична авіація або інформаційна інфраструктура морських активів, тощо. Але дана інформація, не підпадає під втаємничення і надання грифу секретності.

Ми вважаємо, що така класифікація чутливої інформації дає чітке уявлення, про види даних, які відносяться до неї. В порівнянні з державною таємницею при розголошенні, якої вона не на носить суттєвої шкоди національній безпеці держави та може завдати шкоди при виконанні службових обов'язків в сфері національної безпеки.

Класифікація чутливої інформації, в першу чергу, пов'язана із законами та нормативними актами, що регулюють суспільну та підприємницьку діяльність. Спектр даних, які відносяться до чутливої інформації та методи її захисту в кожній країні різні. Та в більшості країн інформація, яка може стосуватися заходів безпеки, або інформація, яка циркулює в органах державної влади підпадає під категорію «чутлива» і потребує чіткого контролю.

Список використаних джерел

1. The National Security Act of 1947 – July 26, 1947 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://global.oup.com/us/companion.websites/9780195385168/resources/chapter10/nsa/nsa.pdf>.
2. The Atomic Energy Act of 1954 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://pbdupws.nrc.gov/docs/ML1327/ML13274A489.pdf>.
3. The Computer Security Law of 1987 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://csrc.nist.gov/groups/SMA/isbab/documents/csa_87.txt.
4. The Privacy act of 1974 [Електронний ресурс]

ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.justice.gov/opcl/privacy-act-1974>. 5.Helyer A. Sensitive But Unclassified / A. Helver., SANS Institute, Security Essentials GSEC Practical, Version 1.3, 2002. – 20 p. 6.Department of Defense DoD 5200.1-R [Електронний ресурс] // 2012 – Режим доступу до ресурсу: http://www.dtic.mil/whs/directives/corres/pdf/520001_vol1.pdf. 7.Department of Homeland Security Management Directive System MD Number: 11042.1 [Електронний ресурс] // 2005 – Режим доступу до ресурсу: https://www.dhs.gov/xlibrary/assets/foia/mamt_directive_110421_safeguarding_sensitive_but_unclassified_information.pdf. 8.Instruction Department of Defense № 5200.39 [Електронний ресурс] // 2015 – Режим доступу до ресурсу: <http://www.dtic.mil/whs/directives/corres/pdf/520039v.pdf>. 9.U.S. House of Representative Committee on Oversight & Government Reform [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://oversight.house.gov/wp-content/uploads/2014/05/Staff-Report-Operation-Choke-Point1.pdf>. 10.European Parliament, Directive on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data, Directive 95/46/EC, arts 34, 70. [Електронний ресурс]. – 1995. – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/justice/policies/privacy/docs/95-46-ce/dir1995-46_part1_en.pdf.

О. С. Контєв

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ КОНЦЕПЦІЙ БЮРОКРАТІЇ І СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ БЮРОКРАТІЇ

Кажучи про підходи щодо концепцій бюрократії, перш за все потрібно дати визначення цьому явищу. Бюрократія – це прошарок державних чиновників, які у свою чергу складають певний сегмент адміністративної системи держави. Бюрократія – це спосіб побудови організації, що складається з ряду офіційних осіб, посади і пости яких утворюють ієрархію і які розрізняються формальними правами і обов'язками, що визначають їх дії і відповідальність. У давнину бюрократію вважали за систему управління яка характеризувалася важкою канцелярською роботою [1, с.75]. Тож, визначення поняття «бюрократія» неможливо описати, даючи одне конкретне визначення, тому не дивно, що існує декілька підходів щодо трактування та висвітлення цього явища.

Одним з перших науковців, хто розпочав розбиратися у сутності бюрократії, був Гегель, який у своїх дослідженнях прийшов до висновку, що бюрократія є пануючою складовою суспільства, а чиновники є головною опорою держави.

Саме це дало поштовх для створення нових концепцій щодо бюрократії та створення сучасної концепції щодо цього питання. На початку двадцятого століття почали формуватися основні підходи до визначення бюрократії, які у подальшому отримали назви: раціональні, нігілістичні та «азіатська» концепції бюрократії.

Раціональні концепції бюрократії представлені у дослідженнях німецького соціолога Вебера та історика, політолога двадцять восьмого Президента США В. Вільсона. Перший заклав основу концепції пов'язуючи виникнення бюрократії з проявами приватної господарської діяльності та характеризував її як фіксовану, ієрархічну та послідовну. В. Вільсон доповнив концепцію, кажучи про відокремлення управління від політики, акцентуючи увагу саме на професіоналізмі та робить висновок про те, що бюрократія є найкращою формою організації.

Принципово інший погляд на сегмент бюрократії мав Карл Маркс. У своїй нігілістській концепції він представляє бюрократію як суцільне зло, розвиваючи свою думку, порівнює бюрократію з паразитичним організмом, який нездатний бути ні носієм розуму, ні виразником інтересів суспільства. У рамках своєї концепції він критикує бюрократію та бюрократів за формалізм, кар'єризм, корисливість. Дуже важливе доповнення в цю концепцію зробили вчені Мізес, Мертон та ін., кажучи про те, що бюрократія швидко стає активним суб'єктом владних відносин, пов'язуючи це з менталітетом людини та її благами.

У свою чергу «азіатська» концепція бюрократизму, про яку далі піде мова, має деякий збіг з раціональним підходом Вебера, але головним її доробком було те, що попри велику роль чиновництва у функціонуванні системи, воно не мало мож-

ливості усвідомити себе самостійною політичною силою. Цій концепції притаманна особлива залежність бюрократа від правителя, жорсткі заходи щодо небажаних зв'язків та ін. Тому ми можемо зробити перші висновки про те, що «азіатський» тип бюрократії, на відміну від раціонального та нігілістичного, може існувати лише в умовах абсолютної монархії та диктатури.

Підходячи до трактування сучасної бюрократії, необхідно зазначити, що в її основу вкладена веберівська теорія та її критика, яка була дороблена та розглядається сьогодні з двох точок зору: наукової та світоглядної. Наукова ґрунтується на засадах соціології та політології, а світоглядна – на гуманістичних та загальнодемократичних ідеалах.

На початку двадцять першого століття держслужба стала одним з найголовніших інститутів держави, саме тому сьогодні актуальним стає розвиток не тільки соціального, а і політичного партнерства. До середини 1970-х рр. головним елементом у системі адміністративно-державного управління були ділові якості професійних державних службовців, їх політична нейтральність і гарантований термін перебування на посаді. Проте з кінця 1970-х рр. важливого значення почала набувати їхня політична лояльність, а в багатьох випадках – навіть активна політична роль держслужбовців (особливо тих, що посідають високі й відповідальні посади). Практично це зумовило динамічні кадрові ротації у вищій ланці державних менеджерів і надання політичного характеру певним посадам [2, с.24-30].

Саме тому на відміну від усіх попередніх концепцій, сучасна концепція бюрократизму стоїть на засадах єдиної вертикалі влади, чіткого розмежування обов'язків та обов'язковій командній, штабній, партійній діяльності, останнє пов'язано з подоланням та викорененням непорозуміннь у прийнятті певних рішень. Уся концепція сучасного бюрократизму має будуватися і залежати від якості, кваліфікованості та чесності персоналу.

Таким чином, головним завданням сучасної бюрократичної ланки є результативне та ефективно забезпечення комплексної, компетентної діяльності, спрямованої на впровадження та втілення у життя певних управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Бюрократія //Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакumenко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – С. 75.
2. Публічна політика та управління: наук. розробка / авт. кол.: С. О. Телешун, О. Р. Титаренко, С. В. Ситник, С. І. Вировий. – К.: НАДУ, 2010. – С. 24-30.

Г. Р. Матухно

РЕЛІГІЙНИЙ АВТОРИТЕТ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИКО-ВЛАДНИХ СТОСУНКІВ

Сучасна політична наука стверджує, що в будь-який історичний період часу феномен влади являв собою похідну від специфіки стосунків між індивідами. Згідно визначенню, викладеному у політологічному словнику, влада являє собою здатність і можливість суб'єкта суспільного життя здійснювати свою волю, впливаючи на діяльність або бездіяльність інших людей та їх поведінку за допомогою широкого спектру конкретних засобів: авторитету, права, насильства тощо [2].

Протягом багатьох століть історична дійсність демонструвала нам, яким чином авторитет особи або групи осіб являв собою один з інструментів реалізації певної політичної волі. Ще на прикладі формування перших релігійних вірувань, ми можемо побачити, наскільки швидко у ранніх суспільствах сформувалася каста жреців, які досить успішно створили особистий імідж як певних осіб, що контактують з потойбічними силами і володіють виключними знаннями, підтримуючи свій авторитет, використовуючи життєвий досвід і знання, які були здобуті на основі власних спостережень. Протягом часу вплив духовних служителів лише розширювався, а

після появи інституту держави саме релігія досить часто слугувала надійним фундаментом для консолідації суспільства, а також легітимації діючої владної верхівки.

На наш час одним з найяскравіших прикладів того, як релігійний діяч, спираючись на свій виключний авторитет, може являтися суб'єктом політико-владних стосунків, є постать Папи Римського. Спираючись на історичний досвід, ми можемо побачити, наскільки часто людина, яка займала цю почесну посаду, виступала первинним суб'єктом політики. Використовуючи свій виключний авторитет, Папа Римський фактично одноосібно керував католицькою церквою, він один мав право реформувати церкву, підлягати недоктринальні релігійні вчення сумнівам або іншій імплементації. Більше того, усе життя середньовічної Європи багато в чому залежало від волі Папи Римського – у цьому контексті варто згадати Хрестові походи, багато в чому організовані представниками вищого духовництва (наприклад, Папа Урбан II на Церковному соборі у Клермоні 1095 року закликав усіх здійснити Перший Хрестовий похід, фактично виступивши одним з ініціаторів подій, які мало глобальні наслідки не тільки на країни Західної Європи, але й Близького Сходу), або дії Папи Римського Григорія IX та Папи Інокентія IV щодо утворення та реформування інституту Папської інквізиції, яка фактично наводила жах на усіх мешканців середньовічної Європи.

Якщо розглядати інститут Папства в контексті сучасності, ми можемо побачити, що навіть дотепер авторитет Папи залишається досить впливовим інструментом тиску на інших. Фактично, Папа Римський є головою цілої теократичної держави – Ватикану, влада якого є довічною і абсолютною. Більше того, достатньо часто ми можемо побачити, як інститут Папства відіграє досить впливову роль у міжнародній політиці, позиціонуючи себе як інститут, що намагається досягти «зміцнення миру як глобальної цінності, діалогу цивілізацій та культур, створення всесвітнього кооперативного уряду» [1, с. 178]. Наразі Ватикан має дипломатичні стосунки з 168 країнами світу, представлений у Організації Об'єднаних Націй (ООН), Європейському союзу (ЄС), Організації африканської єдності (Organization of African Unity), Міжнародному агентстві з атомної енергетики (International Atomic Energy Agency), Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та ін. [1, с. 180]. Також, спираючись на високий рейтинг довіри серед мирян, в багатьох випадках саме Папа Римський надає моральну оцінку більшості світових подій, наприклад, у 1991 році Іоанн Павел II застерігав від війни у Перській затоці, у 2003 році засудив вторгнення США до Іраку, у наші часи гострого засудження в устах Папи Франциска I набувають події на території Сирії та України.

Розглядаючи таке явище, як релігійний авторитет на рівні звичайних священників, ми також можемо побачити, наскільки часто більша частина прихожан, особливо в контексті Православної церкви, сприймають вислови представників духовництва як дещо, чому не можна суперечити як істині, зважаючи на стан священника «як особи, що більше наближена до Бога та істини». Більше того, розглядаючи це явище крізь призму церковного конфлікту між Московським та Київським патріархатом, ми можемо побачити, наскільки часто представники духовництва надають оцінки сучасним політичним обставинам функціонування Росії та України крізь призму різних інформаційних інтерпретацій останніх подій, які підтримуються урядами цих країн. Цей приклад свідчить, наскільки часто церковний авторитет може слугувати одним з інструментів інформаційної війни, яка має на меті «переформатувати» людину, або укріпити ті політичні ідеї, які вигідні правлячому режиму.

Таким чином, церковний авторитет може слугувати досить потужним інструментом інформаційного тиску, і навіть, в особливих випадках, слугувати знаряддям, яке дозволяє бути суб'єктом політико-владних стосунків. На наш погляд, в даному аспекті єдиним ефективним засобом запобігання маніпулятивних складових є необхідність усвідомлення того, що кожен суб'єкт суспільного життя займає свої місце в системі інтересів та цінностей, підтримує певні суб'єктивні

життєві позиції, і тому, відчувши почуття переконаності, навіяною іншою людиною, влучно використовуючу не обґрунтовані факти, а емоціональні фактори, не слід робити поспішних висновків, а ретельно порівняти і проаналізувати широкий спектр внутрішніх та зовнішніх факторів від яких залежить певна ситуація, та робити свої, обґрунтовані висновки, які будуть більш надійними і безпристрасними, ніж ті, що навіяні крізь призму особистої заінтересованості та особистої картини світу іншої людини.

Список використаних джерел

1. Невинна Г. Вплив католицизму на функціонування теократичної політичної системи Ватикану [Текст] / Г. Невинна // *Навкові записки [Національного університету «Острозька академія»]*. Сер. : *Історичне релігієзнавство*. – 2009. – № 1. – С. 175-182. 2. Погорель Д. Е., Фесенко В. Ю., Филиппов К. В. *Политологический словарь-справочник* / Под общ. ред. С. Н. Смоленского. – М.: «Эксмо» – 2008. – 320 с.

М. О. Коробка

ОСНОВНІ ВЕКТОРИ ПОЛІТИКИ ДОНАЛЬДА ТРАМПА: СПРОБА ПРОГНОСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Найбільшу увагу всієї світової громадськості минулого року привернули президентські вибори в Америці. Це були насправді рекордні перегони як за кількістю громадян, котрі виявили бажання скористалися правом дострокового голосування, так і за явкою, яка на день голосування становила близько 60%. Затягнулась і сама виборча кампанія (Г. Клінтон оголосила про висунення власної кандидатури ще 15 квітня 2015 р., а республіканці такі оголошення почали анонсувати ще в лютому того ж року). Безпрецедентним був і рівень суспільного інтересу до політичних подій, і не лише в Америці, а й в усьому світі.

Сьогодні нікого не дивує, коли іноземні лідери відкрито озвучують власне ставлення до тих чи інших кандидатів на посади президента, але здивували самі масштаби коментування американських виборів, і гострота цих висловлювань із боку іноземних лідерів. Обставини, за яких на виборах в США 8 листопада переміг Д. Трамп, а також те, що в руках республіканців опинився повний контроль над виконавчою і законодавчою гілками влади будуть аналізу з боку журналістів та політологів.

Характерною для цієї виборчої кампанії стала не шира прихильність до того чи іншого кандидата, а саме негативне ставлення виборців з обох таборів до того чи іншого висувця. До причин, які викликали у виборців негативні емоції, треба додати страх, викликаний низкою терористичних актів (наприклад, на марафоні в Бостоні), скоєних в країні їхніми ж співвітчизниками, зростання міжрасових конфліктів. У якості прикладу наведемо низку погромів і сутичок афроамериканців з поліцією.

До того ж виявилось, що внаслідок широко розрекламованої глобалізації, розвитку вільної торгівлі, зняття бар'єрів для інвестицій тощо збагачується лише незначний прошарок американців, а решта втрачають роботу та засоби до існування, звичний стиль життя та рівень добробуту і, як наслідок, втрачають впевненість у майбутньому. - пишуть українські автори Б. Яременко та О. Белонос в газеті «Дзеркало тижня» [2]. Відсутність чіткої реакції американської еліти на ці тенденції є фактично підтвердженням і помітного відчуження, і розчарування та депривації. Інший приклад – симпатії до сенатора-демократа від штату Вермонт Б. Сандерса (який до і після виборів був безпартійним) багатьох молодих, прогресивно налаштованих американців, які раніше не цікавилися ані політикою, ані виборами голови держави. Усі ці факти можна пов'язати зі значним невдоволенням народу занадто великим впливом багатіїв-мільйонерів на політику в світі загалом і в США, зокрема (прикладом тут може бути рух «Окупуй Уолл-стріт» в 2011 р.).

Криза довіри до влади у населення в розвинених країнах уже є тенденцією

(кризі легітимності присвячено чимало праць), але на той час вона особливо яскраво проявилася в США. Проте вибори в США зачепили й іншу проблему: постійної уваги та різних форм захисту потребує не лише територія держави чи демократія як режим і цінність, а й конкретні механізми її забезпечення, що діють у цій сфері. Секрет перемоги мільярдера полягав у тому, що він зміг добре відчувати настрої чималої кількості американців, які належать до робітничого класу, працюють у реальному секторі економіки (виробництво), не люблять іммігрантів, виступають за збереження англосаксонської та християнської спадщини Америки, не довіряють вашингтонській верхівці та бояться ісламського екстремізму. Багато тих, хто підтримував Трампа, серйозно стурбовані політикою демократів та Б. Обами, спрямованою на посилення системи контролю за продажем вогнепальної зброї в Сполучених Штатах, і не сприймають того, що сьогодні називають відчуженням влади від народу. Адже право носити зброю – це фундаментальна свобода народу Америки ще з початку створення держави.

Якою ж буде зовнішня політика президента Трампа? Під час передвиборної кампанії від Дональда Трампа лунало чимало суперечливих заяв, які можна пояснити відсутністю в нього знань та комплексного системного бачення міжнародних відносин і ролі Сполучених Штатів на світовій арені [2]. Аналізуючи плани Д.Трампа в безпековій сфері, можна передбачити, що активна боротьба із ключовими викликами та загрозами для США продовжуватиметься в контексті трансформації методів та інструментів. Актуальним залишається питання відносно консолідації зусиль із Росією і те, наскільки продуктивним з практичної точки зору виявиться цей проект. Важливим аспектом є також зміна ставлення Сполучених Штатів до країн-членів НАТО щодо гарантування ним повноцінної безпеки: виходячи з того, що в рамках ЄС спостерігається наявність ряду проблем фінансового та економічного характеру, навряд чи в найближчій перспективі обсяги внесків від них збільшаться. Враховуючи таку ситуацію, Д.Трамп або змушений буде визнати це і перевести діалог у більш гнучку форму, або ж звзвити перелік безпекових гарантій. Враховуючи його прагнення до зміцнення безпеки, можливим видається варіант недопущення потрапляння європейського регіону в «сіру зону» [1, с. 443].

Парадокси глобалізації в медіасфері зводяться до того, що індивідуальне може стати глобальним, а глобальне – індивідуальним. Тому тут дуже велика ймовірність реалізації тих сценаріїв, які взагалі не очікувані, або принаймні – не пріоритетні. Теоретично ситуація може змінитися як на «плюс», так і на «мінус». Але не виключено, що саме організований параноїдально-шизофренічний тип лідера домінуватиме певний час над погано організованими інтелектуалами, моралістами чи романтиками (йдеться не тільки про В. Путіна, а й про синдром Д. Трампа, про посилення праворадикальних настроїв в Західній Європі, про ІДІЛ тощо). Глобалізація сприяла трансформації традиційного двополюсного світу (період холодної війни), триполюсного, умовно названого як протистояння «Захід – Схід» (Захід – РФ, КНР), на однополюсний, коли противники стають співниками, скажімо, Трамп і Путін [3, с.32]. Втім, останні події в Сирії (ракетний удар по авіабазі режиму Асада) поставив російсько-американське співробітництво під сумнів.

Одним з результатів можливого відмежування США від міжнародної проблематики майже гарантовано стане швидке розмивання режимів контролю за розповсюдженням зброї масового знищення та засобів її доставки. Отже, зовнішня політика президента Трампа наразі є доволі незрозумілою і важкопрогнозованою, що не може не турбувати ні нинішніх союзників Вашингтона, ні ті країни, які хотіли б мати відносини такого характеру зі Сполученими Штатами (це стосується й України та Грузії). Однак успіх реалізації більшості із цих питань багато в чому залежатиме від спроможності новообраного президента продуктивно співпрацювати з Конгресом США [2]. Подальше дослідження даної проблематики може сприяти більш глибокому дослідженню відносин України зі США у форматі

нових векторів зовнішньої політики. Доцільним у перспективі вважаємо використання аналітичного підходу для більш детального дослідження формування нових векторів внутрішньої і зовнішньої політики Д.Трампа, а також відносно співставлення задекларованих ним дій із реальними кроками.

Список використаних джерел

1. Вонсович О.В. *Перемога Дональда Трампа на президентських виборах в Сполучених Штатах Америки: Перспективи для України* / О.В. Вонсович // *Гілея*. – 2016. – Вип. 115. – С. 442-446. 2. Яременко Б. *Вибори президента США: як сталося неймовірне, і чого очікувати Україні?* / Б. Яременко, О. Белокоз // *Дзеркало тижня*. – Режим доступу: <http://aazeta.dt.ua/internal/vibori-prezidenta-ssha-vak-stalosya-neymovirne-i-choao-ochikuvati-ukravini-.html>. 3. Житар'юк М.Г. *Резистентні засади функціонування української журналістики в умовах російської агресії* / М.Г. Житар'юк // *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (12–13 жовтня 2016 р.)* [наук. ред. В. М. Каленич]. – Вінниця, 2016. – С. 29-34.

Ю. Ю. Руденко

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Актуальною у сучасному світі постає проблема співвідношення національної ідентичності та суспільного прогресу. Як зазначають українські дослідники В. Кремень та В. Ткаченко, що «висловлюватися проти суспільного прогресу – значить поставити себе тим самим в позицію ретрограда. Однак тут питання полягає в іншому – наскільки нинішня капіталістична світ-система дійсно второвує шлях суспільному прогресу, а чи навпаки – поступово заганняє суспільний поступ у глухий кут безвиході й відчаю» [4, с.62].

В українському суспільстві у цьому контексті на тлі глобалізації та запозичення капіталістичних форм господарювання склалася дещо хибна ідеологема щодо виключної дієвості ринкової економіки і її позитивного впливу фактично на всі сфери суспільного життя. Але як зазначає український дослідник А. Гальчинський, «чистий ринок» є далеко не у всьому досконалим механізмом, який породжує небезпечну для суспільства диференціацію доходів та монополізацію економіки. У свій час обмеження ринку на рівні національних економік розвинутих країн Заходу було подолано завдяки застосуванню системи активного державного регулювання, яка втілювалася у регулятивні сегменти соціально-ринкової економіки з активним застосуванням механізмів демократії та громадянського суспільства. Це уберегло суспільства не лише від надмірної диференціації доходів, а й від проникнення духу ринкової психології у сферу культури, соціального розвитку, в політику» [1, с.251]. Але на рівні міжнародному ці принципи не тільки не діють, але й заперечуються і, таким, чином, всі міжнародні структури, як то МВФ, Світовий банк, СОТ, на підтримку яких так сподівається Україна, діють на принципах класичного необмеженого ринку. Таким чином наша країна «втягуючись» в процеси глобалізації, розчиняючись в світових економіко-політичних процесах «отримує» загрозу втратити власні традиційні культурні цінності і, навіть, власну, ідентичність, наслідуючи уніфіковані форми існування. «Ідентичність – найважливіший акт самоусвідомлення суспільством і у ньому кожною особистістю самих себе, сутнісних основ свого буття в історії...Проблема ідентитету й ідентифікації – це проблема того, як мислить, відчуває й діє людина в усіх формах своєї втіленої єдності зі своєю історією, культурою, духовністю, з позицій будь-якої форми свого соціально, економічно, політично стратифікованого буття» [3, с.41]. Під національній ідентичністю мається на увазі почуття приналежності й єдності людини певній нації [5]. З окреслених визначень стає зрозуміло, що без ідентифікації людина втрачає сенс власного існування, а без національної ідентифікації не можлива інтеграція суспільства для здійснення тих же економічних, політичних та реформ в інших сферах життєдіяльності суспільства. Коло замкнулося.

Ще однією проблемою глобалізації для України постає тісно пов'язана з її процесами урбанізація. Адже руйнація традиційних сільських цінностей означає для нашого суспільства руйнацію власної традиційної культури і, безумовно, національної ідентичності, адже ще видатний український історик М. Грушевський зазначав, що для України характерна «селянська» і, навіть, «мужицька» культура, в якій закладено культурний код українців, хоча і не виключав цінностей української еліти, однак останні виявлялися більш асимільованими з цінностями культур тих країн, під владою яких певний час перебувала Україна [2].

Отже, не претендуючи на вичерпність аргументації, ми хотіли привернути увагу до проблем глобалізації, зробивши акцент на тому, наскільки вони є неоднозначними за своїм впливом для української ідентичності.

Список використаних джерел

1.Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: Методологічні аспекти / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2006. 2.Грушевський М. Твори / М. Грушевський. – 50 т. - К: Світ, 2016. 3.Козин Н.Г. Идентификация. История. Человек / Н.Г. Козин // Вопросы философии.- 2011. - №1. 4.Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації: начерки міждисциплінарного дослідження /В. Кремень, В. Ткаченко - К.: Знання України, 2013. 5.Boermer P. (ed) Concept of National Identity / Boermer P. (ed). – Baden-Baden, 1986.

Н. В. Лепська

ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВА ЕКСПАНСІЯ ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ДЕРЖАВИ

Карколомні зміни, що відбуваються в сучасному геополітичному просторі, засвідчують кількісну і якісну масштабність трансформаційних процесів у їх глобальному сенсі. Геополітика наразі стала «топовою» темою, адже саме ускладнення практик владного контролю за розподілом та перерозподілом сфер багаторівневого геополітичного простору визначає специфіку реалій сьогоденного світоустрою.

Геополітичний простір є нерозривною сукупністю усіх природно-географічних і суспільно-географічних (передусім культурно- та економіко-географічних) об'єктів в контексті динаміки їх місцезонашування, властивостей, відношень (віддаленості або сусідства) та використання як джерела геополітичних ресурсів. Геополітичний простір постмодерної доби є багаторівневим, оскільки крім фундаментального територіально-географічного рівня його складають ще й економічний, культурно-ментальний, інформаційний, когнітивний, віртуальний, медійний рівні тощо, в межах яких експансіоністська конкуренція держав відбувається сьогодні більш віртуозно, жваво та агресивно.

Експансія є наслідком вольового бажання держави домінувати у певній сфері. Так, у класичній геополітиці експансія зазвичай розумілася як військове захоплення морських або суходільних територій з метою прирощення «життєвого простору» та сили держави (Ф.Ратцель, А.Мехен), що збільшує її життєві ресурси та сприяє її виживанню і розквіту. Утім, сучасна експансія є набагато складнішим геополітичним процесом, оскільки вона відбувається, по-перше, не стільки за територіальні ресурси (або взагалі про них не йдеться), як за технологічні, ринкові, фінансові, наукові, інформаційні, культурні, ментальні та інш. І, по-друге, здійснюється не стільки військовими методами, скільки, приїмром, за допомогою т. зв. «м'якої сили» (Дж.Най), що базується на застосуванні технологій привабливості та залученні інших до добровільної співпраці без насилля, загроз та військових жертв. Геополітична експансія відбувається залежно від реальних можливостей держав: чим сильніша держава – тим глибше вона опановує геополітичний простір, тим міцніше вона закріплюється на тих чи інших його рівнях. Динаміка переформатування центрів сили у світовій політиці засвідчує, що геополітична експансія є провідною формою геостратегії держав як геополітичних акторів. Очевидно,

що кожна держава має опікуватися розширенням свого геопростору. Тому експансія (а саме її масштабність, ресурсоемність, цілеорієнтованість) є також одним з ключових критеріїв геополітичної суб'єктності держави, її конкурентоздатності у розширенні сфери легітимного впливу на інших учасників вибудовування нової моделі світоустрою.

Тож, варто наголосити на тому, що традиційна мілітаристська конотація поняття «експансія» наразі дезактуалізується, адже маємо на увазі розширення саме багаторівневого геополітичного простору життєдіяльності держави і кількість території, яка за класичною геополітичною парадигмою розглядається як об'єкт військового захоплення, не є провідним параметром масштабів експансії та, зрештою, не є її кінцевою метою. На нашу думку, сучасна експансія відбувається передусім на ментальному рівні, на рівні суспільної свідомості із застосуванням технологій «м'якої сили», публічної дипломатії та інших комунікативних практик. Технологічно вона здатна, з одного боку, змінити культурний (навіть цивілізаційний) код суспільства, яке є об'єктом експансії, а з іншого – імплантувати світоглядні цінності актора-експансіоніста (певної держави, етносу, цивілізації тощо), його моральні імперативи, образ життя. До речі, інформаційно-сміслова експансія може забезпечити в кінцевому рахунку розширення геополітичного простору держави-експансіоніста не тільки на його інформаційно-смісловому рівні, а й політичному, культурному, економічному, інформаційно-кібернетичному та інших, тобто максимально уможлиблює закріплення за собою усього арсеналу ресурсів суспільства-об'єкта, до того ж ще й добровільно.

«Успішність» інформаційно-сміслові експансії реалізується через таке ментальне перекодування та втілення в культурну матрицю суспільства (об'єкта експансії) певних паттернів і наративів, що роблять доволі привабливою державу-експансіоніста, презентують її як переможця, борця за справедливість, за світову гармонію і т. ін. Тому експансія сприймається суспільством-мішенню не як реальне бажання заволодіти його ресурсами або контролювати їх з боку експансіоніста, а як, приміром, поштовх до розвитку, як долучення до більш розвинутої культури, довгоочікуване заручення підтримкою держави з вагомим репутаційним капіталом лідера тощо. Тож, ґрунтовно спланована та ретельно здійснена інформаційно-сміслова експансія може дійсно забезпечити легітимізацію владного контролю держави-експансіоніста та зміцнення її геополітичної суб'єктності. Одночасно на протилежному фронті інша держава втрачає свою геополітичну суб'єктність.

Таким чином, експансія асиметрична за своїм характером і наслідками. Сам факт проведення тих чи інших інформаційно-експансіоністських дій важко розпізнати на рівні суспільної свідомості, адже в такому випадку має бути відповідний рівень політичної та психологічної компетентності у громадян суспільства – об'єкта експансії, щоб перешкодити використанню його як мішені «філігранних» пропагандистських та маніпулятивних технологій, засобу забезпечення геополітичної конкурентоздатності іншої держави та зміцнення її ресурсної потуги. До того ж, складно углядіти, чи реально «хижацьку» природу має така інформаційна експансія, або ж вона намагається прищепити демократичні цінності та з благих намірів допомогти державі-об'єкту експансії піднятися на вищий щабель суспільного розвитку. Очевидно, що реальна мета буде зрозумілою через певний час, проте ж може бути запізно щось протидіяти, і суспільна свідомість стане жертвою масштабної дезорієнтації у результаті впровадження небезпечних стереотипів, традицій і норм політичної діяльності, які надовго призупинять процес формування суб'єктності даної держави. Тому, на перший погляд, інформаційно-сміслова експансія не є такою фінансово-витратною як військово-територіальна. Утім вона вимагає не менших, а ймовірно більших ресурсів (насамперед інтелектуальних) задля підготовки, організації, проведення і закріплення її наслідків. І напоготові, до речі, мають бути усі держави. Адже тактичною метою інформаційно-сміслові

експансії є суспільна свідомість, що субстанційно складає фундаментальні основи соціального генотипу суспільства, і жорсткий інформаційний вплив здатний травмувати суспільну свідомість настільки болісно, що може спричинити крайню ворожість (аж до реальних військових дій) з боку суспільства-об'єкта експансії.

Таким чином, інформаційно-сміслова експансія здатна кардинально трансформувати статусні позиції як держави-ініціатора експансії, так і держави-об'єкта. Для першої вона забезпечує розширення геополітичного (передусім інформаційного, ідеологічного, культурного) простору, і чим воно масштабніше, тим вищим є ступінь геополітичної суб'єктності даної держави. Для другої – відбувається стиснення (контракція) геополітичного простору в тих же форматах, тому суб'єктність змінюється симетрично відносно держави-експансіоніста. Суб'єктна геополітична диспозиція, що сформувалася внаслідок певної інформаційно-сміслової експансії, не є остаточною, адже за умов зміни світової кон'юнктури може знову трансформуватися. Утім зворотний процес є доволі ресурсоємним, тому вимагає від держави, що налаштована на реванш, неабияких зусиль, адже ціна успіху є дуже високою.

А. В. Бескровна

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ У РЕКЛАМІ МІЖНАРОДНИХ КОРПОРАЦІЙ

Основною метою маркетингової діяльності для компаній в сучасному міжнародному середовищі є збільшення їх продаж та прибутку, але досягнення такої мети не можливе без вивчення та задоволення потреб споживачів цільового сегменту. Адже якщо потреба споживача задовольняється, він знов повернеться до компанії, «проголосує гаманцем» та, відповідно, збільшить прибутки компанії. Тому, можна сказати, що мета маркетингової діяльності компаній – визначити та задовольнити потреби споживачів. При цьому важливим є визначення потреб, які впливають на поведінку споживача і умов, які впливають на вибір товару і послуги, або створення таких потреб шляхом використання засобів нейромаркетингу та прийомів нейролінгвістичного програмування. Адже сьогодні на перший план у мистецтві реклами має виходити вміння встановити по мінімуму зовнішньої інформації психологічний портрет людини-споживача, його звички, характер і мотиви, рушійні його поведінкою і вчинками.

Можна виділити наступні прийоми НЛП, які використовуються в рекламних компаніях підприємств [1]:

1. Підстроювання по цінностях. Цей прийом передбачає залучення до рекламного послання образів, які являють цінність та святість для цільової аудиторії. Такими образами можуть бути діти, сім'ї, батьки похилого віку, комфорт дома та ін.

Підстроювання найбільш часто застосовується в рекламі тому що, за її допомогою не потрібно з нуля створювати комунікації, достатньо просто відтворити теплу атмосферу, пов'язану зі споживанням продукту.

Прикладами використання цих прийомів досить багато:

1) реклама продукції «Staropramen» базується на поєднанні подій різних часів: 19 століття та сучасності. Таке рішення доносить основну ідею ролика: на протязі століть багато чого змінилося, але є й те, що залишилося незмінним. І серед цих незмінних речей головне місце посідає пиво номер один у світі, Staropramen – відчуй смак Праги [2];

2) рекламний ролик молочної продукції «Президент», де сир, зроблений бабусею у селі прирівнюється до сиру «Президент». Таке порівняння запевнює покупця у традиційних властивостях товару, та викликає приємні спогади із дитинства.

2. Субмодальності. При цьому увага споживачів утримується за рахунок візуального, аудіального і кінестичного сприйняття ситуації. Це використання особливостей і характеристик зображення або звуку для управління емоційним тоном. Як

правило, за допомогою субмодальностей створюється позитивна емоційне забарвлення для створення поведінкових переваг на несвідомому рівні.

За допомогою вдало підібраних ракурсів, ефектів наближення, віддалення та контрасту потенційний покупець нібито присутній в історії, яку бачить. Це один із прийомів НЛП техніки для маніпулюванням свідомістю. Він частіше за все пробуджує апетит, спонукає до дії, дає можливість відчути себе господарем тієї або іншої речі.

Прикладами є рекламні ролики компаній «KFC» та «Pandora», які наочно відображають характеристики товарів та спонукають споживача до купівлі [3].

3.Пресупозиції – це один з найбільш використовуваних способів мовного впливу. Вони звернені до несвідомого і створюють «реальність, в якій існують тільки потрібні варіанти поведінки». Тобто, пресупозиції створюють реальність, в якій існує тільки потрібний вибір споживача.

Тобто, пресупозиції побудовані на оборотах мови, які при поєднанні з аксіомами створюють такий простір, в якому фактично надається можливість вибору тільки продукту, що рекламується.

В такій рекламі часто задаються актуальні питання, які усіх хвилюють, а звертаються до аудиторії таким чином, що вся подана інформація сприймається за чисту монету.

Практичне використання пресупозицій можна спостерігати у рекламному ролику медичного препарату «Евказолін», який починається із фрази (запитання) – «Ти готова до виступу?» – Це формує пресу позицію: - «я готова».

Аналогічне використання пресупозиції проявляється в рекламі медичного препарату «Волвіт»: фраза – «У Вас хворі нігті», викликає Пресупозицію – «треба лікувати нігті».

4. Сінестезія передбачає мікс інформаційних каналів. Наприклад, коли при роздратуванні одного елементу сприйняття виникає відчуття, нібито до нього автоматично підключається другий елемент та вони змішуються в сприйняття. Наприклад, візуальний малюнок підпитується слуховим, а смаковий малюнок підпитується ароматами. Сутність цього прийому полягає у тому, щоб донести покупцю характеристики продукту, що рекламується, а головна його перевага – інформація, подана таким чином, дуже швидко зчитується.

Візуалізація та ароматизація рекламної продукції яскраво виражена в роликах «Якобз», де аромат наочно подається паром із чашки духмяної кави [4].

5. Трюїзм – звичайна банальність, яку неможливо узяти під сумнів тому що вона використовується лише в якості нагадування. Ця складова НЛП техніки для маніпулювання людьми покликана формувати у людей підсвідому довіру до всього, що кажуть у рекламі.

Людина послухала, або подивилась ролик, зрозуміла, що його думка співпадає з тим, що кажуть в рекламі, він не піддає його сумніву та критиці, тепер він підсвідомо вже довіряє інформації. Дуже часто цей прийом ґрунтується на ствердженні авторитетних копаній та осіб. Наприклад, «стоматологи рекомендують», «схвалено всесвітньою асоціацією...» або «є речі, які не можна придбати».

Яскравим прикладом є рекламна продукція зубної пасти «Сенсодин», яка запевняє споживача, що саме цю пасту рекомендує асоціація стоматологів України [5].

6. Створення якоря передбачає встановлення події на піку стану людини. Тоді мозок пов'язує подію (тепер це вже можна називати стимулом або тригером) і стан - і виходить якір.

Наприклад, якщо в той момент, коли людина відчуває сильну радість, доторкнутися до його плеча, то після при точно такому ж дотику до його плеча, він знову буде відчувати радість. Отже, для встановлення якоря потрібно дві речі: пік стану і оригінальність стимулу.

Досить оригінальний якір використовує компанія «Coca-cola» в рекламному

ролику «Спрайт», де якорем є відчуття спраги, а вирішенням проблеми – рекламний продукт [6].

Список використаних джерел

1. Рекламний ролик пива номер один у світі – Staropramen. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=YEVfscCHNEI>. 2. Реклама магазину прикрас Pandora. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=CMKfXguvwhs>. 3. Рекламний ролик кави Jacobs Monarch. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=HRCpro-nlB8>. 4. Реклама зубної пасти Sensodyne. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=E__BrUovAEk. 5. Реклама компанії Coca-Cola, продукції Sprite. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=3oCILX0Yrro>. 6. Український інститут НЛП Віктора Панченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nlp.com.ua/stati/209-8-priemov-nlp-v-reklame>.

І. С. Сидоренко

СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ США

Уряд США визначає стратегічні комунікації як синхронізацію повідомлень і дій, і те, як вони будуть сприйматися цільовими аудиторіями, а також програми і дії, які спрямовані на спілкування з визначеними аудиторіями. Публічна дипломатія направлена на безпосередню взаємодію з громадянами, громадськими активістами, журналістами та іншими лідерами громадської думки іншої країни, щоб впливати на ставлення і дії цього суспільства в підтримку політики США і національних інтересів. Глобальна участь, яка часто використовується в контексті протидії іноземній пропаганді, пов'язана з тим, як уряд США транслює свої ключові повідомлення іноземним аудиторіям [1].

Успішна публічна дипломатія і стратегічні комунікації повинні охоплювати як масову аудиторію, так і цільову аудиторію. Деякі засоби масової інформації, такі як телебачення, радіо та інтернет, а також операції зі зв'язків з пресою і громадськістю, досягають широкої аудиторії. Але зусилля з публічної дипломатії також спрямовані на більш вузькі, більш локальні групи, особливо ті з них, які завдяки своєму досвіду, зростанню чи керівній позиції впливають на рішення і думки інших. Лідери думок в зарубіжних суспільствах можуть бути ефективними партнерами в просуванні більш широких цілей публічної дипломатії. Необхідно адаптувати публічну дипломатію і програми стратегічних комунікацій до конкретної аудиторії, використовуючи найбільш актуальні та ефективні засоби масової інформації [2].

Стратегічні комунікації США підтримують ширшу стратегію національної безпеки США, яка спрямована на захист інтересів США через глобальне американське керівництво, засноване на силі і цінностях країни. Таким чином, стратегічна комунікаційна політика США синхронізує слова і вчинки уряду, і свідомо спілкується, і взаємодіє з цільовою аудиторією за кордоном [1].

Ініціативи США з протидії іноземній пропаганді в цілому групуються за різними сферами діяльності уряду, в залежності від повноважень відповідного департаменту або агентства. Персонал національної безпеки проводить координацію зусиль уряду США для забезпечення узгодженої комунікаційної політики [1].

Державний департамент США відповідає за безпосереднє спілкування з міжнародною аудиторією. У 2011 році Департамент створив Центр стратегічних контртерористичних комунікацій, який прагнув безпосередньо протистояти екстремістським ідеологіям. У 2016 році він був модернізований і перейменований в Глобальний центр взаємодії. В даний час він фокусується на створенні додаткового контенту на додаток до американського контенту, шляхом надання початкового фінансування та іншої підтримки неурядовим організаціям і ЗМІ, націленим на протидію насильницьким екстремістським повідомленням [1].

Міністерство оборони США проводить операції військового зв'язку, розділені на інформаційні операції та оборонну підтримку публічної дипломатії. Значні кон-

трахоходи, такі як відключення веб-сайтів, що представляють загрозу для військових операцій США, проводяться в кіберпросторі. Крім того, Міністерство оборони проводить психологічні операції, призначені для передачі обраної інформації та показників з метою впливу на іноземну аудиторію [1].

Під керівництвом директора з національної розвідки американські розвідувальні агентства, такі як Центральне розвідувальне управління і Агентство національної безпеки, проводять дослідження і аналізують іноземну громадську думку, методи спілкування і екстремістські повідомлення, з тим щоб знайти відповідні шляхи протидії [1].

Рада з питань мовлення відповідає за програми, що фінансуються урядом США, такі як «Голос Америки» і «Радіо Вільна Європа / Радіо Свобода». Ці програми транслюють контент, орієнтований на зовнішню політику США, приблизно на 165 мільйонів чоловік [1].

У 2015 році члени Конгресу підтримали законопроект про реформу міжнародного зв'язку США, спрямований на реформування міжнародних операцій мовлення, які деякі законодавці вважають застарілими і неефективними. Закон про інформацію і освітній обмін 1948 року передбачає, що інформація, поширювана урядом США для іноземних аудиторій, не може поширюватися в США. Прихильники стверджують, що закон по праву захищає громадян США від маніпуляцій з боку їх власного уряду, в той час як критики стверджують, що закон обмежує публічну дипломатію США шляхом створення штучного «мережевого екрану» між іноземною і вітчизняною аудиторією. У березні 2016 року в Сенат США був внесений новий законопроект щодо протидії дезінформації і пропаганді в Росії і Китаї [1].

Список використаних джерел

1. Bentzen N. US strategic communication to counter foreign propaganda [Електронний ресурс]. // European Parliament Think Tank . – October 2016 – 4 p. – Режим доступу: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589812/EPRS_BRI\(2016\)589812_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589812/EPRS_BRI(2016)589812_EN.pdf).
2. U.S. National Strategy for Public Diplomacy and Strategic Communication [Електронний ресурс]. // Policy Coordinating Committee. – June 2007 – Режим доступу: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/state/natstrat_strat_comm.pdf.

О. В. Павлятенко

ПОНЯТТЯ ТА ФЕНОМЕН СЕПАРАТИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Дослідження сепаратизму як елементу гібридної війни, розв'язаної Російською Федерацією проти нашої держави вимагає всебічного та ґрунтового дослідження. Хоч проект «Новоросія» зазнав краху, існування сепаратистських анклавів на Сході України, що фінансово, ідеологічно та збройно підтримуються агресором стало найсерйознішим викликом нашої національній безпеці. Запобігання та ліквідація загроз територіальній цілісності та державному суверенітету, створення ефективної системи протидії сепаратизму потребує теоретичного та практичного осмислення особливостей, причин, різновидів цього феномену в сучасному світі.

Досліджуване явище сягає корінням ще епохи Реформації, коли в Англії виник рух Брауністів, що увійшов до історії як один із перших проявів сепаратизму в релігійній сфері. Проте вже наприкінці XVIII століття, після війни за незалежність і утворення Сполучених Штатів Америки, він починає набувати сучасного змісту та ґрунтуватись на «принципі національності», що стає його ідейно – теоретичною основою. Таким чином, у XIX столітті сепаратизм почав розглядатись з політичної точки зору як рух, спрямований на досягнення окремою областю держави автономії або повної політичної самостійності [2, с. 574].

У радянській науці загальноприйнятим було визначення сепаратизму як «устремління окремих груп населення, які відносяться до національних меншин, до відділення від даної держави та створення самостійної держави або автономної

області. Питання про вибір нацією тієї чи іншої форми самовизначення – автономії, федерації або сепарації, залежить від конкретних історичних умов. На відміну від національно – визвольного руху, сепаратизм не є масовим народним рухом та віддзеркалює, як правило, інтереси окремих кіл буржуазії, права яких утискаються правлячою буржуазією панівної нації. У тих випадках, коли сепаратизм досягає перемоги, її плоди використовуються місцевою буржуазією, яка намагається шляхом повного відділення або автономії встановити монопольне панування у новоствореній державі або автономній області...» [1, с. 530].

Вивчення сепаратизму перебуває в фокусі досліджень багатьох науковців, серед яких варто зазначити У. Альтерматта, А. Володіна, В. Швейцера, Е. Гобсбаума, Р. Гангули, Дж. Макдаффа, Дж. Соренса, Дж. П. Кабестана та А. Павковича, В. Дівак, М. Бесараба, І. Кресіну, С. Савойську, І. Рафальського, В. Наконечного, М. Степико. Кожен з них наводить власне визначення, трактуючи його, наприклад, як вихід групи та її території з юрисдикції більшої держави, частиною якої вона є, з подальшим утворенням власної [3, с. 24-25] або ж як політичний рух, спрямований на звільнення від держави, в межах якої знаходиться національна або регіональна спільнота, що ставить за мету створення власної незалежної держави [6].

Загалом поширення є визначення сепаратизму як політичного руху, спрямованого на відокремлення від держави частини її території та населення, що виникає внаслідок суперечностей між центральною владою держави та виразниками ідей сепаратизму – політичними партіями, громадськими та релігійними організаціями етнічних меншин, політичними структурами окремих регіонів [5, с. 469].

Поява сепаратистських настроїв у сучасному світі обумовлюються існуванням цілого комплексу причин - економічних, етнічних, демографічних, расових, релігійних, внутрішньо та зовнішньополітичних.

Як специфічний тип територіально - політичного руху, він характерний для практично всіх континентів і нараховує більше 50 епіцентрів, з населенням близько 220 млн чоловік, що належать до західноєвропейського, східноєвропейського, ісламського, азіатського, африканського та американського географічних типів. Проте, незважаючи на таку географічну розпорошеність та власну специфіку, сепаратизм в своїй основі має низку спільних для всіх різновидів суспільних установок: 1) фундаментальна ідея (ідеї виключності, унікальності мови та культури, беззаперечних прав на незалежність, на певну територію); 2) ідеалізований образ власного етносу, нації, регіону як носіїв певних особливих характеристик, що відрізняють їх від «чужих»; 3) образ ворожих етносів, регіонів або ж національних держав, які уособлюють собою «гнобителів»; 4) паралельна версія національної історії, яка ґрунтується на міфах про особливу роль спільноти, етносу чи регіону; 5) образи лідерів та героїв – мучеників, які уособлюють собою всі найкращі риси характеру групи, що прагне до відокремлення; 6) поведінкові установки та технології політичної мобілізації, що використовуються лідерами сепаратистів; 7) ідеологічні платформи та програмні документи [4, с. 400].

Активізація ж сепаратистських рухів відбуваються зазвичай через загострення однієї з чотирьох політичних криз, що існують у державі. Криза легітимності, участі, ідентичності та розподілу можуть призвести до запуску механізму дезінтеграції та перенесення сепаратистського дискурсу до політичної площини.

Виникнення сепаратистських настроїв в Україні зазвичай пов'язане з існуванням певних територіальних претензій сусідніх держав. Винесення подібної риторики до публічного дискурсу призводить до активізації етнічних меншин або ж маргінальних рухів, які починають виконувати роль «п'ятої колони», метою якої є розкол та поляризація суспільства.

Подолання проявів сепаратизму, який послаблює саму державність є одним із основних питань порядку денного країн, які в своєму розвитку зіштовхнулись із цією загрозою національній безпеці.

Список використаних джерел

1. Большая советская энциклопедия. Глав. ред. Б. А. Введенский. 2-е изд. – М.: «Большая советская энциклопедия», 1955. – Т. 38. – 668 с. 2. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб.: Брокгауз – Ефрон, 1900. – Т. 29-а. – 954 с. 3. Горюхи Д. Разрушенные основания права сепаратизма / Пер. с англ. Р. Бараиш // Власть, 2013. – № 11. – С. 24 – 25. 4. Павлятенко О. Феномен сепаратизма в современном мире / О. В. Павлятенко // Гілея: Науковий вісник. Збірник наукових праць – Київ, 2016. – Вип. 115 (№12). – С. 398 – 403. 5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. – 736 с. 6. Langlois, P. Typologie du séparatisme en Europe / P. Langlois - Access mode: <http://www.taurillon.org/Typologie-du-separatisme-en-Europe>.

М. В. Зайцева

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ КИТАЮ НА ВЗАЄМОДІЮ КРАЇН БРІКС

Функціонування неформального об'єднання БРІКС у міжнародному середовищі пов'язане з проголошеною стратегією участі у формуванні багатопольного світопорядку, зміцнення політико-дипломатичної взаємодії на основі координації партнерства між країнами групи і визначення таких ключових напрямів діяльності, як політичне, економічне, безпекове та соціогуманітарне співробітництво держав ініціативи. Трансконтинентальне співробітництво у форматі БРІКС більшою мірою визначається забезпеченням економічних інтересів країн групи у міжнародному середовищі. Китай, який наразі виступає впливовим економічним актором на міжнародній арені, реалізовує власну зовнішньополітичну стратегію з огляду на розвиток відносин з Японією, Індією, РФ та країнами Південно-Східної Азії.

Китайський політикум вважає БРІКС впливовою групою об'єднаного лобіювання для вирішення практичних завдань, що представляють найбільший політичний та економічний інтерес для держави. Зокрема, БРІКС розглядається китайськими лідерами як інструмент спільної боротьби проти світового торговельного протекціонізму. Хоча, на думку експертів, може відбутися зниження інтересу Китаю до БРІКС саме за політичним напрямом співробітництва, зумовленого випереджаючим розвитком держави у порівнянні з іншими країнами групи [1].

У політологічному дискурсі неформальне об'єднання БРІКС вважають однією з платформ для діалогу і співробітництва у сфері економіки, відкритої для взаємодії і співробітництва з державами, що не входять до БРІКС, а також з міжнародними та регіональними організаціями. Схвалений на саміті у Китаї в 2011 р. план дій сприяв поглибленню партнерства країн групи, оскільки поряд з наявними формами політичного співробітництва у практику було введено організаційні зустрічі шерп і су-шерп, а також проведено форум споріднених міст і регіонів країн БРІКС [2; 3].

Відзначимо, що на рівні БРІКС передбачається активізувати існуючі програми співробітництва через проведення зустрічей Високих представників з питань безпеки; організацію зустрічей міністрів закордонних справ у ході сесій Генеральної Асамблеї ООН та зустрічей шерп/су-шерп БРІКС; неофіційні зустрічі учасників БРІКС на форумах міжнародних організацій та неформальних об'єднань глобального рівня; проведення Міжнародної конференції з конкуренції під егідою БРІКС; вивчення можливості підписання Угоди про співробітництво між антимонопольними відомствами [4; 5].

Політичний вплив країн БРІКС на процеси глобального управління визначаються участю в об'єднанні двох постійних членів Ради Безпеки ООН (Росії та Китаю), крім того, всі країни БРІКС входять до міжнародних організацій, спеціалізованих установ, інтеграційних утворень та інших формальних об'єднань, серед яких ООН, Велика двадцятка, що свідчить про можливості скоординованих дій на глобальному та регіональному рівнях, а також про представлення альтернативних

позицій з урахуванням національних інтересів у міжнародній взаємодії. Зауважимо, що політичній інституалізації БРІКС сприяла розробка оригінальної моделі рівноправних відносин для захисту і забезпечення національних інтересів на міжнародній арені [6; 7].

Політичний чинник інституалізації БРІКС зумовлюється передусім економічним партнерством Росії, Китаю, Індії та Бразилії, оскільки вже з 2001 р. розпочалось обговорення тіснішого співробітництва держав, а з 2005 р. – проведення постійних консультацій на рівні міністрів закордонних справ [8].

Водночас необхідно зазначити, що, незважаючи на активізацію політичних контактів на рівні БРІКС, говорити про формалізацію об'єднання як міжнародної організації зарано, та й взагалі прогнозується розпад групи БРІКС з огляду нерівномірний економічний розвиток, різний потенціал та різні прагнення щодо міжнародної ролі кожної окремої держави групи.

Список використаних джерел

1. *Выступление посла Китайской Народной Республики в Российской Федерации Ли Хуэя на открытии в МГИМО (У) МИД России научно-практической конференции «Страны БРИКС как восходящие страны-гиганты: новая роль в системе международных отношений, глобальная проекция внешнеполитических стратегий, сравнительный анализ национальных моделей модернизации. Опыт для России».* [Електронний ресурс] – 11 сентября 2011 г. – Режим доступа : <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/08A5715D730C97654425795000361C07>.
2. *Титаренко М. Л., БРИК: предпосылки взаимодействия, подходы и оценки сторон* [Електронний ресурс] / М. Л. Титаренко // МИД РФ – 2015 – Режим доступа : <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/6D55AB0FA4BF25B6C3257859005A82B1>.
3. *Луков В. БРИКС – фактор глобального значения* [Електронний ресурс] / В. Луков // *Международная жизнь* – № 6 – 2011 – с. 30-37 – Режим доступа : <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/E0A80FB2A2606633C32578DC00482A08>.
4. *Декларация, принятая по итогам саммита БРИКС* [Електронний ресурс]. – г. Санья, о. Хайнань, Китай, 14 апреля 2011 г. – Режим доступа : http://www.hse.ru/org/hse/iori/brics_summit_20110411.
5. *Выступление посла Китайской Народной Республики в Российской Федерации Ли Хуэя на открытии в МГИМО (У) МИД России научно-практической конференции «Страны БРИКС как восходящие страны-гиганты: новая роль в системе международных отношений, глобальная проекция внешнеполитических стратегий, сравнительный анализ национальных моделей модернизации. Опыт для России».* [Електронний ресурс] – 11 сентября 2011 г. – Режим доступа : <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/08A5715D730C97654425795000361C07>.
6. *Рижков М. Участь країн БРИКС у процесах політичної інтеграції* / М. Рижков // *Дослідження світової політики*. – Вип. 3, 2013 – с. 15–21.
7. *Лавров С., БРИКС – глобальный форум нового поколения* [Електронний ресурс] / С. Лавров // МИД РФ – 2015 – Режим доступа : <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/F8C251DB09032059442579C000531B68>.
8. *Коваль О. БРИКС обростає плотью* [Електронний ресурс] / О. Коваль // *Дзеркало тижня. Україна*. – № 15 – 22.04.2011 – Режим доступа : http://gazeta.dt.ua/POLITICS/briks_obrostae_plotty.html.
9. *Кадышев Л. Ю., Подходы к проблематике БРИК в странах-участницах и мировых СМИ* [Електронний ресурс] / Л. Ю. Кадышев // МИД РФ – 2015 – Режим доступа : <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/D02A54B39B0445D3C3257859005A82A2>

А. А. Запорожець

МІЖНАРОДНА ПРОГРАМА ERASMUS+ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Інтеграція України в Євросоюз є складовою процесу формування євроінтеграційного простору. Серед магістральних напрямків практичного співробітництва між Україною та державами ЄС, окрім політичного, економічного та правового, безумовно, виділяється освітній. Держава послідовно створює інституції, які б сприяли розповсюдженню та узагальненню інновацій, формували ринок конкурентоспроможності в освітній сфері.

З 2015 року Україна є асоційованим членом Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020», яка сконцентрована на досяг-

ненні головної мети – за допомогою науки вирішувати найбільш гострі питання сучасного світового суспільства.

Одним з нових проектів для представників українського академічного середовища є стажування з метою ознайомлення із організацією інноваційного навчального закладу XIX століття в рамках програми ЄС «Освіта впродовж життя» - освітньої системи в межах одного навчального закладу, яка включає дитячий садочок - школу - вищий навчальний заклад - менторський супровід дорослих - університети третього віку для літніх людей.

Результатом впровадження європейського досвіду є прийняття нового закону про Вищу освіту та Концепції нової української школи.

Серед недержавних ініціатив можна виділити проект «Громадська школа дієвих практик ЄС», організований Інститутом Європейської Політики (Берлін, Німеччина) та Поліським фондом міжнародних та регіональних досліджень (Чернігів, Україна) за підтримки Федерального Закордонного Офісу Німеччини. Мета проекту – сприяти зміцненню потенціалу українських організацій громадянського суспільства в контексті реалізації Угоди про Асоціацію між Європейським Союзом та Україною (в т.ч. розбудови Поглибленої та Всеохоплюючої Зони Вільної Торгівлі) для надання змоги зацікавленим учасникам проекту впливати на процеси в даній сфері.

Міжнародна програма Erasmus + (2014-2020) є продуктом інтеграції всіх раніше існуючих програм в галузі освіти, професійної підготовки та соціальної адаптації молоді. На базі цієї програми виникло багато інноваційних проектів (Lifelong Learning, Youth in Action, Erasmus Mundus, ALFA, Tempus, Edulink, Sport preparatory actions, Жан Моне, e – Twinning). Метою даної статті є розгляд проблеми впровадження програми Erasmus+ як бази для успішної реалізації європейського вектору розвитку України та формування демократичного соціуму. Це питання ще не має ретельного висвітлення у наукових працях, але фрагментарні спроби узагальнити інформацію за темою можна знайти в роботах П.Скотта [3], В. Огнев'юка [2], М. Смолінського [6]. За словами Романенко М.І., в рамках парадигмальної революції епохи інформаційного суспільства відбувається перетворення сфери освіти на основну форму життєдіяльності людини та повна переорієнтація освітньої діяльності на забезпечення умов для саморозвитку особистості, гармонізацію та демократизацію відносин у суспільстві [3,с.153]. В цьому контексті програма Erasmus+ сприяє досягненню: (а) мети стратегії Європа-2020;(b) цілі стратегічних рамок для європейської співпраці в галузі освіти і професійної підготовки («ЕТ 2020»); (с) сталому розвитку країн-партнерів в галузі вищої та середньої освіти; (d) просуванню європейських цінностей відповідно до статті 2 Договору про Європейський Союз.

На індивідуальному щаблі програма Erasmus+ дозволяє суттєво підвищити рівень ключових компетенцій і навичок студентів. Передбачений ефект в країнах-партнерах ЄС – поліпшення викладання та вивчення іноземних мов, що в свою чергу сприятиме міжкультурній обізнаності та мобільності молоді .

На національному рівні програма дозволяє максимально нівелювати транскордонні загрози, а також всі види нетерпимості і дискримінації [див.3, с.7– 8].

Якщо узагальнити всі аспекти викладання і навчання за програмою, стає очевидним, що її цілі і принципи пов'язані з: а) володінням знаннями про демократію в освітньому закладі; б) розглядом університету та школи як мікроспільноти, яка повністю транслює себе як відображення і осередок суспільства; с) розвитком критичного мислення студентів.

Діти набувають активний досвід взаємодії з учнями інших соціокультурних середовищ. Вони вчаться збалансовувати свої інтереси з інтересами інших людей, поважати цінності громадян країн Європи, проводити порівняльний аналіз та висловлювати судження з приводу власних дій та дій партнерів по спілкуванню.

Під час проектної діяльності розвиваються вміння учнів визначати пріоритети,

формулювати цілі, передбачати наслідки колективних та індивідуальних рішень, беручи відповідальність при виникненні дилем. «Почуття власної гідності і цінність взаємоповаги набуваються у освітньому закладі через процес соціалізації» [1,с.10].

В проектах програми приймають участь діти різні за віком, статтю, етнічним походженням, віросповіданням, соціальним класом, рівнем досвіду, інтелекту тощо. Чим складніше завдання проекту, тим сильніше здатність учнів прийняти в ньому участь залежить від рівня компетентностей кожного окремого члена групи та колективу загалом. Серед найбільш значущих можна виділити такі компетентності, як: вільне володіння іноземною та рідною мовами, інформаційно – комунікаційна, науково – технічна, культурна обізнаність та розуміння специфіки різних культур, вміння вчитись і отримувати від цього задоволення. Участь в проектних завданнях дозволяє тренувати навички командоутворення, критичного мислення, ініціативності, підприємництва, лідерства.

Таким чином, програма Erasmus + сприяє розширенню сфери освітніх можливостей для студентів та вчителів, підвищує мотивацію до навчання та ступінь відкритості до Європи. Вона дозволяє впроваджувати та інтегроване розвивальне освітнє середовище на засадах демократизації освіти, що, в свою чергу, формує ціннісні орієнтири та стійкі моделі поведінки соціально відповідальної особистості громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1.Беремо участь у демократії: плани уроків з ОДГ/ОПЛ для старших класів середньої школи / Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер. – Пер. з англ. та адапт. Л. І. Паращенко, Ю. О. Молчанової; заг. ред. укр. версії: Н. Г. Протасова. – К. : Основа, 2016. – Т. 4. – 294 с. 2.Огнев'юк В.О. Багатомірна людина. Епоха трансформацій. Освіта /В.О.Огнев'юк //Розвиток особистості в умовах трансформаційного суспільства: матерю Міжнародної наук. – практ. Конференції. – К.: Київ. ун -т ім. Б. Грінченка, 2012. – 448 с. 3.Романенко М.І. Освітня парадигма: генезис ідей та систем. – Д.: Видавництво «Промінь», 2000. – 160 с. 4.Скотт П. Глобалізація і університет / П. Скотт //Alma Mater. – 2000. – №4. – С.3–8. 5.http://ec.europa.eu/smart-reaulation/auidelines/toc_auide_en.htm. 6.<http://www.ceasc-bw.com/products/druga-vishcha-osvita-upravlinnya-jevropejskimi-proektami/>.

О. О. Сташук

АКТУАЛЬНІ ІДЕЇ МАРІЇ МОНТЕССОРІ В СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Сучасний стан організації інституціоналізованого процесу соціального розвитку дітей дошкільного віку з особливими потребами демонструє актуальність продовження наукових розвідок щодо підбору ефективного технологічного-методичного забезпечення цього процесу. Ємним ресурсом в даному контексті може виступити авторська педагогічна методика М. Монтессорі. Продовжуючи наукову дискусію щодо доцільності використання цієї методики (або її окремих складових) в освітніх та реабілітаційних закладах України (А.Андрушко, В.Бондар, О.Гноєвська, І.Дичківська, Б.Жебровський, В.Золотоверх, А.Ільченко, Н.Кравець, Т.Михальчук, Т.Поніманська, О.Савченко, К.Стрюк та інші), висловимо думку про те, що методика також є цінним науковим підґрунтям діяльності соціальних педагогів, які працюють з дітьми дошкільного віку з особливими потребами в центрах соціальної реабілітації. Аргументами на користь цього твердження можуть виступити висновки дослідження В.Бондаря, А.Ільченко, а саме: М.Монтессорі вбачала однією з основних цілей сенсомоторного виховання – соціальний розвиток дитини (підготовка дитини до життя в оточуючому середовищі шляхом виховання самостійної, соціально активної особистості) [1].

Декілька вагомих переваг роблять методику М. Монтессорі актуальною для використання її сьогодні в роботі з дітьми дошкільного віку з особливими потре-

бами в центрах ранньої соціальної реабілітації. Розглянемо їх.

Методика М. Монтесорі орієнтована на роботу з дітьми з особливими потребами, оскільки дозволяє дитині розвиватися в її власному темпі, відповідно до здібностей. М. Монтесорі писала: «Будьте неустанні, роз'яснюючи дитині те, чого раніше вона зрозуміти не могла – допомагайте дитині освоювати не освоєне раніше, долати недосконалість. Робіть це, наповнюючи навколишній світ турботою, стриманістю і тишею, милосердям і любов'ю. Будьте готові допомогти дитині, яка знаходиться в пошуку, бути непомітною для тієї дитини, яка вже все знайшла» [3]. Визнання права дитини з особливими потребами на власний темп розвитку обґрунтовується науковцями ще з початку XX століття (Л. Виготський, М. Монтесорі та інші), проте нормативного відображення воно набуло тільки у нещодавно представлений Концепції нової школи (2016). В цьому документі зазначено, що «діти з особливими потребами зможуть вступати до школи у віці фізичної готовності. Тривалість перебування в початковій школі для таких дітей можна буде подовжити з доповненням корекційно-розвивального складника».

Особливого значення для організації розвиткового процесу для дітей з особливими потребами набуває теорія вільного виховання, яка покладена М. Монтесорі за основу своєї методики. Авторка писала: «...Природа, творчі сили природи керують усім. Якщо це так, то насамперед необхідно не ставити перепон природному розвитку. І замість багатьох окремих проблем – як допомогти розвитку характеру, інтелігентності, почуттів – виступає як основа усього виховання одне завдання: як залишити дитину «вільною». «Свобода» дитини не означає занедбаності. Правильне розуміння свободи ставить на місце наших фантазій реальні потреби дітей і веде до справжньої і реальної турботи про дітей» [3]. Зрозуміло, що мова має йти про «свободу» виявлення активності дитини, яка з часом екстраполюється з розвиткового середовища реабілітаційного закладу на інші складові життя. Наслідувальна, виконавська, самостійно-ініціативна активність направляється педагогом та обмежується переліком правил, обов'язкових до виконання.

Створення насиченого розвиткового середовища як в реабілітаційному закладі так і вдома підвищує якість життя дитини з особливими потребами та стає інструментом її соціального становлення. Ключовими компонентами цього середовища є: доброзичлива атмосфера незалежності від дорослих, що сприяє розвитку самостійності, впевненості у собі; поєднання гігієни фізичного виховання та вільного руху, що передбачає вільне пересування дітей у приміщенні; використання дидактичного матеріалу. І. Дичківська зауважує, що дитина здатна сприйняти і засвоїти будь-які об'єкти середовища (як предметного, так і соціального), наприклад, просторові й часові зв'язки, соціокультурні особливості, стосунки між людьми тощо. Функціонування цієї здатності обмежене в часі, але цього достатньо, щоб дитина отримала необхідний обсяг знань про навколишній світ. Усе це відбувається з нею на підсвідомому рівні, за участю «вбираючого розуму», притаманного лише дітям дошкільного віку [2].

М. Монтесорі в своїх роботах також актуалізує питання готовності педагога фактово здійснювати соціально-виховну діяльність з дітьми з особливими потребами. Зокрема, вона підкреслювала значення компетенції «бачити» ситуацію в класі, а саме: цікавитись, спостерігати, логічно мислити, адекватно реагувати тощо. «Хто вміє бачити, починає цікавитися, і цей інтерес є рушійною силою, що створює дух ученого. Як для маленької дитини внутрішнє «Я» є точкою кристалізації, навколо якої починає складатися уся психічна форма, так і для педагога інтерес до спостережуваного явища буде центром, навколо якого сформується сама по собі вся його особистість» [3]. Саме професійність педагога, його інтерес та активність є однією з основних умов реалізації завдання соціальної реабілітації дитини з особливими потребами. З досвіду роботи закладів М. Монтесорі зрозуміло, що не всі педагоги готові відразу прийняти та реалізувати філософію вільного розвиткового процесу в насиченому предметному середовищі. Майбутньому педагогу потрібен час для глибокого осмис-

лення сутності та опанування засобами гуманістичного соціально-виховного процесу. Проте це питання залишається відкритим і сьогодні. Аналіз навчальних програм підготовки студентів за напрямом «Соціальна педагогіка» свідчить про відсутність окремих дисциплін з підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми дошкільного віку з особливими потребами в умовах центрів ранньої соціальної реабілітації, що вимагає додаткової уваги науковців в цьому напрямку.

Отже, сьогодні зберігають актуальність окремі педагогічні ідеї Марії Монтессорі, зокрема: визнання педагогом власного темпу розвитку дитини з особливими потребами, вільне виховання, насичене предметне середовище, готовність педагога до соціально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку з особливими потребами. Можливість застосування цих ідей в центрах ранньої соціальної реабілітації стимулюють продовження наукових пошуків в означеному контексті.

Список використаних джерел

- 1.Бондар В. І. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтессорі / Бондар В. І. Ільченко А. М. // Навчальний посібник. – Полтава : РВВ ПДАА, 2009. – 252 с.
- 2.Дичківська І. М. Монтессорі: теорія і технологія / І. М. Дичківська, Т. І. Понімарська. – Київ, 2006. – 303 с.
- 3.Монтессорі М. Руководство к моему методу / М. Монтессорі; пер. Р. Ландсберг, 1916. – 55 с.

Т. О. Северинюк, Т. М. Оніщенко

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД КОМЕРЦІЙНОЇ СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Складні соціально-політичні і економічні процеси, що характеризують сучасний стан України, своїм наслідком мають погіршення становища різних категорій населення, в тому числі і дітей, призводять до появи нових соціально-негативних явищ – поширення комерційної сексуальної експлуатації неповнолітніх. Так, наприклад, за даними міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда - Україна», у 2015 році на Національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації постуило 90 135 дзвінків, (для зіставлення, у 2014 році – 7725 звернень). Дослідження «Ла Страда – Україна» свідчать, що частка дитячої порнографії, виробленої в Україні, становить третину від всієї порно продукції Європи.

За даними дослідження ЕКПАТ (провідна світова мережа організацій, що присвятила себе тому, щоб зупинити комерційну сексуальну експлуатацію дітей (КСЕД) «Вразливість дітей від комерційної сексуальної експлуатації (КСЕ) в Україні», 43% дітей відповіло, що до них застосовувалося жорстоке поводження та насилля, за цим дослідженням з'ясовано, що в Україні 78 тис. дітей страждають від сексуальних домагань. Одеса, як курортне місто, вважається лідером серед статевої експлуатації, завдяки розвиненій інфраструктурі. Іноземці зізнаються, що 95% дівчат, які не працюють в сфері секс-бізнесу, вступають з ними в статевий контакт вже після першої зустрічі в кафе або нічному клубі.

Проблема комерційної сексуальної експлуатації дітей як соціального явища досі залишається мало досліджуваною в Україні. Серед науковців, що присвятили свої дослідження даній проблемі слід назвати: Л.І.Гриценко, О.В.Іващенко, Ю.В.Кобикова, І.А.Нестерова, О.В.Швед, А.В.Шиделко та інші [1,2,3,4,5,6,7,8,9]. Ряд аспектів сексуальної експлуатації дітей в Україні розглянуто у підготовлених Українським інститутом соціальних досліджень спільно з міжнародними організаціями у виданнях «Секс бізнес в Україні: спроба соціального аналізу» (2001 р.), «Уразливість дітей щодо комерційної сексуальної експлуатації в Україні» (2003 р.).

Комерційна сексуальна експлуатація неповнолітніх - це злочинні дії, які при-
нижують дітей і загрожують їх фізичної та соціально-психологічної цілісності. Згідно визначенню Всесвітнього конгресу проти сексуальної експлуатації дітей у комерційних цілях (Швеція, Стокгольм, 1996 р.) , КСЕД - це сексуальні зловжи-

вання чи насильство з боку дорослого над дитиною за винагороду у вигляді готівки або в будь-якій іншій формі дитині або третій особі. Як соціальне явище досить складне і включає: дитячу проституцію, секс-туризм, порнографію, торгівлю дітьми для сексуальних цілей, в деяких випадках ранній шлюб.

Серед причин КСЕ в Україні, як зазначають науковці: недосконалість законодавства; відсутність належної цензури в ЗМІ; несвоєчасність профілактичної роботи в освітніх установах; попит на секс з дітьми, згубний вплив соціальних мереж; бідність, гендерна нерівність, брак освіти і дискримінація щодо етнічних меншин є ключовими в комерційній сексуальній експлуатації дітей.

Діти, що стали жертвами сексуального використання на конвеєрі кримінального бізнесу, отримують моральні, духовні та фізичні травми, затримується їх фізичний та розумовий розвиток, нерідко вони інфікуються ВІЛ, потерпають від інших хвороб, що передаються статевим шляхом, стають нарко- та алкозалежними, дівчата страждають від ранньої вагітності, абортів, трапляються й летальні пологи.

Враховуючи комплекс проблем дітей, що постраждали від комерційної сексуальної експлуатації, виникає потреба в пошуку нових форм та технологій соціальної роботи з потерпілими. Тому було запропоновано проект створення реабілітаційного простору (РП) для дітей – жертв сексуальної комерційної експлуатації «Вкрадене дитинство». Мета РП – забезпечення єдності і безперервності реабілітаційного процесу, що включає профілактику та реабілітаційні заходи, спрямовані на позитивну соціалізацію неповнолітніх – жертв КСЕ. Основними структурними елементами реабілітаційного простору є: ресурсний цент «Інтелект +», центр профілактики, центр соціально-психологічної реабілітації «Ластівка». Завдання центру реабілітації полягає в допомозі жертвам та їхнім родинам на основі конкретної міжвідомчої взаємодії - розробки і використання моделей здійснення заходів індивідуального, сімейного та соціального характеру. Серед спеціалістів, що забезпечують роботу реабілітаційного центру: юрист, медичний робітник, психолог/психотерапевт, соціальний педагог, соціальний працівник.

Таким чином, можливо припустити, що впровадження у практику соціальної роботи нових форм підтримки дітей - жертв комерційної сексуальної експлуатації та їх родин, дасть їм змогу подолати труднощі.

Список використаних джерел

- 1.Гриценко Л. І. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із секс-бізнесу / Л. І. Гриценко, Т. В. Говорун, Т. С. Гурлева, В. М. Далечина, Е. І. Драніщева; Міжнар. прогр. з викоренення найгірших форм дитячої праці в Україні, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи, Громад. орг. «Успішна жінка». – К. : Ніка-Центр, 2003. – 248 с. 2.Іващенко О. В. Торгівля жінками та дітьми: сучасний стан і тенденції / В. О. Іващенко // Часопис Київського університету права: Український науково - теоретичний часопис . – 2004 . – № 3 . – С.56-61. 3.Лінник Н.В. Відповідальність держав за виконання зобов'язань щодо захисту дітей від експлуатації (питання реалізації кримінальної політики) / Н.В. Лінник. // Юриспруденція: теорія і практика. – 2008. – № 12. – С.20-25. 4.Кобикова Ю.В. До постановки проблеми дослідження психологічних особливостей проституції неповнолітніх / Ю. В. Кобикова // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Психологія. – 2011. – 16, вип. 7. – С. 103-109. 5.Кушнірчук О. Р. Конструювання соціально-педагогічної технології профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах / О. Р. Кушнірчук // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки. – 2009. – Вип. 144. – С. 89-92. 6.Нестерова І.А. Вчинення злочинів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією неповнолітніх у туристичному бізнесі: причини, шляхи подолання / І.А. Нестерова// Адвокат . – 2011 . – № 12. –С. 46-48. 7.Сексуальна експлуатація дітей в Україні: стан та заходи з протидії [Текст] / [Н. П. Бочкор та ін. ; заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук ; упоряд.: Н. В. Лунченко, В. В. Мудрік] ; Міжнар. жіноч. правозахис. центр «Ла Страда - Україна», Громад. рух «Віра, Надія, Любов», Міжнар. громад. орг. «Школа рівних можливостей». - Київ ; Харків : Права Людини, 2014. – 62 с. 8.Швед О.В. Комерційна сексуальна експлуатація дітей (КСЕД) як нове соціальне явище в світі, країнах СНД та Україні // Український соціум. – К., 2005. – № 4 – С. 79–87. 9.Шиделко А. В. Соціальна профілактика статевих деморалізацій неповнолітніх дівчат в Україні та в Польщі : монографія / А. В. Шиделко; НАПН України, Ін-т проф.-техн. освіти. - Київ : КНТ, 2015. – 207 с.

ЗАСАДИ ПІДХОДІВ ЩОДО ОЦІНКИ СІМЕЙНИХ ЗМІН

Починаючи з другої половини XIX століття і по сьогодні ми є свідками порівняно досить швидких сімейних змін, що полягають у поступовому переході від патріархальної, *розширеної*, багатодітної сім'ї до *нуклеарного*, малодітного її типу, який встигає закріпитися у соціальних нормах принаймні одного покоління і стати найбільш розповсюдженим, та у втраті вже *нуклеарною* сім'єю свого панівного становища і переході до різноманіття типів сімейних структур.

Сім'я є базовим осередком суспільства, глибокі зміни у якому не можуть не відбиватися, – позитивно або негативно, – на діяльності інших соціальних інститутів. Тому, адекватна оцінка сімейних змін являє собою значиму наукову задачу. Аналіз ряду робіт дозволяє говорити про існування у цьому питанні двох протилежних підходів, які умовно можна назвати «кризовим» і «прогресивним». Прибічниками «кризового» підходу ситуація оцінюється як кризова, а іноді навіть і катастрофічна, що криється у можливості зникнення сімейного образу життя. В його основі лежить погляд на сім'ю як на інваріантну одиницю, затвердження її тільки в одній формі. Так, наприклад, А. І. Антонов розглядає сім'ю як «засновану на єдиній загально сімейній діяльності спільноту людей, пов'язаних зв'язками подружжя-батьківство-родинність і тим самим здійснюючої відтворення населення, спадкоємність сімейних поколінь, а також соціалізацію дітей і підтримку існування членів сім'ї». Вчений підкреслює, що тільки за умов існування усіх цих трьох відношень, – подружжя-батьківство-родинність, – можливо говорити про «конститування сім'ї як такої в її чіткій формі» [1, 313]. Більше того, якщо у своїх перших роботах він називав сім'ї із такою триєдністю «основним» типом сім'ї, а ті сімейні об'єднання, що утворюються при відніманні одного із відношень запропонував називати «сімейними групами», то пізніше став стверджувати, що різноманіття типів сім'ї – це міф, а в реальності існує лише одна початкова форма сім'ї – багатопокілінна, багатодітна і навіть багатолітня (довічне безрозлучне сімейне життя), і, отже, будь якої особливої *нуклеарної* чи *кон'югальної* сім'ї не існує – це все фази розпаду цілого на шматочки-дріб'язки, на одиниці однаків.

З іншого боку позиція зовсім протилежна. Ті, хто її притримуються, розглядають сім'ю як таку, що постійно змінюється, має історичний розвиток і неминуче розвивається у майбутньому разом із розвитком суспільства, *у яких би нових видах та типах соціальної організації це не відбувалося*. Так, наприклад Е. Гідденс визначив сім'ю як осередок суспільства, що складається із людей, котрі підтримують один одного одним або декількома способами, наприклад, соціально, економічно або психологічно (любов, турбота, прихильність) [4, 162]. Під це визначення фактично можуть підпадати будь-які групи, достатньо того, аби вони вважали себе сім'ями. Глибокі ж зміни в основі сімейного життя зводяться тут, перш за все, до значного зрушення у співвідношенні функцій сім'ї.

Позиція А. І. Антонова досить добре аргументована з демографічної та соціальної точок зору, проте неможна не погодитися з його опонентами, що за економічних та соціокультурних умов, котрі змінилися, той тип об'єднання, який за його визначенням власне і є сім'єю, може бути лише ідеалом. Він втратив своє панівне положення в результаті глибоких соціальних зрушень, які принесли процеси індустріалізації та урбанізації: «... поступово і дуже болісно структура сім'ї почала змінюватися. Розірвані міграцією у великі міста, під струсами економічних бурь, сім'ї вивільнялися від небажаних родичів, ставали меншими, більш мобільними і все більш придатними до потреб нової техносфери» [5, 64]. У зв'язку з цим Е. Тоффлер говорить про те, що повернути назад вже неможливо, а тим, хто із цим не погоджується, він пропонує способи, якими можна зупинити сімейні зміни: 1) заморозити усю технологію; 2) насильницьки повернути жінку на кухню, а її

заробітну плату звести до абсолютного мінімуму; 3) скоротити заробітну плату молодих робітників, щоб вони довше знаходилися у великій залежності від своїх сімей і тому були б менш незалежними в психологічному відношенні; 4) понизити рівень життя усього суспільства щоб не дати можливості самотнім людям, розлученим, жінкам, що працюють та іншим нежонатим та незаміжнім людям «протриматися» в економічному відношенні самотійно [5, 343-345].

Усе сказане вище не означає того, що відродження багатодітної, багатопокілінної сім'ї (її домінування як типу) є неможливим у майбутньому, але за інших умов та на іншій ціннісній основі. Адже розширена, традиційна на той час сім'я, яка усе-таки несла на собі риси авторитарності-патріархальності, що підтримувалися звичаєм, родинністю, жорстким контролем недемократичного характеру в першу чергу по відношенню становища в такій сім'ї жінки та дітей.

Інша ситуація має місце сьогодні. Нинішнє різноманіття типів сімейних структур включає в себе вже не лише *неповні* сім'ї та пари, що співживуть (чия кількість збільшилася), або літні пари, у життєвому циклі яких настала фаза «порожнього гнізда», а й сім'ї, які свідомо вирішують не мати дітей, або сім'ї (?), що засновані на зовсім нетрадиційних для культури більшості країн одностатевих шлюбах або шлюбах із дорослими чоловіками та жінками у кількості більше двох. Французька дослідниця Е. Рудинеско передає загальні оцінки сучасної сім'ї та її функціональної спроможності у розвинених країнах заходу наступним чином: «Без батьківського порядку, без символічного закону, знівечена сім'я постіндустріальних суспільств виявляється як кажуть викривленою в самій своїй функції базового осередку суспільства. Вона, як стверджують, віддана на поталу гедонізму, ідеології «без табу». Монобатьківська, гомобатьківська, перетасована, зруйнована, клонована, штучно утворена, атакована з середини уявними заперечувальниками різниці статей, вона вже не здатна – кажуть нам – передавати далі свої власні цінності. Як наслідок, суспільству загрожує розклад» [3, с. 13]. У цих оцінках знайшли своє відображення, зокрема, реалізована сьогодні, у наслідок розвитку експериментальної науки, можливість відокремлення соціального батьківства від біологічного, на законодавчому рівні – дозвіл на реєстрацію одностатевих шлюбів та створення гомобатьківських сімей під егідою боротьби за права людини, ціннісні зрушення в західній культурі.

З іншого боку, Е. Гіденс. Він відмічає, що, перш за все у країнах Заходу, відбувається *оновлення наявних форм традиційної сім'ї*, яке визначається «демократизацією почуттів». У офіційному шлюбі чи ні, з однією дитиною, п'ятьма чи без них, з партнером однієї статі чи протилежної, головне – щоб усі сторони мали однакові права й обов'язки, щоб кожна особа користувалася повагою і бажала усіляких гараздів іншій. На його думку, це набуватиме, та й вже набуває, дедалі більш глобального характеру. Всупереч існуючим занепокоєнням щодо становища сім'ї, Е. Гіденс вважає саме стійкість традиційної сім'ї – або окремих її проявів – у багатьох частинах світу явищем більш тривожним, аніж її занепад [2, с. 41-51].

Тобто, знову простежуються два протилежні підходи щодо оцінки сімейних змін, за якими обґрунтовано можна зберегти назви «кризовий» та «прогресивний». В основі їх фундаментальних розбіжностей лежить питання визначення сім'ї і того, що обумовлює її унікальність в усіх відомих суспільствах і при усіх змінах соціально-історичних сімейних форм. Своїми коренями воно глибоко іде в питання природи людини, соціальності, духовної культури тощо.

Список використаних джерел

1. Антонов А.И. Семья: функции, структуры, теории семейных изменений / Основы социологии. – М., 1993. 2. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е. Гіденс. – К. : Альтерпрес, 2004. – 100 с. 3. Рудинеско Е. Розладнана сім'я / Е. Рудинеско; [пер. з фр.] – К.: Ніка-Центр, 2004. – 232 с. – (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 6). 4. Томпсон Д.Л., Пристли Д. Домохозяйство, брак и семья / Социология / Пер. с англ. – М; Львов, 1998. 5. Третья волна: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М, 2002.

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ – БАЗОВА СКЛАДОВА УТВЕРДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В ПРОЦЕСІ РЕФОРМ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Реалізація європейського вибору України передбачає перехід до стандартів європейського урядування, а в його рамках запровадження належного управління як стрижневої основи демократизації суспільства.

В умовах трансформаційних перетворень демократичного характеру в Україні на сучасному етапі особливого значення набуває проблема утвердження ціннісних світоглядних засад, які ґрунтуються на європейських цінностях. Тобто, існує проблема запровадження громадянських цінностей, які ґрунтуються на визнанні гідності людей, характерно для демократичних суспільств. Такими цінностями виступають, зокрема, права і свободи людини, обов'язки перед іншими людьми, ідеї соціальної гармонії, поваги до закону тощо. Загальнолюдські цінності є важливими для формування громадської свідомості, чіткого розуміння та прийняття правил поведінки в громадському суспільстві. Усвідомлення людиною своїх власних прав, обов'язків по відношенню до інших членів громади, до законів громадського утворення, членом якого є кожен з нас, є свідченням зміни свідомості на вектор громадянськості [5].

Сучасна ретельність у вихованні громадянських цінностей дає змогу суспільству не тільки існувати, але й змінювати його в інтересах прогресу. Одним із ключових напрямів, який, на нашу думку, є актуальним і відповідає вимогам часу, що стосується інноваційних механізмів реалізації громадянських принципів в сучасному суспільстві у процесі підготовки майбутніх фахівців, є електронне урядування.

Мета нашого дослідження полягає у висвітленні шляхів і механізмів утвердження громадянських цінностей в процесі запровадження електронного урядування через ініціативу підготовки відповідних фахівців.

Завданням роботи полягають у розкритті сутності електронного урядування та його значення у передових країнах пострадянського простору, визначенні зв'язку між електронним урядуванням та громадянськими цінностями, а також віднайдені можливих шляхів запровадження даних ініціатив в життя суспільств.

Важливо наголосити, що ступінь впровадження електронного урядування на сучасному етапі є показником рівня утвердження громадянських цінностей у суспільстві, бо вони віддзеркалюють і регулюють ставлення людини до людини та людини до суспільства і держави таким, яким воно є, без маніпулятивного впливу [1].

Отже, електронне урядування є особливою формою публічного управління, а також взаємодії держави і суспільства, які сприяють підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів публічної адміністрації (органів державної влади та місцевого самоврядування) в ході надання адміністративних послуг людині, громадянину, суспільству, державі та бізнесу.

Сама ідея електронного урядування має сприяти вирішенню основних проблем, характерних для організації комунікації влади і народу: знизити рівень бюрократизації через перехід на електронний документообіг; зробити діяльність органів державного управління та місцевого самоврядування більш прозорими завдяки впровадженню електронної форми спілкування з громадянами, тим самим наблизивши його до потреб і запитів громадян.

На жаль, дедалі частіше зустрічаються ситуації, коли на практиці застосування даного поняття зводиться державними службовцями й посадовими особами органів місцевого самоврядування лише до електронного спілкування влади з громадськістю.

Отже, наведений підхід також є обмеженим, оскільки зводиться до здійснення управлінської діяльності у реальному часі, в режимі on-line. Найбільш прийнятним, з точки зору фахівців, є підхід, що застосовується у країнах з найвищим рів-

нем розвитку IT-інфраструктури, фактичними родоначальниками електронного урядування – США, Великобританії та Канаді. У цих країнах електронний уряд розглядається як концепція, спрямована на підвищення ефективності діяльності державного апарату в цілому і нараховує комплекс заходів з метою найефективнішої співпраці органів державної влади з одного боку, і громадянським суспільством, громадськими організаціями, іншими інститутами, з іншого з метою ефективного прозорого функціонування на благо суспільства [2].

Широке застосування комп'ютерних технологій може спричинити зменшення ролі органів влади в процесі прийняття управлінських рішень, бо в умовах «електронної демократії» забезпечується можливість участі в прийнятті управлінських рішень широким верствам населення. Наглядним прикладом цього процесу, який може бути запровадженим і в роботу місцевих територіальних громад, є «бюджет участі». «Бюджет участі» – демократичний процес, який надає можливість кожному жителю брати участь в розподілі коштів місцевого бюджету через створення проектів для покращення міста та/або голосування за них. Будь-який житель населеного пункту може подати проект, пов'язаний з покращенням життя, взяти участь у конкурсі, перемогти в голосуванні і спостерігати за тим, як його проект реалізують в рамках бюджету.

Ефективність електронного урядування в об'єднаних територіальних громадах зросте при належній роботі центрів надання адміністративних послуг. Кількість таких послуг зараз сягає 60, серед яких земельні питання, архітектурно-будівельний контроль, реєстрація бізнесу, реєстрація нерухомості, реєстрація чи зняття з реєстрації мешканців, оформлення паспорта, реєстрація актів цивільного стану тощо.

Таким чином, система електронного урядування на даний час постає не тільки ефективним засобом до комунікації між владою і народом, але і механізмом утвердження громадянських цінностей у суспільстві перехідного типу. Сучасні реалії показують особливу актуальність підготовки фахівців вказаної сфери з метою подолання бюрократичних перепон у процесі реалізації гуманітарної і, зокрема, соціальної політики держави. Перспективи подальших дослідження в даній сфері полягають у визначенні ефективних шляхів оптимізації діяльності інститутів електронного урядування в ході децентралізації в Україні та утворення місцевих територіальних громад.

Список використаних джерел

- 1.Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/356-teoretichn-osnovi-suchasno-ukrainsko-pedagogki-vishnevskiy-o-.html>.
- 2.Єганов В.В. Проблеми та перспективи впровадження системи електронного урядування в Україні //Державне будівництво [Електронне видання]. – 2012. - №2. Режим доступу: <http://www.kbuaqa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/1/05.pdf>.
- 3.Міхровська М.С. Розвиток електронного урядування як пріоритетне завдання становлення публічної адміністрації в Україні /М.С. Міхровська // Ученые записки Таврического национального университета имени В.Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2012. - №1. – С.298-304.
- 4.Міхровська М.С. Деякі аспекти впровадження електронного урядування в Україні на прикладі досвіду зарубіжних країн / В.С. Міхровська, А.Г. Чорноус // Право і суспільство. – 2016. - №2. – Част.2. – С.122-127.
- 5.Система моральних цінностей людини – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.educationua.net/silovs-1297-2.html>.

Ю. В. Мосаєв

ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ФУТБОЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПЕРШОСТЕЙ З ФУТБОЛУ 1968-1976 РОКІВ

В 1960 році світова футбольна індустрія дійшла в своєму розвитку до того, що актуалізувалася проблема проведення континентальних першостей з футболу. І одним з таких змагань стала європейська футбольна першість. Спочатку вони про-

ходили в форматі міні-турнірів. З 1968 року структура турніру змінилася в бік комерційної складової надалі ця тенденція, тільки поглиблювалась.

В рамках європейської футбольної першості 1968 року відбіркові змагання проводилися в два етапи: груповий етап (проходив з 1966 по 1968) і четвертьфінальні матчі (гralися в 1968). Сім груп по 4 команди в кожній і ще одна з трьома командами. Гралоя по два матчі з кожною командою (вдома і в гостях). Тільки переможці груп потрапляли в наступний етап кваліфікації. Чвертьфіналісти гralи по два матчі між собою (вдома і в гостях). Переможці пар потрапляли у фінальний турнір [2]. Дана структура турніру певним чином копіювала формат світової першості з футболу. В той же час як показали історичні події незважаючи на компактність європейських футбольних турнірів вони за рівні інтриги та напруженості змогли перевершити навіть деякі світові футбольні форуми. Відбірковий турнір завершився доволі прогнозовано. До фінальної частини пройшли переможці перших двох турнірів Іспанія та СРСР. Невдалим відбір виявився для одних з лідерів тогочасного світового футболу португальців. У важкій боротьбі національна збірна Югославії переграла збірну ФРН, а збірна НДР поступилася сусідам по соціалістичному табору з Угорщини. Відносно легко пройшли відбір італійці та французи, а англійцям прийшлося перемогти своїх принципових суперників по Великобританській відбірковій групі.

Фінальний турнір Чемпіонату Європи 1968 року проходив в Італії. Це третій європейський чемпіонат серед збірних, що проходить кожні чотири роки під егідою УЄФА. Турнір проходив з 5 по 10 червня 1968 року. До третього розіграшу вирішено було перейти від поєднання «Кубок Європи» до «чемпіонату Європи», так як УЄФА вважав за доцільне змінити чисто олімпійську систему на змішану [2]. Як бачимо в 1968 році не було проблеми завчасної підготовки до фінального турніру. Це суттєво спрощувало проведення турніру. В той же час зменшувало фінансові перспективи для організаторів турніру. З іншого боку проведення фінальної частини європейської футбольної першості стало одним з елементів перемоги італійської збірної в цьому турнірі. Тим більш, що отримана ця перемога в рамках двох матчів з Югославією. Другий матч став так званим перегравання через нічию у першому матчі. Тому виграти в двох матчах збірній Югославії у господарів національної збірної Італії було майже неможливим. Соціальним фактором даного протистояння було те, що між собою розігравали перемогу у континентальній футбольній першості представники авангарду економік ринкового та планового типу. Обидві країни наново відстроювали свої національні економіки. Обидві за допомоги іноземних інвестицій. Кожна з країн переживала наслідки авторитарно-тоталітарних правлінь своїх політичних лідерів. Третім призером даного турніру стала національна збірна Англії. Вона переграла збірну СРСР з рахунком 2:0. Цей результат можна розглядати в рамках двох протилежних трендів розвитку футболу в цих країнах. В СРСР спостерігалоя плавне зниження рівня результатів в рамках міжнародних футбольних змагань. Так після перемоги в Олімпійському футбольному турнірі в Мельбурні (1956 рік), перемоги на першій світовій першості (1960 рік) наступили срібні медалі на континентальній першості 1964 року і четверте місце на світовій першості 1966 року (в світових першостях з футболу це бронзові медалі) і вінцем цього тренду стало четверте місце на європейській футбольній першості. І тим більше, що цей результат став другим по значенню результатів на наступні 20 років. Для збірної Англії після єдиної в історії перемоги на домашній світовій першості здобули бронзу на європейській першості 1968 року. Ці результати сприймалися як частина позитивного тренду розвитку національної збірної Англії.

Європейська континентальна футбольна першість 1972 року відбувалася за аналогічним форматом європейської першості 1968 року в Італії. Фінальний етап змагань знову пройшов на території Західної Європи в Бельгії. До фінального ета-

пу змагань дійшли збірні Бельгії, Угорщини, СРСР та ФРН. З першого погляду суттєвих змін не відбулося у європейській футбольній індустрії і навіть можна помітити прогрес країн соціалістичного табору через участь у фінальному етапі змагань збірних Угорщини та СРСР. З іншого боку після 1970 року у світовому футболі та європейській футбольній індустрії відбулися колосальні зміни. Важливими факторами розвитку футбольної індустрії стали футбольні трансляції та зародження ринку футбольної атрибутики. А в найрозвиненіших футбольних країнах світу суттєві доходи почали заробляти на відвідуванні футбольних матчів пересічними вболівальниками. В той же час розвиток футболу на рівні національних збірних продовжував за інерцією. Хоча успіхи національної збірної Угорщини не останнім чином пов'язані з еміграцією кращих угорських футболістів до Іспанії, де вони стали ідолами місцевого футболу [3; 4].

Переможцями європейської футбольної першості 1972 року стала збірна ФРН розгромно перемігши (3:0) збірну СРСР. Інша країна соціалістичного табору Угорщина програла «бронзове» протистояння Бельгії. Ці результати стали містком для подальшого розвитку європейського футбольного ринку.

Європейська футбольна першість 1976 року пройшла на теренах Югославії. В рамках турніру масового застосування набула схема тотального футболу характерна для бельгійського та нідерландського футболу. Захисний футбол та високий рівень фізичної підготовки стали основними трендами європейського футболу.

Фінальна частина турніру пройшла вже за звичною семою в рамках олімпійської системи між чотирма національними збірними. Персональний склад учасників цього турніру склали команди: Югославії, Чехословаччини, ФРН та Нідерландів [1]. Переможцями європейської континентальної футбольної першості стали футболісти збірної Чехословаччини, які переграли у фінальному матчі команду ФРН в серії післяматчевих пенальті. Тим більше, що дана серія, яка проходила вперше на турнірі такого високого рівня закінчилася голом чехословацького футболіста Паненки, що став бестселером футбольних новин та програм.

Загалом можна зробити наступні висновки. Розвиток європейської футбольної індустрії в 1968-1976 року відбувався планомірно в основному за рахунок покращення інфраструктури і збільшення конкуренції між національними збірними. В той же час мала кількість національних збірних, що приймали участь у фінальному турнірі була замалою і це зменшувало потенційну аудиторію глядачів цих змагань.

Список використаних джерел

1. *European Championship 1976. Електронний источник. Режим доступа.* <http://www.rsssf.com/tables/76e.html>. 2. *Гончар Д. Чемпіонат Європи з футболу. Історичні хроніки. Електронне джерело. Режим доступу.* https://football24.ua/championat_yevropi_z_futbolu_istorichni_hroniki_n95690/ 3. *От персоны нон грата до национального героя. Електронний источник. Режим доступа* <http://milahunguide.livejournal.com/21326.html>. 4. *Чемпионат Европы-1972. Електронний источник. Режим доступа.* <http://ru.uefa.com/uefaeuro/season=1972/index.html>.

СЕКЦІЯ II

ІСТОРИЧНІ НАУКИ НА ТЛІ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

С. В. Алексєєв

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ПОСТРАДІАНСЬКОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ (1991–2004 рр.)

Становлення ринкової економіки та розбудова незалежної України призвели до кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя. Одним із здобутків демократизації стало зняття обмежень на перетин державного кордону та забезпечення вільного пересування наших громадян.

Формування в Україні економіки відкритого типу, прагнення до інтеграції у світове господарство тощо сприяли поширенню зовнішньої міграції робочої сили. Мільйони наших співгромадян виїхали на заробітки за кордон, що зумовило зростання обсягів зовнішньої трудової міграції.

Звичайно, на сучасному етапі світового розвитку на міждержавному рівні в умовах глобалізації дедалі більше розширюється обмін людським капіталом, основними компонентами якого є трудова міграція. Проте в Україні зовнішня трудова міграція, і особливо така її форма, як нелегальна міграція, набули загрозливого масштабу.

Для українців можливості трудової міграції за кордон постали після падіння Берлінського муру та дезінтеграції СРСР. Неухильне зниження життєвого рівня населення, зростання безробіття, поступове входження країни до глобального ринку обміну товарів та робочої сили – все це створило умови для поширення цих процесів і в Україні.

Основним фоном розгортання трудової міграції з України за кордон у 90-х роках ХХ ст. стала довготривала стагнація економіки та не досить вдале реформування економічних відносин тощо. Результатом цього стало значне зменшення ВВП. Це особливо негативно вплинуло на рівень життя населення України та сприяло розшаруванню його окремих соціальних категорій. Таким чином, багатьох наших співвітчизників примусили шукати заробіток за кордоном економічні труднощі перехідного періоду, серед яких – досить високий рівень безробіття та низька оплата праці.

Але зазначимо, що якщо у першій половині 1990-х років виїзди українців на заробітки за кордон зумовлювалися головним чином відсутністю роботи, то надалі у більшості випадків трудовими мігрантами переслідувалася мета підвищення добробуту своєї родини, вирішення житлового питання, фінансування навчання своїх дітей тощо.

В абсолютному виразі головним міграційним партнером, як з прибуття, так і з вибуття, була Росія; на неї припадало близько 55% загального зовнішньоміграційного обороту. За відносною інтенсивністю вибуття з України перше місце зі значним відривом посідав Ізраїль, далі йшли Молдова, Росія, Білорусь, Німеччина та більшість країн СНД. Основними міграційними партнерами з прибуття населення до України були Молдова, Росія, Вірменія, Ізраїль та Білорусь [4, с. 179–180].

Загалом за 1994–2000 рр. Україна тільки за офіційними даними втратила в результаті міграційного обміну населенням з іншими державами понад 600 тис. осіб, переважно молодого та середнього віку. При цьому основна маса вибулих з України на мала наміру повертатись назад. Крім того, значно поширилася нелегальна трудова міграція наших співгромадян як на Захід, так і до країн СНД.

Привабливими з точки зору працевлаштування для громадян України стали майже всі країни Європи, Російська Федерація, США, Туреччина, країни Близького Сходу (насамперед Ізраїль). Але кількість осіб, які там працювали точно невідома.

Так, за офіційними даними МЗС України, на заробітках у Польщі перебувало близько 300 тис. українців-нелегалів, в Італії – до 500 тис., у Чехії – до 200 тис., у Порту-

галії до 180 тис., в Іспанії – до 100 тис., у Туреччині близько 35 тис., у США – до 20 тис. У Росії лише офіційно працювало близько 100 тис. українських громадян, загальна ж кількість українців, які працювали в Росії сягало понад 1 млн. осіб. Загалом, за оцінками МЗС, нелегально працювали за кордоном понад 2 млн. українців [2, с. 308].

Українські трудові емігранти мали досить високий освітній рівень. Так, близько 75% з них мали вищу чи незакінчену вищу освіту. Той факт, що за кордоном українці працювали, як правило, не за фахом, не був фактором, що стримував міграцію [1, с. 35].

Українці за кордоном працювали переважно у промисловості, сільському господарстві, у сфері транспорту та зв'язку, торгівлі та громадському харчуванні. У 2001–2004 рр. зріс прошарок трудових мігрантів з України, зайнятих на роботах, що потребували високої кваліфікації, – у медицині, науці, сфері високих технологій, фінансовому секторі.

Зазначимо що, у міграційному обміні з країнами близького та далекого зарубіжжя відбувалася втрата і інтелектуального потенціалу України. Особливо відчутний був вплив за кордон наукових кадрів вищої кваліфікації – докторів та кандидатів наук.

Міграція докторів наук розподілялася практично порівну між країнами близького та далекого зарубіжжя: половина з їх числа виїхали до країн СНД та Балтії, інші до Ізраїлю, США, Німеччини, Канади, Франції. Найбільше докторів наук (42%) виїхали до Російської Федерації. Аналогічні пропорції були характерні і для мігрантів – кандидатів наук [3, с.25-26]. За загальними оцінками за 1991-2004 рр. виїхало понад 6 тис. кандидатів та докторів наук, третина яких була у віці до 40 років [5,с.27].

У перехідний до ринку період характер, обсяги, склад та спрямованість внутрішніх та зовнішніх міграційних потоків зазнали суттєвих змін. Ці зміни відбулися у зв'язку із демократизацією суспільного життя, трансформацією соціально-економічних відносин, спрощенням процедури виїзду за кордон та зміни місця проживання, економічною кризою та падінням життєвого рівня населення. Вони виявилися насамперед у зменшенні інтенсивності міграцій усередині країни та на міжрегіональному рівні, значному впливі населення за межі держави, формуванні потужних потоків зовнішньої трудової міграції.

Географія розселення трудових мігрантів з України в перехідний до ринку період розширилась і охоплювала країни Європи, Америки, подеколи Азії та Російську Федерацію. Через відсутність єдиного державного органу, який би комплексно опікувався проблемами мігрантів, відсутні навіть більш-менш точні дані щодо їхньої чисельності.

У міграційному обміні з країнами далекого зарубіжжя та Росією відбувалася втрата і інтелектуального потенціалу України. Особливо відчутним був вплив за рубіж наукових кадрів вищої кваліфікації.

В перехідний до ринку період міграційні процеси в Україні не мали яскраво вираженої домінантності. Вони характеризувалися розмаїттям видів, були динамічні і потребували відповідного правового забезпечення. Але їх регулювання було пов'язано зі значними труднощами через брак національної концепції, коштів та організаційного досвіду.

Список використаних джерел

- 1.Варецька О. Соціально-економічне підґрунтя трудової міграції населення України / О. Варецька // *Україна : аспекти праці*. – 2005. – №5. – С. 34–39.
- 2.Попок А. Новітня еміграція з України : проблеми інтеграції в нові суспільства та співпраці з історичною батьківщиною / А. Попок // *Вісник НАДУ*. – 2006. – №1. – С. 307–313.
- 3.Прибиткова І. Головне багатство України – її населення. І це багатство ми втрачаємо / І. Прибиткова // *Віче*. – 1998. – №8. – С. 23–32.
- 4.Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник / С. І. Дорогунцов, Т. А. Засець, Ю. І. Пітюренко та ін. – К. : КНЕУ, 2007. – 988 с.
- 5.Тресвятська Т. Умови та проблеми становлення середнього класу в Україні / Т. Тресвятська // *Україна : аспекти праці*. – 2005. – №7. – С. 22–30.

ХОД ПОСЛЕДНЕГО ЭТАПА КРЕСТЬЯНСКОЙ РЕФОРМЫ В ЗАКАВКАЗЬЕ

Обстановка, сложившаяся на Северном Азербайджане в конце XIX и особенно в начале XX веков потребовала устранения неопределенности в отношениях между зависимыми крестьянами и их владельцами в самый кратчайший срок.

Принятые царским правительством новые аграрные законы в начале XX века (от 1 мая 1900 года и 21 апреля 1903 года), касающиеся казенных крестьян Южного Кавказа, которые составляли большинство крестьян края, затрагивали некоторые вопросы правового положения этой категории крестьян и в целом никаких улучшений в положении крестьян не последовали [2,с.34].

Надо отметить, что в пореформенной деревне Северного Азербайджана развитие товарно-денежных отношений, эволюция частной владельческой формы земли и методов его использования повлекли за собой новые изменения в аграрной политике России на Южном Кавказе [1,с.26]. С другой стороны, противостояние развития капиталистических отношений в сельском хозяйстве Азербайджана и помещичьего ведения хозяйства и формы землепользования, требовали внесения ясности в этот вопрос [5,с.68]. Но представители высшего мусульманского состава Северного Азербайджана очень долго и упорно выступали за сохранение этих временнообязанных отношений зависимых крестьян и категорически были против всяких малейших изменений в этом вопросе.

Но со временем, особенно после появления новых черт в экономике края, а также изменения политического положения перед первой русской буржуазной революцией, заставили колониальные органы управления признать нецелесообразным дальнейшее оставление зависимых крестьянских отношений. Появилось глубокое убеждение в необходимости проведения в жизнь обязательного выкупа земель крестьянами. И это изменение в позициях управленческой структуры нашло свое отражение в принятии проектов нескольких аграрных законов и в ускорении перехода крестьян на обязательный выкуп.

Проекты, посвященные этому вопросу, появлялись не одновременно и проходили долгие процедуры обсуждений. Но принятие их в виде закона не произошло даже во время первой русской революции. Этот процесс усилился только после революции.

Сложившаяся новая сложная политическая обстановка на Южном Кавказе была признана графом М.Воронцовым-Дашковым назначенным только что на восстановленную должность наместника Южного Кавказа сразу после его прихода в край. Появление законопроекта «Заметки об урегулировании крестьянского вопроса на Кавказе» от 22 ноября 1905 года, подготовленный самим наместником, был необходимым шагом для облегчения положения крестьян. В «Заметках» предлагалось, в качестве первого необходимого шага в этом направлении, освободить крестьян, перешедших еще до этого на обязательный выкуп, от дальнейших процентов выкупа в течение 1906-1907 гг.[6,с.86].

Но проект потом был усовершенствован Кавказским Наместником и в его содержании были учтены некоторые спорные вопросы, которые продолжали быть объектом споров, в том числе вопрос об определении выкупных цен. Дело было в том, что помещики-владельцы в Северном Азербайджане настаивали на том, чтобы эти цены были определены с учетом цен сельскохозяйственных продуктов, которые существовали в начале XX века, а представители противостоящей стороны были за цены периода перед принятием Поселянского Положения. Проект, окончательно усовершенствованный Наместником, был еще дважды обсужден на заседании Совета при Наместнике в 1909-1910 гг.[3,л.15].

Но вопрос о выкупных ценах и после этого еще некоторое время находился в

центре внимания заинтересованных сторон. Например, группа представителей высшего мусульманского сословия не прекратила своих возражений в отношении оценки выкупных цен. Они даже отправили своих представителей в Петербург для участия в собрании Межведомственного совещания. Возражения южно кавказских представителей не были приняты при обсуждении всего проекта и данного пункта. Взамен было принято решение о том, что частновладельческие крестьяне на Южном Кавказе свой выкуп должны были платить не ценными банковскими чеками или бумагами, как это делалось в центральных губерниях империи, а наличными деньгами.

19 декабря 1912 года на заседании Государственного Совета данный проект закона почти без всякого изменения был утвержден и, наконец, 20 декабря того же года был подписан императором Николаем II. Принятие закона от 20 декабря 1912 года имело двусмысленное значение. Закон, с одной стороны, предусматривал доведение до конца аграрной политики царизма, начатой еще со времен присоединения, с другой стороны в положении крестьян края начался новый, но не менее сложный период [5,с.70].

По новому закону крестьяне отныне могли бы использовать сервитуты только после согласия помещиков и других собственников. А источники воды и в дальнейшем должны были считаться собственностью помещиков.

Итак, согласно новому закону, все временнообязанные и другие зависимые крестьяне в 5 губерниях Южного Кавказа переходили к обязательному выкупу с 1-го 1913 января, и отныне они должны были оплатить в казну годовые выкупные проценты [4,л.30].

Список использованных источников

1.Богданова Н.Г. *Аграрные отношения в Азербайджане в 1870-1917 гг. Ист. зап.*,Москва. 1941, № 2. 2.Велиев Т.Т. *История Азербайджана. XX век.(на азербайджанском языке). т. II. Баку. Издательство Просвещение. 2009 г. 560 с.* 3.*Государственный Исторический Архив России в Санкт-Петербурге, фонд. 1291, опись.66, дело.37.* 4.*Научный Архив Института Истории Азербайджана Национальной Академии Наук Азербайджанской Республики.инвентарь № 1270.* 5.*Оруджев Г.А. Об аграрной политике царизма в Азербайджане в период Столыпинской реакции. Ученые записки АГУ. Серия общественных наук. №1 1958.* 6.Семин О. *Великая годовщина. Аграрный вопрос и крестьянская (крепостная) реформа на Кавказе: Исторический очерк. Издательство «Вся Россия».Киев 1911 г.,166 с.*

М. В. Бривко, Н. В. Мілевська

АВАРІЯ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС 1986 РОКУ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ГАЗЕТИ «ЮЖНА ПРАВДА») ЯК ВИЯВ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Сьогодні, коли минуло понад 30 років після аварії на Чорнобильській атомній електростанції, все менше й менше ми згадуємо про ті події й людей, які самопожертвою й усвідомленням загрози, що постала внаслідок вибуху четвертого енергоблоку станції, захистили життя країни й цілого людства. Тому постає нагальна потреба нагадати про те, до чого може привести безтурботність, халатність, брехня з боку людей та влади як інституції, особливо з вигляду на сучасні події.

Серед перших аналітичних досліджень, об'єктом яких є публікації ЗМІ щодо аварії на ЧАЕС, слід назвати праці Бугрим В. В. «Чорнобильська катастрофа у засобах інформації» [4] та Вашкевича В.Р. «Висвітлення районними ЗМІ Білорусі наслідків Чорнобиля» [5] в рамках Першої міжнародної науково-практичної конференції «Чорнобиль у засобах масової інформації» [17], яка відбулася 15-16 квітня 1991 року на факультеті журналістики Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка, й об'єднувала науковців та журналістів з України, Білорусії, Росії.

Та найбільш ґрунтовною є праця Барановської Н. П. «Чорнобильська катастрофа в публікаціях» (2004) [3], де автор оглядає значну кількість публікацій про

Чорнобильську аварію 1986 року з позиції історичної науки.

Серед останніх робіт із висвітлення тематичних публікацій ЗМІ за 1986 рік, є стаття М. Жарких «Чорнобильська катастрофа у кривому дзеркалі комуністичної преси 1986-1988 рр.», опублікована на інтернет-сайті «Мислине древо» [8].

Однак регіональний аспект висвітлення у ЗМІ аварії на ЧАЕС та її наслідків у вищезгаданих працях майже не розглядався, хоча і простежувався за окремими публікаціями. Тому завданням цієї статті є аналіз повідомлень про аварію у регіональній українській пресі (за матеріалами миколаївської обласної газети «Южная правда», опублікованими з 26 квітня по 15 травня 1986 року), яке відбувалось в умовах існування радянської тоталітарної системи.

Перше скупе офіційне повідомлення про аварію 26 квітня 1986 року на Чорнобильській атомній електростанції з'являється у випуску новин «Время» аж через 68 годин після вибуху – о 21:00 годині 28 квітня 1986 року. До цього, як зазначав Бугрим В. В., 26-28 квітня з боку радянської влади в інформаційному просторі панувало повне мовчання щодо радіаційної небезпеки [4, с. 11].

І тільки 29 квітня на першому засіданні Оперативної групи Політбюро ЦК КПРС із питань ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС розглянуто питання «Про урядові повідомлення», в якому говорилося, що треба *«затвердити текст урядового повідомлення для публікації у пресі; затвердити текст інформації керівникам низки капіталістичних країн про аварію на Чорнобильській АЕС й прийнятих заходах по усуненню її наслідків; затвердити текст інформації керівникам низки соціалістичних країн про стан справ з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС»* [18, с. 85-86]. В подальшому, на засіданні тієї ж Оперативної групи Політбюро ЦК КПРС 3 травня, була визначена дата проведення прес-конференції для радянських та іноземних журналістів щодо питань, пов'язаних з аварією на Чорнобильській АЕС - 6 травня 1986 року [18, с. 97-98].

18 травня Міністерство охорони здоров'я УРСР видало Наказ №30с «Про посилення секретності проходження інформації про аварію на ЧАЕС», де йшлося про проведення роз'яснювальної роботи щодо підвищення політичної пильності з метою виключення обговорення в неслужбових телефонних розмовах питань, що стосуються аварії на ЧАЕС, заборонялась передача інформації щодо цих питань через відкриті канали телефонного та телеграфного зв'язку [18, с. 139-140]. Наслідком цього наказу стала телеграма МОЗ УРСР голові Урядової комісії СРСР О. Щепіну від 20 травня 1986 року «Про засекречення медичної документації» [18, с. 145] та розпорядження Президії АН УРСР №01011 від 20 травня 1986 року «Про засекречення інформації про аварію на ЧАЕС та ліквідацію її наслідків» [18, с. 147-148]. Доповнюють ці відомості й документи Урядової комісії СРСР за підписом В. Щербини, де сказано таке: *«Засекретити відомості про рівень радіаційного забруднення за окремими населеними пунктами, які перевищують допустимий рівень, і відомості про показники погіршення фізичної працездатності, втрати професійних навичок експлуатаційного персоналу, який працює в особливих умовах на ЧАЕС, або осіб, залучених до робіт з ліквідації наслідків аварії»* [15, арк. 15].

Цю тенденцію запровадило Міністерство оборони СРСР 1987 року Наказом № 205 «Про роз'яснення центральній лікарській комісії» де, зокрема, говорилося: *«При складанні свідоцтв про хвороби осіб, які раніше залучалися до робіт на ЧАЕС та які не зазнали опромінювання, в пункті 10 не відображати факт залучення до зазначених робіт і сумарну дозу опромінювання, яка не досягла променевої хвороби»* [15, арк. 121].

Але певна інформація про хід ліквідації і саму аварію все ж з'являється у газетах і журналах СРСР та УРСР зокрема, хоч і в обмеженому цензурованому вигляді.

30 квітня 1986 року в газеті «Известия» (Москва) опубліковані офіційні повідомлення про ситуацію навколо Чорнобильської АЕС [11].

Не лишилися осторонь і регіональні ЗМІ, у тому числі й миколаївські, напри-

клад, обласна газета «Южная правда», яка на той час була органом Миколаївського обласного комітету КПУ й Миколаївської обласної ради народних депутатів. Висвітлювати події щодо Чорнобильської аварії видання почало 2 травня 1986 року, розповівши читачам: *«На Чернобыльской атомной станции продолжают работы по ликвидации последствий происшедшей аварии. В результате принятых мер за истекшие сутки выделение радиоактивных веществ уменьшилось, уровни радиации в районе АЭС и в поселке снизились. [...] Как уже сообщалось, фактически погибло 2 человека, госпитализировано всего 197; из них 49 покинули госпиталь после обследования. Работа предприятий, колхозов, совхозов и учреждений идет нормально. [...] В течении 30 апреля на Чернобыльской атомной электростанции продолжалась работа по осуществлению комплекса технических мер. Радиоактивность на территории АЭС и в поселке электростанции уменьшилась в 1,5-2 раза... [...] Ведется работа по дезактивации загрязнённых участков, прилегающих к территории АЭС»* [6. С. 3]. Це було перше повідомлення газети на тему Чорнобиля (хоча воно виглядає як продовження теми, первинного повідомлення про сам факт аварії на сторінках видання знайти не вдалося).

11 травня ця ж газета пише: *«На границе 30-километровой зоны по сравнению с пиком излучения в момент аварии (10-15 мР/час) на 5 мая радиация уменьшилась до 2-3 мР/час, а 8 мая – до 0,15. Уровень радиоактивности в водных резервуарах Киева и области был нормальным во все моменты»* [16, с. 3]. Інформацію з подібним змістом бачимо у статті «К событиям на Чернобыльской АЭС» від 8 травня 1986 року [9, с. 3].

Проте за повідомленням 6-го Управління КДБ УРСР до КДБ СРСР про радіаційну обстановку та хід розслідування аварії на Чорнобильській АЕС від 5 травня 1986 року ми бачимо таке: *«По состоянию на 6 часов 5 мая с. г. уровень радиации в зоне аварии составил от 2 до 1000 рентген/час, в г. Припяти от 600 до 800 миллирентген/час и в г. Чернобыле – 20 миллирентген/час в воздухе и 40 миллирентген/час в почве»* [13,с.77]. А згідно з повідомленням від 9 травня того ж 6-го Управління КДБ УРСР, *«на границе 30-ти километровой зоны 7 миллирентген в час»* [13,с.80].

Ліквідатор наслідків катастрофи, мешканець Вітовського району Миколаївської області, голова Вітовської районної громадської організації «Союз Чорнобиль Україна» Купрейчик В. В. згадує дні ліквідації: *«Когда стоишь на берегу реки Прип'ять с дозиметром, там он показывает 30-50 мР/год, шаг вбок ступил – уже 180, еще כמה метров пройшов – 380-400 мР/год. Нам давали дозиметры, мы показанные записывали, а где оно делось на сегодняшний день, никто не знает, кто какую дозу отримав...»* [10, с. 1].

Як підтвердження цих слів - свідчення переселенців із уражених територій. Мешканка смт Воскресенськ Вітовського району Миколаївщини Тимошук В. Д., переселена з Житомирщини (з родиною жила за 160 км від ЧАЕС), свідчить: *«Поруч с нашим селом был лес. Когда на станции взрыв был, верхушки деревьев – сосны и лиственные – пожовкли, стали такие, как осень, от радиации. Тогда сказал Микола Иванович (чоловік), что sprawy дуже погані»* [10, с. 1].

Тим часом у газеті «Южная правда» з'являються повідомлення, що міжнародні експерти (англійські, німецькі) наче б то визнають *«некоторое увеличение радиоактивности не представляет угрозы населению»* [1, с. 3]. Час від часу видання з посиленням на ТАСС пише: *«радиационная обстановка нормализуется»* [9, с. 3], *«уровень радиации не превысил норм радиационной безопасности, установленных МАГАТЕ»* [9. С. 3].

У грудні 1990 року на XVIII з'їзді КПУ під час обговорення зазначалося: *«Политбюро, оперативная группа ЦК не вживала необходимых заходов по усунуению надмирной засекречености, дійсного стану справ, пов'язаних с аварією, що, безумовно, зменишило б вплив наслідків катастрофи. Про фактичний стан справ також не інформувались партійні комітети на місцях. Це формувало негативну громадську*

думку про заходи, що приймалися по захисту людей, заважало ефективній роботі засобів масової інформації.

Аналіз документів Держтелерадіо свідчить, що в перші дні будь-яка інформація з місця трагедії була заборонена» [15, с. 116]. Але далі йде висновок про те, що «засоби масової інформації республіки були заблоковані відомчою цензурою» [15, с. 117].

Тільки 14 травня 1986 року в телевізійному зверненні до радянського народу, надрукованому наступного дня у т. ч. в газеті «Южная правда», генеральний секретар ЦК КПРС М. С. Горбачов, зазначив: «Серьезность обстановки стала очевидной» [7, с. 1], проте відразу ж заспокоював громадян: «В считанные часы были эвакуированы жители поселка при станции» [7, с. 1], в подальшому наголосивши, що «необходимо наладить систему оперативного оповещения и предоставления информации в случае аварии на АЭС» [7, с. 1].

Звісно, для вищого керівництва СРСР аварія на ЧАЕС була дорогим уроком, що опосередковано підтвердив під час виступу на XVIII з'їзді КПУ делегат Васильєв: «1986 року всі жили в умовах надсекретності, а всі станції атомні були надрезжимними об'єктами. Звісно, інформацію і Центральний комітет, і Політбюро отримували в обмеженому вигляді, тому що був диктат центру - і це головна помилка в цій аварії...» [15, с. 142].

Навіть попри те, що визнання самого факту аварії перед широкими колами є безпрецедентним для СРСР (політика «гласності» певною мірою спрацювала), поведінка партійних ЗМІ була типовою: вживалися будь-які заходи для збереження в першу чергу доброго імені компартії як керівної сили. А досягнення цієї мети, як правило, йшло в розріз із принципом об'єктивності. Прикладом є той факт, що перша стаття з проблеми катастрофи на ЧАЕС члена Політбюро, секретаря ЦК КПУ Б. Качури з'явилася аж на початку 1989 року, про що сказано на XVIII з'їзді КПУ [15, с. 117].

У той же час просочування будь-якої невігідної радянській номенклатурі інформації до широкого загалу було неможливим – настільки прискіпливим був нагляд партійних керівників за роботою ЗМІ. Всі ці «заходи безпеки» вживалися з єдиною метою: не дозволити західним ЗМІ, за словами М. Горбачова, «опозорить Советский Союз» [2, с. 8].

Приклади цього ми бачимо вже в перших публікаціях, де наголошують: «Некоторые агентства на Западе распространяют слухи о том, что якобы при аварии на АЭС погибли тысячи людей» [12, с. 3], або таке: «Приходится сожалеть, однако, что на этом широком фоне сочувствия и понимания определенными кругами предпринимаются попытки использовать случившееся в неблагоприятных политических целях. В пропагандистский оборот запущены слухи, измышления, идущие вразрез с элементарными нравственными нормами. Например, муссируются небылицы о тысячах погибших, о панике среди населения и т. п.» [14, с. 1].

Таким чином, у публікаціях «Южной правды», як і багатьох інших газетах, бачимо яскравий приклад замовчування й поширення неправдивої інформації та неповідомлення істинних масштабів і загрози наслідків катастрофи громадянам у ЗМІ як загальнодержавного, так і регіонального рівня в умовах існуючої тоталітарної радянської системи. Це призвело до того, що мешканці прилеглих до місця аварії територій та ліквідатори втрачали здоров'я й навіть життя. Яке є найвищою цінністю у демократичній правовій державі.

Список використаних джерел

1. Авария на АЭС не представляет угрозы. // Южная правда. – 1986. – 13 мая (№ 111). – С. 3;
2. Анохин П. И упала звезда «Польнь» // Родная газета - 21 апреля 2006 (№ 15 (151)) – С. 8.
3. Барановська Н.П. Чорнобильська катастрофа в публікаціях. / Відповід. ред. Г.В. Касьянов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 207 с.
4. Бугрим В.В. Чорнобильська катастрофа у засобах інформації. // Чорнобиль і преса: реалії взаємодії. Матеріали Першої Міжнародної науково-практичної конференції «Чорнобиль у засобах масової інформації», Київ, 15-16 квітня 1991 р. / Ред кол.: В.В. Бугрим, О.Ф. Коновець. – К.: Хрещатик, 1992. – 80 с. – С. 11-17;

5.Вашкевич В.Р. Висвітлення районними ЗМІ Білорусі наслідків Чорнобиля. // Чорнобиль і преса: реалії взаємодії. Матеріали Першої Міжнародної науково-практичної конференції «Чорнобиль у засобах масової інформації», Київ, 15-16 квітня 1991 р. / Ред кол.: В.В. Бурим, О.Ф. Коновець. – К.: Хрещатик, 1992. – 80 с. – С. 61-62. 6.Від Ради Міністрів СРСР. // Южная правда. – 1986. – 2 мая (№ 104). – С. 3; 7.Выступление М.С. Горбачева по советскому телевидению. // Южная правда. – 1986. – 15 мая (№ 113). – С. 1; 8.Жарких М.І. Чорнобильська катастрофа у кривому дзеркалі комуністичної преси. // Сайт Мислене древо. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/HistSources/Chornobyl.html> Дата перегляду 31.10.2016; 9.К событиям на Чернобыльской АЭС. В пресс-центре МИД СССР. // Южная правда. – 1986. – 8 мая (№ 108). – С. 3; 10.Мілевська Н. Це без війни війна... (до 28-ї роковини аварії на ЧАЕС. // Вісник Жовтневщини. – 2014. – 26 квітня (№ 17). – С. 1; 11.От Совета Министров СССР. // Известия. – 1986. – 30 апреля (№ 120). / Сайт Мислене древо. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/HistSources/Chornobyl/1986/04/30/OtSovetaMinistrovSSSR.html>. Дата перегляду 31.10.2016; 12.От Совета Министров СССР. // Южная правда. – 2 мая (№ 104) 1986. – С. 3; 13.Повідомлення 6-го Управління КДБ УРСР до КДБ СРСР про радіаційну обстановку та хід розслідування аварії на Чорнобильській АЕС. 5 травня 1986 р. // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2001. - № 1. – С. 77-80; 14.Сообщение ТАСС. // Южная правда. – 6 мая (№ 106). – 1986. – С.1; 15.Стенограма XVIII з'їзду УПУ (другий етап роботи). // ЦДАГО України. – Фонд 1, опис 2, справа 1065; 16.Чернобыльская АЭС: ситуация стабилизируется: Пресс-конференция в Москве. // Южная правда. – 1986. – 11 мая. – С. 3; 17.Чорнобиль і преса: реалії взаємодії. Матеріали Першої Міжнародної науково-практичної конференції «Чорнобиль у засобах масової інформації», Київ, 15-16 квітня 1991 р. / Ред кол.: В.В. Бурим, О.Ф. Коновець. – К.: Хрещатик, 1992. – 80 с. 18.Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали. / Упорядники: Н.П. Барановська (головний упоряд., відповід. секретар), Н.В. Маковська, М.Д. Парфененко, Є.П. Шаталіна.; Відповід. ред. В.А. Смолій. – К.: Наукова думка, 1996. – 784 с.

А. Г. Богдалов

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО КОНТИНГЕНТУ У МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЯХ ПІД ЕГІДОЮ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ (НА МАТЕРІАЛАХ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ)

Основною метою діяльності Організації Об'єднаних Націй (ООН), установчий з'їзд якої відбувся в жовтні 1945 р., є підтримка, зміцнення миру та міжнародна безпека у світі. Відповідно до уставу ООН, який 26 червня 1945 р. підписали представники 50 країн, було передбачено створення миротворчого контингенту у випадках загрози миру та безпеки.

Створення миротворчої місії відбувається з ініціативи Ради Безпеки ООН. Сама організація не має власних військових формувань. Особовий склад місій формується за рахунок військовослужбовців, які направляються самими країнами-учасницями організації, залишаються у їх підпорядкуванні та використовують військову форму своїх країн. Розпізнавальними елементами, що говорять про приналежність військовослужбовця до миротворчого підрозділу є: значок місії, блакитний берет чи блакитна каска. За своєю структурою та спрямуванням, місії ООН поділяються на ті, які складаються виключно зі спостерігачів та не мають зброї, фіксуючи дотримання сторонами конфлікту досягнутих домовленостей, та миротворців, що володіють легким озброєнням виключно з метою самозахисту.

Перша миротворча операція, яка була проведена військовим контингентом організації, полягала у встановленні контролю за перемир'ям у першій арабо - ізраїльській війні (1948-1949 рр.) Від того миротворцями організації були завершені 54 місії, 16 місії тривають до цього часу.[14] У 1988 р. миротворчі підрозділи ООН були удостоєні Нобелівської премії миру.

Українські військовослужбовці 42 тис. разів були залучені до міжнародних операцій з підтримки миру та безпеки, на сьогоднішній день - це участь 35 військових операціях, що проходили у 8 країнах світу, десть з яких тривають до сього-

днішнього дня. В ході операцій загинули 53 українські військові.[2]

Серед найбільш чисельних місій за участю українського контингенту можна виділити миротворчі операції ООН: у Сьєрра-Леоне (2001-2005 рр.) – 680 чол. (6 загинуло); у Лівані (2000-2006 рр.) - 657 чол.; гуманітарна місія у Кувейті (2003 р.) – 448 чол.; у Хорватії (на території т.зв. Східної Славонії (1996-1998 рр.) – 415 чол.

Місія багатонаціональних миротворчих сил в Іраку, яка тривала протягом 2003-2005 рр., стала найчисленнішою за кількістю українських миротворців, яких було задіяно 1629 чоловік, 18 з яких загинуло.

Вперше, батальйон Збройних Сил України (ЗСУ) в миротворчому контингенті ООН був долучений у 1992 р., для врегулювання конфлікту у колишній Югославії. Відповідно до Постанови Верховної Ради України, був виділений батальйон чисельністю до 420 чоловік.[15, с.564]

ООН розгорнула діяльність щодо мирного врегулювання військового конфлікту у Югославії і закликала всі сторони суворо дотримуватись угод про припинення вогню та шляхом переговорів вирішити спірні питання. Рада Безпеки ООН створила окремий миротворчий контингент ООН і направила у Белград представників ООН для підготовки операції з підтримання миру. Штаб квартира миротворчого контингенту розмістилась у м. Сараєво, окремі відділення у Белграді та Загребі. На кінець 1995 р. контингент ООН у Югославії налічував 33 тис. військовослужбовців, 664 поліцейських та 593 спостерігачі.

Перший український батальйон вилетів у м. Сараєво 15 липня 1992 р. Під час проведення миротворчої операції, до неї були залучені 1200 представників ЗСУ. Крім військовослужбовців, Україна надіслала до Югославії 19 цивільних спостерігачів. Одним з перших серед них був представник Міністерства Закордонних Справ України В.Єльченко, який протягом 1993 р. був спостерігачем з цивільних питань (UNPROFOR). У фондовій колекції НМІУ зберігаються елементи уніформи українського миротворця [3], значок спостерігача «UNPROFOR»[4], акредитаційна картка № 1000587 - учасника міжнародної конференції в рамках ООН з питань миротворчої діяльності та проблем застосування міжнародних санкцій, яка проходила у Нью-Йорку в червні 1995 р. [5] та члена української делегації на 51-й сесії Генеральної асамблеї ООН, яка відбулась у грудні 1996 р. [6]

Український військовий контингент, разом з французькими та єгипетськими миротворцями, приєднався у Сараєво до канадського підрозділу наприкінці липня 1992 р. Тут миротворці виконував завдання по забезпеченню функціонуванню аеропорту міста, супроводження конвоїв з гуманітарною допомогою, сприяв обміну військовополонених та обміну тілами загиблих. [16, с.3]

У НМІУ зберігається комплекс матеріалів В. Пащенко, який з січня 1993 р. по липень 1996 р. був призначений на посаду заступника начальника відділу по зв'язках з воюючими сторонами штабу сектора «Сараєво». В ході миротворчої операції з жовтня 1993 р. по лютий 1994 р., виконував обов'язки чергового офіцеру оперативного центру «UNPROFOR». Серед матеріалів у колекції присутні: перепустка миротворчих сил ООН № AA26502 [17] та перепустка на транспорт № 26502 [8], нарукавний шеврон військового спостерігача ООН « Nations Unies. United Nations» [9], особистий подарунок – погони з дарчим підписом, які українському миротворцю на згадку подарував майор військово - повітряних сил Іспанії, військовий спостерігач ООН - Хуан Толедо в день незалежності Іспанії. [10]

У секторі «Сараєво» виконував миротворчу місію протягом року, починаючи з липня 1993 р., начальник штабу розвідки - О.Загорний. Серед матеріалів українського військовослужбовця, привертає увагу диплом, який миротворець отримав від французького штабу місії ООН у м. Сараєво. [11]

Частина українського контингенту була задіяна у військових операціях на півострові Превлака. В ході військових дій, контроль над цією територією спочатку був встановлений югославськими військовими, після яких півострів перейшов до

хорватів, які, в свою чергу, залишили свої позиції в ході протистояння з сербськими підрозділами. Резолюцією ООН від 6 жовтня 1992 р. було прийняте рішення про демілітаризацію півострова. На Превлаці почала працювати місія спостерігачів ООН, яка тривала до грудня 2002 р. Штаб квартира місії розмістилась у м. Дубровник. [1] Військовим спостерігачем у секторі «Сараєво» з липня по грудень 1995 р. та на півострові Превлака протягом року з січня 1996 р., був А. Кононенко. У фондах НМІУ зберігаються знак та значок військового спостерігача миротворчих сил ООН, блакитний шолом [12] та прапор ООН, який знаходився на дозорному пункті військових спостерігачів.

Протягом десяти місяців, починаючи з березня 1995 р., сектором «Північ» командував український військовий, генерал С. Мокринець. Саме у цьому секторі, в період з 4 по 7 серпня 1995 р., хорватською армією була проведена одна з найбільш масштабних операцій у ході війни - «Буря», яка вважається кінцем війни у Хорватії. У збірці музею зберігається комплект польової форми українського миротворця, яку він використовував під час військової служби на Балканах. [13]

Миротворчі місії ООН на Балканах тривали до початку ХХІ ст. Остаточо, Югославія припинила своє існування у 2006 р., після виходу Чорногорії з союзу із Сербією.

За три роки миротворчої операції СООНО-UNPROFOR у колишній Югославії, починаючи з 1992 р., 1303 українських військових були учасниками місії, 15 військовослужбовців загинуло. На загал, у другій половині 1990-х – на поч. ХХІ ст., українські миротворці 2561 разів були долучені до миротворчих місій на Балканах.

Список використаних джерел

1.Володіна М.О Кранівін О.В // «Участь українських миротворців у врегулюванні конфліктів на теренах колишньої Югославії» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c2icom=2&121dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/vdnuetg_2014_2_11.Pdf. 2.Історія миротворчої діяльності Збройних Сил України [Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://mil.gov.ua/diyalnist/mirotvorchist/istoriya-mirotvorchoi-diyalnosti-zbrojnii-sil-ukraini.html>. 3.Національний музей історії України (НМІУ). Колекційний опис №604 «Україна на міжнародній арені. Участь України у миротворчих операціях ООН в колишній Югославії».- Т-9043;Т-9042; Т-9044. 4.Там само. - МДМ-4372. 5.Там само. - РД-10687. 6.Там само. - РД-10686. 7.Там само. - РД-10685. 8.Там само. - РД-10684. 9.Там само. - Т-9048. 10.Там само. - Т-9049. 11.Там само. - РД-10681. 12.Там само. - МДМ-4369; МДМ -4371; 3-1734. 13.Там само. - Т-9046;Т-9052; Т-9050; Т-9051; Шк -361. 14.Операції ООН по піддержанню миру [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://un.org/ru/peacekeeping/operations/>. 15.Постанова Верховної Ради України №2538-ХІІ від 3 липня 1992 р.// (Відомості Верховної Ради України (ВВР).-, 1992 р., №38. 16.Пулим О.В. //Миротворча місія Збройних Сил України на Балканах у складі сил ЮНПРОФОР (1992-1995 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:808/bitstream/ntb/8544/1/23.pdf>.

С. В. Варгатюк

УКРАЇНА У БОРОТЬБІ З МОСКОВСЬКОЮ ЕКСПАНСІЄЮ КІНЦЯ 1918 – ПОЧАТКУ 1919 РОКІВ

В час відновлення законів УНР після повалення гетьманату Павла Скоропадського закордонна політика України доби Директорії перебувала в прямій залежності від діяльності політичних партій. Відсутність сталого погляду щодо відносин країни з Радянською Росією поділила партії, особливо це стосується впливової Української соціал-демократичної робітничої партії, на тих, хто схилявся до радянської платформи щодо внутрішнього ладу України й, відповідно, до зближення з Москвою у політиці зовнішній, та на тих, хто дотримувався принципу парламентаризму в розбудові української державності і боротьби з замахами на незалежність України з боку Радянської Росії.

Метою дослідження є з'ясування специфіки побудови і виникнення напрямків

та векторів стратегічного зовнішньополітичного курсу України представниками державного проводу Директорії УНР 1918 – 1919 років щодо приборкання другої хвилі агресії Радянської Росії на Україну.

Методами використаними при написанні статті стали: проблемно-хронологічний та історично-порівняльний, структурно-системний метод, а також метод аналізу та синтезу фактів і джерел.

Необхідно зазначити, що хоч VI з'їзду УСДРП і підтримав прагнення українського народу до повного самовизначення у боротьбі з усякими замахами на незалежність України з боку Радянської Росії, але надто гострі суперечності в середині окремих впливових політичних партій Директорії УНР, не кажучи вже про різну розбіжність поглядів тих сил, що орієнтувалися на Антанту, Німеччину, Радянську Росію чи інші зовнішні чинники не дали можливості відпрацювати єдиний вірний шлях щодо приборкання другої хвилі агресії Радянської Росії на Україну.

Радянський наступ для членів Директорії та уряду УНР був повною несподіванкою. Це видно з того, що через тиждень після початку боїв голова Директорії В.Винниченко записав у свій щоденник, що «більшовики на півночі поводяться дивно-підозріло» [1, с.156]. На початку грудня 1918 року, коли Червона армія перейшла у загальний наступ, В.Винниченко, С.Петлюра й наближені до них кола вважали, що це підступні дії гетьманців, «які навмисне провокували між нами ворожнечу, навмисне старались настроїти українську демократію проти руських комуністів» [1, с.160].

Непоінформованість Директорії та уряду УНР у планах Радянської Росії щодо України можна пояснити тим, що наступ Червоної армії почався в час, коли Директорія проводила збройне повстання проти гетьманського режиму. Це не давало їй змоги уважніше стежити за планами та діями північно-східного сусіда. Треба враховувати, очевидно, і низький рівень, якщо не повну відсутність, агентурно-розвідувальної діяльності в УНР, що робило її керівництво практично сліпим щодо зовнішньої політики сусідніх держав.

Брак поінформованості Директорії щодо справжніх намірів радянського уряду певним чином пояснює і така подія: під час правління гетьманського режиму в травні 1918 року до Києва прибула радянська делегація на чолі з Х. Раковським та його заступником Д. Мануїльським для укладання мирного договору між РСФРР та Україною. Головним питанням переговорів була проблема кордонів, фінансів та поділу державного майна колишньої Російської імперії.

На переговорах радянські дипломати знайшли підтримку у членів опозиційного до діючого режиму Українського Національного Державного Союзу УНДС - В.Винниченка і М.Шаповала, які готувалися до протигетьманського повстання і через те звернулися до радянських представників за допомогою [3, с.498]. Тобто, ускладнення внутрішньої та зовнішньої ситуації спонукало майбутніх лідерів не до згуртування навколо розбудови і зміцнення власної держави, а до встановлення закулісних зв'язків з представниками РСФРР, уряд якої вже готував Червону армію до наступу на Україну. І хоча не всі члени УНДС підтримували такі переговори, все ж вони відбулися, і це призвело до загострення становища в Україні, до роз'єднання національно-демократичних сил [5 с.72-77].

На переговорах у Києві Х. Раковський та Д. Мануїльський пообіцяли

В.Винниченкові підтримувати українських повстанців посиленням розвідувальної діяльності Червоної армії на кордоні з Україною, щоб відвернути увагу німецько-гетьманських військ на себе. Вони обіцяли від імені уряду РСФРР визнати той лад, який буде встановлено новою українською владою, й абсолютно не втручатися у внутрішні справи УНР. За такі послуги В.Винниченко пообіцяв, в разі успіху повстання та відновлення законів УНР, легалізацію комуністичної партії на Україні, а Д.Мануїльський навіть пропонував гроші для підтримки справи повстання [1,с.158-159].

Домовленість передбачала також активний товарообмін між РСФРР та УНР. З

листопада 1918 року радянська делегація була відкликана до Москви. Оскільки вона під час переговорів підтримувала зв'язки з ЦК КП/б/ У і обмірковувала з ним справи державного перевороту на Україні, Д. Мануїльський залишився у Києві й перейшов на підпільну роботу [1, с. 47] .

Очевидно, домовленість В.Винниченка з представниками уряду РСФРР настільки заспокоїла його, що коли стали надходити перші звістки про наступ військових частин Радянської Росії на Україну, представники Державного центру УНР не могли в це повірити.

Коли ж Директорія та члени українського уряду остаточно переконалися в правдивості інформації щодо радянського наступу, було прийняте рішення про вислання неофіційної делегації до Гомеля для пошуку контактів з представниками Раднаркому РСФРР [2, с. 187] .

Делегація від УНР, на чолі якої стояв незалежний соціал-демократ Ю.Мазуренко, запропонувала радянській стороні відновити переговорний процес. Українська пропозиція була з розумінням сприйнята й Х. Раковський та Д. Мануїльський, якого заради діалогу з УНР було відкликано ЦК РКП/б/ з підпільної роботи у Києві, відбули до Москви для консультацій [6, с.121] .

Ця, вже друга після київського епізоду, зустріч представників УНР та РСФРР нічого не дала. Від радянських партнерів по переговорах у Гомелі не було ніяких звісток. Коли ж Червона армія з боями почала наближатися до Харкова й Чернігова, голова Ради Народних Міністрів та міністр закордонних справ в одній особі В. Чехівський вислав у Москву ноту, датовану 31 грудня 1918 року, в якій стверджувалося, що війська Радянської Росії перейшли з боєм кордони України та посуваються у глибину української території. Нота протестувала проти таких дій і вимагала відведення частин Червоної армії на територію Росії [6 с.121] .

На першу телеграму В. Чехівського уряд РСФРР відповіді не дав. 3 січня 1919 року український прем'єр висилає до Москви другу ноту з таким текстом: «Уряд УНР, керуючись нотою Директорії від 28 грудня 1918 року до всіх держав світу щодо встановлення добрих відносин з усіма народами й бажаючи скорішого здійснення добросусідських взаємин з РСФРР, дійшов до висновку щодо безумовної необхідності покласти край боротьбі між трудящими народами обох соціалістичних республік, особливо з приводу загрози з боку контрреволюційних течій. Уряд УНР вважає, що з боку РСФРР повинні бути прийняті заходи для припинення посування радянських військ... у деяких прикордонних пунктах» [8. Арк.5] .

Виходячи з цих міркувань, - зазначалося в ноті, - уряд УНР звертається до Раднаркому РСФРР з пропозицією відновити припинені гетьманським урядом мирні переговори обох сторін, в основу яких покласти принципи переговорів у Гомелі про продовження діалогу між сторонами [8. Арк.31].

На випадок отримання позитивної відповіді українська надзвичайна місія мала прибути до Москви для укладання прелімінарного договору, на базі якого повинен бути підписаний договір про добросусідські відносини обох республік. [8.Арк.8] На цю ноту Москва не відповіла. Того ж дня українському урядові стало відомо, що Червона армія заволоділа Харковом.

Коли ж Червона армія перейшла у наступ на Полтаву-Катеринослав та на Київ-Чернігів, Раднарком Росії надіслав відповідь на ноту уряду України. Так, у телеграмі народного комісара закордонних справ РСФРР Г.Чичерина зазначалося, що Червона армія наступу на Україну не веде і навіть не зосереджена на її кордонах. Воєнні дії на території УНР Г.Чичерин приписував внутрішній боротьбі між Директорією та Тимчасовим робітничо-селянським урядом України. Він звинувачував Директорію в придушенні народних мас України, які прагнули до встановлення влади рад. Народний комісар не виключав продовження боротьби за Радянську владу на випадок незмінності насильницької політики Директорії щодо українського народу [8. Арк.8] .

На вироблення відповіді на ноту Г.Чичерина впливала думка VI з'їзду УСДРП. Директорія впевнилася в тому, що більшість делегатів партійного форуму стоїть на позиції демократії, цілковито відкидаючи будь-яку «радянську систему». З'їзд ухвалив резолюцію, яка стосувалася актуальних питань того часу. Щодо міжнародної політики в ній наголошувалося: «Стоячи на основі признання суверенності української нації, VI конгрес обстоює незалежність УНР. Виходячи з цього, конгрес ухвалює підтримати прагнення українського народу до повного самовизначення і боротись з усякими замахами на незалежність України з боку Радянської Росії» [8. Арк.10]. Остаточний текст ноти був складений саме в день відкриття з'їзду.

9 січня 1919 року Директорія за підписами всіх своїх членів і прем'єра В.Чехівського вислала до Москви телеграму з відповіддю на ноту Г.Чичерина. Мета Раднаркому, зазначалося в телеграмі, захопити багату хлібом, вугіллям та іншими продуктами Україну, а також зробити її своєю колонією. Директорія пропонувала урядові РСФРР відповісти на такі питання: чи згоден Раднарком припинити наступ Червоної армії; якщо відповідь буде ствердна, то чи візьме він зобов'язання негайно відкликати свої війська з української території. Зі свого боку Директорія, при виконанні Раднаркомом таких умов, була готова приступити до проведення мирних переговорів і товарообміну [7, с.52].

Директорія попереджала в ноті, що уникнення відповіді чи відмова радянського уряду дати відповідь на поставлені питання протягом 48 годин вважатимуться декларацією війни з боку РСФРР [1, с.216].

У відповіді на українську ноту Г.Чичерин підтвердив свою попередню заяву, що серед частин, які ведуть наступ на армію УНР, російських радянських військ немає. Давши оцінку громадянській війні на Україні, Г.Чичерин визначив її причиною боротьбу між робітництвом і бідним селянством, з одного боку, й українською буржуазією, з іншого. В кінці ноти Г.Чичерин пропонував українським делегатам прибути до Москви [1, с.216].

За кілька днів до одержання останньої телеграми Раднаркому Ю.Мазуренко, який очолив делегацію Директорії УНР на переговорах у Гомелі, став за дорученням В.Чехівського, ще перед офіційною постановою Директорії, пропагувати думку про необхідність вислання до Москви місії для переговорів про мир. Директорія підтримала пропозицію В.Чехівського.

На чолі дипломатичної місії став брат Ю.Мазуренка - незалежний соціал-демократ Семен Мазуренко. Боротьбист М.Полоз зайняв посаду заступника голови, а секретарем був визначений український есер Ю.Ярослав.

Погляди Ю.Мазуренка щодо розбудови внутрішнього ладу в Україні за прикладом РСФРР значно відрізнялися від платформи його брата, що був близьким до позиції центральної течії УСДРП. Для В.Винниченка платформа Ю.Мазуренка означала фактичну капітуляцію перед Москвою, що й було причиною негативного ставлення до неї [8. Арк.18].

Отже, зазначені вище обставини ускладнювали можливості вироблення українським урядом відповідної зовнішньополітичної концепції, що примушувало дотримуватися в закордонній політиці становища пасивного нейтралітету, але це було не кращим рішенням з огляду складного міжнародного становища України наприкінці 1918- початку 1919 років.

Список використаних джерел

1. Винниченко В. *Відродження нації*. – Відень, 1920. – 403 с. 2. Дорошенко Д. *Історія України 1917-1923 рр.* – Ужгород, 1932. – 371с. 3. Полонська-Василенко Н. *Історія України*. – К.: Український історик, 1992. – 412 с. 4. Піскун В. *Одне писали, інше тримали в «умі». Мирні переговори між українською державою та РСФРР* // *Політика і час*, 1994, №2, 12 с. 5. Стахів М. *Україна в добі Директорії УНР*. – Скрентон, 1962. – 86 с. 6. Христюк П. *Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр.* – Відень, 1922. – 116 с. 7. *Центральний державний архів громадських об'єднань України Ф.57.Оп.2. Спр. 314.* 8. *Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф.3696.Оп.2. Спр.283.*

ХРИСТИЯНСЬКЕ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: НАБУТТЯ ГІДНОГО МІСЦЯ В ІСТОРИЧНОМУ ПРОЦЕСІ Й ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ

Не тільки історик-фахівець, для якого медієвістика не є професійною сферою, але і будь-хто, небайдужий до історичної проблематики, може переконатися, що християнське Середньовіччя (далі – ХС) і до сьогодні посідає незаслужено периферійне місце як серед теоретико-методологічних пріоритетів і тематичного асортименту історичної науки, так і продовжує займати часові й територіальні обрії в історичному процесі, а також наповнюватися соціальним змістом, які принципово не відповідають власне середньовічним параметрам. Безсумнівно, завдяки зусиллям таких визнаних науковців, як Марк Блок, Ернст Канторович, Жорж Дюбі, Жак Ле Гофф, Арон Гуревич, Ігор Данилевський, Володимир Петрухін, Олексій Толочко, Володимир Ричка та ін., протягом останніх десятиліть вдалося створити систему власне «середньовічних» критеріїв, за допомогою яких сучасна історична наука має оцінювати ХС, а не екстраполювати на нього здебільшого невластиві останньому риси, які були сконструйовані переважно просвітницькою, романтичною й, до певної міри, марксистською історіографією.

Адекватному, у повній відповідності з принципом історизму, розумінню ХС насамперед зашкодив процес кардинальної секуляризації наукового пізнання, яка, поряд з численними безсумнівними позитивними здобутками, суттєво спотворила репутацію досліджуваного історичного феномену, запропонувавши суто світський спосіб його сприйняття і вивчення, орієнтований на визнання в якості визначальних соціально-економічних, суспільно-політичних й похідні від них фактори розвитку. В результаті було створено низку моделей ХС з доволі широким діапазоном часових, регіональних і проблемних вимірів, проте запропоновані моделі, концентруючи великі творчі зусилля й фахову майстерність авторів, мають одну спільну хибну, як на наш погляд, рису: ХС невинувато було позбавлено його світоглядно-релігійного підґрунтя в якості основного джерела наступних економічних, соціальних, політичних та інших ініціатив і зусиль духовної й світської влади; релігійні доктринально-ритуальні орієнтири, ментальні стереотипи й уподобання традиційно посідали (й часто продовжують посідати) місце у кращому разі сегментів культури, що спотворює суто середньовічне ставлення до останніх.

Сформульовану тезу найкраще проілюструвати низкою наступних положень, які покликані охарактеризувати провідні параметри ХС немов би зсередини, з погляду як переважно анонімних (афішуванні власного імені з християнських етичних позицій вважалося проявом гордині як одного з найтяжчих гріхів), так і частково відомих ранньохристиянських і власне вже середньовічних інтелектуалів. По-перше, часові межі ХС охоплювали період між 492 і 1492 рр. від Р. Х., що символічно відповідало тисячоліттю після біблійних Шести Днів Творення, наприкінці якого Бог мав вирішити долю християн, які наприкінці XV ст. чекали або на прощення, або на початок Судного Дня і Другого Пришествя. Тому поширені сучасній історичній науці (навіть, на жаль, і у медієвістиці) схеми розташування ХС між хрестоматійним 410 р і початком Реформації (1517 р.) чи іншими подіями, значення яких ретроспективно «нав'язане» минулому світською історичною наукою, принципово не відповідають середньовічним уявленням, спотворюючи їх мотивацію і аргументацію. По-друге, уявлення ХС про власні територіальні межі базувалися поряд, зрозуміло, з попереднім античним, насамперед – єгипетським, перським і грецько-римським геополітичним досвідом, на біблійних уявленнях про поділ землі між синами Ноя Сімом, Хамом і Яфетом (на Схід від Святої Землі, Африка, на Північ від Святої Землі відповідно), за нащадками яких були Волею Творця «закріплені» відповідні терени; вже ранньохристиянські інтелектуали зробили розподіл між згаданими в 10-й Книзі Буття синами й онуками Яфета

народів і правлячих династій, започаткувавши впровадження чіткої й суворой системи суспільних стосунків, які відповідали Промислу Божому і вважалися земною проекцією Царства Небесного з його дев'яту чинами. Зрозуміло, біблійна основа створила авторитетний, проте одночасно гнучкий для творчого розвитку алгоритм, у відповідності з яким середньовічні інтелектуали створювали досить ефективні моделі суспільного-політичного розвитку. Для окремих регіонів і народів ХС важливу символічну роль, яка, згідно уявлень того часу, ставала вагомою підставою для територіальних і владних претензій, відігравали персонажі й сюжети, пов'язані з біблійними пророками; зокрема світська духовна еліта Русі активно послуговувалася пророцтвами Єзекиїля, з яких не тільки використано назву «Русь», похідну від єврейського «рош» – «голова», «початок», «володар» тощо (зазначимо, що принциповим для ХС було те, що, по-перше, зазначене слово є першим в Біблії, а по-друге, християнське віровчення побудовано, як відомо, на тезі, що Слово Боже стало плоттю – Сином Господа, а отже кожен елемент слова, власне слово, словосполучення, фраза, речення, зрештою – текст, мова в її фонетичному, графічному й інших вимірах є ідеальною, зразковою моделлю Промислу Божого), але і систему уявлень проте, що з регіонів Східної Європи регулярно будуть з'являтися народи, які будуть, подібно до архангела Михаїла, карати християн за гріхи. Саме цим сучасники пояснювали і виправдовували, зокрема, регулярні русько-візантійські конфлікти і походи Русі на Візантію протягом IX – XI ст., що знайшло відображення в дивній, на перший погляд, терпимості й поблажливості ромеїв (тобто – римлян; цією самоназвою візантійці підкреслювали генетичний зв'язок з Римом як в етнічному, так і в державному відношеннях, адже і Візантія – змістовно помилковий неологізм XVIII ст. – у Середньовіччя називалася «Басилея римлян») як до язичників варварів-русів, так і, пізніше, до православної Русі.

Посісти гідне місце в історичному й науковому процесах ХС має і завдяки переосмисленню під запропонованим кутом зору і такого базового поняття медієвістики, як «феодалізм» з похідними від нього численними категоріями на кшталт «феодальна система», «феодальний устрій» та ін. Автор цих рядків у низці публікацій сформулював і обґрунтував власну гіпотезу стосовно феодалізму, суть якої полягала у спробі наповнити зазначене поняття його первинним, власне середньовічним змістом, не заперечуючи, разом з тим, численним концепціям феодалізму XIX – початку XXI ст., які ґрунтуються на загальному принцові екстраполяції на ХС філософсько-соціологічних, ідеологічно-політологічних чи інших типологічно подібних доктрин ранньомодерної й модерної доби. Наша гіпотеза орієнтована на максимально повне врахування власне властивих Середньовіччю уявлень про те, яким має бути, з одного боку, суто земний, соціальний вимір проекції Царства Небесного, а з іншого, якими мають бути стосунки між соціальними групами й окремими людьми у відповідності з біблійними принципами творення людини за Образом і Подобою Божою, дарування Творцем кожній людині при творенні частини Божественної Волі та ін. Крім того, важливим для ХС було те, що принцип чисельно й етнічно обмеженої юдейською громади (кагалу) був поширений на безпрецедентно великі території з фантастично строкатим в етнокультурному відношенні населенням. Нова система могла ефективно працювати тільки за умов регулярного практичного впровадження таїнств священства і сповіді для ретельного контролю за поведінкою й думками парафіян за умови абсолютного авторитету священника як гаранта таємниці змісту сповіді; Тайна Вечеря стала зразком для імітування регулярного причащення парафіян (за прикладом апостолів) до хліба й вина як Плоті й Крові Христової, що стало підґрунтям для середньовічного тлумачення держави як символічного тіла правлячої династії, а монарха як помазаника Божого (помазаник – буквальный аналог єврейського Машиах (в грецькій вимові – Месія) чи власне грецького Христос). Середньовічний феодалізм був свідомим прагненням перенести на світські стосунки ієрархічних церковних принципів, символічно осмислених правил Тайної Вечері, дарування монархом як

помазаником Божим земель, титулів тощо на умовах служби подібно того, як Господь теж дав людині все до вибору між добром і злом на умовах виконання останнім Божих Заповідей.

Таким чином, за умов врахування викладених рис ХС створюється можливість створити нову, альтернативну поширеним в історичній науці концепціям модель Середньовіччя, яка ґрунтується власне на релігійних світоглядних принципах досліджуваної епохи й передбачає максимальне врахування християнських богословських доктрин і соціальних практик.

М. П. Гетьманчук

НЕСТОР МАХНО В РУМУНІЇ У 1921-1922 РОКАХ

У липні 1921 р. Н. Махно здійснив із кавалерійським загonom рейд до Дону. Повернувшись в Україну, Н. Махно 11–16 серпня 1921 р. веде постійні бої з червоними військами, які завдають йому непоправних втрат. 28 серпня 1921 р., обезброївши більшовицьку прикордонну заставу біля с. Кам'янки, залишки недавньої багатотисячної армії Н. Махна (77 осіб) переправилися через Дністер і перейшли на територію Румунії [11, с.372; 7,с.388]. Згодом Н. Махно описував це так: „22 серпня біля мене зайва метушня – куля попала мені нижче потилиці з правої сторони і навиліт вийшла через праву щоку. Я знову лежу на тачанці... 26 серпня ми приймаємо новий бій з червоними, під час якого гинуть наші кращі товариші і бійці – Петренко-Платонов та Іванюк. Я вношу зміни до маршруту і 28 серпня 1921 р. переходжу Дністер. Я – за кордоном...» [12, с. 393].

Переправившись через Дністер, махновці вступили на землю Молдови, яка з 1918 р. входила до складу королівської Румунії. Всіх махновців роззброїли та інтернували, скерувавши в табір для військовополонених у м. Бельці. За різними даними, махновців, що перейшли до Румунії, нараховувалося від 78 до 125 осіб. Переважна більшість дослідників називає цифру 78 осіб [8, с. 380–381]. Різницю у підрахунках можна пояснити скоріше всього тим, що окремі автори до цієї кількості могли зараховувати: 1) декілька десятків махновців, які пізніше перейшли в Румунію з України; 2) вояків із загону отамана Хороброго-Лихо з сотнею шабель, який був союзником Н. Махна і перейшов у Румунію. Вже через два тижні, після зустрічі Н. Махна в Кишиневі з румунським генералом Поповичем, офіційні власті дозволили йому і його дружині Г. Кузьменко, а також кільком найближчим соратникам оселитися в Бухаресті [9, с. 230].

Однак за кордоном Н. Махно не збирався сходити з політичної арени. У Бухаресті 26 листопада 1921 р. він зустрівся з міністром закордонних справ УНР. Під час цієї зустрічі Н. Махно заявив, що тільки УНР правомочна представляти український народ і успішно боротися з більшовиками, маючи для цього регулярну армію та допомогу Польщі і Румунії. В Румунії Н. Махно створює Закордонний центр махновського руху, який налагодив зв'язок з Берліном, де на той час перебували махновські представники на чолі з П. Аршиновим. Основним завданням центру стала підготовка нового етапу широкомасштабної боротьби з більшовиками, а також створення умов для повернення Н. Махна в Україну [8, с. 384]. Центр організував „вікна» на румунсько-радянському кордоні, через які в Українську СРР проникали представники Н. Махна. Сили махновців та їхнього підпілля в УСРР на осінь 1921 р. налічували десь близько 3 тис. чоловік, половина з яких знаходилася у все ще діючих загонах. Чимало повстанців скористалися амністією, яку проголосив V Всеукраїнський з'їзд Рад, що відбувся в Харкові 25 лютого – 3 березня 1921 р. Так, на черговому Всеукраїнському з'їзді Комітетів незаможних селян, який проходив у 1922 р., зазначалося, що після оголошення амністії 10 тис. повстанців добровільно склали зброю [5, с. 109].

Румунський уряд з певних мотивів лояльно поставився до Н. Махна, плануючи

його використати у разі війни з Радянською Росією. У Бухаресті добре усвідомлювали наслідки того факту, що більшовики не визнали договір з Центральними державами від 24 квітня 1918 р., за яким до 110 Румунії була приєднана Бессарабія. За договорами Версальської системи, територія Румунії збільшувалася більше ніж вдвічі, населення зросло із 7,8 млн в 1915 р. до 16 млн. в 1920 р. Національні меншини становили більше чверті населення Румунської держави. З огляду на напружені відносини з більшовицькою Москвою, невизнання останньою румунської анексії Бессарабії Румунія була зацікавлена в існуванні буферної України між нею та Радянською Росією. Її підтримка екзильного уряду УНР, Н. Махна також пояснювалася намаганням нейтралізувати український рух і використати його у власних тактичних цілях, насамперед для зміцнення румунського контролю над тими українськими землями, які вона утримувала. З іншого боку, бажання Бухареста уникати відвертого загострення відносин з Радянською Росією обумовлювало його обережність щодо підтримки уряду УНР та Н. Махна. Тому румунський уряд обіцяної допомоги йому так і не надав.

Після польсько-радянської війни 1920 р. на території Румунії в таборах для інтернованих знаходилися 155 генералів і старшин та близько 3 тис. вояків Армії УНР, 37 повстанських отаманів та вояків партизанських загонів (800 осіб). Усі ці військові формування підтримували зв'язки з румунською військовою адміністрацією. Окремі повстанські отамани зразу ж перейшли на бік Н. Махна [8, с. 382–383]. 19 листопада 1921 р. бессарабська група вояків УНР під командуванням генерал-хорунжого А. Гулого-Гуленка трьома відділами взяла участь у Другому Зимовому поході на Тирасполь та Одесу. Вона була найменша і найслабша, а тому не захопила Тирасполь і зазнала поразки [2, с. 51–54]. Н. Махно та його вояки участі в цьому поході не брали. Більшість з них перебувала в таборах для інтернованих, а ті, що знаходилися на волі, не мали зброї, коней та спорядження. Крім того, між Н. Махном та урядом УНР не було оформлено ніяких політичних домовленостей. Тільки у лютому 1922 р. Н. Махно зустрівся з генералом-хорунжим А. Гулий-Гуленком у Бухаресті. Він запропонував генералу організувати в Бессарабії повстання українського населення проти румунської влади. Однак, як А. Гулий-Гуленко, так і вояки армії УНР цей план не підтримали [8, с. 385].

У Румунії Н. Махна продовжували переслідувати уряди РСФРР і УРСР та їхні каральні органи. Протягом вересня–листопада 1921 р. вони надіслали урядові Румунії ряд нот з вимогами видати Н. Махна, кваліфікуючи його „як ватажка злочинних банд, що здійснили на території Радянської Росії і України безліч злочинів, спалюючи і грабуючи села» [6, с. 364, 435, 488]. Уряд Румунії відмовився видати Н. Махна, оскільки для цього не було юридичних підстав. Верховний трибунал УРСР стосовно Н. Махна не виніс відповідного вироку [3, с. 42]. У лютому 1922 р. Народний комісаріат юстиції УСРР розпочав слідство у справі „злочинів» Н. Махна в Україні. Для цього радянська сторона здійснила ряд заходів: 1) Верховний революційний трибунал дав розпорядження направити до Катеринославської, Запорізької, Донецької та Полтавської губерній спеціальні слідчі групи; 2) Наркомат закордонних справ УСРР почав акцентувати увагу на тому, що уся політична діяльність Н. Махна є лише засобом для маскуванню його справжніх цілей – грабунків, вбивств, насильств; 3) з 22 лютого 1922 р. свідчення про „кримінальні злочини» Н. Махна почав давати його начальник штабу В. Ф. Білаш, який 23 вересня 1921 р. пораненим був арештований і сидів у чекістській в'язниці [1, с. 577].

Подібні дії більшовицького керівництва стали відповіддю на пропозиції прем'єр-міністра Румунії А. Авереску, який вимагав: 1) довести, що Н. Махно дійсно є кримінальним злочинцем; 2) винести йому судовий вирок і взяти зобов'язання не застосовувати до Н. Махна смертної кари, оскільки в Румунії її на той час не існувало. Поки готувався судовий процес, органи ВЧК вирішили шляхом терористичного акту ліквідувати Н. Махна. Для здійснення замаху на нього з Одеси в Ру-

мунію була направлена група чекістів на чолі з Д. Медведєвим, майбутнім відомим керівником партизанського руху в Україні часів Другої світової війни [4, с. 42]. Одягнувши форму румунських офіцерів, радянські чекісти перейшли кордон і прибули до м. Бендери, де мала відбутися зустріч Н. Махна із представниками румунських спецслужб. Згодом Д. Медведєв згадував, що Н. Махно в умовленому місці не з'явився, а тому він перестріляв румунських представників, які прийшли на явочну квартиру, і переправився через кордон на радянський бік [5, с. 110]. Відтак Н. Махно залишився живим, але небезпека для його життя зростала.

Становище Н. Махна ускладнювалося й тим, що у квітні 1922 р. за ним почали ретельно стежити румунські спецслужби. Він відчув негативне ставлення до себе офіційних румунських властей. 10 квітня 1922 р. розпочала роботу міжнародна Генуезька конференція, на яку уперше були запрошені радянські представники. Занепокоєння Н. Махна викликало те, що радянські дипломати змусять румунський уряд піти на поступки у справі його видачі. Крім того, Н. Махно побоювався наслідків вироку радянського суду у його справі, який він очікував з дня на день. Тому він вирішив тікати з Румунії разом із 17 своїми прибічниками на автомобілі 11 квітня 1922 р. Однак за 50 км від Бухареста усіх махновців затримали румунські жандарми [10, с. 270–271]. На допиті Н. Махно заявив румунським властям, що він планував перейти на територію України для організації нової боротьби проти більшовиків.

Румунська сторона відмовилася пропустити Н. Махна на територію УРСР. 28 квітня 1922 р. румунська поліція відправила Н. Махна, його дружину та ще 16 махновців на північ Румунії. Вночі вони нелегально перейшли польську ділянку кордону в районі м. Бучач. Польські власті затримали групу Н. Махна і відправили в табір для військовополонених в Стшалкові, де розміщалися інтерновані вояки УНР [5, с. 111].

Список використаних джерел

- 1.Белаиш А.В., Белаиш В.Ф. Дороги Нестора Махно. Историческое повествование. – К.: РВЦ «Проза», 1993. – 592 с.
- 2.Верига В. Листопадовий Рейд. – Київ.: Вид-во ім. О. Телізи, 1995. – 192 с.
- 3.Волковинський В. Нестор Махно: легенди і реальність. – К.: Perlit production Ltd., 1994. – 252 с.
- 4.Волковинський В.М. Батько Махно. – К.: «Знання», 1992. – 48 с.
- 5.Гетьманчук М.П. Шлях Нестора Махна в еміграції: через Румунію і Польщу у 1921-1925 рр. // Держава та армія: Науковий вісник НУ «Львівська політехніка». – 2008. - № 612. – С. 107-113.
- 6.Документи зовнішньої політики СССР. – М.: Госиздат, 1960. – Т. 4. – 836 с.
- 7.Савченко В.А. Двенадцать войн за Украину. – Харьков: Фолио, 2005. – 415 с.
- 8.Савченко В.А. Махно. – Харків: Фолио, 2005. – 415 с.
- 9.Семанов С.М. Судьба отамана. – М.: АСТ-ПРЕСС Книга, 2004. – 320 с.
- 10.Семанов С.Н. Махно. Вожак анархистов. – М.: Вече, 2005. – 384 с.
- 11.Шубин А. Анархия мать порядка. Между красными и белыми. – М.: Яуза, Эксмо, 2005. – 416 с.
- 12.Шумов С.А., Андреев А.Р. Махновщина. – М.: Изд-во Эксмо; Алгоритм, 2005. – 416 с.

А. В. Демченко

СТРАЙКОВИЙ РУХ РОБІТНИКІВ ДНІПРОВСЬКОГО ЗАВОДУ В ЇХ ПОВСЯКДЕННІ (СІЧЕНЬ - КВІТЕНЬ 1916 р.)

Страйковий рух посідав важливе місце в повсякденному житті робітників Дніпровського заводу у 1916 р. Перша світова війна мала визначний вплив на матеріальне становище кожної людини, загострила існуючі та викликала нові суспільні суперечності. Місце робітників Дніпровського заводу с. Кам'янського у страйковому русі працівників металургійної промисловості України є малодослідженою сторінкою в історії нашого регіону. Дослідження історичних особливостей повсякденного життя металургів України, допоможе краще зрозуміти та вирішити сучасні суспільні виклики. Через це ця тема потребує більш детального висвітлення.

Окреслене питання було висвітлене у фундаментальних працях радянського періоду – «Історія міст і сіл Української РСР» та «Історія робітничого класу Української РСР». Страйковий рух робітників металургійного заводу с. Кам'янського

висвітлювали й сучасні краєзнавці.

У січні 1916 р. директор Дніпровського заводу А. Макомаський повідомив про зупинку роботи новомартенівського відділення з вимогами збільшення заробітної плати на 60%. Він зауважив, що слід очікувати страйку на центральній електричній станції, яка живить весь завод [1, арк. 1]. 7 січня 1916 р. А. Макомаський надіслав телеграму Уповноваженому Особової Ради по обороні, в якій наголосив на активній діяльності на Дніпровському заводі групи агітаторів, які намагаються підбурити робітників до страйку, при цьому зауважує, що були проголошені не економічні вимоги [1, арк. 2]. Наступним зверненням директор заводу повідомив, про зупинку роботи центральної станції, у зв'язку з чим припинили роботу багато цехів підприємства [1, арк. 4].

Генерал Певцов наказав відправити членів Особової Ради для з'ясування причин страйку [1, арк. 8]. З цієї метою було видано посвідчення членам Катеринославської районної заводської ради Г. Дмитрашу, В. Глибковському та А. Белявському, яке дозволяло їм перебувати на Дніпровському заводі у будь-який час, опитувати робітників та перевіряти документацію підприємства [1, арк. 37]. Для придушення страйку у с. Кам'янське було відправлено загін стражників та роту солдатів. Страйк тривав до 11 січня 1916 р. Дирекція Дніпровського заводу була змушена задовольнити ряд вимог робітників [3, с. 453].

Необхідно наголосити, що в січні 1916 р. можна спостерігати трансформацію вимог страйкарів. За даними дирекції Дніпровського заводу робітники почали висувати не лише економічні, але й політичні вимоги. Можна констатувати, що відбулись певні зміни в повсякденному середовищі робітничого руху, які відбувались під впливом «агітаторів».

Навесні 1916 р. с. Кам'янське сколихнув ще один страйк на металургійному підприємстві. Вже 4 квітня 1916 р. у с. Кам'янське були зупинені 3 доменні печі. Страйкували й інші цехи Дніпровського заводу. А. Макомаський повідомив, що серед економічних вимог, протестувальники висунули й ряд неекономічних [1, арк. 9]. Автори праці «Історія робітничого класу Української РСР» зазначають, що загалом припинили роботу майже 7000 осіб [3, с. 456]. За даними Катеринославського губернатора 1 квітня 1916 р. у с. Кам'янське оголосили страйк 450 осіб. 5 квітня до них приєдналось ще 3000 робітників. Станом на 22 квітня на роботу вийшло лише 800 осіб [2, арк. 35]. Необхідно підкреслити, що на Дніпровському заводі у 1916 р. працювало близько 10 000 осіб [1, арк. 11]. Тобто, можна казати, що в квітні 1916 р. страйкували майже 9000 робітників. Дирекція заводу та місцева влада змогла поновити роботу підприємства лише через місяць.

Як бачимо, квітневий страйк був тривалішим ніж січневий. Кількість робітників, які приймали у ньому участь також різнилась. Якщо на початку року, страйкувало декілька цехів заводу, то в квітні не працювало вже ціле підприємство. З цього можна зробити висновок, що часткове задоволення січневих вимог страйкарів та активна робота агітаторів на металургійному заводі підбурили робітників до нового, більш масштабного протистояння.

Таким чином, страйковий рух робітників Дніпровського заводу мав безпосередній вплив на їх повсякденне життя. По-перше, навіть часткове задоволення вимог страйкарів трохи покращувало їх матеріальне забезпечення та збільшувало купівельні можливості. По-друге, відбуваються зміни у робітничій свідомості в бік революційного світогляду, що знайшло вираження у висуненні нових вимог та більш довготривалих протистоянь.

Список використаних джерел

1. Державний архів Дніпропетровської області – Ф. 679 – оп.1 – спр. 1 – 39 арк. 4. Державний архів Дніпропетровської області – Ф. 679 – оп.1 – спр. 2 – 42 арк. 3. Історія робітничого класу Української РСР: У 2 т. Т. 1 / Редкол.: Ф. Є. Лось (відп. ред.) та ін. АН УРСР. Ін-т історії. – К.: Наук. думка, 1967. – 567 с.

«ЗАКРИТІСТЬ» ДНІПРОПЕТРОВСЬКА У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ

Статус Дніпропетровська як закритого міста для іноземців точніше визначався як «умовно-закрите» місто поряд з існуючими в СРСР закритими адміністративно-територіальними утвореннями різного типу. Питання «закритості» міста найперше розглядались у зв'язку з історією ракетно-будівної галузі. З ґрунтовних історичних розвідок відзначимо А. Портнова та Т. Портнової [13] та особливо С. Жука, де «закритість» міста розглядається через вплив статусу на його соціокультурний розвиток, формування ідентичності його мешканців, зокрема на підставі документів Державного архіву Дніпропетровської області (далі ДАДО) [11]. Нагадаємо, що поряд з Дніпропетровськом, закритим містом для іноземців були Жовті Води – місто обласного підпорядкування, де містилося виробництво з видобутку та переробки уранової руди.

Запропонована тема виникла після опрацювання матеріалів Міністерства чорної металургії УРСР (далі МЧМ України), Ради народного господарства Дніпропетровського (далі – Дніпропетровський раднаргосп), Придніпровського економічних адміністративних районів з ДАДО, презентованих у деяких публікаціях автора, присвячених українсько-болгарським відносинам «добі соціалізму» [12]. У цій невеликій розвідці маємо на меті розглянути проблему «закритості» Дніпропетровська у вказаних матеріалах, які дали підстави виокремити певні дослідницькі аспекти: формування «закритості» міста, ступінь «закритості» та місце Дніпропетровська у міжнародній співпраці як чинник впливу на статус міста.

Періодом «закритого» існування стали 1959–1987 рр. У серпні 1959 року було прийнято рішення про заборону відвідувати місто іноземцям без спеціального дозволу. Інформація «у посольства та місії про зміни, внесені у повідомлені раніше пункти та місцевості СРСР, заборонені для відвідування іноземцями», розіслана протокольним відділом МЗС СРСР, датована 18 вересня 1959 р. Деякі міста були виключені з переліку, а додатково включені Дніпропетровськ, Воркута, Горький (Нижній Новгород), Казань, Куйбишев (Самара), інші території [9, арк. 22]. Отже, не з початку 1959 року місто стало закритим, що пояснює присутність відносно значної кількості іноземців. Протягом року підприємства галузі в Дніпропетровську (металургійний завод ім. Петровського та трубний завод ім. К. Лібкнехта) відвідали: з Китаю – 1 особа, Польщі – 18, Югославії – 2, Чехословаччини – 11, Угорщини – 2, Румунії – 2. При цьому 2 особи з Чехословаччини відвідали 2 закритих підприємства (усього регіон – 171 іноземець) [5, арк. 38–41].

Документи свідчать, що «закривання» не було «одномоментною» подією, і закритий статус міста не одразу був реалізований на практиці. Центральні відомства у Москві та Києві надсилали запити з проханням прийняти іноземців на підприємствах з окремих виробничих питань протягом наступних років. Так, у листі Дніпропетровського раднаргоспу початку січня 1961 р. міститься прохання задовольнити програму підготовки болгарських інженерів на «Запоріжсталі» «...У зв'язку з тим, що Дніпропетровськ закритий для відвідування іноземцями...» [7, арк. 1]. Того ж року у листі вченому секретарю радянської частини радянсько-болгарської комісії з науково-технічної співпраці щодо планів відвідування заводу ім. Петровського вказано – «можливе тільки після отримання дозволу в інстанціях, якого на поточний час немає» [7, арк. 56]. Протягом 1962 р. надсилаються відмови з раднаргоспу на запити, які йшли з профільних відомств про прийняття іноземців з певних питань, де у листах нагадується, що місто закрите для іноземців [8, арк. 38]. У листі Відділу зовнішніх зносин МЧМ СРСР за 1974 р. йдеться про неможливість прийняти іноземних фахівців з певної теми, оскільки марки сталі, які цікавлять іноземних фахівців, виробляються тільки на заводі ім. Петровського [4, арк. 38].

Підкреслимо, що закриття міста передбачало можливість його відвідування іноземцями із спеціальним дозволом. Так, у 1963 р. обговорюється можливість показу обладнання «Дніпроспецсталі» для англійської та японської делегацій (відсутні матеріали про рішення питання) [10, арк. 1]. У 1986 р. у листі з «Південмашу» до МЧМ СРСР йдеться про отримання згоди МЧМ України на відвідування болгарськими фахівцями, які освоювали трактори заводу, навчального центру в Нікополі «в порядку екскурсії» [3, арк. 38]. На підставі досліджуваних фондів не можна зробити висновок про кількість, інтенсивність відвідування міста іноземцями за спеціальним дозволом, зважаючи, що дозволи затверджувались в різних «інстанціях», не тільки в обкомі КПУ.

Вартим уваги видається питання про місце Дніпропетровська у міжнародній співпраці як чинник впливу на «закритість». На 1956 р. в Україні знаходилось 40% усього металургійного ресурсу СРСР [1, арк. 2]. Українські підприємства галузі були учасниками виробничо-навчальних зв'язків, приймаючи кожного року сотні іноземних фахівців та десятки делегацій. Дослідження міжнародних відносин у металургійній галузі дозволило поглянути на тему «закритості» міста через відкритість регіону, центром якого був Дніпропетровськ як центр Міністерства, раднаргоспу (у 1957–1965 рр.), своєрідний координаційний осередок розвитку економічних зв'язків, що охоплювали не тільки країни РЕВ, Східного блоку, а й країни Азії, Африки, Латинської Америки. Вже у 1959 р. Дніпропетровський раднаргосп експортував продукцію заводів в Болгарію, Угорщину, Китай, Камбоджу, Монголію, Бірму, Індію, Афганістан тощо [6, арк. 35–36]. Підприємства області, які постійно приймали іноземних фахівців, містилися в Кривому Розі, Дніпродзержинську, Нікополі, Орджонікідзе, Марганці, Новомосковську (в останній вимагався дозвіл). У деяких випадках заборонявся прийом іноземців на цих підприємствах у визначені терміни або він обмежувався, заборонялось відвідувати окремі виробничі цехи (Найчастіше у документах фігурує Нікопольський трубний завод). Учасниками співпраці були підприємства Запорізької, Донецької, Луганської областей, які координувалися також з МЧМ України в Дніпропетровську, що, у свою чергу було складовою зв'язків з об'єктами галузі СРСР.

Про рівень іноземної присутності в регіоні свідчать, наприклад, такі дані: у 1970 році підприємства МЧМ України прийняли 304 іноземні делегації (1854 особи), зокрема 22 фахівці з капіталістичних країн з виробничих питань [2, арк.1]. Іноземці з капіталістичних країн, поява яких була зумовлена питаннями економічної співпраці, дипломатичних зв'язків, окрема цікава категорія для досліджень. Так, у 1960 році Дніпропетровський раднаргосп відвідали представники Франції, Канади, Норвегії, Фінляндії, Австрії, Італії, Великої Британії, США (виробничі консультації, ознайомлення з досвідом, лекції, представницькі делегації).

Стосовно усіх іноземців діяла заборона самостійного пересування регіоном. Іноді потяги з іноземцями проїжджали станції міста без зупинок або їхали без заїзду в Дніпропетровськ (наприклад, потягом Москва-Миколаїв), заборонялось виїжджати з вокзалу Дніпропетровська.

Запропоновані аспекти дослідження «закритої» історії Дніпра/Дніпропетровська дозволяють не тільки доповнити її фактичну складову, а й розширити проблематику досліджень історії закритих міст та регіонів України як певного феномену. Презентовані окремі матеріали не вичерпують усього джерельного ресурсу ДАДО стосовно теми, яку автор сподівається продовжити.

Список використаних джерел

1. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 4243. – Оп.1. – Спр. 1145. – 40 арк.
2. ДАДО. – Ф. 4243. – Оп.4. – Спр. 2670. – арк.1.
3. ДАДО. – Ф.4243. – Оп.4. – Спр.9818. – 56 арк.
4. ДАДО. – Ф. 4243. – Оп.4. – Спр. 4447. – 172 арк.
5. ДАДО. – Ф. 4521. – Оп.2. – Спр.2246. – 179 арк.
6. ДАДО. – Ф. 4521. – Оп.2. – Спр.2207. – 48 арк.
7. ДАДО. – Ф. 4521. – Оп. 2. – Спр. 2307. – 205 арк.
8. ДАДО. – Ф. 4521. – Оп. 2. – Спр.2374. – 242 арк.
9. ДАДО. – Ф. 4530. – Оп.2. – Спр.2427. – 260 арк.
10. ДАДО. – Ф. 4530. – Оп.3. – Спр.73. – 36 арк.
11. Жук С. «Битва за куль-

туру» в закритому місті совєтської України в період пізнього соціалізму. 1959–1984 рр. [Текст] / С. Жук // Схід/Захід: історико-культурологіч. зб. – Вип.13–14. – Харків: НТМТ, 2009. – С. 54–79. 12.Каковкіна О. М. Буденність українсько-болгарських економічних зв'язків 50-80-х рр. XX ст. (на прикладі розвитку відносин у металургійній галузі [Текст] // Слов'янський вісник: Зб. наук. праць. Серія «Історичні та політичні науки». – Вип. 13. – Рівне, 2012. – С. 46–51; Відрядження до Болгарії фахівців українських промислових підприємств у 50-х–60-х рр. XX ст. [Текст] // Гуржіївські історичні читання: Зб. наук. праць. – Черкаси, 2013. – С. 217–224. 13.Портнов А. Столиця застою? Брежневський миф Днепропетровска [Електронний ресурс] / А. Портнов, Т. Портнова // Неприкосновенный запас: дебати о политике и культуре. – 2014. – № 5 (97) (сентябрь-октябрь). – С. 71–87. – Режим доступу: <http://www.intelros.ru/readroom/nz/n5-2014/25273-stolica-zastoya-brezhnevskiy-mif-dnepropetrovska.html>.

M. V. Kravchenko

HOUSING IN THE USA, 1933-1952

Housing as a government policy in the United States was established during the Administrations of Franklin D. Roosevelt (1933-1945) and Harry Truman (1945-1953). That is why the 30's – early. 50s of the XXth cen. is one of the most significant period in the development of American housing. The process of its formation in 1933-1952 took place in several stages.

First of all, it should be mentioned an ongoing political struggle to find the right mix of American housing support in the 30's – early 50's of the XXth cen. The pilot project in this field, known as Housing Division, was initiated in 1933 under the first steps of the Roosevelt's New Deal [3, p. 285]. But only after the end of World War II the Truman administration implemented a comprehensive legislation of housing reform in the United States. In spite of that, Housing Acts of 1934 and 1937 experience was applied in the complete Housing Act of 1949 [1, p. 306-307]. This Act is remembered for the most part for its declaration that every American deserves a «decent home and a suitable living environment» [2].

In fact, Housing Act of 1949 approved American Housing consisting of several programs. The first one provided slum clearance and urban redevelopment. It changed the United States cities look and created new social, segregation and ecological problems in housing area. Despite its controversy, the majority of Americans now accept the idea that the federal government has some legitimate role in local housing and development issues [5].

The next housing program envisaged more authorization for Federal Housing Administration mortgage insurance. It made it easier for many Americans to buy homes in the private sector [4, p. 179]. But firstly it concerned only the middle-income white citizens.

Among other components of housing reform during Franklin D. Roosevelt and Harry S. Truman Administrations, the most contradictory program turned out public housing projects. It gave a chance to low-income Americans for normal dwelling instead of slums, but because of its limits, the federal public housing program for today has the reputation as being housing some of the poorest families in the United States of America [1, p. 311-315].

The last one program of housing reform within this period was aimed to grant mortgages to encourage the purchase or repair of rural singlefamily homes.

It is evidently, that the effectiveness of government influence on the private housing was higher than providing public housing program. The consequences of the urban redevelopment can be traced in every American metropolitan even today [5]. There are still problems in housing field in the United States, that have origins in Franklin D. Roosevelt's and Harry S. Truman's housing policy.

Nevertheless, there was established the federal comprehensive housing in the USA in 1933-19452. It was aimed to cover all levels income Americans in cities and rural by

housing programs. As a conclusion, it should be noted that historic importance of determined period for the US housing consists in securing the right of the federal government to influence on solving housing problems of all Americans.

References

1.Hoffman A. *A Study in Contradictions: The Origins and Legacy of the Housing Act of 1949* / A. Hoffman // *Housing Policy Debate*. – 2000. – Vol. 11. – P. 299-326. 2.Housing Act Of 1949, *Summary of Provisions* [Electronic resource]. – Washington, D.C.: U.S. Gov. Print. Office, 1949. – URL: <https://bulk.resource.org/gao.gov/81-171/00002FD7.pdf>. 3.Schlesinger A. M. Jr. *The Coming of the New Deal, 1933-1935* / A. M. Schlesinger Jr. – New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2003 – 669 p. – P. 286-287. 4.Skocpol T. *Social Policy in the United States: Future Possibilities in Historical Perspective* / T. Skocpol. – Princeton: Princeton Univ. Press, 1995. – 326 p. 5.Stoloff J. *A Brief History of Public Housing* [Electronic resource] / J. Stoloff. – URL: http://reengageinc.org/research/brief_history_public_housing.

О. О. Лаврут

РАДЯНСЬКА ПЕДАГОГІЧНА ПЕРІОДИКА КІНЦЯ 1940-Х – 1950-Х РОКІВ – ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УРСР: ФАКТИ ТА ВИМИСЕЛ

Засоби масової інформації, зокрема й періодика, залишаються трансляторами усталених думок та спрямовують світогляд читачів у певному руслі. Не виключенням стала й радянська періодична преса 40 – 50-х років минулого століття. Вона є джерелом до вивчення освітньої політики в УРСР. Щодо сутності структури освітньої політики, то деякі учені виділяють такі елементи: 1) *нормативно-правову* політику, яка визначає межі поведінки суб'єктів освітнього процесу та їх компетенцій; 2) *культурно-ідеологічну* політику, що показує орієнтації суспільної свідомості, які впливають на вибір рішення; 3) *фінансову* політику, спрямовану на розподіл використання засобів, які виділяються на освітні потреби [13].

Спробуємо спроектувати ці складові на період другої половини ХХ ст., спираючись на фахові періодичні видання того часу. Щодо першої складової, то у журналах містились постанови, рішення, рекомендації вищих органів влади радянського уряду, які, водночас мали й ідеологічне спрямування. Зокрема, постанова ЦК КП(б)У від 24 серпня 1946 р. «Про перекидання і помилки у висвітленні історії української літератури в «Нарисі української літератури» [11, 3 – 6], «Програма комуністичного виховання молоді» [14, 13 – 14] та інші [12, 7 – 36].

Довгий час в Українській РСР викорінювалась українська самобутність, ідентифікація народу. Натомість завжди підносились досягнення «старшого брата». Сфера освіти не стала виключенням. У доповідях, під час проведення різних заходів наголошувалось на «братній допомозі великого російського народу трудящим України у відбудові народного господарства», зокрема шкільній освіті. А «Міністерство освіти Російської Федерації допомогло...». Власне, план відбудови народного господарства в галузі освіти був спрямований на реалізацію вказівок ХVІІІ з'їзду ВКП(б) щодо отримання обов'язкової семирічної освіти в сільській місцевості і десятирічної – в містах і робітничих селищах. Завдання школи вбачалось у забезпеченні більшовицької ідейності у викладанні навчальних дисциплін, комуністичному вихованні в навчальному та позанавчальному процесі [14, 13 – 14]. Дороговказами лишались сталінські праці з мовознавства [10, 5 – 9], промови функціонерів, різноманітні програми. На сторінках офіційної періодики висували цілком зрозумілі лозунги, які були спрямовані на авторитетність СРСР, котрий «стояв на чолі могутнього міжнародного табору миру, демократизації, соціалізму, на чолі світової цивілізації»; а діяльність уряду – на «виконання та перевиконання державних планів, на відбудову економічного потенціалу й покращення добробуту робітників, селян та інтелігенції» [2, 7].

Нормативна політика радянського уряду безпосередньо реалізовувалась в культурно-ідеологічній сфері. Так обговорювались питання діяльності учнів та учителів на уроках: вивчення нового матеріалу [9, 28 – 34], засвоєння, опитування, відповіді, пошукової діяльності [8, 57 – 59], написання переказів, творів, висвітлювали і діяльність вітчизняних науковців тощо [1, 59 – 62].

Заступник міністра освіти УРСР Дудник П.Т. зазначав про покращення навчального забезпечення шкіл, і про поповнення шкіл кваліфікованими учителями, яких у 1950 р. було більше, ніж на 10 тис. порівняно із 1940 р. Проте замовчувались реальні факти: педагогів бракувало. Лише незначна їх кількість мала відповідну освіту, інша частина – спеціальну, ще й були ті, котрі її не мали. Особливо бракувало чоловіків. Вирішити цю проблему радянський уряд намагався через заочну освіту. Її якість не завжди мала високі показники [3, 10 – 17]. Функціонер пишався і «високою успішністю учнів», що не відповідала дійсності [7, 79 – 86]. Будучи людиною свого часу, він не оминув і питань мовознавства, філософії, біології, вивчення спадщини І.П. Павлова. Він торкнувся питань навчання, зазначаючи, що екзамени показали високі знання випускників, які «стали системними, міцними», сприяли «підвищенню загальної грамотності школярів. Випускники знали краще матеріал, ніж у попередні роки..., збільшилась кількість випускників, які нагороджені золотими та срібними медалями».

Проте ще не всі діти були охоплені навчанням (у Ізмаїльській, Чернівецькій, Закарпатській областях). І не лише у цих – фактично в усіх регіонах УРСР. Бракувало контролю за відвідуванням занять у школах. У сільських місцевостях деяких областей не створили достатньої кількості шкільних інтернатів. У закладах освіти спостерігались пропуски у заняттях, учні залишались на другий рік. У сільських школах, в основному – україномовних, – незадовільний стан викладання російської мови. «Учителі не здійснювали зв'язок двох братніх мов – української і російської, що призводило до ускладнення учнями навчального матеріалу з російської мови». Проте не лише учителі були «винні» у цьому, а й – місцеві відділи освіти, адміністрація закладів, які мали й забезпечити учителів повним комплектом методичних матеріалів з відповідних предметів. Зазначалось про перенавантаження учнів навчальною та позашкільною роботою. Про подібні тенденції відмічали і в наступні періоди. Функціонери й педагогічна громадськість змушені були засуджувати надбання «буржуазної педагогіки» [3, 10 – 17].

Щодо запропонованої третьої складової освітньої політики, то матеріальний фонд шкіл був майже повністю зруйнований і фінансове становище УРСР було вкрай тяжким. Недивно, що шукали шляхи відбудови втраченого, чим дійсно стала всенародна відбудова [6, 178 – 182]. «Відчувалось і батьківське піклування Сталіна про народну освіту, яке щоденно відчувають діти та вчителі». Такі погляди довго ще зберігались у свідомості населення. Представники органів народної освіти завжди показували контраст досягнень царської Росії та Радянського Союзу в цій галузі, що було притаманне в цілому й радянській історіографії. «Не такий стан народної освіти в країнах, де хазяйнують англо-американські імперіалісти та їх лакеї від науки». Як можна було «навчатись у цих країнах, де йшла мілітаризація (що характерно і для СРСР – авт.), а кошти, які виділяють на освіту в невеликій кількості – видатки на учня – 6 тис. доларів на рік – йшли на задоволення потреб дітей буржуазії»? Радянське суспільство протиставляли західноєвропейському, що було цілком зрозумілим: а в СРСР «збільшуються асигнування на культурно-побутові потреби народу, освіту, театр, бібліотеку, клуби» [4, 47 – 52]. Позитивний наслідок політики СРСР вбачався у радянзації західноукраїнських земель та «повній можливості знову навчатись рідною мовою» [10, 5 – 9].

У статтях писали про забезпечення великої кількості посібників, приладь із різних дисциплін: «Для кожного учня виготовлена достатня кількість шкільного письмового приладдя: зошитів, ручок, пер, олівців, чорнильниць» [3, 10 – 17]. Проте

це не відповідало дійсності [5, 31 – 34].

Отже, деякі радянські педагогічні видання стали показовими в процесі вивчення питання реалізації освітньої політики в УРСР в 1950-х роках. Вони за своєю суттю відображали офіційні погляди радянського уряду. Хоча праці мали й аналітичний та методологічний характер. Часто фактаж та лозунги не підкріплювалися реальними цифрами.

Список використаних джерел

1. Гайдук Ю.М. Про збірник «Математика в школі» / Ю.М. Гайдук // Радянська школа. – 1950. – №5. – С. 59 – 62.
2. До 30-річчя промови В.І. Леніна на III з'їзді комсомолу // Літературна Україна. – 1947. – №7 – 8. – С.7.
3. Дудник П.Т. – заступник міністра освіти УРСР. До нових успіхів радянської школи / П.Т. Дудник // Радянська школа. – 1950. – №4. – С.10 – 17.
4. Константинов М.О., професор. Ватикан – оплот імперіалістичної реакції в галузі освіти / М.О. Константинов // Радянська школа – 1950. – №5. – С. 47 – 52.
5. Лаврут О.О. Навчальне забезпечення учнів шкіл УРСР у 1940 – 1950-х рр.: деякі нормативно-правові аспекти / О.О. Лаврут // Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м.Херсон, 18 – 19 листопада 2016 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016 – С.31 – 34.
6. Лаврут О.О. Реалізація освітньої політики в перше повоєнне десятиріччя (друга половина 1940-х – перша половина 1950-х років): регіональний аспект / О.О. Лаврут // Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief М.А. Zhurba – December # 10, 2016. – С.178 – 182.
7. Лаврут О.О. Реалізація освітньої політики в УРСР у II половині 1940-х – I половині 1980-х років: історіографія питання / О.О.Лаврут // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип.106 (3). – С.79 – 86.
8. Нагорний І.М. Нові посібники для вчителів історії / І.М.Нагорний // Радянська школа. – 1950. – №5. – С. 57 – 59.
9. Новоміська С.Ю. Виховання у дітей інтересу до навчання / С.Ю. Новоміська // Радянська школа. – 1950. – №5. – С. 28 – 34.
10. Пінчук Г.П. Сталінське піклування про народну освіту / Г.П. Пінчук // Радянська школа. – 1950. – №4. – С.5 – 9.
11. Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури в «Нарисі української літератури». З постанови ЦК КП(б)У від 24 серпня 1946 р. // Літературна Україна, 1947. – №7 – 8. – С. 3 – 6.
12. Стебун І. Проти ворожих теорій в українському літературознавстві / І. Стебун // Літературна Україна. – 1947. – №7 – 8. – С.7 – 36.
13. Сутність і структура поняття «освітня політика». Визначення поняття «освітня політика»: міждисциплінарний підхід. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://um.co.ua/9/9-3/9-36935.html>.
14. Шевель Г.Г. Програма комуністичного виховання молоді / Г.Г. Шевель // Радянська школа – 1950. – №5. – С.13 – 14.

В. М. Лазуренко

УКРАЇНСЬКЕ ФЕРМЕРСТВО ДОБИ НЕПУ: НЕВИКОРИСТАНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ВТРАЧЕНІ МОЖЛИВОСТІ

Багатоплановість і суперечливість соціально-економічного розвитку українського села в 1921 – 1929 рр. вже тривалий час привертає до себе увагу як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Проте і на сьогодні ця проблема далеко не вичерпана. Актуальність всебічного дослідження усіх аспектів, пов'язаних із реалізацією засад нової економічної політики в аграрному секторі економіки, визначається, насамперед, тим, що в українському селі розгорталися масштабні процеси, які не лише лягли в основу багатьох наступних історичних подій, але й потенційно могли дати їм зовсім інший напрям. У цьому контексті особливої уваги заслуговує комплекс питань пов'язаних із діяльністю українського фермерства доби непу. Впродовж тривалого часу ця суспільно важлива проблема, в силу суто політичних причин, навіть термінологічно залишалася поза увагою дослідників і громадськості, а реальна постать підприємливого українського селянина-фермера 1920-х рр. подекуди ще й досі перебуває в тіні витвореного сталінським агітпропом лиховісного «куркульства». Хоча вже тоді, для означення економічно міцних селянських господарств товарного типу, терміни «фермер» і «фермерство» усталено вживалися не лише науковцями, але й представниками державного апарату[1], причому не лише «правих», але й «ультралівих» поглядів. Так, навіть Л. Троцький, виступаючи, до речі, саме в Запоріжжі, у вересні 1925 р. заявив: «Слово «куркуль» пов'язане з відносинами ще напівкріпосниць-

кого ладу, із засиллям поміщика, справника. У нас же зараз утворюється на селі власник-фермер нового типу. Звичайно, ми можемо по старій пам'яті називати його куркулем, але набагато правильніше назвати його фермером» [3, с.4].

Актуальність вивчення характеру і особливостей становлення та подальшої еволюції фермерського типу господарювання в Україні зумовлена тим, що молоде українське фермерство, опираючись на працелюбність, енергію та відносну свободу підприємницької ініціативи селянства, стало основним чинником швидкого економічного відродження у добу непу.

Опинившись в умовах важкої економічної і соціально-політичної кризи, викликаній наслідками руйнівних військових дій та політики воєнного комунізму, партійно-радянське керівництво, щоб запобігти виникненню ще більш руйнівного громадянського протистояння і втрати влади, було змушене піти на часткові поступки переважаючій частині населення – багатомільйонному селянству, і згорнути проведення воєнно-комуністичного штурму. Неп відкрив можливість для прояву приватної ініціативи, створив передумови для формування та розвитку господарювання фермерського типу.

Заміна продрозкладки продподатком, дозвіл вільної торгівлі, зняття заборони на оренду землі та найм робочої сили, – стали активізуючими чинниками розвитку продуктивних сил села і справили позитивний вплив на стан селянських господарств. Ці кроки стимулювали розвиток товарного виробництва, фермерського укладу господарювання. Вже на початку 1920-х рр. в Степу, а дещо згодом і в інших регіонах України, започатковується стійка тенденція до збільшення числа економічно міцних господарств товарного спрямування. Загальна кількість заможних та середняцьких господарств у 1926 р. складала вже понад дві третини усіх селянських дворів. Саме утвердження нових форм господарювання і організації виробництва дало змогу за короткий час помітно збільшити обсяг виробництва не лише валової, але і товарної сільськогосподарської продукції.

Розвиток селянських господарств, в тому числі і фермерських, стримувався недостатньою забезпеченістю їх сільськогосподарським реманентом. На початку 1920-х рр. виробничий реманент, не кажучи вже про сільськогосподарські машини, був відсутній у більш як третини селянських господарств. Зменшення кількості сільськогосподарського реманенту в господарствах зумовлювалося також його сильною зношеністю за воєнні та перші повоєнні роки. Особливо давалася взнаки нестача всіх видів причіпних машин, і не лише складних, а й найпростіших. Тому дрібнотоварне виробництво, в багатьох випадках, було змушене базуватися на ручній праці селян, що, в свою чергу, тягло за собою низьку продуктивність і товарність господарства та примітивізувало виробничі процеси.

Постачання сільськогосподарськими машинами почало налагоджуватися з введенням непу. Вже у 1926/27 р. машин було продано на 43 млн. крб., що перевищило показники 1913 р. [2, с. 18]. Однак, організація машинопостачання, як і інші заходи влади, носила чітко виражений класовий, антифермерський характер. Зокрема, першочергове право і більш вигідні умови мали сільськогосподарські товариства, машинові товариства, кооперативні об'єднання бідняцько-середняцького складу, а також індивідуальні малоспроможні господарства. Та незважаючи на всі перепони влади, фермерство, прагнучи розвивати свої господарства, всі вільні кошти направляло не на проїдання, а на придбання нової високопродуктивної техніки, посилюючи тим самим технічну оснащеність не лише власних господарств, але і сільського господарства України в цілому.

Відродження продуктивних сил аграрного сектору економіки України вже на середину 1920-х рр. створило надійний фундамент для налагодження масштабного експорту сільськогосподарської продукції. Саме селянські господарства фермерського типу відігравали провідну роль у відновленні не лише товарної, але і експортної спрямованості сільського господарства України, різко скорочуючи виро-

щування маловрожайних культур, енергійно поширюючи посіви високоврожайних та суто ринкових високодоходних технічних культур, що було важливим чинником підвищення їх прибутковості. Важлива роль у поширенні експортної спрямованості фермерських господарств належала сільськогосподарській кооперації та її спеціалізованим системам.

Молоде українське фермерство намагалося легітимним шляхом відстоювати свої інтереси, беручи участь у формуванні органів сільського самоврядування, передусім, сільських рад. Виборчі кампанії з виборів до сільських рад відбувалися в умовах наростання протестних настроїв, відкритої агітації і критичних виступів представників фермерства проти багатьох аспектів аграрної політики радянської держави. Їхня активна позиція і організованість викликала прихильність значної частини виборців і, незважаючи на протидію властей, саме вони обиралися до складу багатьох сільських рад, а інколи і районних.

Практика показала, що селяни-фермери, наполегливо працюючи над розбудовою своїх господарств, долаючи як об'єктивні труднощі, викликані повоєнною розрухою, голодними неврожайними роками, так і все нові і нові суб'єктивні перешкоди, які постійно продукувало найвище партійне керівництво, вже на середину 1920-х рр. не тільки очолили відновлення селянством продуктивних сил аграрного сектору економіки України, а й створили цілком надійний фундамент для його подальшого розвитку. Однак, зміцнення господарських позицій та посилення громадського впливу економічно незалежних від держави селян-фермерів суперечило ідеологічним установкам більшовиків, що й стало одним із головних спонукальних мотивів відмови радянської верхівки від нової економічної політики і згортання процесів утвердження фермерського укладу господарювання на селі.

Спрямований проти фермерства комплекс адміністративно-економічних обмежень, терористична податкова політика, об'єктивно призвели до уповільнення темпів розвитку сільського господарства, оскільки, пригнічене надмірним податковим тиском, українське фермерство втрачало інтерес до успішного ведення господарства. Наслідком цього стало знищення в селянині почуття господаря, перетворення його на політично безправного й економічно залежного від тоталітарної системи виробника сільськогосподарської продукції в одержавлених колективних господарствах.

В сучасних умовах вивчення та узагальнення вітчизняного історичного досвіду становлення і розвитку фермерських господарств в період непу актуальне не лише із суто дослідницьких міркувань, але й важливе для розроблення максимально ефективної програми виходу сучасного сільського господарства із кризи, визначення оптимального співвідношення в ньому державного, приватного і кооперативного секторів, органічного поєднання приватних і суспільних інтересів.

Список використаних джерел

1. Качинский В. Молодая поросль фермерства в украинской степи / В. Качинский // *Хозяйство Украины*. – 1925. – № 6. – С. 98 – 106. 2. Сільський господар. Звіт за 1927-28 операційний рік (1 жовтня 1927 р. – 1 жовтня 1928 р.). – Х. : Сільський господар, 1929. – 116 с. 3. Троцкий Л. О наших задачах. Доклад на общегородском собрании парторганизации в г. Запорожье. 1 сентября 1925 г. / Л. Троцкий. – М. ; Л. : Гос. изд-во, 1926. – 24 с.

О. В. Лук'яненко

МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ СТУДЕНТІВ ПОЛТАВИ 1930-Х РОКІВ

Історія повсякденного життя студентів та викладачів вищих педагогічних закладів УРСР складовим компонентом має аналіз медичного обслуговування освітян. На початку століття в умовах розбудови структури підготовки учителів найближчим у плані локації були медичні кабінети та санітарні пости при навчальних закладах. Та як засвідчує аналіз внутрішньої документації Полтавського інституту соціального виховання, медицина та освіта важко уживалися поруч. На початку

1930-х років взаємодія двох бюджетних сфер відбувалася лише у межах медичних оглядів та індивідуальних візитів до лікаря. І якщо про специфіку перших можна судити по наказах директора, історії хвороб окремих студентів та викладачів можна відтворити лише по окремих довідках та заявах в особових справах освітян.

Медичні огляди на початку 1930-х були складним і, скоріше за все, стихійно організованим процесом. Полтавський інститут соціального виховання не мав власного медичного кабінету та лікаря. Відомо, що у кінці травня 1931 р. медогляд студентів планувався у приміщенні малярійного диспансеру м. Полтава по вулиці Фрунзе 43. групами по 100 осіб вдень у вечірні години пофакультетно [1, арк.66]. Другий раз на рік молодь проходила медичну комісію восени – у жовтні, так само у вечірній час із 6 до 8 години [1, арк.164]. Слід зважити на бюджет часу лікарів, які фактично понаднормово були змушені працювати. Однак, такі турботи не дивні. У 1931 р. була висока вірогідність повторення інфікування широких мас тифом, із яким боротися на початку року. Тому міськрада зобов'язала інститут соціального виховання пропускати студентів через лазню не менше двох разів на декаду, розробивши сталий розклад відвідування. У виші взимку 1931 р. навіть відкрили дві кімнати в гуртожитку для ізоляції хворих – одну для чоловіків, іншу для жінок [1, арк.183].

Можемо припустити, що на початку 1930-х взяти медичну довідку про погне самопочуття у лікаря не видавалося чимось складним. Фальсифікації були звичною справою. Тим паче, що самі довідки було розміром менше сірникової коробочки: писалися від руки на клаптиках паперу чи то просто становили собою штамп лікаря з підписом і карлюкою діагнозу. Доказом фіктивності більшості захворювань молоді є історія, що трапилася у кінці червня 1931 р. тоді почалася виробнича практика. Але студенти стали масово носити до вишу медичні довідки на звільнення від її проходження. У довідках зустрічалися такі діагнози, як неврастенія, малокрів'я, лікування зубів. Інколи замість довідок студенти приносили навіть рецепти ліків, якими лікувалися. Проте дирекція надала звільнення на лікування лише 12 студентам. Ще 6 заяв офіційно визнали як необґрунтовані [1, арк.87-88].

Нововведенням із 1934 р. стала організація стаціонарного медичного пункту при ІСВ. У лютому санітарне обстеження будинків вишу проводив спеціальний інспектор з міського відділу охорони здоров'я [2, арк.20]. Проте, вже у вересні У вересні шкільним санітарним лікарем педінституту зарахували П. С. Овсянко з окладом у 125 карб., який працював там за сумісництвом після основної роботи [2, арк.96]. Вже 17 листопада 264 числі газети «Більшовик Полтавщини» надрукували розпорядження надзвичайної санітарної комісії, згідно з яким лікар інституту Овсянко та комендант Шпіка мали провести санобробку робітників та студентів вишу [2, арк.118].

Попри значне зниження рівня хворих, тим неменше, складно визначити точну кількість тих, хто дійсно мав проблеми, бо практика фальсифікування була жива. Так, студент II курсу біохімічного факультету П. Телешик упродовж року упевнено і вдало підробляв довідки міської поліклініки про стан здоров'я, за що й отримав догану від дирекції вишу [3, арк.23]. Уводиться у практику проведення медичного огляду вишівським медиком П. Овсянком. Однак, зробимо декілька зауважень. По-перше, лікар не мав стаціонарного медичного кабінету та часу роботи: огляд проводився у лекторській кімнаті по вулиці Крупської, 3 після 18-00. По-друге, мета медичних оглядів була мілітаристської, а вже потім гуманістичною ми зауважуємо це з огляду на спеціальне розпорядження дирекції та міськради проводити загальний медичний огляд всіх чоловіків та жінок лише в присутності завідувача військової кафедри інституту П. Колясинського [3, арк.26зв-27]. По-третє, піклування про свій стан здоров'я та довіра до медиків була заниженою серед освітян. Це видно з того, що перший медогляд, заради якого не треба було їхати через усе місто, було зірвано. Після такого демаршу централізованого обстеження нака-

зом директор усіх неоглянутих зобов'язали проходити медогляд самостійно, у чітко визначені лікарем години. В іншому випадку молодь відсторонювали від навчання та проживання у гуртожитках.

Тоді ж, у квітні 1936 р., змінився і штатний лікар навчального закладу. Через неможливість П. Овсянка повністю перейти на роботу в інститут, він був звільнений. На його місце прийняли Е. Крижановську [4, арк.32]. Медичне обслуговування у виші за відсутності штатного лікаря відбувалося силами міської лікарні. Так, коли у квітні 1938 р. лікар Крижанівська вибула у відрядження, замість неї прийом студентів вела лікар 2-ї міської лікарні Г. Димшиць. Правда, через поєднання робіт графік роботи медичного кабінету було значно ущільнено: з 9 до 10-30 щодня крім вихідних. Екстрені виклики можливі були за номером телефону поліклініки, або ж через візит додому до лікарки на вулицю Комсомольську, 49 [5, арк.29зв]. Однак, дочекатися лікаря у міських госпіталях було теж важко. Наприклад, у 1938 р. Іван Кравченко був змушений писати декілька пояснювальних записок до парткому, обґрунтовуючи свою відсутність на партзборах. Освітянин декілька днів поспіль з самого ранку був змушений стояти в черзі в лікарні, аби потрапити на прийом до окуліста [6, арк.133].

Як видно з короткого екскурсу, розбудова медичної бази у вищій педагогічній школі Полтави відбувалася зі скрипом. Введення до штату одиниці лікаря сприяло системності медичних оглядів та підвищенню санітарного стану приміщень. Однак, низька заробітна плата, відсутність спеціалізованих приміщень та апатія студентів щодо власного здоров'я не сприяли покращенню показників у цій сфері до кінця 1930-х років.

Список використаних джерел

1.Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі - АПНПУ), ф. Полтавський інститут соціального виховання. Відділ кадрів, спр. Накази директора з особового складу. 1 січня – 27 грудня 1931 року. 2.АПНПУ, ф. Полтавський інститут соціального виховання. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу. 2 січня – 31 грудня 1934 року. 3.АПНПУ, ф. Полтавський інститут соціального виховання. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу. 2 січня – 30 грудня 1935 року. 4.АПНПУ, ф. Полтавський інститут соціального виховання. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу. 2 січня – 27 грудня 1936 року. 5.АПНПУ, ф. Полтавський інститут соціального виховання. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу. 2 січня – 23 грудня 1938 року. 6.Держархів Полтавської області, ф. П-251, оп.1, спр.4789. Виписки з протоколів, заяви, довідки і різні справи. січень – листопад 1938 р.

О. Р. Магдич

ПЕРЕВОРОТ 1079 РОКУ ЯК РЕАКЦІЯ ПОЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА КОНФЛІКТ МІЖ ДЕРЖАВНОЮ ВЛАДОЮ ТА КАТОЛИЦЬКОЮ ЦЕРКВОЮ

У 1079 році в Польщі відбулись події, які доволі серйозно змінили життя цієї країни та хід політичної історії. Відбувся перший серйозний конфлікт між князівською(державною) владою та католицькою церквою, обставини якого доволі загадкові та й досі викликають багато запитань у дослідників. Справа в тому, що у квітні 1079 року князь Болеслав віддав наказ стратити краківського єпископа Станіслава, якого було запідозрено у зраді. Повідомлення джерел щодо цієї події є доволі скупими.

Реакція польського суспільства на страту єпископа Станіслава була однозначно негативною і проти Болеслава піднялися усі знатні верстви населення. Сказати що було головною причиною повстання доволі важко, однак ,очевидно, що в основі був сам факт страти єпископа – факт посягання на духовну особу, тим більше коли це робить правитель. Не випадково Галл, який засуджував вчинок єпископа , все ж писав, що Болеслав не мав права страчувати його, оскільки *не може один*

помазаник убивати іншого[1, S-422].

Взагалі Галл не розповідає подробиць перевороту і просто вказує, що Болеслав був вигнаний в Угорщину і що цікаво якраз після повідомлення про те, як Болеслав поставив в Угорщині свого ставленика Владислава[1, S-422]. Цілком можливо, що хроніст не хотів описувати всі складні перипетії того конфлікту, та й тогочасна польська влада не була зацікавлена згадувати ці події. Тому Галл застосовує формулу, що *розповідати про ці події надто довго*[1, S-422], яку часто застосовували середньовічні хроністи, коли з тих-чи інакших причин не хотіли розповідати про якісь події.

Вінцент Кадлубек доволі скупо описує події самого перевороту, лише обмежившись коментарями, що *цей безбожник втративши Батьківщину та батьків. втік до угорців*[7, S. 297]. У пізніших джерелах, зокрема у Великопольській хроніці та у Яна Длугоша ми знаходимо вже набагато детальніші відомості. Так хроніст пише, що *після здійснення цього злочину Болеслав, бачачи, що його земляки, як знатні так і простолюдини, ухиляються від спілкування з ним, поїхав до Владислава, якого поставив королем в Угорщині*[3, S. 489]. Автор прямо не говорить, що проти князя було організовано змову чи відбувся якийсь збройний виступ, але згадка, що знатні люди відмовились говорити свідчить про явні дії, які були спрямовані проти правителя.

Длугош у своєму стилі набагато детальніше та яскравіше описує перипетії внутрішньополітичного конфлікту. Також він вводить багато нових подробиць, які не були відсутні у інших джерелах. Зокрема, Длугош розповідає, що після страти Станіслава папа Григорій VII наклав на Польське королівство інтердикт – заборону виконання будь-яких церковних процедур та дій (зокрема таїнств хрещення, миропомазання, обряду похорону) [2, S. 166]. Фактично, як пише Длугош, цим інтердиктом папа Григорій позбавив Болеслава *королівської гідності* і тим самим детронізував польського правителя[2, S. 166-167]. І Польща завдяки цьому навіть опинилась в міжнародній ізоляції, тому Болеслав був вимушений зректись престолу і тікати до Угорщини*.

Ситуація була доволі цікавою, хоча для Центрально-Східної Європи того часу доволі типовою. Варто згадати хоча б часті зміни князів, що проходили в Києві та інших руських містах, в яких також брали участь і польські війська. Але в Польщі це був другий випадок за історію існування її як об'єднаної держави.**. Власне після доволі довгого періоду миру та політичної стабільності для здійснення такого виступу були потрібні доволі серйозні причини. Звичайно, що страта єпископа Станіслава була такою причиною. Але чи переворот був лише реакцією на крок князя чи це була давно запланована акція, яка лише потребувала серйозного обґрунтування.

Ряд істориків, зокрема Г. Ловмянський, відносить переворот 1079 року до тенденції боротьби єдиновладної та патримоніальної тенденцій у суспільно-політичному житті. [6, S. 166]. І проти Болеслава виступили саме прихильники патримоніальної групи, яка вбачала у діях короля лінію до встановлення одноосібної влади та порушення політичних традицій польського суспільства[6, S. 166]. Можливо, що це і так, однак разом тут звичайно був присутній і духовний момент – сам факт посягання на життя духовної особи.

Хто був основою антикнязівського виступу? Звичайно, що це були ті, кого Великопольська хроніка називає *знатні люди (proceres)*. Також велику роль відіграли воїни, особливо ті, як за повідомленням джерел самовільно пішли з військового походу Болеслава для придушення виступу підневільних в самій Польщі [3,S.489].

* Хоча при цьому Длугош помилився в датуванні і розтягнув події 1079 року на три роки і тому згідно цього Болеслав втратив владу аж у 1081 році.

** Випадок державного перевороту та скинення князя можна постерігати у 1031, коли на короткий термін було відсторонено від престолу Мешка II

Фактично проти Болеслава виступила його найвірніша опора—знатні воїни, які супроводжували його у всіх військових кампаніях. Хоча варто, зазначити, що не всі рицарі виступили проти князя. Більш пізні джерела повідомляють, що деякі рицарі брали участь у страті єпископа та у подальшій боротьбі на боці князя [7, S. 297; 2, S.166]*. Можливо, що тут вперше було вжите так зване право опору — право рицаря не виконувати нечестиві рішення сеньйора та виступити проти нього у випадку порушення ним моральних норм, однак джерела доволі нечітко говорять про цей аспект, зокрема у такому руслі можна трактувати повідомлення Кадлубека та Длугоша [2, S. 295-296; 7, S. 159; 5, S.186-198].

Звичайно, що проти Болеслава виступила церква, причому доволі імовірно, що конфлікт між владою та церквою завязався ще до страти єпископа Станіслава. Це видно зокрема за повідомленням Кадлубека, який згадує, що Станіслав виступив проти князя якраз під час повернення знатних воїнів. І після страти єпископа очевидно, що вся церковна структура виступить проти Болеслава. Мало того, що це був удар по самій структурі церкви — це було фактично святотатство, про що говорили навіть прибічники правителя [1, S. 422]. І князя не могла врятувати навіть його щедра фундаційна політика попередніх років, хоча нам достеменно невідомо про реакцію інших ієрархів церкви, однак якщо врахувати, що вони, зокрема гнзненський архієпископ Богуміл [8, S.773], зберегли свої посади, то можна припустити, що єпископи підтримали антикнязівський рух.

Тобто ми уже встановили дві суспільні групи, які виступили проти князя Болеслава—це церква та більша частина знатних воїнів. Щодо інших, то тут говорити набагато складніше. Цілком імовірно, що у перевороті брали участь так звані *nobiles* або як їх називає Великопольська хроніка *proceres* [3, S.489], особливо якщо враховувати, що значна частина з них брала участь у військових походах Болеслава і хоча брала участь у розподілі військової здобичі, але все ж надовго була відірвана від своїх домівок та володінь. Тому і серед них виникало незадоволення, тим більше що можлива переважна частина військової здобичі, якщо судити за повідомленням Галла та листом папи Григорія [4, S. 468], потрапляла до рук князя.

Щодо участі простого люду у антикнязівському виступі, то встановити це доволі складно. Єдине джерельне повідомлення, яке про це твердить — це повідомлення Великопольської хроніки про участь *populares* у перевороті проти Болеслава II [3, S.489]. Інші джерела як правило мовчать про даний аспект, але разом з тим, однією з причин дестабілізації політичної ситуації був вищезгаданий виступ підневільних [6, S.184]. Скоріш за все у ньому брали участь іноземці, які служили в якості челяді у знатних осіб та як правило були військовополоненими. Однак чи брали простолюдини участь у скинненні князя сказати складно. Очевидно, що у змові проти Болеслава брав участь його брат Владислав Герман, оскільки саме він зайняв польський трон після здійснення перевороту

Події 1079 року залишились фактично внутрішньопольськими подіями без серйозної міжнародного підґрунтя. Про це говорить, хоча б той факт, що іноземні джерела майже не повідомляють про даний конфлікт. Це пов'язано з тим, що католицька Європа була зайнята у цей час боротьбою за інвеституру і основні політичні гравці того часу—Імперія та Святий Престол були зайняті боротьбою між собою, і тому їм було не до подій у Польській державі, а повідомлення Длугоша [2, S.166] щодо папського інтердикту, який був накладений на Польське королівство, варто розглядати скоріше, як легендарні, ніж історичні. Руські правителі також не були причетні до цих подій, оскільки вони були надто зайняті внутрішніми міжусобицями, які тривали у цей час на Русі а також, князі були зацікавлені у стабільності в Польщі.

* Однак у випадку з описом убивства єпископа Станіслава у Длугоша дане повідомлення дуже нагадує повідомлення про вбивство Архієпископа Кентерберійського Томаса Бекета. Аналогічно — безбожник-король, його прибічники рицарі, які убивають благочестивого клірика.

Отже у 1079 році відбулась одна з найзагадковіших подій польської історії – конфлікт між королем Болеславом та краківським єпископом Станіславом, в результаті якого єпископа Станіслава було страчено. Можливо, це була боротьба двох тенденцій у політичному розвитку Польщі – єдиновладної, яку представляв король Болеслав, що підтвердив це своєю коронацією, та патримоніальної, родової, до якої належав єпископ Станіслав та виступала проти посилення одноосібної влади Болеслава. Однак цілком можливо, що це був особистісний конфлікт, який був зосереджений навколо критики єпископом Станіславом дій Болеслава, особливо щодо придушення бунту підневільних.

Цей кривавий крок фактично призвів до втрати Болеславом II влади внаслідок державного перевороту. Головним ядром змовників були знатні воїни, які були незадоволені тим, що Болеслав їх покарав за самовільний відхід з походу (Станіслав саме за це критикував Болеслава) та католицька церква, яка була розлючена таким небаченим святотатством. Болеслав був змушений тікати до Угорщини, а на престол зійшов його молодший брат Владислав Герман

Список використаних джерел

1. Galla kronika// Monumenta Poloniae Historica. T I.-Lwow.: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich, 1864.-S 379-484. 2. Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego 1039 – 1139.- Warszawa.: Wydawnictwo Naukowe PWN. 2009.-444 s. 3. Kronika Bogusława i Godysława Paska// Monumenta Poloniae Historica. Lwow.: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich, 1872.- T II.-S 454-600. 4. List Grzegorza VII Papieża do Bolesława Śmiałego// Monumenta Poloniae Historica. Lwow.: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich, 1864.- T I.-S. 367-371. 5. Lowmianski H. Początki Polski.-Warszawa.: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984.- T V.-630 s.; Warszawa.: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.-T VI.cz. 1.-.-579 s. 6. Lowmianski H. Król Bolesław II i biskup krakowski Stanisław: Dwie tendencje ustrojowe: jedznowladcza i patrymonialna//Studia historyczne.-1979.-R.22,y 2 (85).-S.165-197. 7. Mistrza Wincentego Kronika Polska// Monumenta Poloniae Historica. Lwow.: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich, 1872.- T II.-S. 193-453. 8. Rocznik Swietokrzyski Dawny // Monumenta Poloniae Historica.-Lwow.: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich, 1872.- T II.-S.772-773. 9. Wincenty z Kielczy ŻYWOT ŚWIĘTEGO STANISŁAWA Режим доступу: http://staropolska.pl/sredniowiecze/hagiografia/wincenty_z_kielczy.html.

О. С. Малащук

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ХІХ СТОЛІТТЯ З СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ВІНОГРАДАРСТВА В УКРАЇНІ

Одним із основним етапів у вивченні становлення та розвитку виноградарства України є визначення джерел та їх аналіз із історичної точки зору. Окрему групу історичних джерел становлять спеціалізовані періодичні видання, завдяки яким повніше і детальніше формується уявлення цілісної картини дослідження.

Одним із перших таких видань є журнал «Записки Імператорського Товариства сільського господарства Південної Росії» – це друкований орган Імператорського Товариства сільського господарства Південної Росії, що виходив в Одесі з 1830р., спочатку під назвою «Листки» («Bulletins») як додаток до місцевих газет «Одеський вестник» та «Journal d’Odessa», а з 1841р. вже як «Записки Імператорського Товариства сільського господарства Південної Росії». Всього вийшло в світ вісімдесят дев’ять томів. У «Записках» друкувалися законоположення і урядові розпорядження, протоколи засідань і звіти Товариства, доповіді про діяльність вітчизняних та іноземних сільськогосподарських товариств, дослідних станцій, з’їзди сільських господарів, земств, бібліографічні замітки про нові видання, статті та посібники з питань виноградарства та інших галузей сільського господарства.

Дослідженням змісту журналу «Записки Імператорського Товариства сільського господарства Південної Росії» займався Бориневич А.С. в 1895р. який розробив систематичний покажчик статей, заміток, протоколів, доповідей, розміщених в журналі в період з 1830 по 1894 рр. [3].

Оскільки після 1894 року журнал продовжував виходити і необхідно було систематизувати матеріали, надруковані в нових випусках, дослідження в цьому напрямку продовжила Т.М. Гольд (бібліограф-біолог, відомий вчений-ботанік, автор багатьох статей, в тому числі й в спеціальних академічних журналах, про вчених ботаніків зі світовим ім'ям). Вона в 1955р. уклала покажчик [2], який став продовженням покажчика А. Бориневича та охоплював період з 1895 по 1922 рр., коли після чотирирічної перерви (з 1918 по 1921 р.) у 1922 році знову вийшло чотири випуски журналу, але вже під назвою «Записки Товариства сільського господарства Південної України». Гольд в цілому дотрималась стилю А.С. Бориневича, але внесла і свої певні корективи: додала деякі нові рубрики, а також привела деякі розділи у відповідність з сучасним рівнем розвитку науки. Цей покажчик не було опубліковано і він зберігається в бібліотеці Одеського національного університету ім. Мечникова (м. Одеса) в машинописному вигляді.

Журнал «Кримський вісник садівництва і виноробства», заснований директором Нікітського ботанічного саду і Магарацького дослідного закладу з виноградарства і виноробства М.Є. Цабелем. Видавався в 1874–1879 рр. Ялтинським суспільством садівників і винарів. Він дозволяє отримати значну кількість матеріалу з розвитку виноградарства і виноробства кінця ХІХ ст. в окремих регіонах Російської імперії, зокрема в Криму.

До подальших періодичних видань ХІХ ст. відносяться «Виноробство в Росії», «Виноробство в Росії в 1870–1873 рр.», «Вісник виноробства» та інші.

Журнал «Вісник виноробства» став видаватися з 1892р. по 1917рр. щомісячно в Санкт-Петербурзі В.Є.Таїровим за підтримки Департаменту Землеробства, який став справжньою енциклопедією з питань виноградарства та виноробства.

В журналі висвітлювались: 1) огляд іноземної літератури з виноградарства і виноробства або вітчизняної літератури (розділ «Російський друк про виноград і вина»); 2) питання боротьби з філоксерою, грибковими хворобами виноградної лози, для дослідження яких з 1899р. при редакції було організоване патологічне бюро (розділ «Філоксера в Росії і боротьба з нею»); 3) звіти різних установ у сфері виноградарства і виноробства, короткі описи різних праць і періодичних видань (розділ «Бібліографія»); 4) підбір газетних статей з виноробства і виноградарства (розділ «Хроніка»); 5) основні відомості з виноробних районів про урожай, погодні умови, ціни на виноград і вино (розділ «Кореспонденція»); 6) урядові розпорядження, спрямовані на регулювання виноградарства і виноробства; 7) питання торгівлі вином на внутрішньому та зовнішньому ринках, фальсифікації вин і взагалі харчових продуктів; 8) список рукописів книг і брошур, що надійшли до редакції; 9) інші проблеми виноградарства, виноробства та виноторгівлі.

Серед відомих науковців, які виконували велику роботу з вивчення наукових праць в області виноградарства і виноробства слід віднести Таїрова В.Є. (1859–1938) – член-кореспондента та дійсного члена 18 російських та зарубіжних наукових товариств, з 1901 р. – члена, а з 1903 р. – віце-президента Міжнародної організації виноградарів і виноробів. Ним підготовлено книгу «Бібліографічний покажчик книг, брошур і журнальних статей з виноградарства і виноробства, надрукованих з 1755 по 1890 р. включно» [1], виданою Департаментом Землеробства в 1891р., над якою автор працював майже 2 роки. Покажчик містить 4265 записів та складається з двох частин: 1) книги і брошури; 2) журнальні статті. В першій частині матеріал згрупований в хронологічному порядку, в другій – розміщений за тематичними розділами. В «Передмові» розміщений список переглянутих журналів з вказуванням їх скорочених назв; поміщений також список періодичних видань, в яких статей за темою не виявилось. Крім літератури за темою, в покажчик увійшли видання навчальних закладів, курсів з виноградарства і виноробства, урядові розпорядження, відзиви про книги та брошури, статті про акциз, податки і мито на вино та інші напої. В кінці покажчика знаходиться алфа-

вітний показчик прізвищ авторів і перекладачів.

Таким чином, розглянуті періодичні видання, які пов'язані з розвитком виноградарства в Україні дають можливість визначити коло найбільш значущих питань, пов'язаних з виноградарством і виноробством кінця ХІХ ст., а саме перспективи розвитку вітчизняного виноробства, податок на вино, проблеми фальсифікації, способи боротьби з хворобами виноградної лози.

Список використаних джерел

1. *Библиографический указатель книг, брошюр и журнальных статей по виноградарству и виноделию, напечатанных с 1755 по 1890г. включительно* / Таиров В.Е. – Спб.: типо-лит. Винеке, 1891. – 196 с. 2. *Систематический указатель к «Запискам Общества сельского хозяйства Южной России», 1895-1922 гг.* [Текст] / сост. Т. М. Гольд ; ОГУ им. И. И. Мечникова, Науч. б-ка. – Одесса, 1955. – [3], 91, 6 с. 3. *Систематический указатель статей, заметок, протоколов, отчетов и проч., помещенных в «Листках» и «Записках» Императорского Общества Сельского Хозяйства Южной России с 1830 по 1894 г.* [Текст] / сост. А. С. Бориневич. – Одесса : «Славянская» тип. Н. Хрисогелос, 1895. – 129 с.

В. В. Михайлов

ОРГАНІЗАЦІЙНА КРИЗА КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1980-Х – 1991 РР.

Політичне життя у другій половині 1980-х рр.. в СРСР в цілому та в Україні зокрема, характеризувалося послабленням тоталітарного режиму, поступовою втратою монополії комуністичною партією на владу та загостренням кризи радянської імперії. Партійне керівництво на чолі з Генеральним секретарем ЦК КПРС М. Горбачовим вдається до спроби проведення глибокої модернізації країни. Проте, «перебудовчі» процеси, розпочаті владою, поступово вийшли з під її контролю. Комуністична доктрина як фундамент існування СРСР почав ламатися.

Вивченню кризових явищ радянської комуністичної системи у др. пол. 1980-х – поч. 1990-х рр. присвятили свої праці історики О. Бойко [1], М. Карабанов [5], С. Кульчицький [6], В. Литвин [7], О. Наконечна [9], А. Павловський [10] та ін.. Дослідники акцентували увагу на аналізі причин та передумов занепаду Комуністичної партії України. Проте, в сучасній українській історіографії спостерігається певний вакуум дослідження вказаної проблеми на регіональному (обласному) рівні.

Метою даної наукової розвідки є аналіз кризових явищ, що охопили комуністичну партію України у другій половині 1980-х – 1991 рр. на прикладі Херсонської області.

Серйозними симптомами негативних тенденції у КПУ були невизначеність та непослідовність офіційного партійного курсу. Основу кризових явищ складали занепад комуністичної ідеології, поглиблення розриву теорії та практики, зростаюча невідповідність між соціалістичним ідеалом та соціалістичною дійсністю.

Про глибокі кризові тенденції в організаційній сфері свідчила динаміка прийому в КПУ та вибуття з лав партії. По-перше, суттєво знизилися темпи зростання партійних лав: у 1986 р. було прийнято в члени КПРС 94983 особи, а в 1989 р. – лише 65265. По-друге, суттєво зменшилась кількість бажаючих стати кандидатами у члени партії: у 1986 р. їх було 104572, а у 1990 р. – 66450 чоловік. По-третє, частка молоді віком до тридцяти років у складі прийнятих кандидатами у члени КПРС у республіці протягом 1985-1989 рр. зменшилась фактично на 13% [1, с.11].

Ситуація в південноукраїнському регіоні тільки підтверджує загальнодержавну тенденцію. Так, згідно даних Херсонського обкому партії простежувалася негативна динаміка у прийнятті до лав КПРС області. Якщо у 1987 р. новими членами КПРС стали 2360 особи, то вже у 1989 р. їх кількість зменшується і становить 1659 чоловік, а за перші 5 місяців 1990 р. 400 чол. поповнили склад компартії [2, арк. 182].

Яскравим свідченням падіння авторитету компартії є добровільна здача парт-

квитка комуністами, чисельність яких регулярно зростала. Статистика по Херсонській партійній організації демонструє наступну динаміку: у 1986 р. добровільно вийшли з партії 5 чол., у 1987 р. – 11 чол., у 1988 р. – 43 чол., у 1989 р. – 194 чол., за перші 5 місяців 1990 р. – 674 чол. [2, арк. 182].

Ситуація, що відбувалася в партійному керівництві отримала осуд з боку стрижня радянського суспільства – робітників та навіть від рядових членів партії. 3 грудня 1989 р. біля кінотеатру «Комсомолец» м. Цюрупінськ Херсонської області відбувся мітинг, на якому зібралося майже 1900 мешканців міста. В резолюції було зазначено: «Ми комуністи та безпартійні мешканці м. Цюрупінська і навколишніх сіл вважаємо, що розвиток подій в нашому місті і районі досяг критичної межі. До вчорашнього дня район очолювала людина..., вчинки якої спотворювали ідеали партії... Обком покривав його дії, не зважаючи на виявлені факти зловживань...» [3, арк. 91-93].

Однією з форм протестної діяльності окремих представників українського суспільства було поширення анонімних листівок. Це свідчило про наявність в Україні значної кількості незгодних, тих хто був солідарним з дисидентами та хоча б потайки співчував українському національно-визвольному руху. 18 січня 1985 р. у цеху Новокаховського електромашинобудівного заводу (Херсонська обл.) виявлено вкладену у статор електродвигуна, що надійшов на складання, листівку, в якій від імені «людей, які перебувають із вини комуністичного режиму в ув'язненні» містяться заклики боротися за «громадянські права», проти політики КПРС. У тексті зводяться «наклепницькі вигадки» на радянську дійсність, схвалюється діяльність Солженіцина, Сахарова й інших дисидентів [11, с. 559].

11 листопада 1986 р. при здачі виторгу водієм таксопарку АТП, виявлено випущену на відзначення 100-річчя від дня народження В. І. Леніна, ювілейну монету номіналом в 1 карбованець із висіченими на ній гострим предметом текстами ідейно-шкідливого змісту, стосовно засновника Радянської держави [11, с. 567].

Наведенні дані свідчать про внутрішньопартійну кризу КПУ. Разом з тим, значного розмаху набуває опозиційний рух, організаційно оформлений у численні самодіяльні об'єднання. На фоні скорочення компартійних лав, розпаду партійних комітетів, чисельність неформальних товариств швидко зростала. Якщо в травні 1988 р. в Херсонській області нараховувалося близько 400 самодіяльних об'єднань, то на квітень 1989 р. їх кількість перевищила 1200 [4, арк. 8, 17]. Наймасовішими з числа самодіяльних організацій Херсонщини стали: Товариство української мови ім. Т.Г.Шевченка («Просвіта»), екологічне об'єднання «Джарилгач», історико-просвітницьке товариство «Меморіал», Українська Гельсінська спілка (УГС) [8].

Таким чином, аналіз функціонування комуністичної партії України у др. пол. 1980-х – 1991 рр. дозволяє дійти висновку, про наявність глибокої партійної кризи, яка полягала у нездатності забезпечити назрілу модернізацію суспільства. Оголосивши політичну реформу і гласність, комуністична номенклатура виявилася не спроможною утримати суспільство під своїм контролем. Криза охопила усі сфери діяльності партії, наслідком якої став масовий вихід з її лав комуністів. Тенденції ідеологічної, фінансової та організаційного занепаду відчувалися в повній мірі як на республіканському, так і регіональному рівнях, зокрема в Херсонській області. У цій ситуації кризою компартії скористалися неформальні демократичні формування, які розпочали національно-культурне відродження України.

Список використаних джерел

- 1.Бойко О.Д. КПУ в 1985 – 1991 рр.: анатомія кризи / О. Д. Бойко // Людина і політика. – 2002. – № 2. – С.3-18; № 3. – С. 21-32. 2.Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО), ф. п-46, оп. 47, спр. 551. 3.ДАХО, ф. п-46, оп. 47, спр. 393. 4.ДАХО. Ф. П-46. Оп. 47. Спр. 321. 5.Карабанов М. М. Від всевладдя до краху (КПРС-КПУ в 1985-1991 роках) / М. М. Карабанов. – К: Освіта, 1993. – 76 с. 6.Кульчицький С.В. Знищення тоталітаризму – головний підсумок горбачовської перебудови / С.В. Кульчицький // Перебудова: задум і результати в Україні. Матеріали науково-теоретичного семінару. – К.: Інститут історії України НАН України, 1996. – С. 3-

6. 7.Литвин В. М. Політична арена України: Дійові особи та виконавці / В. М. Литвин. – К. : Абрис, 1994. – 495 с. 8.Михайлов В.В. Український неформальний рух і влада на Херсонщині у другій половині 1980-х – 1991 рр.. / В. Михайлов // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2015. – Вип.42. – С. 209-216. 9.Наконечна О. Сучасна вітчизняна історіографія про занепад комуністичної партії України у 1985–1991 рр. та причини розпаду СРСР як тоталітарної держави // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – 2011. – №14. – С. 282-292. 10.Павловський А. Злет і крах соціалізму в СРСР: наслідки та уроки для України / А. Павловський. – К., 1999. 11.Політичні протести й інакодумство в Україні (1960-1990): Документи і матеріали / Упор. В.М. Даниленко. – К.: Смолоскип, 2013. – 736 с.

Г. І. Мінгазутдінова

ПРЕЗИДЕНТСТВО Д.ТРАМПА ТА СТРУКТУРА ІНТЕРЕСІВ США В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ ПІСЛЯ ВИБОРІВ 2016 Р.

Результати президентських виборів в одній з найвпливовіших країн світу – США – обов'язково призведуть до важливих змін не лише у внутрішній політиці країни, а й до трансформації картини американських міжнародних інтересів, у тому числі й в Центральній Азії. Після розпаду СРСР нові незалежні країни Центральної Азії протягом кількох десятиліть пройшли шлях від американської зовнішньополітичної периферії до важливих складників курсу Вашингтону на пострадянському просторі. Попри те, що на зовнішньополітичній арені наразі домінуватиме проблематика Близького Сходу, питання Афганістану та Центральної Азії залишатиметься одним з пріоритетних. Адже центральноазійський регіон, що знаходиться між Китаєм, Росією та Іраном, являє собою епіцентр важливих викликів для безпеки як в регіоні, так і в світі; найбільш важливим викликами в цьому плані є міжнародний тероризм та радикальний ісламізм [3].

Крім США, в рамках сучасного міжнародного порядку в Центральній Азії діють ще два міжнародних актори, які, в свою чергу, розглядають регіон як свою історично-традиційну сферу політичних інтересів – Китай та РФ. Відтак великою мірою подальша діяльність США в регіоні буде залежати від того, яким чином складатимуться відносини Вашингтону з Пекіном та Москвою, особливо в рамках політичної діяльності на теренах Центральної Азії.

Є очевидним, що на полегшення політичного клімату по осі «Вашингтон – Москва» годі й розраховувати після обрання Д.Трампа президентом: попри свою проросійську риторичку під час передвиборчої гонки 2016 року, зараз новообраний президент демонструє бажання продовжувати стратегію стримування Росії на міжнародній арені. Про незмінність курсу щодо цього питання свідчить і опублікований Конгресом військовий бюджет на 2017 рік, що включає в себе заборону двостороннього військового співробітництва між США та РФ [5]. По осі ж «Вашингтон – Пекін» можна говорити про імовірне зростання співробітництва в галузі запобігання міжнародному тероризму в центральноазійському регіоні, адже обидві країни мають свої «больові точки» на цих територіях: на казахстансько-китайському кордоні досі є невирішеною проблема сепаратизму в Сінцзянь-Уйгурському автономному окрузі, для США продовжує залишатися актуальним питання стримування впливу Талібану на суміжні з Афганістаном центральноазійські країни [6]. Не виключають експерти, однак, і зростання напруження між США та Китаєм у тому випадку, якщо нова адміністрація прагнутиме обмеження китайського впливу «на всіх рівнях, в першу чергу в економіці» [2], адже значення Пекіну в економічному житті Центральної Азії постійно зростає.

Ще один аспект, який може справити великий вплив на формування адміністрацією Д.Трампа стратегії по відношенню до центральноазійських держав – економічний. Не виключено, що зовнішня політика нового президента з огляду на його бізнесовий хист базуватиметься, зокрема, на розбудову потужних економічних

зв'язків з країнами регіону без прив'язки до рівня розвитку демократії та дотримання прав людини в державах Центральної Азії, як того вимагали для посилення економічної співпраці попередні керманичі США. Так, ще під час передвиборчої гонки радник тоді ще кандидата на президентський пост Д.Трампа К.Пейдж відзначив деструктивність загострення керівництвом США уваги на недотриманні прав людини та впровадженні демократичних реформ в країнах Центральної Азії для розвитку економічних відносин з цими країнами. За його словами, надмірна занепокоєність цими та іншими факторами соціально-політичного розвитку країн регіону лише шкодить входженню західних компаній на центральноазійський ринок та стає на заваді укладанню потенційно вигідних економічних угод [4].

Таким чином, з огляду на регіональні реалії та на структуру інтересів США в азійській частині пострадянського простору, можна говорити саме про економічний фактор впливу на діяльність адміністрації Д.Трампа як на найбільш потенційно плідотворний для американської зовнішньої політики сьогодення і такий, що здатен змінити американські пріоритети в регіоні (на противагу, зокрема, суто «афганоцентристському» курсу адміністрації Б.Обами в Центральній Азії). Також зростання саме економічної співпраці між США та Центральною Азією не є несприятливим для американського державного бюджету. Поставивши на перше місце в своїй центральноазійській стратегії саме інвестиційний аспект та економічні зв'язки з країнами регіону, Д.Трамп одночасно досягне успіху у відносинах з локальними елітами та в закріпленні американських зовнішньополітичних інтересів у Центральній Азії. Крім того, педалювання саме розвитку економічної співпраці між США та регіоном може надати останньому можливість запровадити багатовекторну політику та в такий спосіб встановити рівновагу в своїх відносинах між Китаєм та Росією [1].

Список використаних джерел

- 1.Blank S. *Central Asia: an Opportunity for the Trump Administration* [Electronic Resource] - Mode of Access: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13435-central-asia-an-opportunity-for-the-trump-administration.html> (Last Access: April 11, 2017). – Title from the Screen.
- 2.Hidayatova A. *Trump Administration to Try to Limit China's Role in Central Asia* [Electronic Resource] - Mode of Access: <http://en.trend.az/casia/uzbekistan/2685565.html> (Last Access: November 25, 2016). – Title from the Screen.
- 3.Karasik T. *U.S. Security Challenges in Central Asia: The Kazakhstan Nexus* [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://ijr.com/opinion/2016/11/262131-us-security-challenges-central-asia-kazakhstan-nexus> (Last Access: December 4, 2016). – Title from the Screen.
- 4.Kucera J. *Adviser Offers Glimpse of a Trump Administration's Central Asia Policy* [Electronic Resource] - Mode of Access: <http://www.eurasianet.org/node/79586> (Last Access: November 22, 2016). – Title from the Screen.
- 5.*The US Congress Banned the Pentagon from Cooperating with Russia* [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.uawire.org/news/the-us-congress-banned-the-pentagon-from-cooperating-with-russia-3-4-billion-will-be-allocated-for-the-deterrence-of-russia#> (Last Access: December 4, 2016). – Title from the Screen.
- 6.Utomo A.B. *Donald Trump and Asia's «Great Game»* [Electronic Resource] - Mode of Access: <http://thediplomat.com/2016/11/donald-trump-and-central-asias-great-game> (Last Access: November 29, 2016). – Title from the Screen.

Б. М. Носа

АКТИВІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАКАРПАТТІ У 1939 РОЦІ

Після окупації Карпатської України в березні 1939 року вся територія сучасного Закарпаття опиняється у складі Угорщини. Вже ввечері 18 березня в офіційному інформаційному бюлетені з'являється повідомлення, що «з поверненням русинської землі, крім цінної сировини, ми отримали справжні природні багатства, чудові бальнеологічні комплекси із відомими мінеральними водами (Неліпино, Свалява, Поляна, Ужок, Лумшори), багаточисельні притулки і турбази, місця гірськолижного відпочинку поблизу Рахова, Верецького та Ужоцького перевалів» тощо

[4, с. 1]. Пролунало й запрошення до угорських гостей відвідати Карпати, а новина масово тиражувалась у різних засобах масової інформації.

Протягом наступних місяців угорська влада зайнялась активною інтеграцією окупованих земель до туристичного простору Угорщини, яку очолило туристичне управління (Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal) при Міністерстві торгівлі і транспорту.

Для ознайомлення з реальним станом туристичної сфери приєднаних земель в червні управлінням організовується кількадечний робочий виїзд представників 22 міст за розширеним маршрутом, до якого включено й міста Берегово та Мукачево [1, с. 10]. В результаті цієї та інших інспекцій протягом літнього сезону, управління вже восени визначає першочергові заходи, необхідні для підвищення туристичного обслуговування на Закарпатті: створення місцевого відділу туруправління; відновлення притулків; формування єдиного реєстру приватного житла, що здається в оренду; покращення готельного обслуговування [2, с. 6].

Перед початком зимового сезону керівник управління І. Халоші (I. Hallóssy) представив в Ужгороді довгострокову програму розвитку лижного туризму на території краю. Проект передбачав впорядкування і маркування лижних трас, розширення поблизу них мережі туристичних притулків та інших закладів розміщення, будівництво трамплінів [6, с. 1].

Окрім інфраструктурного розвитку, вбачалась необхідність активізації туристичних потоків, зокрема із метрополії. З цією метою державна залізниця (MAV) з 15 травня по 15 вересня 1939 року за умови перебування на території Закарпаття не менше 7 днів надавала знижку туристам від 50 до 100 % вартості зворотного квитка (з урахуванням кількості кілометрів та диференціацією міських/сільських жителів) [3, с. 11].

Туристським перевезенням сприяла й інтеграція території краю до загальнотранспортної мережі. Так, у 1939 році державне акціонерне товариство автоперевезень (MAVART) впровадило більше чотирьох десятків регулярних рейсів [3, с. 10], що значно полегшило доступ до віддалених туристичних локацій, наприклад, Хуст – Синевирська Поляна, Рахів – Богдан, Хуст – Міжгір'я – Торунь тощо.

Розвитком та популяризацією туризму займались і громадські організації, у тому числі за фінансової підтримки держави. У квітні-травні розпочинають діяльність ужгородська, мукачівська, воловецька, сваявська та боржавська філії МТЕ (Magyar Turista Egyesület) [5, с. 1]. Протягом 1939 року представники організації видали туристичну карту Закарпаття із позначенням різнокольорових маркованих маршрутів, туристично-рекреаційних об'єктів, автомобільних шляхів; опікувались частиною притулків; організовували тури за пільговими цінами та інші промоційні заходи.

Приєдналась до популяризації туристичного потенціалу Закарпаття й угорська спілка туристично-інформаційних бюро (Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség). До кінця 1939 року її представники видали повноцінний туристичний путівник територією краю у розрізі Ужгородської, Берегівської та Марамороської округ [3]. Крім того, висвітлювали актуальну інформацію у періодичному виданні організації («Országjárás»).

1939 рік позначився й окремими будівельними роботами. Наприклад, після двадцятирічного простою частково відновлено функціонування солотвинського купелю «Lajos-sósfürdő». При цьому сусідній комплекс («Pável-fürdőház») використовувався лише як казарма для угорських солдатів [7, с. 10]. Як туристичний об'єкт розпочав роботу будинок народних промислів у Воловці. На околицях цього населеного пункту велось масштабне будівництво нового лижного трампліну. В Рахові запрацював туристичний-інформаційний центр для надання відповідних послуг гостям міста.

В цілому, інтерес до освоєння туристичного потенціалу краю з боку угорської влади був очевидним. Передбачалось, що ця територія стане частиною держави безповоротно. Протягом наступних років, навіть у передвоєнному передчутті, зна-

чна частина запланованих у 1939 році заходів була реалізована і потребує окремого дослідження.

Список використаних джерел

1. *A felszabadult Felvidék ...* // *Magyar Országos Tudósító*. – Budapest, 1939. – XXI évf. – 127 szám. (június 2) – old. 10. 2. *Az Országos magyar ...* // *Magyar Országos Tudósító*. – Budapest, 1939. – XXI évf. – 289 szám. (november 14) – old. 6. 3. *Az utas könyve: magyar utazási kézikönyv és utmutató: Kárpátalja részletes ismertetője* / Szer. Kaffka Károly. – Budapest: Az Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség, 1939. – 77 old. 4. *Magyar Távirati Iroda*. – Budapest, 1939. – 40 kiadás. – március 18. – 1 old. 5. *Magyar Távirati Iroda. Sportkiadás*. – Budapest, 1939. – 1 kiadás. – május 26. – 1 old. 6. *Magyar Távirati Iroda*. – Budapest, 1939. – 14 kiadás. – november 12. – 1 old. 7. *Medgyessy P. Gyertyánliget Kabola Polyána* / P. Medgyessy // *Nyirvidék szabolcsi hirlap*. – Nyiregyháza, 1940. – VIII évf. – 96 szám (április 27). – old. 10.

С. Ф. Павленко

УКРАЇНСЬКЕ ДОКУМЕНТАЛЬНЕ КІНО ПРО ПОДІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Джерельна база історії України представлена численними комплексами різнорідних джерел, чільне місце серед яких посідає кінодокументалістика. Проблемам дослідження вітчизняних документальних кіноджерел, що відображали події Другої світової війни на сьогодні присвячена доволі значна кількість наукових праць, які різною мірою торкаються історії їх створення, змісту, впливу на суспільну думку, виховного значення. Водночас, слід зауважити, що авторами цих розвідок переважно були історики кіномистецтва, які більшою мірою звертали увагу на стиліові особливості, художні засоби та прийоми відображення дійсності, ніж на ступінь достовірності відображення подій та принципи відбору тих або інших сюжетів авторами фільмів. Слід також пам'ятати, що в радянський час домінуючою ознакою якісного кіно була вірність ідеям радянського ладу та комуністичного виховання.

Перші згадки про українську кінодокументалістику, присвячену подіям Другої світової війни можна зустріти у доробку російських дослідників другої половини 1940-х рр. Скажімо, в роботі В.Смірнова «Документальні фільми про Велику Вітчизняну війну» основну увагу було приділено оповіді про героїзм радянських кіножурналістів, які у надзвичайно складних умовах все ж зуміли створити кінолітопис війни. Серед доробку інших режисерів і операторів, він окремо виділив кінороботи О.Довженка «Битва за нашу Радянську Україну» та «Перемога на Правобережній Україні і вигнання німецьких загарбників за межі українських радянських земель», вказуючи, що авторам вдалося створити прекрасні фільми не лише «про страждання й подвиги її кращих синів і дочок», але й про тил, «героїку мирної праці» [8].

Того ж, 1947 р. було видано працю іншого дослідника В.Ждана, який основну увагу приділив огляду навчальних та інструктивних фільмів, водночас наголосивши на важливості документального кіно, яке, на його думку, було своєрідним щоденником війни [3].

Приділили увагу дослідженню роботи українських військових кінооператорів і вітчизняні автори. У 1970-х рр. побачили світ декілька видань присвячених даній проблемі. Серед них – збірник статей «З кінокамерою по фронтових шляхах», в якому були представлені розвідки, присвячені висвітленню внеску у військову кінодокументалістику Б.Вакара, К.Богдана, В.Ковальчука, С.Стояновського та ін., простежено історію української кінохроніки часів Другої світової війни, розкрито специфіку відображення військових подій в умовах тогочасної військової цензури [4].

Певний внесок у вивчення вітчизняної кінодокументалістики військового часу зробив В.Кудін, проаналізувавши поруч з художніми кінокартинами й докумен-

тальні фільми О.Довженка [7].

80-ті рр. ХХ ст. були ознаменовані виходом першої доволі ґрунтовної праці з історії українського кіно радянського часу, в тому числі й документального, про яке йдеться у другому томі даного видання. Водночас, як і для інших досліджень радянського часу, для нього характерним є підкреслення передусім ідейно-політичного значення кінодокументалістики воєнного часу, її публіцистичності, масштабності у підході до явищ воєнної дійсності, емоційної виразності [5].

За доби незалежності вітчизняні кінознавці віддавали перевагу передусім дослідженню історії українського художнього кіно, лише побіжно торкаючись розвитку української кінодокументалістики в цілому та присвяченої подіям Другої світової війни зокрема. Винятком залишалася творчість О.Довженка, якій були присвячені як спеціальні розвідки, так і побіжні згадки. Скажімо, В.Горпенко, аналізуючи фільм «Перемога на Правобережній Україні», назвав його одним із кращих фільмів світового кіномистецтва. Дослідник звернув увагу на те, що показані у фільмі О.Довженком пам'ятники Б.Хмельницького та Т.Шевченка були образами невмирущості, нетлінності основних символів народу. Цікавим є також висновок Горпенка про те, що кульмінацією фільму О.Довженко зробив не мітинг, а сцену перепочинку бійців [1].

Приділив певну увагу дослідженню вітчизняного документального кіно з історії Другої світової війни Г.Десятник. Окрім фільмів О.Довженка ним були також проаналізовані кінотвори Р.Нахмановича «Невідомий солдат» і «Син солдата», зняті на студії «Укркінохроніка» в 1960-х рр. Знаковими документальними фільмами відповідної проблематики 1970-х рр. Г. Десятник називає «Справжню людину» Л.Золозова і «Хазяйку Бранденбурзьких воріт» І.Гольдштейна [2].

Вагомий внесок у збирання, дослідження та популяризацію кінодокументів, присвячених висвітленню подій Другої світової війни зробили співробітники Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С.Пшеничного, які двічі в 1975 та 2005 рр. підготували та здійснили видання анотованих каталогів документальних кіноджерел, що перебувають на зберіганні в даній архівній Установі [6]. Чимало наукових розвідок із означеної проблематики було підготовлено співробітниками вказаного архіву Н.Слончак, Н.Топішко, Т.Ємельяною, Н.Щербаковою та іншими, в основному опублікованих на сторінках фахових періодичних видань «Архіви України» та «Студії з архівної справи та документознавства».

Таким чином, можна стверджувати, що історія створення, побутування та джерельного потенціалу українських документальних фільмів про події Другої світової війни на сьогодні в цілому є вивченими недостатньо, переважно з точки зору мистецтвознавства, архівознавства, історії кіномистецтва, що вимагає продовження їх подальшого системного дослідження в якості цінних історичних джерел.

Список використаних джерел

1. Горпенко В.Г. Історія кіно як архітектонічна типологія // *Нариси з історії кіномистецтва України* / ред., упоряд. І.Б.Зубаніна. – К.: Інститут проблем сучасного мистецтва, Інтертехнологія, 2006. – С. 542, 545, 548.
2. Десятник Г.О. Історія документального кіно і телевізійного фільму. *Визначальні етапи*. – К.: Київський міжнародний університет, Інститут телебачення, кіно, театру, 2012. – С. 177, 182-183.
3. Ждан В. *Военный фильм в годы Великой Отечественной войны*. – М.: Госкиноиздат, 1947. – С. 101.
4. 3 кінокамерою по фронтовим шляхах: зб. статей / упоряд. Д.М.Мусієнко. – К.: Мистецтво, 1976. – 88 с.
5. Історія українського радянського кіно: в 2-х т. / упоряд. А.Є.Жукова. – К.: Наукова думка, 1987. – Т. 2. – С. 26.
6. Кінолітопис: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945 рр. – К.: Центральный державный кинофотофоноархив Украины ім. Г.С.Пшеничного, 1975; Кінолітопис. Україна і Друга світова війна: анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів, кіносюжетів, спецвипусків. – К.: Центральный державный кинофотофоноархив Украины ім. Г.С.Пшеничного, 2005.
7. Кудін В.О. *Кіно радянської України*. – К.: Мистецтво, 1979. – 104 с.
8. Смирнов В. *Документальные фильмы о Великой Отечественной войне*. – М.: Госкиноиздат, 1947. – С. 96, 136.

ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ НАУКИ Й ТЕХНІКИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Головною метою сучасної інформаційної війни є створення атмосфери бездуховності та неповажного відношення до культурної спадщини противника. Істинно, що духовність нації тримається на її досягненнях у царині науки і техніки. Тому прикро дізнаватися, що більша частина вітчизняних наукових робіт з історії науки і техніки і досі не спрямовується на одержання нових фактичних знань, серед яких найважливішими є втрачені національні пріоритети у світовій еволюції. На щастя, існують винятки з правил.

Так, у грудні 2014 р. на основі невідомого архівного матеріалу, численних історичних джерел була дана нова інтерпретація світового процесу створення гвинтокрилів наприкінці XIX – на початку XX ст. Серед іншого було встановлено, що донедавна невідомий вітчизняний винахідник Микола Іванович Сорокін у 1911–1914 рр. вперше у світі побудував роботоздатний гелікоптер поздовжньої схеми та був першою людиною, яка підійнялася у повітря на гвинтокрилому літальному апараті (у м. Новгород-Сіверський Чернігівської губернії Російської імперії), а не, як вважалося раніше, французький інженер П. Корню (6.12.1907 р.) [2].

До останнього часу була відсутня жодна інформація про соціальне походження М.І. Сорокіна, його родину, місце проживання, навіть було невідомо, як він виглядав. І це не дивно, тому що перша чверть XX ст. для країн, які входили до Російської імперії, характерна корінними соціальними змінами, обумовленими об'єктивними й суб'єктивними причинами, що призвели до знищення багатьох талановитих конструкторів і матеріалів про їхні винаходи. А для радянського періоду історії, і зовсім, було властиве нівелювання національного питання. Отже, особистості, які мали українське коріння чи жили й працювали в Україні, в історію науки і техніки увійшли як російські винахідники.

М.І. Сорокін.

Приблизно 1911 р.

На початку XX ст. родина Сорокіних вже належала до промислової буржуазії м. Новгород-Сіверський. Перед тим у її власності була мережа кінного транспорту, про що свідчить чимало фотографій з альбому [1], де зображено коней з візниками та возики літнього й зимового варіантів. З появою серійних легкових автомобілів, які могли їздити путівцями, брат М.І. Сорокіна, Іван, відкрив автомобільний рух від станції Пирогівка до м. Новгород-Сіверський та по самому місту.

Історична реконструкція дозволила встановити, що у 1909 р. М.І. Сорокін на заводі Лесснера (м. С.-Петербург) почав будувати свій перший гвинтокрилий літальний апарат [2]. В історіографічній літературі цей гвинтокрил згадувався як гелікоптер російського винахідника «Н.І. Сорокіна».

У 1911 р. М.І. Сорокін розбирає гелікоптер на частини, залишає м. С.-Петербург і виїжджає до себе на батьківщину – м. Новгород-Сіверський Чернігівської губернії. По пров. Поштовому Новгород-Сіверського на початку XX ст. знаходився двоповерховий цегляний будинок Сорокіних. Статок родини дозволив їй побудувати на околиці міста літню садибу. Саме до неї у 1911 р. М.І. Сорокін завозить вузли свого першого гвинтокрила. Відтоді, на крутому березі Десни, він почав працювати над удосконаленням свого літального апарата.

Другий гвинтокрил будувався за тією ж поздовжньою схемою розташування двох несучих гвинтів, як і перший, фюзеляж також складався з дерев'яних брусків, з'єднаних сталевими пластинами і кутниками, мав таку ж тригранну, розчалену

форму, що базувалася на чотириколісному шасі. Спереду фюзеляжу розміщувався тягнучий гвинт, ззаду – стерно повороту, яке, як і поверхні для керування апаратом, виготовлялося зі сталевих трубок й обтягувалося полотном. Головні гвинти апарата складалися з тридцяти плоских лопатей трикутної форми, для трансмісії використовувалася зубчаста передача. Двигун типу «Анзані» приводив до обертання всі три гвинти: несучі й тягнучий. Зазначимо, що у доробці серійного двигуна «Анзані» М.І. Сорокіну допомагав вітчизняний авіаконструктор С.В. Гризодубов, у ті часи відомий харківський технік, який у своїй майстерні власноруч виробляв двигуни внутрішнього згорання. Під час чергового польоту М.І. Сорокін перелетів Десну та впав поблизу села Остроушки. Винахідник залишився живий, проте апарат було суттєво пошкоджено. З початком Першої світової війни подальші роботи були припинені, а М.І. Сорокіна мобілізовано.

Для історичного впорядкування винаходу М.І. Сорокіна його гелікоптери порівнювалися з тогочасними аналогічними моделями та апаратами Ш. Ренара (1904 р.), П. Корню (1906 р., 1907 р.), А. Сантоса-Дюмона (1906 р.), К.О. Антонова (1911 р.). За формулою Ш. Ренара проводився розрахунок сили тяги й корисної ваги чотирьох можливих варіантів побудови гелікоптера М.І. Сорокіна та його аналогів. У результаті одержано, що сила тяги гвинтокрила М.І. Сорокіна з двигуном «Аргус» у 50 к.с. становить 302,7 кг, корисна вага – 37,7 кг (гелікоптер міг підніматися у повітря, але без пілота); сила тяги з двигуном «Анзані» у 30 к.с., 44 к.с, 50 к.с. дорівнює, відповідно, 215,3 кг, 277,9 кг, 302,7 кг. Стосовно корисної ваги гелікоптера М.І. Сорокіна з двигуном «Анзані», то значення такі: 30,3 кг; 77,9 кг; 102,7 кг (двигун важить 70 кг), а цього достатньо для того, щоб авіаконструктор міг літати на апараті.

Відносно гелікоптера французького інженера П. Корню розрахункові значення наступні: сила тяги дорівнює 226,6 кг, корисна вага – 23,6 кг, а це менше ніж вага самого П. Корню (57 кг). Можна припустити, що гвинтокрил П. Корню тільки підстрибував у повітря. Доктор Дж. Г. Лейшман, який вивчав розробку П. Корню, також висловив сумнів щодо підйому апарата з пілотом у повітря [3].

Загальний вигляд другого гвинтокрила М.І. Сорокіна. м. Новгород-Сіверський. Приблизно 1913 р. У центрі – М.І. Сорокін, праворуч нього – С.В. Гризодубов. Крайній зліва – І.М. Виноградов.

Отриманню фактичного наукового знання про створення і політ на першому в світі гелікоптері поздовжньої схеми, що відбувалися в Україні на початку ХХ ст., значною мірою сприяло вербальне історичне джерело, яке було подано істориком-краєзнавцем С.К. Уваровою. Воно містило інформацію

про те, що старожили Новгород-Сіверського, які тоді були малими дітьми, ще довго пам'ятали переполох, викликаний гуркотом обертових гвинтів апарата Сорокіна, коли той пролітав на ньому над водонапірною вежею біля Торгових рядів.

Таким чином, незадовго до початку Першої світової війни наш співвітчизник М.І. Сорокін вперше у світі побудував роботоздатний гелікоптер поздовжньої схеми. І він був першою у світі людиною, яка підійнялася у повітря на гвинтокрильному літальному апараті [2].

Список використаних джерел

1. Фотоальбом початку ХХ ст. (81 фото): архів Н.І. Сорокіної. – Фонд Державного політехнічного музею при НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», Сорокін, КВ-4269. 2. Перелигіна Л. С. Рання історія створення гвинтокрилів в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.07 / Перелигіна Любов Сергіївна; МОН України, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». – К., 2014. – 254 с. 3. Leishman J. G. Engineering Analysis of the 1907 Cornu Helicopter [Електронний ресурс] / J. G. Leishman, B. Johnson // Journal of the American Helicopter Society. – 2009. – Vol. 54, No. 3. – Режим доступу: <http://www.academic.research.microsoft.com>.

Л. Л. Пилипенко

ІСТОРІОГРАФІЯ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ В ПЕРІОД МІЖ 1918 ТА 1939 РОКАМИ

В умовах розвитку України з кожним роком підвищується зацікавленість до історії її міжнародних відносин. З однієї сторони, це зіставляється із постанням ідеології міжнародної стратегії України й практики її реалізації. З другого – акцентує увагу фахівців на необхідності аналізу іноземного досвіду націоналізації, як вагомого фактору в суверенізації народу.

25 років суверенності нашої країни були нелегкими, так як наша Батьківщина сміливо розвивала свою державність, намагалася знайти своє місце в сучасній Європі та будувала міжнародні відносини з іншими країнами.

Польща була другою державою, яка визнала суверенність України і близько двадцяти п'яти років підтримує з нею доволі тісні економічні, політичні, наукові і культурні зв'язки, які являються фактом добросусідських відносин та партнерства у всесвітньому співтоваристві. Але процес налагодження таких відносин відбувається у нелегких умовах взаємного процесу переосмислення взаємин між Україною і Польщею, осягнення і покути за ті дії, які вчинялись між цими країнами протягом кількох століть співіснування. Тому, необхідно здійснити комплексне дослідження, на основі сучасної історіографії та документальних матеріалів, громадсько-політичних процесів країн, аналізу політичних акцій українських та польських організацій, виникнення конфлікту між ними, з'ясування їх причин та наслідків.

Налагодженню відносин між Україною та Польщею сприяло підписання деяких важливих міждержавних документів, таких як: Спільна угода Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання» (1997 р.), «Декларація про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин» (1990 р.), «Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво» (1992 р.), тощо. [1]

У процесі стабілізації та встановлення дружніх зв'язків між країнами важливе місце займають українська та польська історичні науки, що прикладають багато зусиль, для переосмислення зі сторони об'єктивізму та історичної правди всі події та явища минулого і сучасності між двома державами.

На сьогодні, у зв'язку із наміром входження України у Європейський союз, наполегливою співпрацею з державами-сусідами, надзвичайно терміновою є проблема аналізу міжнародних відносин між Україною та Польщею в період 1918–1939 рр.

Якщо звернути увагу на найгостріші питання взаємовідносин між двома націями в добу національно-демократичної революції і громадянської війни 1918–1920 рр., можна виділити низку монографій видатних науковців, що описують даний період, а саме авторів: Б.Гудь, М.Литвина, С.Макарчука, О.Красівського, М.Гетьманчука.

Іншим важливим напрямком дослідження є польсько-українська війна 1918–1919 рр. у Галичині [2, 3], як сприяла непорозумінню між українцями і поляками. Проблеми, які спіткали польську діаспору в Україні у міжвоєнний період, репресії зі сторони радянської влади висвітлював у своїх доробках Я. Дашкевич.

Зважаючи на перелік прикладів лише офіційно названих робіт з різноманітних проблем українсько-польських відносин, на сьогоднішній день польські історики не тільки не оминають вивчення суперечливих ситуацій, але й намагаються конкретизувати важливі питання, широко їх афішувати та передати, нав'язати свою думку в їх оцінці.

Таким чином, необхідно дослідити фактори та причини занепаду україно-польських стосунків, проаналізувати їх як цілісне явище, співставити види політичної активності різних представників влади України і Польщі. Головну джерельну базу такого дослідження повинні складати документи, які перебувають в архівах та доробки преси аналізованого періоду, яка міститься в архівних сховищах.

Список використаних джерел

1. Доценко О. *Матеріали і документи до історії української революції. 1917–1923.* – Львів, 1994. – Т. 2., кн. 5. – 433 с. 2. Жереліка Р, Бруський Я.-Я. *До проблеми української еміграції до Польщі перед війною.* – Люблін. – 1995. – 24 с. 3. Матвієнко В. *Україна і Польща в 1918 році: проблема формування новітніх міждержавних відносин // Україна і Польща в XX столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин.* – К. – Краків, 2002. – С. 45–46;

А. А. Потафєєва

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (2014-2016 рр.)

Діяльність Товариства Червоного Хреста на території України має тривалу історію – перша клініка цієї організації була заснована в Києві ще у 1902 р., Український Червоний Хрест було створено в якості правонаступника Російського Товариства Червоного Хреста в квітні 1918 р. У 1925 Український Червоний Хрест увійшов до складу Спілки Товариств Червоного Хреста та Півмісяця СРСР, а в грудні 1991 р. знову отримав власну організаційну самостійність [2]. Протягом усіх цих десятиліть Червоний Хрест надавав всю посильну допомогу тим, хто її потребував.

Не залишилось Товариство Червоного Хреста в Україні (ТЧХУ) осторонь і після початку збройної агресії з боку Російської Федерації та військових дій на Сході України. Вже під час початку подій на Майдані Незалежності 2013-2014 рр. волонтери ТЧХУ були першими, хто почав надавати медичну допомогу постраждалим. Загальна кількість тих, хто отримав таку допомогу, перевищувала 1500 осіб [4].

Залишаючись вірним своєму Статуту, ТЧХУ не бере сторони будь-кого з учасників конфліктів, намагаючись передусім допомогти запобігти ескалації подій. Так, під час зростання сепаратистських настроїв та початку збройних провокацій ТЧХУ закликав усі сторони передусім дотримуватись захисту прав мирного населення, а з початком військових дій розгорнув свою місію в різноманітних напрямках. ТЧХУ здійснює свою роботу на підконтрольних уряду України територіях, а на непідконтрольних працює спільно з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста.

Головними напрямками допомоги, яку надає ТЧХУ постраждалим від військових дій на Сході України, є надання допомоги медичним установам, розподіл гуманітарної допомоги у вигляді продовольства, медикаментів та засобів гігієни, окремим напрямом роботи є допомога вимушеним переселенцям, психологічна підтримка, робота із розшуку зниклих осіб, робота із зниження ризиків від вибухонебезпечних предметів [5].

В кількісному вираженні допомога ТЧХУ постраждалим в ході військових дій на Сході України виглядає наступним чином. Госпіталям та лікарням України бу-

ло передано допомоги на суму 48,2 мільйона гривень, медичних засобів і медпрепаратів на суму 32,6 мільйона гривень, медичного автотранспорту на суму 2,6 мільйона гривень [3].

Підтримка вимушених переселенців здійснюється ТЧХУ у вигляді гуманітарної допомоги, насамперед продуктів харчування, предметів санітарії і гігієни, одягу. В цьому надають кошти й допомогу багато організацій, що діють під егідою ООН, національні товариства Червоного Хреста інших країн Європи, Канади, США і Японії, найвагомішу допомогу надали Німецький Червоний Хрест та Китайський Червоний Хрест. В матеріальному вираженні обсяг цієї допомоги становить понад 500 мільйонів гривень, допомогу отримали більше 1 мільйона людей із числа тимчасово переміщених осіб та постраждалого населення від військового конфлікту на Сході України [3].

Ще однією важливою частиною допомоги ТЧХУ є робота з психологічної підтримки постраждалого населення. Загальна кількість громадян, які отримали таку допомогу – 51527 осіб, у тому числі 17598 внутрішньо переміщених осіб, 25952 місцевого населення Сходу України, 7924 поранених та демобілізованих військовослужбовців та членів їхніх родин [5].

Традиційно ще від часів Першої світової війни Червоний Хрест проводить роботу із розшуку зниклих осіб та відновлення родинних зв'язків. Особливо актуальною стала така робота під час військових дій Сході України. Станом на 2016 рік було відкрито 653 розшукових справи, із них 455 справ було закрито, у тому числі 130 осіб були звільнені та возз'єдналися із сім'ями, стосовно 101 особи було встановлено факт загибелі, 86 осіб відновили зв'язок із членами родини [2].

Військовий конфлікт завжди залишає по собі сліди у вигляді мін та інших вибухонебезпечних предметів. ТЧХУ з липня 2015 року здійснює роботу щодо зниження ризиків від таких предметів. З цією метою проводиться інформування населення в зоні військових дій, в якому значну допомогу здійснюють волонтери та представники місцевих громад. Проводяться інформаційні сесії, ведеться збір даних про інциденти з мінами і боєприпасами.

Отже, ТЧХУ протягом 2014-2016 рр. активно бере участь у здійсненні допомоги постраждалим від військових дій на Сході України, співпрацюючи при цьому з урядовими установами та міжнародними організаціями. Дослідження в цьому напрямку мають позитивні перспективи, особливо в частині встановлення місця діяльності ТЧХУ в системі інших організацій, що беруть участь в ліквідації наслідків військових дій на Сході України.

Список використаних джерел

1. Журба М. Міжнародні зв'язки Червоного Хреста незалежної України // *Культура народів Причорномор'я*. – 2006. – № 95. – С. 20-24.
2. Левчук К.І. Добродійна діяльність Товариства Червоного Хреста України (1991-2000 роки) // *Гілея*. – 2015. – Вип. 106. – С. 108-111.
3. Товариство Червоного Хреста України: звіт за 2016 рік [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?library=tovarystvo-chervonoho-hresta-ukrajiny-zvit-za-2016-rik>.
4. Усіченко І. Товариство Червоного Хреста України: відповідь на виклики часу // *День*. – 2014. – 17 вересня.
5. Усіченко І. Червоний Хрест має достойно відповідати на виклики часу // *Голос України*. – 2016. – 9 березня.

І. М. Пуля

МАТЕРІАЛИ ФК «ДИНАМО» (КИЇВ), ФК «ШАХТАР» (ДОНЕЦЬК) ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЗБІРНОЇ УКРАЇНИ З ФУТБОЛУ В КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У колекції Національного музею історії України зберігаються речі, що розповідають про розвиток футболу в незалежній Україні: матеріали Федерації футболу України, ФК «Динамо» (Київ), ФК «Шахтар» (Донецьк). Вони зібрані на-

уковими співробітниками відділу «Україна в 1990-х рр. – поч. XXI ст.» (після зміни структури НМІУ відділ «Історії незалежної України») починаючи з 2008 р. Нині дана тема має 5 колекційних описів (КО) та 133 одиниці зберігання, з яких 97 основного фонду.

У 2009 р. розпочато співпрацю із Федерацією футболу України, яка і нині продовжується. Даній темі присвячений КО «Становище професійного спорту в незалежній Україні (на матеріалах Федерації футболу України)». Це всеукраїнська громадська незалежна спортивна організація, заснована 6 березня 1991 р. в складі Федерації футболу СРСР. Після проголошення Акту Незалежності України та проведення Всеукраїнського референдуму, 13 грудня 1991 р. Федерація футболу України (ФФУ) ухвалила рішення про свій вихід зі складу Федерації футболу СРСР [6]. Її першим президентом став один з найкращих воротарів чемпіонатів СРСР В. Банников. Тоді ж, на засіданні ради ФФУ, прийняли рішення проводити чемпіонати та Кубок України, затвердили їх структуру і символіку. З 1992 р. є членом УЄФА та ФІФА [4]. До музею передано рекламну продукцію з інформацією про міжнародні турніри пам'яті В. Лобановського та В. Банникова [7].

Колекція музею поповнилась футболками національної збірної України 1996/1997 рр. фірми «Umbro» жовтого кольору [2]. У ній збірна вперше зіграла на відбірковому турнірі до Чемпіонату Європи-1996. У 1997 р. фірма «Рута» розробила нову форму синього кольору із сотами, в якій збірна грала до 1999 р. До музею передано футболку з номером «11», під яким грав форвард національної збірної Сергій Ребров. Із 16 квітня 2014 р. є головним тренером ФК «Динамо» (Київ) [5].

До фолеристичної колекції музею надійшли медалі призерів Чемпіонату України з футболу Вищої Ліги сезону 2006/2007 [9], які передав Руденко Олексій Валерійович – директор ТОВ «Геральдична палата «Олекса Руденко і компаньйони» та «Геральдична палата. Олекса Руденко». Разом із Михайлом Чебурахіним у 2001 р. створив сучасний дизайн Кубка України з футболу [3], є розробником медалей для чемпіона і призерів чемпіонату України з футболу [8], автор розробки Кубка Чемпіона України (2008 р.).

У 2009 р. Федерація футболу України до Національного музею історії України передала унікальні експонати: м'яч Чемпіонату світу – 2006 гри «Україна-Швейцарія» та білети на матчі України із Саудівською Аравією, Італією, і Тунісом, а також фотоальбом «Фотомундіаль. Україна на Чемпіонаті світу-2006», в якому висвітлено хронометраж подій з яскравими фотографіями [2].

З 8 червня по 1 липня 2012 р. на території України та Польщі проходили матчі чемпіонату Європи з футболу. Чотири українських міста приймали гостей європейського футболу: Київ, Львів, Харків та Донецьк. Національна збірна України потрапила до групи «D» та грала свої матчі зі збірними Швеції, Франції та Англії. Фінальний матч Європейської першості відбувся 1 липня в Києві на НСК «Олімпійський». Перемігши збірну команду Італії з рахунком 4:0, чемпіоном Європи стала збірна команда Іспанії [4].

У вересні 2007 р. на XVII Економічному форумі, що проходив у Польщі, президент ФФУ Григорій Суркіс отримав спеціальну нагороду за Євро-2012, підкресливши його особливий вклад у перемогу українсько-польської заявки на Євро-2012. Дану скульптурну композицію Федерація футболу передала до НІМУ [9].

13 травня 2017 р. футбольний клуб «Динамо» (Київ) відзначає 90 років з того дня, коли Міжвідомча комісія у справах громадських організацій та спілок Київського округу зареєструвала статут Київського пролетарського спортивного товариства (ПТС) «Динамо». У 1989 р. радянський футбол продовжував змінюватися разом із суспільством. З його демократизацією відбулися зміни і в українському футболі. Команда, яка вже давно отримала європейське визнання, вступала в новий етап своєї історії – історію незалежної України – уже як футбольний клуб «Динамо» (Київ), створений 2 січня 1989 р. Він став самостійною господарською

одиницею, вийшовши з-під юрисдикції Міністерства внутрішніх справ СРСР. У зв'язку з економічною кризою в державі на початку 1990-х рр. клуб перебував на межі банкрутства. ФК «Динамо» (Київ) було реорганізовано та перетворено на Акціонерне Товариство «Футбольний Клуб «Динамо» (Київ)», яке взяло на себе всі зобов'язання попереднього керівництва «Динамо». Президентом став підприємець Г. Суркіс (з 2002 р. – його молодший брат І. Суркіс). За роки незалежності київське «Динамо» 15 разів (рекорд!) ставало чемпіоном України. Команда – одинадцятиразовий (рекорд!) володар Кубка України, шестиразовий володар Суперкубка України, Суперкубка УЄФА [5].

У 2012 р. здійснено відрядження до м. Донецьк з метою комплектування ФК «Шахтар» (Донецьк). Привезено комплект футбольної форми зразка 2011 р., футбольний м'яч з емблемою клубу, афіші футбольних матчів Ліги Чемпіонів УЄФА та Чемпіонатів України Прем'єр Ліги, фотографії відкриття стадіону «Донбас Арена» у 2009 р., численна рекламна продукція.

Клуб засновано 24 травня 1936 р. Володар Кубка УЄФА 2009 р., віце-чемпіон СРСР 1975 і 1979 рр., чотириразовий володар Кубка СРСР, десятиразовий чемпіон України (2001-02, 2004-05, 2005-06, 2007-08, 2009-10, 2010-11, 2011-12, 2012-13, 2013-14, 2016-17), десятиразовий володар Кубка України [1].

29 серпня 2009 р. у Донецьку відкрито один з найсучасніших стадіонів Європи – «Донбас Арена». Це перший стадіон у Східній Європі, спроектований і побудований відповідно до стандартів категорії «п'ять зірок». За акредитацією УЄФА та ФІФА – споруда відповідає класу «еліт» [1].

Варто зазначити, що, на жаль, футбольні клуби неохоче розлучаються зі своїми нагородами. Кожен клуб та ФФУ створили свої музеї, в яких висвітлюють основні етапи становлення та розвитку команд.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт футбольного клубу «Шахтар» (Донецьк) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mobus.com/donetsk/230838.html>.
2. Національний музей історії України. – Фонди. – Колекційний опис №796. – «Спорт» (Становище професійного спорту в незалежній Україні. На матеріалах Федерації футболу України).
3. Новий футбольний Кубок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://photo.unian.net/ukr/detail/3304.html>.
4. Офіційний сайт Федерації футболу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ffu.org.ua/ukr/ffu/>.
5. Офіційний сайт футбольного клубу «Динамо» (Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fcdynamo.kiev.ua/club/history/>.
6. Сорока М. М. Український футбол на чемпіонатах світу. – К.: ВАН «Вид-во «Київська правда». – 2006. – С. 286.
7. Перший Міжнародний турнір з футболу пам'яті В. В. Лобановського. – К. – 2003. – С.5-9.
8. ПЛ започатковує унікальні призи для лауреатів сезону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fpl.ua/ukr/news/news_fpl/1653.
9. Національний музей історії України. – Фонди. – Колекційний опис №789. – «Спорт» (Футбольний клуб «Динамо» (Київ)).

Т. О. Пшенична

ПОШУК БРАТСЬКОЇ МОГИЛИ ІЗ ЗАТОПЛЕНОЇ ТЕРИТОРІЇ

Друга світова війна, яка полум'яною ходою пройшла по українській землі понад 70 років тому, донині залишається доленосною подією для сотень тисяч співвітчизників та громадян інших країн. Вона завдала не лише болю й страху кільком поколінням та знищила матеріальні цінності народів, а й забрала мільйони життів і зруйнувала найважливіше – родини. Проте відновлення сімейних зв'язків і з'ясування істинної долі близьких є життєвою потребою багатьох людей. Підтвердженням цієї думки є рядки з листів-запитів, які щоденно надходять до Національного музею історії України у Другій світовій війні (м. Київ): «Дуже хочу, щоб мої діти та онуки знали про мого загиблого батька більше, ніж я...», «Значення роботи, яку Ви виконуєте, дуже важко переоцінити. Я сподіваюся, що Ви зможете знайти хоч якусь інформацію про мого прадіда...», «Звертаюся до Вас як до

останньої інстанції у розшуку мого діда...», «Мені соромно, що я досі не знаю, де могила батька. Діти мої вже дорослі, своїх мають дітей. Може, хоч вони навідалися б на могилу дідуся...» тощо [2; 3; 4; 5].

Співробітники музею започаткували науково-дослідний пошук інформації про полеглих за оригінальними матеріалами Документального фонду музею, Інтернет-ресурсами та іншими історичними джерелами. Авторка вже порушувала проблемні питання про встановлення місць упокою загиблих воїнів й алгоритм певного музейного дослідження [7]. Раніше оприлюднений метод пошуку «по однополчанах» допомагає і в тих випадках, коли потрібно знайти могилу воїна, похованого в населеному пункті, якого нині немає на карті України.

Прикладом зазначеного дослідження може стати пошук місця поховання **Федора Івановича Гвозданова**.

До науковців звернулися співробітники районного військкомату з типовим, на перший погляд, запитом щодо уточнення інформації про місцезнаходження могили червоноармійця Ф.І. Гвозданова [6]. З'ясувалося, що в родині зберігався документ про загибель, у якому зазначалися дата смерті й місце поховання – 5 жовтня 1943 р., с. Зарубинці Київської області. Однак коли рідні вирішили відвідати могилу, вони наштотувалися на серйозну проблему – на карті Київської області такого населеного пункту не виявилось...

Для встановлення істини пошуковцям потрібно було відповісти на ряд запитань, зокрема: у якій частині служив розшукуваний, у якій могилі він був похований – в індивідуальній чи братській, яка причина зникнення населеного пункту?

У похоронці на Ф.І. Гвозданова, копію якої надав запитувач, не було жодної відповіді, тому що була виписана задовго після війни – 10 лютого 1948 р. і надійшла до родини з Управління обліку втрат, а не з військової частини, у якій служив розшукуваний. Крім того, розпочавши роботу, дослідники зіткнулися з додатковою перешкодою – списки загиблих воїнів, похованих на території с. Зарубинці Григорівської с/р Переяславського (з 1946 р. – Переяслав-Хмельницького) району, в музей на зберігання взагалі не передавалися. Єдиний наявний у фондах матеріал – це листування щодо обліку військових поховань Переяславського РВК. Згідно з щомісячними звітами РВК у с. Зарубинці були зареєстровані три могили часів Другої світової війни, в яких покоїлися 416 бійців, але прізвища їхні не зазначалися.

Потрібно було опрацювати всі загальнодоступні електронні ресурси, насамперед сайти Об'єднаної бази загиблих воїнів Великої Вітчизняної війни (www.obd-memorial.ru) та банку документів про нагородження військовослужбовців «Подвиг Народу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» (www.podvignaroda.ru). Завдяки знайденим на цих сайтах документам науковці з'ясували, що Федір Іванович Гвозданов був шофером у складі 24-ї гвардійської окремої важкої гарматної артилерійської бригади 27-ї армії Воронезького фронту [1]. Відомо, що ця армія наприкінці вересня 1943 р. була перекинута на Букринський плацдарм, військові дії на якому донині називають найтрагічнішими в історії визволення столиці України в 1943 р. За підрахунками науковців, упродовж 1,5 місяця боїв на цій землі загинуло від 200 до 400 тис. бійців, серед яких був і Федір Іванович Гвозданов. Його поховали разом із чотирма однополчанами в братській могилі в с. Зарубинці Переяслав-Хмельницького району Київської області. Однак через 25 років у зв'язку з будівництвом водосховища Канівської ГЕС десятки сіл, зокрема с. Зарубинці, були затоплені...

Під час пошуку співробітники музею звернули увагу на коротенький запис в Журналі обліку братських могил Переяславського району, згідно з яким в одній із трьох братських могил у с. Зарубинці був похований Герой Радянського Союзу (далі – ГРС) лейтенант Олександр Іванович Алексєєв. Це була важлива «зачіпка», адже відомо, що в кожному військкоматі документи щодо Героїв обов'язково зберігалися в окремих справах, а будь-яка інформація стосовно ГРС ретельно виокремлювалася і вносилася майже в кожний звіт місцевого РВК.

Завдяки кропіткому перегляду справ, у яких містилося листування між військкоматами, науковці знайшли супровідний лист військкома Переяслав-Хмельницького РВК, в якому зазначалося, що «всі матеріали з обліку військових могил с. Зарубинці передані до Канівського військкомату Черкаської області» [8].

Після опрацювання справ Канівського РВК та відомостей про Героїв Радянського Союзу музеологи встановили, що могила лейтенанта О.І. Алексеєва значиться на меморіальному кладовищі в с. Григорівка Канівського району Черкаської області. Беручи до уваги той факт, що під час перепоховання полеглих бійців майже неможливо було ідентифікувати останки однієї конкретної людини серед інших захоронених у братському похованні, стало зрозуміло, що могили перенесли повністю, тобто перепоховували разом прах усіх загиблих.

Останнім кроком у цьому пошуку могло стати опрацювання списків військово-службовців, похованих у с. Григорівка, проте їх, на жаль, також у музей не передали. Не містяться вони й на відомому сайті Об'єднаної електронної бази загиблих воїнів Великої Вітчизняної війни (www.obd-memorial.ru). Утім пошуковці сподівалися на інші Інтернет-ресурси, на яких викладені фото пам'ятників та військових поховань. Так, на сайті Електронної бази даних Книги Пам'яті України (www.memoory-book.com.ua) були знайдені фото військового кладовища в с. Григорівка Канівського району Черкаської області. На меморіальній плиті однієї могил науковці знайшли імена полеглих бійців 24-ї гв. окремої важкої гарматної артилерійської бригади, які загинули 5 жовтня 1943 р. Серед них було прізвище і Федора Івановича Гвозданова.

Представлена історія пошуку не тільки актуалізує науково-дослідну роботу співробітників Меморіального комплексу, а й вкотре демонструє, що лише ретельний аналіз документів, вміння зіставляти знайдену інформацію та відповідальне ставлення до пошукової роботи допомагають зберегти пам'ять про кожного учасника Другої світової війни й відновити історію власної країни.

Список використаних джерел

1.Донесення № 49770 від 23.11.1943р. про безповоротні втрати 24 гв. отпабр.– www.obd-memorial.ru. 2.Книга вхідної кореспонденції національно-дослідного відділу військових втрат України Національно музею історії України у Другій світовій війні (далі – НДВ.– НМІУДСВ).– Вх. № 31/2014 р. 3.Там само. – Вх. № 50/2014 р. 4.Там само. – Вх. № 88/2014 р. 5.Там само. – Вх. № 99/2014 р. 6.Там само. – Вх. № 242/2014 р. 7.Пшенична Т. О. «У пошуках могили однополчанина... (на підставі запитів про з'ясування долі загиблого бійця) // Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Збірник матеріалів II Всеукраїнської наукової конференції. 24–25 березня 2017 р., м. Дніпро. Частина I / Наук. ред. О.Ю. Висоцький.– Дніпро: СПД «Охотник», 2017. – С. 171 – 172. 8.Супровідний лист військкома Переяслав-Хмельницького РВК військкому Київського ОВК до списків загиблих воїнів, захоронених на території Григорівської сільради. – Фонди НМІУДСВ.– Київська обл., Переяслав-Хмельницький РВК.– Поховання.– Спр. № 9.

В. П. Ругаль

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЗІ ВСТАНОВЛЕННЯ ДОЛІ ЗАГИБЛИХ ВОЇНІВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

XX століття увійшло в історію як епоха світових війн. Непоправної шкоди для світової спільноти завдала Друга світова війна, яка забрала десятки мільйонів людських життів. На жаль, серед тих країн, що зазнали найбільших втрат, – Україна, яка дотепер не може назвати точної цифри жертв війни. Утім, робота в цьому напрямі не припиняється, науковці повсякчас відкривають нові джерела чи виробляють нові підходи до роботи із наявними ресурсами. У пропонованій роботі на прикладі Дніпропетровської області зроблено спробу показати відомі на сьогодні джерела з встановлення людських втрат.

Безперечно, основним джерелом, яке допомагає встановити втрати, є донесення бойових частин, які складали відповідно до наказу народного комісара оборони СРСР № 138 від 15 березня 1941 р. та наказу заступника народного комісара оборо-

ни СРСР № 023 від 4 лютого 1944 р. [9]. Так, було встановлено, що командування взодів, рот та батальйонів мали щодня подавати дані про втрати, на основі яких штаб полку через кожні 3–5 днів складав донесення для штабу дивізії чи бригади, які своєю чергою через кожні 10 днів подавали інформацію на загиблих та зниклих безвісти до штабу армії, останній зведені списки кожної декади місяця надсилав до Генерального штабу Червоної армії. У донесеннях зазначалася вся наявна інформація про загиблого воїна – прізвище, ім'я, по батькові, місце народження та призову, дата загибелі та місце поховання, адреси рідних. Оригінали цих документів зберігаються в Центральному архіві міністерства оборони Російської Федерації (далі ЦАМО). На сьогодні значна частина цих документів розміщена у вільному доступі в мережі Інтернет [7]. Потрібно зазначити, що, крім донесень військових частин, на сайті також розміщені інші документи, зокрема: свідчення однополчан, анкети-запити з розшуку, списки звільнених чи померлих у полоні, та ін.

У ході бойових дій багато загиблих воїнів дніпропетровщини були нагороджені медалями та орденами. Оригінали нагородних документів зберігаються в ЦАМО, з більшістю з них можна ознайомитися завдяки загальнодоступним електронним базам даних [10].

На території України зберігаються вторинні документи з обліку загиблих – сповіщення про загибель, списки зниклих безвісти, алфавітні книги сповіщень, що надійшли та книги обліку вручених повідомлень про загибель, листування щодо поршуку полеглих. Ці документи відповідно до наказу міністра оборони СРСР № 0215 від 15 листопада 1975 р. мали б зберігатися впродовж 75 років у військкоматах [3, арк. 50]. Та, як виявилось, не в усіх військових комісаріатах вони зберігалися в належному стані, а в деяких їх навіть не було.

Згідно рішеннями та розпорядженнями міністра оборони України та начальника Генерального штабу Збройних сил України, виданими впродовж 2006–2012 рр., співробітники Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс отримали з військових комісаріатів України понад 9 тис. справ [1].

На сьогодні з військкоматів Дніпропетровської області в музей передали 531 справу [11]. Перші справи у кількості 271 одиниці надійшли до музею в листопаді 2006 р., переважно це були сповіщення про загибель та списки зниклих безвісти. Документи передали відповідно до рішення міністра оборони України від 22 червня 2006 р. №6460/з та розпорядження начальника штабу – першого заступника Командувача Сухопутних військ Збройних сил України від 01 серпня 2006 р. № 116/2/2/9386 [1].

Під час вивчення отриманих артефактів науковці музею дійшли висновку, що фонд зі сповіщеннями про загиблих не є вичерпним, оскільки бракує інформації яка б розкрила історію надходження сповіщень у період війни чи історію пошуку рідними загиблих воїнів. Такі відомості зберігалися в книгах обліку отриманих та виданих сповіщень, справах із листуванням щодо розшуку загиблих бійців. Після чергових звернень керівництва Меморіального комплексу до командування Збройних сил України було видано низку розпоряджень, на підставі яких військові комісаріати мали знову перевірити свої фонди та виявлені відповідні матеріали передати до музею. У такий спосіб військові комісаріати Дніпропетровської області додали ще 260 справ [1].

На жаль, не всі військкомати передали в повному обсязі необхідні документи. Причини – різні: в одних установах документи не збереглися, в інших за невідомих обставин були передані до обласного архіву, доволі часто «сліди» даних документів втрачалися через об'єднання військових комісаріатів.

Зібрані документи є основою для створення всеукраїнської бази загиблих воїнів, яка вже створюється в музеї.

Важливим джерелом для встановлення втрат Дніпропетровщини на фронтах

Другої світової війни є Книги Пам'яті України. Дніпропетровська область [6]. На сьогодні громадські організації на основі друкованих книг розробили інтернет-проект «Книга Пам'яті України. Електронна база даних», до якої вже внесено дані на 613 загиблих воїнів із м. Дніпра та 16 678 з Дніпропетровської області. Наповнення бази триває [9].

Отже, можна ствердно констатувати, що на сьогодні для дослідників з питань встановлення людських втрат Дніпропетровщини на фронтах Другої світової війни джерельна база є достатньою. Звісно, її вивчення потребує часу, та й навряд чи поставить «крапку» в питанні людської жертвності ...

Список використаних джерел

1. Акти приймання-передавання справ з документами про загиблих військоматами Дніпропетровської обл. України до Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі НМІУДСВ) // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ. 2. Всеукраїнська база загиблих. – Дніпропетровська область. 3. Галузевий державний архів Міністерства оборони України – Ф. 4370. – Оп. 45747. – Спр. 1. – 246 арк. 4. Документальний фонд з обліку полеглих воїнів [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.warmuseum.kiev.ua>. 5. Книга Пам'яті України 1941–1945. Електронна база даних [електронний ресурс] // Режим доступу: www.memory-book.com.ua. 6. Книга Пам'яті України. Дніпропетровська обл. Т. 1 – 12 / Гол. ред. кол. І.О. Герасимов (керівник) та ін., обласна ред. кол.: О.С. Федосєєв (керівник). – Дніпропетровськ: Січ, 1993–1997. 7. Обобщенный банк данных о защитниках Отечества [електронний ресурс] // Режим доступу: www.obd-memorial.ru. 8. «Память народа» [електронний ресурс] // Режим доступу: <https://pamyat-naroda.ru>. 9. Приказы Народного Комиссара Обороны СССР [електронний ресурс] // Режим доступу www.soldat.ru. 10. Электронный банк документов «Подвиг народа» [електронний ресурс] // Режим доступу www.podvignaroda.ru. 11. Фонди НМІУДСВ – Тф-5221 – 5240.

С. К. Сімонов

ТВОРЧІСТЬ ФЕНІ ДМИТРІВНИ ПУСТОВОЇ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДИСИДЕНТСЬКОГО РУХУ 60-80-х РОКІВ

Сучасні події на Сході України актуалізували проблему самоідентифікації населення Донеччини. Існує необхідність з'ясувати історичні особливості процесів становлення культурного та суспільного середовища регіону, з'ясувати зміст ідейних переконань його культурно-політичної еліти. Одним із найважливіших періодів формування українського культурно-політичного середовища на Донеччині був дисидентський рух середини 50-х – початку 80-х років ХХ ст. Яскравою представницею цього покоління української інтелігенції була відома дослідниця, педагог, публіцист, викладач Донецького університету Феня Дмитрівна Пустова.

Становлення Фені Дмитрівни Пустової як науковця відбувалось в наприкінці 50-х – на початку 60-х років. 60-80-ті роки – це період її найбільш плідної наукової, педагогічної та громадської діяльності. В українській історії цей час позначений формуванням та розвитком руху опору української інтелігенції тоталітарному режиму, який в сучасній історіографії окреслюється термінами «шістдесятництво» та «дисидентство» [2]. Діяльність Ф.Д. Пустової як представника цього руху реалізовувалась переважно в сфері культурного дисидентства, хоча її наукові та публіцистичні праці можуть служити основою для дослідження розвитку політичних ідей українського дисидентства також [4].

Зокрема, працюючи викладачем Донецького університету, вона відмовлялась брати участь в адміністративному тиску на студентів, що вивчали та розповсюджували працю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація», через що мала великі проблеми в своїй науковій діяльності [1]. Безпосередніми були її контакти з В. Стусом та І. Світличним. Разом з В. Стусом вона проводила дослідницьку роботу над збіркою І. Франка «Зів'яле листя» [3]. В її наукових працях, що вийшли того часу, наполегливо проводилась ідея своєрідності української культури. На відміну від багатьох тогочасних науковців, вона не зраджувала заради політичної

кон'юнктури дослідницькій етиці – так, її посилення на Д. Донцова в дослідженнях творчості І. Франка викликали незадоволення радянського керівництва та заборону публікувати деякі її твори. Взагалі, як вона згадувала, з 1966 по 1990 рік вона перебувала під наглядом КДБ [1]. Не входячи до структурованих організацій українського дисидентського руху, вона цілком поділяла його ідеали та намагалась в своїй викладацькій діяльності прищеплювати студентам почуття громадянської відповідальності та патріотизму. Під час роботи у Донецькому університеті Ф. Д. Пустова опікувалась проблемами розвитку національної свідомості студентів в умовах посилення процесу русифікації в Донбасі. На цих проблемах неодноразово наголошувала на засіданнях рад факультету, на сторінках журналу «Українська мова і література в школі», на лекціях в Донецькому інституті підвищення кваліфікації, під час безпосередньої викладацької праці [4].

Серед вихованців Ф. Пустової є і письменники: І.О. Білий, В.В. Оліфіренко, Ю.Т. Доценко; і доктори наук: завідувач кафедри теорії літератури Луганського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка О.А. Галич, завідувачі кафедр Донецького національного університету А.П. Загнітко та В.А. Просалова; і кандидати наук: В.Д. Познанська, М.В. Бородінова, С.О. Водолазька, О.В. Кузьменко, О.С. Бердник, І.А. Ярошевич, Т.М. Сабельникова, Г.М. Глушкова; і вчителі М.О. Кириченко, Г.М. Стельмах, О.С. Овчаренко, Т.В. Остапенко, Н.М. Пашенко, Т.І. Бобришова та багато інших, що працюють у різних населених пунктах Донеччини і пам'ятають її уроки [3].

Протягом всієї своєї наукової діяльності Ф.Д. Пустова не лише плідно працювала в галузі філології та педагогіки, але й мала чітко сформовані погляди на національну історію та роль лідера в суспільно-політичному процесі. Її ідеалом державності була незалежна соборна Україна, побудована на принципах національних та загальносвітових духовних цінностей та органічно вписана в загальносвітові культурні й суспільні процеси. Відповідно ключова роль в розвитку держави відводилась нею національній інтелігенції, яка має обов'язок жертвовного служіння власному народу. Дослідниця однозначно засуджувала колоніальний режим Російської імперії та тоталітарну політику Радянського Союзу по відношенню до України. Ці погляди в цілому збігались із ідеологією більшості представників українського руху опору середини 50-х – 80-х рр. ХХ ст., проте Ф.Д.Пустовою було розроблено й своєрідну концепцію спадкоємності в розвитку національної культури від середини ХІХ до кінця ХХ ст., причому єдиний ідейний зміст цієї культури поєднувався із специфічними формами її реалізації в діяльності національної культурної еліти.

В багатогранній діяльності Ф.Д. Пустової значне місце займає послідовна праця із дослідження й популяризації творчості яскравих представників української культури на Донеччині – В. Стуса, В. Гайворонського, М. Шаповала, важливе місце в її науковій праці займало дослідження творчості О. Тихого [5, 6, 7, 8]. Неодноразово Ф. Пустова підкреслювала, що повернення із забуття імен діячів українського руху опору 60-80-х рр. має важливе значення для формування патріотизму в українському суспільстві, розвитку національної культури на Донеччині, для процесу державотворення в Україні в цілому.

Незважаючи на те, що Ф. Пустова не брала безпосередньої активної участі в правозахисній та опозиційній діяльності українських дисидентів, вся її наукова, педагогічна та публіцистична діяльність свідчить про те, що вона була однією з тих, хто підтримував дисидентський рух в Україні, а з часів проголошення української незалежності й до кінця свого життєвого шляху вона стає активним дослідником та популяризатором спадку видатних представників руху опору радянському тоталітаризму на Донеччині. Виховуючи в традиціях патріотизму і національної гідності своїх студентів, Ф. Пустова сприяла поширенню ідей, які в цілому співпадали із змістом українського дисидентства. Подальші дослідження в цьому напрямку мо-

жуть дати додатковий матеріал для вивчення історії дисидентства на Донеччині.

Список використаних джерел

1. Автобіографія Фені Дмитрівни Пустової / Фонди Костянтинівського краєзнавчого музею.
2. Баклашова Т.М. Специфіка українського дисидентського руху на Донбасі // *Краєзнавство і учитель* – 2016: Тези доповідей міжнародної наукової конференції. – Х.: Колегіум, 2016. – С. 8-9.
3. О. Бердник. Світлій пам'яті вчителя // *Донеччина*. – № 45(15537), 2010. – С.3.
4. Пам'яті Пустової Фені Дмитрівни – літератора, вченого і педагога // *Провінція*. – 8 червня 2010.
5. Пустова Ф. Деякі особливості образного мислення Микити Шаповала // *Донецький вісник Наукового Товариства ім. Т. Шевченка*. – Т. 19. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2007. – С. 93 – 103.
6. Пустова Ф. Естетична функція міфологічних образів у творі «Мерехтливі зорі» В. Гайворонського // *Донецький вісник НТШ*. – 2008. – Т. 23. – С. 38-44.
7. Пустова Ф. Олекса Тихий – педагог // *Україна козацька*. – № 23-24(165-166), грудень 2011. – С.6.
8. Пустова Ф. Хто ж такий Олекса Тихий? // *Слово Просвіти*. – 2009. – 22.01

Н. С. Філатова

У СВІТІ ЛЮДЕЙ ЖИТТЯ І СМЕРТЬ МАЮТЬ КОНКРЕТНЕ ЛЮДСЬКЕ ОБЛИЧЧЯ...

Весняними днями, що настають за тиждень після Великодня, українські родини традиційно збираються на кладовищах, щоб пом'янути померлих та загиблих родичів. Із давніх часів тризна спонукає українців підтримувати зв'язки між поколіннями, адже під час цього обряду демонструється глибинне усвідомлення дійсності, праведність, гідність та звитяга загиблого або померлого, стверджується вічна перемога життя над смертю.

На жаль, установлення долі воїна, який загинув під час Другої світової війни, не було пріоритетним завданням для радянської держави ніколи: ні по закінченні війни, ні під час так званих «відлиги» чи «перебудови», як, власне, і збереження народу ніколи не було пріоритетним завданням для будь-якого уряду. Тому, з одного боку, солдати й офіцери минулої війни були визнані звитяжцями, а з другого – мільйони їх були поховані невідомими, з мовчазної згоди суспільства залишились у мороці забуття. Радянські люди змирилися з тим, що документи, пов'язані з війною, зберігалися під грифом «Таємно». У повоєнний час у СРСР не було жодної установи, яка б не мала документальних свідчень, причетних до воєнних подій, однак більшість із них були засекреченими, громадяни не мали доступу до користування ними. Ті документи, що не потрапили до державних архівів, зберігалися у військкоматах.

Україна – єдина з пострадянських країн, яка забезпечила передавання документів з обліку втрат військовослужбовців РСЧА 1939 – 1945 рр. із усіх військкоматів до Національного музею історії України у Другій світовій війні на довічне державне зберігання, де був створений спеціальний Документальний фонд. Із 2007 р. він є найбільшою у країні базою для встановлення долі загиблих воїнів. Упродовж 10 років триває пошук інформації про військовослужбовців, зв'язок із якими обірвався в роки війни; установлюються долі воїнів, про яких рідним нічого не було відомо; знаходяться і підтверджуються документально місця поховання полеглих.

Чи потрібна нині така робота суспільству? Відповідь на це питання впливає з кількості запитів, які мало не щодня надходять до музею. Лише в 2016 р. було опрацьовано та надано відповіді на 760 запитів, які надійшли від мешканців Австралії, Азербайджану, України, Білорусі, Ізраїлю, Казахстану, Канади, Киргизстану, Литви, Молдови, Німеччини, Росії та США [5, 124].

«Я знайшов інформацію про свого прадіда... Хотів би дізнатися, де був похований Магда Іван Терентійович, 1914 р. н. Будь ласка, допоможіть, на Вашу відповідь чекає моя бабуся, яка кожною божою дниною дорожить!» – написав запитувач із м. Запоріжжя в серпні 2016 р. Науковцям удалося встановити, що сержант Магда І.Т. помер від ран 27 березня 1944 р. і був похований у с. Троїцьке Вознесе-

нського району Одеської (нині Миколаївської) області. Після війни останки загиблих воїнів були перепоховані у братській могилі, яка знаходиться в с. Актове Трикратської сільської ради Вознесенського району Миколаївської області. Утім, не все було просто в цій історії [2].

Під час пошуку відомостей у загальнодоступній електронній базі виявилось кілька людей, які мали однакові прізвище, ім'я та по батькові, але різні дати народження – 1904 і 1914 рр. У цих військовослужбовців збігалися й інші дані: військомат призову (Томаківський РВК Дніпропетровської області), військове звання (сержант, молодший командир), адреса проживання родини (с. Настасівка Томаківського району Дніпропетровської області), прізвище, ім'я, по батькові дружини (Магда Марія Костянтинівна) [4]. Відомо, що воїн 1914 р. н. був призваний до лав Червоної армії 1 серпня 1941р., а 25 серпня 1941р. зник безвісти. Насправді ж він потрапив у оточення, був звільнений, проте в документах не значилося, ким і коли саме. Головне – залишився живим. Це була перша хвиля мобілізації, що збігалася з оборонними боями, відступом та оточенням значної кількості радянських військ. Виходячи з того, що до кінця жовтня 1941р. Дніпропетровська область була повністю окупована гітлерівцями, ці відомості відповідали дійсності.

Воїн 1904 р. н. був мобілізований після визволення від гітлерівців 3 лютого 1944 р. рідного с. Настасівки. Далі шляхи цих військовослужбовців збіглися: 1008-й стрілецький полк, 266-та стрілецька дивізія, 3-тя гвардійська армія. Наукові співробітники ґрунтовно досліджують джерела й мають правильно тлумачити та оцінювати їх, зважати на рівень достовірності, а також використовувати почерпнуті відомості для відповідного висновку. Визначилися, що зібрана інформація стосується однієї людини – сержанта Івана Терентійовича Магди, 1914 р. н., за плечима якого був призов 1941р., короткі бої, оточення, полон, звільнення з полону, життя в окупації, повторна мобілізація в 1944 р., жорстокі бої і передчасна смерть [3].

На визволеній від гітлерівців території проводилися повторні мобілізації, які стосувалися колишніх радянських військовополонених, оточенців та призовників віком від 17 до 50 років. Вони прибували до армійських запасних полків, де проводилася бойова підготовка. Траплялося, що навчання тривало всього 15 діб. З одного боку, такі дії військових стосовно місцевого поповнення армії були наслідком украй складних обставин на фронті, практики ведення війни під гаслом здобуття перемог незалежно від кількості втрат, а з другого, – продовженням жорстокої сталінської політики щодо людей, які перебували на окупованій території. [6, 39 – 40.] У кінці лютого 1944 р. Іван Магда прибув до 1008-го стрілецького полку 266-ї стрілецької дивізії 3-ї гвардійської армії, яка вела бої у складі 4-го Українського фронту на Дніпропетровському напрямі з ліквідації Нікопольського плацдарму. Упродовж березня 1944 р. 266-та стрілецька дивізія форсувала річки Інгулець і Південний Буг. Під час форсування останньої було поставлене завдання захопити плацдарми в районі сіл Дмитрівка, Рюмівське та Новобілоусівка (нині Миколаївської області). Ширина річки в цьому місці становила 300 м, але через весняну повінь вона досягла шир близько 1 км. Уперше за війну військова частина отримала достатню кількість засобів для переправи: 43 човни, 12 плотів на діжках. Це дозволяло в ході форсування переправити одним рейсом 75 осіб, 3 станкових кулемети і 45-міліметрову гармату [1, 78].

Перша смуга оборони противника проходила околицями населених пунктів Червоний Маяк та Рюмівське. Командир дивізії вирішив головними силами підрозділу захопити плацдарм уночі. Південніше цього напрямку був проведений відволікаючий удар силами 1010-го полку дивізії. Раптовість дозволила захопити плацдарм на західному березі річки. Бійці зарилися в землю й відбивали шалені атаки ворога. Коли бій досягнув межі, почалося форсування річки на головному напрямі силами 1006-го полку, якому вдалося з ходу захопити Рюмівське. Уранці 26 березня зав'язався бій за Червоний Маяк, що полегшило висадку частин 1008-го полку, який атакував цей населений пункт зі сходу. Противник вів жорстокий

артилерійсько-мінометний обстріл захопленого плацдарму і переправ, безперервно контратакував. Увесь день на плацдармі гримів бій. Лише вранці 27 березня 1944 р. за підтримки артилерії і штурмової авіації 1006-й і 1008-й полки оволоділи опорним пунктом Червоний Маяк [1, 79]. У цих боях 26 березня сержант Іван Магда отримав поранення й був доставлений до 295-го окремого медико-санітарного батальйону 266-ї стрілецької дивізії. 27 березня 1944 р. він помер [2].

Люди прагнули якнайшвидшого завершення війни. Тому на межі своїх сил вони вперто йшли вперед. А війна ламала їхні долі, забидала життя. І чи буває війна милосердною, людяною? Мільйонів синів, чоловіків, батьків не дочекалися в українських рідинах. Проте долею прадіда – Івана Терентійовича Магда, цікавиться правнук; історія роду продовжується...

Список використаних джерел

1. Науменко К.Е. 266-я Артёмовско-Берлинская: Военно-исторический очерк боевого пути 266-й стрелковой Артёмовско-Берлинской Краснознаменной, ордена Суворова II степени дивизии / К.Науменко. – М.: Воениздат, 1987. – 144 с. 2. Книга вхідної кореспонденції Науково-дослідного відділу з питань військових втрат України та історичної пам'яті (далі – НДВ) Національного музею історії України у Другій світовій війні. – Вх. № 504 / 2016 р. 3. Книга вхідної кореспонденції НДВ НМІУДСВ. – Вх. № 264 / 2017 р. 4. Обобщенный банк данных о защитниках Отечества [электронный ресурс] // Режим доступа: www.obd-memorial.ru. 5. Пишенична Т. Аналіз науково-дослідницької роботи Національного музею історії України у Другій світовій війні зі встановлення доль загиблих військовослужбовців та виявлення документів про загибель за 2016 рік. / Т. Пишенична // Військово-історичний меридіан. Електронний фаховий журнал – К., 2017. – Вип. 1 – С. 89 – 114. 6. Рибченко Л.В. Радянські військові мобілізації на українських теренах 1943 – 1944 рр. / Л. Рибченко. // Україна. Хроніка визволення: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років» редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К.: Аеростат, 2014. – С. 37 – 47.

С. М. Ховрич

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ОБСТАВИН, В РЕЗУЛЬТАТІ ЯКИХ ВІДБУВСЯ ПРИХІД ДО ВЛАДИ ДЕМОКРАТИЧНИХ СИЛ У 2014 РОЦІ

На тлі прискорення змін в Україні та світі сучасна історична наука намагається виробити нові ефективні методи збору та аналізу наявного матеріалу, аби якомога точніше (без упереджень) сформулювати висновки до тієї чи іншої події. Це ті виклики, на які науковці ХХІ століття мають адекватно відреагувати. У даній статті ми проаналізуємо головні аспекти подій 21.11. 2013 – 22.02. 2014 рр., які увійшли в історію під назвою «Революція Гідності». На сьогодні вже з'явилися в цілому цікаві (хоча і не завжди неупереджені) напрацювання істориків, журналістів, очевидців і т.д. [1–6; 8].

Причини Революції Гідності в Україні: 1) соціально-економічна криза та соціальна напруга в Україні; 2) корупція, яка охопила всі сфери життєдіяльності суспільства; 3) злука державного апарату та олігархату; 4) спроби встановлення авторитарно-корумпованого режиму в Україні; 5) переслідування опозиції та обмеження демократичних свобод громадян; 6) прагнення активної частини української громади до зближення з ЄС; 7) активне втручання у внутрішні справи України з боку РФ.

Передумови Революції Гідності: 1) згорання демократичних перетворень; 2) укладення «Харківського пакту» 21.04. 2010 р. (Україна – РФ) та протести української політичної опозиції; 3) протестна акція представників середнього бізнесу «Податковий майдан» (16.11. – 03.12. 2010); 4) протестна акція оборонців української мови «Мовний майдан» (липень – серпень 2012); 5) резонансний виступ селян смт Врадіївки Миколаївської області проти міліцейського свавілля (30.06. – 03.07. 2013).

Привід: відмова («призупинення») тодішнього режиму від підписання Угоди про асоціацію з ЄС (зокрема, рішення Кабінету міністрів України від 21.11. 2013 р. [7]) та силовий розгін мирних протестувальників у Києві 30.11. 2013 р.

Мета: повалення антидемократичного режиму, євроінтеграція, докорінні суспільно-політичні зміни в країні та відновлення демократичних прав і свобод громадян.

Основні сили протистояння: 1) олігархічно-корумпований режим (адміністративний ресурс, внутрішні війська, формування молодиків сумнівного походження), який підтримала РФ; 2) мирні громадяни, а також громадські об'єднання та політичні сили демократичного спрямування (Всеукраїнські об'єднання «Батьківщина» та «Свобода», політична партія «Удар (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» і т.д.).

Рушійні сили: представники малого, середнього та частина великого бізнесу, студентська молодь, демократична інтелігенція, частина духовенства (передусім Українська Православна Церква Київського Патріархату, Українська Греко-Католицька Церква).

Характер: демократичний, антикорупційний.

Методи та засоби боротьби обох сторін. Протестувальники організовували: мітинги, мирні демонстрації, блокування роботи адміністративних установ (насамперед центральних органів влади). У моменти загострення протистояння активісти зазвичай використовували нелетальні засоби самооборони (дерев'яні щити, бруківка, запальні суміші і т.д.). Силкові структури, з метою приборкання спротиву повстанців, організовували різного роду провокації, а також здійснювали силові методи впливу на останніх з використанням водометів (в мінусову температуру), нелетальних засобів, але також і вогнепальної зброї [1] т.ін.

Особливості Революції Гідності: організація некерованих напіввоєнізованих угруповань активістів (як правило, ці групи називали «самооборона»), перетворення «Майдану» в структуризований напіввоєнізований табір протилежного спротиву, посилення ролі громадських діячів та громадських організацій, відсутність єдиного керівного центру повстання, відсутність погромів з боку демонстрантів майна інших громадян і т.ін., розстріли мирних громадян.

Етапи протистояння:

1) початковий етап (21.11. – 30.11. 2013). «М'який протест».

2) мирний етап (30.11. 2013 – 16.01. 2014). Виникнення ЄвроМайдану (епіцентр зосередження головних антиурядових сил) в центрі столиці. Мирний спротив сотні тисяч громадян в багатьох містах держави. Проведення масових зібрань незгодних (Народні Віче). Репресії проти мітингувальників: арешти, а інколи навіть викрадення та катування громадян. 16.01. 2014 – ухвалення більшістю Верховної ради України «диктаторських законів» (деякі обмеження прав і свобод громадян), що викликало черговий сплеск невдоволення громадськості.

3) етап силового протистояння (17.01. 2014 – 22.02. 2014). Штурм урядовими силами ЄвроМайдану. Силовий розгін протестувальників, в т.ч. із застосуванням вогнепальної зброї [1]. «Кривавий четвер» 20.02. 2014 р.: розстріл беззбройних активістів. «Небесна сотня». 21.02. 2014 р. тодішній Президент таки підписав з головними лідерами політичної опозиції «Угоду про врегулювання кризи», яку одразу ж засудив ЄвроМайдан. Зрештою, Майдан висуває владі відомий ультиматум (вимога відставки очільника держави). 22.02. 2014 р. – втеча Президента.

Результат Революції Гідності: повалення антидемократичного режиму та прихід до влади демократичних сил.

Таким чином, нами з'ясовані конкретно-історичні обставини, які спричинили наприкінці 2013 – на початку 2014 рр. масштабні антиурядові виступи, результатом яких стали кардинальні зміни у внутрішній та зовнішній політиці держави Україна, а саме: відновлення демократичних перетворень та схвалення курсу на

Список використаних джерел

- 1.Вишебаба, Павло. Між неволею і незалежністю. 18 – 22 лютого 2014 року / Павло Вишебаба. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2015/02/18/147385/>. 2.Кошкіна, Соня. Майдан. Нерозказана історія [Текст] : головне розслідування подій Революції Гідності / Соня Кошкіна. – Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2015. – 394, [24] с. : фот. 3.Микулинський, Іван. Революція Гідності – Майдан [Текст] / Іван Микулинський. – Чернівці : Друк Арт, 2017. – 800 с. 4.Революція Гідності 2013 – 2014 рр. та агресія Росії проти України [Текст] : наук.-метод. матеріали / Головка Володимир [та ін.] ; за заг. ред. Павла Полянського. – Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – 34 с. : табл., фот. 5.Тараненко, Пилип Миколайович. Те, чого забути не можна [Текст] : спогади українця: від революції Бідності до революції Гідності / Пилип Тараненко. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2014. – 149, [17] с. 6.Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право [Текст] : [монографія] / Укр. асоц. міжнар. права ; [Антонович М. М. та ін. ; упоряд. і заг. ред. Задорожній О. В.]. – Київ : К.І.С., 2014. – 1013 с. 7.Уряд прийняв розпорядження про призупинення процесу підготовки до укладання Угоди про асоціацію з ЄС. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246864953. 8.Щербак, Володимир. Мій Майдан. Революція гідності. Листопад 2013 – лютий 2014 [Текст] : [хронологія подій] / Володимир Щербак. – Київ : ЗН УА, 2015. – 269, [1] с.

М. А. Циганюк

ДЕПУТАТИ І ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ ВІД КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ: ЕТНОСОЦІАЛЬНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ

На початку ХХ ст. значну увагу населення Російської імперії та України привертало до постатей своїх народних обранців. Цей інтерес спостерігається і на сучасному етапі серед політиків, громадян, а також науковців. Дослідженням цієї проблеми опосередковано займалися О. Коник [4], А. Глушковецький [2], В. Милько [5], В. Сичова [8]. Основний акцент у своїх роботах дослідники роблять на загальній характеристиці депутатського корпусу від українських губерній та міст або ж приділяють увагу окремому регіональному депутатському складу. Тому метою статті є характеристика етносоціального та політичного складу послів від Катеринославської губернії. Методологічною основою статті став метод просопографії, який дозволив здійснити комплексний аналіз депутатського корпусу в І Державній думі від Катеринославщини.

За Положенням про вибори в І Державну думу від Катеринославської губернії і міста Катеринослав обрано 10 депутатів, 9 з яких по губернії і 1 – від м. Катеринослав. Середній вік депутатів склав 36,8 років. Це були люди з певним життєвим досвідом, сповненні сил і бажання трудитися. Наймолодшим виявився 26-літній Л.Бабенко [4, с.26], а найстаршим – 48 річний М. Шефтель [4, с.28].

Депутати від Катеринославської губернії відзначались високим рівнем освіти: 5 із них мали вищу юридичну освіту, яку здобули навчаючись в провідних навчальних закладах Російської імперії. Зокрема, юридичний факультет Петербурзького університету закінчили М. Шефтель, І. Способний, випускниками Московського університету були М. Земцов та П. Новгородцев, В. Радаков закінчив Харківський університет [3]. Це давало їм можливість активно долучитися до розробки важливих законопроектів. Середню освіту отримав С. Рижков, який закінчив Павлоградське міське училище. Початкову освіту мали 4 депутати: Л. Бабенко [3, с.30], І. Лисенко [3, с.336], О. Возовик [3, с.96], М. Михайличенко [3, с.378]. Однак, відсутність диплому вищого ґатунку не позначалось на їх думській та позадумській клопіткій роботі.

За соціальним станом послів від Катеринославщини були представлені в І Думі 5 селянами (С. Рижков, Л. Бабенко, І. Лисенко, О. Возовик, М. Михайличенко) [7]. З них сільським господарством займалися лише І. Лисенко і О. Возовик, які володіли незначними наділами 4 і 5 десятин землі відповідно. Інші двоє селян-депутатів

працювали робітниками на рудниках, заводах регіону, а третій вчителював. Другу соціальну групу складали 4 дворянина. За професійною ознакою вони розташувались так: М. Земцов – податковий інспектор м. Маріуполь, П. Новгородцев – професор Московського університету, В. Радаков – голова Славяносербської повітової земської управи, а також присяжний повірений І. Спосібний. Доповнював депутатський корпус від губернії мішанин М. Шефтель, який займався підприємницькою діяльністю.

Аналізуючи національну ідентичність депутатів відзначимо перевагу росіян – 6 осіб, 3 українці і 1 єврей. Такий розподіл не відповідав дійсності. Тому що селяни за походженням часто записувалися росіянами, як наприклад Л. Бабенко, хоча мав українське прізвище [1, с.97-107]. Таким чином питання національної самоідентифікації Катеринославських депутатів залишається відкритим.

Формування політичних симпатій та входження до думських фракцій у депутатів від Катеринославської губернії відбувалося неоднозначно. Зокрема, 5 послів вже на етапі розгортання виборчої кампанії визначилися зі своїми партійними уподобаннями. Так, 4 послы пройшли у І Державну думу як члени Конституційно-демократичної партії (М. Земцов, П. Новгородцев, В. Радаков, М. Шефтель), а І.Спосібний як голова Катеринославського відділу партії «Союз 17 октября». Водночас селянські депутати перебували у політичному пошуку. З початком роботи Думи всі вони ввійшли до Трудової групи та позиціонували себе як активні захисники селян і робітників. Згодом свідомо визначився із своїми меншовицькими поглядами М. Михайличенко увійшовши 12 червня 1906 р. до складу новоутвореної соціал-демократичної фракції.

Таким чином, Катеринославські депутати представляли різні етносоціальні та політичні ідентичності, які в значною мірою відповідали вподобанням виборців під час голосування.

Список використаних джерел

- 1.Бойович М.М. Члены Государственной Думы (портреты и биографии). Первый созыв / М.М. Бойович. – Москва : Изд. тов. Сытина, 1906. – 512 с.
- 2.Глушковецкий А.Л. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії : монографія / А.Л. Глушковецкий. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2010. – 400 с.
- 3.Государственная дума Российской империи: 1906–1917: энциклопедия. – Москва : РОССПЭН, 2008. – 735 с.
- 4.Государственная дума первого призыва. Портреты, краткие биографии и характеристика депутатов. – Москва, 1906. – 112 с.
- 5.Коник О.О, Катеринославські селяни на кафедрі Державної думи Російської імперії (1906 р.) / О.О. Коник // Гілея. – Київ: Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 99. – С. 21-24.
- 6.Милько В.В. Українське представництво в Державній думі Російської імперії (1906-1917): монографія / В.В. Милько. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. – 396 с.
- 7.Первая Российская Государственная Дума : литературно-художественное издание / [под ред. Н. Пружанского]. – Санкт-Петербург, 1906. – 155 с.
- 8.Сичова В.В. Першодумці від Харківської губернії / Сичова В.В. // Вісник Харківського національного університету ім.В.Н. Каразіна. Історія. – Вип.33. – Харків: НМЦ «СД», 2001. – С.172.

І. Ю. Штогрин

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У МІСТОБУДУВАННІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА У 1950–1960 РР.

Івано-Франківськ (до 9 листопада 1962 р. – Станіслав, Станиславів), як і десятки міст та містечок Галичини мали свої містобудівні традиції, які складалися століттями. Це втілення загально мистецьких європейських стилів. Мистецькі течії ХІХ – ХХ ст. знайшли своє відображення в урядових і сакральних спорудах (неоренесанс, необароко, неоготика), окреме місце посіли промислові об'єкти. Однак визначальною ознакою міської архітектури була відсутність чистого стилю – традиційного в той час вільного поєднання різноманітних елементів з класичних архітектурних зразків (здебільшого історизму й еклектики). Так, наприклад, у Станиславові заліз-

ничний вокзал оздоблений елементами мавританського стилю, а вузькі напівкруглі вікна та ребристі колони створили лаконічний та одночасно витончений стиль неоренесансу. У стилі віденського класицизму було зведено розкішну будівлю дирекції залізниць у Станиславові. Тепер це головний корпус медичного університету. Майже вся Австрійська імперія на рубежі століть була захоплена новим стилем – сецесією. Поступово новий стиль запанував у Європі і досяг містечок Галичини. Поєднання романського, візантійського стилів та козацького бароко, що увійшло в історію як український архітектурний стиль (українська версія ар-деко), простежується в споруді монастиря і школи Сестер Василянок в Івано-Франківську.

Початок ХХ ст. сприяв розвитку новітніх конструктивних прийомів і елементів будівництва. Широке застосування сталі та бетону обумовило виникнення нового стилю – конструктивізму. Архітектори почали частіше використовувати нові матеріали і впроваджувати останні досягнення в галузі будівництва. Проектуючи певну споруду, архітектор ставив на перше місце її практичне призначення, використовуючи новий будівельний арсенал конструкцій. Станіславська довоєнна архітектура набула вигляду модернізованого неокласицизму, садибного стилю, ар-деко, частково збереглися романтично-народні тенденції. Архітектура міст увібрала зрізи цілих історичних епох.

Радянський період в історії міста характеризувався своїми відмінними від усіх інших стилів архітектурними рисами та масштабністю забудови. У 1950-х роках радянські архітектори ще використовували у проектах громадських будівель різноманітні елементи прикрас, то на початку 1960-х років ЦК КПРС засудив «украшенчество». Якщо раніше допускалося будівництво споруд з колонами, арками, що у свою чергу вело до подорожчання робіт, то у часи керування партією і країною М. Хрущовим від цього відмовилися. Елементи різноманітних стилів отримали негативне означення – «викрутаси». Радянські архітектори, змушені були переглянути свої попередні підходи і відмовитися від «надмірностей». У руслі нових вимог часу до виконання будівельних робіт – відмовилися й від штукатурки стін, а також мінімальних витрат на благоустрій. Домінуючими стали типові малометражні проекти, які пройшли випробовування у всіх республіках і рекомендувалися для Станіславської області.

Одна з прикмет нового стилю – простір і перспектива. Вулиці міст, сквери, бульвари і парки повинні були «проглядатися». Зайві насадження, масивні паркани були «ні для чого». Загорожі («старі мури»), паркани потрібні були тільки навколо фабрик, заводів (та й то не всіх) і дитячих закладів. Допускалися невисокі паркани у провулках, де не було жилих будинків. Входи до парків, міського озера мали бути відкритими. Високі «старі мури», гушавини дерев, що нагадували щось понуре, віджиле, середньовічне мали поступитися «широким просторам, від яких віє свіжістю, спокоєм, радістю» [2].

Історична забудова м. Івано-Франківська визначалася специфікою економічного і політичного розвитку в минулому. Центральна частина міста згідно «нових підходів» мала «багато недоліків»: надзвичайно щільна забудова в центральному районі, здрібненість кварталів; велика частина території міста з усіма інженерними комунікаціями зайнята малоцінними одноповерховими спорудами. Економічно вигідно було реконструювати ці старі райони – знести «малоцінний» жилий фонд (подекуди аварійний), використовуючи при цьому існуючі інженерні комунікації, ніж виносити забудову за межі міста. Реконструкція цих районів проводилася з розрахунком зменшення щільності забудови, створення зелених масивів. Історичній частині міста внаслідок реконструкції було завдано непоправимої шкоди. Під старою частиною міста існувала велика і дуже розгалужена система підземних ходів.

У перші післявоєнні роки на вулицях висаджувалися в основному тополі з тим, щоб швидше озеленити місто. Реконструкція зелених насаджень не проводилась. На деяких вулицях, скверах виявились загущені посадки, що, по-перше, заважало

росту дерев цінних порід і, по-друге, затіняло будинки. Біля деяких будинків, наприклад, вулиці Франка, Леніна, дерева були посаджені дуже близько до фундаментів будинків. Дерев розрослися, їх коріння стали псувати фундаменти [1].

Київський Державний інститут проектування міст (Діпромiст) у 1955 р. завершив складання генерального плану Станіслава, визначив перспективи дальшого його розвитку. У 1959 р. закінчено планування «промислового району» обласного центру. Згідно радянських архітектурних підходів, було закладено чітке зонування міста. Будівництво і реконструкція мали вестися мікрорайонами з створенням у них розгалуженої мережі культурно-побутових закладів. У той же час, проектувалося винести ряд дрібних промислових підприємств, складських приміщень та інших об'єктів з жилих районів у промислові зони. З метою зменшення інтенсивності автомобільного руху у центрі міста передбачалося винести траси для транзитного транспорту за межі міста, спорудити об'їзні дороги для міського автотранспорту. Одночасно, визначено напрямки у веденні благоустрою і озеленення. У зв'язку із різноплановими змінами в економічному розвитку міста і області, а також у градобудівній практиці, генеральний план потребував певного коректування.

Новий центр міста передбачався залишити по осі старого – «від музею до Бульвару», де концентрувалися адміністративні і торгові об'єкти. Івано-Франківськ розташований між двох річок – Солотвинської і Надвірнянської Бистриць. Корективами генерального плану передбачалося (з перспективою на двадцятиріччя), що за десять років жилі масиви підійдуть до їх берегів. Генпланом передбачалося регулювання водного режиму обох Бистриць і обвалування їх берегів. В ході цих робіт впорядковувалися місця масового відпочинку мешканців міста.

У середині 1960-х років переважали 4–5 поверхові будинки. У 1967 р. розпочато зведення комплексу на Набережній в кінці вулиці Галицької – ансамблю різновисотних споруд. На вулиці Галицькій до будівництва 70-квартирних будинків приступили вже у 1966 р. Одночасно споруджувався комбінат дошкільних дитячих закладів на 280 місць. У 1970-х розпочали будівництво і 9-поверхових будинків на вулиці Куйбишева. Поступово реконструювали і головні вулиці – Радянську, Держинського, Дадугіна. На вулиці Радянській (за залізничним мостом) в 1966 р. розпочалося будівництво 70-квартирних будинків. Обличчя вулиці – Будинок художника – на розі з вулицею Івана Франка (проект архітекторів Л. Лукомської та І. Гриньова), кінотеатр «Космос» та інші. Наступного року розпочалося будівництво 7-поверхового готелю, нового універмагу, будинку профспілок, нової пральні, 7-поверхового приміщення об'єднання «Сільгосптехніка».

Розмаху набирали коопероване і кооперативне будівництво. В 1966 р. розпочалося будівництво 129-квартирного будинку на вулиці Галицькій за рахунок відрахувань ряду організацій. З цією метою було створено кооперативи для будівництва трьох 70-квартирних будинків за кошти індивідуальних забудовників. Економічні розрахунки показали доцільність застосування при благоустрої вулиць крупнорозмірних цементно-бетонних плит. Скільки незручностей і затрат коштів викликали проведення будь-яких комунікацій, коли треба було знімати (руйнувати) асфальтне покриття доріг і тротуарів. Плити ж легко зняти і (ті ж самі) покласти на місце після закінчення робіт.

Нові принципи впроваджувалися й озеленення прибудинкових територій. Замість однорічних квіткових насаджень газонами з групами багаторічних рослин не лише надавало вулицям привабливого вигляду, але й вимагало менше коштів. Все більше уваги приділялося ландшафтній архітектурі, тобто планомірному озелененню міста. Ландшафтний архітектор міста І. Боднарук розробив ескізи площі біля поштамту. Відповідно до нового приміщення поштамту перебудовувалася і площа. Цілком доречними тут були насадження ялин та інших декоративних рослин. В 1966 р. певна увага приділялася вертикальному озелененню будинків. Окремі зразки в місті збереглися, наприклад будинок облвиконкому.

У центрі Івано-Франківська піднявся перший висотний будинок міста – головпоштамт. Його звели так, щоб було видно по всій головній Радянській вулиці. Весь ансамбль будинків, який починався будинком на розі вулиць Радянської і Чапаєва (ательє мод) і закінчувався на схрещенні Галицької та Московської (гастроном «Верховина»), повністю «читався» від вулиці Радянської. Деревонасадження не повинні були закривати твори міської архітектури, а навпаки, підкреслювати їх цікаві, красиві фрагменти.

Всі роботи, зв'язані з благоустроєм, озелененням, зовнішнім убранством міста Івано-Франківська координувалися і контролювалися міською архітектурно-художньою радою, куди входили архітектори, художники, скульптори, спеціалісти по озелененню і благоустрою. Її члени на громадських засадах виконували окремі проекти і брали участь у їх здійсненні. Художня рада приділяла увагу поєднанню на практиці архітектури і декоративно-монументального мистецтва. Зразком такого поєднання монументального живопису з архітектурою може слугувати жилий будинок облспоживспілки на вулиці Галицькій. В цих роботах багато ініціативи проявили художники М. Фіголь, А. Балюк [3].

Таким чином, у радянський період відбулися докорінні зміни у підходах щодо забудови міст, селищ та сіл. Перш за все, були впроваджені нові стандарти, що відповідали соціально-економічній політиці партії – соціалістичній індустріалізації і пов'язаній з нею урбанізації. З введенням в експлуатацію нових будівельних об'єктів виникало питання їх озеленення і впорядкування територій. Колективи підприємств і організацій, всі мешканці на загал не стояли осторонь, а брали посильну участь у цій загальнонародній справі. У «боротьбу за чистоту» в кожному місті, в кожному селищі включались усі жителі. Архітектура міст і селищ набула нових рис.

Список використаних джерел

1. Бабенко Є. Івано-Франківськ впорядковується / Є. Бабенко // Прикарпатська правда. – 9 квітня 1967 р. 2. Гаврилюк Й. На зміну віджилому / Й. Гаврилюк // Прикарпатська правда. – 11 червня 1967 р. 3. Рідного міста зростання // Прикарпатська правда. – 30 листопада 1965 р.

Н. А. Шкода

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОСВІТЛЕННЯ В МІСТАХ КРИМУ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В розвитку сучасної історичної науки в Україні відбувається оновлення методологічної бази. В останні роки популярним напрямком історичних досліджень стала історія повсякденності. Увагу науковців привертають особливості повсякденного життя в окремих регіонах України, в тому числі в Криму. Важливою складовою повсякденного життя міського населення Криму наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. є розвиток системи освітлення.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. мали місце зміни інженерно-комунікаційного устрою кримських міст. Але темпи й хронологія модернізації побуту в містах півострова були різні. Дане твердження стосується такого структурного елементу міської інфраструктури як енергетичне господарство.

У 1859 р. Сімферополь ще освітлювався сальними свічами [5, с. 91]. У той самий період голосні Сімферопольської думи створили дві комісії для вибору кращого способу освітлення. З'ясувавши переваги спиртового й масляного освітлення (з використанням соняшникового масла) та проаналізувавши проекти, члени комісії віддали перевагу газовому освітленню [6, с. 183]. В 1901 р. міській управі було запропоновано замінити 75 газових ліхтарів, що освітлювали центральні вулиці, 42 дуговими ліхтарями, але члени управи порахували, що електричне освітлення обійдеться місту занадто дорого й відклали вирішення питання на невизначений час. Однак, використання газових ліхтарів теж потребувало чималих коштів [6, с. 180].

У 1902 р. був оголошений конкурс на електрифікацію, але городяни, як і рані-

ше, продовжували користуватися газовими лампами: у продажу навіть з'явилися освітлювальні прилади економ-класу [5, с. 119]. До 1908 р. в Сімферополі загалом було встановлено 932 газових ліхтарів (у літню пору додатково запалювалися ще 82 шт.). Усі ліхтарі мали погані пальники, сила світла одного ліхтаря становила від 2 до 19 свічок [6, с. 111].

Централізоване електричне освітлення в Сімферополі з'явилося лише в 1914 р., а в січні 1917 р. з рахунків, оплачуваних міською управою, зникла графа «газові ліхтарі» [4, с. 158]. У тому ж 1914 р. стали відчутними перебої з освітленням міста. Освітлення вулиць Сімферополя електрикою було сполучене й з певними труднощами соціального характеру: лампи розжарювання та окремі деталі (скляні ковпаки, рефлектори, голий мідний провід і т.п.) регулярно викрадалися. Пошук осіб, винних у розкраданні громадського майна, успіху не мав.

Ялта до 1896 р. освітлювалася газом, що надавало атмосфері міських вулиць специфічного запаху. В 1898 р. згорів Ялтинський газовий завод [2]. На місці згорілого заводу передбачалося влаштувати електричну станцію, але ця ідея не була схвалена власниками прилеглих будинків. У 1898 р. з Акціонерним товариством російських електротехнічних заводів «Сіменс і Гальске» був підписаний контракт на освітлення Ялтинського порту та набережної. У цей період в Ялті вже діяли кілька невеликих станцій (портова, міська (для освітлення саду) та 2 приватні, що освітлювали готелі), але згадані об'єкти були малопотужними, давали багато диму й кіптяви та стали джерелом неприємностей для городян, які мешкали в прилеглих районах [3]. Місто відчувало необхідність будівництва нової станції. Для ухвалення правильного рішення при виборі проекту Ялтинська міська дума звернулася до Імператорського російського технічного товариства. Була створена місцева комісія, що прийняла до уваги ці рекомендації та схвалила проект фірми «Вестингауз» [1, с. 253].

Таким чином, процес модернізації в містах Криму в досліджуваний період охопив і систему освітлення, відбувався поступовий перехід на електрику. Інтенсивність цього процесу в головних містах Криму, Ялті й Сімферополі, була різною, але напрямок структурних змін цієї сфери побуту залишався спільним.

Список використаних джерел

1. Ермоленко Л. А., Марголина Р. В. *История городов и сел Крымской области* / Л. А. Ермоленко, Р. В. Марголина. – Симферополь: Таврида, 1974. – Том 1. – 395 с.
2. *Известия Симферопольской городской думы.* – 1898. – № 3 – 4.
3. *Известия Симферопольской городской думы.* – 1903. – № 1 – 2.
4. Надинский П. Н. *Очерки по истории Крыма [в 3-х томах]* / П. Н. Надинский. – Симферополь: Крымиздат, 1951. – Т.2 – 230 с.
5. Успенская В. В. *Симферополь. Историко-краеведческий очерк* / В. В. Успенская. – Симферополь: Крымиздат, 1961. – 198 с.
6. Широков В.А., Доля А. И. *Симферополь. Улицы и дома рассказывают* / В. А. Широков, А. И. Доля. – Симферополь: Атлас-Компакт, 2006. – 252 с.

І. Т. Музичин

СУЧАСНА СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО МІСЦЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ АВСТРО-УГОРЩИНИ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПЕРЕДОДНІ ТА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Проблема зовнішньополітичних планів Росії щодо західноукраїнських територій, її недослідженість, спричинила дискусії щодо висвітлення питань місця краю в політиці царизму. Неоднозначні тлумачення деяких процесів (наприклад, діяльність українофілів та москвофілів, фінансування проросійських сил у регіоні тощо) стають на заваді отриманню відповіді на головне питання – чи були західноукраїнські землі об'єктом експансії Росії? В цьому плані дослідження даної проблематики в розробках сучасних науковців Східної Європи має важливе наукове та суспільно-культурне значення.

Більша частина власне російських дослідників, розглядають суспільно-політичні та культурні процеси на західноукраїнських землях та подають їх у вигідному для російської офіційної пропаганди ракурсі. Йдеться, зокрема, про вчених Н.Пашаєву [37, 38], О.Бахтуріну [3-5], М. Клопову [19-23], І.Міхутіну [34] та ін.

У дослідженнях Олексія Міллера [26–33], напевне, найвиразніше прослідковуються європейські постмодерні традиції. Його монографії та статті яскравий приклад того, як історик, володіючи новітніми методами аналізу джерел, зберігає при цьому інтелектуальну незалежність від кон'юктури міждержавних відносин.

Уваги заслуговують дослідження Марії Клопової, яка цікавилася діяльністю російських дипломатичних служб на східнослов'янських землях Австро-Угорщини на початку ХХ ст. [19–23]. Суттєвим внеском в розробку досліджуваної теми є наукові дослідження ставропольського історика Ігоря Крючкова, який вивчає слов'янський фактор в Угорщині наприкінці ХІХ – в першій третині ХХ ст., зупинившись на етнонаціональному та зовнішньополітичному чинниках [24].

Неославістський рух та взаємодія його з російським урядом знайшов своє відображення на сторінках робіт В. Дякіна [14], Е. Аксьонової [2], В. Хевроліної [45], Е. Серапіонової [39] та інших, які суттєво доповнюють історіографію проблеми. Окремі аспекти даної проблематики знайшли своє відображення в працях О. Айрапетова, В. Зубачевського, А. Ігнат'єва, О. Шелухіна, К. Щацилло [1, 15, 16–18, 47, 43]. Їхні дослідження дозволяють з'ясувати значення імперського розвідувального управління у визначенні зовнішньополітичної програми щодо західноукраїнських земель, позицію вищого військового керівництва з приводу стратегічного курсу Російської імперії.

Статті М. Булахтіна [7, 8], А. Марчукова [25] відображають узагальнюючі тенденції російського бачення проблеми «Російська імперія – Галичина» наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Початком новітніх наукових методів та їх застосування в даній тематичній площині можна вважати, приміром, дослідження Л. Горизонтова [10–12] та Н. Поршневої [38].

Суттєвим недоліком російської історіографії щодо досліджуваної теми залишається ігнорування українського національного руху в Галичині, який став на початку ХХ ст. важливим фактором політичного життя не лише у краї, але й в Австрії і під дією якого проросійські сили на західноукраїнських землях відійшли від активної політичної діяльності.

Представники сучасної молдавської історичної науки, зокрема член громадської організації «Русь» Б. Голик, придністровський дослідник Сергій Суляк, зосереджуються на дослідженні москвофільського руху на західноукраїнських землях, заперечуючи при цьому його фінансування Російською імперією [9; 42–44].

Сучасні польські дослідники дещо опосередковано торкаються проблем австро-російських відносин в контексті західноукраїнських земель. Зокрема, праці історика Збігнева Фраса відрізняються від ряду інших широким спектром джерельної бази та обізнаністю із українською історіографією щодо Галичини [53]. Ставленню австрійського уряду й польських політичних сил до українського питання в 1890–1914 рр. присвячена робота Я. Грuxала «Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne w galicji wobec kwestii ukraińskiej, 1890–1914» [13]. Питання розвитку москвофільства на Лемківщині висвітлював й польський дослідник Пауль Бест. На його погляд, пошук населенням своєї ідентичності і посприяв виникненню цього явища [52].

Формування в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. проросійської орієнтації дослідник Ярослав Мокляк виводить із цілеспрямованої політики російської дипломатії та церковних кіл на перспективу майбутнього захоплення українських земель Австро-Угорщини [35]. На противагу йому, Анджей Земба пропонує взагалі викреслити термін «москвофільство» із наукового обігу, наголошуючи на його зневажливому значенні та замінити на нейтральний «русофіль-

ство» [55]. У контексті діяльності українських і польських політичних угруповань у Галичині на початку ХХ ст. дослідник А. Зелецький охарактеризував позицію москвофілів у краї [56].

Огляд наукової літератури дає підстави зробити висновок, що питання про вплив російського чинника серед українців монархії Габсбургів наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. комплексно не вивчалось. Найбільш численними є дослідження сучасних російських науковців, окремі з яких здійснюють об'єктивні та неупереджені дослідження. Польська історіографія (Ярослав Мокляк, Пауль Бест та ін.) найчастіше розглядає український рух в Галичині та вплив російської суспільно-політичної думки в рамках вивчення «польського питання» в Габсбурзькій імперії.

Список використаних джерел

1. Айрапетов О. Р. Поездка Николая II в Галицию весной 1915 г. и политическая борьба в русских военных верхах / А. Р. Айрапетов // Вестник Московского университета. Серия история. – 2000. – №1. – С. 103–120.
2. Аксенова Е. П. Славянофил А. А. Башмаков о кризисе славянской идеи / Е. П. Аксенова // Славяноведение. – 2001. – № 5. – С. 83–89.
3. Бахтурина А. Ю. Окраины российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914–1917 гг.) / А. Ю. Бахтурина. – М.: РОССПЭН, 2004. – 392 с.
4. Бахтурина А. Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Ю. Бахтурина // Славяноведение. – 2003. – №3. – С. 109–111.
5. Бахтурина А. Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Ю. Бахтурина. – М., 2000. – 263 с.
6. Благодатских И. М. Проекты русско-румынского разграничения в Буковине в годы Первой мировой войны / И. М. Благодатских // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. – М.: Инс-т славяноведения РАН, 2005. – С. 116–131.
7. Булахтин М. А. «С русинами мы можем жить в согласии» / М. А. Булахтин // Родина. – 2008. – № 4. – С. 81–82.
8. Булахтин М. А. К вопросу о взаимоотношениях политических партий в Галиции в начале ХХ / М. А. Булахтин // Славяноведение. – 2008. – № 4. – С. 18–26.
9. Голик Б. Галичане в годы Первой мировой и гражданской войн (О тенденциозном освещении вопроса украинской историографией) / Б. Голик // Русин. – 2005. – № 2. – С. 136–143.
10. Горизонтов Л. Е. «Большая русская нация» в имперской и региональной стратегии самодержавия / Л. Е. Горизонтов // Пространство власти: Исторический опыт России и вызовы современности. – М., 2001. – С. 129–151.
11. Горизонтов Л. Е. Национальные идеи и их геополитические проекции Восточная, Центральная и Юго-Восточная Европа) / Л. Е. Горизонтов // Славяноведение. – 2003. – № 2. – С. 110–115.
12. Горизонтов Л. Е. Украина в зеркале регионалистики / Л. Е. Горизонтов // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. – М.: Инс-т славяноведения РАН, 2005. – С. 3–12.
13. Грuchала Я. Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej (1890– 1914) / J. Gruchala. – Katowice : Uniwersytet Śląski, 1988. – 146 s.
14. Дякин В. С. Национальный вопрос во внутренней политике царизма (начало ХХ в.) / В. С. Дякин // Вопросы истории. – 1996. – №11–12. – С. 39–53.
15. Зубачевский В. А. Политика России в отношении восточных территорий Центральной Европы, 1912–1921 гг. / В. А. Зубачевский // Вопросы истории. – 2009. – № 3. – С.100–110.
16. Игнатъев А. В. Политика соглашений и балансирования (Внешинополитический курс России в 1906–1914 гг.) / А. В. Игнатъев // Отечественная история. – 1997. – № 3. – С. 23–32.
17. Игнатъев А. В. Последний царь и внешняя политика / А. В. Игнатъев // Вопросы истории. – 2001. – №6. – С. 3–25.
18. Игнатъев А. В. Своеобразие российской внешней политики на рубеже ХІХ – ХХ вв. / А. В. Игнатъев // Вопросы истории. – 1998. – №8. – С. 32–43.
19. Клопова М. Э. Внешняя политика России и проблемы Галиции накануне Первой мировой войны (к постановке вопроса) / М. Э. Клопова // Вестник Московского университета: Серия «История», 1999. – № 3. – С. 36–47.
20. Клопова М. Э. Защита на Днестре и Сане: Русское дело и его судьба накануне Первой мировой войны / М. Э. Клопова // Родина. – 2010. – № 3. – С. 88–93.
21. Клопова М. Э. Российские дипломаты о восточнославянских землях Австро-Венгрии в конце ХІХ – начале ХХ вв. / М. Э. Клопова // Четвертый Міжнародний конгрес українців. Історія. – Ч. 1. – Одеса – Київ – Львів. 1999. – С. 301–306.
22. Клопова М. Э. Украинское движение Австро-Венгрии в оценке российской дипломатии / М. Э. Клопова // Славянский альманах, 1999. – М.: Индрик, 2000. – С. 164–175.
23. Клопова М. Э. Украинское движение на восточнославянских землях империи Габсбургов как фактор австро-российских отношений в начале ХХ в. / М. Э. Клопова // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. – М.: Инс-т славяноведения РАН, 2005. – С. 93–113.
24. Крючков И. В. Национальный вопрос в Венгрии в донесениях российских дипломатов накануне Первой мировой войны / И. В. Крючков // Средняя Европа. Проблемы международных и межнациональных отношений ХІІ–ХХ вв. Пам. Т. Исламова / отв. ред. А.С.Стыкалин. – СПб: Алтейя. – 2009. – С. 257–276.
25. Марчуков А. В. Россия, Украина и проблема «русской Галиции» войны / А. В. Марчуков // Вопросы истории. – 2007. – №2. – С. 157–

166. 26.Миллер А. И. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.) / А. И. Миллер. – СПб: Алтейя, 2000. – 260 с. 27.Миллер А. И. Внешний фактор в формировании национальной идентичности галицких русинов / А. И. Миллер // Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика. – М., 1997. – С. 68–74. 28.Миллер А. И. Галиция в системе австро-венгерского дуализма / А. И. Миллер // Австро-Венгрия: опыт многонационального государства. – М.: ИСБ, 1995. – С. 63–71. 29.Миллер А.И.Империя Романовых и национализм: Эссе по методологии исторического исследования / А.И. Миллер. – М.: НЛО, 2006. – 248 с. 30.Миллер А. И. На границах Европы : ансамбль континентальных империй / А. И. Миллер // Средняя Европа. Проблемы международных и межнациональных отношений XII–XX вв. Пам. Т. Исламова / отв. ред. А. С. Стыкалин. – СПб.: Алтейя. – 2009. – С. 27–35. 31.Миллер А. И. Национализм и формирование нации. Теории-модели-концепции: [Сб. ст.] / Рос. АН, Ин-т славяноведения и балканистики, международ. Фонд югослав. исслед. и сотруднич. «Слов. Летопись»; отв. ред. А. И. Миллер. – М. Б.и., – 1994. – 194 с. 32.Миллер А. И. Россия–Украина: история взаимоотношений: [Сб. ст.] / Ин-т славяноведения и балканистики РАН / Отв. ред. А. И. Миллер. – М.: Шк. «Яз. рус. культуры», 1997. – 246 с. 33.Миллер А. Субсидия газете «Слово». Галицийские русины в политике Петербурга / А. Миллер // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л., 2001. – Вип. 9. – С. 332–339. 34.Михутина И. В. Украинский вопрос в России (конец XIX – начало XX века) / И.В.Михутина. – М., 2003. – 287 с. 35.Мокляк Я. Православ'я в Галичині – політичні аспекти // Зустрічі – Zustriczi. – Warszawa, 1990. – Nr 1-2. – С. 147-154. 36.Пашаева Н. М. Галиция под властью Австрии в русской и советской исторической литературе. Библиография / Н. М. Пашаева // Международные связи Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы и славяно-германские отношения. – М., 1968. – С. 295–324. 37.Пашаева Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX – XX вв. / Н. М. Пашаева / Гос. публ. истор. б-ка России. – М., 2001. – 201 с. 38.Пашаева Н. М. Русское движение в Галичине XIX–XX вв. / Н. М. Пашаева // Славянский альманах. – 1998. – М., 1999. – С. 117 – 132. 39.Серационова Е. Карел Крамарж о федерализме и проблемах будущего государственного устройства России / Е. Серационова // Славяноведение. – 2001. – № 5. – С. 77–82. 40.Поришнев О. С. Крестьяне, рабочие и солдаты России накануне и в годы Первой мировой войны / О. С. Поришнев / Ассоциация военно-исторической антропологии и психологии «Человек и война», Российская политическая энциклопедия. – Москва, 2004. – 366 с. 41.Стыкалин А. С. Е. Ю. Сергеев, Ар. А. Улунян. Не подлежит оглашению. Военные агенты Российской империи в Европе. 1900–1914 гг. / А. С. Стыкалин, Ар. А. Улунян // Славяноведение. – 2000. – № 3. – С. 92–95. 42.Суляк С. Русины в период Первой мировой войны и русской смуты / С. Суляк // Русин. – 2006. – № 1. – С. 46–65. 43.Суляк С. Русины: прошлое, настоящее, будущее / С. Суляк // Русин. – 2009. – № 3 (17). – С. 61–70. 44.Суляк С. Русины: уроки трагической истории / С. Суляк // Русин. – 2008. – № 3-4 (13-14). – С. 7–34. 45.Хевролина В. М. Внешнеполитические взгляды славянофилов конца XIX в. / В. М. Хевролина // Славяноведение. – 1998. – № 4. – С. 22–41. 46.Шелохаев В. В. Коренные интересы России глазами ее государственных деятелей, дипломатов, военных и публицистов. Документальная публикация / В. В. Шелохаев // Отечественная история. – 2006. – №2. – С. 161–168 с. 47.Шелухин А. Ю. Разведывательные органы в структуре высшего военного управления Российской империи начала XX века (1906–1914 гг.) / А. Ю. Шелухин // Вестник Московского университета. Сер. 8. История. – 1996. – № 3. – С. 17–32. 48.Шымов Я. Габсбургское наследие Западной Украины / Я. Шымов // Отечественные записки. – 2007. – № 1. – С. 53–61. 49.Шаццло К. Ф. Последние военные программы Российской империи / К. Ф. Шаццло // Вопросы истории. – 1991. – № 7–8. – С. 224–233. 50.Bachmann K. Tło polityczne ekspansji prawosławia na terenie Galicji przed wybuchem i wojny światowej / K. Bachmann // Biuletyn Południowo – Wschodniego Instytutu Naukowego. – № 3. – Przemyśl, 1997. – S. 81-91. 51.Bachmann Klaus «Ein Herd der Feindschaft gegen Rusland» Galizien als Kreisenherd in den Beziehungen der Donaumonarchie mit Rusland (1907–1914). – Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 2001. – 292 s. 52.Best P. J. Moskalofilstwo wśród ludności lemkońskiej w XX wieku // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. – Prace Historyczne. – Zesz. 103. – Krakow, 1993. – S. 143–154. 53.Fras Z. Galizja. – Wrocław, 1999. – 298 s. [Seria «A to Polska własnie»]. 54.Moklak J. Geneza moskalofilstwa wśród Ukraińców galicyjskich // Ibid. 1991. – Nr. 1. – S. 117–125. 55.Zieba A. A. Lemkowie i Lemkowszczyzna w historiografii polskiej // Lemkoie I lemkoznawstwo polskie. – Krakow, 1997. – T. 5. 56.Zielecki A. Ukraińskie i polskie stronnictwa polityczne w Galicji w latach 1900-1908 / A. Zielecki. – Roczn. Nauk.-Dydak. WSP Rzesz. Hist. – 1978. – S. 55-85.

СЕКЦІЯ ІІІ.

ФІЛОСОФСЬКІ ПОШУКИ НА ТЛІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ

О. П. Пунченко

ФИЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В ЕЁ ПАРАДИГМАЛЬНОМ ИЗМЕРЕНИИ

Исследование образования как интеллектуальной составляющей духовного производства общества на всех этапах развития социально-гуманитарного знания выступало в качестве неотъемлемой составляющей его содержания. Основное предназначение образования уже в период его становления заключалось в организации систематизирования и методологии передачи накопленных теоретических знаний человечеством последующим поколениям. Трансляция накопленных знаний и опыта является одной из важнейших задач и научения, и обучения и, собственно, образования, поскольку она обеспечивает бесперебойное их функционирование и воспроизводство в поколениях. Каждое новое поколение должно научиться тому, что умели предки, и в этом – залог выживания его самого, всего общества и человечества. В различные исторические эпохи методология трансляции знаний и опыта, как элементов образовательного акта, модернизировалась, но никогда не выпадала из его структуры. Это позволило философии выделить в содержании образования общее и особенное, устойчивое и изменчивое – все то, что составляет её специфику и содержание на определенном этапе общественного развития, и репрезентировать образование в конкретных парадигмах.

Исходя из дисциплинарной матрицы парадигмы Т. Куна, образование можно репрезентировать как «символические обобщения... задающие способ видения универсума..., ценностные установки..., общепринятые образцы, «признанные примеры» решения конкретных задач [2, с. 30-235], то есть составляют смылосоразмерную «нагруженность» образования. Поэтому есть необходимость дискурса в анналы философии образования, чтобы сформулировать понятие образовательной парадигмы.

Смысл дискурса в образовательные структуры прошлого и современности заключается в исследовании: зависимости трансформационных процессов в образовании от уровня развития научно-информационного производства; эволюции форм передачи знаний субъекту образования; способов обоснования смысловой «нагруженности» образования в различные цивилизационные эпохи; особенностей использования и внедрение в образование современных информационно-коммуникативных технологий. С учетом этих составляющих смылосоразмерной «нагруженности» образования парадигму можно эксплицировать следующим образом. Образовательная парадигма – это объективная, культурно-очеловеченная картина развития и функционирования такого социального феномена как образование, отражающая его проблемное поле, смысловые акценты, а также ценностные конструкторы его бытия, которые составляют в единстве его целостность. Образовательная парадигма – это отражение в сознании субъекта на основе объективного анализа развития социального явления, его особенностей в определенную эпоху, раскрытие внутреннего богатства этого явления в его связях и взаимодействиях с другими явлениями и влияния на их развитие. В этом понятии применительно к образовательной парадигме, должны быть отражены ценностно-мировоззренческие установки, влияющие на формирование субъекта образования как целостной личности, носителя черт и идей определенной эпохи. К ним можно отнести следующее: онтологическое понимание бытия, задающее способ познания универсума, включая и социум; методологические изыскания достижения истины и формирования методологически образованного человека; способы получения, обработки, передачи, накопления и хранения информационных знаний в образова-

тельной системе, вытекающие из необходимости развития как содержания информации, так и приемов и методик обучения.

Исходя из такого понимания образовательной парадигмы необходимо отметить, что складывающаяся и развивающаяся в конкретном типе цивилизации образовательная парадигма должна включать в свое содержание научно-технические, гуманистические и гуманитаристические аспекты, новые методы формирования мировоззрения, отражающие процесс становления субъекта как целостной личности, носителя черт и идей определенной эпохи.

Каждая образовательная парадигма в своём смысловом содержании, опираясь на духовный опыт прошедших цивилизаций требует каждый раз конкретно и творчески сопрягать традиции культуры, научные и технологические новации. Такая стратегия обеспечивает ей уникальную роль формирования интеллектуального капитала и духовного наследия любой цивилизации, ценностей устойчивого развития.

«В этом контексте представляется важным,— отмечает проф. Зеленков А.И. рассмотреть данную проблему выделяя три различные ипостаси философии как уникального феномена культуры, который уже на протяжении более двух с половиной тысяч лет является неотъемлемым компонентом цивилизации... Первую ипостась можно определить как «философия в публичном пространстве социума... Вторая ипостась философии представлена в формах профессионально-академического дискурса и общения... Третья ипостась философии обнаруживает себя как фундаментальный компонент гуманитарного знания, комплексной системы воспитания и социализации личности» [1, с.16].

Эти ипостаси присущи всем парадигмам философии образования. Так, греческая Пайдея заложила основы классического академического образования. Этот тип образования отличался тем, что был ориентирован на формирование универсально развитой личности, способной свободно созидать своё будущее, творчески постигать традиции культуры, создавать новые духовные и материальные ценности. Однако, со становлением феодального общества ипостась философии образования резко меняется, судьба философии образования приобретает не просто специфический, а драматический характер. Она попадает в лоно апофатической и катафатической моделей образования, её востребованность в развитии знания резко снижается, как и падает востребованность философии в целом. Ярким примером служит отношение к философии в России в период господства феодализма. Известно, что по требованию М.В. Ломоносова в Московском университете был организован философский факультет. Однако, в 1850 году по представлению министра народного просвещения князя Ширинского-Шихматова царю Николаю I этот факультет был закрыт, так как по мнению министра «польза от философии весьма сомнительна, а вред очевиден». В западных университетах философия в это время репрезентировала свои идеи в качестве метафизики. Однако, интенция власти по отношению философии в царской России обнаруживала и продолжает обнаруживать себя и сегодня на Украине. Подготавливая элиту общества — докторов философии, министерство образования не может урегулировать процесс преподавания этой дисциплины в вузах, отдавая его на усмотрение ректоратов, где к философии относятся также как Ширинский-Шихматов. Налицо проявление закона отрицания, но на качественно новом уровне общественного развития.

Что же касается второй ипостаси философии образования, то проблема её конституирования в качестве особой формы духовного опыта всегда рассматривалась как проблема профессиональной ответственности и компетенции академического сообщества философов. Сегодня философия образования претендует на то, что именно в её категориальных структурах отражаются наиболее глубинные и существенные основания социокультурной реальности. В современной ситуации философия образования достаточно органично соединяет рациональное содержание классических идей с новыми ценностями и инновационными программами, опре-

деляя формы диалога с наукой и рациональными формами миропонимания.

Что касается третьей вышеотмеченной ипостаси, то философия образования расширила своё влияние на подготовку специалистов за счет союза с педагогикой, психологией, лингвистикой и культурологией. Философия образования рассматривается как стратегический ресурс формирования мировоззренческих основ стиля жизни и культуры мышления. Она, во первых, приобщает обучаемого субъекта к духовному наследию мировой культуры, которое человечество создает уже более 25 веков. И, во-вторых, сложность и неоднозначность задач, с которыми сталкивается современный специалист убеждают в том, что овладеть совокупностью узкопрофильных знаний по специальности сегодня недостаточно, необходимо осмыслить ценностное значение новых и технологий, а это требует системных навыков и умений аналитического мышления, способности решать задачи цивилизационного прогресса с учётом мировоззренческих и социокультурных измерений.

Таким образом, выделенные ипостаси философии образования позволяют с новых позиций подойти к измерению смысло-соразмерной «нагруженности» парадигм этой реальности с учётом прогресса цивилизационного развития человечества.

Список использованных источников

1. Зеленков А.И. *Философия как академический дискурс и образовательный проект* / А.И.Зеленков// В журн. «Философия и социальные науки». -№3.-Минск : БГУ, 2016.- С. 15-24.
2. Кун Т. *Структура научных революций* / Т.Кун.-М.: АСТ, 2002.- 608 с.

Г. Ю. Суріна

ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РЕФОРМИ ОСВІТИ

Сучасна освітня політика в Україні налаштована на серйозне реформування галузі в процесі євроінтеграційного руху. В проєкті нового стандарту української освіти, що зараз створюється, означені орієнтири на формування демократичної освітньої культури, яка передбачає умови для існування не лише фізичної безпеки, а й атмосфери довіри, взаємоповаги, без насильства і дискримінації. Підкреслюється цінність і цілісність людської особистості у трьох важливих сферах, сформульованих тезою «я – відчуваю, думаю, дію». Розуміння людської гідності впроваджується в якості головного концепту демократичної школи, закладаючи *дитиноцентричний підхід*, наріжним каменем якого стає *педагогіка партнерства*. При цьому пильно досліджується і пропонується до впровадження досвід багатьох західних країн, в яких існують успішні системи освіти. Багато положень концепції Нової української школи запозичені саме з іноземного освітнього досвіду [1].

Проте в процесі розробки і формування концептуальних положень Нової української школи не слід, мабуть, забувати й найкращий вітчизняний потенціал, накопичений за роки існування в Україні розвинутої системи не лише педагогічних, а й інших сфер знання, зокрема філософії.

У 2016 р. виповнилось 70 років з моменту заснування Інституту філософії НАНУ імені Г.С. Сковороди. Даній події присвячене окреме число провідного вітчизняного фахового журналу «Філософська думка», в якому підбито певні підсумки існування української філософії протягом означеного періоду. Незважаючи на те, що більша його частина пройшла в умовах радянського ідеологічного тиску, співробітникам Інституту якимось чином вдавалось вже тоді формувати потужну вітчизняну традицію відкритого, не ангажованого, вільного і компетентного інтелектуального пошуку і мислення, уособленого філософією.

Філософські науки, базуючись на засадах раціональності, міркують не стільки про світ існуючий, скільки про належний. Адже раціональність входить у склад провідних норм, що регулюють наше життя і творять добро. При цьому суспільство має бути влаштоване так, щоб індивід міг реалізувати своє внутрішнє багат-

ство. На такі цілі орієнтували колектив співробітників Інституту філософії його визначні очільники ще за радянських часів П.В. Копнін та В.І. Шинкарук. Їх керування ознаменувалося поворотом до антропологічної проблематики, відходом від тогочасного вульгарного онтологізму.

Примушені залишатись в прокрустовому ложі марксистсько-ленінської філософії, мислителі поступово збільшували наголоси своїх досліджень на проблематику «людини», в усій різноманітності її прагнень, сподівань, екзистенційної напруги. П. Копнін, а згодом В. Шинкарук означили необхідність поставити у центр філософської рефлексії проблему людського буття – не якоїсь загальної «людини», а окремої унікальної людської особистості, кожного з нас у власній віковій еволюції. Філософів цікавила людина, яка прагне «бути», а не лише «мати». З такого погляду людський світ означався як сукупність персональних життєвих практик і доль, життєвих світів кожного з власним світоглядом, світорозумінням, світовідчуттям та світосприйманням. Людина визначалась в усій об'ємності її розуму, раціонального та ірраціонального, у прагненні до самоздійснення, самореалізації. Отже у непрості пізньорадянські часи, часи застою, українська філософія складала засади для заперечення установок авторитаризму і тоталітаризму, формування майбутніх гуманістичних позицій.

І це стосувалось не лише філософської антропології, а й інших фундаментальних проблем: етики, естетики, пізнання і питань про передумови пізнання, істини як такої, зрештою – буття в істині. Йшлося також про проблему свободи в різних її варіантах: свободу думки, слова, вчинку; визначення питання меж людської свободи. Визрівала філософська потреба у методологічному осмисленні феномену культури, що призвело до формування української філософії культури як окремої галузі.

Так поступово складалось проблемне поле Київської школи філософії з її світоглядним підходом, увагою до феномену розуміння, до поняття життєвого світу людини.

При цьому постійно досліджувалась історія української філософії, відбувалось звертання до постаті Г. Сковороди. Були визначені такі базові риси української класичної філософії як *антеїзм*, *кордоцентризм* і *екзистенціальність*, з яких перші дві суттєво відрізняють вітчизняну філософську традицію від західних класичних зразків, сприяючи вирішенню такого складного для України питання як національна само ідентифікація [2, с.247].

Отже, Київській філософській школі притаманна розробка філософського концепту «світогляд», «світ людини», який швидко набув популярності, оскільки виявив свою методологічну ефективність у різноманітних за спрямуванням дослідженнях і філософських дисциплінах, незважаючи на певну критику. В Інституті філософії досліджувались такі аспекти світогляду як істина і знання, ідеали, історія, культура, людське буття тощо. Саме світоглядна тематика дала поштовх багатьом новим напрямам філософських досліджень – екологічному, філософії культури, філософській антропології тощо.

В контексті сучасних реформ української освіти можуть бути корисними і заслуговують на увагу концептуальні положення таких славетних імен новітніх українських філософів як П.Копнін, В.Шинкарук, М.Попович, В.Малахов, В.Табачковський, І.Бичко, С.Кримський, Г.Горак і багатьох інших.

Так, наприклад, вже досить чітко означені антропологічно-педагогічні погляди В.Табачковського, ґрунтовані на таких принципах як: 1) неприпустимість уніфікації іншості у плані як особи педагога, так і особистості учня, студента, аспіранта; 2) врахування величезної диференціації людського Я; 3) педагог як персона – оператор комунікації учня зі звіттом культури; 4) виховання як зустріч людини зі світом; 5) драматизм першої та останньої ситуації зустрічі у людському бутті; 6) зустріч як потрясіння, в якому людина мусить зберегти себе; 7) педагог як свого роду повпред: типу соціуму, типу культури, світу дорослих, людства, світу

загалом [3, с.104].

Бачимо, що педагогічні погляди В.Табачковського спрямовані на формування суверенної особистості, підготовку її до всіх можливих, у тому числі й драматичних, випробувань на життєвому шляху, шляху само здійснення як особистості, шляху становлення справжнього громадянина української держави.

Тож, можна стверджувати, що надбання новітньої української філософії становлять один із наріжних каменів європейської дійсності та європейськості як такої, тому її ідеї можуть бути дуже плідно використані в процесі освітньої реформи. Піклування про філософську раціональність, зокрема на підвалинах вітчизняної філософії, в системі нової української школи безумовно сприятиме вихованню і засвоєнню демократичної культури.

Список використаних джерел

1. *Нова українська школа: основи Стандарту освіти.* – Львів, 2016. – 64 с.
2. *Філософія. Курс лекцій: Навч. посіб.* / Бичко І.В., Табачковський В.Г., Горак Г.І. та ін. – К.: Либідь, 1993. – 576 с.
3. *Філософська думка: український науково-теоретичний часопис.* № 6 / 2016.

А. В. Прохоров

ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ О ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОМ СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ СПЕЦИАЛИСТА

Освоение педагогикой постнеклассического типа рациональности сопряжено с переосмыслением всего опыта частной дисциплины, в частности, её знаниевых конструктов. На этом пути в сфере исследований профессионально-личностного становления и развития специалиста актуализируются ряд противоречий проблемы. В том числе продолжения авторской линейки вариативного приложения философских идей в постнеклассических разработках сферы педагогической помощи субъектному саморазвитию [1].

Известно, что понятия становления и развития обычно рассматриваются с психологических позиций. Однако, в реальной действительности их концептное содержание не сводимо только к психологическому формату. Личность индивидуального субъекта формируется подсистемно в неразрывной связи с реалиями окружающего мира. Но та позиционируется в биполярном масштабе двоякой природы, человекоразмерной системе, жизненном комплексе специалиста, подчиняющемся универсальным законам эволюции, самоорганизации систем, закону фрактального саморазвития (А.В. Прохоров). В свете данных идей любой профессионал – прежде всего, лицо, ведущее активный образ жизни в своём динамичном бинарном объёме, внутреннем и внешнем. Без такого контекста реалистичность педагогических исследований снижается. Вот почему тематическое представление следует моделировать в расширенном постнеклассическом ракурсе на основе совокупности методологических подходов. Тогда научная картина рассматриваемого феномена определяется возникновением и изменением объёмного содержания и качества трёхмерного макрообъекта. Его же движение также трёхмерно в масштабе внутреннего и внешнего пространств, вариативно с точки зрения оценочных спектров («положительно-отрицательно», «прогрессивно-регрессивно», «этично-неэтично», «гуманно-негуманно»). И, кроме того, траекторно, нелинейно, бифуркационно.

Продолжая дискурс, уточним, что профессионально-личностным становлением, как неотъемлемой частью развития, стоит считать внутри личностное процессное следствие структурного оформления человекоразмерного комплекса (на определённом жизненном этапе). Динамика самодвижения его фрагментов под действием внутренних и внешних факторов в сложном, противоречивом, конфликтном соприкосновении с окружающим миром и будет влиять на профессионально-личностное развитие специалиста. То есть, на изменения его личностных свойств,

но не только узкопрофессионального, а более широкого жизненного спектра. Говоря конкретнее, процесс профессионально-личностного становления входит в процесс профессионально-личностного развития, по сути, являясь соответственно личностным становлением и личностным развитием человека. Поскольку комплексное саморазвитие траекторно и представляет собой пучок ролевых телодвижений, количество становлений специалиста растёт (специалист-мастер, специалист-семьянин, специалист-гражданин и др.). Отчего усиливается и значение разумной педагогической помощи, защиты, координации, со стороны субъектов внешнего мира и самого профессионала, причём и ситуативного, и тактического, и стратегического содержания. В таком идейном контексте нами выделяются три взаимосвязанных уровня (орбитального характера) предметных процессов.

Процессы первого уровня относятся к сфере общечеловеческого базиса с развитием внутренней составляющей, непрерывным образованием, межличностным общением, досуговыми увлечениями, явлениями правообладания, освоением социально-природной среды, семейным строительством и пр.

Второй процессный уровень отличается этическим, межличностным, профессиональным, семейным и гражданским позиционированием специалиста, формированием его убеждений. Позиционирование является и следствием жизнедеятельности первого уровня, и основанием корректной профессиональной работы. Что особенно актуально в условиях вызовов XXI века. Когда востребованы оперативная реалистическая ориентация в событиях и постоянное осмысление собственной траектории самодвижения в системе общечеловеческих нравственных координат.

Третий уровень относится к непосредственному овладению необходимыми профессиональными компетенциями, деятельностью и средствами. Но совершенствование в профессиональной сфере без наличия ряда хороших успехов первого и второго уровней не приносит персоне должного удовлетворения жизнью. Исключением являются разнообразные случаи стойкой личностной деформации того или иного источника.

Применительно к непрерывной профессиональной подготовке уровневая схема может отражать и личностное «восхождение» специалиста, и возможность его свободного, в том числе «перепрыгивающего», временного перемещения с уровня на уровень, с базисным суммированием жизненного опыта для очередной подвижки. На неё индивид идёт сознательно или бессознательно, планомерно или случайно.

В 2005-2016 годах мы опубликовали ряд работ, относящихся к этому направлению исследований. В них наглядно представлены как стратегия родительской помощи в семье (модель «Телебашня»), так и её креативное применение в непрерывной образовательной деятельности для активного перехода внешних посылов в самопомощь, педагогическую стратегию саморазвития (модели «Растение», «Комплексная склейка»). Итог этой и других апробаций выше изложенного теоретического контента и прикладных разработок подвёл к нескольким выводам. Мешает восприятию информации в новом ракурсе традиционный образовательный «психологизм» видения человека, по сути, отчуждающий его от собственной целостности. Большую перспективную ценность имеют не индивидуально-личностный и узкоспециальный, а личностно-сущностный и широкоформатный педагогический взгляды (более характерные для семейной практики) в образовательных отношениях. Они помогают субъекту легче выстраивать свою природосообразную траекторию жизнедеятельности в образовательном процессе. Корректирующее влияние инновационного смыслового образа профилирует ошибки его жизнедеятельности. В идеале стратегия формирования профессионализма будущего специалиста должна быть связана с педагогическим содействием его сущностной самореализации (с реалистичной целью увеличения её вероятности и быстроты) на всех этапных линиях профессионального становления и развития: семейной – образовательной – узкопрофессиональной. Инновационный постнеклассический конструкт профессио-

нально-личностного становлення і розвитку спеціаліста, як средство суб'єктивно-орієнтованого образования, призван цьому способствовать. Дальнейшие поиски по данной проблематике также актуальны и возможны.

Список использованных источников

1. Прохоров А.В. *Философско-педагогический формат конструкта саморазвития человека // Украина в гуманитарных и социально-экономических измерениях. Материалы II Всеукраинской научной конференции. 24-25 марта 2017 г., г. Днепро. Часть I / Науч. ред. А.Ю. Высоцкий. Днепро: СПД «Охотник», 2017. С. 84-86.*

Пацан В. О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський)

ПЕРСОНАЛІЗМ VERSUS ЕВОЛЮЦІОНІЗМ: ОСНОВНІ ІДЕЇ ГНОСЕОЛОГІЇ ДЖ. Х. ХОУІСОНА

Фундатор «персонального ідеалізму» - оригінальної авторської лінії становлення метафізики особистості, Дж.Х. Хоуісон визначає власну гносеологічну позицію в есе «Межі еволюції» (The Limits of Evolution, 1901) у ході полеміки із концепцією еволюції, яка розглядається мислителем як спроба ствердження всезагального закону розвитку, що руйнує саме когнітивне осердя людської особистості. Характеризуючи «потенціал деструкції», притаманний еволюційній теорії, філософ наголошує: «Її найпалкіші прихильники вже протягом декількох років вимагали, щоб розум самої людини, в якому ця концепція має свої витoki й основу, сповідував свою власну підпорядкованість загальному закону і, відтак, визнав себе просто результатом розвитку від того, що не є розумом, і розглядав усе, що він звик називати своїми найвищими атрибутами - його ідеальність, його почуття обов'язку, його релігію - також як такі, що походять від неідеального, позасвідомого, нерелігійного, а отже в певному сенсі, залежними у своєму бутті від того, що добре було названо «фізичною основою життя» [5, р. 1].

Дж. Х. Хоуісон розпочинає свій розгляд цього «вчення про витoki ментального» із виявлення його генеалогії. Заперечуючи матеріалістичний характер еволюціонізму, філософ визначає його як модус ідеалізму, який набуває двох різних форм – агностицизму і космічного теїзму. Варто зазначити, що перший із термінів, використаних автором «Меж еволюції», був запроваджений у 1869 р. англійським натуралістом Т. Г. Гекслі для визначення власної філософсько-теологічної позиції і в подальшому розповсюдився на вчення Г. Спенсера, У. Гамільтона, Д. Юма та ін. Другий концепт є Хоуісоновим неологізмом, націленим на вираження «широкого» розуміння еволюціоністської моделі світобудови, яке ґрунтується на усвідомленні її співвіднесеності із гегелівським абсолютним ідеалізмом.

У агностичній еволюційній концепції Дж. Х. Хоуісон, насамперед, вбачає заперечення теїстичної основи людської особистості, відкритої у свідочстві Священного Писання про створення людини «за образом і подобою Божою». Співвідносячи те розуміння еволюції, що сформувалося на підвалинах агностицизму, із гранично-комунікативним досвідом, засновник персонального ідеалізму експлікує основний імператив еволюціоністів-агностиків, які вимагають, «щоб Бог нашої знайомої традиційної релігії, всезнаючий Творець, Який бачить у самому початку той довершений фінал, коли діти з Його руки понесуть на собі Його ідеальний духовний образ, і Хто, таким чином, вічно їх Спаситель, зрікся себе на користь Непізнаваного - всюдисущої сили, яка, без сумніву, є іманентною всьому, і чия нездоланна нескінченність йде вперед в постійному розгортанні процесу еволюції, але чия природа і чия кінцева мета назавжди приховані навіть від можливого знання...» [5, р. 1].

«Космічно-теїстична» теорія еволюції, відповідно до її хоуісівської характеристики, не позбавляє людську особу присутності Бога, але стверджує сприйняття Його як знеособленого Трансцендентного Абсолюту, з Яким людина не може встановити міжособистісні стосунки і змушена задовольнитися раціоналістично-

відстороненим розумінням Його як Джерела і доконечної Мети еволюційного процесу. Набуваючи форми космічного теїзму, «філософія еволюції стає ствердним ідеалізмом: теорія Непізнаного поступається теорії Космічного Теїзму, Постійна Сила - Всюдисущому Розуму. Бог робиться іманентним природі, - як безпосередньо присутній у всій неосяжності Всесвіту, як розум кожної людини у її власному тілі. Кожний член у величезному цілому, більш того, кожен атом, уявляється як наповнений Богом, а значить, як буття Бога в тому чи іншому обмеженні, і в тому чи іншому переможному вираженні Його безперервної енергії» [5, р.3]. Відповідно, людська особистість постає лише еволюційною ланкою, однією із тих темпоральних форм самовираження Абсолюту, які через їх недовершеність приречені на зникнення, щоб дати життя більш досконалим. До того ж, на думку Дж. Х. Хоуїсона, постійна присутність над-особового Космічного Розуму навіть у кінцевому житті людини «завжди пригнічує можливість реальної свободи» [5, р.7].

При узагальненні «космічно-теїстичної» форми еволюціонізму автор «Меж еволюції» орієнтується, насамперед, на виявлений ним «філософський консенсус», що означився самим фактом дискусії, у середовищі нео-гегельянців, з приводу того, який конструкт точніше виразить місію Г.Спенсера, здійснену ним при розробці своєї «синтетичної філософії», - «дарвінізований» Гегель чи «гегельнізований» Дарвін» [5, р. 4].

Хоуїсонівське спростування еволюціонізму ґрунтується на такому доведенні обмеженості самого принципу еволюції, що розпочинається у сфері гносеології, де самоусвідомлення людського розуму осмислюється як первинна реальність метафізичного пізнання, яка виступає його самодостатнім критерієм при побудові онтології персонального ідеалізму і розкритті етики інтерперсональних відношень.

Будуючи власну апологію здатності людини пізнавати як інвективу еволюціонізму, Дж.Х. Хоуїсон починає її із формулювання низки «багатопланових» питань, що спонукають до визначення гносеологічного, онтологічного й етичного вимірів еволюційної моделі світобудови в їх співвіднесеності зі становленням людської особистості, яка усвідомлює себе у взаєминах із Творцем. Хоуїсонівська проблематизація еволюції передбачає з'ясування – ствердження чи спростування - її будь-якої обмеженості, обмежень у феноменальному світі, форм подолання цих меж (за їх наявності) та передумов космічно-безперервного розгортання еволюційного руху.

Намагаючись знайти вичерпні відповіді, передусім, у просторі гносеології, де визначаються можливості пізнання еволюції, Дж. Х. Хоуїсон апелює, насамперед, до факту, який характеризує агностичну форму еволюціонізму, але водночас ігнорується ним: «...коли постає питання, чи не має еволюція ніяких обмежень взагалі, виявляється, що ретельні і дійсно кваліфіковані захисники еволюційної філософії найбільш жорстко заперечують безмежний діапазон еволюції» [5, р. 12]. Вони обмежують її сферою феноменів, яка включає як «зовнішній» світ почуттів людини, так і «внутрішній» світ її психічного життя. Таку «локалізацію» еволюційного принципу підтримують і прихильники космічного теїзму, і представники філософії історії (автор «Меж еволюції» має на увазі, насамперед, концепцію І. Канта). Суперечка, як зазначає зачинатель персонального ідеалізму, починається тоді, «коли еволюційна школа починає відносити всю людську або іншу живу природу до царства феноменального, заперечуючи будь-яку ноуменальну реальність живого, навіть як одухотвореної істоти, і розглядаючи навіть людську особистість лише як форму, в якій, як і у всіх інших явищах, проявляється надчуттєвий Ноумен, один і єдиний» [5, р. 14]. Цей погляд поділяють і агностики, й еволюціоністи, і пантеїсти, але заперечують історики філософії. Далі, за спостереженнями Дж. Х. Хоуїсона, протистояння поглиблюється у межах самої еволюційної школи, коли представники її агностичної течії проголошують, що реальність за межами феноменів, яка існує як «незмінна даність свідомості», повинна розглядатися як перманентно Непізнане. Напруга зростає, коли ця догма агно-

стицизму обґрунтовується ствердженням, що ніщо, варте того, щоб називатися знанням, не досягається жодним способом, крім методу природничої науки.

Хоуісонове заперечення агностичної позиції спирається на визначення її як «необґрунтованого обмеження філософського руху розуму» [5, р. 12], яке полягає в елімінуванні із компетенції його об'єктної дедукції сфери трансцендентного. Таке відсторонення раціональності від трансцендентності буттєвого Персонала характеризується Дж. Х. Хоуісоном як подвійна логічна помилка, що включає в себе *petitio principii* («передбачення підґрунтя») і внутрішнє протиріччя.

До того ж, апелюючи до кантівського трансцендентального ідеалізму, основоположник персонального ідеалізму наголошує на необхідності вирішення питання про те, чи існує апіорне - незалежне від будь-якого досвіду – знання, «до якого ми приходимо просто в силу нашої природи» [5,р.12]. Порушена проблема розглядається Дж. Х. Хоуісоном як визначальна для «всього конфлікту у філософії» [5, р.12]. Негативна відповідь на поставлене питання – це ще одна логічна помилка – *ignorantia elenchi* («відхід від тези»), і ті, хто припускаються її, закривають очі на пастку, що прихована в самій структурі того досвіду, на якому вони будують своє вчення, і на загрозу, що йде від лещат, які були ненавмисно встановлені Кантом» [5,р.17].

У ході виявлення гносеологічних апорій еволюціонізму Дж. Х. Хоуісон визначає його межі, які еволюціоністська теорія не здатна подолати. Перша з них виявляється при встановленні означеного розриву між феноменальним і ноуменальним. Друга межа задається тим розривом між неорганічним та органічним, що виявляється при намаганні встановити еволюційну наступність у світі феноменів. Третя межа встановлюється при усвідомленні розриву між фізіологічним і логічним генезисом, який утворюється на обох полюсах еволюціонізму – агностичному і космічно-теїстичному, ініціюючи, на думку фундатора персонального ідеалізму, вихід рефлексії генетичної безперервності за рамки чуттєвого сприйняття: «Якщо поняття безперервного генезису є сприйнятним для нашого розуміння, якщо воно не зникає в чомусь зовсім незрозумілому і безглуздому, значення для цього слід шукати і знайти в певній модальності розуму – нашого розуму – зовсім іншій, ніж модальність почуття. Але таку модальність агностична інтерпретація еволюції, і, навзаєм, еволюційна інтерпретація розуму як такого, що походить від не-розуму, обов'язково заперечують» [5,р.28]. Четверта межа еволюціонізму – прірва між пізнаним та непізнаним: «У ... самовизнаній нездатності надати будь-яке остаточне пояснення великого факту, на який спирається її власний рух, еволюція як принцип філософії, тобто ретельного пояснення, виявляє свою четверту межу. Існує бездонна прірва між Непізнаваним і Пояснюваним» [5, р. 30].

Виявлену обмеженість теорії еволюції Дж.Х. Хоуісон пояснює відхиленням магістралі історико-філософського процесу від розгляду особистісного способу існування людини: «Загальною характеристикою більшості філософій є те, що вони, поспішно здійснюючи акт ноуменального або метафізичного висновку, і, пропускаючи людську природу через забудькуватість, перескочити відразу до буття того, що вони називають Абсолютною реальністю, і до визначення природи, що належить до неї. Це походить на погодження природи і реальності ландшафту, коли при цьому ігнорується природа й існування ока, яке бачить це і насправді дає йому буття, або допомагає дати йому буття. Не Абсолютне Буття, не Абсолютний Розум, або Бог, Якого реальність еволюції може врешті-решт передбачити, але скоріше розум, як природа або вид, і, безпосередньо, розум в людині, як безпосереднє і пряме вираження зв'язки, природу якої ми прагнемо знати, повинен бути першою і неминучою реальністю, досяжною для метафізичного пізнання» [5, р.31].

У хоуісонівській формі ствердження персонального досвіду самопізнання як самодостатнього пізнавального критерію найбільш виразно розкрилась орієнтація персоналістської думки США на співвіднесення людської особистості насамперед із раціональністю [6]. І в саморефлексії, й у сфері історико-літературного вивчення

європейського та американського персоналізму встановлення такого ракурсу сприйняття особистісного пов'язується із західною філософсько-теологічною традицією осмислення особистості, передусім, із визначенням персони, що було надане в VI ст. Боецієм – «індивідуальна субстанція розумної природи» (*sunstantia individual rationalis naturae*) - на основі утворення латинської кальки *sunstantia* грецького *υπόστασις* [2] і ствердилось Фоною Аквінським, який надав йому аксіологічної акцентованості, осмисливши «розумність» як «природну довершеність» [7]. Однак пріоритет у розкритті, в антропологічному вимірі, особистісності розуму належить східній патристиці: в IV ст. Святитель Василій Великий визначив «Я» людини як розумне начало її душі [1, с. 32]. Цей наголос на розумності людської особи означився при роз'ясненні апостольського свідчення про оновлення «внутрішньої людини» (2 Кор. 4:16), що передбачало і подолання гріховної обмеженості розуму у практиці аскези. При схоластичній реактуалізації концепту *persona* ця перспектива була закрита теорією «двох істин» [3]. Саме таке обмеження персонального *ratio* сприймає Дж. Х. Хоуісон, фактично стверджуючи доконечність – у межах людського існування - «бачення крізь тьмяне дзеркало» і розмежування знання і віри у своїй аргументації можливості умоглядного виходу людини за межі феноменального світу: «Якби було безсумнівним, що ми можемо знати тільки те, що сповіщають нам наші внутрішні і зовнішні органи чуття, – тільки факти нинішнього і минулого досвіду, – то «повинно було б стати настільки явним, як зміна дня і ночі», що ми можемо знати тільки феномени, і що ноуменальна реальність повинна назавжди залишитися непізнаваною. Але сказати, навіть з глибоким Теннісоном (Господи, спаси!), що «у нас є лише віра», що «ми не можемо знати», що «знання є знанням речей, які ми бачимо», значить догматизувати у самих передумовах дебатів і захопити центр проблеми» [5, р. 16].

До того ж, спираючись, при доведенні відкритості для людського розуму його форми буття, на безумовно-істинне свідчення Богодухновенної книги про створення людини «за образом і подобою Божою», засновник персонального ідеалізму відмежував особистісне самопізнання від богопізнання при встановленні первинної реальності пізнання, що була означена ним через антитезу («Не Абсолютне Буття, не Абсолютний Розум, або Бог...але розум в людині»). Відповідно, на відміну від Б. П. Боуна, який при обґрунтуванні каузальності «з позиції особистості» акцентував співвіднесеність Божественного розуму і людського *ratio* [4], Дж.Х. Хоуісон звів персоналізацію *Causa sui* до ствердження раціональної самосвідомості людини як доконечного значення причинності: «...свідомість розуму своєї власної форми буття як самосвідомої, – тобто, спонтанно свідомої і спонтанно або первинно реальної, – є кінцевим і справжнім сенсом каузальності. У причині як самосвідомому ідеалі, усвідомленні своєї власної мислячої природи як «міри всіх речей», – як «джерела, мотиву, шляху, початку і кінця» – ми, нарешті, підходимо до каузальності в найсуворішому сенсі, причинності Канта зі свободою. Це може щасливо назвати, на відміну від природної причинності, понадприродною причинністю; або, на відміну від фізичної, метафізичною причинністю. Причинність самосвідомості – причинність, яка творить і безперервно відтворює у світлі своєї власної ідеї, і через залучення її як ідеалу, що бере витоки в самосвідомості, – це єдина повна причинність, тому що це єдина форма буття, яка є вільною беззастережно» [5, р. 20]. Вірогідно, такий шлях доведення особистісного характеру каузальності був заданий єкуменічним середовищем особистісного становлення філософа-богослова, де він, сприйнявши пресвітеріанське розуміння персонального доступу до Слова Божого, намагався знайти опору для власного сприйняття різних віровчень у достовірності досвіду самоусвідомлення «Я».

Список використаних джерел

1.Василий Великий, Святитель. Беседа первая о сотворении человека/ Святитель Василий Великий// Журнал Московской патриархии. – 1972. – №1. – С. 30 – 38. 2.Доброхотов А. Л. Катего-

рия бытия в классической западноевропейской философии/ А. Л. Доброхотов. - М.: Издательство Московского университета, 1986. - 248 с. 3. Пацан В. О. (Євлогій, єпископ Новомосковський) «За образом і подобою Божою»: біблійні витоки ідеї особистості»/ В. О. Пацан (Євлогій, єпископ Новомосковський)// Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць/ [ред. колегія: В. М. Вашикевич (гол. редактор) та ін.]. - К.: «Видавництво «Гілея», 2015. - Вип. 99. - С. 233-244. 4. Bowne B. P. Personalism / B. P. Bowne. - Boston, 1908. - 354 p. 5. Howison G. H. The Limits of Evolution and other Essays Illustrating the Metaphysical Theory of Personal Idealism/ G. H. Howison - New York: The Macmillan Company, London: Macmillan & Co., LTD, - 1905. - 450 p. 6. Patsan V. O. (bishop Eulogius of Novomoskovsk). The Reception of the Philosophical Tradition as a Way of Forming American Personalism: the Post-secular View/ V. O. Patsan (bishop Eulogius of Novomoskovsk)// Антропологічні виміри філософських досліджень. - 2016. - №1. - С. 131-145. 7. Sancti Thomae de Aquino. Summa Theologiae [Електронний ресурс]/ Sancti Thomae de Aquino. - Textum Leoninum Romae. 1888. - Режим доступу до джерела: <http://www.corpusthomisticum.org/sth0000.html>.

С. В. Кострюков

ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІСНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ»

Формування демократичних цінностей сучасної молоді значною мірою залежить від досягнутого особистістю рівня самовиховання. Тому в процесі творення демократичних цінностей одним із важливих завдань є з'ясування ступеня сформованості такої характеристики самовиховання особистості, як рівень самовизначення: успішність пошуку морального ідеалу, вибору соціальних цінностей, реалізація інтересів, життєвого покликання, вибору професії, створення сім'ї [2].

Представниками класичної психології (М. Боришевський, Л. Виготський, І. Кон, Г. Костюк, С. Максименко, С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн) доведено, що самовизначення є процесом активного осмислення особистістю свого місця у соціальному середовищі на основі створеної системи цінностей з метою самостійного планування і реалізації життєвих перспектив. В їх роботах феномен самовизначення пов'язаний з пошуком самотнього образу «Я» та розширенням знань про власні можливості й здібності [5].

У науковій літературі вживається кілька означень, що уточнюють зміст поняття самовизначення: житлове, професійне, особистісне, соціальне, моральне, сімейне, громадянське тощо.

Теоретичний аналіз наукових публікацій відомих вчених з проблем дослідження свідчить, що на сьогодні немає єдиної наукової концепції особистісного самовизначення.

Так, феномен самовизначення особистості в філософському аспекті трактувався ще в античні часи Демокритом, погляди якого ґрунтувалися на вченні про пізнання оточуючого світу і перспективи побудови свого життя в ньому. Принципом філософських роздумів Сократа на природу самопізнання та самовизначення індивіда був вислів: «Пізнай самого себе». В Середньовіччі визначними були ідеї Ф. Аквінського, який доводив, що необхідною умовою самовизначення особистості є осмислення нею сутності світу та власної позиції в ньому. В епоху Нового часу Р. Декарт утверджував позицію про те, що найважливішою особливістю особистості є її здатність до раціональних суджень як базису доброчесної поведінки та визначення себе у житті. В філософії ХХ століття визначними стали ідеї К. Ясперса, який вважав, що процес самовизначення ґрунтується на усвідомленні особистістю життєвих орієнтирів та на їх основі власного місця в світі. Сучасна українська філософія розглядає самовизначення у взаємозв'язку з процесами саморозуміння та саморозвитку, які є джерелом особистісного зростання людини [5].

У вітчизняній психології проблема особистісного самовизначення розглядалась в руслі акмеологічних досліджень (Б. Г. Ананьєв, А. О. Реан, Н. В. Кузьміна, О. О. Деркач, Ю. О. Гагін, В. М. Максимова, Н. Ф. Вишнякова); досліджень особливостей відношення до майбутнього, життєвих стратегій і життєвого шляху особистості.

ті (Р.А.Ахмеров, К.А.Абульханова-Славська, Є.І.Головаха, О.О.Кронік, Л.В.Сохань). Значущий характер для даного дослідження має філософсько-психологічний підхід до розвитку суб'єкта діяльності, розроблений С.Л.Рубінштейном та його послідовниками – К.А.Абульхановою, Л.І.Анциферовою, А.В.Брушлинським, А.М.Матюшкіним, який дозволяє розглядати самовизначення суб'єкта як найвищу життєву цінність [4].

Так же на особливу увагу заслугоує особистісна складова теоретичних історико-психологічних досліджень В.А.Роменця, в яких представлені унікальні, маловідомі дані про становлення оригінальних ідей світової персонології (дивись – «Історія психології ХХ століття») [7]. Соціологічна сторона проблеми розглядається в працях В.Т. Циби (дивись – «Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз)» [9].

Результати аналізу засвідчують про наявність різноманітних підходів до вивчення проблеми особистісного самовизначення. Одні автори (Б.Г.Ананьєв, М.І.Бобнєва та ін.) вважають, що особистісне самовизначення виступає внутрішнім регулятором поведінки і опосередковане мотивами; інші (Л.М.Архангельський, І.Ю.Істошин та ін.) приділяють увагу системі саморегуляції поведінки, яка може бути виявлена на різних етапах онтогенезу. Більшість дослідників (М.М. Бахтін, Є.І.Головаха, Дж. Голланд, І.С.Кон та ін.) вважають, що особистісному самовизначенню властивий широкий спектр факторів, які впливають на її становлення [6].

Незважаючи на різне тлумачення феномену самовизначення в науковій літературі, важливим щодо нашого дослідження виявляється його трактування в психологічному та соціально-філософському аспектах.

Так, методологічні основи психологічного підходу до проблеми самовизначення були закладені С.Л.Рубінштейном, який розглядав її у контексті детермінації на підставі обґрунтованого ним принципу дії зовнішніх причин через внутрішні умови і особливості об'єкта. В цьому аспекті самовизначення виявляється само детермінацією, на відміну від зовнішньої детермінації [8, 131], поглиблюючи таке бачення самовизначення, К.А.Абульханова-Славська вважає стрижнем подібної самодетермінації власну активність особистості, її прагнення виявити певну позицію [1, 136-138].

Соціально-філософський підхід до тлумачення самовизначення робить наголос на два його аспекти: з одного боку самовизначення здійснюється завжди стосовно наявних цінностей, а з другого – воно реалізується в усвідомлених вольових актах особистості [3, 14-15]. Основні параметри діяльності останньої полягають у дотриманні норм, запроваджених суспільством та в орієнтації на певні групові, колективні й суспільні цінності. З огляду на це самовизначення характеризує входження молодого покоління у різні соціальні структури і сфери життя шляхом дотримання суспільних норм і правил поведінки та прийняття пануючих у суспільстві цінностей.

Традиційно особистісне самовизначення визначається як здатність людини до усвідомленого вибору подальшого життєвого шляху на основі адекватної оцінки власних здібностей та можливостей, а також готовність зайняти певну соціальну позицію. Основою особистісного самовизначення є власна активність особистості, що спрямована на побудову часової перспективи, планування і постановку життєвих цілей, а також надбання ціннісно-сислової єдності [4].

Список використаних джерел

1.Абульханова-Славская К.А. *Стратегия жизни*. – М., 1991. – 298 с. 2.Андреев В.И. *Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности*. – Казань, 1988. – 238 с. 3.*Вопросы самоопределения личности и ее активности*. – Уфа, 1985. – 107 с. 4.Лець Ю.А. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Особистісне самовизначення старшокласника в системі розвивальної навчання*. Харків – 2008, 23 с. 5.Лисенко І.М. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Соціально-психологічні умови особистісного самовизначення підлітків з делінквентною поведінкою*.

Київ – 2010, 23 с. 6.Потанчук Л.В. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників. Київ – 2001, 18 с. 7.Роменець В.А. Історія психології ХХ століття [Текст]: навч. посіб. – 2-ге вид., стер. /В.А. Романець, І.П. Маноха – К: Либідь, 2003 – 989 с. 8.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1946. – 704 с. 9.Циба В.Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) [Текст]: навч. посіб. /В.Т. Циба. – К. МАУП, 2000. – 152 с.

Т. В. Соболю, В. Є. Туренку, Н. В. Ярмолицьку

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В ПРАКТИКУ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ – ШЛЯХ ДО ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У нормативних документах, які відповідають Закону про вищу освіту, значна увага приділяється саме розвитку освіти. Зокрема, у Національній стратегії розвитку освіти була визначена необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості та конкурентоспроможності освіти, вирішення її стратегічних завдань у світлі економічних і соціокультурних перетворень, на основі інтеграції в європейський і світовий освітній простір. «Освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості» [9]. Освіта – це не тільки основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, а й запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства, являється стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені [10]. Для вітчизняної освіти актуальною є прийнята «Концепція гуманітарного розвитку України», в якій звертається увага на те, що в умовах трансформації економіки і з підвищенням ролі новітніх технологій, освіта повинна відповідати потребам сучасного ринку праці, відігравати важливу роль у гуманітарному розвитку суспільства [6].

Дискусії стосовно того, чи потрібно викладання філософії у вищих навчальних закладах України, в контексті реформи освіти, триває вже давно. Така тенденція полягає в наданні більшої автономії навчальним закладам при визначенні набору навчальних дисциплін, які мають викладатись. І справа не в тому чи обере той чи інший навчальний заклад за необхідністю викладання філософії, а справа в тому, що викладання філософії, філософських концептів, вчення та поглядів філософів, необхідно побудувати принципово іншу систему філософської освіти. «Філософія потрібна для розвитку здатності думати, тобто бути вченим та навченим щодо будь-якої наукової дисципліни. Філософія у цьому сенсі як дисципліна навчання – універсальна, всезагальна. Без викладання її ми матимемо натаस्कано-навчених не дуже чи зовсім не здатних самостійно і творчо думати. Філософія, про що знають у розвинутих країнах та про що свідчить сам історичний генезис наук, є базовою дисципліною для всіх наукових дисциплін. Відмовляючись від філософії ви відмовляєтесь від основи пізнання та розуміння себе у світі» [1].

Для успішного здійснення у викладанні будь-якого предмету, вихованні та формуванні особистості важливо визначитись з тим чому необхідно навчити студентів у процесі учбової роботи. Оскільки зміст навчання кожного предмету визначається, в першу чергу, настановами які висуває сучасне суспільство до вищої освіти. Тому вважаємо за необхідне звернути увагу саме на особливості викладання філософії, яка займає важливе місце у процесі отримання вищої професійної освіти. Що ж дає викладання філософії? Насамперед, це гуманізація сучасної освіти, переорієнтація на гуманістичні потреби особистості, створення світоглядних засад

для засвоєння загальноосвітніх та спеціальних дисциплін, допомога орієнтування молоді в сучасному науково-технічному світі, осмислення його як сукупності культурних досягнень суспільства, вихованню толерантності до інших. Вивчення філософії спрямовує на формування світоглядних настанов особистості, виявлення здібностей і потреб у художньо-етичних переконаннях та морально-етичних рефлексіях, духовного потенціалу особистості, який дозволяє засвоювати знання як елементи цілісної суспільної культури. Викладання філософії передбачає багатоманіття функцій, як то – освітня, виховна, дослідницька, організаторська. З кожним роком зростає можливість поєднання набутих знань та вмінь, вдале їх творче застосування на благо людства і навколишнього середовища. Швидкозмінний світ вимагає від соціуму відповідального ставлення до регуляції суспільних процесів. В цьому здатен допомогти органічний синтез природничих та гуманітарних наук, які зможуть надати індивідам найсучасніші знання спрямовані на людиновимірні цілі з необхідною гуманізацією вищої освіти. Тут важливим моментом розвитку особистості повинна бути не тільки гуманізація самої вищої освіти, але й розвиток соціального середовища в якому вона перебуває та застосовує набуті знання. «Гуманізація вищої освіти у безпосередньому розумінні цього принципу полягає у вихованні у студентів системи життєвих орієнтирів, заснованої на гуманістичних цінностях.... Вищі навчальні заклади повинні навчати студента мистецтву жити, створювати можливості самореалізації, виявляти активність для створення робочого місця для себе і для оточуючих...» [3, с. 261].

У період кризи цінностей гуманістична функція вищої освіти повинна бути спрямована на актуалізацію та підтримку моральних норм та прав людини, охорону навколишнього середовища, виховання у людей поважання інтересів інших, що поступово буде втілюватись в культуру миру та досягнення миру. Вищі навчальні заклади повинні спрямовувати освіту в русло довготривалої перспективи де будуть готуватись спеціалісти, професійна діяльність яких зможе задовольняти актуальні потреби суспільства, націлювати їх майбутню діяльність на те, щоб у разі потреби вони могли змінювати вид своєї професійної діяльності. Важливим моментом при визначенні завдань вищої школи є посилення співробітництва з виробничою сферою, використання її конструктивних потенціалів, заснованих на знаннях та безпосередньому їх використанні. Таким чином необхідно, щоб «навчальні заклади надавали студентам можливість для всебічного розвитку їхніх здібностей, розвиваючи почуття соціальної відповідальності, виховуючи в них такі якості, які б допомогли їм стати гідними членами демократичного суспільства і сприяли таким змінам, котрі забезпечували б рівноправність та справедливість у соціумі» [3, с. 267].

Для успішного здійснення вищезазначених вимог розробляються нові стандарти вищої освіти, які підкріплюються «Законом України про вищу освіту» в якому чітко прописано, що «стандарти вищої освіти розробляються в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ)» [4]. 23 березня 2016 р. Постановою Кабінету Міністрів України був затверджений «Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах). Саме тут виникає питання: як може бути присвоєно ступінь «доктора філософії» без викладання самої філософії?

Безперечно, ми погоджуємось з тим, що позиція стосовно того, що філософія це предмет, мета якого – передача філософських знань та формування філософської культури відходить на другий план, з'являється нове бачення, яку філософію необхідно викладати у вищих навчальних закладах. Визначається компетентнісний підхід та стандарти, які вже набули втілення у вітчизняну освіту, які також вимагають нового трактування викладання філософії. Такі підходи пов'язані з формуванням конкретних особистісних компетенцій людини та необхідність в наблизенні

філософії до потреб особистісного зростання. Тому випускник вищого навчального закладу повинен володіти, як *загальнопрофесійними компетенціями*: володіння поглибленими знаннями сучасних проблем філософії та вміння аргументовано обґрунтовувати способи їх вирішення, здатність використовувати в професійній діяльності набуті знання в теорії та практиці аргументації, методиці викладання філософії, здатність проводити експертну роботу, готовність до комунікації, готовність керувати колективом, толерантно сприймати соціальні, етичні, конфесійні та культурні відмінності, так і *професійними компетенціями*: здатність самостійно визначати та формулювати завдання наукових досліджень і проводити їх розробку, здатність формулювати мету та досягати нових результатів, готовність вести наукові дослідження з дотриманням академічної етики та визнаючи особисту відповідальність за результати наукової роботи, здатність формулювати та вирішувати дидактичні та виховні завдання, здатність використовувати поглиблені спеціалізовані професійні знання та вміння при проведенні занять по філософським дисциплінам, *організаційно-управлінські компетенції*: готовність до практичного використання отриманих знань в прийнятті управлінських рішень, здатність використовувати на практиці вміння та навички в організації дослідницьких і проектних робіт.

У даному аспекті, виходячи з європейського досвіду освітніх структур, слід звернути увагу на загальні компетентності, які були рекомендовані в проекті «Тюнінг» (Tuning). Проект Тюнінг – «Налаштування освітніх структур («Tuning of educational structures»)» був запроваджений у 2000 р., як проект спрямований на поєднання політичних цілей Болонського процесу з цілями вищих навчальних закладів, сформулювавши основні методичні підходи до планування, розробки, оцінки та підвищення якості освітніх програм. Таким чином методологія Тюнінга стала основним академічним інструментом процесу створення єдиного європейського простору вищої освіти, допомогою при вирішенні потреб освітніх закладів, пропонуючи основні інструменти для розробки, реалізації та оцінки освітніх програм на різних рівнях освіти. Окрім цього, програма Тюнінг стала платформою для вироблення університетами основних орієнтирів при визначенні та створенні програм, в яких ключовими орієнтирами в освітніх програмах конкретної предметної області були визначені основні та професійні компетенції випускників вищих навчальних закладів.

Втім, слід відмітити, що Тюнінг робить розмежування між результатами навчання та компетенціями. Компетенції – це динамічне поєднання знань, розуміння, навичок та здібностей. Виховання компетенцій являється об'єктом освітніх програм. Таким чином проект Тюнінг виокремлює три типи загальних компетенцій: *інструментальні компетенції*: когнітивні здібності, методологічні здібності, технологічні здібності та лінгвістичні здібності; *міжособистісні компетенції*: індивідуальні здібності, такі як соціальні навички (соціальна взаємодія та співробітництво); *системні компетенції*: здібність та навички по відношенню до цілих систем (поєднання розуміння, почуттів та знань, попереднє набуття необхідних інструментальних та міжособистісних компетенцій) [8]. Таким чином, запропоновані Тюнінгом компетенції це, насамперед, орієнтири для розробки та оцінки навчальних програм, які здатні забезпечити гнучкість та самостійність при розробці учбових планів і виробленні загальної мови при визначенні основних напрямлень учбових програм.

Повертаючись до питання про викладання філософії, необхідно зазначити, що філософія займає особливе місце в професійній підготовці з різних напрямів, тому її завдання – це не просто формування особистісних якостей, це ще й підготовка професіоналів, які вміють робити особистий професійний вибір. Саме готовність до такого вибору й полягає в одному із багатьох завдань філософії. «Філософія, втративши характер універсальної системи, приборкує свої претензії та перетворюється в специфічну рефлексію наукової раціональності як такої. Цей тренд філософського знання є найбільш сильним і продуктивним. В цьому сенсі філософія вибудовується як теорія науки, філософія науки та історія науки. Змінюються мо-

ви, які філософія для цього використовує, в неокантіанстві це одні інструменти, а в аналітичній філософії – інші інструменти, але це нормальний шлях розвитку філософії як професійної наукової дисципліни» [5]. Свого часу Гегель зазначав, що нова форма ідеї вимагає свого права, і старий матеріал тому потрібно перетворити у відповідності з теперішньою точкою зору на філософію. Викладання філософії в університетах, зазначав філософ, «повинно вести до придбання певних знань, а це можливо лише тоді, коли воно піде певним, методичним, використовуючи деталі та упорядкованим шляхом. Тільки в такій формі ця наука, як і будь-яка інша, стане доступною до вивчення... Філософія стане більш придатною для вивчення завдяки своїй визначеності, оскільки лише в результаті цього вона стане зрозумілою, придатною для передачі іншим і отримає здатність стати загальним надбанням. Зробити зміст доступним для розуміння, охопити його певними думками, зрозуміти та вберегти тим самим від сумних помилок повинно бути справою філософії» [2]. Філософія, насамперед, це спроба шляхом суворого мислення вловити суворість і точність без зовні логічно точних визначень. Тобто, вловити грамотність мислення, грамотність очікувань, прагнень, вимог, висунутих світу. Така грамотність і є філософія [7]. Саме філософія сприяє розкриттю потенціалу особистості, вона не просто щось раціональне, вона є справжньою власницею розуму [11, с. 113].

Таким чином назріла потреба необхідності створення специфічної освітньої системи, в якій викладання філософії буде направлено на те, щоб майбутній спеціаліст не тільки зміг засвоїти знання, а й умів інвестувати набуті знання на ринку праці, основуючись на набутих компетенціях, спроможності вироблення індивідуального планування своєї професійної діяльності та вміння адаптуватися до нових реалій сьогодення.

Список використаних джерел

1. Бистрицький Є. Чому філософія має бути обов'язковою дисципліною у вишах та академічних інститутах: [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/54c84e4990b7f/>.
2. Гегель Г.В.Ф. О преподавании философии в университетах. 1816 г. Работы разных лет. В двух томах. – Т. 1. – М.: Мысль, 1972. – 668 с.
3. Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи [Пазенок В.С., Лях В.В., Соболев О.М., Райда К.Ю. [та ін.]. – К.: Український Центр духовної культури, 2001. – 380 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» : [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
5. Куренной В. Философия как профессия : [Електронний ресурс] : Режим доступу: <https://postnauka.ru/video/15080>.
6. Концепція гуманітарного розвитку України: [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/koncsep.htm>.
7. Мамардашвили М.К. О философии // Вопросы философии, 1991. - № 5. – С. 3-25.
8. Настройка образовательных структур в Европе : [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_brochure_Russian_version.pdf.
9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки : [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
10. Національна доктрина розвитку освіти: [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
11. Хайдеггер М. Что это такое – философия? // Вопросы философии, 1993. - № 8. – С. 113-123.

А. В. Решетніченко

УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Актуальність проблеми дослідження обумовлена цілеспрямовано та навмисно деформованими за часів радянського союзу уявленнями про обмежений у часі і похідний від ролі «братського народу» зміст української філософії та її вплив на процеси розвитку суспільства. Головна проблема викривлень та перекручень була пов'язана з ідеологічно обумовленим широким спектром завдань усіляко обмежити і принизити роль української культури й системи пізнання у розвитку народів Європи, Індії, Азії взагалі та Росії зокрема.

Виникнення, становлення та подальший розвиток вітчизняної філософської

думки формується у межах трипільської культури арійських народів, які у період з 75 до 22-го ст. до н. е. освоювали територію Східно-Європейської рівнини від Балтики до Чорного моря і від Закарпаття до Волго-Окського межиріччя *. Про цей незаперечний факт свідчать результати археологічних досліджень поселень протосоціального періоду, яких тільки в Україні є по декілька десятків практично у кожній з нині існуючих областей. Лише у Дніпропетровській області нараховується понад 1,5 тисячі земляних курганів які стали предтечами єгипетських пірамід, хоча більшість з них і досі залишаються не дослідженими. Накопичений в Україні, Європі і світі величезний обсяг фактологічних даних і досі, на превеликий жаль, розшифровано лише у межах 3–5 %, що суттєво знижує можливості пізнання умов життя та досягнень населення протосоціуму.

У цілому ж археологи підтверджують існування печерного, підвального та поверхневого етапів розвитку житла, яскравими прикладами яких виступають цілі підземні міста типу одеських катакомб, землянок, карпатських схронів та одно-, дво- і навіть триповерхових житлових споруд з первинного типу комунікаціями та інфраструктурою. До числа найвагоміших досягнень протосоціального населення України слід віднести формування високорозвиненої комунікативної культури, процес формування якої розпочинався з упорядкування «згуків» та «звучань» у певні «мелодії» та «співи» як основи подальшого розвитку «мови» та членороздільного «мовлення» [1]. Свідчить про це той факт, що світова скарбниця фольклору культури тільки у фонді ЮНЕСКО нараховує 15,5 тис. українських народних пісень, на другому місці перебуває Італія з кількістю 6 тис. народних пісень, у той час як досягнення інших країн обраховуються лише декількома сотнями [2]. Це ж саме стосується і розвитку словникового запасу, загальна кількість якого лише в електронній картотеці видавництва «Перун» (ним видано «Великий тлумачний словник сучасної української мови») налічує понад 1 млн слів [3, с. III].

Очевидно, що арійські народи, які займали більше половини найплідніших чорноземів планети, мали всі передумови для успішного формування системи натуралістичних світоглядних орієнтацій, які забезпечували потужний розвиток системи пізнання у формі казок, переказів, легенд та міфів як найбільш ефективних засобів отримання, збереження, передачі та практичного використання інформації. Базовими поняттями системи пізнання українців протосоціуму виступали слова «відати», «знати», «завідувати», «володіти», «відвідувати», які формували розгалужену мережу знань про обряди, традиції, вірування, лікування, керування та інші форми й методи регуляції спільної діяльності. Саме ведичні традиції протосоціальної філософії аріїв дозволили сформувати понад 300 збірників загальних та спеціальних знань. Саме ведичні знання дозволили скласти основи спочатку двозначної, а згодом п'яти-, десяти- та двадцятизначної систем числення, де головними виступали поняття «АУМ», «Усього», «Цілого» та «Сфери», які позначалися спочатку «точкою», а згодом маленьким та більшим «колом», під яким і розуміли поняття «нуля» як ознаки цілісності та єдності світу. Кількість дій, спрямованих на визначення характеру речей і ознак «цілого», позначали «рисочками». Наочним прикладом уявлень аріїв про будову світу є сонячний годинник, який греки згодом назвали «гномоном». Отже, світ як ціле є колом (тобто «сферою»), що поділяється на чотири частини і показує час обертання землі навколо сонця. Таким же чином рік ділився на дванадцять місяців об'єднаних у чотири форми – осінь, зиму, весну та літо, – кожна з яких включала по три місяці. Тим самим арії володіли поняттями «нуля», «одиниць», «ліній», «діад», «тріад», «тетраксисів», «часу»,

* Генетичні особливості арійського народу підтверджені емпіричними дослідженнями особливостей генотипу представників сучасної української нації у фаховій науковій лабораторії Великобританії, результати яких наведені в однойменних фільмах «ДНК – код нації -1» та «ДНК – код нації -2».

які у подальшому склали основи систем пізнання на інших континентах планети, включаючи й Америку.

До числа найвагоміших духовних досягнень протосоціальної культури українських аріїв слід віднести зусилля, спрямовані на розкриття цілісної природи «сфери», аналогом уявлень про будову якої виступали «писанки», «крашанки». Символізуючи поняття «безпеки», «долі», «мрії» та «бажань», арії за допомогою кольорів, точок, ліній, плоскостей та фігур створювали «обереги», «заклинання», які мали створювати передумови захисту та досягнення мети. Подібне коло завдань вирішувало мистецтво кольорового розпису квітів, візерунків та інших знаково-символьних форм відображення головних складових життя: радості, надії, віри, безпеки, заклинань. І досі збережені у розписах сучасних петриківських майстрів, у музеях писанок і крашанок засоби пізнання світу протосоціальними українськими аріями, які заклали чудовий і досі не перевершений фундамент генерації різних засобів пізнання – слів, кольорів, звуків та чисел як цілісної системи розкриття суті цілого світу у формі «сфер», «кола», «колеса», числа, звуку, ліній, площин та фігур, які згодом склали підвалини не тільки «арифметики», «алгебри», «геометрії», «тригонометрії», а й «аксанометрії», «семіотики», та й, власне, «культури» і «мистецтва».

Механізм розповсюдження знань нерідко включав у ті часи процеси підкорення інших народів, схильних сповідувати доволі примітивні технології виживання шляхом «випалювання територій», «знищення» менш розвинених племен, представників рослинного і тваринного світів. Саме завдяки підкоренню аріями аборигенів Індустану стало можливим подальше розповсюдження сформованої на теренах протосоціальної України Ведичної культури. Варто зазначити, що процес цей носив, складний і суперечливий характер, через що із понад 300 манускриптів Ведичних знань реально збереглося лише чотири та коментарі до них: 1) «Рігведа» (гімни Богам), яка включає Самаведу (збірник пісень) та Яджурведу (збірник обрядів та засобів білої і чорної магії); 2) «Атхарваведа» (заговори на будь-які випадки життя); 3) «Брахмани» (опис ритуалів проведення культових обрядів); 4) «Араньяки» – книги лісових самітників, а також «Упанішади» – буквально «відвідувати того, хто несе знання», «сидіти біля ніг вчителя» – як філософські коментарі до Вед.

При цьому природним виглядають такі факти, що понад 60 % морфологічних та фонетичних основ санскриту складають підвалини української мовної культури, а в ряді районів сучасної Індії нерідко зустрічаються носії червоних шароварів, оселедців та власники люльок. Коротко підсумовуючи, слід підкреслити, що протосоціальні українські Арії як носії натуралістичного світогляду формували комунікативні, пізнавальні, освітні, виховні, військові, землеробні та суспільні культурні відносини, які за часів освоєння індійського та азійського континентів складали підвалини ведичних та арабських філософських систем у період з 35 до 21 вв. до н.е.

За часів античності філософія в Україні розвивається в межах демократичних, аристократичних і рабських цінностей та ідеалів. На величезній території Східно-Європейського регіону були свої видатні філософи й літератори, математики й астрономи, риторичні й політичні митці й діячі культури, життя і діяльність яких ще належить розкрити їх далеко не завжди вдячним нащадкам.

Середньовічна філософія України супроводжувалась формуванням і беззаперечним домінуванням теократичних світоглядних орієнтацій. Розвиток Київської Русі у період з IX по XIII ст. призводить до виокремлення 15 князівств, у межах яких розвивались морально-богословські християнсько-слов'янські синкретичні духовні цінності та ідеали. Сповідуючи класичні схоластичні погляди, такі видатні діячі української церкви як Іоанн Дамаскін, Максим Сповідник, Кирило Транквіліон, Кирило Ставровецький, Данило Заточник, які всебічно розвивали також ідеї всесвітнього універсуму, єдності буття, цілісності людської природи, добротолюбства, благочинності, добропорядності та сенсу людського життя.

Головні риси філософії українського ренесансу проявляються у формування

гуманістичних світоглядних орієнтацій, національної самосвідомості українського народу на тлі суттєвого підвищення рівня освіти та духовного розвитку більшості прошарків простого люду. До найвпливовіших рухів тих часів належали «православні братства» України які прагнули до самостійного місцевого самоврядування. Саме ідеологи «братського руху» Юрій Рогатинець, Кирило Ставровецький, Лаврентій Зизаній розвінчують традиції візантійського неоплатонізму розглядати людину як немічну та гріховну істоту, вони акцентують увагу на фізичній та духовній досконалості людини, яка має бути щасливою не тільки після смерті, а й під час земного життя.

Прагнення Франциска Скорини відродити славу Київської Русі через усебічний розвиток народної просвіти знаходять підтримку Івана Федорова який видає першу українську «Острозьку Біблію», а київський воєвода Костянтин Острозький у 1576 р. відкриває перший вищий навчальний заклад в Україні – Острозьку колегію з повним циклом природничих та гуманітарних дисциплін.

Духовним центром формування філософії Нового часу в Україні була заснована Петром Могилою у 1632 р. Києво-Могилянська академія, творча атмосфера якої сприяла формуванню авторських курсів з філософії, логіки та інших дисциплін. До найвідоміших діячів Академії слід віднести, перш за все, автора багатьох літературно-публіцистичних, філософських, природничо-наукових, історичних та теологічних творів, професора, а згодом і ректора Києво-Могилянської академії, голову «вченої дружини» Петра І Феофана Прокоповича (1677–1736), за «Букварем» та «Першим повчанням отрокам» якого навчався більшість народів східної Європи. Розглядаючи знання як вищий критерій призначення людини, одним із головних завдань Прокопович бачив пізнання законів руху матерії як основи розвитку людини і природи. У закликах до розкріпачення, розвитку гідності людини він вбачав головні умови реалізації гуманістичної моралі і реальні шляхи до земного благополуччя і щастя.

До найвагоміших явищ тих часів належить і постать «мандрівного філософа» Григорія Сковороди (1722–1794), діяльність якого була націлена на розв’язання одвічних проблем відчуженості людини від суспільства, на утвердження моральних цінностей та гуманних ідеалів. Постійна спрямованість на самовдосконалення дозволяє розглядати його філософську платформу як основу однієї з найпопулярніших на сьогодні наук – акмеології. Започатковані ним концепції «двох натур» (видимої та невидимої), трьох світів (макрокосму, мікрокосму та символічного світу), людини як вищої з усіх наук, принципів саморозвитку та «неравного равенства» дозволяють розглядати його діяльність як одного з засновників вчень про «картину світу», фундатора соціальної філософії, аксіології та науки про сенс буття (сенсології). Так, розділяючи щастя на «індивідуальне» й «суспільне», Г. С. Сковорода одним із перших в історії соціальної психології наголошує, що суспільне щастя не любить самотності і формується бажанням мати спільників. На особливу увагу сучасників заслуговує вчення Г. С. Сковороди про необхідність усебічного сприяння духовній творчості як визначальній умові подальшого самовдосконалення людини. Отже, з не меншими підставами Г. С. Сковороду можна вважати одним із засновників креатології як науки про формування і розвиток творчого потенціалу суб’єктів буття. Саме цей напрям стає одним із найважливіших у подальших дослідженнях українських фахівців [4–7].

Вбачаючи сенс буття у праці, а досягнення людського щастя – у праці за покликанням (вільній праці), головну мету спорідненої праці він вбачає у вивченні сутності людини, пізнання якої і розкриває істинну природу Бога. Наголошуючи, що пізнати істину людини можна лише пізнавши сутність Бога, Г. С. Сковорода підкреслює: «один труд в обоих сих – познать себе й уразуметь Бога, познать й уразуметь точного человека есть труд й обман его от его тени, на которой всё останавливается. А ведь истинный человек й Бог есть тоже».

Добу романтизму української філософії XVIII–XX ст. розпочинає «філософія серця» Памфіла Юркевича (1826–1874), який на противагу тенденціям раціоналізації та інтелектуалізації пізнавальної діяльності наголошував, що розум складає лише вершину знань, а основу – духовне життя людини. Поняття «серце» він розглядав як основу морального розвитку, що є підґрунтям радості, кохання та відносин. Прагнучи відшукати істину одночасно розумом і серцем, Юркевич звертається до віри як мети, до якої веде спочатку досвідне пізнання, потім пізнання розумом і лише потім вище пізнання – естетичне, яке і визначає за допомогою серця душевний стан людини. Тим самим саме українські мислителі піднімають на якісно новий рівень проблему співвідношення усвідомлюваних (раціональних) та позасвідомих (ірраціональних) засобів пізнавальної діяльності, які з часом знаходять подальшу розробку у працях Д.М. Узнадзе, А.С. Прангішвілі, А.Є. Шерозія, Ф.В.Басіна, а також у дослідженнях українських вчених [8].

Акцентуючи увагу на дослідженні провідних рис «українського національного характеру», Микола Костомаров (1817–1885) проводить компаративістський аналіз провідних рис національного характеру представників українського та російського народів :

Риси національного характеру росіян	Риси національного характеру українців
Панування загального (Бог, цар) над особистим	Вища значимість людини ніж загального
Нетерпимість до чужих віросповідувань	Поважне ставлення до віри інших
Визначальна роль у житті матеріального	Визначальна роль у житті духовного
Низька оцінка ролі природи	Висока оцінка ролі природи
Матеріальні основи любові до жінки	Духовні основи любові до жінки
Головне у релігії – дотримання обрядів	Головне у релігії - внутрішня віра

Більш детально ці відмінності підтверджені сучасними дослідженнями [9].

Характерні риси світоглядного оптимізму, віри в єдність людини і світу, надії на перемогу соціальної справедливості, незборимості духу українського народу розвивали у своїх творах Іван Франко, Леся Українка, М. Куліш, В. Стефаник.

Значний внесок у розвиток світової філософської думки зробили засновник персонології, екзистенціалізму і креатології Микола Олександрович Бердяєв (1874–1948), автор ідей релігійно-ідеалістичної метафізики всеєдності Сергій Булгаков (1871–1944), «філософії трагедії» Лев Шестов (Лев Ісакович Шварцман – 1866–1938), засновник Харківської лінгвістичної школи Олександр Потебня (1835–1891), автор ідей розбудови громадянського суспільства на засадах децентралізації та самоврядування Михайло Драгоманов (1841–1895), засновник етатизму та державної служби В'ячеслав Липинський (1882–1931), автор ідей політичного та державного націоналізму Дмитро Донцов (1883–1973), засновник вчення про ноосферу Володимир Іванович Вернадський (1863–1945) а також діяльність представників київської світоглядної школи (Є.І. Андроса, Є.К. Бистрицького, І.В. Бичко, І.В. Бойченка, М.О. Булатова, В.С. Горського, В.П. Загороднюка, В.В. Кізіму, С.Б.Кримського, Б.О. Парахонського, М.В. Поповича, В.А. Рижко, В.Т. Табачковського) які розвивали ідеї універсальної єдності людини зі світом, світоглядного синтезу, логічних основ соціальних трансформацій, феноменів духовної творчості в структурі світосприйняття, соціально-онтологічних основ світоглядних орієнтацій, змін ціннісних орієнтацій світоглядної свідомості, а також вчення про континуальні та універсумні основи світогляду. У загальному ж вигляді структура буття у XX столітті розкривалась уявленнями про організацію п'яти форм руху матерії.

Продовжені нами дослідження світоглядних орієнтацій дозволили розробити закони, принципи та механізми розвитку загальної моделі «картини світу» яка включає дванадцять форм руху матерії, енергії, інформації, організації та розкриває будову просторово – часового континууму актуального, потенційного та безкінечного видів буття. Це стало можливим завдяки розробці принципово нової

мультимодальної логіки та логіко – математичної матриці організації всесвіту. Одним з практичних кроків у реалізації цих підходів стала розробка концепції і створення школи «гуманістичного управління», яка успішно працює більше 10 років на базі ДРІДУ НАДУ. Інші кроки пов'язані з розробкою принципово нової «контамінаційної» теорії пізнання, яка інтегрує раціональні (слова, числа, звуки, кольори) та позасвідомі (відчуття, емоції, мотиви, переживання) засоби. Не менший інтерес визиває дослідження шляхів удосконалення системи управління процесами інформаційної безпеки, розвитку енергетичного потенціалу, запобігання митним ризикам, регулювання митно – тарифних відносин, формування гуманістичного потенціалу соціальних спільнот, розкриття генези розвитку судово – правової системи, системи світоглядних орієнтацій, мистецтва та процесів підготовки управлінської еліти. Отже, започатковані нами основи гуманоцентризму та контамінаційної теорії пізнання повинні органічно поєднати здобутки синергетики, універсології, когнітології, оптимології, кібернетики, соціоніки, техно- і психотроніки, біоніки які спрямовані на усебічний розвиток аналітичних, конструктивних, креативних, транзитивних, гуманістичних стилів мислення і дій людей та соціальних спільнот. Базовою ж умовою практичної реалізації ідей і принципів гуманоцентризму є широке втілення у життя сіл, міст, регіонів та держав по суті невичерпних можливостей фізичного, виховного, інтелектуального, професійного та духовного потенціалу окремих людей і різноманітних соціальних спільнот. Подальша розробка і практичне запровадження ідей гуманоцентризму є головною умовою повернення Україні історично притаманної ролі світового лідера у процесах пізнання та управління розвитком цивілізації.

Список використаних джерел:

1. Решетніченко, А. В. Управління розвитком комунікативної культури: філологічні аспекти / А. В. Решетніченко, К. В. Соколова // Вісник АМСУ. Серія: «Держане управління». – 2011. – № 2. – С. 68–76.
2. Українці створили найбільшу кількість народних пісень у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipress.ua/news/ukraintsi_stvorvlynavbilshukilkistnarodnyhpisenusviti140839.html.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел [250 тис. слів]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. – С. III.
4. Новіков, Б. В. Творчість як засіб здійснення гуманізму : монографія / Б. В. Новіков. – К. : НТТУ КПУ, 1988. – 310 с.
5. Парахонский, Б. А. Метод и стили творческого мышления / Б. А. Парахонский // Логико-гносеологические исследования категориальной структуры мышления. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 47–65.
6. Креатология и интеллектуальные технологии инновационного развития : учеб. для вузов / Г. С. Пигоров, В. П. Козинец, А. Г. Махмудов и др. – Д. : Пороги, 2003. – 502 с.;
7. Решетніченко, А. В. Методи творчого пошуку : навч. посібник / А. В. Решетніченко. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2005. – 144 с.
8. Решетніченко, А. В. Теорія установки: предпосылки, характеристика, перспективы / А. В. Решетніченко // Психолого-педагогические основы интенсификации учебного процесса. – Д. : Изд-во ДГУ, 1991. – С. 62 –73.
9. Решетніченко, А. В. Особливості публічного управління у процесах війни з Росією / Решетніченко А. В. // Взаємозв'язок політики і управління:теоретичний і прикладний аспект : матеріали круглого столу. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2014. – С. 70–74.

С. Ш. Айтмов

ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНИЙ НАУКОВИЙ УНІВЕРСУМ

Філософія історії є однією з вельми складних для аналізу та розуміння сфер філософської думки. На це звертають увагу, зокрема, вітчизняні дослідники Т.А.Кравченко та А.І.Мельник. З їх точки зору, інтелектуальна складність є причиною зменшення кількості праць, у яких осмислюється філософсько-історична проблематика [4, с.19]. Сутність складності студій з філософії історії відзначав ще відомий дослідник у даній сфері філософського пізнання, Р.Дж. Коллінгвуд. Він пов'язував наведену когнітивну ознаку філософсько-історичних праць із необхідністю для дослідника бути обізнаним не тільки у філософських концепціях, але і у теоретичних надбаннях історичної науки [3, с.422].

Значною мірою причина інтелектуальної складності досліджень у сфері філософії історії полягає у «подвійності» об'єкту дослідження даної гілки філософського пізнання.

Філософія історії осмислює, з одного боку, зміст, особливості, алгоритми й цілі історичного процесу, а з другого боку – когнітивну специфіку історичної науки, її динаміку та «інтелектуальний інструментарій», методологічні надбання та концептуальні підходи, ознаки і чинники достовірності історичних студій. Іншим важливим когнітивним чинником, який визначає інтелектуальну складність філософії історії є її комплексний та міждисциплінарний характер.

Прагнучи адекватно осмислити наведені об'єкти вивчення філософії історії дослідник, який працює у межах проблемного поля цієї дисципліни, мусить інтегрувати у власні студії концепції та знання із цілого спектру наук, які з різних точок зору аналізують як історичні процеси, так і динаміку історичної науки. Серед важливих когнітивних завдань філософії історії, О. Габріелян, І. Кальной та О.Цветков називають аналіз специфіки історичного пізнання, його змісту та інтелектуальних особливостей [2, с.17].

Т. І. Ящук наголошує на необхідності аналізу наукових співвідношень та кореляцій між історіографією (історичною наукою) та іншими науковими дисциплінами [7, с. 32], тобто вважає за необхідне винайти широке коло міждисциплінарних зв'язків філософії історії. При цьому слід зазначити, що міждисциплінарна методологія вельми ефективно застосовується у історичних студіях. Так, класик цієї науки, Ф. Бродель, у власному масштабному дослідженні історії Франції спирався на когнітивний кластер концепцій суспільних й природних наук [1, с.14].

Отже для вирішення завдання реконструкції когнітивних зв'язків філософії історії та їх змісту, слід диференціювати особливості полі дисциплінарних кореляцій та інтелектуального діалогу двох гілок філософії історії: субстанціональної (аналізу історичних процесів) та критичної (осмислення теоретичних здобутків та особливостей історичного пізнання).

Концепції у сфері субстанціональної філософії історії, у проблемному полі якої знаходиться з'ясування багатоаспектних чинників історичної динаміки, мусить спиратися на дослідження з наукових дисциплін, які вивчають різноманітні аспекти минулого. До них можна віднести такі науки: географічні, історичні, соціальні, економічні, культурологічні, психологічні тощо.

Серед наукових дисциплін географічного циклу слід виокремити фізичну географію, «антропогеографію» та історичну екологію. Концепції фізичної географії можуть надати філософсько-історичним студіям інформацію про закономірності зміни природних умов та чинників (кліматичних, геологічних, гідрологічних) цивілізаційного розвитку. «Антропогеографія» транслює знання про різноманітні аспекти і моделі відносин людини й соціуму з природою у певні історичні часи. Історична екологія актуалізує осмислення впливу на історичні події та процеси оточуючого середовища, «екосфери».

До історичних дисциплін, концепції та теоретичні підходи яких інтегрують філософсько-історичні студії можна віднести: всесвітню історію, історію розвитку макро-регіонів (Західна Європа, Близький Схід, Південна Азія та ін.). Нова дисципліна в універсуумі історичного пізнання, глобальна історія, також є важливою для філософського аналізу минулого, оскільки вона має на меті реалізацію багатовимірною дослідження усіх аспектів життя людства у планетарному горизонті [5, с. 14].

Із соціальних наук, які можуть надати концептуальні підходи, важливі для рефлексії над філософсько-історичною проблематикою, слід відзначити теоретичну соціологію та геополітику. У сфері теоретичної соціології суттєву значущість мають праці та ідеї М. Вебера, П. Сорокіна, Н. Еліаса, які присвячені аналізу суспільних чинників історичної динаміки. Геополітичні концепції є інтелектуальною основою для осмислення у філософсько-історичних студіях довгострокових трендів

розвитку регіональної і світової політики.

Економічні концепції є важливими для аналізу філософією історії даних чинників історичних процесів. Серед великих економічних вчень із значним інтелектуальним потенціалом для праць з філософії історії слід звернути увагу на такі теорії, як неомарксизм (світ – системна теорія І. Валерстайна), теорію «довгих економічних хвиль» М. Д. Кондратьєва, неоліберальну теорію М. Фрідмана та ін.

Культурологічні концепції є значущими для філософсько - історичних студій, оскільки вони вивчають культурні чинники, які впливають на різнорівневі історичні процеси. Серед наук цього циклу та їх теоретичних підходів, важливих для філософії історії, можна відокремити суто культурологію, історію культури та семіотику.

До психологічних наук, теоретичні підходи яких мають велику значущість для субстанціональної філософії історії, слід віднести зокрема, етнічну та соціальну психологію, які вивчають зміст та особливості проявів масової психіки і їх вплив та історичну динаміку.

Критичний напрям філософії історії також, як і її субстанціональна сфера, включає до свого інтелектуального простору когнітивні взаємодії та розумовий діалог із низкою дисциплін як суто філософських, так і історичних. До перших належать філософія науки та інтелектуально близька до неї історія науки, філософія культури. Історичне пізнання представлене, зокрема такими науками як історична антропологія, соціальна історія, джерелознавство, історіографія тощо.

Список використаних джерел

1. Бродель, Ф. *Что такое Франция?* кн.1. [Текст]/Ф.Бродель.- М.:Изд-во Сабашниковых, 1994.– 406 с.
2. Габріелян, О.А. *Філософія історії* [Текст] / О.А. Габріелян, І.І. Кальной, О.П. Цветков, - К.: Академкнига, 2010. – 213 с.
3. Коллінгвуд Р.Дж. *Идея истории. Автобиография* [Текст] / Р.Дж. Коллінгвуд. – М.:Наука, 1980. – 485 с.
4. Кравченко, П.А. *Концептуалізація філософії історії у постнекласичній методології (стаття 2)* [Текст] / П.А.Кравченко, А.І. Мельник // *Філософські обрії*. – 2015. - №34. – с.8-23.
5. Орлова, Т.В. *Історія сучасного світу* [Текст] / Т.В.Орлова. –К.: Знання, 2006 – 551 с.
6. Яцук, Т.І. *Філософія історії* [Текст] / Т.І. Яцук. – К.: Либідь, 2004. – 556 с.

О. В. Тимофєєв

ІДЕЯ ТЕОЗИСА В ПОСЛАННЯХ ІГНАТІЯ АНТІОХІЙСЬКОГО

Посилаючись на твори сучасних авторів: Дж. Капуто, Х. Казанови, Ч. Тейлора, Р. Керні, Дж. Ваттімо, Дж. П. Мануссакіса та ін. можна стверджувати, що в сучасному філософсько-теологічному дискурсі все більш виразною стає думка про те, що «неможливе недавно стало можливим» [4, с. 187]. В нашу постсекулярну добу ми можемо дослухатися до великих святих, які говорять до нас не стільки з далечі минулого, але, (що найважливіше!) з глибин свого духовного досвіду. Не викликає заперечень, що західноєвропейська культура глибоко вкорінена в іудео-християнській традиції. В даному контексті звернення до ідеї теозиса в посланнях одного з перших християнських авторів Ігнатія Антіохійського (Богоносця) має на меті осмислення засадничої християнської проблематики єднання людини з Богом.

Ідея обоження (теозиса) являє собою центральний пункт святоотецького богослов'я та найбільш яскраво представлена у вченнях християнських мислителів православного Сходу. У святоотецькому розумінні обоження (теозис) – мета людського життя. Звертаючись до ідеї теозиса, необхідно підкреслити, що на відміну від терміну «спасіння» (грецьк. σωτηρία) термін «обоження» (грецьк. theōsis) у Святому Письмі не зустрічається. Цей термін буквально перекладається як «богостановлення», та походить від грецьких дієслів theōo, theoroīōo, що відносяться до іменника theos (Бог) та мають декілька значень. Так, у давньогрецької традиції міфічні герої часто «ставали», «робилися» богами з повною втратою людської особистості. У такій ситуації використовувався термін apotheosis, що позначав перет-

ворення людини на Бога [1, с. 15]. У застосуванні цих дієслів в християнському контексті підкреслюється христологічний аспект «обоження людської природи» через причасність до Христа. При цьому Святі Отці роблять важливе наголошення на тому, що людина не спроможна поєднатися з Богом за сутністю. Немає злиття між Богом та людиною, й різниця між ними зберігається. Кажуть, що людина стає богом не «за природою», а «по благодаті», «за причетністю», «усиновленням», тобто у відносинах, тому ці дієслова можуть застосовуватися й к духовному досвіду віруючих християн, які стають причасними до Божественного життя [1, с. 16]. Таке розуміння більшою мірою характерно для ранньохристиянської традиції.

Священномученики перших століть (Ігнатій Богоносець, Полікарп Смірнський, Іустин Філософ, Іриней Ліонський) не використовують термін «обоження» в своїх творах, але сама ідея теозиса імпліцитно присутня, коли вони говорять про безсмертя, дароване людям Христом. Важливо підкреслити, що сучасне розуміння мучеництва як переживання страждань (навіть в ім'я вищої мети чи доброї справи) відрізняється від його розуміння у ранньохристиянській традиції. Слово мученик (μάρτυρας) в перекладі з грецької означає «свідок». Так в християнській традиції назвали тих, хто свідчив про Христа навіть перед лицем смерті.

Священномученик Ігнатій Богоносець був страчений у 107 р. в часи імператора Траяна. Як єпископ Антіохійський, Ігнатій відмовився від жертвоприношення язичницьким богам, за що був засуджений до страти: його відправили в Рим на публічне розтерзання диким звірам. Під час свого хресного шляху з Антіохії в Рим Ігнатій написав п'ять послань малоазійським церквам, повчаючи та втішаючи їх. «Особливо ж тікайте від розділень як початку зла», – попереджав Ігнатій, вперше в християнській традиції застосовуючи термін «кафолічність церкви» (Ер. ad Smugn. 7, 8) [3]. Також відоме одне послання єпископу Полікарпу Смірнському та одне послання римській церкві з проханням не перешкоджати його мученицькій смерті. Незважаючи на те, що послання написані в риторичній традиції, вони глибоко особисті. Ігнатій пише про єдність віруючих, про євхаристію, про причетність до Бога, мучеництво.

Духовний вимір в посланнях Ігнатія Антіохійського має першорядне значення. Заперечуючи езотеричний індивідуалізм гностичних «псевдовчителів», він підкреслює необхідність проявляти любов до сиріт та вдів, а також до тих, хто опинився у біді: «Бо вся досконалість – у вірі та любові, яких немає нічого вище» (Ер. ad Smugn. 6. 2) [3]. Основна ж тема посланій Ігнатія – єдність: єдність Облич Трійці, єдність природ во Христі, єдність Церкви (цей порядок відбиває порядок «появи» цих єдностей). В посланні до Ефсеян Ігнатій порівнює віруючих й пресвітерів на чолі з єпископом зі струнами кіфари, що співають в один голос, утворюючи хор (Ер. ad Eph. 4, 5). Така єдність призводить до участі в Бозі (Ер. ad Eph. 4. 2), в Божественному житті Трійці: «Ви [живі] камені храму Отчого, уготовані в будівлю Бога Отця; ви возноситеся на висоту знаряддям Ісуса Христа, тобто хрестом, за допомогою верви Святого Духа; віра ваша вабить вас до висоти, а любов служить шляхом, що возводить до Бога. Тому усі ви супутники один одному. Богоносці та Храмоносці, святоносці, у всьому прикрашені заповідями Ісуса Христа» (Ер. ad Eph. 9. 1-2) [2]. Й хоча Ігнатій не розробляє далі концепцію обоження, що зв'язано з жанром і контекстом послань, можна погодитись з Н.Расселом у тому, що «Ігнатій іде далі, ніж будь-який автор Нового Заповіту, говорячи про близькість віруючого з Богом» [5, с. 91]. В «Посланні до Римлян» Ігнатій пише, що його земна любов (ἔρως) «розіп'ялася», він жадає лише любові «нетлінної» (ἀγήατη), єднання з Богом, участі в Божественному житті.

Таким чином, в посланнях Ігнатія Богоносця ми бачимо «перехрещення» екзистенційного розуміння єдності (Церкви) як спільноти віруючих і метафізичного аспекту «обоження-піднесення» в категоріях відносин з Богом, тобто участі віруючих у житті Трійці за допомогою віри та любові. Для антіохійського єпископа поєднання (εὐωσις) божественного з людським, здійснене у Втіленні, достовірне

стверджує цілісність людського життя у єдності людського з божественним. В II ст. у полеміці з гностицизмом концепцію теозиса буде розвивати священномученик Іриней Ліонський, а його послідовник, Афанасій Олександрійський (Великий) сформулює класичне вираження вчення Церкви про обоження: «...Слово втілювалось, щоб ми обожились». Вважаю, що даний аспект християнської богословсько-філософської спадщини може стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Зайцев, Е. В. Учение В. Лосского о теозисе / Е. В. Зайцев (Серия «Богословские исследования»). – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2007. – 296 с. 2. Игнатий Богоносец, сщмч. Послание к Ефесеянам [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www/URL:https://azbyka.ru/otechnik/Ignatij_Antiohijskij/poslanie-k-efesjanam/#0_9](http://www.URL:https://azbyka.ru/otechnik/Ignatij_Antiohijskij/poslanie-k-efesjanam/#0_9) – Загл. з екрану. 3. Игнатий Богоносец, сщмч. Послание к Смирнякам [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www/URL:http://odinblago.ru/mijapost/10/6](http://www.URL:http://odinblago.ru/mijapost/10/6) – Загл. з екрану. 4. Кануто, Дж. Д. Как секулярный мир стал постсекулярным / Дж. Д. Кануто // Логос. – 2011. – №3 (82). – С. 186–205. 5. Russell, N. The Doctrine of Deification in the Greek Patristic Tradition / N. Russell. – Oxford University Press, 2006. – 433 p.

В. О. Байрачний

КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

Філософія, як найбільш абстрактна, рафінована система наукових знань, виконуючи світоглядну, онтологічну, гносеологічну, аксіологічну та методологічну функції, є міцним науковим фундаментом, на якому базуються дослідження будь-яких соціальних явищ.

У сучасній соціальній філософії проблема соціальної відповідальності є однією чи не з найактуальніших. Філософською основою дослідження феномену соціальної відповідальності є аналіз діяльності людини в контексті суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин. На формування теоретичної бази дослідження суттєво вплинули праці Я. Паська, О. Плахотного, О. Поліщук, П. Сауха, а також зарубіжних дослідників: А. Бергсона, Ф. Бекона, М. Бердяєва, П. Бурдьє, Г. Йонаса, Дж. Ролза, Ф. Фукуями, Е. Фромма. Вказані дослідники розглядають соціальну відповідальність, як один із найважливіших засобів соціалізації індивіда. Соціалізацію індивіда пов'язують із його здатністю бути відповідальним за все, що відбувається в дійсності загалом і в соціумі його проживання зокрема.

Вихідним пунктом визначення міри відповідальності у загальнофілософському аспекті в усі епохи було вирішення питання про *співвідношення свободи і необхідності*. У загальних рисах у філософії поняття «відповідальність» трактується як внутрішня свобода людини, як один із елементів соціальної структури, що визначає ступінь свободи і основне спрямування поведінки людини. І якщо свобода являє собою можливість чи здатність «приймати рішення зі знанням справи», чи вчиняти зі знанням справи, то відповідальність – це необхідність, продиктована об'єктивними умовами, законами, які формують ту чи іншу ситуацію, або ж обов'язок прийняття таких рішень, в яких одночасно втілювалися б і цілі, інтереси людей, їхніх соціумів, оскільки кожною діяльністю управляють не лише об'єктивні закони, але й цінності, ідеали, норми, ідеологія, світогляд, які опосередковано і сумарно виражають реальні інтереси людей.

У другій половині XX століття у філософських наукових джерелах підходи до визначення поняття відповідальності загалом були подібними, коли йшлося про найбільш важливі її сутнісні риси. Так, у філософському словнику стверджується, що відповідальність – категорія етики, яка відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення особи до суспільства, людства в цілому, що характеризується виконанням морального обов'язку і правових норм. Відповідальність як категорія філософії характеризує філософську проблему співвідношення здатності

і можливості людини, виступаючи в якості суб'єкта своїх дій, а також і більш конкретних питань: здатність людини свідомо виконувати певні вимоги і здійснювати ті завдання, що стоять перед нею; здійснювати правильний моральний вибір; досягати певного результату, а також пов'язані з цим питання правоти або винності людини, можливості схвалення чи засудження її вчинків, заохочення чи покарання [8,с.33]. У такому контексті рівень внутрішньої самодисципліни, врешті культури конкретної людини – це підґрунтя для реалізації свободи та відповідальності. Звісно, свободу можна розуміти як підґрунтя для життя за бажанням у допустимих суспільством межах. Тобто, йдеться про вибір між позитивними та негативними наслідками своєї діяльності. Це означає, що людина, реалізуючи себе як особистість, повинна підпадати під відповідальність за здійснений вибір.

Ряд вчених вважали, що філософський аналіз проблеми відповідальності полягає в розгляді її як загального цілого, на засадах якого можна проводити дослідження окремих її типів і різновидів. Такого підходу дотримувались Н.Головко, А.Портнова, Г.Романюк, Г.Смірнова та інші.

В.Сафін вбачає сутність поняття відповідальності у тому, що в ньому присутні мотиваційно-афективна, інтелектуально-когнітивна та діяльнісно-поведінкова складові, що дозволяє говорити про інтегральність самого поняття відповідальності [6,с.44]. А.Спіркін пропонує розглядати відповідальність як систему в зв'язку з тим, що вона має низку компонентів: свободу волі, усвідомлення обов'язку, відповідність нормам поведінки [7,с.294]. Л.Білецька визначає соціальну відповідальність як обов'язок особи оцінити власні наміри та здійснювати вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, а у випадку порушення їх – обов'язок звітувати перед суспільством і нести покарання [1,с.21]. О.Плахотний вважав, що поняття відповідальності поєднує дві форми, два різних види відповідальності: 1) відповідальність як реакція суспільства на поведінку індивіда (суспільна відповідальність); 2) відповідальність як система відповідей індивіда на вимоги суспільства (особиста відповідальність). Автор підкреслює, що між суспільством та індивідом існує взаємозв'язок. З одного боку, суспільство покладає на індивіда обов'язок вчиняти соціально корисні вчинки, а з іншого – воно зобов'язано сприяти суб'єкту у здійсненні ним своїх прав та обов'язків та несе за це відповідальність [5, с.46].

Обґрунтуванню філософських основ конструювання сучасної теорії відповідальності у соціальних практиках присвячена дисертаційна робота Н.О.М'ясникової. Автор розробила модель практичної реалізації етики відповідальності, що є об'єднанням онтологічно-аксіологічного та формально-нормативного підходів до етики відповідальності зі зміною акцентів, детермінованих адаптацією до сучасних реалій. Запропонована модель дає змогу адаптувати персональну відповідальність до політичної діяльності [4].

У науковій літературі відсутня єдність думок про кількість видів соціальної відповідальності. Так, Н.Фокіна вважає, що соціальна відповідальність складається з моральної та правової. На думку Н. Головки, соціальна відповідальність існує у формі політичної, правової та моральної відповідальності. Л.Грядунова до соціальної відповідальності відносить політичну, громадянську, партійну, виробничу, правову, моральну, сімейно-побутову. М.Бахтінін виділяються наступні види соціальної відповідальності: моральна, персональна, політична, соціальна. Р.Хачатуров вважає, що у суспільстві існує стільки різновидів соціальної відповідальності, скільки в ньому діє різновидів соціальних норм. О. Плахотний пропонує класифікацію, що об'єднує всі ці види відповідальності, приєднуючи до них економічну, національну та державну.

Початок ХХІ століття приніс нові напрямки у вивченні соціальної відповідальності. Є.М.Мануйлов здійснює соціально-філософський аналіз соціальної відповідальності особистості у правовій державі. Досліджує соціальну

відповідальність як універсальну, всезагальну форму зв'язку і взаємозалежності особистості та суспільства. Обґрунтовує, що соціальна відповідальність на особистісному рівні стикається з правом, правовим регулюванням лише в аспекті покладення на громадян певних обов'язків [3, с.3-8]. Деякі філософи обґрунтовують, що на сучасному етапі формування культури інформаційного суспільства протиріччя в культурі породили системну кризу відповідальності. Дзьобань О.П. доводить, що інформаційне суспільство є індивідуалізованим суспільством, в якому відбувається глибинна трансформація європейської культури, її цінностей і норм, у тому числі відповідальності, в результаті інформаційно-технологічної революції [2, с.14-26]. На наш погляд такий вектор дослідження категорії соціальної відповідальності є новелою і має великі перспективи.

Таким чином, сутність поняття відповідальності розглядається через призму мотиваційно-афективних, інтелектуально-когнітивних та діяльнісно-поведінкових складових, що дозволяє говорити про інтегральність самого поняття відповідальності.

Список використаних джерел

- 1.Белейкая Л. И. Свобода и ответственность: Автореф. дис. канд. филос. наук. – Саратов, 1972. – С. 21.
- 2.Дзьобань О.П. Сучасне суспільство як суспільство з деформованою відповідальністю (за працею З. Баумана «Індивідуалізоване суспільство») / Дзьобань О.П., Мануйлов Є.М. // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія / Редкол.: А.П.Гетьман та ін. – Х.: Право, 2016. – № 4(31). – С. 14-26.
- 3.Мануйлов Є. М. Соціальна відповідальність особистості у правовій державі // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / ред.кол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2013. – № 4(18). – С. 3-8.
- 4.М'ясникова Н. О. Відповідальність в сучасних соціальних практиках [Текст] : Автореферат... к. філос. навк спец.: 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії / М'ясникова Н. О. – Х.: Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2008. – 20 с.
- 5.Плахотний А.Ф. Свобода и ответственность(социологический аспект). – Харьков: Право, 1972. – С. 46.
- 6.Сафин В. Ф. Психологическая сущность ответственности личности / В. Ф. Сафин // Теория и практика формирования коммунистического сознания. – Уфа, 1986. – С. 43-57., С.44.
- 7.Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. – М.: Просвещение, 1972. – С.294.
- 8.Философский словарь. – М.: Изд-во политической литературы 1981. – С. 267., С. 33.

А. В. Скляр

СОТЕРІОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ЛЮБОВІ В ФІЛОСОФІЇ ВОЛОДИМИРА СОЛОВЙОВА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СХІДНО-ПРАВОСЛАВНОЇ ДУХОВНОЇ ТРАДИЦІЇ

XXI століття можна було б сміливо назвати століттям «внутрішньої» ізоляції. Незважаючи на наявність величезної кількості засобів зв'язку, будь то Інтернет, соціальні мережі або ж всілякі мобільні пристрої, людина в глибині душі відчуває свою самотність. Екзистенційні запитування втрачають свою актуальність, поступаючись місцем «пластмасовим» відносинам і почуттям. Егоїзм і гордіня людини «підживлюються» зусиллями ЗМІ, віртуальним світом, нав'язаними стереотипами. Важливо підкреслити, що влада новітніх технологій може позбавити людину чогось дуже важливого, а саме – відчуття зв'язку зі своєю власною душею. Це призводить до зменшення уваги, спрямованої на переживання істинних почуттів, що беруть свій початок з глибини серця особи. Тому любов є тим важливим, особливим метафізичним станом душі, який може повернути людині саму себе, врятувати її від знищувального егоїзму, руйнівної гордіні, спустошливої самотності і запобігти надмірної «механізації особистості». Таким чином, зараз людині дуже важливо спрямовувати свій погляд до духовної складової її особистості, а саме – до любові.

Як вважає Вол. Соловйов, справжнє призначення любові полягає в тому, що вона перетворює людину, спонукає її прагнути до досконалості. Насамперед, лю-

бов позбавляє від егоїзму [9,с.137]. Коли людина жертвує власним егоїзмом заради любові, вона розкриває свою індивідуальність і виявляє істинний сенс свого існування. На думку філософа, якщо людина буде відокремлена від всесвітнього цілого через свій егоїзм і гординю, то вона стане занадто далекою від істини, це може призвести до особистісного падіння як окремого індивіда, так і всього суспільства. Вол. Соловйов вважає, що зло утілене в розладі, розділенні, відчуженні людей один від одного, в замиканні людини на самій собі, «в суперечності і несумісності» [7,с.353]. Важливо, що зло егоїзму полягає не в тому, що людина занадто любить саму себе. Воно є в тому, що коли людина надає значення тільки самій собі, вона ігнорує всіх інших людей, відділяється від них, звеличуючи лише саму себе. Тому мета філософії любові Вол. Соловйова – це персоналізація буття людини за допомогою боротьби зі злом та егоїзмом, яка веде до перемоги над духовною смертю особистості завдяки почуттю любові.

Коли Вол. Соловйов викладає свою концепцію всеєдності, де все виходить з божественної основи, яка містить в Собі все, то він робить акцент на тому, що людство може бути пов'язано між собою тільки лише любов'ю, особливими узами любові, що становлять пануючу космічну основу [1,с.29]. Невидима спілка душ людства утворює (в результаті цього з'єднання) єдине боголюдське тіло, цілісний живий організм, тобто вічне тіло Боже і вічну душу світу Софію. Любов стає основою для цієї всеєдності: «нерозривний зв'язок любові з'єднує всі незліченні елементи, що складають божественний світ» [10,с.162]. Софія зв'язує всі живі істоти, всі душі за допомогою любові. В. Кравченко, досліджуючи творчість мислителя, зазначає, що у Вол. Соловйова ідея софійності цілком з'єднується з християнською любов'ю та діяльністю [3,с.120].

Вол. Соловйов дає таке визначення любові: це «потяг одухотвореної істоти до іншої для з'єднання з нею і взаємного заповнювання життя» [8,с.236]. Важливими тут є слова «заповнювання» і «одухотвореної», тому що інша людина наче доповнює собою цей недосконалий світ, її дух приєднується до нашого духа, утворюючи щось нове у просторі, цей зв'язок приносить у життя відчуття гармонії. За допомогою любові люди наповнюють життя один одного, відносини стають більш глибокими. Тому любов – це перш за все метафізичний зв'язок, який призводить до єдності та допомагає подолати почуття самотності і відчуження. Любов, як втілення божественного, служить метою об'єднання в собі усього людства, вона позбавляє кожну конкретну людину від жахливого відчуття відокремленості. Таким чином, мету всього існуючого Вол. Соловйов бачить в єднанні. А любов, як зауважує С. Франк, це саме і є «перебування в єдності з «іншим»» [11,с.306]. Вона спрямована на задоволення психологічної потреби особистості у зв'язку з іншою людиною. Тому саме у парі, у єдності людина набуває гармонійної цілісності. Таким чином, ідеальне суспільство – це суспільство, яке будується перш за все на християнському принципі любові до Іншого, на єдності з ним. Ян Красицький [4,с.151] зазначає, що Вол. Соловйов майже крізь всі свої твори несе ідею про те, що «Бог є любов» (1Ін4:16), тому головний сенс і зміст концепції Абсолюту, який нам висловлює філософ, полягає в єдиному слові – Любов. Дієва і перетворювальна якість любові покликана наділити все людство єдністю заради конкретної реалізації євангельських заповідей. Практична дія любові полягає в тому, що вона з'єднує одне з одним, коли усуває егоїстичну сутність людини та направляє її до інших людей. Як писав Дж. Саттон [5], для Вол. Соловйова можливість реалізації Царства Божого на землі може настати тільки тоді, коли благоустрій всіх сторін життя буде базуватися на християнських принципах, наповнених духом християнської любові (агаре). Для філософа головний сенс звістки Євангелія полягав саме в тих діях, що призвели б до перетворення недосконалого світу; для нього гостро стояли проблеми особистого морального вдосконалення людини і поліпшення суспільних відносин. Отже, на перший план в філософських роздумах Вол. Соловйова виходить бажання запровадити хри-

стіянську етику до всіх сфер діяльності людини, оскільки заповіді Євангелія, що засновані на ідеї любові, є найбільш діючим засобом, який дозволяє забезпечити загальні гаразди. Зрозуміло, що ідея теократії здається абсурдною у сучасному суспільстві, але головне, що ми можемо взяти з філософської спадщини мислителя – це принцип діяльної любові. А. В. Гулига зазначає, що любов розуміється Вол. Соловйовим не тільки як суб'єктивне переживання, але, перш за все, як активне втручання в життя: «справжнє призначення любові не в простому переживанні почуття, а в тому, що завдяки тому відбувається, в справі любові, в перетворенні соціального та природного середовища» [2,с.43]. Сам Вол. Соловйов підкреслює, що власне любов, а не влада, є ідеальною основою суспільних відносин [8,с.237].

Отже, любов спрямована на порятунок як окремої людини, так і всього суспільства в цілому. Християнство проповідує насамперед діяльну любов, спрямовану на вдосконалення світу, на таке його перетворення, де головним є дух любові, милосердя, співчуття. Передусім – це активне привнесення добра кожній людині, розкриття щирості людського серця для здійснення і примноження благих справ. Така любов несе в собі ідею єдності та примирення між людьми. В цьому розумінні ідеї Вол. Соловйова близькі концепції «християнського реалізму» С. Франка, який також писав про перетворювальну якість любові [6]. Тому філософські погляди мислителів є важливим зауваженням для сьогодення про те, що лише те суспільство може бути врятовано, яке засноване на християнських цінностях, запровадження до всіх його областей. Найважливішим тут виступає принцип любові і допомоги Іншому, принцип, який зберігає індивідуальність, вищу гідність і свободу кожної конкретної людини. Тому людині слід прагнути до вдосконалення своєї індивідуальної моральності і брати основою свого існування той шлях любові, який був проголошений Христом в Євангелії.

Список використаних джерел

1. Булгаков С. Н. *Природа в философии* Вл. Соловьева / С. Н. Булгаков // *Сборник статей о В. Соловьеве* / С. Н. Булгаков, В. И. Иванов, Е. Н. Трубецкой и др. – Брюссель: «Жизнь с Богом», 1994. – С. 6–44.
2. Гулыга А. В. *Философия любви* / А. В. Гулыга // Вл. Соловьев. *Сочинения в 2 т. Т. 1* / Сост., общ. ред. и вступ. ст. А. Ф. Loseva и А. В. Гулыги. – М.: Мысль, 1988. – (Философское наследие. Т. 104). – С. 33–46.
3. Кравченко В. В. *Владимир Соловьев и София: монография* / В.В.Кравченко. – М.: Аграф, 2006. – 384 с.
4. Красицкий Я. *Бог, человек и зло. Исследование философии Владимира Соловьева* / Ян Красицкий [пер. с польск. С. М. Червонной]. – М.: Прогресс-Традиция, 2009. – 448 с.
5. Саттон Д. *Религиозная философия Вл. Соловьева. На пути к переосмыслению* / Джонатан Саттон [пер. с англ. Ю. Вестель, В. Верлока, Д. Морозова]. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. – 304 с.
6. Скляр А. В. *Метафізика любові в філософії С. Л. Франка* / А. В. Скляр. // *Evropský filozofický a historický diskurz*. – Praha, 2017. – Svazek 3, 1 vydání. – S. 171–179.
7. Соловьев В. С. *Духовные основы жизни* / В. С. Соловьев // *Собрание сочинений В. С. Соловьева в 10 томах. Том 3* / под ред. С. М. Соловьева и Э. Л. Радлова. – СПб: Книгоиздательское Товарищество «Просвещение», 1912. – С. 299–416.
8. Соловьев В. С. *Любовь* / В. С. Соловьев // *Собрание сочинений В. С. Соловьева в 10 томах. Том 10* / под ред. С. М. Соловьева и Э. Л. Радлова. – СПб: Книгоиздательское Товарищество «Просвещение», 1914. – С. 236–238.
9. Соловьев В. С. *Смысл любви* / В. С. Соловьев // *Смысл любви: Избранные произведения* / Сост., вступ. ст., коммент. Н. И. Цимбаева. – М.: Современник, 1991. – С. 125–182.
10. Соловьев В. С. *Чтения о Богочеловечестве* / В.С.Соловьев – М.: АСТ, 2004. – 251 с.
11. Франк С. Л. *Непостижимое* / С. Л. Франк // *Человек и Бог* / С. Л. Франк. – Минск: Белорусская Православная Церковь, 2010. – С. 77–524.

А. І. Вахтель

«ФІЛОСОФЬКІ» Й «НАУКОВІ», «ТЕОРЕТИЧНІ» Й «ЕТИЧНІ» МОТИВИ ГУСЕРЛЕВОЇ КРИТИКИ НАТУРАЛІЗМУ

Поділ на «наукові» і «філософські» мотиви Гусерлевого натуралізму з'являється у вступній статті до збірки «Натуралізуючи феноменологію. Проблеми сучасної феноменології і когнітивна наука» [Roy et al. 1999] і увиразнюється у критиці цієї статті Деном Захаві [Zahavi 2004].

Під «філософськими» мотивами автори зазначених робіт мають на увазі Гусерлеве неприйняття натуралістичного об'єктивізму та феноменологічне вчення про трансцендентальну суб'єктивність [Roy et al. 1999: 37-39; Zahavi 2004: 335]. Принциповою відмінністю між Гусерлевою феноменологією та натуралізмом є те, що свідомість для Гусерля є первинним і самодостатнім предметом наукового дослідження. За його власним відомим розрізненням, натуралізм, досліджуючи свідомість, досліджує емпіричну свідомість, яка є об'єктом (психічним або фізичним) у світі, поруч із іншими емпіричними об'єктами. У той час як феноменологічна філософія займається дослідженням свідомості як трансцендентальної свідомості, яка, на думку Гусерля, взагалі передує як розрізненню між об'єктивним і суб'єктивним, між психічним і фізичним, так і світові в цілому – трансцендентальна свідомість конститує світ загалом і будь-яке розрізнення в ньому. Як зазначає Захаві, інтенційність як спрямованість на світ не дарма займає центральне місце у феноменологічній філософії, адже не лише дає нам краще зрозуміти специфіку свідомості, але й природу самої об'єктивності, світу загалом – останній визначається способом спрямованості свідомості [Zahavi 2004: 336].

Натуралістичний об'єктивізм, натомість, є «природною настановою, перетвореною на догму» [Roy et al. 1999: 39]. Його наслідками є:

(а) Принципове упуцнення онтологічної сфери «чистих переживань свідомості», які не є частиною матеріальної природи. Натураліст всюди бачить природу, втілену завжди в індивідуальному бутті. Для Гусерля «неприродний» регіон чистих переживань свідомості є фундаментальним регіоном наукового дослідження і первинним щодо сфери природи, адже саме у цій сфері тільки і конститується матеріальна природа як ідеальний інтенційний корелят свідомості [див., напр., Husserl 1976: 106].

(б) Натуралізація ідей (зокрема, ідеалів і норм), що призводить до їхньої релятивізації (див. праці Гусерля «Філософія як строга наука», «Криза європейського людства і філософія»): індивідуальне споглядання як єдина інстанція обґрунтування знання не тематизує належним чином ідеальний сенс, імпліцитно закладений в будь-якому індивідуальному.

«Наукові мотиви для Гусерлевого натуралізму» – поняття, яке запропонували редактори зазначеної вище збірки [Roy et al. 1999: 39-43]. Під ними мають на увазі Гусерлеве розрізнення «точних» і «неточних», або «морфологічних», сутностей. Перші є предметами математики, другі є предметами феноменології. На думку Гусерля, математичний опис предметів феноменології неможливий через їхній «невизначений», «неточний» характер [Husserl 1913: 242-249; Husserl 1976: 148-158]. І якщо мова математики, строго кажучи, чималою мірою несумірна з предметом натуралістичного дослідження [Husserl 1976: 32-36], щодо предмета феноменології ця несумірність є майже абсолютною.

Поділ на «наукові» та «філософські» мотиви представляють, умовно кажучи, «вертикальний» зріз Гусерлевої критики натуралізму. Йому відповідає «горизонтальний» зріз, який розрізняє «теоретичні» й «етичні» мотиви Гусерлевого антинатуралізму. Кожен із наслідків натуралізації феноменологічного може розглядатися в теоретичному або етичному контексті. Натуралізація переживань свідомості як властивих змістів свідомості в етичному вимірі означає втрату мотиваційних зв'язків як феномену «афікування сенсами» і, відповідно, феномену вільного вибору й вільної дії. Натуралізація корелятивним переживанням свідомості ідей означає, як уже було зазначено вище, релятивізацію цінностей і норм. Такий самий наслідок повинна мати натуралізація свідомості шляхом її математичної «нейтралізації».

Список використаних джерел

1. Husserl E. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie.* / Neu hrsg. von K. Schuhmann. – Text der 1.-3. Auflage. – Den Haag: Martinus Nijhoff, 1976. – (Husserliana, Bd. III/1). 2. Husserl E. *Logische*

Untersuchungen. Band 2: Untersuchungen Zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis. I. Teil. – 2. umgearb. Aufl. – Halle: Niemeyer, 1913. – 508 S. 3. Roy J.-M., Petitot J., Pachoud B., Varela F. Beyond the Gap: An Introduction to Naturalizing Phenomenology // Petitot J., Varela F., Pachoud B., Roy J.-M. (eds.) Naturalizing Phenomenology: Issues in Contemporary Phenomenology and Cognitive Science. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1999. – Pp. 1-83. 4. Zahavi D. Phenomenology and the project of naturalization // Phenomenology and the Cognitive Sciences. 3/4. – 2004. – Pp. 331–347.

К. М. Вергелес, Д. В. Демчук

СУЧАСНА ЛЮДИНА ТА РЕЛІГІЯ НОВОГО ЧАСУ (НЬЮ-ЕЙДЖ): ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

Конфесійна ситуація в нашій країні склалася таким чином, що поруч з православ'ям, католицизмом, протестантизмом та юдаїзмом, які є традиційними для України релігіями, виникло безліч, так званих, нових релігійних рухів.

В сформованих нами тезах ми розглянемо сутність релігії «нового часу». **Нью-Ейдж** (англ. New Age, буквально «нова ера») релігія «нового століття» - це феномен сучасної синкретизації свідомості, що включає поєднання різнорідних релігійних уявлень оснований на містерії, окультизмі, псевдоезотеризмі та опирається на теософію, антропософію, спіритуалізм, гностицизм. Течія виникла в 1970-і роки в результаті розкладання і комерціалізації «молодіжної субкультури» 1960-х років на базі психоделічної містики і протесту проти традиційних релігійних інститутів. Назва «New Age» було введена у вжиток спіритичним медіумом Алісою Бейлі (Alice Bailey) з Теософського суспільства Америки. Маніфестом руху Нью-Ейдж вважають книгу американської журналістки і письменниці Мерилін Фергюсон «Змова Водолія» (The Aquarian Conspiracy 1980 р.) Доцільно сказати що рух Нью-Ейдж потрібно розглядати в вузькому і широкому значенні. Під рухом Нью-Ейдж в вузькому сенсі розуміють релігійні організації, що виникли в другій половині ХХ століття, які розділяють специфічні світоглядні позиції, які визначаються нами як центральні ідеї Нью-Ейдж. В даному контексті можна говорити про рух Нью-Ейдж як про релігію - тому що наявні структурні елементи: релігійна свідомість, релігійна діяльність, релігійне ставлення і релігійна організація. Під рухом Нью-Ейдж в широкому сенсі розуміють сукупність людей що відносяться до певного сегменту сучасного культового середовища, в певній мірі розділяють ті ж світоглядні позиції. В даному, широкому розумінні, рух Нью-Ейдж є особливою квазірелігійною субкультурою сучасного суспільства.

Основними, центральними ідеями, що об'єднують різні групи ньоейджерів є: ідея «піднесення», що розуміється як ідея розвитку людини за допомогою духовних практик, ідея «синтезу», що розуміється як вибір будь-яких зручних практик, що належать різним світоглядним системам і ідея «контакту» що розуміється як керівництво з боку духовних сутностей.

Рух Нью-Ейдж має дві гілки розвитку – гуманістичну та окультну. Окультна гілка - це визнання реінкарнації, влади кристалів, НЛО, духовних сутностей і поклоніння собі – як космічному божеству. Гуманістична гілка вчить про безмежний людський потенціал і етичну основу суспільства, базується на науковому доказу людської еволюції до божества. Рух нової релігії претендує на «синтез між науковою світовою цивілізацією і універсальною трансцендентної релігією», - за словами ідейного натхненника Крістофера Доусона. У філософському відношенні можна легко сплутати Нью-Ейдж з секулярним гуманізмом минулого, неоязичництвом і трансперсональною психологією, бо вони мають багато спільних ідей і схожість у виборі практик розвитку людини.

Досліджуючи масштабні розгалуження філософських поглядів ньоейджерів ми можемо підсумувати шість загальних або базових принципів Нью-Ейдж: 1. Все є єдине ціле, тому всі – це є Бог. Цей принцип відображений у близьких уявленнях монізму і пантеїзму, давно існуючих в східних релігіях. Бог Нью-Ейдж не особис-

тість, він не має буття поза творіння. «Це» універсальна енергія, Сила, загальне свідомість, спільність (монізм) всього живого. 2. Людство, як і всі інші творіння, є божеством і володіє необмеженим потенціалом. 3. Головний гріх людства полягає в тому, що воно не усвідомлює своєї божественності і спільності з усім світом. 4. Єдина потреба людства полягає в тому, щоб усвідомити власну божественність. Оволодіння і управління своєю майбутньою еволюцією - наша єдина надія. 5. Преображення може бути досягнуто за допомогою ряду різноманітних методів. Мета кожного з цих методів - досягнення зміни свідомості. 6. Особисте перетворення - це заповідь глобального перетворення.

Розглянувши базові принципи руху «нового часу» ми можемо підсумувати що у своїх онтологічних уявленнях послідовники руху Нью-Ейдж тяжіють до пантеїзму, найбільш поширений холістичний погляд на всесвіт, як на енергетично взаємопов'язану структуру, антропологічні уявлення ньоейджерів також можна характеризувати як холістичні, в людині, для послідовників руху, закладений великий потенціал, який може бути розкритий за допомогою певних практик та віри, в етичних уявленнях найбільш яскраво вираженим є доктрина відсутності зла, а рамках есхатологічних уявлень основним сюжетом є оптимістичний сценарій переходу до «Нового Століття» до оновлення людства.

Аналізуючи Нью-Ейдж як світоглядну позицію сучасної людини можна навести такі характеристики поглядів: 1. Відсутність кордонів суб'єкта, часу і простору. Нью-Ейдж включає в себе західні (езотеричне християнство і спіритизм) і східні традиції (даоські і буддиські практики), північні (Шаманізм) і південні. 2. Мережева структура. Ідеальна модель суспільства для Нью-Ейдж це мережа спільнот. 3. Відмова від протиріч і дуалізму. Нью-Ейдж відмовляється від опозиції високої і низької культури. 4. Холізм. Символи єдності, гармонії і холізму є центральними для образотворчого мистецтва Нью-Ейдж. 5. Постійна трансформація. Нью-Ейдж це не щось постійне. Він знаходиться в постійному русі і зміні. Для ньоейджерів свідомість - це не щось прив'язане до тіла, а скоріше процес руху.

Основні ідеї, базові принципи та характеристики поглядів Нью-Ейдж демонструють нам що ця релігія еволюціонувала від нечисленних контркультурних закритих груп до феномену, розчиненого в сучасній культурі споживання. При цьому межі даної групи, а так само її найменування, ідеї трактуються різними релігієзнавцями, культурологами, теологами по-різному.

Список використаних джерел

1. Николаевич Р. А. Нью-Эйдж как квазирелигиозная субкультура современного общества: религиозно-философский анализ : диссертация кандидата философских наук : 09.00.14.- Ростов-на-Дону, 2012. 2. Локхаас Ф. Х. Движение New Age. 3. Фергюсон М. Заговор Водолея: личные и общественные трансформации в 80-х годах. М. 1980. 4. Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. Минск: Книжный Дом, 2003. 5. Пендюрина Л.П. Движение «Нью-Эйдж» и трансформация общественного сознания – ст. журнал 2008 №4. 6. Christian Research Journal, весна/лето 1994. 7. Understanding the New Age - Russell Chandler (October, 1993). 8. Бейли А. А. От Вифлеема до Голгофы - Навна-3, 2001 г.

С. Ш. Айтмов, Т. Ю. Коваль

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА РОЗУМІННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Швидкий розвиток інформаційних технологій можна вважати, найбільш помітною ознакою сучасного суспільства. Вони стали важливим елементом багатьох економічних та соціальних явищ у розвинених країнах. Цілком очевидно, що поступ інформаційних технологій впливає і на розвиток соціально-політичних процесів, їх зміст, напрямок розвитку та перспективи. Динаміка останніх значною мірою визначається таким соціально-психологічним чинником, як рівень розумін-

ня політичних та соціальних процесів широкими колами суспільства.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій призвів до виникнення у суспільній свідомості низки протиріч, які, значною мірою, визначають, зміст політичної свідомості, а отже і їх вплив на динаміку політики.

Серед зазначених протиріч, можна виокремити наступні: між великим обсягом наявної інформації про політику, різнонаправленість інформаційних потоків, створення великої кількості джерел інформації, генерованих різними політичними силами та можливістю суспільної свідомості ефективно аналізувати поточну інформацію та будувати цілісну та адекватну картину політичних процесів..

Для того, щоб суспільство могло раціонально осмислювати багатство інформаційних ресурсів сучасна людина, як представник та учасник соціуму, мусить актуалізувати цілу низку інтелектуальних рис. До них належать, зокрема, наявність глибини мислення, широкого кругозору, існування досить істотних знань у соціально-гуманітарних науках.

Разом з тим, масова система освіти не в змозі формувати такий психологічний тип людини. Вона має на меті формування вузьких професіоналів, спеціалістів у певній сфері діяльності, які досить слабо орієнтуються у суспільно-політичній та гуманітарній проблематиці. Вельми часто такий психотип (широко розповсюджений), виступає основою та активними апологетами «суспільства споживання».

Взаємодія даного психотипу людини з інформаційними потоками у горизонті рівня політичної свідомості та відношення до соціально-політичної проблематики може реалізуватися за двома сценаріями: масова людина або зовсім оминає аналіз соціально-політичних процесів, або цікавиться політикою і суспільними проблемами країни і світу, але не в змозі зрозуміти їх.

Наслідками реалізації таких сценаріїв розуміння масовою людиною та суспільством у цілому політики об'єктивно є неможливість ефективної діяльності громадянського суспільства та створення умов для маніпулювання свідомістю соціуму.

Продовження даних соціально-психологічних тенденцій може призвести сучасні розвинені суспільства як до поглиблення розриву між масами та політичними елітами, так і до розповсюдження ідей несистемних політичних сил, зокрема анархістських, право та ліворадикальних.

І. А. Герасименко

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КРИЗИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Опираючись на гегелівський закон діалектики єдності та боротьби протилежностей, законодавство різних країн світу з швидкою динамікою розвивається. Нажаль всі держави світу нерівні між собою, що суперечить принципам сучасного міжнародного права. Існує багато класифікацій держав за різними критеріями. Наприклад, за соціально-економічною типологією поділяються на: економічно розвинуті країни, постсоціалістичні країни перехідної економіки, країни централізовано керованої економіки та країни, що розвиваються. На міжнародній арені кожна країна займає своє відповідне місце залежно таких класифікацій. Так, як міжнародне право побудоване на договореності, то країни з більшою економічною та політичною силою мають набагато більший авторитет та вплив серед всіх держав світу. Звісно і законодавство розвинутих держав набагато років попереду. Розвинуті країни формують і втілюють у міжнародні відносини механізм сучасного світового порядку. Вони є взірцем, якого прагнуть досягти менш розвинуті країни [5]. Через швидкий розвиток технологій, законодавча база могутніх країн швидко підлаштовується під них. Так як розвинуті країни стають «ідеальним» образом для не розвинутих країн, то такі держави намагаються не розвивши свою економіку, технології та суспільство скопіювати законодавчу модель могутніх країн, або їй ці могутні країни

нав'язують цю модель. На практиці в них нічого не виходить, і більш того вони втрачають свій час і бюджет на непрацюючі механізми. В подальшому такі країни спіткає політична криза, або революції. Тому актуальність цієї проблеми є вкрай важливою для формування майбутнього міжнародного права. Над цим питанням вже працювали філософи, політологи та юристи, такі як: Чайковський Ю.А., Камінський А.Г., Жоля К.К. На нашу думку причиною недосконалості законодавств багатьох країн світу є недотримання ідей, котрі започаткували філософи ХХ ст.

Філософ та політолог Монтеस्क'є вважав, що основне завдання законодавця – це запропонувати суспільству такі закони, які відповідали б історичному рівневі розвитку духу народу [1]. Закони повинні відповідати характеру і властивостям народу, для якого вони встановлені. Кожний народ є унікальним витвором природи й історії, тому лише в окремих випадках закони одного народу можуть бути придатними для іншого народу. Тобто на розвиток законодавства країни впливають маса факторів. Насамперед – географічні: клімату, розміру і розташуванні країни, чисельності її населення, якості ґрунтів і т.п. З розвитком цивілізації в дію вступають моральні фактори: спосіб життя, вдачі і звичаї її народів, їх релігія, ступень свободи в державі тощо. Як писав сам просвітник, «моральні причини більш впливають на загальний дух, загальний характер нації і повинні більш враховуватися при виявленні загального духу в порівнянні з фізичними причинами». Закони – необхідні відносини, що випливають із природи речей, об'єктивно існуючого правила [3].

На думку Гегеля закони можуть з'являтися лише в розвинутому суспільстві. Оскільки із законом внутрішньо зв'язаний момент знання і думки, а для його появи необхідний також певний рівень культурного розвитку. Тільки, зазначав Гегель, лише правильне мислення та пізнання, яке є науковим, здатне аналізувати ті процеси, що відбуваються у правовій сфері, зрозуміти ідею права, його сутність [7].

На нашу думку ці закономірності видатних філософів є невід'ємною частиною в формуванні законів на сьогодні. Питання стоїть лише у тому, чому вони не виконуються. Це відбувається через зростання прірви між суспільством держави і владою, на котре впливає міжнародне право. Сьогоднішня тенденція «великих» країн світу – тягнути за собою слабкі держави, пережила себе. Мова йде про допомогу як економічну, так і законодавчу. Сильні держави підвищують свою репутацію в світі завдяки вкладанням сил і грошей в бідні країни. І як наслідок цьому часткова втрата контролю над своєю державою та не прислухання до свого народу. Виходить, що репутація в міжнародному праві стає вище, ніж інтереси громадян. Інша сторона медалі ще гірша, адже коли в твою державу влазять країни нібито з досвідом в тій чи іншій сфері, не враховуючи особливостей держави та нації, з поточної влади спадає відповідальність. А історія дає нам безліч прикладів, коли при безвідповідальності влади настає свавілля та безправ'я. Підсумовуючи можна сказати, що сьогодні міжнародне право входить в кризу. Ця криза впливає на могутні країни, а внаслідок цього і на менш розвинуті держави. На нашу думку ми стоїмо перед розкриттям нового п'ятого етапу розвитку міжнародного права, в котрому не буде рівності держав між собою та кожна держава рухатиметься своєю дорогою. Тоді і вирішиться питання про діяльність влади виключно для свого народу, з урахуванням всіх особливостей нації. Працюватиме ідея Джона Локка, що держава повинна служити суспільству, а вони обидва – особистості. А на думку Руссо закони повинні носити договірний характер, тобто в законодавстві повинен брати участь увесь народ. «Всякий закон, якщо народ не затвердив його безпосередньо сам, недійсний; це взагалі не закон» [4].

Отже, можна зробити висновок, що на сьогодні міжнародне право впадає в велику кризу, йде злам в міжнародних відносинах. Як наслідок цього – страждають прості громадяни, інтереси яких не враховуються в зміні законодавства. Зараз для країн важливіший статус на міжнародній арені, і на підвищення його залучають всі сили. Філософсько-правові ідеї у працях мислителів ХХ ст. є важливим теоретико-правовим підґрунтям для сучасного законодавчого процесу. Філософи права,

визначили основні завдання та функції держав. Тільки пішло відхилення від цих ідей, одразу виникають катастрофічні наслідки. Вкотре доводиться, що все в світі побудоване на науці, і спроби її обдурити залишаються невтішні.

Список використаних джерел

1.«Про дух законів» Шарля-Луї Монтеск'є [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://textbooks.net.ua/content/view/2458/32/>. 2.Данильян О. Г. Філософія / О. Г. Данильян, В.М.Тараненко. – Харків: Право, 2003. – 352 с. 3.Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу / Г. Г. Демиденко. – Харків: Консум, 2004. – 432 с. 4.Коваль І. М. Політологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / І. М. Коваль, Л. О. Ануфрієв. – Харків: Фоліо, 2012. – 430 с. 5.Міжнародна економіка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/18000102/ekonomika/spetsifika_ekonomiki_rozvinutih_krayin. 6.Подковенко Т. О. Роль філософії права у системі сучасного гуманітарного знання [Електронний ресурс] / Т. О. Подковенко – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Philosophia/68082.doc.htm. 7.Ряшко О. В. Закон і законність у концепціях мислителів [Електронний ресурс] / О. В. Ряшко – Режим доступу до ресурсу: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=21514&chapter=1>.

С. Ш. Аїтов, Т. А. Дьоміна

ДИНАМІКА І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОТИРІЧЧЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне інформаційне суспільство демонструє істотні технологічні успіхи й суттєве підвищення технічних та якісних стандартів життя «масової людини». Постійне удосконалення різноманітних засобів комунікації та обчислювальної техніки створюють великі можливості для професійного зросту і спілкування людей як усередині країн, так і за їх межами. Широке застосування інформаційних технологій стали основою вражаючого прогресу сучасної науки у різних сферах знання, зокрема у медицині, матеріалознавстві, машинобудуванні, астрофізиці й пілотеємій космонавтиці та у багатьох інших.

Однак видатні науково-технологічні досягнення сучасного суспільства не можуть і не повинні запобігати розумінню його соціально-економічних та соціально-психологічних суперечностей. Слід відзначити, що соціальне прагнення сучасного інформаційного суспільства зовсім не позбавлена протиріччя, характерних для «класичного капіталізму»: економічних, релігійних, правових, національних, котрі проявляються часто у менш гострій й прихованій формі, ніж у минулі історичні епохи, але реально існують й продовжують свою дію.

Ознакою класових протиріччя є фактично постійно продовжуючися класове протистояння, боротьба різних верств працівників за підвищення заробітної платні та поліпшення умов праці. Расова проблема лишається вельми актуальною для США, особливо після подій у м. Фергюсон та їх продовженні у інших регіонах країни.

Гострі національні протиріччя зруйнували колишню Югославію й стали причиною довголітньої громадянської війни. Національні протиріччя існують у Каталонії, Басконії, на Корсиці, у Шотландії й Північній Ірландії. Релігійні протиріччя знов актуалізовані у Європі під час неконтрольованої (або слабо контрольованої) міграції на Європейський континент біженців із Близького та Середнього Сходу та Північної Африки.

До цих, досить традиційних, соціальних та соціально-психологічних суперечностей у останні роки додалися й протиріччя у ставленні суспільних спільнот (класових, національних, територіальних, та ін.) до цінностей та практики глобалізації. Вони знайшли прояв, зокрема у відношенні суспільств Великої Британії та Сполучених Штатів до відповідної проблематики, яка транслювалася провідними політичними елітами цих держав під час референдуму за вихід із Європейського Союзу та президентських виборів у США (2016 р.).

У обох випадках населення провінційних і внутрішніх регіонів віддало перевагу

політичним силам які, підтримували (або принаймі артикулювали) цінності суто національного розвитку. Напроти того, мешканці великих міст та узбережжів (особливо у США) вважали більш важливими для себе цінності «глобального світу».

Подібні соціально-психологічні протиріччя, хоча і у менш гострій формі, на більш низькому рівні фокусування, усвідомлення дихотомії категорій «глобальне-національне» властиві і для сучасного французького соціуму.

Отже, слід зазначити, що величезні досягнення інформаційного суспільства у сфері новітніх технологій не тільки не вирішують існуючих соціально-психологічних протиріч, а навпаки, збільшують їх кількісно та актуалізують (з огляду на реакцію населення західноєвропейських країн на масову міграцію).

Очевидно, що поступ технічних засобів й технологій мусить бути доповненим суттєвими позитивними змінами у парадигмі та стратегічних цілях соціального розвитку як на рівні окремих країн, так і на глобальному рівні.

Д. Г. Герасименко

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ ТА ПОЛІТИКИ (КАТЕГОРИЧНИЙ ІМПЕРАТИВ ПРОТИ ГІПОТЕТИЧНОГО)

В історично-філософському зрізі ідею громадянського суспільства у її сучасному розумінні прийнято приписувати добі Просвітництва, а саме німецькій традиції філософування. На думку Булатова М.А., Німеччина на відміну від сусідніх Англії і Франції, перебувала в найгіршому економічно-соціальному положенні у XVIII столітті, що сприяло «ідеалізації» філософської думки [1, с.38]. В той час як Франція отримувала перші свободи, які стали початком шляху до демократії, а Англія, завдяки економічному зростанню, утверджувала тим самим ідею матеріальної, а як наслідок і ментальної незалежності, яка була і залишається однією з основних засад реалізації проекту громадянського суспільства, Німеччина могла лише віддалено уявляти собі ідею громадянського суспільства. Кант говорить про громадянське суспільство як етап розвитку людства, за якого останнє перебуває в етично-громадянському стані. Громадянське суспільство можливе, на думку німецького мислителя лише за умови панування категоричного імперативу, сутність якого полягає в узгодженні власної свободи волі із волею, що могла б стати всезагальним законодавством [3, с.112]. Громадянське суспільство, за Кантом, являє собою набагато більше а ніж об'єднання громадян в межах певної держави, свободи та права яких захищені законом. На ряду з правовим статусом, громадянське суспільство повинно відповідати моральному стану людства. Конкретні дії (дотримання закону) не можуть вказувати на ступінь громадянськості спільноти, оскільки існує три рівні ставлення до права і моральних норм: слідування нормам 1) з остраху бути покараним; 2) для того, щоб підняти власний статус в очах суспільства; 3) через прийняття категоричного імперативу [4, с.273]. Категоричний імператив, власне тому і отримав таку назву, оскільки головною його характеристикою є безумовність та відсутність вигоди. Через нього втілюється найвища людська природа, результатом чого є стан громадянського суспільства. Так відбувається утвердження уявлення про громадянське суспільство як результат моральної зрілості людства, яке знаходить подальшу підтримку у послідовників Канта та стає домінуючим в межах соціально-філософського дискурсу [2, с.81].

Не зважаючи на широке використання «ідеологізованої» ідеї громадянського суспільства у соціально-філософському дискурсі, політичний дискурс не може бути задоволений подібним проектом. Основою здійснення політики є пошуки, спрямовані на покращення життя суспільства. Якщо функцією соціально-філософського дискурсу є виведення ідеалу, до якого має прагнути людство для того, щоб втілити ідею громадянського суспільства, то політичний дискурс цікав-

лять умови утвердження громадянського стану. Запитаю політичного дискурсу відповідатиме гіпотетичний імператив, суттю якого є дотримання прав і свобод іншого за умови дотримання свобод власних. Категоричний імператив, постулатом якого є дотримання максимумі власної волі тільки в тому випадку, якщо вона узгоджується із всезагальним законодавством, за умов панування гіпотетичного імперативу зводиться до дотримання свободи іншого в тій мірі, в якій це не заважає іншому та не спонукає його на посягання на мою власну свободу. Для категоричного імперативу притаманна асиметричність, він не вимагає відповідати на дії іншого аналогічними діями, в той час як гіпотетичний імператив є виявом симетричних взаємовідносин між суб'єктами: чинити з іншим так, як бажаю, щоб чинили зі мною. Політичний дискурс широко послуговується ідеєю гіпотетичного імперативу, розглядаючи критерії та умови утвердження в соціумі громадянського суспільства. Завданням політики, що прагне просувати ідею громадянського суспільства, визначення меж, як територіальних так і законодавчих, в яких воно може постати. Визначення правових меж відбувається шляхом узгодження системи права конкретної держави або центральної влади з іншими державами або системою місцевого самоврядування. Політика, в цьому сенсі, на відміну від соціально-філософського дискурсу характеризується певними обмеженнями.

Протистояння категоричного та гіпотетичного імперативів ілюструє наявний дисонанс між ідеєю громадянського суспільства в межах політичного та соціально-філософського дискурсів.

Список використаних джерел

1. Булатов М.А. *Немецкая классическая философия* // Булатов М.А. *Немецкая классическая философия в двух частях*, Ч. 1., К.: Стилоз, 2003. – 322 с. 2. Кант И. *Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане* // Кант И. *Собр. соч. на нем. и рус. яз.* Т. 1: *Трактаты и статьи*. – М.: Кامي, 1994. – С. 79-123. 3. Кант И. *Основы метафизики нравственности* // Кант И. *Избранное*. В 3-х тт. Т.1. *О воспитании разума* - Калининград: Калининградское книжное издательство, 1995. С. 98-179. 4. Кант И. *Религия в пределах только разума* // Кант И. *Трактаты*. – СПб: Наука, 2006. – С. 259-414.

С. Ш. Айтюв, О. Г. Чорна

ДИНАМІКА НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ ТА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО

Сучасна доба характеризується, значною мірою, надзвичайно швидким розвитком наук та технологій. Цей потужний інтелектуальний процес є сутнісною ознакою постіндустріального суспільства. Найбільш швидкими темпами розвиваються теоретична та прикладна математика, теоретична фізика, генетика й мікробіологія, інформатика та базуючись на їх основі технології: нанотехнології, створення штучного інтелекту та його елементів, робототехніка, генна інженерія, інформаційні технології, тощо.

Однак, науково-технічний прогрес може бути найбільш корисним та ефективним для розвитку суспільства, якщо воно здатне адекватно адаптувати нові наукові пізнання у власний розвиток, що можливе лише за тій умови, що останнє володіє здатністю розуміти як сутність нових відкриттів, так і їх значущість й перспективність для загального поступу.

Втім однією із проблем сучасного суспільства (у глобальному вимірі) є постійно зростаючий розрив між інтелектуальними здобутками сучасної науково-технічної сфери та можливістю широких мас населення не лише спостерігати за їх успіхами, але і осмислювати останні.

Серед причин цього інтелектуального та суспільно-психологічного протиріччя можна відокремити наступні чинники: низький освітній рівень інституту середньої школи, низький рівень матеріального забезпечення, а отже і слабку вмотивованість вчительського та викладацького корпусу; поглиблення диференціації осві-

ти на загальнодоступне та елітарне; спрямованість освітньої системи на формування «вузького» спеціаліста, а не особистості з широким кругозором й духовними потребами; фінансування систем освіти за залишковим принципом.

Наслідком зазначених соціокультурних явищ, притаманних рівною мірою, навіть розвиненим країнам, є постійне збільшення у суспільстві людей, які, окрім спеціальних знань та елементарних інтересів, практично нічого не знають про світ. Це призводить, у свою чергу, до поширення у суспільстві як радикальних політичних ідеологій, так і широкого спектру різноманітних паранаукових знань (астрологія, магія) й альтернативних теорій (теорія «всесвітнього заклоту», уявленнях про нібито постановочний характер американської місячної програми).

Зазначені соціокультурні процеси об'єктивно ведуть суспільство до таких негативних явищ, як обмеження для самореалізації у науці та інтелектуальних сферах діяльності значної кількості людей, й гальмування науково-технологічної динаміки, а отже розвитку усього соціуму.).

O. I. Volikova

THE INFLUENCE OF SCHOPENHAUER'S IDEAS ON THE DEVELOPMENT OF EUROPEAN SOCIETY

Arthur Schopenhauer is a German philosopher, one of the most popular irrationalism thinkers. Wisdom, pessimism, eloquence and bad mood are his distinctive features. He was fond of mysticism, travelling and art, adored painting and music, appreciated the philosophical ideas of Buddhism and the main works of Immanuel Kant and criticized his contemporaries Hegel and Fichte. He called the existing world «the worst possible world» what led him to receive the nickname «philosopher of pessimism». According to Schopenhauer life is like a pendulum which is swinging between misery and idleness. One of the way to escape the pain philosopher saw in the ability to compassion for others, not only for people but also for animals and plants. He believed that the person who is cruel to animals can not be a kind person, that compassion can overcome selfishness and that it is the basis of any ethics.

The basis of the philosophical views of Schopenhauer is the concept of freedom, which is regarded as a reality. The real world is a reflection of freedom, it is imaginary, and its image is formed in the human subconscious by freedom. Life is just a manifestation of the blind will to live and Schopenhauer saw this as a misfortune and the true philosopher in his understanding is one who realized the wisdom of death. Philosopher believed that freedom creates man's desire and intellect, that all people have the will to live, but it is different, that people are selfish and see all phenomena from the point of view of their interests and according to Schopenhauer spheres of art and morality help people to overcome selfish impulses. He also believed that desires of man have no end and this fact gives rise to suffering, that the discontinuation of desire is identical to the cessation of existence of man, that people, under the guidance of their desires, are capable of causing inconveniences and suffering to their surrounding people, that this is inevitable and ineradicable. Schopenhauer considered that the world is a prison that binds a person and the main goal of his philosophy is to achieve such a state of mind that can control the will.

When Schopenhauer was fifteen, he entered a private commercial gymnasium. Then he began to study at the medical faculty but later switched to the philosophical. He mastered Latin, English, French, Italian and Spanish perfectly.

In 1819 philosopher announced his course within the walls of the University of Berlin and next year in March he read the first test lecture which didn't bring success. Five years later, a new try was committed to attract listeners within the walls of the University of Berlin. But he was disappointed because the success of Hegel and Schleiermacher, who were teaching at the same university, left him in the shadow and he left the univer-

sity and never again returned to teaching.

In 1839 the name of Schopenhauer became known in a completely unexpected way. The Royal Norwegian society of science appointed the issue of freedom competition. Tractate of Schopenhauer was awarded a prize and the author was elected a member of this academy.

The success came to Schopenhauer after the publication of a two-volume collection of essays «Parerga und Paralipomena» in 1851. The author's main ideas were relevant in the context of the post-revolutionary political reaction in Germany. In the last decade of the philosopher's life his popularity was growing, he had progenies, his house became the object of pilgrimage, and lectures on his philosophical system were delivered at German universities.

References

1.<http://www.liveinternet.ru/users/puti/post112936670/>.
shopenhauer-velikij-pessimist-s-chuvstvom-yumora-tsitaty

2.<http://cameralabs.org/10487-artur->

Н. М. Лакуша

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ОСЯГНЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація у загальному розумінні означає рух певних явищ (сторін дійсності) до загальнопланетарного рівня, надання їм гранично широкого, всесвітнього характеру, при чому не обмежується яких саме явищ або сторін. Це робить можливим використання глобалізації як важеля і економічного, і соціального, і політичного тиску на всі народи світу з боку певних могутніх сил, проти чого так активно і цілком виправдано протестують антиглобалісти. Становлення людства як цілісного, відносно єдиного суб'єкта глобального щабля діяльності було детерміноване низкою складних соціально-економічних, політичних, ідеологічних та культурних процесів ХХ ст.

Цьому сприяли, з одного боку, досягнення науково-технічної революції (широке впровадження прогресивних технологій, новітніх засобів транспорту та зв'язку, комп'ютеризація та інформатизація суспільства, освоєння космосу). Але чимало дослідників вбачають саме в експансії технологій, спрямованих на задоволення всіх бажань людини, а не лише її нагальних потреб виток сучасної екологічної кризи [3,с.120].

Перетворення людини з *Homo sapiens* – людини розумної на *Homo consumens* – людину споживаючу поставило сучасну людину в повну залежність від гедоністичного принципу задоволення своїх споживацьких інтересів. Споживацька істерика, яка з головою захлснула людину, згубно позначилась на її системі цінностей і пророкує драматичний кінець як для зовнішньої природи, так і для внутрішнього світу людини [3,с.120].

З іншого боку, спостерігається поступове зростання гостроти ресурсно-економічних, екологічних, демографічних та інших проблем світової спільноти, що почали сприйматися як глобальні проблеми сучасності. Сутність процесу глобалізації полягає у тому, що людство (попри всю його роз'єднаність) дедалі більше усвідомлює себе інтегральним, єдиним у своїй внутрішній різноманітності суб'єктом всесвітньо-історичної творчості. До рівня глобалізації світова спільнота мала піднятися, дозріти у своєму загальному розвитку, і це був довгий шлях [4].

Але, для вироблення світоглядного підґрунтя, все ж маємо простежити логічний ланцюжок. Науково-технічний прогрес і індустріалізація суспільства, що постали як результат невпинного прагнення людини задовольнити максимум власних бажань, навіть найбільш примхливих, призвели до формування процесу обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що вийшов за межі державних кордонів і з 60-х рр. ХХ ст. набув форм постійного й неухильно зростаючого міжнародного переплетіння національних економік. Даний процес роз-

горнувся як посилення потоків чотирьох «і»: інвестицій, індустрій, інформації та індивідів [5], які, стрімко рухаючись у напрямку примноження капіталу та реалізації бажань, почали змивати на своєму шляху природу, що відігравала роль безправної, німої їх виконавиці. Це було становлення Західної індустріальної цивілізації, що ствердило «експлуатацію природи як звичайну діяльність та надало людині необмеженого задоволення потреб з огляду пануючої форми свободи» [3].

Так, на думку Є.Маруняк, еволюція глобалізації в кожному стані єдиної хроноструктури набувала нової якості, залишаючись незмінною за своєю об'єктивною суттю. Поступово розгортаючись глобалізація постала як низка певних часових періодів, що в результаті призвели до торжества науки, техніки й капіталу та апофеозу розкріпачення свідомості людини, як обоюдного ствердження можливості і права людини задовольняти будь-які примхи, використовуючи природу. В контексті цього можна виділити наступні часові періоди (етапи) глобалізації як процесу:

1. Зародження процесів глобалізації у епоху Великих географічних відкриттів, на що вказують насамперед масштаби просторових зрушень у сфері торгівлі, формування зв'язків між віддаленими територіями різної матеріальної культури.

2. Глобальні зрушення пов'язані з промисловим переворотом в країнах Західної Європи (кінець XVIII ст.), закладення основ розвитку індустріального суспільства [2]. Цей індустріальний етап уможлиблюється, насамперед, в результаті диференціації праці, що привів до появи міст, де починає розвиватись промислове виробництво. Для нього характерним стають створення штучної абіотичної реальності і її включення в кругообіг природних речовин; селективний антропогенний тиск на природу; наявність тотальних екокриз, які привели до зникнення цілих біогеоценозів і порушення цілісності соціоприродної системи, спричиняють подальше глобальне зрушення в системі «суспільство-природа» [1, с.8].

3. Сучасний стан процесів глобалізації, що розпочався у другій половині XX ст., що постає як послідовність екстенсивного (друга половина 40-х – 70-х рр.), та інтенсивного ставлення до оточення (з 80-х рр.) стадії [2, с.5]. Цей етап – (постіндустріальний) характеризується поступовим зростанням впливу на біосистему «другої природи», акумуляційним ефектом негативних наслідків людської діяльності, надмірним тиском сучасних флуктуацій, що спричинили втрату стійкості біоти. Зовнішня природа перетворилася у сировинний блок системи, а внутрішня природа, тобто біологічна основа людського організму зазнає виснаження і вичерпання своїх захисних функцій. В результаті невідповідності складових системи спостерігається постійне збільшення обсягу штучного середовища у довкілля, знижуються біологічні механізми адаптації людини; культура тяжіє до технокультури, завдаючи тим самим збитки духовності людини. Супроводжує цей дисбаланс факт залежності багатьох життєвих функцій сучасної людини від технічних засобів [1, с.8].

Тож, разом зі своїм негативним забарвленням, глобалізація може бути і чинником явно позитивного характеру, конструктивно-творчої спрямованості, стосовно всього людства як системної цілісності.

Список використаних джерел

1. Гончаренко М.М. Екологічна криза як чинник трансформації соціоприродної системи: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія і філософія історії» / М.М.Гончаренко. – К., 2005. – 20 с. 2. Маруняк Є.О. Вплив процесів глобалізації на розвиток регіонів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Є.О.Маруняк. – К., 2005. – 20 с. 3. Романова О.М. Класифікація детермінант формування екологічної свідомості [Електронний ресурс] / О.М.Романова. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philosophy_psychology&id=320&start=3. 4. Семенюк Е.П. Глобалізація: світло та тіні реального розвитку людства [Електронний ресурс] / Е.П.Семенюк, Г.І.Виноградов. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/90/1/03seprrl.pdf>. 5. Слюцинський Б. Глобалізація та субкультури. Теоретичні засади соціологічного аналізу [Електронний ресурс] / Б.Слюцинський. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1261/>.

ЕФЕКТИВНІСТЬ СМАРТ-ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Починаючи з ХХІ століття, можна помітити значний розвиток у смарт-сфері (smart – англ. розумний, інтелектуальний). Перш за все, вона характеризується наявністю комунікаційних технологій колективної діяльності, що значно полегшують та автоматизують її. Звичайно, без безпосередньої участі людини, смарт-освіта не розвивалася, адже застосування електронних технологій поєднується з індивідуальним навчанням мисленню та творчості. Людина – не стільки біологічна, скільки духовна істота, наділена здатністю до неупередженого ставлення та безкорисливого інтересу до світових структур, споріднена з божественним актом любові до світу [1, с.140].

Смарт-технології торкнулись й медицини. Smart-медицина - комплекс профілактичних, лікувальних та інших медичних процесів із застосуванням високотехнологічного обладнання та інноваційних препаратів. Вперше термін «смарт-медицина» був вжитий у праці Пола Мейра (Paul J. Meyer) у 1965 р і пізніше, в листопаді 1981, у роботі Г.Т. Дорана (George T. Doran). Smart-медицина розцінюється як розумна, інтелектуальна медицина. В умовах глобалізації у медичній галузі розвиваються комп'ютерні технології, інформаційна система охорони здоров'я спрямована на забезпечення електронної реєстрації, особистого кабінету пацієнта, отримання даних із різних вимірювальних пристроїв, спілкування пацієнта з лікарем, використовуючи інтернет-з'єднання, методи експертного аналізу ситуації.

Нині ведуться випробування 3-D друку органів і тканин людського організму, зокрема серця і нирок, реконструкції та відновленні кісткової тканини за допомогою клітинних технологій після травм, які є бойовими або можуть бути прирівняні до таких. Значний розвиток бачимо й у сфері телеметрії. Телеметрія – це ціла група сучасних технологій та пристроїв, які у режимі реального часу дають змогу не лише моніторити стан фізичного здоров'я певної людини, а й передавати її на відстані медикам. Якщо перекладати з грецької мови, то телеметрія складається з двох слів (tele, - далеко, metreo - міряти, вимірювати). Виходить, що телеметрія -це віддалене дослідження різних процесів. У медичній галузі вона використовується для передачі інформації про стан здоров'я пацієнта, який за різними обставинами перебуває далеко від медичних центрів (наприклад, система телеметричного контролю за станом здоров'я спортсмена).

В Україні телеметрію планують використовувати для догляду за перебігом вагітності у сучасних приватних пологових будинках. На форумі інноваційних технологій «Innotech Ukraine» було представлено пристрій «Cardiomo» - продукт українських розробників. Він є розміром у півдолоні, кріпиться на шкіру, поблизу серця. «Cardiomo» допомагає робити кардіограму у режимі реального часу, моніторити її і повідомляти власника про кризовий стан чи відхилення від індивідуальної норми. Також ці показники за допомогою бездротових технологій передаються на сервер, а звітти їх може отримувати той, кому делеговані повноваження щодо нагляду за станом здоров'я власника приладу «Cardiomo». Але поки пристрій проходить випробування.

Підсумовуючи все вище сказане, можна підтвердити важливість впливу інформаційної глобалізації на розвиток смарт-технологій. Безумовно, смарт-технології покращують якість лікування та ефективність. До того ж, рівень освіти людей повинен бути набагато вищим, ніж «робота», для виявлення можливих помилок або для постановки коректного діагнозу. Сподіваємось на подальший розвиток у країні смарт-освіти, а також технологій вітчизняного виробництва.

Список використаних джерел

1. Воротников И. Телеметрия в медицине / Воротников И. // Медицинский вестник [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://clinic-virtus.com/telemetriya-v-medicine/>. 2. Сидоренко С.В. Антропологічні засади громадянського суспільства як особливої сфери соціуму: теоретико-методологічний контекст / Сидоренко С.В. // Гуманітарний вісник Запорізької державної – 2014. – Вип.57 – С.138-149.

Е. В. Пряженцева

О ЧЕМ МОЛЧИТ ЯЗЫК. АПОФАТИЧЕСКАЯ ФЕНОМЕНОЛОГИЯ ЯЗЫКА

«Границы моего языка означают границы моего мира»[1, с. 180] - этот тезис Витгенштейна открыл новую перспективу в философии XX века - перспективу лингвистического поворота. Так началась попытка представить язык как «новую реальность» философии, преодолеть ту онтологическую невесомость, в которую ее вверг Иммануил Кант и осмыслению которой посвящена феноменология Эдмунда Гуссерля. Обоснованию претензий языка на роль предельного онтологического основания способствовала и противоположно направленная тенденция – деонтологизация самого языка, произошедшая в работах Уилларда Куайна, Дональда Дэвидсона, Эдуарда Сепира, Бенджамина Ли Уорфа. В работах этих философов и лингвистов была показана принципиальная утопичность поисков универсальной, беспредпосылочной, не привязанной к какому бы то ни было языку онтологии, которая могла бы выступать универсальным мерилем истинности и объективности. Таким образом, тень «независимой от индивидуума реальности» перестала быть контекстом интерпретации языковых систем, что, в свою очередь, позволило представить язык как предельный контекст формирования социально разделяемого образа реальности.

Эксплуатации перспективы лингвистического поворота посвящены многочисленные направления современной философии, причем, не только узкоспециализированные направления философии языка. Язык (переосмысленный в аспекте его социального использования как дискурс), выдвинутый на роль предельного онтологического основания, стал методологической предпосылкой всей философской традиции XX века, сменив парадигму объективности парадигмой интересубъективности. Перспектива лингвистического поворота оказалась чрезвычайно плодотворной для развития современной философии, и, тем не менее, звучали и звучат аргументы, которые могут оспорить представления о языке как о предельном онтологическом основании (универсальном контексте) интересубъективно разделяемого обществом образа реальности. В целом, эти аргументы можно объединить под категорией знания языка о своих границах. Примером такого вида знания является, например, теорема Курта Гёделя «О неполноте», которая, несмотря на то, что область ее применения была ограничена автором формализованными языками, всё-таки, была воспринята как крайне тревожный сигнал. Яркий пример декларации знания о границах языка содержится и в произведении, которое, в свое время, открыло перспективу лингвистического поворота, а именно, в самом «Логико-философском трактате» Витгенштейна. «О чем нельзя говорить, о том должно умолкнуть»[1, с. 219] - гласит седьмой тезис Витгенштейна. Существует немало попыток истолкования этого тезиса, однако, даже вне всякой связи с ним, попытка осмысления субстанциального аспекта ограниченности языка может быть не менее плодотворной, нежели перспектива самого лингвистического поворота. Философия, находящаяся в русле лингвистического поворота пыталась ответить на вопрос о том, что язык может рассказать о мире, однако, не менее интересным может стать пространство исследования того, о чем язык сказать не может, образно говоря, о чем язык молчит. Речь идет о том, что дано в языке, но в нем не выражено, а именно – его форма. Ведь, согласно Витгенштейну, именно форма – то общее, что образ имеет с реальностью. Существующие формы использо-

вання языка, существуючі форми дискурсу дозволяють судити о реальності, в якій вони існують – об обществі, так як саме соціум є субстанційною основою дискурсу. Таким образом, аналіз форм використання дискурсу дозволяє судити о стані самого общества. Саме тому це напрямлення може бути досить плідним для дослідження соціально-політичних явищ і, в частині, міжнародних конфліктів. Застосування апофатическої феноменології языка як методу інтерпретації міжнародного конфлікту дозволяє проаналізувати його в контексті умов можливості і неможливості діалогу.

Не менш цікавим є і зворотнє напрямлення дослідження. Границі языка означають границі світу, але язык не замінює собою світ. І це напруження між языкем і світом зберігається, проявляючись наочніше всього в можливості конфлікту. Конфлікт – особливо міжнародний – ситуація, котра, будучи прописана в термінах філософії языка і, більш конкретно, в термінах філософії діалогу, дозволяє отчетливо препарувати онтологічні основи самого языка. Сама можливість міжнародного конфлікту доводить, що інтерсуб'єктивність має свої напрямлюючі, які проявляються в языкі, але при цьому не несуть вербального характеру. Це те, що, за термінологією Вітгенштейна, язык показує, або, точніше, те, о чому мовчить язык.

Список использованных источников

1.Витгенштейн Л. Избранные работы. Логико-философский трактат. Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2005. –440 с. 2.Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [Http://www. philosophy. ru/library/husserl/guscris. html](http://www.philosophy.ru/library/husserl/guscris.html). 3.Майоров Г. Формирование средневековой философии (латинская патристика). – М.: Мысль, 1979. – 433 с. 4.Штраус Л. Что такое политическая философия // Штраус Л. Введение в политическую философию. – М.: Логос, Праксис, 2000.– С. 9-50. 5.Bard A., Soderqvist J. Netocracy. The Futurica Trilogy. – Stockholm Text. - 2012. - 738 pp.

Т. В. Пугачова

ЛЮДИНА ТА ЛЮДСЬКЕ

Ми стоїмо перед альтернативою: або просвітлення, або хвороба, - попереджав Е. Фромм людство про необхідність вибору [3, с.122]. Вузко спрямована (хибна) установка індивіда на конкретну ситуацію позбавляє його повноти сприйняття реальності. Створюючи нові засоби оволодіння природою, людина виявилася пійманою у власній сітці, тому що втратила мету, котра одна тільки й дає цим засобам зміст, - саму себе. Під час оцінювання кінцевих результатів нашої діяльності часто не береться до уваги ніщо, крім власної користі. Ми досі не можемо перейти від стану «жадоби», заснованого на принципі «володіння» (що і призводить до обмеженості ціннісного горизонту), - до такого стану, коли метою стає досягнення справді людського існування. Однак, людина сама створює умови власного буття. Криза сьогодення багато в чому зумовлена тим, що людина постала перед страшною реальністю, коли створений нею світ виходить з-під контролю.

Сучасна техніка, цей ідеал багатьох поколінь, не володіє знанням власних меж, не здатна пізнати себе саму та передбачити характер свого впливу на наше майбутнє, бо задовольняє усталену людську натуру. У своїй мирській усемогутності упредметнена догма стає небезпечною через те, що світ сучасних артефактів завжди готовий та придатний для будь-якого маніпулювання.

Технічний актуалізм, за М. Бердяєвим, підкоряє людину, її внутрішнє життя, включаючи й засоби прояву себе у світі, але не машина, а сама людина винна в страшній владі «машинізму», не машина позбавила людину душі, а сама людина «обездушилася» [1, с.160-161]. У сучасних умовах не можна не враховувати того факту, що технологічна цивілізація підійшла до межі свого розвитку, коли відбуваються, по суті, «механізація й автоматизація самої людини», її деперсоналізація.

Але, це призводить до втрати суб'єктності людини, знищення її духовності, тобто дійсно настає для світу «ніч і темрява» (М. Бердяєв), бо буття людини потребує присутності духу й без останнього втрачає свою зв'язність і цілісність.

Таким чином, проблема нашого майбутнього стосується не стільки правильності (а саме: істинності) чи неправильності людського знання про світ, скільки істинності, дійсності людського буття в світі. Крім того, якщо звичне, загальнозначуще не тотожне «істинному», справжньому, то й визначення людини як *Homo sapiens*, що стало звичною формулою, виявляється далеко не повним, не точним, не достатнім.

Соціум олюднює людину. Але ж, у сучасному житті ми маємо справу зі «зникненням соціального», з перетворенням соціальних суб'єктів в соціальні атоми, чужі, а підчас ворожі один одному. Питання сьогодення навіть ні в тому, «чи поважаємо ми інше буття, іншого, себе самих», а саме в нашої здібності до цього. Однак, такі здібності формуються, якщо є усвідомлення їх важливості, необхідності для продуктивного розвитку людства, для існування самої людини. В наш час людині, так само і людству, дійсно загрожує небезпека стати жертвою сумнівних маніпулятивних практик, тому вона потребує, наприклад, звільнення від тих спільнот, які нав'язують стереотипи, засновані на приналежності, а не на свободі [2, с.471-472].

Стає все більш очевидним, що людство, щоб вижити та жити далі, має внутрішньо переродитися, знайти ціннісні орієнтації для збереження саме людського життя. Проблема дійсного розвитку людства передбачає подолання труднощів в лоні духовного самовизначення людини в світі. Духовність не є стороною буття людини, вона стрижень цього буття, що перебуває в абсолютному русі становлення та постійного саморозвитку, самооновлення. Людина, якщо вона хоче бути Людиною, просто приречена на «трансцендентність» і творчість, тобто «просвітлення суті буття», «самовизначеність із середини» (М. Бердяєв). Але, чи здатна людина сьогодення відійти від емоційності, чуттєвості, уявної свободи, а фактично свавілля суб'єктивності, що породжує безпосередню залежність від обставин, та бути дійсно розумною?

Ми повинні відповісти самі себе, чи потрібно нам наше людське майбутнє? Бо ми тікаємо від глибокого мислення, від всебічного аналізу протиріч власного життя. Тривала підміна цілей життя знаряддями життєдіяльності виводить людську свідомість в галузь утилітарних цінностей, та породжує «забуття» цінностей загальнолюдських, при цьому майбутнє людства стає можливою неможливістю. Саме через «виснаження», зменшення духовності у людині людство котиться до катастрофи.

Замість засвоювання, підкорення зовнішнього простору, нагальною необхідністю і метою має бути створення нового внутрішнього простору самої людини. Саме діяльність людини з самовдосконалення чи спосіб саморозвитку її (перш за все направлений на формування сутнісних якостей людини як людини), є дійсною творчістю. Однак, вона не може відмовитися від стихійного характеру подальшого технологічного освоєння дійсності та тікає в віртуальну реальність, не може піднятися до людської універсальності, а це означає, що вирішення власне антропологічного протиріччя «індивідуальне – універсальне» не відбувається.

Деградація особистісного (суто соціального) початку в людині, розчинення її індивідуальності в ролях, кліше, нових стереотипах поведінки й діяльності – усе це зовнішній прояв індивідуальності, тобто кризи саме людської життєдіяльності. Крім того, глобальна інформатизація супроводжується відмовою від концепції всебічно розвинутої людини, і людина ще скоріше втрачає сутнісну характеристику: бути істотою соціальною, та перш за все моральною.

Нажаль, ми досі не усвідомлюємо, що наш нинішній забіг - це біг «вгору по сходах, що ведуть вниз». Все частіше ми зустрічаємося зі свободою як пануванням (але,

це два різних способи буття). Більш того, ми зовсім не пам'ятаємо, що люди мають вільно, відповідально (саме по-людськи) не лише спілкуватися, співробітничати, але (!) й конфліктувати. Модний нині лозунг: «свобода як самореалізація», - має застереження, як що людина має схильність до антисоціальної поведінки, бо, насправді, втратив свою важливу частину, тобто «самореалізація людського в людині». Людське відношення передбачає свободу і відповідальність за долю світу та людства.

Нам потрібно усвідомити, що свобода, як суто людський феномен, є максимальна можливість для всіх членів суспільства досягти найкращого для себе та для інших.

Однак, чому в сучасному світі досвід торжества зла виявився настільки радикальним і неочікуваним? Чому об'єктивація духу (розуму) не стала одухотворенням світу, а перетворилась на торжество «безпардонного аморалізму», якщо скористатись зворотом Лесі Українки. Людина перестала бути вищою цінністю, взагалі знецінилася. Чи подолає вона зростаючу дегуманізацію? Чи буде далі існувати людина?

Ми залишаємось наодинці з запитанням: Чи здатні ми формувати справді людські цілі та збагнути критерії «людського» - по-людськи припустимого та неприпустимого?

Список використаних джерел

1.Бердяєв М. Человек и машина.- «Вопросы философии».- 1989. - №2. 2.Турен А. Способны ли мы жить вместе? Разные и различные. – Новая индустриальная волна на Западе. Антология. – М., 1999. 3.Фромм Э. Иметь или быть? М., 1986.

Л. С. Тарасюк

НАБУТТЯ ЦІЛІСНОСТІ – ВИХІД ІЗ МАРГІНАЛЬНОСТІ

Досліджуючи проблему цілісності особистості в контексті філософської антропології, філософії культури, звернемося до феноменології, оскільки окреслені завдання даної теми постають саме у життєвому світі людини. У феноменології одним з центральних понять є поняття життєвого світу. Це поняття описує зв'язки свідомості зі світом, які формуються в просторі життя людини і породжують самоочевидні речі. Самоочевидність – це сфера «відомого всім», «коло впевненості», в якому відносяться з давно складеною довірою і які приймаються без необхідності наукового обґрунтування. Е. Гуссерль говорив про подолання кризи європейського раціоналізму саме розвитком «науки про дух», яку він називав наукою життєвого світу людини. Вершина розвитку людини саме її цілісність, її самодостатнє буття, з чим саме ідентифікує себе така особистість. У філософській антропології, психології, психоаналізі глибинну єдність людини з самим собою, з іншою людиною або загалом людей відображає поняття «ідентичності», що означає з лат. *identificare* – ототожнювати. Особистість ототожнює себе з чимось, має еталон, якому вона прагне відповідати, тому постають такі дві важливі категорії, як «ототожнення», або «самоідентифікація» та «відповідність». Поглиблюючи наші знання щодо цих понять і з'ясовуючи їх можна окреслити вектори формування своєї власної цілісності.

Сучасне суспільство яскраво проявляє нам феномен маргінальності, що засвідчують про рівень нашого буття. Маргінальність – це один з проявів складнощів соціального буття індивіда, що характеризується психологічним розташуванням між декількома культурними чи соціальними світами. При цьому повною мірою особистість не приймається у жоден з цих світів, не визнається «своєю», такою, що належить групі. Маргінальна особистість – фундаментальна проблема, вона належить до кола тих суспільних явищ, які визначають обличчя будь-якого соціуму, складають його серцевину, внутрішню сутність. У соціології маргіналізація це процес соціального падіння або перебування на невисокому й за-

здаlegідь програтшному статусі. Маргіналізація нижчих прошарків населення притаманна ієрархічному й патріархальному суспільству. Про маргіналізацію літератури можна говорити, коли йдеться про занепад її впливу. Категорію маргіналізації введено американським соціологом Р. Парком, з метою виявлення соціо-психологічної неадаптації мігрантів до умов міського середовища. У такій ситуації виявляються так звані «культурні гібриди», що балансують між домінантою в суспільстві групою, що повністю не приймає маргіналів, і групою, з якої вони поділялися. Розрізняють особисту, громадську і глобально-структурну маргіналізацію. Маргінал (від лат. *margo* – край, межа, кордон) – суспільний індивід – людина, що перебуває на краю, на межі різних систем, культур, соціальних цінностей, і яка зазнає їхнього суперечливого впливу. В індивідуальному плані – це особа, що має групову приналежність без групової ідентифікації. У тому числі маргінал це: той, хто втратив колишні соціальні зв'язки і не пристосувався до нових умов життя (звичайно представники національних меншин, вихідців із села); той, хто не визнає загальноприйнятих норм і правил поведінки; представник специфічних субкультур, політичних течій, релігій тощо. Цим терміном позначаються поняття, що широко використовуються в сучасному суспільстві – соціальній філософії, культурології, соціології, психології, політології.

Поняття маргінал традиційно використовується для аналізу граничного положення особистості щодо якоїсь соціальної спільноти, що при цьому накладає певний відбиток на її психіку та спосіб життя. Історія вітчизняних досліджень маргінальності, маргінальної особистості почалася роботами Є. Старикова 1989 р. Також цій проблемі присвячені дослідження Є. Рашковського, Б. Шапталова, А. Газізової, Б. Шапінського, А. Атояна, Н. Фролової, І. Попової, В. Муляра, К. Феофанова, С. Кагермазова, А. Маслова та інших. Сучасний автор А. Маслов робить наголос на фіксації внутрішньої роздвоєності маргінальної особистості. Ця роздвоєність випливає з того, що на неї одночасно діють протилежні, суперечливі, часом антагоністичні по суті та змісту культурно-духовні, економічні, соціально-політичні та інші фактори. По-друге, обґрунтовується думка про те, що маргінальна особистість, хоча і виводиться з об'єктивних умов існування, сама ж виступає при цьому як суб'єкт соціальної дії. Маргінал – це не тільки індивід, якого створило суспільство. Маргінал – це особистість, яка створила сама себе. Не існує емпірично чітко фіксованої межі між останніми якостями, притаманними особистості, що виходить з однієї соціальної спільноти та новими якостями особистості в новій соціальній спільноті. Це означає, що характерним для маргінальної особистості є період боротьби старого та нового. В цей період особливо яскраво проявляються її внутрішні суперечності та роздвоєність. Автор А. Маслов зазначає, що потреба самоактуалізації є чи не головною рушійною силою маргіналізації особистості [2]. Творчість – ціннісна сила, яка є носієм духу, істинної сутності людини. За розвитком цінностей можна розрізнати тимчасові зміни в духовному просторі людини. Ціннісне зростання, особистісний потенціал – поняття, за допомогою яких можна описати прагнення зрілої людини до сенсу. Воно, як правило, є процесом, близьким до самоактуалізації особистості або тотожним їй. Розгортання особистісного в людині сприяє актуалізації процесу саморозвитку за певних умов. Особистість, що самоактуалізується, не обов'язково є особистісно зрілою. Водночас сама по собі актуалізація є разом із тим і ознакою, і процесом кристалізації рис особистісної зрілості, пізнавальне прагнення до творчої екзистенції, тобто до синтезу буття і діяльності, до творчого начала в сутності людини в реальному бутті-діяльності в культурі [4].

У процесі розвитку маргінальної особистості культура відіграє особливу роль. Культура є провідним фактором, який провокує становлення неординарних, відхилених, нестандартних, життєвих орієнтацій. Культура є певним «фоном», в рамках якого здійснюється процес маргіналізації особистості. Це означає, що

соціальний механізм розвитку маргінальної особистості в своїй основі має культурологічну домінанту. Культура є тим світом, який об'єднує, вивисує над буденністю та життєвими протиріччями. Культура, або можна назвати духовний світ, провокує людину до набуття своєї цілісності. Саме цілісність може бути вирішенням проблеми маргінальності.

Вихід із маргінальності можливий через набуття своєї власної цілісності, тобто своєї власної самоідентифікації та відповідності своєму внутрішньому духовному «Я». М. Гайдеггер в роботі «Ідентичність і диференціація» трактує *ідентичність* в контексті *єдності* буття, що означає *тотожність кожного суцього самому собі й всякому іншому суцього*. Цілісність означає єдність зі своїм буттям, його глибинно-особистісними вимірами. Справжність тут трактується як досконалість і досконале, і одночасно відображення його в переживанні та мисленні. В такому контексті є досить цікава думка Ф. Брентано, що ідентичність – це «відповідність, мисляча в досконалості». Можна зробити висновок, що ідентичність цілісної особистості все більш стає самоідентичністю, тобто зростає міра свободи у виборі й творенні власної ідентичності та ідентичності інших людей. Набуття своєї цілісності та її збереження є захистом, імунітетом від маргінальності як особистісної, так і соціальної. Духовна маргінальність – це розщеплення особистості, це хаос у думках, почуттях, діях та словах. Людина-маргінал перебуває в різнорівневих світах, і ніяк не може зустрітися зі своїм духовним «Я».

Таким чином, людина повинна відповідати, насамперед, своїй власній гармонії, гармонійному співвідношенню *волі, думок и вчинків*. Саме воля – свідоме прагнення досягнення цілі, яке переходить із можливості в дійсність на енергетичній основі несвідомого. Поняття «воля» синонімічне поняттю «свобода». Іншими словами, волю можна усвідомити як свободу, направлену до якоїсь цілі. Волю можна розглядати як волю до продовження роду, до самозбереження, до влади, до пізнання, до творчості, воля до любові й свободи. Вибір самої людини, згідно її світогляду, її рівня свідомості, її мислення. К. Г. Юнг вважав, щоб отримати цілісну картину світу, необхідно зазначати й ціннісний аспект. Тому необхідне й емпіричне пізнання, втеча інтелекту від почуттєвого й ціннісного є втечею від *цілісного*. Цільність людського буття, цілепрагнення людини й задає специфіку й межі проявів справжності. Бути собою, бути справжнім, досягати своєї мети, задати собі нові межі й досягати їх і є шляхом до своєї цілісності.

Сутнісні сили є вихідним пунктом кожної власної діяльності й проявляють себе, як дії духовних сил. Необхідний особливий духовний стан, який породжує цілі при поєднанні своєї сутності в зовнішній та внутрішній концентрації. У такому стані людина починає пізнавати свою суб'єктивність: «Я-суб'єкт» від природного начала «Я-об'єкт» і розуміти, що вона [ціль] об'єкт для саморозкриття і самопізнання. Духовне напруження особистості породжує особливе поле взаємодії людей між собою та внутрішньої взаємодії з собою, поле як стан усвідомлення, яке розширює можливість до «духовного простору»; духовний простір як поле духовної взаємодії – це індивідуальний простір особистості, в якому вона у своїй свідомості взаємодіє з собою та іншими людьми.

Розвиток культури індивідуального буття як живого буття культури – все це безперервний процес духовної праці: самоактуалізації та самореалізації людини. Самореалізація цілісної людини – найбільш повне розкриття здібностей талантів і потенцій особистості в фізичному, моральному, інтелектуальному, душевному і духовному аспектах. Процеси цілеспрямованої самореалізації людини розкриваються в різних сферах і на різних етапах її життя. Тому серед багатьох проблем людини однією з головних була і є проблема самовдосконалення особистості, її духовної еволюції. Повне розкриття здібностей, талантів і потенцій і є відтворенням цілісності особистості. Набуття своєї цілісності дає людині духовний імунітет, який захищає її від розщеплення та меж маргінальності.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укладач і гол. ред. В.Т.Бусел. – 5-те вид. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 2. Маслов А.О. Маргінальна особистість як предмет соціально-філософського аналізу / А.О. Маслов // Автореферат дис. канд. філос. наук: 09.00.03. АПН України. Інститут вищої освіти. – К., 2004. – 19 с. 3. Маслов А.О. Маргінальна особистість: основні підходи до її визначення / А.О. Маслов // Мультиверсум. – 2003. – № 33. – С. 116–123. 4. Тарасюк Л.С. Проблема цілісності буття людини / Л.С. Тарасюк // Грани : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2013. – № 9 (101). – С. 66–71. 5. Тарасюк Л.С. Феномен целостности как философско-антропологическая проблема / Л.С. Тарасюк // Научная перспектива: научно-аналитический журнал. – Уфа: Изд-во ООО «Инфинити». – 2013. – № 11 (45). – С. 76–78. 6. Тарасюк Л.С. Цілісність і зіпсованість людини як моральна проблема / Л.С. Тарасюк // Гілея: науковий вісник : Зб. наук. праць. – Київ, 2013. – № 76 (9). – С. 188–190. 7. Тарасюк Л.С. Сознание времени как проблема целостности личности / Л.С. Тарасюк // Европейская наука XXI века – 2014. Материалы X Международной научно-практической конференции (7-15 мая 2014 г.). – Сб. тез докладов участников. – Бял ГРАД-БГ), 2014 г. София, Болгария), 2014. – С. 41–44.

Н. В. Турпак

КУЛЬТУРА БЕЗПЕКИ ЯК АКТУАЛЬНА СОЦІОГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА

У зв'язку зі вступом українського соціуму в еру глобалізаційних процесів постає нагальна потреба у дослідженні сучасного стану глобальної гуманістики як важливого блоку концептуального та змістовного наповнення української соціальної філософії. Розширення проблемного поля сучасної української соціальної філософії, наповнення її новими концептами, розробка нових актуальних соціогуманітарних проблем можуть слугувати важливими чинниками для пошуку відповідей на гуманітарні виклики сучасності.

На нашу думку, заслуговує на увагу розкриття актуальності такої нової та важливої соціально-гуманітарної проблеми як *культура безпеки*. Постає необхідність у поглибленні та концептуалізації концепту культури безпеки від вузького тлумачення до сучасного філософського узагальнення. Це відповідає нагальній потребі соціогуманітарної освіти у філософському оформленні концепту «культура безпеки», включенні його у сучасний соціально-філософський дискурс.

У зв'язку із цим, заслуговує на увагу той факт, що першість у розробці цього важливого концепту належить нашому видатному співвітчизнику, ученому й філософу, творцю вчення про біосферу та її перехід у ноосферу В. Вернадському. В.Вернадський через діалог з європейською наукою зробив вагомий внесок в обґрунтування нових філософських та моральних підходів до проблеми наукової відповідальності вчених за наслідки втручання в природу, про що свідчать його праці, присвячені філософському аналізу явищ радіоактивності. Тим самим саме він започаткував гуманітарне осмислення безпекової сфери загалом.

В. Вернадський був першим, хто привернув увагу до необхідності відповідального поведіння з новим джерелом енергії - атомною енергією. У 1922 році в Передмові до праці «Нариси та доповіді» вчений відзначив: «Ми наближаємося до великого перевороту в житті людства, з яким не можуть зрівнятися всі ті, що були ним пережиті раніше. Недалеким є той час, коли людина отримає в свої руки атомну енергію, таке джерело сили, котре надасть їй можливість будувати своє життя, як вона забажає... Чи зможе людина скористатися цією силою, спрямувати її на добро, а не на самознищення? Чи доросла вона до вміння використовувати ту силу, котру незаперечно має надати їй наука? Вчені не повинні заплішувати очі на можливі наслідки їх наукової роботи, наукового прогресу. Вони повинні себе почувати відповідальними за всі наслідки їх відкриттів. Вони повинні пов'язати свою працю з кращою організацією всього людства» [2, с. 11].

Після В. Вернадського до проблеми культури безпеки звернувся відомий анг-

лійський філософ Б. Рассел. Він у своїй творчості відвів вагоме місце обґрунтуванню духовних та культурних орієнтирів для сучасної людини, яка хоче знайти аргументи проти ядерної небезпеки. Він спрямовував молодих людей до мудрості, що набувається через освіту. Важливим освітнім завданням, на його погляд, було те, щоб сформувати у молодого покоління усвідомлення корисності цивілізованого способу життя, необхідності запобігати зайвих небезпек з боку застарілих ідеалів, що можуть загрожувати реалізації цієї мети. Люди, вважав Б. Рассел, мають працювати над розвитком ідеалів співробітництва, а не конкуренції, усвідомлення цінності життя та тих надій, що з ним пов'язані, а також знайти в середині самих себе так звану «моральну заміну війні» (У. Джеймс) [5].

Видатний гуманіст, засновник Римського клубу А. Печчеї також привертав увагу до проблеми культури безпеки. Він у своїй творчості відзначав, що для вирішення глобальної проблематики треба виключити ймовірну можливість для людства загинути в ядерній війні. Він зробив наголос на проблемі так званого людського розвитку. Людський розвиток, на його думку, є найбільш цінним здобутком людського роду, що може підготувати його до майбутнього. Зокрема ресурси розуму, мислення, творчості, моральних сил, що генетично є притаманними кожній людській істоті, необхідно розвивати та вдосконалювати, і цей розвиток, на думку мислителя, може слугувати вагомою підставою для людини у створенні нею у майбутньому гідних та безпечних умов для життя.

Піддаючи оцінці стан сучасного людства, А. Печчеї зробив наголос на його обізнаності у можливостях, зумовлених науково-технічним прогресом, проте не доміком вважав відсутність у людей мудрості у застосуванні своїх знань на благо самим собі та природному довкіллю. Філософ запропонував людині змінити свої переконання й цінності у напрямку побудови ненасильницького суспільства, пов'язав людський розвиток із прагненням до миру як передумови підвищення якості життя та самореалізації особистості [6].

Французький соціолог П. Лагадек звернувся до проблеми культури безпеки у зв'язку із необхідністю обґрунтування технологічних небезпек для людини в складній буттєвій системі, так званій «цивілізації ризику», та потребою у пошуку шляхів подолання цих викликів. Він вважав, що наука та технологія не можуть розвиватися поза ризиком, який в сучасних умовах набув довготривалого планетарного характеру. Це створює загрозу як для існування окремих індивідів, так й для виживання людства в цілому. На його думку, складність сучасних технологій є такою, що спеціальні знання творців технологічних систем вже є недостатніми, щоб забезпечити безпеку цих систем. Ці знання мають доповнюватися знаннями екологічних і соціальних глобальних проблем, розширенням загально гуманітарної освіченості. У вивченні сучасної технологічної небезпеки недостатньо використовувати старі категорії, а слід враховувати увесь комплекс соціальних, політичних, моральних, психологічних проблем ризику. Як відзначає Є. Бабосов, П. Лагадек вважав, що увага представників соціально-гуманітарних наук, у першу чергу соціологів, психологів, політологів має бути зосереджена на теоретичному узагальненні досвіду управління в умовах катастроф та післякатастрофного розвитку, на розробці певних рекомендацій, що здатні допомогти всім можливим учасникам подій підготуватися до раціональних дій в драматичних, надзвичайно складних, постійно змінних та неповторних умовах післякатастрофних ситуацій [1].

Важливі дискусії навколо принципів культури безпеки були ініційовані Міжнародною агенцією з атомної енергії (МАГАТЕ) після Чорнобильської катастрофи. МАГАТЕ зі штаб квартирою у Відні як провідний світовий міжнародний урядовий форум науково-технічної співпраці в галузі мирного використання ядерної технології та ядерної енергетики в усьому світі, запропонувала наступне визначення поняття культури безпеки: «Культура безпеки – це такий набір характеристик і особливостей діяльності організацій та поведінки окремих осіб, який встано-

влює, що проблемам безпеки атомних станцій, як таким, що мають вищий пріоритет, приділяється увага, яка визначається їх значущістю» [3]. У понятті культури безпеки, як її проголосила МАГАТЕ, приділено особливу увагу формуванню особистої відповідальності та прихильності до безпекових норм поведінки всіх, чия діяльність впливає на функціонування АЕС. Принципи культури безпеки сформовані і схвалені країнами – учасниками МАГАТЕ, стали невід’ємною складовою організації експлуатації АЕС в усьому світі, в тому числі й в Україні. Набуває усвідомлення, що процеси глобалізації, науково-технічний прогрес, інформатизація, посилення антропогенного тиску на довкілля, створюють нові ризики та загрози для людини та суспільства. Питання безпеки життя та здоров’я людини набувають пріоритетного значення в контексті сталого розвитку держави та суспільства в цілому. Втім, як відзначають фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, в Україні неформована цілісна державна політика щодо формування та реалізації стратегії впровадження культури безпеки, яка б охоплювала усі сфери діяльності людей, включаючи економічну діяльність, побут, відпочинок [4, с. 14].

Отже, філософський зміст концепту «культура безпеки» можна визначити через соціально-філософський дискурс. Відповідно до нього, через поглиблення та концептуалізацію концепту «культура безпеки» від вузького тлумачення до сучасного філософського узагальнення, може бути запропоноване наступне визначення культури безпеки: Культура безпеки – це здобуток як теоретичного, так і практичного досвіду людської цивілізації на стадії взаємодії людини та розроблених нею технологій з соціоприродними системами.

На нашу думку, концепт «культура безпеки» включає в себе такі основні аспекти: 1) те в людській перетворюючій діяльності, що спрямоване на її гармонізацію з природним та соціокультурним довкіллям; 2) створення та застосування лише таких технологій, що є екологічно та гуманітарно безпечними; 3) сукупність безпекових цінностей, зорієнтованих на задоволення вітальних та духовних потреб людини; 4) орієнтація на такий спосіб організації діяльності, в якому досконало і виразно виявляють себе найкращі людські якості у їх прагненні до отримання безпекових результатів; 5) акумуляція досвіду формування та поширення безпекових цінностей; 6) формування через освіту та виховання безпекових норм та стереотипів людської поведінки;

Культура безпеки виступає можливим сценарієм відповіді на виклики сучасної цивілізації.

Сучасне філософське оформлення концепту культури безпеки має увібрати у себе синтез тих цінностей, що були сформовані традиціями українського гуманістичного філософствування, з кращими здобутками світової філософської культури, де знайшли своє відображення різні аспекти як теоретичного, так і практичного досвіду людської цивілізації на стадії взаємодії людини та розроблених нею технологій з соціоприродними системами. Творчо поєднавши вітчизняні та світові здобутки відносно вирішення проблеми цінностей, Україна буде здатна запропонувати Європі власне філософське бачення концепту «культура безпеки». Отже, культура безпеки є актуальною соціогуманітарною проблемою, й має посісти належне місце в філософській освіті українців.

Список використаних джерел

- 1.Бабосов Е.М. [Текст] / Е. М. Бабосов. - Минск : Наука і тэхніка, 1995. - 472 с.
- 2.Вернадский В.И. Предисловие (11.II.1922) / Вернадський В.И. Очерки и речи. Пг.: Навч. хим.-тех. изд-во, 1922, вып. 1. – 158 с.
- 3.Культура безопасности. Доклад Международной консультативной группы по ядерной безопасности. – Серия изданий по безопасности. № 75 – INSAG – 4. – Вена: МАГАТЕ, 1991. – 39 с.
- 4.Проблеми впровадження культури безпеки в Україні. – К.: НІСД, 2012. – 17 с.
- 5.Рассел Б. Здравый смысл и ядерная война / Бертран Рассел ; пер. с англ. В. М. Карзинкина. - М. : Изд-во Инostr. лит. (ИЛ), 1959. – 77 с.
- 6.Peccei A. The Club of Rome: Agenda for the End of the Century: Club of Rome Bogota Conference, Dec. 1983. Bogota: Banco Central Hipotecario, 1983. P. 23-33.

КОНСЕНСУС И ТОЛЕРАНТНОСТЬ: АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Отправной точкой наших размышлений является консенсус как парадигма сознания и как модель регулирования межличностных, общественных отношений. Данная модель направлена на разрешение либо предупреждение противоречий и конфликтов, способствует решению творческих и созидательных задач. Консенсусу противостоит конфронтация и силовое доминирование, от консенсуса (добровольного согласия) отличается компромисс – результат вынужденных уступок.

Осмысление и реализация возможностей неконфронтационного, ненасильственного решения общественных проблем сегодня представляются особенно актуальными. В данной связи Генеральный секретарь ООН Кофи Аннан отмечал «резкий рост числа случаев проявления нетерпимости, экстремизма и насилия во всем ...мире»: «отдельные люди и целые общины становятся объектами насилия и жестокости лишь только в силу их этнической, религиозной, национальной или иной самобытности ... широкомасштабный геноцид или каждодневное унижение в силу предубеждений должны вызывать у нас всех тревогу», в силу этого «каждый из нас должен стремиться поддерживать принципы терпимости, плюрализма, взаимного уважения и мирного сосуществования» [2].

Предпосылкой и первым этапом в реализации консенсуальной модели является толерантность. Как отмечается в Декларации принципов терпимости, принятой ЮНЕСКО в 1995г., «терпимость является не только важнейшим принципом, но и необходимым условием мира и социально-экономического развития всех народов» [6]. Данное понятие выражает нравственный принцип, социальную норму, характерологическую особенность человеческой личности и определённое качество отношений между людьми. Сегодня оно приобретает аксиологический смысл, становится обозначением социокультурной ценности. В декларации ценность терпимости рассматривается в связи со свободным и открытым диалогом, подчеркивается опасность проявления безразличия по отношению к набирающим силу группам и идеологиям, проповедующим нетерпимость [6].

Толерантность предполагает способность принять Другого, признать его в неотъемлемом праве, увидеть как Отличающегося, притом существующего рядом, согласиться на сосуществование и непрерывно осваивать этот опыт. Консенсуальный подход (внутреннее согласие) первичным образом реализуется в толерантности. Выступая идеальной формой консенсуса; она разворачивается в реальных формах взаимодействия людей, приводит к их солидаризации.

Одно из значений толерантности (во французском языке): «уважение свободы другого, его образа мысли, поведения, политических и религиозных взглядов» [12]. В свободе раскрывается истинная природа человека, ведь он, по определению Ж.-Ж.Руссо, «рождается свободным...» [9, с. 152]. Потребность быть свободным предполагает усилия и труд по самопознанию и самосовершенствованию, по согласованию интенций души с необходимостью. Всеобщее образует прочное основание, которое, в отличие от шаткого и безосновательного своеволия, позволяет реализовывать свободу как возможное, а не только желаемое. Как мыслит Г.С. Сковорода, «общая должность» (выражение всеобщей необходимости и соответствующего призвания человека) есть «глава, свет и соль каждой частной должности» [10, с. 120].

Толерантность – принцип, соединяющий свободу и нравственно-должное. Данный принцип не означает уничтожение правил, поведенческих границ. Переносится лишь центр и источник их создания, координации и корректировки, центр контроля и ответственности. Центральными фигурами становятся не социальные институты и общности, а индивиды с высоким уровнем сознания, в философской обобщённой интерпретации – истинный, внутренний человек.

В процессах интеракции с другими людьми проявляется двоякая нравственная природа личности: она свободна, но, вместе с тем, и ответственна, её индивидуальность дополняется всеобщими чертами, случайное соединяется с закономерным. Общественные установления через осознание и глубокое освоение принимаются как личностно необходимые, становятся частью внутреннего мира человека. Обогащённые индивидуальными чертами, они побуждают к внешним проявлениям социальности и моральности, а равно – к самопознанию и самосовершенствованию.

Существует подход, в соответствии с которым, в понятиях толерантности и терпимости усматривается смысловое отличие. Терпимость трактуется как принятие и непротивление, проявление инертности; в толерантности же усматривается активная позиция сопротивления любым формам насилия, подавления свободы, нарушения прав человека [12]. Однако вышеперечисленное может представлять не что иное, как фазы становления или ситуативно обусловленные формы одного и того же качества (нормы, принципа). При высоком уровне сознания, способности ставить себя на место другого, толерантность как позиция, в её пассивном качестве, дополняется моральными убеждениями о долге и ответственности, устремлённостью к диалогу, активными процессами социализации. Пассивное соединяется с активным, интериоризация – с эктериоризацией, мысль – с поступком. В подобной полноте формируется и проявляет свою эффективность консенсуальная модель разрешения проблемных вопросов, создания новых форм общественной жизни.

Предпосылкой толерантности выступает осознание необходимости уважения к человеку и, равным образом, самоуважения, что связано с пониманием взаимной ответственности, причастности, соединённости судеб, поднимается до уровня любви. Данный принцип возникает в лоне гуманистического мировоззрения, детерминируется и обосновывается гуманистической общественной практикой.

Толерантность связана с основополагающей идеей о правах человека: Вместе с тем, это вопрос глубокого философского осмысления, просвещения, распространения знаний: «... Нормы права являются только отправным пунктом. Любая стратегия по формированию понимания должна в значительной степени основываться на распространении знаний – о различных религиях, традициях и культурах, – с тем чтобы люди могли понимать, что значат мифы и искажения на самом деле» (Кофи Аннан) [2]. В этом контексте представляется важным подчеркнуть роль философов-просветителей Руссо и Сковороды, отстаивавших идею терпимости, в том числе религиозной, раскрывавших опасные последствия фанатизма, сектантства, той враждебности, которая возникает вследствие не просто преувеличения различий, заблуждений, но из-за «слепого и тупого исступления, изуверства, которого разум не в силах сдержать» [8, с. 88].

Идея толерантности раскрывается в понятиях свободы, долга, достоинства, чести, предполагает установление между ними отношений соподчинения, баланса. Здесь мы вплотную подходим к категории справедливости, которая выражает баланс между индивидуальным и общественным, деянием и воздаянием, правами и обязанностями, свободой и долгом, счастьем и добродетелью. Принятие Себя и Другого в их *инаковости*, праве быть собой и отличаться «лица необщим выраженьем» предполагает справедливость и основывается на ней.

Идея справедливости была органична для жизни и учения Сковороды [7, с. 108]. Формой проявления и утверждения справедливости и личной честности стала потребность соединить, уравновесить учение и жизнь. Любитель мудрости Сковорода жил, как учил и учил, как жил. В его отшельничестве, странничестве и, одновременно, гуманизме воплотились две разнонаправленные тенденции, собственные истинной толерантности.

Идея толерантности отдаляется от некоторых нравственных оснований (от приоритета общего над частным, индивидуальным), но только для того, чтобы ещё больше приблизиться к ним. Толерантность предполагает признание отчужденно-

сти, отдельности, самости и, вместе с тем, ценности человеческого существа, её приобщённости к индивидуальным и, одновременно, всеобщим смыслам.

Данное отношение Ален де Бенуа определяет как субъективизм и универсализм. Его мысль спорит с идеей, выраженной в частности Гегелем, о том, что всеобщее (универсальное) есть высшая (наиболее совершенная, полная) форма развития по сравнению с единичным и общим, а также с мыслью Руссо о том, что законы государства должны иметь своим источником всеобщую волю (*volonté générale*), но они вовсе не обязательно должны быть потому волей *всех* (*volonté de tous*)» [5, с. 347]. Бенуа полагает, что «универсализм – это деградировавшая объективность» [4, с. 337]. Он говорит об «ошибках субъективной метафизики», видит в них связь с дегуманизацией современного общества и даже потенциальную возможность для деспотий... [4, с. 340].

Однако, критикуя идею прав человека в её универсальных смыслах, не имеют ли в виду Бенуа и его единомышленники, в большей мере, современные политические спекуляции, когда данная идея используется для прикрытия действий (вмешательство во внутренние дела других государств, нарушение территориальной целостности, применение насилия, в том числе, с необратимыми последствиями), которые в другом, не менее важном отношении данные права нарушают? Интенционально, критика идеи связывается с признанием необходимости её утверждения, выбора правильных, наиболее точных, адекватных путей реализации.

Благодаря рассуждениям Алена де Бенуа мы подходим к выводу о том, что для освоения идеи толерантности философская мысль должна была пройти путь, начиная от категорий общего, реализуемых в формах древнегреческой демократии, когда «человеческая натура не рассматривается независимо от социальных отношений, «вовне» их» [4, с. 342]. Далее философская мысль устремляется к постижению категории всеобщего, реализуемой, в том числе, в консенсуальных моделях современного общества. Данные устремления связаны с распространением христианского вероучения, провозглашающего «уникальную ценность каждого человеческого существа, рассматривая ее как ценность в себе»: «В той мере, в какой человек обладает душой, находящейся в прямом отношении с Богом, он является носителем абсолютной ценности, т. е. такой ценности, которая не зависит ни от персональных качеств, ни от принадлежности к определенному коллективу. Параллельно христианство дает абсолютно индивидуальное определение свободы...» [4, с. 342-343].

Толерантность строится на важной аксиологической установке, соответствующей которой, суверенная, в правовом отношении защищённая индивидуальность (при универсальном значении прав человека) не существует отдельно от других, что в соединении с другими она порождает многообразие, а «многообразие, воплощенное в мыслях, верованиях и действиях, – как отмечает Кофи Аннан, – является ценным даром, а не угрозой» [2].

Толерантность как феномен философского мышления возникает из расширительной способности сознания, из многочисленных проекций человеческого «Я» на мир и мира на человеческое «Я». Это способность к абстрагированию и конкретизации, к установлению связей и эмпирической определённости. В интеллигибельном, психологическом и нравственном планах, это способность помыслить о другом как о себе самом, это примирённость с людьми и обстоятельствами, отказ от экспансивности собственной натуры и от признания исключительности личного мнения. Терпимость, условно говоря, соединяет два вектора: к себе и от себя.

Кофи Аннан говорит: «...Между разными ценностями, которые в равной степени самоценны, могут иногда возникать трения, а то и противоречия. ... мы часто обнаруживаем такие трения между миром и справедливостью ... между свободой выражения мнений и уважением верований и чувств других людей. Когда возникают такие трения, их нельзя решить простым утверждением примата одной цен-

ности над другой. Мы должны совместными усилиями находить пути сохранения и примирения обеих ценностей» [1]. Своеобразным арбитром в процессе примирения идей могут выступить всеобщие ценности (милосердие, любовь). Их роль особая, в этом смысле, не все ценности равноценны. Как полагает Сковорода, мнения в их претензии на исключительность, являются по сути «нелепым и несостоятельным враньём», знанием ограниченным, оттого и неверным; угрозы миру, стабильности, самой жизни возникают, если в своём неразумии человек ставит их над «милостью и любовью» [11, с. 7]. Если же мнения не догматизируются, а признаются ограниченными и вместе с другими имеющими право на существование, их согласование в универсальных ценностях находит оправдание, а равно импульсы к реализации.

Интолерантность зачастую бывает связана с невосприимчивостью универсальных смыслов. Отмечая «существующую сегодня сложную и противоречивую картину ценностных оснований толерантности», исследователь Е. Белинская видит вызывающее опасения «доминирование ценностей безопасности и тенденция к разделению субъектом образа социального мира на близких (семейных, «своих») и остальных», заключая, что «страх и стремление к самоизоляции – плохие помощники для совместных действий и эмоционального принятия Другого» [3].

Толерантность связана не только с осуществлением прав, но и с умением избирать меру разумного и необходимого, с умением устанавливать предпочтения, ориентироваться на духовные приоритеты. Общественный консенсус возможен при преодолении страха различий, понимании многообразия как ценности и дара, при постановке и разрешении вопроса о приоритете всеобщего над общим, любви и мира над «свободой выражения мнений» и др.

Консенсус опирается на толерантность, свободу, справедливость, сотрудничество и сотворчество, предполагает идеологию ненасилия и гуманизма. Его высшая форма в социуме – гражданский мир и совместные солидарные усилия по решению насущных задач современности. В условиях растущих цивилизационных угроз многообразие форм общественной жизни, поливариантный характер происходящих процессов актуализируют задачу выделения всеобщих ценностей, определения духовных приоритетов с тем, чтобы мера реализуемой свободы и справедливости не превышала меру разумного и необходимого, меру милосердия и человеколюбия.

Список использованных источников

1. Аннан Кофи. Выступление Генерального секретаря на семинаре «Отучаться нетерпимости» на тему «Карикатуры за мир». 16 октября 2006 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://web.archive.org/web/20070102000200/http://www.un.org/russian/basic/sg/messages/2006/cartoonind06.htm>.
2. Аннан Кофи. Послание Генерального секретаря в связи с Международным днем терпимости. 16 ноября 2006 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://web.archive.org/web/20070102000435/http://www.un.org/russian/basic/sg/messages/2006/tolerance/day06.htm>.
3. Белинская Е. Система ценностной личности в перспективе толерантности // *Век толерантности: Научно-публицистический вестник*. – Выпуск 5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.tolerance.ru/VT-5-sistema.php?PrPage=VT>.
4. Бенуа А. де. Против либерализма: (к Четвертой политической теории) / Ален де Бенуа; [пер. с фр.; предисл. А. Дугина]. – СПб.: Амфора. ТИД Амфора, 2009. – 476 с.
5. Гегель. Энциклопедия философских наук. Т. 1: Наука логики. – М.: Мысль, 1974. – 452 с.
6. Декларация принципов терпимости. Принята резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml.
7. Пісоцький В. Ідея толерантності в етиці Григорія Сковороди // *Людина і світ*. – 1999. – № 10. – С. 49-51.
8. Руссо Ж.-Ж. Письмо к д'Аламберу о зрелищах // *Руссо Ж.-Ж. Избр. соч.: В 3 т.* – М.: Худож. литература, 1961. – Т. 1. – С. 65-177.
9. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического Права: Трактаты / Пер. с фр. – М.: Наука, 1969. – С. 151-256. (710 с).
10. Сковорода Г.С. Басня 21. Кукушка и Косик // *Сковорода Г.С. Повне збір. тв.: У 2 т.* – К.: Наук думка, 1973. – Т.1. – С. 120.
11. Сковорода Г.С. Книжечка, называемая *Silenus Alcibiadis*, сирѣчь Икона Алківіадская // *Сковорода Г.С. Повне. збір. тв.: У 2 т.* – К.: Наук думка, 1973. – Т. 2. – С. 6-31.
12. Солдатов Г. У., Асмолов А. Г., Шайгерова Л. А. О смыслах понятия толерантность // *Век толерантности. Научно-публицистический вестник*. – 2001. – № 1-2. – С. 8-19.

СМАК ІДЕНТИЧНОСТІ

Говорять: «Про смаки не сперечаються! На колір і смак товариш не всяк!». Ще як сперечаються. Смак як категорія естетичного дискурсу характеризує ціннісні орієнтації ідентичності особистості. Смак егоїстичний: «він, звісно, сучий син, але це – НАШ сучий син». Тут під смаком мається на увазі *благо для людини* – єдність істини, добра, краси і користі. «Благо», «смак», «краса», «добро», «істина» тощо – *акти (атоми)* суб'єктності і суб'єктивності – *априорі* методологічної та екзистенціальної метафізики особистості, які можуть бути скоріше *приписані* людському буттю (вгадані й описані), ніж остаточно *редуковані* (пізнані і вирішені в формі закону ««це» є «тим»»). Людині красиво (смачно?!...) жити не заборониш. Красиве те, що подобається: одному подобається кавун, іншому – свинячий хрящик. Або «чому комарі не викликають відрази, а таргани викликають? ...або як люблять говорити, «чи уявляєте ви свою дочку в ліжку з...» і так далі» (див. працю М.М.Жванецького «Етнічні конфлікти», 1976). Мова йде про культурну ідентичність особистості як міру людського в людині.

Кажуть і те, що втрата відчуття міри межує з поганим смаком. Міра є якісно-кількісною визначеністю, тобто діапазоном, в межах якого «речі», змінюючись, зберігають проте єдність своїх якісних і кількісних параметрів, тобто залишаються ідентичними самі собі, самототожними. З ідеологічної сторони (де прийняті способи осмислення «речей» самі є «речами») людина – міра «речей», отже, міра власної ідентичності: ідентичність особистості є ансамблем самоідентифікацій, їх включенням в єдине унікальне тотожне собі ціле; патерн ідентичності (*суб'єктності* як ««Я» для «інших»» і *суб'єктивності* як ««Я» для «себе»») уявляється (*вгадується*, *впізнається*) особистістю.

Методологічна (позитивістська) сторона теорії ідентичності («як можлива людина?») начебто вирішилася конвенцією «людина можлива як ансамбль усіх суспільних відносин», що йде від *католицизму*: «персона ест релацио» (особистість є відношенням: філіоквізм «*хто* є епіфеноменом *що*»), – це принцип, який є основою всієї західної культури. Однак у межах методологічності «людина зникає», тобто зникають процес її індивідуального буття, динаміка самозмінення, самореалізації, саморозвитку. І тому екзистенціальна сторона теорії ідентичності залишається невирішеною; це йде від *православ'я*: особистість символізується «серцем» – іпостассю (ісихазм «*що* є епіфеноменом *хто*»). Екзистенціальний вимір ідентичності – «свобода вибору»: трансцендування, незавершеність як можливість самоздійснення людини, людини-як-самомети – не побажає вийти у відставку. Так, повсякденне буття людей «тут-буття» (Dasein: «тут і тепер», присутність) далеке від усіх методологічних теоретизувань і відбувається у відчуженні, загубленості, занедбаності (див. працю Ж.-П. Сартра «Буття і ніщо», 1943). Людина дивиться на обличчя, Бог дивиться на серця – душі людей (див. конспект лекції «Про філіокве» російського богослова і філософа А. В. Кураєва, а також «філософію серця», наприклад, П. Д. Юркевича).

Так, наприклад, *позитивісти* не проповідують ніякої моралі, вважаючи, що як егоїзм, так і самовідданість є при певних обставинах необхідними формами самоствердження індивідів (див. працю К. Маркса і Ф. Енгельса «Німецька ідеологія», 1846). *Екзистенціалісти* ж вважають, що світ врятує «внутрішня краса» – сердечність, моральність (див. роман Ф. М. Достоевського «Ідіот», 1869).

Суб'єктна сторона особистості – «loquor, ergo sum» – особистість як відношення («річ для нас»: співбуття, біографія, персона, феномен, мислення, дух тощо) є такою ж «таємницею», як унітаз, що засмітився, для сантехніка. Люди, борючись за соціальні статуси, успішно симулюють суб'єктність, надягають маски: лицемірять, лицедіють. І тут доречний афоризм доморощеного «філософа з цигар-

кою» Фаїни Раневської: «Під найкрасивішим хвостом павича ховається звичайнісінька куряча дупа. Так що менше пафосу, панове». Особистості-як-персони – «мертві душі» (М. В. Гоголь): «ідентичність персони» є символічним засобом об'єднання з «одними» і роз'єднання з «іншими», тобто «ідентичність персони» є головним концептом економічної культури, де люди «мислять грошима», тобто вартістю або гідністю, маючи на увазі їх різну кількість у різних людей і народів. Тут міра людини – гроші. «Обличчям хороший, та душею не гожий».

Суб'єктивна сторона особистості – «*cogito, ergo sum*» – «особистість-як-серце» («річ у собі й для себе»: подія, доля, іпостась, ноумен, одкровення, душа тощо) є справжньою таємницею («у чужу душу не влізеш»). Так, «Я» є результатом безлічі попередніх процесів. Але результат впливу буття (системи суспільних відносин) на «Я» буде залежати від *особистості*. Так, на виклики суспільного буття особистість може відповісти найнесподіванішим для багатьох чином, да так, що саме буття здивується. «Особистість-як-серце» може виявитися єдиною символічної реальністю (семантикою, імперативом, комунікацією), і чим далі ми йдемо від неї (такої особистості) до абстрактних ідей щодо Хомо Сапієнс, тим частіше впадаємо в помилку (див. колективну працю під редакцією К. Г. Юнга «Людина та її символи», 1964). «Серце» – якийсь «орган сприйняття» – те, що стародавні алхіміки називали *imagination vera: метод активної, істинної уяви* (див. працю А. Корбена «Справжня уявна реальність, або уява і фантазія», 1972). Парацельс назвав уяву *віри*, баченням, яке виходить з «серця», а не з «фантазії голови» (*гри образами*). Так, що розуму представляється ганьбою, то серцю – суцільно красою, і навпаки (див. роман Ф. М. Достоевського «Брати Карамазови», 1880).

«Особистість-як-маска» («пика») є фактором моди, моди на ідентичність. «Модно», значить, подобається більшості і здається тому найбільш привабливим, типовим для даного хронотопу. *Мода як норма смаку* завжди повертається («мода з комода»). Мода «природна», тобто вона ритмічна (ритм як чергування чогось є законом природи). Мода (ритм) не «повинність», а «бутування» – закон *Вічного повернення*. Так, ритм в орнаменті – *меандр* – логіка прожитого (а можливо теперішнього і майбутнього), символ вічності, відтворення життя. Велика мудрість подібна дурості («у вей»).

Мода – злий смак (І. Я. Франко «Із секретів поетичної творчості», 1898). Зло – це добро, яке прийшло до влади (М. М. Жванецький). Смак як особистісна духовна (і душевна) здатність «до розрізнення» має владу розпоряджатися, він готує схеми надій і уявлень. Для багатьох цей вибір (ідентифікація зі «схемами») – стрибок віри. «По вірі вашій дасться вам». Віра може бути умовою життя і, незважаючи на це, може бути помилковою (злою). Так, багато хто вірить в абсолютну цілісність і автономність «Я». Інші вважають, що це всього лише «Я-концепція». Для останніх «суб'єкт» (як і «об'єкт») не є чим-небудь даним, але чимось приписаним, підставленим – фікцією: «суб'єкт» і «об'єкт» – соціальні конструкти (див. працю Ф. Ніцше «Воля до влади», 1889).

«Я-ідентичність» визначається як тотальність самотлумачень минулого, теперішнього й майбутнього – *переживання* внутрішньої цілісності (тотожності) й безперервності (зв'язаності) в просторі й часі. Але «Я» є скоріше не вродженим, а культурним феноменом. «Я» переживається серед значущих «інших», тобто комунікація (демагогія – полеміка і софістика мов) з «іншими» сприяє утриманню, відтворенню почуття тотожності й безперервності. «Я» бачить (уявляє, отже, і формує) себе таким, яким його бачать «інші». «Я» та «Інший» невіддільні одне від одного. Але «Я» прагне до гегемонії, «Я» маскується.

Якщо маска – значить є за душею гріх («камінь за пазухою»); зло (зловмисність: непереносимість насолод «іншого») своїх намірів не вивчає, його цікавить тактика – як досягти мети («мета виправдовує засоби»); добро (доброзичливість: непереносимість страждань «іншого») безтурботно, діє, не розмірковуючи, а зло

(інобуття добра) – великий професор моральності з дулею замість серця; зло маскується під добро (див. роман В. Д. Дудінцева «Білі одежі», 1987). Мабуть, на цих підставах стояв і І. Кант (див. «Критика здатності судження», 1790), вважаючи, що смак є актом втілення моральних ідей (добра і зла тощо); сутність смаку в його самоцінності – доцільність без мети. Смак – це естетична совість (Жан Поль). Зло в людині перетворюється на добро сердечністю – *самопожертвою заради «Іншого»* (див. роман Чабуа Амїреджібі «Дата Туташхїа», 1972).

Англійський філософ Д. Юм в есе «Про норму смаку» (1757) зробив спробу розробки нової естетики, заснованої на поняттях смаку і загальноприйнятої думки (естетичного здорового глузду). Дійсно, естетичні критерії, які використовуються людьми (краса, потворність тощо), не визначаються раціональним шляхом, але можуть все ж визначатися емпірично – культурно, тобто за допомогою перепису фактичних суджень (за типом «голосування», конвенції, моди). Смак – культурне переживання (не виключаючи частки «нативу»). Культура як *уявна реальність* для людини є реальнішою за будь-яку реальність речей; закон буття культури – закон уяви «ідолів» (ідеалів, цінностей тощо).

Підсумуємо. Смак ідентичності і «даний» (суб'єктивність), і «заданий» (суб'єктність). «Норма смаку» (ціннісно-оціночне відношення) – ідеальна естетико-етична конструкція суб'єктної ідентичності. Багато хто стверджує: «Краса рятує світ». Краса рятує світ, але вона ж його і губить: «Що вийшло? Чорт зна що вийшло, зате яка фізика!» (Е. Фермі про атомну бомбу). Немає троянди без шипів.

Л. В. Яковлева, А. С. Пінчук

ПРОБЛЕМА СВІДОМОСТІ ТА ЇЇ МІСЦЕ У ФІЛОСОФІЇ

Сучасна філософія висунула найважливіші і пріоритетні проблеми сучасності, цілий цикл глобальних проблем, які можна поєднати до однієї – проблеми людства, нерозривно пов'язану з вічними питаннями філософії.

Філософія ставить у центр своєї уваги як основне питання ставлення матерії і свідомості, а тим самим і проблему свідомості. Проблема свідомості завжди привертала пильну увагу філософів, бо визначення місця і ролі людини у світі, специфіки її взаємин з навколишньою його дійсністю припускає з'ясування природи людської свідомості. Для філософії ця проблема важлива і тому, що ті чи інші підходи до питання про сутність свідомості, про характер його ставлення до буття зачіпають початкові світоглядні і методологічні установки будь-якого філософського напрямку. Природно, що підходи ці бувають різні, але всі вони по суті завжди мають справу з єдиною проблемою: аналізом свідомості як специфічно людської форми регуляції і управління взаємодією людини з дійсністю.

Свідомість - це найвища форма розвитку психіки, притаманна тільки людині, що виявляється в складних формах відображення світу, опосередкована суспільно-історичною діяльністю людей.

В історії філософії уявлення про свідомість залежало від домінуючого світогляду. В античній літературі витоки свідомості вбачалися за межами людини. В епоху Середньовіччя свідомість розглядалася як щось вторинне в духовному досвіді людини, як неусвідомлене людське життя в божественній сутності. Людина живе подвійним життям: у тілі та у Бозі. У період Нового часу Р.Декарт вживав слово «свідомість» у значенні інтелектуальної діяльності людини, яка відображає і творить світ, але свідомість відкрита лише собі, тобто самосвідомості. Декартівське «я мислю» зводить свідомість до мислення, або до когнітивних процесів. Г.Гегель ототожнював свідомість із суб'єктивною формою існування духу, тобто зводив свідомість до знання. Когнітивну інтерпретацію свідомості подолав Ф.Ніцше, який висловив тезу «я волю». З.Фрейд досліджував взаємодію свідомого і несвідомого. Е.Гуссерль аналізував всі акти свідомості, а саме некогнітивні.

Характерними рисами свідомості є: ідеальність, опосередкованість мовою, інтенціональність, творчий характер. Свідомість існує в матеріалізованій формі – мові. Мова як дійсність думки індивіда і водночас звуки, букви, слова, речення, тексти, правила, правопис – це реальність, що відособлена від свідомості окремого індивіда, поколінь людей. Ця реальність – особливий світ, відображений у людській культурі. Мовна пам'ять культури народу – складна єдність актуальної пам'яті багатьох конкретних людей об'єктивно існуючих мовних пам'ятників. Свідомість органічно пов'язана з фізіологічними процесами в мозку і є результатом вищої нервової діяльності. Вона – не просто функція мозку, а й суспільний продукт, результат практичної діяльності людини. Отже, опосередкованість мовою наступна риса свідомості. Направленість свідомості на певний об'єкт Е.Гуссерль назвав інтенціональністю. Іntenціональність (прагнення) означає усвідомлення якогось конкретного предмету. У літературі виділяють два типи інтенції свідомості: первинну, яка відображає світ предметів і явищ та вторинну – спрямовану на ідеальний духовний світ. Вторинна інтенція є основною, вона допомагає людині осмислити найвищі духовні цінності та сенс життя.

Людині притаманно не лише відображати навколишній світ, а й змінювати, творити його, адже у кожної людини є дар – самому вибирати і створювати своє життя! Наше життя – творіння власних рук. Творчий характер свідомості означає, що людина будує нову реальність, враховуючи цілі та перспективи свого подальшого пізнання світу та його практичного перетворення.

У структурі свідомості виділяють також поняття індивідуалізованого духовного, бо воно охоплює свідоме і безсвідоме (або підсвідоме). Дух – поняття, тотожне ідеальному свідомості, а у вузькому розумінні виступає як мислення. До духовних продуктів і процесів належать норми, принципи, критерії моралі, права, форми суспільної свідомості. Свідомість треба розуміти як невидимий процес вражень, почувань, переживань, думок, а також ідей швидкоплинний і неоднорідний характер. За формою цей процес нібито хаотичний, водночас має певний порядок, стійкість, структуру, той чи інший ступінь дисципліни і волі., переконань, цінностей, установок, стереотипів. Вона має незворотний, швидкоплинний і неоднорідний характер. Варто підкреслити, що у вчинках людей об'єктивуються фрагменти їх свідомості, за ними оцінюють замисли, мотиви, мету, ідеї людей. Свідомість людини – ідеальне утворення; вона позапросторова і позачасова. Людина мислить про часи, в яких не жила або не житиме, про місця, де ніколи не була і може не бути. Вона співставляє події та факти різних часових епох і з різних місць, але робить це на ґрунті сучасності. Свідомість людини водночас є і її самосвідомістю, тобто усвідомленням нею свого тіла, думок і почуттів, свого ставлення до інших людей і становища у суспільстві, тобто самопізнання.

За суб'єктом свідомість поділяється на індивідуальну та суспільну. Індивідуальна свідомість – це переживання, настрої, переконання окремої особи. На формування індивідуальної свідомості суттєво впливають система об'єктивних факторів, рівень економічного розвитку суспільства, рівень розвитку науки і техніки, загалом рівень цивілізованості та культури суспільства. Суспільна свідомість формується завдяки індивідуальній свідомості, але не є сумою свідомостей окремих людей. У ній завжди відображаються основні тенденції розвитку та життєдіяльності людства. Виходячи з цього, є такі форми суспільної свідомості: політична, правова, наукова, філософська, моральна, естетична, релігійна. Форми суспільної свідомості відрізняються між собою. В основі політичної, правової, наукової, філософської свідомості знаходиться теоретичне мислення, а в моральній, естетичній, релігійній свідомості переважають відчуття. Таким чином свідомість – це не лише і не тільки відношення до дійсності. Вона водночас і частина дійсності. А єдність свідомості та діяльності повинна будуватися постійно. Свідомість є зв'язкою між особою і діяльністю, але цінністю є не всяка активність, а доцільна, цілеспрямована.

Все сказане раніше дозволяє дати загальну характеристику свідомості. Свідомість людини – нова якість психічної діяльності, за якої дійсність відображається у формах культури, тобто в штучних, неприродних формах, витворених людством у процесі історичного розвитку її прийнято розглядати як певний процес, потік переживань, що складається з окремих актів – сприймання, міркування, пригадування, хотіння, оцінювання та ін.. Свідомість являє собою фундаментальну наукову, філософську і, в цілому, світоглядну проблему. Це обумовлено, насамперед, тим, що свідомість нерозривно пов'язане з такою ключовою категорією будь-якого світогляду як людина. Звідси випливає, що конструктивне рішення проблеми свідомості відіграє визначальну роль в досягненні проблеми людини.

Завдяки виняткової складності і багатогранності проблеми, свідомість є предметом інтересу з боку багатьох наук і позанаукових форм пізнання. Філософія, використовуючи й узагальнюючи їх досягнення, зосереджує свою увагу на аналізі таких важливих проблем як сутність, походження, функціонування і структура свідомості, можливості і шляхи її пізнання. Ці питання з давнини і до наших днів залишаються дискусійними, що не мають однозначного вирішення. Таким чином, єдність і всебічна активізація названих вище і багатьох інших психічних процесів, врахування умов становлення свідомості і характеру її функціонування дозволить глибше осмислити природу людини.

Список використаних джерел

1. Гегель Г.В.Ф. *Кто мыслит абстрактно?* // *Работы разных лет. В 2-х т.-Т.1-М.: Мысль, 1970.- 389-394.*
2. Гегель Г.В.Ф. *Энциклопедия философских наук. Т. 3. Феноменология духа.* – М.: Мысль, 1977. – С. 218-250.
3. Кант И. *Критика чистого разума* – С-Пб.: «ТАЙМ-АУТ», 1993. – С.188-189.
4. Фрейд З. *Психология бессознательного.* - М., 1989. – С. 425-439.
5. Энгельс Ф. *Роль труда в процессе превращения обезьяны в человека.* - Маркс К., Энгельс Ф. *Соч. Т. 20.- С. 486-489.*
6. Юнг К. *Об архетипах коллективного бессознательного* // *Вопросы философии.* – 1988. – № 1.

І. Д Загрійчук

РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ В СТАНОВЛЕННІ УСПІШНОГО ФАХІВЦЯ

Всім відома певна нехіть студентів технічних вишів до гуманітарних дисциплін, зокрема до філософії. До певної міри таку позицію зрозуміти можна, але виправдати її неможливо.

Звідки береться настанова, що гуманітарне знання не таке вже й важливе для майбутнього інженера? Причин для скептичного ставлення до гуманітаристики досить багато, позначимо кілька, з нашої точки зору, найважливіших. По-перше, сталося так, що середня школа до цього часу готувала учнів на основі догматичних правил. Це не розвивало у майбутніх абітурієнтів творче, самостійне мислення. Наслідком навчання, заснованого на такому підході, було догматичне, метафізичне розмежування наук на точні та неточні або гуманітарні дисципліни. В російській мові дана «мудрість» відбилась навіть в гумористичній формі, яка звучить: «существуют науки естественные и неестественные» з натяком на те, що гуманітарні дисципліни нібито вигадані.

По-друге, не можна не зазначити, що й викладання «неестественных» наук, зі свого боку, також до певної міри провокує не зовсім шанобливе ставлення до них. Нерідко доводиться бути свідком того, що високі філософські істини викладаються у відриві від щоденної практики, вони «повисають» у повітрі і студент не в змозі самостійно пов'язати «універсалії» філософії з нагальними проблемами щоденного існування.

Виникає питання: чи можна засобами філософії виправити дане становище? Виявляється можна. Але тут потрібний глибокий зацікавлений аналіз зв'язку філософії та інших наук, в тому числі фундаментальних і технічних. Де це доречно, на заняттях з філософії, коли виникає питання про те, що у філософії все відносно,

а тому не варто приділяти їй серйозного значення, звернутись, наприклад, до математики. Виявиться, що до корпусу математичних знань відноситься не лише диференційне та інтеграційне обчислення, де ми ігноруємо нескінченно малу величину, яка зветься похибкою, але й теорія ймовірностей. Отож, про яку конкретність йде мова?

Очевидно, що така постановка питання неминує приводить до необхідності задуматись: чи вірно ми розуміємо «конкретність» як поняття? Далі більше. На питання: де можна застосувати диференціальне та інтеграційне обчислення, часто можна почути: «на заняттях з математики», а в житті, на практиці, як правило, застосування такого знання не знаходить. Висновок з цього можна зробити наступний: відірвана від життя, практики не лише філософія, таким чином засвоєна, але й математика, яка за визначенням нібито такою бути не може. Отож, розмежування філософії та математики свідчить про такий рівень знань, які по суті знаннями не є. Адже якщо знання неможливо застосувати в житті, то яке воно тоді знання?

Виявляється, що знання не є догмою, що воно знаходиться в постійному розвитку, а значить, містить в собі як моменти абсолютності, так і відносності. І посилення на те, що всі філософи нібито висловлюють тільки свою думку і не більше не є вірним. В таких ситуаціях варто звернутись до будь-якої діяльності інженера, чи навіть робітника і показати, що, наприклад, прадідівська лавка, табурет і сучасні стільці та крісла також є результатом втілення в «матерію» різних думок, але це не означає, що ідея ослінчика хибна і тільки належить «творцю» цього предмета. Ослінчик є істинним для тих, хто ним користується. Використання сучасних ергономічних крісел не відмінює рибацьких розкладачок.

Виявляється, що філософія як і інженерно-технічні науки мають багато спільного і спільним у них є те, що вони з різних боків намагаються осмислити світ, в якому ми живемо. Більше того, філософія узагальнює людський досвід осмислення як окремих видів діяльності, так і світу в цілому, чим завершує знання, робить його цілісним на конкретному етапі розвитку людської цивілізації.

Ще одним важливим моментом освоєння філософії є недостатнє усвідомлення студентами духовної реальності, яку нібито можна конструювати як заманеться, тоді як матеріальні предмети «створяться» строго за законами природи. Дійсно, останні є втіленням думки, яка комбінує властивості природних речей. Але й «творення» духовної реальності відбувається не без певних закономірностей. Показовим з цього боку є факт з біографії Льва Миколайовича Толстого. Після виходу з друку роману «Анна Кареніна» на зустрічі з читачами одна дама задала автору питання: навіщо він вбив Анну Кареніну. Лев Миколайович з гумором відповів: «сам плакав, а інакше не міг».

Що ховається за цим фактом? Чи міг класик російської літератури залишити свою героїню в живих? Звичайно міг. Але тоді він не став би класиком. Авторитетним письменником Л. М. Толстой став тому, що описував не свої примхи, а відображав у своїх творах глибинні суспільні відносини свого часу, які були реальними для його сучасників. Правда, ця реальність була духовною, дзеркалом суспільних відносин. Отож, існує не лише матеріальна реальність, але й реальність духовна. Остання часом є навіть більш відчутною, ніж матеріальна. Наприклад, коли людина вдариться об твердий матеріальний предмет, їй боляче, вона може покалічитись. Юридичний закон не має матеріального втілення, але він існує, хоч і невидимий. Його порушення тягне за собою не лікарняний лист, а роки ізоляції, якщо порушення є серйозним.

В курсі філософії є досить багато можливостей сфокусувати студентську свідомість на творче засвоєння знань, сутність яких полягає у їхньому зв'язку з практикою, адже саме практика є джерелом розвитку знання і тільки вона провокує нові думки, заставляє усувати суперечності і неточності в уже здобутому, сформованому знанні.

Насамкінець, хочеться звернутись ще до однієї теми, яка хвилює студентів, і на якій вони чи не найкраще усвідомлюють необхідність вивчення філософії та інших гуманітарних дисциплін. Це тема успішної професійної кар'єри. Багатьом відомі приклади, коли доволі здібний, творчий в технічній сфері молодий фахівець, чи навіть і не молодий, за свої винаходи і намагання втілити їх у виробництво не отримує винагород і підвищення по кар'єрній драбині, а навпаки – відчуває відчуження керівництва, а то й змушений покидати посаду, розраховуватись з роботи. Для цього може бути і часто є багато причин, але звернемо увагу на суттєву, глибоку підставу, яка корелюється з нашою темою.

Вся справа в тому, що інженер свій технічний хист втілює в металі, дереві, кераміці, пластмасі і тому подібне. Але цей акт втілення носить технічний характер. Повноцінна реалізація інженерного винаходу не може завершуватись стендовим випробуванням. Винахід, якщо він того вартий, повинен бути впроваджений у виробництво і принести економічний ефект та покращення умов праці робітників як мінімум. Остаточна реалізація інженерного задуму здійснюється уже не тільки як технічна задача. Впровадження інженерних розробок у виробництво відбувається серед людей, з їхньою участю, в трудовому колективі, де існують певні відносини між учасниками процесу. І тут дуже важливо знати закономірності функціонування соціуму, психології людей, де одного технічного знання вже недостатньо. Тут у нагоді стане філософія, соціологія, психологія та інші гуманітарні дисципліни, які при їх глибокому освоєнні, можуть і повинні допомогти фахівцю-технарю обійти підводні рифи складної суспільної реальності.

Світ цілісний і успіх у житті вимагає цілісного правдивого знання. Без глибоко засвоєної філософської мудрості не обійтись жодній людині, яка прагне успіху.

О.Є.Висоцька

ПРОБЛЕМА РЕЛЕВАНТНОСТІ ІНФОРМАЦІЇ У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

В умовах суттєвої активізації інформаційних війн у сучасному медіапросторі важливою стає проблема релевантності тої інформації, яка розповсюджується як засобами масмедіа, так і звичайними користувачами соціальних мереж.

Поняття релевантності ми будемо використовувати не тільки у сенсі процесу формування пошукового налаштування відповідної інформації, а й з точки зору загальних механізмів спрямованого впливу на користувача. Також важливим залишається питання релевантності будь-якого знання у загальнокультурній площині з точки зору значущості та наслідків, які спричиняють його розповсюдження.

Зворотним боком «полегшення» пошуку тої чи іншої інформації за допомогою певних браузерів є створення так званих «пузирів фільтрів» (англ. «*Filter bubble*») при наданні веб-сайтами вибіркової інформації в залежності від «історії» персональних пошукових запитів. Подібна технологічна фільтрація інформації сьогодні також сполучена із ідеологічними засобами обмеження інформаційної свободи користувачів. Зокрема, заборона такого російського медіа-контенту як «ВКонтакте» чи «Однокласники» викликала бурхливу реакцію у суспільстві у зв'язку із проблемою порушення приватних свобод громадян у вільному доступі до інформації. Ми ж хочемо розкрити ті стратегічні моменти, які унеможливають ідеологічні й політичні маніпуляції інформаційною релевантністю мас-медіа.

Визначення сучасного суспільства як такого, що наближується до ідеалів «прозорого» (Дж.Ваттімо), «інформаційного» (М.Кастельс), «суспільства необмеженої комунікації» (К.-О.Апель) та «суспільства масмедіа» (Н.Луман) сполучено із розумінням того характеру впливу, які мають сучасні мас-медіа на окрему людину та суспільство у цілому.

Безумовним є те, що масмедіа формують наш світогляд, наші переконання і цінності, впливають на економічні, політичні та суспільні процеси. Це означає, що людина скоріше є пасивним сприймачем інформації, ніж її активним користувачем. Тому надзвичайно важливим є створення у суспільстві механізмів протидії тим чи іншим маніпуляціям, які можуть здійснюватися за допомогою ЗМІ. Серед таких механізмів – правові, технологічні, ідеологічні та освітні.

Правові механізми регулюють характер того чи іншого інформаційного контенту. Наприклад, у багатьох країнах під заборону та інформація, яка є прямим закликом до насилля, ненависті, ворожнечі на засадах релігійних, національних, расових відмінностей. У цьому зв'язку існують закони і правові нормативи, що зобов'язують громадян дотримуватися відповідних норм. Технологічні механізми являють собою різноманітні інформаційні «фільтри», зокрема програмний «батьківський контроль», що обмежує дітям доступ до порносайтів. Ідеологічні механізми включають технології створення суспільної думки щодо легітимності тої чи іншої інформації. В умовах ведення військових дій в Україні проводиться негативне ставлення до контенту, що пов'язується із пропагандою агресора. В найбільш яскравому вигляді такі механізми реалізуються як контрпропаганда, що спрямована на легітимацію дій діючої влади та попередження негативних впливів противника.

Як правило, можна говорити про наявність всіх вказаних механізмів протидії медіа-маніпуляціям, однак в Україні всі вони досі не набули розкриття. Зокрема, виникає питання щодо правових механізмів контролю масмедіа, оскільки й досі не існує чітко розробленого законодавства, яке регулювало би відносини у питаннях медіа-пропаганди.

Використання технологічних «фільтрів» і бар'єрів також є проблематичним, бо в умовах відкритого суспільства будь-яке інформаційне обмеження ілюзорне і спричиняє лише незадоволення й бажання обійти ті чи інші заборони у споживача. До того ж контент, який раніше не викликав особливого інтересу й «фільтрувався» споживачем індивідуально, в умовах заборони стає надмірно актуалізованим, що може бути використано медіа-пропагандою з новою силою й більш швидкими темпами.

Ідеологічне підґрунтя для контрпропаганди в Україні хоча і створене, але поки ще не має чітких рамок. Українське суспільство у своїй масі несе цінності пострадянської епохи, тобто має ознаки як постколоніальної, так і неокolonіальної свідомості. Звідси – легке сприйняття ідеології «руського миру», сполученої із ностальгією по «спокійному та світлому минулому» у певній категорії населення. Одночасно – несприйняття надмірно агресивного націоналізму із шовіністськими нахилами. Баланс ідеологій із визначенням позитивних стратегій розвитку українського суспільства без негативації історії, на жаль, поки що не створений. Тому ефективність контрпропаганди потужним механізмам пропаганди російської ідеологічної машини знаходиться на дуже низькому рівні. Протиставити цьому можна було б ефективність рішень державної влади в Україні. Однак політика заперечення та обмеження не може стати основою для закладання відповідних патернів поведінки населення. Скоріше, навпаки, відбудеться незапланована (але очікувана) негативна реакція на подібні дії.

Створення будь-яких «пузирів фільтрів» тої чи іншої інформації обмежує можливості для отримання нового, завдяки чому особистість не здатна сформувати власний погляд на певні процеси. Звуження різноманітності, однотипність підходів не тільки не попереджають маніпуляції, а й роблять людей більш вразливими до них. Тому, на наш погляд, крім вже окреслених механізмів найбільш дієвим й важливим є освітній механізм протидії маніпуляціям. Щоб не бачити викривлене, не потрібно закривати до нього доступ, треба спочатку навчити споживача відбирати інформацію, розрізняти істину і хибу, робити самостійні висновки, формува-

ти критичне мислення. Подібні навички якраз і закладають основу для побудови громадянського суспільства в Україні, формують природний бар'єр для руйнівної медіа-пропаганди. Необхідно впровадження різноманітних освітніх програм з протидії медіа-маніпуляціям, розвитку критичного мислення, комунікативної культури. Інакше ми будемо постійно стикатися із так званим «парадоксом релевантності», коли виявляється, що реальну значущість конкретного факту можна оцінити лише тоді, коли факт став відомим. Так і з наслідками «історичного минулого» - забуття і заборона історичних постатей, непотрібної «радянської літератури», кіно, мистецтва без критичної їхньої оцінки створюють інформаційні «білі плями», пунктирне, фрагментоване сприйняття історії.

Ступінь релевантності конкретної інформації чи події передбачає оцінку рівня її адекватності, необхідності та застосовності з точки зору користувача. Тому освітній механізм протидії медіа-пропаганді найбільш ефективно спрацьовує в умовах інформаційної відкритості. Рух до інформаційної відкритості є шляхом до демократизації відносин і всередині суспільства, яке створює механізми саморегуляції та контролю за діями державних структур, а також протидіє будь-яким деструктивним зовнішнім впливам.

СЕКЦІЯ IV

ДОСЯГНЕННЯ НАУКИ У ГАЛУЗІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

В. Б. Хазан

К ВОПРОСУ О РУССКОМ ЯЗЫКЕ В УКРАИНЕ

Известно, что языковые вопросы нередко используются для привлечения электората. Это проще, чем усложнять сознание людей тонкостями социальных, экономических и экологических программ. Кстати, не только язык, но и социально-экономический примитив используется для агитации недостаточно политически образованной части общества. Субъектность Украины во многом базируется на государственности украинского языка. (Несомненно и признание официальности в Крыму языка крымских татар как второго самоопределившегося народа Украины). Что же касается методов подлинного развития украинского языка, то это большая по важности, неотложная по ситуации и сложнейшая по реализации проблема, требующая профессионализма, незаангажированности и глубокого (а не оппортунистического) патриотизма. Помним о вековых традициях искоренения украинского языка (или, что примерно то же, опускания его, как и всего украинского, на фольклорно-развлекательный уровень).

Истинные цели многих борцов и за «второй государственный», и за полное искоренение русского языка в Украине совпадают, это – власть и деньги, а значит и электорат. Понятно, что обострение этого вопроса получило ныне и серьёзные объективные причины. Языковые проблемы Украины – это закономерности распада и модификации империй – венгерский и немецкий язык в Австрийской империи: результат – Венгрия получила равноимперский статус; чешский и немецкий в Чехословакии: результат – оккупация страны; гэльский и английский в Шотландии – результат: официальное признание гэльского языка, распространение его в СМИ, референдум за выход из Соединённого Королевства. В Израиле после становления государства все граждане, возможно кроме ряда пожилых иммигрантов, овладели ивритом.

Относительно проблем пожилых людей: люди прожившие столько лет в Украине не понимают украинский язык? Ну для тех, кто иммигрировал в Украину недавно можно предложить и русские субтитры. Не так часто встречаются люди, для которых это действительно является проблемой. Гораздо же чаще встречаются те, которых украинский язык раздражает, и они хотят жить в «русском мире». А подобные настроения стали поводом для российской агрессии и привели ко многим тысячам человеческих трагедий и социально-экономических несчастий.

В Украине живёт немало людей, которые в силу своего воспитания и жизненной позиции хотят жить и умереть в России. Провозглашаемая властью Российской Федерации стратегия поддержки всех русских в мире должна быть подкреплена готовностью принять всех этих людей на своей территории, обеспечив их всем необходимым, как это сделал Израиль для всех, имеющих еврейские корни (это при том, что ресурсы крохотного Израиля и необъятной России просто несравнимы).

По нашим наблюдениям для украинских пенсионеров вопрос о языке возникал в тех местах, где его прежде поднимали приезжавшие к ним персонажи из известных антиукраинских партий. Заметим, что все, выросшие в Украине должны были учить украинский не один год в школах. А приехавшие на жительство в Украину, пренебрегая украинским, пренебрегали и страной (членом ООН), и её культурой. Человеку, говорящему по-русски, достаточно прочесть немного книг и посмотреть десяток фильмов, чтобы овладеть украинским хотя бы на базовом уровне. Украинское телевидение предоставляет такую возможность: уже столько лет идут там русскоязычные фильмы с украинскими субтитрами – таким образом при желании

можно изучить и несколько языков. Возможно гражданин Украины, который в принципе не хочет понимать украинский язык, изучать украинскую культуру и может быть патриотом страны. Но вопрос – какой?

Не исключаем, что у некоторых авторов, пишущих на русском, подсознательно живёт ощущение того, что государственное главенство языка украинского приведёт к нивелированию их замечательного творчества. Не все же могут писать на разных языках, хотя таких примеров достаточно. Впрочем качественные произведения прочтут у нас и на русском, и на любом другом (хоть и в переводе).

Конечно же русский язык, его развитие, модификации, моды, стили – всё это, в основном, происходит в стране, в которой сформировался русский народ и где он государственно самоопределился. А это ныне – Российская Федерация. Развитие языка, литературы на нём крепко связано с общественно-политической и экономической обстановкой в стране, её развитием. А Украина реализует свою, совсем иную судьбу, противоположную «русскому миру», с которым власти РФ тесно связывают «русскоязычие» – и в быту и в литературе.

Историческая судьба Украины сложилась так, что она долгое время вращалась, как спутник вокруг больших планет – частями, а потом и целиком. Для того, чтобы перестать быть спутником, выйти на свою собственную орбиту нужно было резко вырваться из плена массивной планеты. Но по причинам объективным и субъективным не хватило «топлива» и воли. А сейчас массивная Россия явно уходит от солнца западной цивилизации в сторону византийщины и угрожает космическими катаклизмами Украине, всё ещё недоукомплектованной ресурсами для обретения своей орбиты. А уход с околороссийской орбиты не может не задеть и культурный, и языковой контент.

Языковая идентификация – это фундаментальный фактор в становлении субъектности государства. Реализуя эту функцию, объявившее себя Российской империей Московское царство (или Тартария, как тогда она была обозначена на европейских картах) неистово и тщательно уничтожало все плоды и ростки других славянских языков на своей территории, разрешая локальное пользование (ни в коей мере не государственный статус) лишь небольшим неславянским языкам не конкурирующим с государственным. А кто из русских писателей выступил в защиту родного языка огромной части населения империи, много ли из них хотя бы сочувствовали тем десяткам миллионов у которых отбирали свою родную мову? Уже около 200 лет существует большая русская литература. Но много ли значимых произведений появились в ней о нашей Родине – Украине. Не учитывая особый случай Мыколы Яновского, в молодости покинувшего Украину и принявшего имя Николай Гоголь, в лучшем случае российские литераторы писали об Украине с позиций типично русской ментальности. Австрийская империя выполняла подобную же работу, но с оттенком европейской терпимости.

Украинский народ сумел сохранить свою идентичность и язык, несмотря на многолетние усилия власти по его русификации, не только ввиду многочисленности носителей этого языка, но и благодаря деятельности выдающихся украинских патриотов разного этнического происхождения. В советское время поддержка украинского языка в Украине была, скажем, весьма специфической. В итоге, украинский язык ныне не может конкурировать с русским без серьёзной государственной поддержки. Такую поддержку своему государственному языку оказывают многие цивилизованные страны. Примеры стран с несколькими государственными языками не применимы к нашему случаю из-за совершенно другой истории и нынешних обстоятельств.

Конечно же, идеальным было бы всеохватывающее добровольное обращение к национальному языку страны, её олицетворяющему. Полагаем, что если бы все, для кого украинский язык – основной, стали бы элитой для страны, в подлинном смысле примером для других, то очень многие сами бы потянулись к этому языку.

Разумеется, это фантастическая ситуация. Но вспомним, как российская знать, писавшая и говорившая исключительно по-французски, массово обратилась к русскому языку после начала интервенции Наполеона в Россию. Насколько же массово обратилась к украинскому языку, те, кто считается элитой в Украине, после начала российской агрессии?

Самоидентификация наций, государств требует обращения к языку, представляемому как аутентичный. В Шотландии активно внедряется в жизнь гэльский язык. Существует общественное движение и за признание скотса (варианта староанглийского языка) в качестве официального. И референдум показал, что половина шотландцев (а среди них и немало английского происхождения) хочет вывести страну на свою орбиту. Новозеландцы сделали вторым государственным языком коренного населения маори, которого в стране считанные проценты. Но уже 200 тысяч немаорийского населения выучили его и считают за честь уметь его использовать, с удовольствием называя свою страну на маори – Аотэароа. Бывшие советские республики с мусульманской историей (и значительным процентом русскоговорящего населения) переводят свою письменность с кириллицы на латиницу (не возвращаясь к арабской письменности), обозначая тем самым выход из российской орбиты, и одновременно проводят интенсивную политику перевода всей государственной и общественной деятельности на национальный язык. Необходимость самоидентификации стимулирует ныне активное движение лингвистического разделения фактически одного языка в бывшей Югославии на сербский, хорватский и боснийский. Ранее после создания Народной Республики Македонии был кодифицирован, стал официальным и получил развитие македонский язык, считавшийся диалектом болгарского. Кстати, можно вспомнить и формирование «великорусского наречия русского языка», к которому приложили свои усилия и русские, т.е. украинские, деятели, например, Мелетий Смотрицкий, и потомки иммигрантов, такие как датчанин Владимир Даль, родившийся в Луганске и воспитывавшийся в Николаеве. Это всё было востребовано государственным строительством. Огромные усилия к формированию, внедрению и распространению государственного, имперского языка прилагали Пётр Первый и Екатерина Вторая (которая сама изучала его уже в зрелом возрасте). Можно как угодно относиться к их моральному облику, но нельзя отказать им в таланте эффективных строителей державы.

Вскоре после распада СССР представители балтийских стран на международных мероприятиях на вопрос, заданный на русском языке отвечали: «Русский знаю, но говорить на нём не хочу». Русский они действительно знали прекрасно, учили ведь в школе, но собеседнику приходилось тут же переходить на английский. Их мотивы понятны. Но становятся понятны и мотивы многих наших граждан, учивших в школе и знающих украинский язык, которые в принципе отказываются общаться на нём. Вероятно они так же относятся к Украине как прибалты к Советскому Союзу и России.

В Украине, как и в любой другой стране, живут граждане различного этнического происхождения. Немало людей приехало из России, ещё больше украинцев в своё время были русифицированы. На свою родную землю вернулись крымские татары. Живут здесь и белорусы, и азербайджанцы, и армяне, и литовцы, и молдаване, и те из евреев, которые связали свою судьбу с Украиной. У них разное этническое происхождение, но все они – украинские граждане и национальность у них, в соответствии с международным правом – украинцы. Среди них есть и патриоты, и националисты, и обыватели, и люди, страдающие от чувства своей принадлежности к другой стране, к другой культуре. Несомненно государство, особенно молодое, если оно хочет сохраниться и развиваться, должно активно заботиться о своём фундаменте. И государственный язык является одним из важнейших его элементов, а не просто символом. Не собираемся здесь давать рецептов его утверждения. Но многие действия властей, бывших и нынешних, представляются нам

неверными, диктуемыми лишь сторонними целями и политической конъюнктурой. Хотя, конечно, трудно судить, не зная всех обстоятельств. Несомненно необходим приоритет украинской музыки в эфире радиостанций, украинского искусства на телевидении, в том числе и украинской литературы. Принципиально важно для строительства государства, когда регулярно в окружающей среде – в реале и в медиа – звучит правильная и культурная украинская речь. Посмотрите насколько жёсткие законы относительно этого во Франции, государственному языку которой ничто особо не угрожает.

И всё же полагаем, что и украинская литература на русском языке должна быть ныне востребована, причём не только по художественным, но и по политическим причинам.

Во-первых, это лучший путь к душам людей, для которых русский язык ныне воспринимается как подлинно, единственно родной. Немало таких людей принадлежат к научно-технической интеллигенции или являются высококлассными менеджерами, т.е. теми, на кого опирается экономическое развитие Украины. И если это – русскоязычная литература высокого человеческого качества, если она выстрадана талантливым мастером на нашей, украинской почве, то автор делает крупный вклад и в развитие нашей культуры.

Во-вторых, это может быть честный и талантливый рассказ для русскочитающих людей в мире о реальной жизни Украины, её драмах и надеждах.

В-третьих, русский язык в той или иной степени достаточно распространён в мире, он один из официальных языков ООН.

И нужно качественно изучать русский язык в школах, чтобы читать выдающиеся книги российских авторов в оригинале. Нужно хорошо знать и понимать нашего большого соседа.

Замечательно, когда и на русском языке пишут украинские по духу произведения. Специфическое использование украинского языка в советское время, заключалось в преподнесении советского «паттерна» или, если хотите, архетипа (по Юнгу) в обёртке украинского языка, причём в весьма куцей его форме. Даже русско-украинский словарь того времени в зелёной обложке называли «Зелений дурень» из-за максимальной обглоданности украинского языка, попыток использования только слов, близких к российским аналогам. Но постепенно украинский фантик, облекающий советское содержимое, становился для властей, да и для обывателя, излишним. И главным языком, выражающим советский архетип стал русский язык, язык империи, возрождённой в новой форме. Преподнесение украинского архетипа на русском языке крайне важно сегодня и останется важным завтра по изложенным выше причинам.

А возможно и то, что русский язык, в Украине не обременённый грузом государственности, не скованный цепями цензуры и единовластия, черпая украинские автохтонные ресурсы образности, опираясь на материалы живой украинской жизни, освободится от тени российского менталитета и российских обстоятельств, выявит свои новые возможности и окажет заметное влияние на всю мировую русскоязычную литературу, как повлиял на русскую литературу украинец Гоголь, не имевший возможности реализоваться в литературе украинской.

Но безусловно это не должно разрушать общую погружённость именно в украинскую жизнь, в строительство современной украинской культуры, где наиболее адекватным всё же останется современный, живой, развивающийся украинский язык, впитывающий в себя все цвета и оттенки языков, живущих в Украине.

А придание русскому языку статуса государственного, заполнение им медийного пространства даже там, где можно получать информацию на украинском, лишь усилит присутствие «русского мира» в нашей стране. А это, как доказал уже трагический опыт последних лет, приведёт к новым катаклизмам и жертвам и явится барьером для выхода нашей страны на орбиту прогрессивной современной цивилизации.

ОСТАННІМ ШЛЯХОМ КОБЗАРЯ: ВІД ІСТОРІЇ ДО ТРАДИЦІЇ

Прикладом того, як предметні історичні знаки стають джерелом породження символів і закріплюються в традиціях, є смислове наповнення ходи Останнім шляхом Кобзаря до його вічної оселі на Чернечій (Тарасовій) горі в Каневі від пам'ятки археології та історії національного значення XII ст. Успенського (Георгіївського) собору, в якому 20–22 травня 1861 року стояла домовина з тілом Тараса Шевченка (про це нині свідчить меморіальна дошка). Неподалік собору встановлено пам'ятний знак з чорного лабрадориту з написом: «Звідси почався останній шлях Тараса Шевченка на Чернечу гору в безсмертя 20 (10) травня 1861 року» (автор Л. Кондратський). За рішенням Черкаського облвиконкому «Шлях, яким везли домовину Т. Г. Шевченка» взято на державний облік.

Підкреслюючи, що різні моменти долі Тараса Шевченка набрали значення символів, І. Дзюба запитує: «Хіба не є символом його посмертне повернення в Україну в травні 1861 року? І хіба є в історії якоїсь іншої літератури, в бутті іншого народу щось подібне до тієї прощі, яку в наш час здійснили сотні людей, пройшовши той шлях, що ним вертався небіжчик на вічну Батьківщину?» [1, 692]. Тоді, за словами Є. Сверстюка, поет, «вільний од ударів і скорбот <...>, знову ожив у дивовижному тріумфальному травневому поході. З участю самого народу поет повернувся в Україну, щоб під приводом поховання домовини Шевченкової заснувати біля Канева національну святиню...» [3, 295].

Небуденність цієї події була підкреслена давнім українським звичаєм, коли парубка (неодруженого) проводили в останню путь дівчата [5, 81]. «Везли батька України добрих верстов з вісім або і усіх десять, бо треба було далеко кругом об'їжджати лісом, бо такі гори усе, що з великим трудом зійдеш піхтурою, а їхати нема і в помині.... Котрі дівчата не мали де притулитися до Кобзарєвого воза, напали на ліс і давай ломати віти, устилять дорогу <...>, поперед усієї процесії несли портрет Кобзарів, і весь люд до малої дитини бачили, який він був живим» [4, 81], – писав у листі до Ф. Черненка в Петербург Г. Честахівський 20 червня 1861 року.

Вже відтоді реальна дорога в Каневі дістала символічне наповнення, де символ виступає, за Ю. Лотманом, «посередником між синхронією тексту і пам'яттю культури», виконуючи роль «семіотичного конденсатора» [2, 249], що тяжіє до традиції та ритуалу.

Завдяки дослідженню провідного наукового співробітника Шевченківського національного заповідника З. Тарахан-Бережи та старожилів Канева цей шлях було встановлено в 1980-х роках. Окрім того, останній шлях Кобзаря був і останнім шляхом українського гетьмана Івана Підкови (Серпяги), страченого у Львові 16 червня 1578 року та перевезеного до Канева (пам'ятний знак гетьману встановлено 2007 року біля Тарасової гори). Назви цього шляху – Великий, Старий, Стовповий, Чумацький, Козацький, Серпяжин, – які розкривають його минулу, багату на події, трагічну й героїчну історію, Зінаїдою Панасівною записано від канівських старожилів [5, 499]. Нині більша частина шляху пролягає територією Канівського природного заповідника Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Вперше похід-реквієм «Останнім шляхом Кобзаря» в 1991 р. організували очільники Українського братства шанувальників Тараса Шевченка при Українському Фонді культури. Його учасники повторили маршрут, яким у травні 1861 року поет повертався з Петербурга в Україну. Того ж року 22 травня в Каневі сотні прочан пройшли від Успенського собору до Шевченкової могили меморіальним автентичним шляхом, що проліг через гори та кручі. Відтак це стало традицією. З 1991 року ним пройшли нащадки поета, краєзнавці, кобзарі, діячі культури, митці, науковці, журналісти з України та зарубіжжя, юнь і люди старшого віку.

Численні записи учасників проходження Останнім шляхом Кобзаря, зафіксо-

вані в книгах вражень відвідувачів Шевченкової могили, відображають суспільні, історичні, культурологічні, конфесійні передумови становлення держави. Ось ряд свідчень учасників першого походу, залишених у книзі 22 травня 1991 року, в яких цей знаковий шлях названо шляхом пам'яті, єдності, виконанням обітниць, надією на національне відродження: *«Якби цей запис міг звучати, то ми хотіли б, щоб він защебетав тими солов'ями, які 130 років тому зустрічали труну <...> з Великим Сином України, а тепер – тих, хто повторив той шлях Скорботи і Печалі... Протоієрей Петро Бойко та ін.»*; *«Проїшли <...> цим скорбним шляхом... Ми дуже хотіли, щоб під філософією в поезії Кобзаря поєдналися та порозумілися всі українці в Україні та за її межами. Колись це буде! Юрій Даниленко»*. Родич Тараса Шевченка по лінії його сестри Катерини – Валерій Мартинов (Красицький) – передає емоції (від захоплення до гіркої болю): *«З потрясінням за цей двотижневий шлях ми прийшли з Петербургу на цю Святу Землю, яка ще й досі в облуді і зганьблена. Боже, дай сили Відродитись»*.

«Останній шлях Кобзаря у вічність зберіг історичну пам'ять народу, незабутні сторінки нашого минулого, – підкреслює у книзі «Святиня» З. Тарахан-Берега. – Ми відшукали, щоб більше ніколи не забули його, щоб цей Шевченків шлях на канівській священній землі став Великим шляхом в одухотворене майбутнє нашим дітям, онукам і правнукам, усім прийдешнім поколінням» [5, 502].

Щороку під час урочистої ходи від Успенського собору канівськими горами до могили поета душа прочан розкрилюється, що засвідчено роздумами про долю України, народженням нових символічних смислів. Так відчув енергетику автентичного шляху кобзар із Черкащини Михайло Коваль: *«Неповторні краєвиди, пишна рослинність, джерела і потічки – все говорить, що не дарма Кобзар вибрав місце для своєї оселі саме тут, на Канівських кручах. Дякую долі, що я пройшов цією дорогою, дорогою української думи <...>. Українці! Прокиньмося. Єднаймося. Будуймо Україну, яку вимріяв Тарас Шевченко»* (22.05.2003).

Меморіальні речі з цього знакового для України похорону поета представлено в експозиції музею Тараса Шевченка біля його могили: це червона китайка – «заслуга козацька», якою було вкрито домовину Кобзаря, віньєтка з труни, кільце від воза, шматочок парчової стрічки, жалобні хустки учасниць перепоховання, рушник «чорна лілея», що був на корогві попереду процесії.

Нині збереження та упорядкування меморіального шляху є особливо важливим, адже, з огляду на роль Тараса Шевченка у становленні української держави, самовизначенні нашого народу, ця пам'ятка становить одну з образних домінант Канева, покликаних сприяти емоційному та естетичному впливу на шанувальників Кобзаря.

Список використаних джерел

1. Дзюба І. М. Тарас Шевченко / І. М. Дзюба; під загальною редакцією В. А. Смоля. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – 702 с.
2. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – С.-Петербург: Искусство СПб, 2000. – 704 с.
3. Сверстюк Є. На святі надій: Літературно-художнє видання. – Київ: Наша віра, 1999. – 784 с.
4. Смерть и похороны Т. Г. Шевченко (Документы и материалы) / Составили Д. Ф. Красицкий, К. Т. Шевченко. – К.: Издательство АН УССР, 1961. – 168 с.
5. Тарахан-Берега З. П. Святиня : Науково-історичний літопис Тарасової гори / З. П. Тарахан-Берега. – К. : Родовід. – 544 с.

А. О. Зам'яла

МИСТЕЦЬКІ АСПЕКТИ РЕКЛАМНОГО ПРОМОУШНУ

Мистецтво виступає однією з форм суспільної свідомості і способом художнього мислення. В умовах масового суспільства, коли ідентичність набувається внаслідок стратегій споживання, що у свою чергу спираються на гедоністичні цінності («суспільство враження», «суспільство кайфу») функціонування мистецтва і художньої літератури набуває різноманітного, багаторівневого й полісоціального

характеру. Неодмінним складником такого функціонування є «просування» або промоція мистецьких творів і явищ.

Поняття «промоція» є синонімом промоушна (англ. promotion) – «сприяння розповсюдженню, продажу, просуванню, збуту товару споживачеві, творчому успіху» [2]. Специфіка культурної діяльності, що базується на взаємодії двох напрямків виробництва товарів і послуг – духовному і матеріальному (при цьому перший є неодмінним складником і сенсом другого), – визначає і специфіку промоції, промоутерської діяльності у культурно-мистецькій сфері. Реклама, таким чином, є інструментом популяризації мистецтва, а з іншого боку сама перетворюється на художній тип мислення.

Реклама є синтетичним видом мистецтва. Проте синтез мистецтв, як категорія культурознавства та мистецтвознавства, має такі ознаки: це мистецтва просторові, такі як архітектура, скульптура, живопис, яким взаємодія дає можливість підвищення художнього потенціалу; це різновиди сценічних мистецтв, такі як опера, балет, які не існують окремо, як види мистецтв, а їх синтетичність вкорінена в їх природі [4].

Реклама, як певний синтез мистецтв, має ознаки і просторових, і часових мистецтв. З одного боку, вона існує як самодостатня практика культури, з іншого – вступає у взаємодію і збагачує свій потенціал різними видами мистецтв. Два комунікативні принципи – діалог і розсіювання активно впливають на синтез мистецтв у рекламі, де діалог характеризує локальні вставки реклами в архітектуру, в контекст телебачення, радіо, друкованої інформації, а розсіювання характеризує мегавимір реклами, коли вона створює диво осяяння, міфологізації простору і часу, тобто перетворює архітектурне середовище на певний міф. Весь цей простір імагінізації й водночас міфологізації, звичайно, характеризує рекламу, як тотального містифікатора просторових і об'ємних співвідношень, де об'єми архітектурних споруд змінюються, підсвічуються знизу, мають інвертований вигляд і презентують своєрідний театралізований простір [3].

У дослідженнях А. Костіної засоби масової комунікації, мистецтво у масовій культурі й механізми їх презентації визначаються як своєрідні архетипи, диспозитиви. За М.Фуко, реклама – доповнювальна реальність до хаосогенного, мутагенного процесу бачення культури, де побічним продуктом впорядкування й табуїзації є масові неврози, нівеляції і масові презентації псевдоцінностей. В. Музикант дає цілісний образ реклами, починаючи від її генеалогії і закінчуючи політичною рекламою, системою керування політичними кампаніями, визначає типологію політичного лідерства. А. Ульяновський дає широку модель риторичної реальності реклами, яка осмислюється як певний менеджмент, орієнтований на естетичний аналіз соціального міфу [3].

Видовище в рекламі стає надзвичайно напруженим фактом самоздійснення, нав'язуючи заковдані смисли і перетворюючись таким чином на феномен комунікації.

Такі культурні практики, як брендинг, реклама, дизайн, мода є складовими масової культури. Вони взаємокорелюють, взаємодоповнюють одне одного в процесі еволюції культури ХХ століття. Проте можна говорити, що реклама генерує в собі і брендинг, і дизайн, і моду. Реклама, як специфікований вид комунікативної діяльності в умовах масової культури, є своєрідним епіцентром, що стимулює всі інші практики культури.

Спонукальна роль реклами обумовлюється тим, що завдяки їй через споглядання видовищних міфообразів відбувається єднання акторів і глядачів, а це потребує подальшої післядії – покупки чи споживання для втілення обіцянки в життя.

Реклама стає одним із головних партнерів мистецтва, виробництва та комунікативного пов'язування атомізованих індивідів. Вона гомогенізує простір індивідуалістичних споживачів, пропонуючи їм хоч і небагатий, але вибір спільних ідентичностей: домогосподарки, ідеальної мами, хіпстера, екстримала тощо.

Таким чином, експлуатуючи рівень найзрозуміліших культурних міфологем, надаючи їх привабливого, а часом і художньо вигадливого образу, реклама запобігає явищам соціальної аномії та хаотизації дискурсів культури, бо рекламні образи – завжди про порядок, хоча й в одномірній реальності.

Список використаних джерел

1. Лук'янець Т.І. Рекламний менеджмент: Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисциплін. – К.: КНЕУ, 2012. – 200 с.
2. Альошина В.О. Новини, PR-інформація, реклама: принципи розмежування // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К., 2012. – Т. 7. – С. 52–56.
3. Бугрим В.В. Трюки в рекламі і паблік рілейинз // Вісн. Київ. нац. ун-ту. – Серія Журналістика. – 2007. – Вип. 4. – С. 190 – 194.
4. Бугрим А.В. Форми виходу рекламного матеріалу на телебаченні // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К., 2013. – Т. 11. – С. 93–100.

О. В. Коновалова

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОГО ОБРАЗУ ЖІНКИ В МИСТЕЦТВІ ХХ СТОЛІТТЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ 20-30-х РОКІВ)

Образ жінки у візуальному мистецтві ХХ століття досліджується достатньо активно в різних аспектах. Серед провідних – питання про місце жінки-художниці у соціумі та інтерпретація образу жінки у візуальних мистецтвах, тобто жінка як суб'єкт і об'єкт творчості. Активно сьогодні обговорюються проблеми мистецтвознавства з точки зору гендерної теорії: одним з фундаментальних досліджень є збірка текстів провідних теоретиків, матеріалами для якої стали різноманітні візуальні практики сучасного мистецтва [2].

Французький психоаналітик і філософ Люсі Ірігаре (Irigaray) розмірковує над проблемою прекрасного у творчості жінок-художниць і задає питання «Як нам створити свою красу?» [5]. Досить драматично автор повідомляє, що «жінки, величні творці всесвіту, стали служницями, які обслуговують відтворення чоловічого соціального устрою... Ми, жінки, до сьогодні ув'язнені у чужі нам форми, які нас не влаштовують» [5, 419]. Цей текст було вперше надруковано у 1990 році.

Поставлені питання стали відгомонам проблематики 20-30-х років, коли образ жінки зазнав значної деформації першої світової війни. У періодичних виданнях, що поширювалися територією нинішньої України, ми знайдемо дуже схожі інтонації в текстах. Популяризація спорту й залучення жінок до активного способу життя стали причиною міркувань про відмінність жінки від чоловіка своїм психічним і фізичним складом і як наслідок – формування нового погляду на жінку та її призначення. «Чому жінка має бездушно копіювати спортивний рух чоловіків, чому не мала-б права утворити собі власний спортивний світ, що базується на плеканні природних рухів тіла?» [6, 14]. І як відповідь Люсі Ірігаре 30-тим рокам від 90-х – «чуттєве самовираження є нашим особливим способом уявлень та комунікації» [5, 420].

В альбомі, присвяченому проведенню першої Всесоюзної Спартакіади 1928 року, окремі сторінки відведені матеріалу «Жінка на Спартакіаді» [8]. Чітко виявляється ідеологічна спрямованість статті через порівняння радянських фізкультурниць з представницями «буржуазного спорту». Для наочності представлено дві світлини із зображенням молодих жінок протилежних ідеологій: західні спортсменки вбрані кому як до вподоби – у різноманітних капелюшках, строкатих коротеньких сукнях, спідницях і шортах. А спортивна радянська жінка костюмом нічим одна від одної не відрізняється, автор підкреслює, що цей костюм поза конкуренцією через свою гігієнічність.

Автор захищає радянську жінку від нападок західної преси, для якої вона перетворилась у синю панчоху, «в угодливу и поработченную всякими замаи и завами «пишмашинку», или, уйдя в непосильную физическую работу, омужланилась, огрубела, превратилась в машину, не знающую никакого отдыха» [8]. Автор

пропонує погортати альбом, щоб довести зовсім інші характеристики, звернувши увагу на світлини із зображенням жінок-переможниць Спартакіади, зокрема, легкоатлетки Андрєєвої з України, української волейбольної жіночої команди, що отримала друге місце. У висновку надається узагальнений образ сучасної жінки, яку мусить побачити іноземець під час спартакіади: «перед ним промелькнет не одна сотня прекрасных жизнедышащих, улыбочиво-радостных, крепко сложенных и стройно сложенных тел» [8]. Зрозуміло, що для журналіста 20-х років «тіла» дозволяють створити масштабну панораму, оскільки «спорт есть действие массовое, что успехи единиц тонут в достижениях в целом» [8]. Проте, велика кількість в альбомі фото жінок-спортсменок, що перемагають, посміхаючись, дає підстави говорити про поширення в суспільстві образу енергійної та активної молоді жінки.

У номерах журналу «Нова хата», що виходив у Львові протягом 1927-1930-х років, подано не тільки поради щодо плекання домашньої культури, як зазначено на головні сторінці. Поряд з пропозиціями меню на кожен день і модними фасонами вбрання більшу частину журналу відведено на публікації про активну соціальну та культурну діяльність жінок у світі – у Європі та Сполучених Штатах, що зрештою сприяло формуванню нового образу енергійної й незалежної жінки.

Микола Голубець, видатний український історик, мистецтвознавець, один з перших розгорнув питання про діяльність жінки в українському мистецтві. Автор дослідив творчість жінок-художниць, починаючи від «малярки» львівського цехового малярства XVII ст. до сучасниць, таких як графік Наталя Геркен, емальєр Марія Дольницька, майстер екслібрису Оксана Сахновська [3].

Дописувачам «Нової хати» пропонується стисла, подекуди іронічна характеристика сучасної жінки – «тип загальний», та галерея типів: американка, французенка, англійка, австрійка та італійка. Така жінка «добре «презентується» всюди, на університеті, на клініці, в фабриці, в бюро чи в крамниці. Вона рішуче і вперто пробиває собі дорогу крізь життя, страх, що люди скажуть, у неї зовсім не існує» [4]. Жінка 30-х років не бездарна й заклопотана господарства, а «кермувальниця домашнього господарства як важкого підприємства». Журнал налаштовує жінок на активність, сміливість і відповідальність у прийнятті рішень.

Навіть питання про народження дітей у 1932 році не викликає у жінок одностайності. Багато респонденток (у повідомленні не зазначена їх загальна кількість) взагалі відмовляються від народження дітей під впливом драматичних подій першої світової війни: вони «не хочуть збільшувати число нуждарів і достачати державі гарматного м'яса» [7].

Але вже протягом 1938-39-х років з'являються публікації, що готують читачок до нової війни, оскільки «завдання жінок у ділянці відживи під час війни важке, тяжке і велике» [1, 8]. Популярна інформація про поживні речовини продуктів харчування надається поряд з тривожними міркуваннями про турботу за дітьми, старцями та немічними під час війни.

Отже, журнали 20-30-х років, що поширювалися територією сучасної України, публікували матеріали, суголосні тогочасній історичній ситуації і готували жінку до нових творчих звершень і драматичних випробувань.

Список використаних джерел

1. Гаврих-Костецька Н. Віджива під час війни / Наталка Гаврих-Костецька // *Нова хата*. – 1939. – № 10. – С. 8 – 9.
2. *Гендерная теория и искусство. Антология: 1970-2000* / Пер. с англ.; Под ред. Л. Бредихиной, К. Дипуэлл. – М.: РОССПЭН, 2005. – 592 с.
3. Голубець М. Жінка в українській образотворчості / Микола Голубець // *Нова хата*. – 1939. – № 10. – С. 2 – 3.
4. І. Г. Молода жінка в цілому світі / І. Г. *Нова хата*. – 1932. – № 7-8. – С. 3.
5. Иригарэ Л. Как нам создать свою красоту? / *Гендерная теория и искусство. Антология: 1970-2000* / Пер. с англ.; Под ред. Л. Бредихиной, К. Дипуэлл. – М.: РОССПЭН, 2005. – С. 417 – 421.
6. Л. Б. Де що про жіночий спорт [нх ч. 7-8, 1932, с. 14].
7. Скільки дітей / *Нова хата*. – 1932. – № 7-8. – С. 9.
8. Шебуев Н. Женищина на Спартакиаде / Н. Шебуев // *Первая Всесоюзная спартакиада, Москва – 1928 г. и Зимняя рабочая спартакиада, Осло: [альбом].* [М.: Ақ. О-во «Физкультура и спорт», б.г.]. – б.

БОГ У ПРАДАВНІЙ СЛОВ'ЯНСЬКІЙ МІФОЛОГІЇ

Бог – це Доля. Спочатку саме слово «Бог» мало значення «Доля» (В.В. Иванов, В.Н. Топоров), наділяюче Долею (Українська народна обрядова поезія).

Бог є Щаслива Доля. Але тут щастя як трясця: на кого схоче, на того й нападе (А.А. Потебня). Коли на людину напало щастя як певний Вищий Стан Духу, Стан Свідомості, то від того з'являється Двійник, або Доля, або Бог, Стан Бога. То Двійник-Охоронець від усілякої біди, неолі. І тоді смерть здається неможливістю (В. Джемс).

Щаслива Доля сама нападає. Це спонтанний процес. Але щоб ця спонтанність проявилася, людині необхідно робити зусилля. Людина має досягти успіху самотійно (Є. Боженко). Пильно засвідчувати свої спонукання, думки, почуття, залишаючись собою, не втрачаючи себе. А втрачати себе треба тільки заради життя вічного.

Род, Родючість, Сила Росту – це цінності й Божество первинної індоєвропейської, або арійської культури, яка виникла шість тисяч років тому в степах Північного Причорномор'я.

З такою цінністю, як Сила Росту приходить розуміння Бога як припинення неправильного росту, або Щаслива Доля, Щаслива Доля як медитативний стан гармонії і рівноваги протилежностей – Небесного вогняного сонця і Небесної прохолодої води, як яскравого Неба (Див) і Ладу (Ладо). Бог, Щаслива Доля – спонтанність. Тут щастя як трясця: на кого схоче, на того й нападе (А.А. Потебня).

Треба вміти втрачати себе заради служіння; і не втрачати себе, не розпилювати себе на дріб'язкове, заради служіння, служіння життю вічному, заради життя вічного.

Бог – це Доля; це те, що дає Долю, Долю Щастя, Стан Щастя, стан, коли в гармонії, в рівновазі протилежності вогняного і водяного, вогню і води. І це основа, яка породжує.

Гармонія-рівновага вогню і води – це ототожнюватись і розототожнюватись, втрачати себе заради життя вічного і не втрачати себе, бути собою заради життя вічного.

Заради сили росту. Адже життя – від сили росту. Основна цінність – це сила росту.

Коли в гармонії і рівновазі вогонь сонця і вода небесна (дош), то все росте. Ця гармонія, ця рівновага припиняє і неправильний ріст. Вогонь ототожнення може породжувати неправильний ріст. Але коли є водяне розототожнення, то є гармонія і рівновага, а отже є і ріст правильний.

Гармонія і рівновага протилежностей (вогонь-вода) – це певний Стан Щастя, Стан Бога, Стан Безсмертя, медитативний стан.

Коли сонце зверху, то ототожнення, втрата себе заради життя вічного, екстаз, вогонь. І для гармонії, для рівноваги одну годину треба медитувати, щоб було розототожнення, щоб не втрачати себе, щоб бути собою, в екстазі, бути небесною водою заради життя вічного; розототожнення від усього іншого.

Втрачати себе, і не втрачати себе (розпоряджатися собою, бути собою). Це повинно бути в рівновазі, в гармонії.

Щоб був правильний ріст, а не ріст пухлини, повинна бути рівновага вогню сонця і води небесної (дошу), ототожнення і розототожнення, екстазу і ен-стазу (медитації), бхакті й джнани, втрачання себе і невтрачання себе, коли людина є, розпоряджається собою, відчуває себе, є собою. Правильний ріст – це коли жовте вогню сонця і синє води неба в рівновазі, в гармонії. Рівновага і гармонія протилежностей і є Бог, Породжуюча Сила, яка дає Долю Щастя.

Людина має важку долю, стикається з труднощами. І за компенсаційними механізмами виникає щастя. Щастя як трясця: на кого схоче, на того й нападе

(А.А.Потебня). Від чого? А компенсація труднощів. Але потрібна напружена праця.

Бог – то Щаслива Доля, коли я як є в цьому світі. Коли я засвідчую думки, свої спонукання, що б'ють.

«Не міняй свій стан.

Не вбивай живе.

Засвідчуй свої спонукання».

Це веде до певного стану свідомості. Це Стан Безсмертя, Стан Життя Вічного.

А це шанс мати життя вічне після смерті. Це запурука того, що буде безсмертя після смерті.

Поглиблено засвідчувати свої думки, почуття, спонукання – це засвідчити і свої основи, ті, які за цими думками, почуттями, спонуканнями.

Заглибитись у себе – це заглибитись в первинний світ і водночас – останній світ майбутнього.

Список використаних джерел

1.Боженко Є. Доля // 100 найвідоміших образів української міфології. – К.: Автограф, Книжковий дім «Орфей», 2007, – С. 47; 2.Джемс В. Многообразие религиозного опыта. – С-Пб.: Андреев и сыновья, 1993. – С. 306; 3.Иванов В.В., Топоров В.Н. Доля // Мифы народов мира: Энциклопедия. – В 2т. – Т.1. – М.: Советская энциклопедия, 1991. – С. 391; 4.Потебня А.А. О Доле и сродных с нею существах // Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – С. 496; Українська народна обрядова поезія. – К.: Школа, 2006. – С. 10.

Л. В. Осадча

КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ: КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ РЕЖИМИ ІСНУВАННЯ

Нині ми переживаємо трансформацію змісту колективної пам'яті українців: падають старі ідоли, змінюються назви населених пунктів та вулиць, спостерігається бум архівної роботи по вивченню родоводу та пошуку родичів... Якою є причина цих трансформацій? З одного боку, можна констатувати вихолощення радянського історичного наративу, з іншого – інтенсифікацію альтернативних пошуків, що характеризуються творенням «коротких» настанов, увіковічненням недавніх подій, пам'ять про які ще не втратила живого переживання. Цей процес, за Яном Ассманом, називається поворотом від культурної до комунікативної пам'яті. Остання характеризується, як актуальна, базована на емоціях та безпосередньому образному переживанні. Її змістом є те, що засвідчилось безпосереднім учасницьким досвідом чи знайомством зі свідками історичних подій.

Однак комунікативна пам'ять не є виключно індивідуальним набутком. Факт буття очевидцями чи й учасниками певних важливих подій об'єднує людей у групу з «однаковим знаменником» соціальної участі. Їх коннективна структура базується на спільності пригадування. Індивідуальним пластом пам'яті є хіба власні відчуття, а сам спогад, як можливість переповісти відчуте у причинно-наслідковому зв'язку з об'єктивними обставинами, – є результатом комунікування. Останнє організовує, забезпечує рамки пригадування, правила і словник оповіді. Відповідно до герменевтичної настанови, людина усвідомлює частину тільки коли умоглядно охоплює ціле, індивідуальна пам'ять потребує «підключення» до колективного медіуму, щоб звірити власний досвід з переживаннями інших, щоб сконструювати шляхи виходу із ситуації травматичних змін. А тому до індивідуальних спогадів додаються досвіди інших учасників подій. Особа змушена покладатися також на інші індивідуальні спогади, котрі почасти доповнюють або й замінюють власні спогади. Про деякі аспекти пережитої події вона могла дізнатися з медійних джерел чи оповідей третіх осіб, але вони суголосні автобіографічній пам'яті, тому присвоюються, інтеріоризуються, як власні спогади. А

тому можна говорити принаймні про два реєстри пам'яті – внутрішній та зовнішній або ж автобіографічний та колективний.

На межі їх взаємодії й відбувається взаємодоповнення спогадів або їх витіснення та заперечення, бо комунікативна природа колективної пам'яті диктує не лише те, що має бути конституйоване, фіксоване й надалі трансльоване у часі, але й те, що підлягає забуванню, випадінню з процесу обміну спогадами. «Пам'ять, – за твердженням Яна Ассмана, – є функцією залученості особистості до різноманітних соціальних груп, починаючи від сім'ї і завершуючи релігійною чи національною спільнотою. Пам'ять живе та зберігається в комунікації». [1, 37-38].

Індивідуальна пам'ять – не самодостатня й не ізольована. Для того, щоб відновити, цілісно відтворити певний спогад, особі доводиться звертатися до чужих пригадувань, співставляти власні дані зі свідченнями інших. Моріс Хальбвакс так описує механізм узгодження індивідуальних спогадів із суспільними дискурсами колективної пам'яті: «Вона [індивідуальна пам'ять – Л. О.] покладається на опортні точки, що існують поза нею, і були визнані суспільством. Більш того, функціонування індивідуальної пам'яті є неможливим поза деякими інструментами – словами та ідеями, не вигаданими особою, а запозиченими нею із її соціального середовища» [3, 11].

Навколо цих «опорних точок» розгортається боротьба за пануючі дискурси, за те, що увійде як аксіологічний, ціннісний, а отже довготривалий горизонт історичної картини світу. В ряді джерел діада комунікативна/культурна пам'ять фігурує ще як антиномія соціальна/історична пам'ять. Якщо покликання історичної пам'яті – сухий концентрат істини, прагматизація минулого, то соціальна пам'ять має у своїй основі деякі екзистенційні, смисложиттєві модуси. «Соціальна пам'ять, – за словами О. М. Ломако, – спрямована на порятунк від нелюдськості, страху безпам'ятства та забуття, на збереження єдності соціального буття як вищого блага» [2, 27].

Соціальна (комунікативна) меморизація приречена, таким чином, на поступову втрату актуальності, гостроти переживання, заміщення іншими життєвими смислами, перетворюючись на факт для наукової рефлексії чи ревіталізацію в дискурсах політичної пропаганди.

Авторству Моріса Хальбвакса належить досвідне твердження, що комунікативна пам'ять триває близько восьмидесяти років, протягом трьох поколінь, доки не замінюється більш актуальним досвідом спільно пережитого.

Поза трансформацією у науковий дискурс про минуле, живе пригадування має ще одну траєкторію кодифікації – перетворення на традицію.

Остання переносить в майбутнє лише універсальні акценти, а не індивідуальні історії. Традиція акцентується на регулюванні теперішнього, вона не знає минулого. Ян Ассман наполягає: «Традиція затушовує розрив, що веде до виникнення минулого, висуваючи на передній план аспект неперервності, тривання, наступності» [1, 35]. Отож традиція – це спосіб витіснити та забути першоподію, першопричину та її учасників. Симптоматично, що будь-які тоталітарні режими витворюють традиції помпезних святкувань, бо це спричиняє забування живого контексту, пришвидшує заміну комунікативної пам'яті культурною.

Символ події стає важливішим, ніж достовірні факти: помпезні паради з приводу жовтневої революції є актуальнішими спогадами з радянської історії, ніж знання фактів про мізерну кількість учасників штурму Зимового палацу чи про те, що він був захоплений без значного опору. Це ж стосується суперечливого дискурсу вшанування річниць Другої світової війни чи Великої вітчизняної та, відповідно, дат цього вшанування. Об'єктивності та історичній справедливості на користь першого варіанту протистоїть багаторічна традиція святкування Дня Перемоги з вилученням «незручного» періоду співпраці з німецьким націонал-соціалістичним режимом у 1939-1941 роках, та подій на тихоокеанському театрі воєнних дій, аж до капітуляції Японії 2 вересня 1945 року. Традиція притлумлює

резонерську комунікацію, звільняючи натомість шлях для некритичної авторитарної трансляції світоглядного наративу.

Таким чином, ліквідація пам'ятників минулої епохи, створення альтернативних радянським сценаріїв святкування визначних подій змушує нас перенести національну історичну пам'ять в режим соціальної – шукати в ній екзистенційних смислів та буттєвих контекстів.

Список використаних джерел

1. Ассман Я. *Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности* / Ян Ассман; пер. с нем. М. М. Сокольской. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с. 2. Ломако О. М. *Генеалогия и социальная память: методологический анализ* / Ольга Михайловна Ломако // *Известия Саратовского университета. Серия Философия. Психология. Педагогика.* – 2012. – № 3. – 2012. – С. 24-28. 3. Хальбвакс М. *Коллективная и историческая память* / Морис Хальбвакс // *Неприкосновенный запас.* – 2005. – № 2-3 (40-41). – С. 8-27.

А. А. Стокроцька

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ АМАТОРСЬКОГО ТЕАТРАЛЬНОГО РУХУ НА МИКОЛАЇВщині

Аматорське мистецтво – це конкретно-історичне явище. невід'ємна складова частина культури певного суспільства, певного класу, певного соціокультурного середовища.

Не змінюючи сутність, в кожному історичному добу, в кожному суспільстві, воно має свої особливості функціонування, свої форми вияву, жанрово-видовий склад.

Слід зазначити, що аматорське театральне мистецтво Миколаївщини здобуло широкого визнання не лише на Україні, а й за її межами.

Дослідження діяльності театральних аматорських колективів Миколаївщини та їх вплив на культурне життя південного регіону та України визначило мету нашого дослідження.

У XIX столітті у Південному регіоні України життя характеризується активним розвитком музичного і театального мистецтва. Короткочасна лібералізація суспільного та політичного життя регіону на початку XIX століття сприяє посиленню інтересу громадськості до театального мистецтва і зумовлює появу аматорських драматичних гуртків.

Підкреслимо, що з огляду на специфічне призначення міста Миколаєва як військового порту та суднобудівної верфі Чорноморського флоту процес зародження театральних традицій регіону пов'язаний з діяльністю представників військово-морського відомства. Початком театальної діяльності в місті Миколаєві слід вважати створення за ініціативою директора Миколаївського штурманського училища контр-адмірала графа Марка Войновича 28 жовтня 1801 року першого аматорського театального гуртка.

Вже у наступному 1802 році граф Марко Войнович видає наказ, згідно якого учнів штурманського училища заохочують до роботи в аматорській студії.

II половина XIX століття також відзначається стрімким економічним та соціальним зростанням. Саме у цей період активізується концертне, музичне та театральне життя регіону, що сприяло загальному культурному розвитку Півдня України.

Виникнення професійних мистецьких установ, розповсюдження культурної освіти серед населення, концертне життя, гастролі відомих артистів, відображення мистецького життя в періодичній пресі – все це впливало на розвиток естетичних смаків і вподобань мешканців міста.

Дослідниця Ольга Ковальова виділяє групу театральних товариств, які існували в той час в Миколаєві: Імператорське російське театральне товариство; Музично-літературно-артистичний гурток; творче об'єднання «Шанувальники Драматич-

чного мистецтва»; виникають численні самодіяльні театральні та музичні об'єднання, що існували тимчасово [2, с. 138].

Тяжіння народу до театрального мистецтва проявлялось і у створенні театральних гуртків на периферії. В селищі Полтавка було створено селянський театр, в якому відбувались постановки не складних п'єс силами селян: водевіль Дмитра Дмитренка «Кум Мірошник», Юрія Милославського «Київський ярмарок». Вистави мали такий успіх, що планувалось створення власного оркестру у кількості 12 чоловік-селян, запрошення до озвучення вистав хору [4, с. 136-137].

У ХІХ столітті активне мистецьке життя Миколаївщини знайшло висвітлення на сторінках періодичної преси. У газеті «Южанін» та на сторінках «Миколаївської газети» у рубриці «Театр та мистецтво» з'являються змістовні рецензії на вистави аматорських театральних гуртків та об'єднань. Відбуваються багаточисленні виступи на відкритих театральних площах: на Бульварі, літніх сценах – в Народному саду (сьогодні він має назву Спаський спуск), Народному саду № 2 (район Військового ринку), в парку Ф.Ф. Бішлера (сьогодні це район Варваровки).

Після революції 1917 року аматорське театральне мистецтво бурхливо і потужно розвивається як в містах так і селах.

Мені хотілось зробити акцент на сьогоденні сучасного аматорського театрального мистецтва Миколаївщини.

Слід зазначити, що на сьогодні, характерними рисами аматорських театрів. Миколаєва є багатогранність творчих пошуків та стилів, театральних форм і вистав. Спостерігаються риси психологічного, умовно-метафоричного, побутового, поетичного, публіцистичного, ярмаркового театрального мистецтва.

Вистави аматорських театрів міста є різноманітними за формою: ревію, феєрія, притча, памфлет, моно-вистава, вистава-хроніка, вистава-пісня, вистава-диспут, вистава-репетиція, вистава-урок, документальна вистава та ін..

Розвитку і збереженню аматорських колективів Миколаївщини багато в чому сприяє те, що їх роботу координує Федерація аматорських театрів м. Миколаєва, яку було створено у 2007 році як Громадське творче об'єднання, що добровільно об'єднує аматорські театральні колективи Миколаївщини навколо ідеї творчої роботи та відродження духу аматорських театрів, сприяє формуванню і вираженню творчих здібностей молоді та дітей, організовує та проводить регіональні та всеукраїнські театральні фестивалі, конференції та обмін досвідом.

Серед змістовних заходів, які відбуваються у м. Миколаєві та Миколаївській області слід назвати наступні заходи: традиційний Всеукраїнський щорічний фестиваль «Від Гіпаніса до Борисфена» (м. Очаків Миколаївської області); фестиваль, ставши вже історією - Міжнародний театральний фестиваль «Південні маски», який проходив у період 2005-2015 рр., 10 років (м. Миколаїв), щорічний театральний фестиваль «Вогні рампи над Бугом», обласний щорічний конкурс аматорських театрів імені Єфросинії Зарницької (м. Первомайськ).

Особливо слід підкреслити, що деякі аматорські театральні колективи Миколаївщини органічно увійшли в український театральний аматорський рух. А розширення і збагачення театрального та художнього досвіду аматорських театрів, їх участь у міжнародних та всеукраїнських фестивалях призводить до того, що в учасників аматорських театральних колективів Миколаєва та глядачів формується і розвивається не тільки готовність до засвоєння змісту театральної культури, а і з'являється можливість поділитися своїм багатим досвідом, що впливає на стійкість та життєздатність національної культури.

Список використаних джерел

1.Короп А. «От Гипаниса до Борисфена» – место встречи всех влюблённых в Театр // Имена. – 2005. – № 1. – С. 41. 2.Набережный Ю. Фестиваль молодёжных театров: [«Южные маски-2005»] // Южная правда. – 2005. – 23 апр. – С. 3. 3.Парфенов Л. Театр на Буге... : [Семеновский народный театр] / Л. Парфенов // Южная правда. - 2010. - №100(14 сент.). - С. 3. 4.Мануйлова А. Искусство «Арт-класса»: [театральна студія «Арт-клас» в НДУ ім. В. Сухомлинського]/

А. О. Бучко, М. А. Салюк

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПОПЕРЕДЖЕННІ СХИЛЬНОСТІ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Сучасне життя супроводжується кардинальними і стрімкими змінами в різних сферах, соціальною та економічною нестабільністю, відсутністю або слабкою соціальною підтримкою з боку держави. Все це призводить до загального незадоволення населення, підвищення агресивності, конфліктності, відсутності впевненості у собі та застрашньому дні, що відбивається на всіх рівнях соціального життя. Як результат перелічених вище негативних соціальних явищ є підвищення рівня віктимізації населення, зокрема дітей та підлітків. Безумовно, дана категорія знаходиться у групі ризику і є тією частиною населення, яка потребує особливої уваги та захисту [3].

Вчені вказують, що віктимність у підлітковому віці формується під впливом середовища, у якому перебуває дитина. І таким середовищем є, перш за все, родина. Віктимна активність є формою дезадаптивної поведінки підлітка, за допомогою якої дитина намагається опанувати тривогу, що формується, виникає, розвивається і закріплюється саме в родинній системі, де підліток виконує певну специфічну роль [8; 10]. Цей висновок підтверджують дослідження стилю виховання батьків та його впливу на емоційний інтелект підлітка, проведені Laura-Elena Nstas and Kincso Sala. В результаті таких досліджень було встановлено, що демократичний стиль виховання є найбільш конструктивним, при його реалізації підліткам дозволяється вільно висловлювати свої емоції, бути більш гнучкими, ініціативними і мати позитивне бачення проблем та життя в цілому, на відміну від авторитарного стилю. Підлітки, виховані в умовах авторитарного стилю часто не спроможні успішно диференціювати емоції і потребують чітких правил, щоб відчувати себе в безпеці [11].

Ми вважаємо, що можливими причинами схильності ставати жертвою є невміння вчасно розпізнати свої емоції, або ж емоції інших людей, що призводить до підвищення агресивності.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з проблеми дослідження емоційного інтелекту показав, що на сьогоднішній день існує велика кількість підходів до вивчення даного психологічного феномену. Усі дослідники погоджуються, що емоційний інтелект є важливим особистісним конструктом, який відіграє неабияку роль у житті кожної людини. Спільною рисою існуючих підходів до визначення емоційного інтелекту є розуміння даного феномену як здатності до ідентифікації, розуміння емоцій і управління ними [1; 2; 4–7].

В цілому емоційний інтелект (його показник EQ) означає спроможність особистості керувати своїм емоційним станом. Саме цей показник пояснює детермінанти різноманітної поведінки особистостей у однаковій ситуації, а саме: чому одні здатні контролювати сплески емоцій, уміють залишатися в спокої й адекватно оцінювати умови, що склалися, а інші постійно перебувають в стані нервової напруги.

Вміння правильно розпізнавати та керувати своїми емоціями є одним із головних показників у досягненні максимального успіху у контролюванні агресивної поведінки.

Результати здійсненого О. М. Приймаченко дослідження внутрішніх ознак рівнів сформованості емоційного інтелекту підлітків показали, що чим вищий рівень розвитку емоційного інтелекту демонструє людина, тим нижчі прояви агресії та ворожості характерні для неї, більш інтенсивно виявляється позитивне ставлення до оточуючих. Високому рівню розвитку емоційного інтелекту відповідає також нижча сенситивність до емоціогенних подразників, яка виражена в ситуативній та особистісній тривожності [9].

Спираючись на погляди Д. Гоулмана, емоційний інтелект можна трактувати як властивість, що доступна цілеспрямованому формуванню впродовж життя. Зокрема, вчений аргументує це тим, що нервові шляхи мозку продовжують розвиватися аж до середини людського життя, і саме тому можливий і емоційний розвиток, який виявляється в усвідомленому регулюванні емоцій [5].

Отже, на основі вищезазначеного, а також проведеного дослідження можна стверджувати, що розвиток емоційного інтелекту може виступати важливим фактором попередження схильності до віктимної поведінки в підлітковому віці.

Список використаних джерел

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии / И. Н. Андреева. – Новополюк : ПГУ, 2011. – 388 с.
2. Андреева И. Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта / И. Н. Андреева // Вопросы психологии – 2007. – № 5. – С. 57 – 65.
3. Бовть О. Б. Віктимна поведінка як психологічна проблема / О. Б. Бовть // Соціальна психологія – 2004. – № 4 (6). – С. 14 – 22.
4. Бреслав Г. М. Психология эмоций: учебное пособие / Г. М. Бреслав. – М. : Академия, 2007. – 544 с.
5. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман, Р. Бояцис, Э. Макки ; пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Альбина Бизнес Букс, 2008. – 302 с.
6. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К. : Вища школа, 2003. – 126 с.
7. Носенко Е. Л. Емоційна розумність як детермінанта успішності життєдіяльності людини і шляхи її операціоналізації / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Сер. : Педагогіка і психологія. – Д., 2000. – Вип. 6. – С. 3 – 9.
8. Одинцова М. А. Психологические особенности виктимной личности / М. А. Одинцова // Вопросы психологии. – 2012. – № 3. – С. 59 – 67.
9. Приймаченко О. М. Особливості прояву внутрішніх ознак різних рівнів сформованості емоційного інтелекту [Електронний ресурс] / О. М. Приймаченко // Режим доступу: URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6225/U%20Choice.pdf?sequence=1#page=113>.
10. Рень Л. В. Підліткова віктимність у соціально-педагогічному вимірі / Л. В. Рень // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – Ч., 2016. – Вип. 133. – С. 177 – 180.
11. Nastas Laura-Elena, Sala Kincsa Adolescents' emotional intelligence and parental styles [Електронний ресурс] / L.-E. Nastas, K. Sala // Режим доступу: URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812001759>

Д. В. Прасол

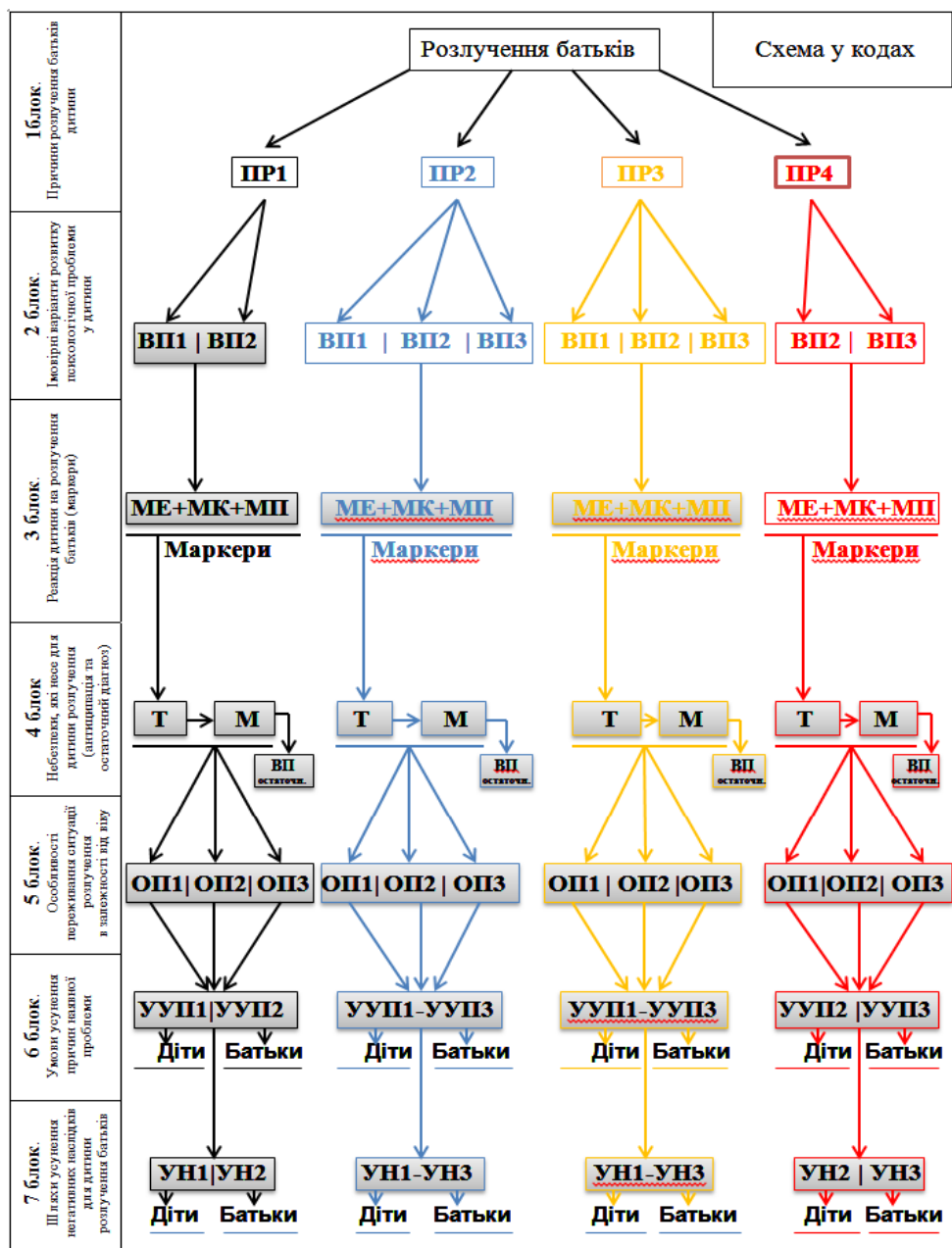
ВИКОРИСТАННЯ АЛГОРИТМ-СХЕМИ У ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГІВ-ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ В СИТУАЦІЇ РОЗЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ

У час суспільних потрясінь, економічних криз та психологічних деформацій молодші школярі значно частіше переживають різноманітні складні життєві ситуації, а тому потребують належної психологічної підтримки для зниження фруструючих переживань, відновлення душевної рівноваги, подальшої успішної соціалізації. Тому **професійна підготовка** педагогів-психологів у вищих навчальних закладах має бути спрямованою на вироблення у студентів практичних умінь роботи з дітьми, які пережили складні життєві ситуації. Успішна реалізація можлива через опановування студентами алгоритм-схемами роботи, що містять чітко структуровані знання, уміння і навички роботи з дітьми. Запропонований автором підхід до професійної підготовки спеціалістів не є розповсюдженим, а сама інформація у науковій літературі щодо побудови стратегії роботи з дитиною в складних життєвих ситуаціях подається переважно в описовій формі без окреслення чіткого алгоритму роботи і урахування особливостей роботи фахівця в залежності від розглядаємої складної життєвої ситуації.

Розлучення батьків здійснює комплексний негативний вплив як на внутрішній стан дитини, емоційно-вольову та когнітивну сфери, так і на її поведінкові реакції, характер взаємодії з оточуючими. Розроблена чітко структурована стратегія побудови взаємодії педагога-психолога з дитиною представлена у Схемі 1 із використанням умовних кодів, а детальна інформація подається надалі у розгорнутій

алгоритм-схемі, що структурно складається з семи блоків, які поетапно реалізуються в процесі діагностико-корекційної роботи педагога-психолога.

Схема 1

Під час роботи зі студентами автором використовуються умовні коди як короткі позначення, які містять у собі посилання на один з блоків схеми, окремі елементи та вказують на взаємозв'язки між ними: **ДІ** – це додаткова інформація за іншими блоками алгоритму-схеми; **ПР1-ПР3** – позначення причин розлучення батьків дитини; **ВП1-ВП3** – імовірні варіанти проблем внаслідок переживання дитиною розлучення батьків; **МЕ, МК, МП** – діагностика у дитини наявності і характеру психологічної проблеми; **Т** – позначення виникнення негативних наслідків у психіці і поведінці дитини під час переживання розлучення батьків; **М** – виникнення можливих негативних наслідків після завершення дії психотравмуючої ситуації; **ОП1 -ОП3** – особливості переживання ситуації розлучення в залежності від конкретного віку молодшого школяра; **УУП1-УУП3** – умови усунення причин виникнення психологічних проблем внаслідок складної життєвої ситуації; **УН1-УН3** – конкретні шляхи усунення негативних наслідків.

Алгоритм-схема роботи з дитиною здійснюється у сім етапів: 1) визначення

причин розлучення батьків дитини; 2) попереднє окреслення варіантів розвитку психологічної проблеми у дитини внаслідок переживання психотравмуючої ситуації; 3) визначення маркерів (епізодичних, залишкових та уразливості) як реакції дитини на розлучення батьків; 4) прогнозування можливих негативних наслідків для дитини впливу ситуації на коротку та віддалену перспективу, на основі чого здійснюється остаточне визначення психологічної проблеми; 5) особливості переживання дитиною ситуації розлучення батьків в залежності від конкретного віку (ранній молодший шкільний вік, середній молодший шкільний вік, підлітковий вік); 6) визначення умов, дотримання яких сприяє профілактиці та корекції негативного впливу виниклої життєвої ситуації; 7) визначення шляхів роботи педагога-психолога з усунення виниклих негативних наслідків розлучення батьків на дитину.

Під час практичної підготовки педагогів-психологів значний акцент у роботі за алгоритм-схемою здійснюється на виробленні у студентів діагностичних умінь, навичок визначення внутрішніх ресурсів особистісного потенціалу дитини, а також основам успішної взаємодії, психологічного просвітництва педагогом-психологом батьків та рідних дитини.

Список використаних джерел

1. Аккерман Н. Роль сім'ї у появі розладів у дітей // Сімейна психотерапія. – СПб.: Видавництво «Пітер», 2000. – 146 с. 2. Литвиненко І.С., Прасол Д.В. Проективні малюнкові методики: Методичний посібник. 3-е вид. / І.С. Литвиненко, Д.В. Прасол. – Миколаїв: Вид-во «Арнекс», 2015. – 160 с. 3. Литвиненко І.С., Прасол Д.В. Основи екстремальної психології: Навчально-методичний посібник / І.С. Литвиненко, Д.В. Прасол. – Миколаїв: Вид-во «Арнекс», 2011. – 292 с. 4. Прасол Д.В. Психодіагностика та корекція в роботі шкільного психолога: методичний посібник. Вид. 3-тє / Д.В. Прасол. – Миколаїв: Вид-во «Кріт», 2009. – 235 с. 5. Старіков І.М. Психологія взаєморозуміння у конкретних ситуаціях. – 5-е вид., перероб. і доп. / І.М. Старіков – Миколаїв: вид-ць Прокопчук Т.Ю., 2011. – 290 с. 6. Суятинова Е.Е. Психолого-педагогическая помощь детям дошкольного возраста, которые пережили развод родителей / Е.Е. Суятинова. – Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (28), Issue: 55, 2015. – P. 57-60. 7. Фигдор Г. Беды развода и пути их преодоления. В помощь родителям и консультантам по вопросам воспитания / Г. Фигдор. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. – 141 с.

І. В. Музиченко

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ФУНКЦІЙ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Етнічна свідомість є одним з головних понять у етнопсихології. Але, не зважаючи на значну кількість публікацій з цієї теми питання структури та функцій етнічної психології залишається відкритим. До вивчення цієї проблеми звертались такі вчені, як: А. Березін, І. Белявський, І. Вільчинська, Г. Гачев, П. Гнатенко, О. Гриб, І. Данилюк, Л. Дробижева, В. Зінченко, О. Лозова, Л. Орбан-Лембрик, М. Пірен, О. Романенко, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, В. Хотинець та ін. Дослідники виділяють різні компоненти, що характеризують структуру етнічної свідомості та визначають різні функції досліджуваного явища.

Низка дослідників (А. Березін, М. Боришевський, Ю. Бромлей, Г. Гачев, Л. Гумільов, В. Зінченко, К. Коростеліна, Ю. Лотман, Л. Орбан-Лембрик, В. Павленко, М. Пірен, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, С. Таглін, В. Хотинець) виокремлюють структуру етнічної свідомості відповідно до індивідуального та групового рівнів. Так, групові процеси виникають за тієї умови, що люди, які утворюють певну соціальну спільність (групу), зокрема, й етнос, здійснюють спільні дії та діяльність. У групі (етносі) з'являються спільні для всіх її учасників психічні явища: почуття взаємозв'язку і належності до групи, ідентифікація з групою та почуття «ми». Етнічна свідомість на рівні особистості виступає як цілісна система уявлень про себе, що тісно пов'язана із сформованим у індивіда образом власного етносу. Людина може охарактеризувати свою етнічну спільність, її походження, мову, культуру,

психологічні риси а також власне місце в цій етнічній групі та ставлення до неї.

Основними компонентами етнічної свідомості вчені виділяють стереотипи – недиференційовані, упереджені та стійкі атрибуції щодо власного та інших етносів (Гнатенко П. И., Кострюкова Л. О., Кононов І. Ф. Левкович В. В., Чебан О. М. Яремчук О. В. та ін.). Етнічні стереотипи, у свою чергу, поділяються на два види автостереотипи (це думки, судження, оцінки, котрі стосуються певної етнічної спільноти представниками цієї ж самої спільноти (наприклад, висловлювання українців про українську націю) та гетеростереотипи (це сукупність оціночних суджень про інші народи).

Етнічна свідомість, окрім складної структури, має та виконує свої важливі функції, без яких не може розвиватися та належним чином функціонувати будь-яка етнospільнота. Проаналізувавши наукову літературу, ми дійшли висновку, що вчені виділяють наступні функції етнічної свідомості :

1. Консолідує функція - підкреслює факт об'єднання, який відбувається на основі освоєння власне етнічних інтересів, виступаючих найважливішим елементом етнічної свідомості [4].

2. Регулятивна функція - проявляється у визначенні та досягненні етносом конкретних цілей. Серед цілей такого плану - прагнення до суверенітету, соціального та економічного прогресу, збереження духовних і матеріальних цінностей [5].

3. Пізнавальна функція етнічної свідомості - виступає по суті у формі самопізнання. Основна суть пізнавальної функції полягає в усвідомленні свого «ми» і своєї відмінності від інших подібних спільнот [1].

4. Емоційно-оцінна функція - відображає ступінь і рівень міжетнічної взаємодії (ставлення до власної та інших етнічних груп), виходячи з принципу - «ми – вони». Ця функція служить свого роду регулятором міжетнічних відносин. На основі емоційно-оцінної функції здійснюється змістовне наповнення образів – «ми» і «вони». Більш повно функція розкривається через духовний феномен - самооцінку. В якійсь мірі ця обставина пов'язує емоційно-оцінну функцію з ціннісною [6].

5. Ціннісна функція - визначає сукупність ідейних установок, поглядів, переконань, формує ідеали, принципи, які визнаються стояти над усім іншим і до яких прагнуть представники етнічної спільноти. Ціннісна функція становить сутність і умови повноцінного буття етносу [2].

6. Соціально-психологічна функція - підкреслює взаємозв'язок і взаємозумовленість суспільно-психологічних особливостей етнічної свідомості, що проявляються в поведінці, темпераменті, манері спілкування і психіці загалом [3].

Отже, етнічна свідомість – феномен, який має складну структурованість та багатofункціональність у своєму наповненні. Так, етнічна свідомість на рівні особистості виступає як цілісна система уявлень про себе, що тісно пов'язана із сформованим у індивіда образом власного етносу. На рівні етносу вона виступає як система загальних уявлень більшості членів етносу про власну етнічну групу, її походження, основні особливості культури і психічного складу, тобто система колективних уявлень про себе. Крім того, до основних компонентів етнічної свідомості можна віднести стереотипи, що поділяються на автостереотипи та гетеростереотипи.

Список використаних джерел

- 1.Гриб О. В. *Національна та етнічна свідомість як соціокультурний феномен [Текст] : дис... канд. соціол. наук: / Олександр Володимирович Гриб; Львівський держ. ун-т ім. І.Франка. - Л., 2012. - 173 с.* 2.Дробіжєва Л. М. *Национальное самосознание: база формирования и социально-культурные стимулы развития / Л. М. Дробіжєва // Сов. этнография. – 1989. – № 5. – с. 3–17.* 3.Лозова О. М. *Психосемантика етнічної свідомості О. М. / Лозова– К. : Освіта України, 2011. – 402 с.* 4.Пірен М. І. *Основи етнопсихології / М. І. Пірен– К. : Наука, 1996. – 360 с.* 5.Романенко О. В. *Внутрішня форма слова як інструмент опису етнічної свідомості [Електронний ресурс] / О. В. Романенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Романогерманська філологія. Методика викладання іноземних мов. - 2014. - № 1103, вип. 78. - С.*

65-70. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/VKhIPG_2014_1103_78_13.pdf. 6.Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова – М. : Смысл, 1998. – 389 с. 7.Шевченко О. В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Олена Василівна Шевченко – К., 2013. – 213 с.

М. С. Кудінова

ЕКЗОГЕННІ ТА ЕНДОГЕННІ ФАКТОРИ СТРЕСУ В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

Проблема дослідження стресу та стрес-факторів є актуальною для сучасної психологічної науки. Знаючи природу стресу та основні стрес-фактори, ми можемо мінімізувати вплив стресорів на особистість учнів інтернатних закладів.

Поняття «стрес» досліджували вітчизняні та зарубіжні психологи: Є. Барань, Л. Бізо, Н. Водоп'янова, Дж. Гринберг, І. Ібрагімова, В. Зарицька, О. Кікоть, О. Кузнецова, Г. Мигаль, В. Петровська, О. Протасенко, С. Рязанцева, О. Тимченко, Т. Федорів, Ю. Щербатих та ін. Проблема стресу залишається актуальною у сфері загальної та вікової психології, а особливо, проблема визначення екзогенних факторів стресу, що впливають на особистість учнів закладів інтернатного типу.

З огляду на вищезазначене, перш ніж виокремлювати фактори стресу, доречно визначити поняття «стрес», «фактори стресу», «екзогенні фактори стресу» та «ендогенні фактори стресу».

Науковці розглядають стрес з двох точок зору: процесуальної та системної. З процесуальної точки зору стрес визначається як сукупність послідовних дій, що забезпечують реакцію (відповідь організму на зовнішнє чи внутрішнє подразнення) на сприйняття загрози, на складну життєву ситуацію, на зміни навколишнього середовища або умов життя.

Із системної точку зору стрес розглядається із зовнішнього та внутрішньої сторони. Із зовнішньої сторони стрес визначається як стан, обумовлений негативними обставинами, умовами, в яких перебуває людина; із внутрішньої – як неспецифічне фізичне та психологічне самопочуття, що виникає в результаті зовнішньої негативної дії.

Фактори стресу (синоніми: стресор, чинник стресу) – це зовнішні та внутрішні впливи на людину, які призводять до стану стресу.

Екзогенні фактори стресу – це фактори навколишнього середовища (у тому числі інформація), що викликають порушення гомеостазу.

Ендогенні фактори стресу – це фактори, що формуються в самому організмі (психологічні, фізичні й інтелектуальні особливості індивідуума). Вони можуть виникати як наслідок впливу зовнішніх стресорів, або самостійно викликати порушення гомеостазу (наприклад, втома, біль, запалення й ін.) [2].

Учні, які навчаються в школах-інтернатах, складають складну і специфічну категорію дітей. Т.Войцях та А.Щербина [3] стверджують, що вихованці шкіл-інтернатів характеризуються нестійкою, неоднозначною самооцінкою, високим рівнем тривожності, імпульсивності, агресивності, наявністю комплексу неповноцінності, відчуття малоцінності своєї особистості. Аналогічної думки додержується О.Кузьміна: «Для вихованців інтернатних закладів притаманне однозначне ставлення до себе, що в основному характеризується негативною чи заниженою самооцінкою. Вони часто перебувають у стані тривоги, напруження, невпевненості».

Ю. Бондаренко [1], говорячи про вихованців інтернатних закладів та поділяючи думки Л. Канішевської, О. Лебедева, Н. Неупокоевої, вважає, що типовими для таких дітей є проблеми: 1) соціально-побутового характеру, оскільки у вихованців обмежені уявлення щодо можливостей догляду за собою, прибирання оселі, готування їжі, реалізації соціальних ролей тощо; 2) соціально-трудового – недостатньо розвинуті знання, уміння й навички самообслуговування; 3) соціально-економічного – відсутність умінь придбання товарів, досвіду планування й розпо-

ділу грошей тощо; 4) комунікативного – відчуженість, низький рівень мотивації спілкування, невміння емоційно спілкуватись, відсутність навичок спілкування, відсутність вміння розуміти партнера тощо; 5) збереження й зміцнення здоров'я – безвідповідальне ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, неповні уявлення щодо змісту й структури здорового способу життя.

О. Красницька [5] стверджує, що у закритих дитячих закладах на формування особистості учнів впливають: 1) наявність деприваційного синдрому. На вихованців безпосередньо діє комплекс різних видів депривації: психічна, емоційна, соціальна, сімейна і т. д.; 2) недостатня сформованість загального психічного розвитку, що характеризується рядом негативних особливостей: низьким рівнем інтелектуального розвитку, нестійкістю уваги, слабкою пам'яттю, слабо розвиненим мисленням, низькою ерудицією, різноманітними нервовими порушеннями, підвищеною стомленістю; 3) наявність негативних психічних станів таких, як стрес, фрустрація, емоційна напруженість, підвищена тривожність, почуття неповноцінності, апатія, оскільки діти втратили батьків, а почуття родинної любові, теплоти ніхто не може замінити; 4) незасвоєння навичок продуктивного спілкування і, як результат, викривлення у спілкуванні з дорослими; 5) наявність агресивності і конфліктності поведінки, підвищеної вразливості, недовіри до дорослих. Вихованці інтернатних закладів підозріло ставляться до педагогів, вихователів, часто виявляють незадоволеність, бунтарство, опір, упертість і не готові долати труднощі; 6) наявність низького індексу самостійності у дітей. Вони більш схильні до конформізму, невпевнені у собі, не вміють приймати самостійні рішення, у результаті чого знижується самооцінка особистості; 7) незасвоєння автономних соціальних ролей, особливо сімейних – батька, матері, сестри, брата; чоловіка, дружини і т. д.

Наявність деприваційного синдрому у учнів інтернатних закладів підтверджує Ю. Єрґакова [4], акцентуючи увагу на його наслідках: підвищення тривожності, страх, невпевненість у собі, агресивність, низька мотивація досягнення.

Л. Тищенко [6] до негативних явищ закладів інтернатного типу відносить наступні: неправильна організація спілкування всередині колективу, збереження авторитарного стилю виховання; високий ступінь регламентованості життя вихованців, відсутність можливості вільно розподіляти і використовувати часовий простір і дії; ізолюваність дітей в межах одного простору, обмеженість контактів із представниками суспільства із зовні, що фактично унеможливлює соціалізацію вихованців; відсутність диференційованого підходу до дітей.

Розглянувши типові проблеми, з якими стикаються учні інтернатних закладів, умови навчання та виховання в закладах такого типу, виділимо екзогенні та ендогенні фактори стресу в учнів. Для зручності розташуємо їх у таблицю (див. таблиця 1).

Таблиця 1

Екзогенні фактори	Ендогенні фактори
• проблеми соціально-побутового характеру; • проблеми соціально-трудового характеру; • проблеми соціально-економічного характеру; • наявність деприваційного синдрому; • авторитарний стиль виховання; • відсутність можливості вільно розподіляти і використовувати часовий простір; • ізолюваність дітей в межах одного простору.	• неоднозначна, часто занижена самооцінка; • високий рівень тривожності; • імпульсивність; • агресивність; • комплекс неповноцінності; • відсутність навичок спілкування; • невпевненість у собі; • почуття страху; • низька мотивація досягнення; • конфліктність поведінки; • підвищена вразливість; • емоційна напруженість.

Таким чином, стрес в учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів викликають зовнішні та внутрішні стрес-фактори. Ендогенними (внутрішніми) стресорами є наявність негативних психічних станів (тривожність, агресія, страх, емоційна напруженість), негативна самооцінка, відсутність навичок спілкування та конфліктність поведінки. Екзогенними (зовнішніми) стресорами є: проблеми соціального характеру, наявність деприваційного синдрому, часові та просторові обмеження.

Список використаних джерел

- 1.Бондаренко Ю. *Життєва компетентність вихованців закладів інтернатного типу* / Ю.Бондаренко [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського : [сайт] – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/old...2/.../ped_02_09_Bondarenko.pdf.
- 2.Боярчук О.Д. *Біохімія стресу* : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Д.Боярчук; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 177 с.
- 3.Войцях Т.В., Щербина А.Ю. *Технології формування життєвої компетентності вихованців закладів освіти інтернатного типу як шлях підготовки їх до самостійного життя (програма творчої майстерні для соціальних педагогів закладів освіти інтернатного типу)* / Т.В.Войцях, А.Ю.Щербина [Електронний ресурс] // Віртуальний педагогічний клуб «Творча майстерня» : [сайт] – Режим доступу : <http://creative.klasna.com/uk/site/pidgotovka-ditei-do-simej.html>.
- 4.Єрзакова Ю.Г. *Місце конфлікту у період формування особистості підлітка в умовах виховання в інтернатних установах* / Ю.Г.Єрзакова // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2013. – № 3(32). – С. 105-109.
- 5.Красницька О.В. *Інтернатний заклад як тотальний інститут навчання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування* / О.В.Красницька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: у 3-х ч. / за ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. – Вип. XXIII. – Частина 3. Серія: соціально-педагогічна. – С. 139-147.
- 6.Тищенко Л.Є. *Психолого-педагогічні особливості підготовки учнів до сімейного життя в умовах інтернатного виховання* / Л.Є.Тищенко // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2011. – № 6. – С. 208-213.

Н. В. Белоусова

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ ЯК ВИД СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ІНВАЛІДІВ

Сучасна туристична індустрія є однією з найбільших високоприбуткових і найбільш динамічно розвиваються галузей світового господарства. Одним з найбільш динамічно розвиваються сегментів соціального туристичного ринку є доступний туризм або, як його часто називають - інклюзивний (інвалідний) туризм.

Якщо інвалідний туризм розглядається як вид рекреаційного туризму, розрахованого на людей з обмеженими фізичними можливостями, то інклюзивний туризм (фр. *Inclusif*-який включає в себе, лат. *include*-роблю висновок, включаю) - процес розвитку туризму, який має на увазі доступність туризму для всіх, в плані пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристського показу до різних потреб усіх людей, в тому числі, інвалідів, людей похилого віку, їх опікунів і членів сімей, людей з тимчасовими обмеженими можливостями, сімей з маленькими дітьми.

Враховуючи проблеми, пов'язані з військовими діями на сході України, збільшення кількості інвалідів з числа військовослужбовців і мирного населення, питання соціальної реабілітації українців з кожним днем стає все більш гострішим і актуальнішим.

Інклюзивна соціально-реабілітаційна допомога є однією з найбільш неохоплених ніш українського туристського ринку. Широкий інформаційний доступ (ЗМІ, Інтернет, реклама) сформували у людей з фізичними і сенсорними порушеннями стійкий попит до подорожей за доступними цінами, про що свідчать результати зарубіжного дослідження, проведеного Open Doors Organization.

Так, в 2006 р інваліди в усьому світі зробили 32 млн. туристських поїздок, витративши на подорожі понад \$ 13,6 млрд. (\$ 4,2 млрд. - на проживання в готелях, \$

3,3 млрд. - на авіаперельоти, \$ 2,7 млрд. - на їжу та напої і \$ 3,4 млрд. - на покупки, транспорт та інше). Такі показники досягнуті не тільки завдяки створеним інфраструктурним можливостям, а й фінансової доступності соціальних турів, зокрема інклюзивного (інвалідного) туризму.

Якщо спроециувати дану проблему в умовах існування українського соціуму, то побачимо, що найбільша проблема в соціальній реабілітації та адаптації людей з обмеженими можливостями в нашій країні полягає в середовищі, практично абсолютно непристосованою для життя таких людей. І, мабуть, одне з найбільш важливих і складних завдань - це інтегрувати інвалідів, дітей-інвалідів у суспільство. Щоб їх присутність на масових, групових, інших заходах, в поїздках, на зустрічах і т.д. стало нормою.

Соціальний підхід до вирішення низки проблем інвалідів безпосереднім чином стимулює їх самостійну активність і заохочує самих інвалідів включатися в нормальне життя суспільства. Це сприяє подальшому розвитку соціокультурної реабілітації інвалідів.

У 2008 році Україна підписала Конвенцію про права інвалідів, що є показником готовності країни до формування умов, спрямованих на дотримання міжнародних стандартів економічних, соціальних, юридичних та інших прав інвалідів. Її мета - підготовка інвалідів до ефективної участі в стандартних соціокультурних ситуаціях, до розширення сфери самостійності у відносинах з оточуючими. Підписання Конвенції фактично затвердило принципи, на яких повинна будуватися політика держави щодо інвалідів.

Згідно з Конвенцією держави-учасниці повинні вживати належних заходів для забезпечення інвалідам нарівні з іншими громадянами доступу до фізичного оточення (будівлі і споруди, які оточують людину в повсякденному житті), транспорту, інформації та зв'язку, а також інших об'єктів і послуг, відкритих або надаються для населення. Ці заходи, які включають виявлення й усунення перешкод і бар'єрів, що заважають доступності, повинні поширюватися, зокрема: 1) на будівлі, дороги, транспорт та інші об'єкти, включаючи школи, житлові будинки, медичні установи та робочі місця; 2) на інформаційні, комунікаційні та інші служби, включаючи електронні та екстрені служби.

З урахуванням вимог Конвенції, а також положень Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я доступна середовище може визначатися як фізичне оточення, об'єкти транспорту, інформації та зв'язку, дообладнати з метою усунення перешкод і бар'єрів, що виникають у індивіда чи групи людей з урахуванням їх особливих потреб.

У зв'язку з цим, соціокультурна реабілітація інвалідів і людей похилого віку розглядається сьогодні як комплекс заходів, спрямованих на надання допомоги цій категорії громадян в досягненні і підтримці оптимального ступеня їх участі у взаємодії і комунікації з суспільством. Це найбільш повно інтегрує їх в суспільство, забезпечуючи тим самим позитивні зміни в засобі життя.

Результати соціологічних досліджень показують, що 85 % громадян України з порушеннями функцій опорно-рухового апарату доводиться долати бар'єри при користуванні громадським транспортом, 68 % - при здійсненні покупок. Дві третини респондентів - інвалідів по зору відзначають труднощі або повну неможливість відвідування спортивних споруд і місць відпочинку.

Тому, перспективним, на нашу думку, є розробка української програми «Доступне середовище», яка б передбачала реалізацію комплексу заходів, що дозволяють забезпечити безперешкодний доступ до пріоритетних об'єктів і послуг в пріоритетних сферах життєдіяльності інвалідів та інших маломобільних груп населення, а також вдосконалення механізму надання послуг в сфері реабілітації та державної системи медико-соціальної експертизи з метою інтеграції інвалідів з суспільством.

Створення «доступного середовища» для інвалідів дозволить їм реалізовувати свої права і основні свободи, що буде сприяти їх повноцінній участі в житті країни, а роз-

робка туристських програм, з урахуванням їх доступності для людей зі спеціальними потребами - все це дозволить створити рівні можливості для здійснення права обмежено дієздатних громадян на відпочинок та залучення їх до культурних цінностей.

У зв'язку з цим суб'єктам української туріндустрії слід звернути увагу на туристів-інвалідів, спрямовуючи інвестиції у створення комфортних умов для подорожі та відпочинку громадян цієї категорії: спеціально обладнати номери в готелях, підготувати відповідний персонал, організувати послугу супроводу, створити умови для вільного пересування (пандуси, ліфти, ескалатори) і користування кімнатами гігієни, придбати спеціалізований транспорт. А найголовніше урізноманітнити туристські пропозиції, застосувавши м'яку цінову політику.

Список використаних джерел

1.Белоусова Н.В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України. Науковий журнал «Молодий вчений». – Херсон.: ТОВ «видавничий дім «Гельветика». – №2 (42) лютий, 2017 р. – С.14-17. (ISSN, Infex Copernicus (ICTM Value)); 2.Статистичний бюлетень «Соціальний захист населення України». – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 124 с. 3.Заярнюк О.В. Соціальний захист уразливих верств населення: вітчизняний та зарубіжний досвід / О.В. Заярнюк // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки». – Кіровоград : КНТУ. – 2004. – Вип. 6. – С. 131–134.

М. П. Тимчик

МЕНТАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ В ЗОБРАЖЕННІ ОЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА

Проблема національної вдачі – дуже складна і важка для наукового дослідження. Вона належить до тих галузей знань, в яких науково і об'єктивно стверджуваних фактів замало. Однак переконливими є висновки вітчизняних та зарубіжних вчених, що кожний народ має власний окремий характер, який проявляється протягом усієї його історії й у всіх ділянках його духовного життя. Змінюються форми державності, змінюються правителі, та залишаються досить сталими головні риси національного характеру, які проходять майже незмінними крізь віки і впливають на історичну долю народу. За визначенням науковців [5, с. 113, 159-160; 6, с. 66, 70], національний характер вказує на той окремий спосіб думання, відчуття і поведінки, яким відрізняються представники одного етносу від іншого за схемою «Ми не такі, як...». Національний характер є чи не найважливішою категорією етнопсихології – розділу психології, що вивчає психічний склад якого-небудь народу.

Значний вклад в розробку означеної проблеми внесли дослідники української духовності М. Костомаров, М. Грушевський, В. Липинський, О. Потебня, Г. Ващенко, Д. Чижевський, О. Братко-Кутинський, О. Кульчицький, В. Храмова та ін. Вчені, зокрема, прийшли однозгідно до важливого висновку, що українці відзначаються емоційною вдачею, тобто, що в їх житті емоції відіграють велику роль і часто навіть переважають над інтелектом і волею.

Спробу дослідити ментальні (психічні) особливості русинів-українців Закарпаття і Пряшівщини здійснив відомий педагог, освітній і культурний діяч Олександр Духнович (1803-1865 р.р.).

Розроблена ним концепція виховання відбивала історичні, географічні, соціокультурні особливості краю та психологічні особливості закарпатської гілки українського народу. Аналіз праць О. Духновича засвідчує, що його погляди в царині етнічної психології не були сформовані у струнку наукову систему, однак, виявляючи особливості української душі, він виявляє неабияку спостережливість і проникливість. Ці спостереження і узагальнення не втратили, вочевидь, актуальності: варто згадати про них зараз, коли ми, вже вільні громадяни незалежної країни, знову шукаємо причин своїх нинішніх негараздів.

Доробок О. Духновича був неодноразово предметом дослідницьких зацікавлень упродовж другої половини ХІХ – поч. ХХІ століть, проте означена тема zde-

більшого залишалася поза увагою науковців.

Українська тема – основна для О. Духновича, вона представлена в більшості його творів. У публіцистичному нарисі «О склонностях человеческих і о фізіогномії» [3, с. 356-359] вчений слушно зауважує, що русини-українці холоднокровні, терпеливі, покірливі, без нарікань коряться панам, працюють поволі як воли, не зловисті, уперті і твердо захищаються, борються до перемоги, але зі своїм і живуть у злагоді. Варто також зауважити, що у цьому творі характерні риси ментальності закарпатських українців окреслюються в порівнянні з представниками інших європейських народів – поляків, угорців, німців, англійців, французів та ін., причому просвітник вбачає в кожного з них наявність як істотних переваг, так і не менш істотних вад.

У контексті даного дослідження привертають також увагу різножанрові літературні твори О. Духновича, перш за все вірші для дітей, оповідання, загадки та байки [4, с. 18-89], в яких постає певний моральний кодекс українця Карпат – розум, потяг до знань, витримка, працелюбність і працездатність, чесність, порядність, миролюбність.

Найновішу і найвиразнішу характеристику вдачі українців краю, яка складалася віками і допомагала їм вистояти в часи найбільших лихоліть, О. Духнович окреслив у етнографічній розвідці «О народах крайнянських или карпатороссах угорських...» [2, с. 499-508]. При чому дослідник навів чи не першу антропологічну характеристику місцевих русинів-українців. Він відзначав, що русини середнього зросту, мають добру будову тіла, витривалі, чорноволосі і рум'янощокі. Доповнюючи свої попередні етнопсихологічні спостереження, О. Духнович відзначав, що вони побожні, справедливі, щирі, великодушні, совістливі, вразливі, меланхолійні, важко переживають кривду, шанують батьків, гостинні, чистосердечні, обходяться малими статками, не жадають чужого, не крадуть і т.п.

Отже, в наукових і літературних творах О. Духновича знайшли своє відображення типові риси характеру українця Карпатського регіону. З огляду на єдність національної психіки українців на існуванні якої наголошував видатний педагог Г.Ващенко [1, с. 104-138], є підстави стверджувати, що ментальні особливості русина притаманні всьому українству взагалі, незалежно від регіону проживання. Це такі спільні риси в яких домінантою мотивацій і дій людини виступає серце, а не розум, перевага емоційно-почуттєвого душевного компоненту над розумово-вольовим, працьовитість, волелюбність, свідомість своєї людської гідності, побожність, доброта тощо.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
2. Духнович О. О народах крайнянских, или карпатороссах угорских, под Бескидом в Земплинской, Унгской и Шарийской столицах живущих // Духнович О. Твори в 4-х томах. – Т. 3 / примітки, коментарі, додатки О. Рудловчак, – Пряшів: СПВ – ВУЛ, 1968. – 608 с.
3. Духнович О. О склонностях человеческих і о фізіогномії // Духнович О. Твори в 4-х томах. – Т. 3 / примітки, коментарі, додатки О. Рудловчак, – Пряшів: СПВ – ВУЛ, 1968. – 608 с.
4. Духнович О. Твори / О. Духнович; упорядкув. та підготов. текстів О. Рудловчак. – Ужгород: Карпати, 1993. – 254 с.
5. Мала енциклопедія етнодержавознавства. / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; відп. ред., кер. авт. кол., упоряд. Ю. І. Римаренко. – К: Генеза, 1996. – 942 с.
6. Українська душа. Збірник статей / Під ред. В. Храмової. – К: Фенікс, 1992. – 128 с.

Ю. С. Гаркавенко

ГЕТЕРОСТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ УКРАЇНИ У ЯКІСНИХ ВИДАННЯХ НІМЕЧЧИНИ

Виважене формування зовнішньої, а найголовніше – внутрішньої інформаційної політики нашої держави є критичним соціально-гуманітарним викликом сьогодення. Мова іде не лише про створення позитивного іміджу, а й про розробку і дотримання єдиної концепції самоусвідомлення українців. Такі важливі етапи сус-

пільної трансформації неможливі без аналізу процесів авто та гетеростереотипізації України у масмедійному дискурсі.

Усе частіше європейські ЗМІ разом із «кризою» економічною відзначають кризу суспільну, а саме – «кризу ідентичності» українців. Події масового характеру останніх років стали підґрунтям для виникнення ряду стереотипних форм, які міцно закріпилися за Україною у публікаціях європейських газет, зокрема німецьких якісних видань. Слід зазначити, що кількість матеріалів, присвячених культурі нашої держави, значно зросла за останні роки на фоні «українського питання».

Таким чином, дослідження масмедійної стереотипізації української культури у якісних виданнях Німеччини дозволяють дати комплексну оцінку сприйняття України європейцями та зробити висновки щодо основних напрямків роботи у галузі іміджетворення та національної політики.

Нашою метою є визначення можливих наслідків впливу стереотипів на сприйняття німецькою читацькою аудиторією української теми; виявлення найчастотніших гетеростереотипів щодо України; визначення ключових настанов, які дають жителям Німеччини, європейській спільності та усьому світу, який читає авторитетну якісну німецьку пресу, можливість сформулювати уявлення про нашу державу.

Передумовою до дослідження явища гетеростереотипізації України у німецьких ЗМІ є вивчення актуальних тенденцій функціонування німецької преси, які обумовлюють процес стереотипотворення.

Дослідник якісної англомовної преси С. Блавацький зазначає, що такі відомі німецькі часописи як «Die Welt» та «Frankfurter Allgemeine Zeitung» «інкорпоровали канони класичної якісної преси Великобританії у свої концепції» [1] і вона «стала взірцем для наслідування» [1]. Вчений вважає, що канони якісної преси в свою чергу були сформовані першими класичними виданнями Великобританії, серед яких «The Times», «The Guardian» та «The Daily Telegraph» і «вважаються усталеними константами у всьому світі» [1]. До цих канонів автор відносить: 1) широкий географічний та тематичний діапазон; 2) акцент на політико-економічну тематику; 3) інтерпретаційна журналістика (вміння бачити за фактами латентні тенденції розвитку світу); 4) точність фактів, помножена на аргументовані висновки; 5) об'єктивність та незаангажованість; 6) диференційованість матеріалу та коментарів; 7) журналістська відповідальність; 8) широкий формат (хоча тут є й винятки – приміром, німецька «Bild») [1].

Також С. Блавацький пише, що на відміну від Великобританії, де домінують загальнонаціональні газети, у Німеччині головна роль відведена регіональній пресі [1]. Цей факт не на науковому рівні викликав інтерес і українських журналістів. Так, наприклад, в «Українській правді», у статті присвяченій Міжнародному дню свободи преси, підготованій за підтримки Українського представництва Фонду Конрада Аденауера, зазначено, що «більша частина населення читає щоденні регіональні газети, 70% німців з 14 років читають одну і ту саму газету, 60% - це читачі регіональної преси, а «якісну» пресу читає тільки 5,4 % населення» [4].

Найчастотнішими стереотипними категоріями, які вживаються на позначення подій в Україні в останні роки є, на жаль, «криза», «конфлікт» і «війна» та інші суміжні конотативні одиниці. Наприклад: «українська криза» (FAZ), «криза в Україні, обтяжена двосторонніми відносинами» (Suddeutsche Zeitung), «український конфлікт» (FAZ), «інтервенція в Україну» (FAZ), «агресія проти України» (FAZ), «українська тема» (Suddeutsche Zeitung), «ситуація на фронті в Україні» (Suddeutsche Zeitung), тощо.

Висвітлення подій в Україні німецькими медіа останнім часом відбувалося під знаком Сирійського конфлікту, що свідчить про те, що Україна ототожнюється із іншими гарячими точками на планеті та обговорюється в воєнному контексті. Наведемо декілька заголовків та фраз із статей: «Путін та Ердоган у Сочі шукають вихід із Сирійського конфлікту та торгівельної війни» (FAZ, Gemeinsam uneins,

04.05.2017), «Конфлікти в Сирії та на Сході України» (SZ, Ein Treffen, das nicht zu harmonisch wirken soll, 2.05.2017), «Сирія. Ще одна тема» (було вжито у статті після обговорення подій в Україні) (SZ, Ein Treffen, das nicht zu harmonisch wirken soll, 2.05.2017), «спільні інтереси стосовно миру в Сирії та Україні» (SZ, Wir kommen immer wieder an den Punkt null, 2.05.2017), «обговорити конфлікт в Україні та Сирії» (FAZ, Was bietet Putin, 02.10.2015), «Ніякого пакету рішень для України та Сирії» (FAZ, Keine Paket-Lösung für Ukraine und Syrien, 28.09.2015).

Ще один ряд стереотипних уявлень актуалізуються через концепт «Схід України». Журналісти німецьких видань використовують такі конотації на позначення цього субетноніма: «конфліктний регіон» (FAZ), «лінія боротьби» (FAZ), «військовий табір» (FAZ), «відколоті, ізольовані території на Сході» (Suddeutsche Zeitung), «російськомовний Схід» (FAZ).

На жаль, трагічні події сьогодення нашої держави знаходять відображення в конфліктно-деструктивному дискурсі якісної преси Німеччини, що потребує невідкладних політичних, економічних та соціально-гуманітарних рішень.

Список використаних джерел

1. Блавацький С. Таблоїдизація якісної преси у Великобританії // Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика». – 2007. – Вип.30. – С. 91-102. 2. Вартанова Е. Л. Медиаэкономика зарубежных стран. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 336 с. 3. Владимиров В.М. Стереотипна структура і структура стереотипів масової свідомості // Вісник Київського міжнародного університету. Журналістика. Медіалінгвістика. Кіномистецтво. – Вип. 4. – К.: КиМУ, 2005. – С. 6-17. 4. До міжнародного дня свободи преси. Німецький приклад для України // Українська Правда. – [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Українська правда: 2000-2016. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2002/05/3/2988583/> (дата звернення 10.05.2017) – Назва з екрана. 5. Ідеальна газета для регіону: досвід Німеччини // Телекритика. – [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: [http://ua.telekritika.ua/articles/132/0/7970/institut media prava sprobue rozibratis u strukturi vlasnosti studii_1+1_/](http://ua.telekritika.ua/articles/132/0/7970/institut%20media%20prava%20sprobue%20rozibratis%20u%20strukturi%20vlasnosti%20studii%201+1/) (дата звернення 10.05.2017) – Назва з екрана.

К. В. Кадер

РОБОТА ЖУРНАЛІСТА У ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ НА «ГРОМАДСЬКОМУ РАДІО»

Українська військова журналістика розпочала активно розвиватися з початком збройного конфлікту на Донбасі у квітні 2014 року. Тоді ж виникла нагальна потреба у теоретичних та практичних знаннях з тактичної медицини та тренінгових програмах на військову тематику. Разом з новими подіями української історії розвивалося і медійна сфера. Революція Гідності та антитерористична операція на Донбасі дали поштовх до розвитку нових, незалежних та неупереджених ЗМІ. Одне з таких – «Громадське радіо».

У другій половині ХХ століття науковці з різних країн розпочали активно досліджувати феномен військової журналістики та її активну трансформацію. Фундаментальні дослідження української преси, в тому числі і військової, у своїй праці «Історія української преси» висвітлив А. Животко [1]. Роль преси у національно-визвольних змаганнях за незалежність України у першій чверті ХХ століття досліджував І. Крупський. Також у монографії С. Костя, О. Тимчишина та Н. Федірка «Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ століття», описані етапи розвитку української військової преси. Витоки та розвиток військової журналістики розробляв Г. Кривошея [2]. Також серед науковців, які досліджували українську військову журналістику, С. Горєвалов, О. Позняков [4], С. Сегеда [5].

Мета статті полягає у подачі конструктивних рекомендацій журналістам, які планують працювати у зоні проведення антитерористичної операції.

Журналісти, які працюють в зоні збройного конфлікту, постійно знаходяться під загрозою життя і перебувають у непростому психологічному стані. Робота в

«гарячих точках» вимагає від журналіста дещо інших якостей, ніж у повсякденному житті. Мова йде про увагу до дрібниць. Важливо, перш ніж передавати інформацію до редакції чи, враховуючи сучасну можливість оперативності, розміщення матеріалу на сайті, переконатися у її достовірності та точності [3].

Отже, військові журналісти «Громадського радіо» випрацювали власні рекомендації для роботи у зоні військових дій та перевірили їх на собі.

Поїздку у зону конфлікту та бойових дій варто починати з планування. Тренінги з безпеки та першої медичної допомоги – важлива частина попередньої роботи. Найперше і основне завдання воєнного журналіста – забезпечити собі належну підготовку, перш ніж їхати на місце подій. Важливо повторювати навчання кожні кілька років. Зазвичай стандартний курс першої медичної допомоги включає все – від штучного дихання до бойових поранень, в той час як тренінги з перебування в агресивному середовищі пропонує сценарії укриття і планування в разі настання різних можливих ситуацій.

Також важливим етапом у підготовці є отримання акредитації. Після Першої Світової війни були випадки, коли військові журналісти після закінчення бойових дій, не змогли адаптуватися у цивільному житті і закінчували життя самогубством. Серед таких журналістів був і Ернест Хемінгуей. На нашу думку, причиною таких подій була саме акредитація та відсутність візового процесу між країнами.

Військові журналісти, які працюють на «Громадському радіо», радять брати з собою тільки один рюкзак. Або ж потрібно зібрати свої речі таким чином, щоб руки залишалися вільними. Це насамперед потрібно для того, щоб тримати техніку: фотоапарат, диктофон. Також варто приділити увагу дрібницям. Мова йде про: резервуар для питної води, павербанк для додаткового заряду, йодні таблетки для очищення води, зручне взуття, бажано тактичного зразка. Також з технічних пристроїв варто взяти додаткову батарею для фотоапарата, а також запасну сім-карту. Наполегливо не рекомендується мати при собі будь-яку військову форму, адже у цьому випадку журналіст може ідентифікуватись, як військовий, що надає особі інший статус відповідно до норм міжнародного гуманітарного права.

Важливо не проявляти героїзм під час активізації боїв. Це часто спостерігається у працівників медіа, які будь-що намагаються максимально наблизитися до епіцентру події. Нажаль, відомі випадки, коли військові журналісти, замість отримання ексклюзивної інформації, отримують поранення чи потрапляють в полон. Також військові журналісти «Громадського радіо» радять: 1) важливо володіти прийомами першої медичної допомоги; 2) добрий журналіст – це живий журналіст. Безпека і здоровий глузд – понад усе. 3) якщо є небезпека, що збирання матеріалу може закінчитися вашою гибеллю, то відмовтеся від такого матеріалу. Завтра зробите ще один; 4) Не брати в руки зброю, навіть не думати про фото чи відео зі зброєю. Інакше вас сприймуть за учасника бойових дій і ви отримаєте кулю від снайпера, у кращому випадку; 5) не переміщатися на бойовій техніці без крайньої потреби.

Варто зазначити, що вище перелічені поради для роботи військових журналістів у зоні бойових дій є універсальними та рекомендованими. Загалом кожний кореспондент має напрацювати власні правила для ефективного інформування аудиторії про війну.

Список використаних джерел

1. *Історія української преси: навч. посіб. для студ. ф-тів журналістики вищих закл. освіти* / А.П.Животко; упоряд. М. Тимошик. – К. : НВЦ «Наша культура і наука», 1999. – 368 с.
2. *Кривошея Г.П. Екстремальна журналістика в національному інформаційному просторі. Поняття, терміни: Навч. посібник.* – К.: Книжкове видавництво НАУ 2013. – 109 с.;
3. *Ладыгин А.И. Подготовка журналистов к работе в особых условиях / А. И. Ладыгин // Журналисты в «горячих точках»: технология профессионального поведения.* – Москва : Российский гум. ин-т, 2000. – С. 86–90.
4. *Позняков Олексій Павлович. Українська військова преса як складова інформаційного простору в реалізації ідеї державності (1917-1921 рр.): Дис... канд. філол. наук: 10.01.08 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики.* –

А.-Л. Р. Лозинський

ПЕРСОНАЛЬНИЙ ВЕБ-САЙТ ПИСЬМЕННИКА ЯК НЕОБХІДНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ЙОГО ПРОМОЦІЇ

У зв'язку з розвитком і поширенням мережевих технологій чи не найкращим способом промоції для сучасного автора є створення персонального веб-сайту. Це явище сьогодні не є принципово новим, адже низка музикантів, фотографів, художників мають свої сайти, що допомагає їм бути на зв'язку зі своєю аудиторією. Як правило, ресурс такого типу відрізняється невеликим обсягом, містить в собі відомості особистого чи біографічного характеру або зведення про автора. Персональний сайт – це можливість розрекламувати себе, свою справу або свої таланти. Він може мати різноманітний вигляд: сайт-візитка, сайт-портфоліо, у крайньому випадку це може бути просто блог. Але сьогодні блог не є оригінальним, адже свій блог із доволі типовим дизайном створити може кожен. Персональний сайт більш привабливий але, насамперед, він є показником певного статусу.

Виділяють такі найголовніші риси персонального сайту: ексклюзивний і привабливий дизайн; зміст особистої інформації; невелика кількість сторінок, зазвичай не більше 5-10. Однією з ключових його особливостей є те, що на ньому представлена коротка інформація про особу – тільки найголовніше і необхідніше. Тому його структура обмежується лише декількома основними розділами: про себе, твори, новини, контакти тощо. Під час створення сайту особлива увага приділяється тому, як представлена інформація на ньому. Вона повинна бути ґрунтовною, важливою, «яскравою» і такою, що «чіпляє».

Розробивши персональний сайт, письменники (також науковці, журналісти, викладачі) отримують чудову можливість висвітлити свої авторські роботи, творчі плани, наявні наукові відкриття і винаходи, розмістити своє портфоліо. Але персональний сайт може бути вигідний насамперед і здебільшого для авторів художньої літератури, інколи науково-популярної. Якщо йдеться про науковця, то для нього доцільно було б публікуватися на сайті тієї установи, до якої він належить. Хоча якщо це науковець з іменем, який прагне розповсюджувати свої знання більш самостійно, а також популяризувати їх для інших категорій читачів, йому стане у пригоді особистий сайт.

Власний Інтернет-ресурс дозволяє кожному ефектно і широкомасштабно заявити про себе, своє життя, захоплення і свій світогляд, зібрати під одним крилом ціле співтовариство друзів, об'єднаних спільними інтересами. Окрім цього, можна розміщувати різні інформаційні матеріали, які потенційно можуть бути корисні відвідувачам, наприклад, статті та електронні книги зі сфери зацікавлень автора чи його спеціальності, інформація про нові технології і технічні рішення, підбірки посилань на інші сайти, колекції зображень та інші ресурси. Також для дослідження попиту і вивчення громадської думки з того або іншого питання, можна встановити інтерактивну контактну форму зворотного зв'язку. Крім односторонніх і опонентів власник персонального сайту може знайти зацікавленого спонсора, отримати пропозиції щодо фінансування своїх проєктів, досліджень або втілення в життя їхніх результатів.

Проте необхідно не лише зацікавити користувачів, але й утримати їх на сайті, зробити так, щоб вони регулярно його відвідували, що набагато складніше. Для цього ресурс повинен періодично оновлюватися. Якщо відвідувачі постійно бачитимуть, що на сайті новини не оновлюються упродовж великих проміжків часу, вони з часом можуть від нього відмовитися. Очевидно, що покинутий у такий спосіб ресурс не цікавий своїм творцям, а, отже, навряд чи довго зможе приверта-

ти до себе увагу пересічних користувачів. Тому сайт повинен оновлюватися, на ньому повинні з'являтися нові статті, новини, фотографії. Ілюстративний матеріал відіграє також дуже важливу роль, адже виконує роль унаочнення, увиразнення, створення настрою і відчуття цілісності.

Хорошим прийомом як для брендових, так і для небрендових авторів стало публікування уривків з майбутніх книг. Українські письменники і, водночас, видавці Брати Капранови публікували на своєму сайті уривки зі своїх романів «Нові розділи до Кобзаря 2000», «Щоденник моєї секретарки» та «Забудь-річка» перед їхнім виходом у світ. Такий прийом вони називають «літературною дегустацією», яку вважають «ненав'язливим, спокійним і доступним знайомством із новою книжкою перед тим, як її купувати, з таким розрахунком, щоб читач мав можливість сформулювати власне враження про неї» [2].

Одним із дуже важливих аспектів у створенні авторського сайту – знайти межу між можливістю рекламувати автора і здійснювати його комунікацію з читачами та бездумним і вкрай ризикованим викладанням творів, що загрожує повним комерційним провалом. Слід зазначити, що сайт не повинен перетворитися на мертвий архів творів чи їхніх уривків, до якого звертатимуться замість бібліотеки. Він повинен демонструвати весь творчий процес у режимі реального часу, як становлення [1]. Експерти також рекомендують створити на сайті окрему спеціальну сторінку «оновлення», де будуть публікуватися відомості про те, що змінилося на сайті. Якщо часто оновлювати інформацію немає можливості, можна зробити штучне динамічне оновлення. Це такі тексти, ілюстрації тощо, які з'являються у випадковому порядку, і у відвідувача, який інколи заходить, виникає ілюзія, що життя на сайті «вирує». Звичайно, що зловживати цим прийомом не можна. Набагато доцільніше зробити оголошення, що тимчасово сайт оновлюватися не буде. Бажано відстежувати відвідуваність ресурсу, знати, які матеріали найцікавіші для потенційної аудиторії. Самотужки автор не завжди може це зробити на потрібному рівні, і тут не обійтися без допомоги видавця.

Створення авторського сайту – це, насамперед, великий ризик. Потрібно дуже точно визначити його форму, концепцію, мету, опираючись на розкрученість автора, його репутацію, імідж, зацікавлення ним громадськості, а саме певних її прошарків, – тобто потрібно орієнтуватися на конкретне читачке коло з його особливостями, а також розраховувати на привернення уваги інших потенційних читачів. У сучасних умовах інтернетизації і високого рівня спостереження за новинами саме в мережі автор має можливість якнайкраще скористатися цим для власного просування.

Список використаних джерел

- 1.Бологова М. А. Сайт писателя в постгутенберговскую эпоху: аналог творческой мастерской (На материале авторского проекта Петра Киле «Эпоха Возрождения», reclassic.ru) [Электронный ресурс]. // Критика и семиотика. – Новосибирск, 2012. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.nsu.ru/education/virtual/cs016bologova.pdf> (дата звернення: 12.04.2014). – Название с экрана.
- 2.Брати Капранови. Впусти kota з мішка! Письменники, подбаємо про права читачів [Електронний ресурс]. / Брати Капранови. – Режим доступа: http://www.kobzar.com.ua/vipusti_kota_z_m_shka_pismenniki_podba_mo_pro_prava_chitach_v/ (дата звернення: 17.04.2016). – Назва з екрана.

Н. І. Метельницька

ВІДОБРАЖЕННЯ НОВІТНІХ МОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В ЛЕКСИЦІ РЕКЛАМНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сьогодні традиційне правило маркетингу, «говорити із цільовою аудиторією зрозумілою їй мовою», рекламні спеціалісти, очевидно, розуміють доволі примітивно під час добору правильних звертань, емоційно забарвлених лексем, актуального для різних вікових груп стилю спілкування тощо.

Для характеристики лексичної системи мови сучасної рекламної комунікації було ретельно відібрано тексти рекламних повідомлень, що розповсюджувалися за допомогою різноманітних каналів комунікації (Інтернет, зовнішня реклама, реклама на транспорті, відео- та радіореклама) протягом 2016-2017 років. Аналіз рекламних текстів дав можливість виявити в них низку спільних лінгвістичних особливостей.

Увесь отриманий проаналізований текстовий матеріал можна розподілити на дві великі групи з погляду походження лексики: на питомо українську та запозичену.

Питомо українська лексика становить основу всіх проаналізованих рекламних текстів, проте дедалі рідше можна побачити рекламу, яка б складалася лише із питомої лексики. Тож, як показав аналіз рекламних повідомлень за 2016-2017 роки, тільки загальноновживану лексику містять ті рекламні тексти, які направлені на надзвичайно широку цільову аудиторію, або повідомляють про товари повсякденного вжитку, так званого сектору FMCG (Fast moving consumer goods).

Запозичена лексика, зокрема, переважно англіцизми, найчастіше вживаються для збільшення запам'ятовування рекламного повідомлення та для привернення уваги цільової аудиторії. Для прикладу: *«ЖК «Комфорт Таун» пропонує новий формат житла: смарт-квартири - це оптимальний метраж, у якому ви не сплачуєте за зайві метри, а планування квартир включає все необхідне: від вітальні до зони відпочинку. У Комфорт Таун почни європейське життя»* (із рекламного блоку на телеканалі «Інтер» за 22 грудня 2016 року). Цікаво, що «оптимальний метраж», про який заявляє компанія у повідомленні, дорівнює площі квартир, які в народі дещо зневажливо називають «готельками». Таким чином, використавши іншомовне запозичення, компанія створила маркетингову обгортку для свого продукту та уникла негативних конотацій.

Тонкощі перекладу та адаптації. Під час роботи із іншомовними запозиченнями копірайтерам варто звертати увагу на інші рекламні тексти схожої тематики, щоб оцінити частоту вживання слова у текстах конкурентів [2]. *«Сплачуйте безконтактно на всіх станціях київського метро»* (із сайту компанії «Mastercard»). «Безконтактний платіж» - такий відповідник до терміну «NFC-платежі» (з англ «Near Field Communication») вжили копірайтери для рекламної кампанії бренду Mastercard.

За сферами вживання можемо виокремити такі лексичні характеристики проаналізованих текстів рекламної комунікації: сленг, жаргонізми, просторіччя та розмовна лексика, вульгаризми, авторські неологізми.

Використання сленгу. Проаналізувавши рекламні повідомлення за окреслений період, можна зробити висновок, що сленг - найбільш поширений лексичний інструмент для комунікації із молодіжною аудиторією [1]. Розглянемо конкретні приклади: *«Хай! Я смартанкен, страхую смартфони від усього. Глюканув? Потопив? Розгепав? - Не біда. ... Відкачаємо твій смартфон або віддамо гроші на новий. Смартани - смарт девайсам братани»* (із рекламного блоку телеканалу «ТЕТ» за 15.01.2016).

Вживання жаргонізмів. У проаналізованих рекламних текстах широко вживається професійний, студентський жаргон та хотілось би звернути особливу увагу на військовий жаргон, який потрапляє у тексти соціальної реклами. *«Мене звати Валера, спасай». Такий Валера є у кожного. Коли, цейво, канали закодовані - Валера. Коли треба перепрошити - Валера. Коли після грози чорний екран - Валера, спасай...»* (із сайту компанії). «Перепрошити», «чорний екран» - професійний жаргон ІТ-спеціалістів.

Вживання розмовної лексики та просторіччя. Все більше простору в структурі сучасного рекламного спілкування української мови займають також власне розмовні та просторічні лексеми. *«Завів дитинку? - Опт. Завів тваринку? - Опт. Мучать шмарклі? - Опт. Якщо худнеш - опт. В «Метро» є опт для всіх історій, тому що опт тепер від 3-х одиниць»* (із рекламного блоку телеканалу ICTV за 29.02.2016).

Використання вульгаризмів. Такі лексичні прийоми часто вживаються пи-

сьменниками задля надання творові особливого побутового колориту чи характеристики низького культурного рівня зображених у ньому персонажів [3]. «З дитинства ти казав собі: «Терпи, мужик!» ...» (із рекламного блоку телеканалу «1+1» за 05.02.2017), «Саніч, от це ти вдало з акцією придумав. Перевір удачу та вигравай дачу!» (із рекламного блоку телеканалу «Інтер» за 22.12.2016).

Використання авторських неологізмів. Трапляються також у мові сучасної реклами й авторські неологізми, які хоч і порушують культуру мовлення, однак надають висловлюванню надзвичайної емоційності, яскравості та незвичності, наприклад [4]: «Kinder Milk-slise - Смачномолочний продукт» (із рекламного блоку телеканалу «Інтер» за 22.12.2016).

Проведений аналіз 106 рекламних текстів за період з 2016 по 2017 рік ще раз показує лексичне різноманіття української мови, представляє рекламну галузь як гнучку та сприйнятливую до лексичних нововведень.

У роботі над текстами копірайтери застосовують різноманітний спектр інструментів для передачі емоцій, створення враження особистісного спілкування, подолання психологічного бар'єру між рекламником та реципієнтом повідомлення.

Список використаних джерел

1. Денисевич О. В. Проблеми дослідження рекламної лексики у мовній картині світу українців / О. В. Денисевич // *МОВА І КУЛЬТУРА (Науковий журнал)*. – К. : Видавничий дім Д. Бураго, 2011. – Вип. 14. – Т. II (148). – С. 189–194.
2. Дьолог О. С. Процесс адаптации новейших английских заимствований в современном украинском языкознании // *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.118-121.
3. Літературознавчий словник-довідник // *Літературознавча енциклопедія / Автор-укладач Юрій Ковалів*. – Т. 1. – К.: Академія, 2007. – С. 579.
4. Стишов О. С. Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі мови засобів мас. інформації). - 2-ге вид., переробл. - К.: Пугач, 2005. - 388 с.

В. В. Павленко

СЕМІОТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННОГО МЕДІАДИСКУРСУ

Друга половина ХХ-початок ХХІ ст. характеризується підвищеним інтересом з боку дослідників до такого багатогранного явища як дискурс (Teun A. Van Dijk, N.Fairclough, R.Wodak, P.Seriot, С. Cottler, Т. Добросклонська, М.Желтухіна, М.Макаров, В. Борботько, Є. Кожемякін, К. Серажим, Л. Супрун, М. Бутиріна та ін.). З'являються численні дослідження різних типів дискурсу: політичного, медичного, юридичного та ін. Однак воєнний медіадискурс до сьогодні залишився поза увагою вчених. Втім, всебічне дослідження воєнного медіадискурсу дасть змогу створити такий медіа продукт, який буде вірно зрозумілий і адекватно інтерпретований споживачем не лише під час бойових дій, але й у мирному житті. Це стає особливо актуальним саме сьогодні, коли поряд із бойовими діями у гарячих точках світу паралельно відбуваються психологічні та інформаційні війни, а тема війни тепер часто подається опосередковано, через актуалізацію метакомунікаційних факторів [2,с.94].

У семіотичному дослідженні воєнного медіадискурсу всі його феномени розглядаються як знакові системи, які стають зрозумілими лише у їх зіставленні із певним семіотичним кодом. Відомий вчений Г.Г. Почепцов, говорячи про завдання семіотичного процесу, стверджує, що головним є суміщення не лише моделі світу, але й «просторово-часових характеристик» відправника і одержувача повідомлення [3, с. 131]. Дослідник підкреслює, що для простого комунікативного процесу характерним є первісний збіг простору-часу відправника і одержувача [3, с. 132]. Подібної думки дотримується і О.Є. Бразговська, яка вказує на те, що спочатку природа існування знаку і смислів ідеальна, але ми завжди маємо справу з реакціями на значення і смисли, а вже ці реакції переводять ідеальне в матеріальне

[1, с. 44]. Пояснюючи природу значень і смислів, дослідниця пише, що ці поняття визначаються через зв'язок, який встановлюється у свідомості того, хто говорить, між носієм знаку і референтом/ситуацією [1, с. 44].

Як знакова система, воєнний медіадискурс виступає інструментом відображення, пізнання і створення світу. Активно оперуючи знаками, він створює нові смисли – системи референційних значень, з якими співвідноситься певний знак. Моделювання і подальша інтерпретація картини світу за допомогою воєнного медіадискурсу насамперед пов'язана з тим, як і хто саме репрезентує і декодує воєнне повідомлення. У воєнному медіадискурсі традиційне розуміння будь-якого знаку може змінюватись під впливом контексту, тобто в «мирній» ситуації цей знак розуміється інакше, ніж у «воєнній», або змінюється його конотативне наповнення. Щоб коректно декодувати всі знаки, одержувач повідомлення повинен оперувати таким же кодом, як і відправник цього повідомлення. У воєнному медіадискурсі код відправника повідомлення часто не співпадає з кодом одержувача, тобто процес декодування ускладнюється. Пов'язано це в першу чергу з тим, що одержувач воєнного повідомлення відділений від воєнної реальності простором, а іноді і часом.

Таким чином, семіотичний підхід дозволить розкрити міфотворчий потенціал воєнного медіадискурсу та розробити механізми, за якими воєнний медіадискурс конструює, а аудиторія правильно декодує певний образ війни.

Список використаних джерел

1.Бразговская Е.Е. Языки и коды. Введение в семиотику культуры: учебное пособие. Пермь: ПГПУ, 2008. – 201 с. 2.Павленко В.В. Концепт «protest» як складова частина концепту «war» (за матеріалами британської якісної преси) // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – Запоріжжя, 2014. №4. – С. 94-98. 3.Почепцов Г.Г. Семиотика. М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер» – 2002. – 432 с.

А. В. Покровська

ТЕРОРИСТИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ФЕНОМЕН

За останні десятиліття дискурсивні аспекти тероризму як політично, ідеологічно чи релігійно мотивованого насильства почали переважати за значимістю власне дії терористів, а інформаційне поле антитерористичної боротьби подекуди є більш вирішальним для її результатів, ніж фізичне. Без медіа ніхто не дізнається про те, що стався теракт, а терористи не зможуть прямо вплинути на рішення влади.

Хоча історія слова тероризм сягає 18 століття, і його значення змінювалося з часом, власний дискурс тероризм отримав у 1970-х, коли такі акти політичного насильства як вибухи, викрадення людей та вбивства, стали класифікуватися як акти тероризму та почали активно висвітлюватися у ЗМІ. Після того як США почали стверджуватися як світовий лідер після Другої світової війни, проблема тероризму поступово виноситься на глобальний рівень [3]. Дискурс тероризму з його основною складовою «війни з тероризмом» формується за президентства Річарда Ніксона – у період активних викрадень літаків палестинськими терористами у 1970 році. Терористів стали представляти як кривавих злочинців, які протиставляють себе цивілізованому світові. Президент Картер у подальшому актуалізував твердження, що тероризм не має виправдання, порушує норми міжнародного права, руйнує етичну та релігійну спадщину людства; президент Рейган продовжив цю риторичку [4, с. 46].

Після теракту 11 вересня 2001 одним з домінуючих наративів у ЗМІ стало зображення війни з тероризмом як нової війни. Відтоді війна з тероризмом зображується як захист цивілізації проти варварства, захист універсальних цінностей, та використовується для протиставлення США й їх союзників та терористів, а також для виправдання використання насильства проти терористів. Американський дослідник Річард Джексон стверджує, що саме дискурси формують основу для антитерористичної практики. Аналізуючи події 11 вересня, Джексон зазначає, що атаки

були «дискурсивно побудовані» як виняткова трагедія; їх було змальовано не як злочини чи масове насильство, а як акти війни; теракти були пов'язані з іншими мета-нарративами – загрозою національній безпеці та протистоянням між варварами та цивілізованим світом [8]. Буш та Обама завершили процес морального виправдання радикальних антитерористичних заходів через риторичне звернення до новизни терористичної загрози та необхідності нових механізмів захисту громадян. Терористів зображують як нову безпрецедентну загрозу США та всьому світові [6], а тероризм почав створювати власну реальність.

Можна стверджувати, що немає одного «головного» терористичного дискурсу, оскільки навіть в одному контексті тероризм розуміється по-різному. Деякі вітчизняні дослідники не розглядають дискурс тероризму окремо, а вважають його концептом, який вербалізується в контексті політичного дискурсу [2]. Російська дослідниця Т. Найдіна визначає терористичний дискурс як «владний мовленнєвий код, який здійснює практичний управлінський вплив на соціальні процеси, відносини та взаємодії у сучасному суспільстві» [1]. Сутність терористичного дискурсу полягає у сукупності деструктивних висловлювань, для яких характерні насильницький диктат, анонімність, інтертекстуальність та моральна амбівалентність; ці методи використовуються для залякування людей з використанням прихованих значень, кодів, метафор та сучасних медіа-технологій для активного впливу на суспільну свідомість [1].

З позицій соціального конструктивізму, об'єктивних та універсальних стандартів для визначення тероризму та терористів немає, ці слова радше використовуються для делегітимації позиції тих, хто не є членами домінуючих соціальних груп [7]. Дискурс тероризму – це не лише опис чи роздум над фактами, що існують в об'єктивній реальності, це також побудова та інтерпретація цих фактів. Як зазначає Л. Німмер, «дискурс тероризму є функціональною реальністю політики, що простягається під час видимої кризи» [7, с.230]. Результатом деконтекстуалізації у терористичному дискурсі є те, що зображенням ворога як абстрактного зла створюється атмосфера суспільного занепокоєння та страху. Інтерпретація терористичної загрози суб'єктами політичного процесу формує певне знання про тероризм та підтримує антитерористичний «режим правди» [9], а той, хто контролює визначення, отримує домінуючий вплив у суспільному обговоренні. Інші дослідники стверджують, що дискурс тероризму відволікає увагу від критичного осмислення та аналізу минулого, боротьба з тероризмом використовується для маніпуляцій та виправдання жорстких дій і минулих злочинів [5, с.198], відчуття страху культивується навіть у тих, хто на власному досвіді з тероризмом ніколи не стикався. Ключовою метою фактичного насильства та наративів страху є спричинення зміни у ставленні та поведінці значної кількості людей; у такий спосіб маси можна схилити до відмови від певних свобод в обмін на безпеку.

Загалом, дискурс тероризму та війни з ним, конструювання та закріплення певних образів терористів у ЗМІ, моральне виправдання необхідності протидіяти їм силовими методами сприяє просуванню певної політики політики серед широких верств населення. Сучасний терористичний дискурс подекуди може призвести до переслідування політичного інакомислення та руйнування відкритого громадянського суспільства, оскільки протидія тероризму не обмежується боротьбою з політичним насильством, але спрямована проти будь-якої екстремістської та «ворожої» ідеології в цілому.

Список використаних джерел

- 1.Найдина Т. В. *Террористический дискурс в социальных практиках современности (социально-философский анализ): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.11 / Найдина Т. В. – Москва, 2016. – 187 с.*
- 2.Шепель Ю. А. *Політичний дискурс як контекст вербалізації концепту «Тероризм» / Ю. А. Шепель. // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – №64. – С. 188–192.*
- 3.Blain M. *Power, discourse and victimage ritual in the war on terror / Michael Blain. – New York: Routledge, 2016. – 350 с.*
- 4.Campos J. *The state and terrorism:*

national security and the mobilization of power / Joseph Campos. – Abinadon: Routledge, 2016. – 178 c. 5.Hodges A. Discourse, war and terrorism / A. Hodges, C. Nilep. – Amsterdam: John Benjamins B.V., 2007. – 248 c. 6.Moral exclusion and the justification of U.S. counterterrorism strategy: Bush, Obama, and the terrorist enemy figure [Електронний ресурс] / A.Pilecki, J. Muro, P. Hammack, C. Clemons // American Psychological Association. – 2014. – Режим доступу: <https://pcilab.ucsc.edu/wp-content/uploads/sites/88/2015/08/Pilecki-et-al-2014.pdf>. 7.Nimmer L. De-contextualization in the terrorism discourse: a social constructionist view [Електронний ресурс] / Livio Nimmer // ENDC Proceedings. – 2011. – Режим доступу: <http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2012/12/KVUOA-2012-12-10-livio-nimmer.pdf>. 8.Stamp J. Critical terrorism studies: an introduction to research methods / J. Stamp, P. Dixit. – Abinadon: Routledge, 2013. – 208 c. 9.Tsui C. Framing the threat of catastrophic terrorism: genealogy, discourse and president Clinton's counterterrorism approach [Електронний ресурс] / Chin-Kuei Tsui // International Politics. – 2015. – Режим доступу: <https://link.springer.com/article/10.1057/ip.2014.36>.

**С. В. Савойська, М. В. Діхтяренко, В. Л. Киричук,
М. В. Мірковець, С. С. Остапенко**

ЩОДО ЗМІСТУ ТЕРМІНУ «ПОЛЕ МОВНЕ ПОЛІТИКО-КОМУНІКАТИВНЕ»

Поле мовне політико - комунікативне – це мовно-культурний простір, який призначено для повноцінного функціонування регіональних, офіційних, державних та інших мов, які мають право повноцінно функціонувати і розвиватися; мовно-політичне поле, на якому розгортається конкуренція і боротьба за життєвий простір мов, де, як правило, перемагає сильніша мова та більш розвинута культура; дискусія між ідеологічно різними мовниками, яка, з одного боку, є конструктивною і раціональною, оскільки спрямована на розв'язання мовно-політичної проблеми цивілізованим шляхом, з іншого, – деструктивною та ірраціональною, позаяк не передбачає вирішення мовно-політичної проблеми та подолання мовно-політичних конфліктів у державі мирним шляхом; мовно-культурне розмаїття, яке мирно співіснує, функціонує і розвивається на території певної країни; інформаційно-комунікаційний мовно-політичний простір багатонаціональної держави, який призначено для повноцінного функціонування всіх мов, які мають право на життя та розвиток. У той же час, на думку Л. Нагорної, «взаємовідносини мови і політики в сучасній Україні, виявляються не стільки предметом наукового осмислення, скільки полем для зведення рахунків з «колоніальним минулим» [2, с. 313].

Отже, мовно-політичний простір має надавати рівні можливості для повноцінного розвитку усіх мов і національних культур, що притаманно не авторитарно-тоталітарним режимам, а розвиненим демократичним державам. В авторитарно-тоталітарній державі мови починають між собою конкурувати та боротися за життєвий простір, де, як правило, перемагає сильніша із них, яка, приміром, має статус міжнаціональної або державної мови колишньої імперії. Така боротьба не є цивілізованою, а, тим більше, справедливою, оскільки вона супроводжується мовно-політичними протистояннями і конфліктами. Тобто, у межах мовного поля, на думку О.Юр'євої, формується, розвивається та реалізується символізація політичних процесів, які призводять до заміщення вирішення актуальних політичних проблем України на користь театралізації політичних баталій і скандалів [4, с. 2], які нерідко відбуваються в українському політикумі під час обговорення та ухвалення важливих мовних законів, програм, рішень та ін. У зв'язку із ситуацією, яка склалася навколо української мови, Україна опинилася у зоні мовно-політичного ризику. Аби не довести мовно-політичну ситуацію до масового протистояння, її може врятувати загальнонаціональний консенсус, до якого мають закликати не лише влада, а й територіальні соціально-політичні спільноти лівого і правого спрямування, пропагуючи при цьому ідеї міжнаціонального миру, відкритості, взаєморозуміння, злагоди і толерантності. У такому разі центральна та місцева влади мають

проводити таку комунікативну політику, яка унеможливить конкуренцію, а тим більше міжмовну боротьбу, яка не буває цивілізованою, а тим більше, справедливою. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували такі вчені, як Л. Ганжа, А. Колодій, Г. Кондратюк, І. Курас, Н. Лигачова, О. Литвиненко, В. Лоскутова, В. Мойсик, О. Мостяєв, С. Назаренко, О. Нельга, М. Олійник, В. Панібудьласка, О. Снігир, В.Чепурний та ін. На думку окремих науковців, мовне політико-комунікативне поле має немало спадкових проблем, котрі виникли у період відсутності української державності, і набутих, що з'явилися у посттоталітарний період розвитку незалежної України. На мовному політико-комунікативному полі функціонують інститути влади, здійснюється мовна політика, розвиваються політичні комунікації на основі Конституції України, яка гарантує «право на свободу думки і слова» та «право збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб». Не зважаючи на це, велика частка інформаційно-комунікаційного мовного поля у сучасній Україні до цього часу належить російським мас-медіа, а мовна політика держави у ділянці масових комунікацій [3, с. 375] визначається російськими засновниками, які вирішують, які події мають потрапляти в ефір, на шпальти газет і як вони мають висвітлюватися.

На першому етапі (1991-1996 рр.) державотворення мовне політико-комунікативне поле забезпечувалося законом «Про мови в Українській РСР», Державною програмою та Комплексними заходами. Воно за своєю суттю належало українській мові майже в усіх галузях суспільно-політичного життя та в усіх регіонах країни, зокрема, в АР Крим, де комунікації українською мовою були, по суті, із самого початку загальмовані більш потужною російською мовою. У зв'язку із розвитком комунікацій російська мова, як мова найбільшої національної меншини, що втратила свій колишній панівний статус, особливо на початку та протягом 1990-х рр. поступово втрачала свої позиції у галузях освіти і діловодства. Утім, не зважаючи на це, на Півдні і Сході країни вона все ж намагалася зберегти той інформаційно-комунікативний простір, який склався ще за радянської доби. Тобто, самими зросійщеними регіонами в Україні були і наразі залишаються анексований Крим і Донеччина, де до середини 1980-х рр. не залишилося жодного навчального закладу та газети українською мовою, за винятком «Радянська Донеччина». Більше того, лише 10% книжок видавництва «Донбас», що були написані українською мовою [1, с. 311-312], формували національну самосвідомість у мешканців цих регіонів, що було приводом у російського Президента розпочати війну проти України саме із цих регіонів та першими їх анексувати. У зв'язку із цим проросійськи налаштовані політики політико-комунікативне поле намагалися використати у власних інтересах заради підвищення власного рейтингу та зміцнення іміджу, що доводилося спостерігати напередодні або під час виборів, коли їм необхідно було отримати чергову перемогу будь-якою ціною. Тому політичні спекуляції відбувалися на комунікаційному полі російської мови, яка використовувалася у політичних цілях особливо напередодні та під час виборчих кампаній. Це було зумовлено виходом на державну арену лівих політичних сил, які мали потужний вплив на формування та розвиток мовної політики у державі. Утім, із часом, не зважаючи на їх тимчасовий реванш та прихід до влади у 2010 р., вони втратили авторитет та належну підтримку у громадян Півдня і Сходу України.

Таким чином, мовне політико-комунікативне поле варто розуміти як комплексну систему заходів щодо цілеспрямованого управління процесами розвитку мов у політикумі та соціумі з метою їх оптимізації і взаємодії, повноцінного функціонування та забезпечення національних інтересів у цілому через повсюдне й беззаперечне утвердження української мови як державної та національної культури. Враховуючи такий стан речей, українська влада і політики мають захищати національний мовно-культурний простір від втручання у його політико-комунікативне поле мовної та інформаційної політики закордонних держав.

Список використаних джерел

1. Больман І. Мовні війни в Європі / пер. з фр. – К., 2007. – 306 с. 2. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. – К.: Світогляд, 2005. – 273 с. 3. Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. політ. н. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. – Львів: «Новий Світ. – 2000», 2014. – 779 с. 4. Юр'єва О. Лінгвістичний вимір політичного маніпулювання: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23. 00. 02. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2007. – 20 с.

А. Ф. Слівінська

КЛУБИ В ПОЛІТИЧНОМУ ЛАНДШАФТІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Великобританія після референдуму 2016 р. і напередодні процедури Brexit вступила в період політичної нестабільності з огляду на непередбачуваність їх наслідків для британського суспільства і ринку, що перебувають в зоні турбулентності і серйозних ризиків.

Політична криза не лише змінює внутрішньополітичну ситуацію в країні, а на думку деяких аналітиків, протягом найближчих кількох років може поставити під загрозу і цілісність Сполученого Королівства. Втім, це не лише британська, а й загальноєвропейська проблема, оскільки безпосередньо стосується майбутнього Європи, здатності ЄС подолати кризу і в процесі трансформації зберегти базові характеристики структурної архітектури Євросоюзу.

Достатньо поширеною є думка, що уряд жодної країни світу, крім уряду Великобританії, не вирішує стільки питань державної ваги за допомогою особистих контактів і зв'язків, багато з яких складаються в британських клубах. І тому деякі з цих клубів увійшли в історію ще й як інституції, що протягом тривалого часу впливали на політику держави, і де продукувалися ідейно-політичні доктрини, розроблялися стратегії суспільного розвитку й принципи зовнішньої політики.

Клуб, як пише Г.П. Щедровицький, «особливий простір людського життя в якому відбувається вільний рух людей, в ньому вони зустрічаються і взаємодіють як незалежні особистості, в ньому вони вступають між собою у відносини з приводу виробництва, споживання і культури» [5, с.385-386]. Такі клуби складаються як інституції громадянського суспільства після Славної революції 1688 р. в контексті становлення індустріального, модерного суспільства. В цей же час розпочинається генеза спочатку англійської, а потім британської політичної системи, відбувається трансформація інститутів влади в напрямі від «персональної» до парламентської монархії, поступово реформується виборче законодавство, формуються механізми і структури політичної участі. А остаточне ствердження конституційної монархії як сучасної форми правління з демократичним політичним режимом припадає на першу третину ХХ ст., коли впроваджуються виборчі реформи 1918 та 1928 р.

На поч. ХУІІІ ст. за лондонським гостиним закладом під назвою Кіт-Кет закріпилася слава клубу політиків та літераторів вігської орієнтації. Торі створили свій клуб під назвою «Клуб братів», де збиралися лорд Генрі Болінброк, Дж. Свіфт, та ін.. Саме на основі цього клубу в подальшому сформувався гурток «Мартінус Скриблерус» («Писаки»), члени якого спрямовували свою сатиру на критику негативних сторін англійської дійсності [2, с.36-38].

В першу чергу це стосувалося корупції, яка починає набирати небачених масштабів і практично протягом всього ХУІІІ ст. пронизує політичне життя, стає однією з постійних і найбільш болючих внутрішніх проблем Великобританії [1]. Дж.Свіфт і Д. Дефо, попри різну політичну приналежність, в своїх памфлетах викривали систему купівлі державних посад, майже відкрите «культивування корупційних традицій» у вищих ешелонах влади.

В боротьбі за реформу парламенту в складній і напруженій атмосфері правління Георга ІІІ, зумовленій інтенсивним перебігом модернізаційних процесів серед

яких і промислова революцією, клуби набувають політичного спрямування. В цей період зростає вплив преси, збільшуються тиражі газет, в яких йдеться про необхідність здійснення радикальної парламентської реформи.

Мільйони міських і сільських жителів під час боротьби за реформу парламенту включалися в політичне життя, брали участь в чисельних мітингах, набували досвіду політичних дискусій, організовували свої товариства. В промислових районах створюються політичні клуби, що об'єднували робітників фабричних підприємств, які, будучи продуктом розвитку капіталістичних виробничих відносин, починають заявляти про себе як про самодостатню і дієву силу.

На тлі активізації діяльності клубів в січні 1817 р. в Мідлтоні делегати від двадцять одного клубу зібралися для розробки єдиних вимог серед яких і всезагальне виборче право. Крім того, в клубах і на подібних спільних зібраннях відбувалася координація діяльності прибічників торі і вігів, розроблялися механізми впливу на формування громадської думки.

Промислова і торгівельна буржуазія, чисельність якої під час промислової революції значно зростає, усвідомила, що подальший економічний розвиток неможливий без реформи парламенту і розширення її політичного представництва та збільшення ролі в діяльності цієї інституції.

Боротьба за парламентську реформу 1832 р. суттєво вплинула на процес трансформації парламентських партій в партії політичні, що обумовило необхідність створення їх організаційних структур, формування ідеології консерватизму і лібералізму. Віги, як представники промислового і торгового капіталу, ліберали заснували в 1832 р. «Реформ-клуб», членами якого були вищі державні посадовці, політичні діячі, відомі журналісти.

Восени 1831 р. у лідерів двох палат парламенту Р. Піля і Веллінгтона виникає ідея створення політичного клубу консерваторів задля об'єднання своїх прибічників в столиці та провінції і пошуків компромісів між «твердолобими» і помірними торі. Ця ідея реалізується створенням у 1832р. Карлтон-клубу, який стає організаційним і політичним центром торі, земельної аристократії. На засіданнях клубу, що проходили в будинку лорда Кенсінгтона в Карлтон Террас, відбувалося обговорення ідеології «розумного консерватизму» лідера торі Р.Піля.

Таким чином, виборчі закони, реформи 1832 р., пропаганда яких стала метою діяльності багатьох клубів, інтенсифікували процес індустріалізації і спричинили зростання фінансової й економічної могутності Великобританії, сприяли її перетворенню в середині XIX ст. на «майстерню світу».

Реформа 1867 р. і подальші закони стали важливим кроком на шляху демократизації громадських і державних інститутів, серед яких юридичне оформлення у 1871 р. діяльності тред-юніонів.

Розвиток економіки обумовив використання праці жінок на виробництві і тим самим активізував їх включення в суспільне життя. спочатку через створення в промислових містах клубів робітниць. В 1860-ті роки в Англії виникають клуби та інші об'єднання суфражисток (від «suffrage» - право голосу), головна вимога яких - надання жінкам рівних з чоловіками виборчих прав. Перетворення суфражизму на громадський рух, який підтримували й чоловіки, пов'язаний з ім'ям знаменитого ліберального філософа Дж. Стюарта Мілля. Саме він вперше в 1867 р. виніс на обговорення парламенту петицію про надання виборчих прав жінкам. Хоч вона і була відхилена, але з цього часу «жіноче питання» стає постійним предметом парламентських дискусій і відбувається організаційне оформлення суфражистського руху. Головні ідеї і принципи суфражизму: жінки як громадянки, повинні мати політичні права, право на вищу освіту, роботу та власні гроші, володіння майном, розлучення і опіку над дітьми.

В кінці XIX - поч. XX ст., в контексті втрати статусу «майстерні світу», зростання могутності і впливу на міжнародній арені кайзерівської Німеччини, Велико-

британія і Британська імперія зіткнулася з комплексом геополітичних і соціально-економічних викликів. Що зумовило активізацію пошуку шляхів зміцнення міжнародного становища держави. Інтелектуальна і політична еліта проводять дискусії щодо зовнішньополітичних орієнтирів, напрямків, форм та методів британської дипломатії.

Ідеологічне підґрунтя зовнішньополітичної стратегії держави складалося на основі компромісу, спроб об'єднання окремих елементів консерватизму, різних версій ліберальної ідеології, а також соціал-реформізму. Не остання роль в досягненні подібного компромісу належить клубам. Так, у 1901р. з ініціативи лорда Розбері, а також інших політичних лідерів, які представляли ліберально-імперіалістичну парадигму, в Лондоні був створений своєрідний аналітичний центр, який отримав назву клуб «Coefficients». Серед його організаторів був і Х.Дж. Маккіндер видатний англійський географ, один із розробників геополітики й геополітичної стратегії Британської імперії на поч. XX ст..

Члени клубу, серед яких крім ліберал-імперіалістів були і фабіанці, починаючи з 1902 і до 1908 р., збиралися кожного місяця в лондонському готелі Св. Ерміна. Попри різні погляди їх об'єднувала впевненість в необхідності розробки ефективної та науково обґрунтованої політики соціальних реформ і зовнішньополітичної стратегії.

Основна тематика дискусій на перших засіданнях клубу розгорталася щодо економічної політики в межах дихотомії «протекціонізм - фрітредерство». Вони відбувалися на тлі поступового формування руху, що виступав за перехід від політики фрітредерства до політики протекціонізму й захисту імперських ринків.

Про вплив клубу «Coefficients» на британську зовнішню політику свідчить той факт, що до його складу входили міністр зовнішніх справ (1905-1906) Едвард Грей, молодший секретар колоній (1917-1919) В.А.С.Хевінс, віконт Р.В.Холдейн (військовий міністр з 1905 по 1912 р.) та інші провідні політики й державні діячі [4].

Клуб як інструмент політики ефективно використовував У.Черчилль з ім'ям якого пов'язаний один із знаменитих і впливових англійських клубів «The Other Club». Він був заснований У.Черчиллем і його другом, політиком Ф.Е.Смітом в травні 1911 р., як своєрідний виклик цих двох молодих політиків клубному життю британського істеблішменту. Місцем зустрічі членів клубу став зал Пінафор знаменитого готелю «Савой», де вони збиралися кожного другого четверга під час парламентської сесії і в довірчій атмосфері обговорювали насущні проблеми британської політики.

Гостинність стала основою діяльності клубу і навіть назва його є символічною і означала глибоку зацікавленість точкою зору іншої людини, а його членами були люди з незалежним мисленням, здатні піднятися над вузькими партійними інтересами. В другому із дванадцяти правил діяльності клубу вказувалося, що основною метою нового об'єднання є обід, який включає неформальне спілкування під час трапези, в тому числі і людей не пов'язаних з партійною приналежністю. Останнє і найбільш важливе правило вимагало, щоб озлобленість і жорсткість партійної політики не впливала на спілкування в клубі. Цей клуб є прикладом формування ефективної соціальної мережі, в основі якої взаємовигідний альянс, коаліція, союз, яким надається велике значення і не лише в політичному житті [3, с. 429- 431].

В комунікативному просторі британських клубів завдяки високому рівню обслуговування, вишуканій кухні, витонченим моделям гостинної поведінки створювалася сприятлива, невимушена атмосфера для неофіційної бесіди, проведення переговорів, що дозволяло знайти компроміс навіть між політичними опонентами.

Таким чином, в кінці XIX - поч. XX ст. на тлі боротьби між провідними державами за переділ світу, посилення робітничого та національного рухів перед британськими політиками постала необхідність пошуку нових шляхів, форм і методів для зміцнення становища країни та збереження цілісності Британської імперії. Британська політична та інтелектуальна еліта завдяки розумінню необхідності ви-

роблення конструктивного компромісу у здійсненні зовнішньої та внутрішньої політики продемонструвала здатність до адаптації та інтеграції нових ідей і досягнення компромісу. І на початку ХХІ ст. перед Великобританією, її політичною й інтелектуальною елітою актуальні питання виходу з політичної кризи, пошуки компромісних рішень, розробка та реалізація ефективної стратегії Brexit задля збереження цілісності держави.

Список використаних джерел

1. Колмаков М.А. Феномен коррупции 1720-1740 годов в высших эшелонах власти Великобритании [Текст] / М.А.Колмаков. // Вестник Брянского госуниверситета. – 2017- №1. – С.45-51.
2. Лабутина Т.Л. Культура и власть в эпоху Просвещения [Текст] / Т.Л. Лабутина. – М. : Наука.- 2005. – 458 с.
3. Медведев Д.Л. Черчилль 1911-1914. Власть. Действие. Организация. Незабываемые дни. [Текст] / Д.Л. Медведев. – М.: РИПОЛ классик.- 2014. – 672 с.
4. Сагимбаев А.В. Эволюция доктрины «либерального империализма» в творчестве Х. Дж. Маккиндера [Текст] / А.В.Сагимбаев. // Вестник Брянского госуниверситета.- 2016.-№3.-С.65-68.
5. Щедровицкий Г.П. Избранные труды. [Текст] / Г.П. Щедровицкий.- М. – Изд-во Школы культурной политики.-1994. – 759 с.

М. А. Смик

ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ НА УКРАЇНСЬКОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ

Розглядається проблематика висвітлення міжнародних новин на українському телебаченні, аналізуються причини та наслідки, досліджуються можливі шляхи вирішення проблеми. Серед найважливіших аспектів, які потребують вивчення та реформування: 1) розподіл на відділи міжнародних новин та українських, їх відчуження та ігнорування взаємозв'язків; 2) відсутність спеціальних кореспондентів та власних бюро українських телеканалів за кордоном; 3) використання вторинної інформації; 4) неякісна вища журналістська освіта, яка не дає достатніх практичних знань та навичок; 5) локалізація міжнародних новин, фільтрування на «близькі й важливі» та «занадто далекі від нас» географічно.

Мета статті – аналіз проблем висвітлення міжнародної проблематики на українському телебаченні та пошук можливих шляхів вирішення.

Із поставленої мети випливають **завдання**: 1) виокремити найбільші проблеми, які негативно впливають на якість журналістського контенту міжнародної тематики; 2) проаналізувати причини їх виникнення; 3) знайти та запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Інтерес аудиторії до міжнародної проблематики зростає, так як у глядачів формується розуміння про те, що сьогоденні новини зосереджуються на наслідках, однак не аналізують причини та тенденції. А причини завжди полягають у більш глобальних процесах, які відбуваються за межами України, тому для розуміння проблеми в цілому необхідно заглибитися у причини її виникнення. Але тут спостерігається парадокс: станом на 2016 рік більшість найрейтинговіших світових ЗМІ провели скорочення своїх кореспондентів та корпунктів за кордоном[8]. Відповідальність за відбір новин несуть, в першу чергу, редактори та кореспонденти. Відповідно, їх вибором керує редакційна політика та інтереси медіа-холдингів. Тому, логічним буде зробити висновок, що саме від політики та вимог власників медіа-холдингів залежить розподіл ефірного часу та формування лінійки мовлення. Цей висновок суперечить першому та найголовнішому правилу журналістики – свободі слова[6]. Коли телеканал обирає найважливіші теми для висвітлення керуючись бажанням власника, а не потребами аудиторії, про якість контенту не може бути мови.

Проаналізувавши обрані телеканали я дійшла висновку, що найчастіше телеканали відправляють штатних журналістів у відрядження для висвітлення кон-

кретної події (міжнародний саміт або вибори нового Папи Римського). Наразі в Україні нараховується не більше 20 професійних журналістів, які можуть працювати у тривалому закордонному відрядженні. Тобто мають високий професійний рівень, володіють іноземними мовами, мають широку мережу контактів [7]. Друга проблема, яка значно впливає на створення якісного міжнародного контенту в Україні – використання вторинної інформації. Так як українські телеканали не мають можливості вийти на зв'язок з першоджерелом, взяти інтерв'ю в закордонного аналітика, звернутися за коментарем до іноземного експерта, вони задовольняються готовими вирізками відео з Reuters чи Associated Press. Третій аспект, який все частіше стає на заваді розвитку якісної міжнародної тележурналістики – підготовка вищими навчальними закладами кадрів, які абсолютно неспроможні працювати в сучасних реаліях. Наступний аспект більше стосується редакційної політики, а саме локалізації новин [1]. Тобто, редактори міжнародних відділів новин «фільтрують» новини на ті, які ближче до українського глядача і можуть бути йому потенційно цікавими, й на ті, які відбуваються занадто далеко і не хвилюють українську аудиторію.

Можна зробити висновок, що переважаючими факторами, які впливають на якість міжнародної журналістики в Україні є: 1) формування редакцією вибіркової сітки новин та розподіл на «актуальні» та «неактуальні» події згідно з суб'єктивною думкою редактора телеканалу; 2) мало українських тележурналістів, які спеціалізуються саме на міжнародній проблематиці та мають значний досвід роботи у міжнародному відділі новин; 3) використання вторинних джерел інформації; 4) переважання контенту розважальної тематики і в українських, і в міжнародних новинах; 5) підготовка фахівців вищими навчальними закладами з недостатньо сильною освітньою та практичною базою знань.

Список використаних джерел

1. Anderson Benedict R. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*/Benedict Anderson/ – Rev. and extended ed., 2nd ed. – 1936. ISBN 0-86091-329-5 ISBN 0-86091-546-8.
2. Berglez Peter. *Global journalism. Theory and practice*/New York: Peter Lang, 2013. ISBN 978-1-4331-1030-6.
3. Williams Kevin . *International journalism*/London: Sage, 2011. ISBN 978-1-4129-4528-8.
4. Гриценко О., Шкляр В. *Основи теорії міжнародної журналістики*/ К, 2002. – С.243-248.
5. Дорош М. *Глобалізовані українці не мають підтримки з боку медіа* / Марина Дорош / Media Sapiens. – 9.09.2013. [Електронний ресурс]: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/globalizovani_ukraintsi_ne_mayut_dostatnoi_pidtrimki_z_boku_media/.
6. *Журналістська освіта в Україні: чи реально «підірвати систему зсередини»? : матеріали загальноукр. конф. «Журналістська освіта в Україні: що маємо і куди рухаємося?»/ 28 жовт. 2016, Київ, Україна/ [Електронний ресурс]: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/education/zhurnalistaska_osvita_v_ukraini_chi_realno_pidirvati_sistemu_zseredini/.*
7. Малий М. *Організація роботи міжнародного відділу новин: Дис.к.філол.н.: 10.01.08 – журналістика*/ М.В.Малий, асп., каф. міжнародної журн. КНУ ім.Т.Шевченка; наук. керівник проф. В.І. Шкляр.
8. *Українська журналістика в контексті світової: Збірник наукових праць зі спеціальності «Журналістика»* / Київський національний університет імені Тараса Шевченка / Інститут журналістики. – К., 2007. – Вип. 1 (6). – 164 с.

Л. В. Хотюн, О. О. Фабрикова

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ІСПАНІЇ ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРИВІД: МЕДІА-КЕЙСИ

Іспанія має в своєму розпорядженні добре розвинену мережу засобів масової інформації. Видається 137 газет і близько 1000 журналів. Наймасовішою щоденною газетою країни залишається «Ель Паїс». При тиражі 435 тис.екз. її читає 1,4 млн.чол. Інтернетівський сайт газети щомісяця має 22 млн. відвідувань. «Ель Пайс» входить в першу десятку найбільш престижних і впливових щоденних газет світу. Друге місце за кількістю читачів займає «Ель Мундо», третє – «АВС». Центристська АБЦ, що вважається проурядовою, за перші три місяці

2000 р. безпрецедентно для іспанської періодичної преси збільшила число своїх читачів на 222 тис. або на 31%. Серед недільних додатків в трійці національних лідерів лідирує «Паїс Семаналь» [2].

Іспанці не купують газети в такій кількості, як це прийнято в європейських країнах, це феномен середземноморського суспільства, де досі існують традиції передавати новини з уст в уста. Більшість барів забезпечує своїх клієнтів невеликою кількістю газет, але було б досить важко підрахувати, скільки людей їх перечитує. В цілому іспанські газети відрізняються своєю якістю і не мають нічого спільного з бульварними газетками і «жовтою пресою» інших країн. Великою популярністю користуються спортивні щоденні газети As і Marca. [3, с. 75]

В Іспанії виходить безліч журналів, що охоплюють будь-які інтереси читачів, наприклад, таке видання як *Holaf*, що пропонує численні фотографії знаменитостей та інтерв'ю з ними, з 1944 р. є улюбленим журналом іспанців і прочитується відкорки до корки.

У період після падіння диктатури Франко скасування цензури призвело до появи абсолютно неможливого раніше журналу *Interviú*, який був випущений «для забезпечення своїх читачів двома речами, які заперечувалися під час правління Франко – вільне висвітлення політичних подій і фотографії оголених жінок» – зазначає у своїй книзі «Нові іспанці» Джон Хупер. У цьому виданні дослівні інтерв'ю з політиками перемежуються цілими розворотами з ню. У багатьох іноземців здивування викликають деякі з публікованих нарисів, супроводжувані кольоровими фотографіями з докладним зображенням вбивств і нещасних випадків. [11].

Сучасні засоби масової інформації Іспанії – це складна і різноманітна система, що включає в себе характеристики, властиві як мас-медіа всього світу, так і виключно іспанській журналістиці. Причини цих особливостей полягають переважно в історичному розвитку держави, ролі освіти, науки і релігії.

Поступове зміцнення демократії в Іспанії супроводжувалося значною зміною ролі засобів масової інформації. У нову історичну епоху зі спостерігачів журналісти перетворюються на учасників важливих суспільно-політичних процесів. Значні зміни в традиції іспанської журналістики несли в собі ряд і специфічних особливостей, які, як і раніше, відрізняли Іспанію від інших західних країн.

Значний підйом засобів масової інформації Іспанії наприкінці 80-років до початку нового десятиліття змінився серйозною кризою, причини якої полягали у змінах політичної та економічної обстановки. Новий політичний цикл Іспанії, що почався після виборів 1989 року, характеризувався нестабільністю суспільного життя, яку постійно розбурхували звинувачення в корупції та інші великі скандали [12, с.14].

Основною тенденцією кризового періоду іспанської медіасфери слід вважати поділ ринку і виникнення сприятливих умов для подальшої концентрації невеликої кількості великих національних видань, що значно зміцнилися: «Ель Пайс», «Ель Мундо» і «АВС» в Мадриді, «Ла Вангвардія» і «Ель періодика де Каталунія» в Барселоні і блоку провінційної преси широкого ідеологічного та територіального спектру, в якому можна виділити «Ель Корреа Еспаньол» (місто Більбао), «Ла бос де Галісія» (місто Корунья), «Ель Дьяріо баско» (місто Сан - Себастьян). [11] Загальне падіння прибутків ЗМІ виявилось менш болючим для сфери телебачення і радіо. Інвестиції в аудіовізуальні засоби інформації, навпаки, мали тенденцію до збільшення.

Загальна картина взаємодії мас-медіа та реклами виглядає цілком гідно і показує позитивну динаміку. Рекламні інвестиції найчастіше є основним джерелом доходу для засобів масової інформації. Однак залежність від рекламодавців нерідко призводить до проблеми тиску на пресу. Контроль з боку уряду також безпосередньо впливає на ЗМІ. Однак особлива загроза для свободи слова в Іспанії, як і колись, виходить з боку терористичної організації ЕТА. Згідно зі щорічною доповіддю організації «Репортери без кордонів», Іспанія (Країна Басків) є одним з нечис-

ленних місць Західної Європи, де існує подібна проблема [11].

Тенденція до концентрації, яка намітилася в перші роки XIX століття і встановилася на іспанському ринку комунікацій, значно зросла. Найбільш великі медіагрупи не тільки збільшили доходи, а й значно розширили сферу свого впливу в галузі телекомунікацій і засобів масової інформації.

Для найбільшої іспанської корпорації «Пріса» нове тисячоліття було пов'язано зі значними перетвореннями в управлінні та діяльності компанії на національному та міжнародному рівнях. Маючи в своєму активі такі впливові газети, як «Ель Пайс», «Сінко Діас», «Ас», «Ла Вангвардія», щоденне поширення яких відповідає 15% від загального ринку; радіостанцію «Кадена Сер», найбільшого кіно- і телевиробника «Сохекабле», групу «Сантільяна» – провідного видавця іспанської мови та власника мережі книгарень «Крісоль», «Пріса» також підтримує співпрацю з одним зі світових комунікаційних конгломератів «Юніверсал Вівенді» в сфері виробництва і розповсюдження музичної та кінопродукції в Іспанії та Латинській Америці та комунікаційної компанією «АОЛ – Тайм Уорнер», що зосередила свій інтерес на галузі цифрового ТБ (Canal Setelite Digital). [4]

Діяльність найбільшої іспанської компанії «Телефоніка» в основному пов'язана зі сферою телекомунікацій і телефонії. В області друкованої журналістики стійкі позиції медіагрупі забезпечує «Групо Реколетос», якій належать газети «Марка», «Експансіон» і «Естадіо Депортіво» – 10,9% від загальної поширення газет в Іспанії.

Основною сферою діяльності медіагрупи «Планета» є книговидавництво в Іспанії та деяких країнах Латинської Америки.

Медіагрупі «Сета», що займає стійкі позиції в основному на ринку регіональної преси, відповідає 9,3% від щоденного розповсюдження преси.

Вельми високі доходи групи «Корреа» обумовлені її активною участю в галузі аудіовізуальних мас-медіа, діяльністю на міжнародному ринку і присутності на регіональному ринку друку. [4]

У динамічному розвитку медіа ринку значна роль належить іноземним компаніям «Ашет», «Гавас», «Ерсан», «Бертельсманн», «Шпрінгер», «Берлусконі», які з'явилися в Іспанії ще в середині 80-х рр. минулого сторіччя. Одна з головних причин їхньої присутності в мультимедійній області – історичний зв'язок Іспанії та Латинської Америки, яку сучасні функціонери комунікаційної сфери розглядають як перспективний напрямок для збуту медіа продукції. Однак важливим є і загальний стан медійної сфери в Іспанії [4].

Всупереч очевидному відставанню у становленні якісної журналістики, Іспанія досить успішно бере участь у світовому процесі розвитку сучасних телекомунікаційних технологій. Останні дані дослідження іспанської Асоціації вивчення ЗМІ, опубліковані в лютому 2015 року, показують безперервне зростання інтернет-аудиторії. В даний час в країні налічується близько 9,8 млн. Користувачів, що складає близько 27% населення і наближає Іспанію до розвинутих європейських країн [11].

Стрімке поширення Інтернету привело до необхідності переосмислювати систему функціонування мас-медіа. Роль і вплив журналістики в стилі «on line» стали неухильно підвищуватися. На сьогоднішній день переважна більшість періодичних видань мають інтернет-версію. Крім того, в глобальній мережі Іспанії представлені і газети, що існують виключно у цифровому форматі [4].

Досить репрезентативним у є досвід іспанського проекту Marca España, що був «народжений» на початку 2000-х. В 2014 році, в умовах кризи та скорочення бюджетного фінансування, Королівським указом йому було надано статус державної програми. «Залучити більше інвестицій; сприяти інтернаціоналізації компаній та продажу товарів і послуг; поліпшити доступ до міжнародних ринків фінансування на більш вигідних умовах; відігравати більш активну роль і поширити вплив у різних міжнародних форумах і центрах прийняття рішень», – такі пріоритетні цілі державної політики в рамках цієї стратегії.

Marca España – це спільний проект усієї країни, що користується підтримкою місцевих адміністрацій, посольств, консульств та філій за кордоном, бізнесу, ЗМІ, громадських організацій. Проектом опікується Корона. Керуюче ядро – Міністерство закордонних справ і співробітництва Іспанії. Очолює проект Верховний комісар у справах Marca España Карлос Еспіноса-де-Лос Монтерос (Carlos Espinosa de Los Monteros). Маючи ступінь у галузі права та ділового адміністрування, він має репутацію справжнього гур у бізнес-середовищі. Верховний комісар має ранг Державного секретаря, працює безоплатно. Його основна функція полягає в плануванні, координації та стимулюванні діяльності різних державних і приватних організацій, спрямованих на просування іміджу Іспанії [20].

Рада зі справ Marca España (Consejo de Marca España) складається із «головних акторів» – президентів/керівників/власників організацій, що об'єднані в робочі групи за різними напрямками: публічна, економічна, спортивна дипломатія, культурна та наукова діяльність, ЗМІ, громадянське суспільство, автономні області. Основні принципи планування – відкритість та інтерактивність. В тісному контакті з органами влади, мережею дипломатичних представництв та бізнес-асоціацій розробляється щорічна Карта заходів, що враховує зовнішню активність представників державних органів і доступна на офіційному порталі Marca España.

Програма не фінансується МЗС Іспанії, а виключно зацікавленими компаніями. Компанії фінансують свою рекламу на державному (найвищому) рівні – держава, зі свого боку, рекламує підприємства, які своїми досягненнями створюють її імідж. Проект перебуває в постійній динаміці. За два роки завдяки активному укладенню рамочних та цільових угод між державою та недержавним акторами він перейшов у розряд важковаговиків, об'єднуючи сотні національних компаній та мультинаціональних корпорацій. Найбільш вагомі – Форум провідних брендів (Foro de las Marcas Renomradas) та Асоціація мультинаціональних компаній (Multinacionales extranjeras por marca España) [1].

Промо-кампанії Marca España – це мрія інформаційного гурмана. Креативність, естетика, інтелект, інноваційні рекламні технології. Зокрема, на початку березня на відкритті Mobile World Congress в Барселоні Карлос Еспіноса-де-Лос Монтерос особисто презентував аудіовізуальне шоу – оду таланту іспанців. «Це вражаюча подорож через почуття і емоції показує, як змінюється Іспанія завдяки таланту, зусиллям, пристрасті і творчості кожного. Просування іміджу країни – це сума зусиль всіх громадян», – сказав Верховний комісар [19]. Протягом найближчого часу промо-відео здійснить турне по інших столицях світу.

Проект реалізується у співпраці з фахівцями провідних науково-дослідних інститутів: Школи бізнесу та маркетингу ESIC (Business&Marketing School), Королівського Інституту Елькано (Real Instituto Elcano), Інституту зовнішньої торгівлі (ICEX) та ін., які створили «інтелектуальний цикл бренд-менеджменту» MarcaEspaña [20]. Окрім планування, моніторингу, аналізу, рекомендацій, цикл включає унікальну систему оцінки (sistema MESÍAS), що діє в рамках Постійної лабораторії іміджу Іспанії. Система дозволяє відслідковувати еволюцію змін сприйняття Іспанії за кордоном, здійснювати вимір ефективності та вносити корективи в поточні та перспективні плани.

У вересні 2014 року відбулась підсумкова конференція «Як нас бачать, які ми є насправді», де був презентований перший звіт на основі системи MESÍAS. Результати дворічного застосування «м'якої сили» в рамках проекту виявились досить вражаючими, демонструючи підвищення індексу лояльності до бренду «Іспанія» у світі – як в соціо-культурному, так і в економічному вимірі. Покращилась інвестиційна привабливість країни, зміцнилась довіра до іспанського виробника. До речі, у 2015 році більше 150 тисяч іспанських компаній будуть експортувати товари та послуги на суму близько 350 млрд. євро. Саме у результаті продуктивної взаємодії суспільства, бізнесу і держави стала можлива така синергія.

Зрозуміло, національний брендинг – це довгострокова стратегія і швидких, фантастичних результатів очікувати не варто. В рейтингі країн-брендів Country Brand Index 2014-15 агентства FutureBrand, Іспанія не входить в топ-20, а має статус «країни, цікавої з культурно-туристичної точки зору» [4].

Список використаних джерел

1. *Все про ЗМІ Іспанії та маркетинг* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tumbrella.europe/spain>. 2. *Культура та мистецтво Іспанії* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ispaniya.net/kyltyra-i-iskysstvo-ispanii/ispanskie-smi.html>. 3. *Кожановский А. Быть испанцем: Традиция. Самосознание. Ист. память / А. Кожановский.* – М.: Восток-Запад, 2012. – 319 с.

М. С. Соловійов

КОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ ВЕБУ ДЛЯ РОЗВАЖАЛЬНИХ ТЕЛЕПРОГРАМ УКРАЇНИ

Усі світові телекомпанії мають офіційні сайти у всесвітній павутині, багато з них транслюють у мережу свій ефір або ж, принаймні, викладають туди телевізійні сюжети власного виробництва. Виявлені тенденції збільшення українськими каналами онлайнового мовлення [3] актуалізують потребу у вивченні цього явища з наукового погляду. Для розуміння причин створення телевізійними компаніями веб-офісів та інтернет-мовлення зокрема, необхідно розглянути це питання детальніше. Сьогодні велику популярність у телепросторі отримують масштабні ефірні проекти на зразок «Холостяка» (СТБ), «Серця трьох» (Новий канал) чи «Голосу країни. Діти» (1+1). Виробники відеопродукту розглядають створення сайтів для таких проектів, у першу чергу, як засіб зміцнення бренду й підтримки контакту з аудиторією поза ефіром, що є дуже важливим для утримання глядачів на інформаційному «повідку». Існує думка про те, що будь-який екранний проект передбачає можливість прямого комунікування з глядачем у режимі інтерактиву та використання онлайн технологій [1].

До України інтернет-підтримка проектів і шоу прийшла від західного світу – там вже давно поєднували телевізійний контент із інтернетом. В основі такої інтеграції лежить спілкування творців телепродукту з аудиторією, а засоби всесвітньої мережі використовуються для вивчення та подальшого використання інформації про їхні улюблені моменти, сюжети, частини програми чи конкретних героїв.

Практика такої взаємодії розпочинається в середині 1990-х рр., коли інтернет-фани відомого фантастично-пригодницького серіалу «Ксена – принцеса-воїн» активно залучалися до створення деяких епізодів і писали до нього сценарії. Це телевізійне шоу одне з перших в історії кіно, виробники якого використовували інструментарій Вебу не тільки для рекламування та просування свого продукту, а й для вивчення цільової аудиторії. Коли серіал запускався в ефір, сценаристи спостерігали за розмовами глядачів, які в цей час обговорювали хід подій в онлайновому чаті. Це відбувалося за такою схемою: серіал демонструвався на екрані телевізора, а на моніторі комп'ютера відображалися діалоги учасників інтернет-бесіди. Відомим мережевим ресурсом, створеним прихильниками серіалу, був «Whoosh!». Портал створений у 1996 р. і мав статус «міжнародної асоціації з вивчення Ксени» (International Association of Xena Studies). Популярність цього фан-клубу досягла вершини, коли голлівудська студія «Universal Pictures», яка знімала «Ксену», схвалила його діяльність [4].

Головним моментом взаємодії інтернету та телебачення в Україні є те, що більшість телевізійних роликів уже виготовляють із розрахунком на онлайнове поширення. Проекти, у тому числі телешоу, для яких двосторонній зв'язок з аудиторією є важливим компонентом, розміщені у самостійних розділах на офіційному веб-ресурсі телеканалу. Можна вирізнити наступні особливості сайтів, створених для підтримки розважальних телепрограм:

1. *Мережеві домени.* Більшість сайтів телевізійних шоу розміщуються у межах одного мережевого домену (субдомен) – така уніфікація допомагає користувачам запам'ятати адресу сайту. Наприклад, популярні розважальні шоу телеканалу СТБ мають такі адреси: talant.stb.ua (Україна має талант), dance.stb.ua (Танцюють всі), xfactor.stb.ua (Х-фактор), holostyak.stb.ua (Холостяк). «Новий канал» теж застосовує таку практику: програма «Ревізор» має адресу revizor.novy.tv, «Таємний агент» – agent.novy.tv, «Серця трьох» – serdtsatrekh.novy.tv, «Від пацанки до панянки» – ledi.novy.tv. Спецпроекти студії «1+1» виглядають схожим чином: stolittiayakova.1plus1.ua (екранізація роману «Століття Якова»), inspektor.1plus1.ua (Інспектор Фреймут), chornobyl30years.1plus1.ua (Д/ф «Перші 485 годин чорнобильської трагедії»), dityperemogy.1plus1.ua (Д/ф «Діти перемоги»).

2. *Подібність структури.* Сайти, розміщені в одній і тій же доменній зоні, вдаються до використання схожих структур і у сфері дизайну. Навіть якщо повністю трансформується оформлення, графіка і кольорові рішення, самий спосіб розмітки та розташування елементів залишаються незмінними.

3. *Відеоконтент.* Ефективним і популярним способом утримати глядача є використання відео на сторінках веб-сайтів телевізійних шоу. Більшість сайтів українських телешоу містять розділ «Відео» з роликами, анонсами для ознайомлення, або повноцінні епізоди шоу, які можна переглядати у записі.

4. *Колористика.* Зазвичай, веб-сайти розважальних телешоу оформлені з використанням широкої кольорової гами, фонових зображень і анімованих банерів. Тут прослідковується паралель із індустрією розваг, де сайти так само максимально привертають до себе увагу і якнайдовше утримують користувача.

Зважаючи на те, що подібні сайти, безперечно, відвідуватимуться великою кількістю глядачів і матимуть велике навантаження на сервер, телекомпанії мають враховувати декілька важливих факторів при створенні веб-сайту:

– *Графічні елементи.* Використання «неважких» графічних файлів на веб-сторінці забезпечить її швидке завантаження – це скоротить час очікування користувача.

– *Кольорова схема.* Кількість кольорів сайту повинна бути обмеженою. Варто також зберегти перцептивну читабельність тексту. Якщо ж, наприклад, посилання будуть занадто контрастними, вони відволікатимуть відвідувача від основного тексту, але в той же час користувач повинен бачити, що це посилання.

– *Використання шрифтів.* При створенні сайту необхідно використовувати лише стандартні шрифти Windows (Arial, Times New Roman, Verdana, Garamond, Courier New та ін.). Це пояснюється тим, що присутність указаних шрифтів гарантована у всіх версіях операційної системи.

– *Кросбраузерність.* Потрібно проводити обов'язкову перевірку сайту в різних інтернет-оглядачах, в тому числі і у версіях для мобільних гаджетів. Українські користувачі використовують п'ять різних веб-оглядачів для стаціонарних та портативних пристроїв [5].

– *Навігація та інтерфейс* сайту повинні бути зручними, інтуїтивно зрозумілими. Відвідувачі віддають перевагу «кліканню» мишкою перед скролінгом (прокручуванням) [2]. Через це варто дотримуватися правила «двох кліків» – можливість за допомогою двох клацань мишки перейти з будь-якої сторінки сайту на будь-яку іншу.

Дотримання цих порад, по-перше, збільшить можливість того, що вміст сайту коректно виглядатиме на екрані будь-якого пристрою; по-друге, логіка посилань та розміщень елементів на веб-сторінці приваблюватиме користувачів своєю простотою та зручністю. Це означатиме ширшу охопленість та соціальну різноманітність аудиторії, що є пріоритетним завданням не тільки для веб-розробника, а й метою всієї телекомпанії в цілому.

Список використаних джерел

1. Гоян В. В., Захарс Т. А. Історія інформаційно-розважального телебачення: український досвід / В. В. Гоян, Т. А. Захарс // *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації.* – 2015. – № 2. – С.

69-75. 2. Крейг Р. Інтернет-журналістика: робота журналіста і редактора у нових ЗМІ / Перекл. з англ. А. Іценка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 324 с. – С. 147. 3. Соловійов М. С. Українські телеканали в мережі: інтернет-мовлення (2009–2015) // Журналістика: наук. зб. / за ред. Н. Сидоренко. – К.: Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2016. – Вип. 15 (40). – С. 155-165. 4. Ross S. M. Beyond the Box: Television and the Internet / S. M. Ross. – Malden, John Wiley & Sons, 2011. – 280 p. 5. StatCounter GlobalStats, «Top 5 Desktop, Tablet & Console Browsers in Ukraine», URL: <http://gs.statcounter.com/#browser-UA-monthly-201401-201501> (дата доступу 02.05.2017).

А. А. Черняк

СУЧАСНА НАТИВНА РЕКЛАМА. ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стрімкий розвиток медіа-технологій призвів до пошуку нових форм реклами в інтернет-середовищі, які б максимально використовували можливості кожного медіа та задовольняли потреби рекламодавця, зокрема забезпечували максимальне охоплення й ефективний контакт із цільовою аудиторією.

Останнім часом завдяки активному розвитку інформаційних технологій для компаній відкрився новий інструмент комунікацій – Інтернет. Таким чином, соціально-комунікаційні технології до яких ми відносимо рекламу і такий вид її як нативна, теж відіграють важливу роль у розвитку суспільства та його сприйняття інформації. На даний момент, відсутня конкретна класифікація нативної реклами за ознаками: чіткість визначень, правила і класифікація, що дозволяють відносити рекламу конкретно до нативної, а не до форматів прихованої реклами. Цим і визначається актуальність та перспектива даного дослідження.

Таким чином, мета наукової розвідки полягає у детальному аналізі та дослідженні сучасного стану нативної реклами на медіа ринку, зокрема українському. Визначити її вплив та рівень сприйняття аудиторією.

Термін «нативна реклама» з'являється в публічному дискурсі вже 2012 року й одразу стає трендом рекламної індустрії. Так, Фред Вілсон, співзасновник венчурної фірми «Union Square Ventures», на конференції OMMA Global (2011 рік) акцентував увагу на «природній системі монетизації» (native monetization system) вебресурсів й адаптації реклами за контентом і змістом до конкретної медіаплатформи. Ідею Вілсона підхопив Ден Грінберг, головний виконавчий директор компанії «Sharethrough», і виокремив формат, «вбудований у візуальний дизайн медіа, де реклама є частиною контенту». Пізніше з'являється визначення, яке запропонувала компанія «Sharethrough», що нативна реклама – це форма платного медіа, яка за своєю формою, функціями та соціальним досвідом користувача збігається з платформою, на якій розміщується [2].

Керівник лондонського бюро «White Light Media» Пол Кірс застосовує поняття нативної реклами до будь-якого контенту, створеного в колаборації між брендом та медіаплатформою. Під нативною рекламою Кірс розуміє «брендований контент, розміщений серед матеріалів редакції» [1].

Одним з аспектів дослідження, стало анкетування респондентів, для визначення реакції на сучасний вид реклами. Кількість опитаних 200 осіб, регіон: Київ-Бориспіль. Більшість опитаних виявились жінки, віком від 18-25 років. Важливо, що більшість учасників мають вищу освіту і достатній рівень знань, який може бути якісним показником, не дивлячись на невелику кількість. Не секрет, що реклама зараз збільшила свої простори і обсяги в сотні і тисячі разів, ніж це було хоча б 10 років тому. Це може бути Інтернет, соціальні медіа, радіо, телебачення, зовнішня реклама, емблент носії та інше. Серед опитаної аудиторії – 81% натикається на рекламу більше ніж 30 разів в день. Питання, яке цікавило найбільше було: «Чого на Вашу думку не вистачає у сучасній рекламі»? Була можливість обрати декілька варіантів та додати свій. Якщо йти по пріоритетності, то найбільше людям не вистачає ненав'язливості 31%; креативу - 21% та ідеї, сюжету – 17%. На інші показники теж варто звернути увагу але саме ці критерії істотно відрізняють звичайну

рекламу від нативної. Якщо говорити про ядро аудиторії даного опитування, референтну групу, яка нас цікавить - це освічені люди від 25 до 40 років, з вищою освітою та часто переглядають рекламу. Конструктивні та адекватно мислячі особистості. Результати анкетування дали певне уявлення про ставлення аудиторії до сучасної реклами, їхні вподобання та зауваження.

У результаті наукової розвідки визначено особливості випадкової нативної реклами: 1. Поняття нативної реклами застосовують до будь-якого контенту, носія чи платформи. 2. Аудиторія позитивно ставиться до нового ненав'язливого формату нативної реклами. 3. Нативна реклама використовує можливості платформи в релевантний для користувача спосіб. 4. Не існує чітких форм та визначень нативної реклами, вона постійно видозмінюється та розвивається.

Не дивно, що більшість великих компаній рекламного ринку вже називають нативну рекламу надзвичайно перспективним напрямком для вивчення, як зараз, так і в найближчому майбутньому.

Список використаних джерел

1. Keers Paul Why content marketing should be going native [Електронний ресурс] // Content Marketing Association. – Режим доступу: <http://www.the-cma.com/news/why-content-marketing-should-be-going-native> (дата звернення 18.01.2016). – Назва з екрану. 2. Native Advertising The Official Definition [Електронний ресурс] // Sharethrough. – Режим доступу: <http://www.sharethrough.com/nativeadvertising/> (дата звернення 19.01.2016). – Назва з екрану.

Д. О. Чупанова

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розвиток засобів масової інформації в Україні перш за все пов'язаний з низкою проблем, зокрема з недостатньо високим рівнем інформаційних технологій і відсутністю громадянських засобів масової інформації.

В Україні національна система інформації складається з державних і недержавних телерадіокомпаній і мереж зв'язку. Вона недосконала і має багато недоліків. Одним з головних недоліків комунікаційної сфери є високий рівень недостовірності, прихованості інформації від людей, стосовно діяльності як державних, так і недержавних суб'єктів. На жаль, в Україні є негативна практика втручання органів державної влади в інформаційну діяльність ЗМІ, а також тиску на них, використовуючи адміністративні, фінансово-політичні важелі [1, с. 80].

Політична ситуація, яка склалася в сучасній Україні, не може забезпечити свободу і самостійність ЗМІ, розвиток високих інформаційних технологій, ринку послуг засобів масової інформації, ринку освітніх і виховних програм, який практично відсутній в Україні. У зв'язку з цим ЗМІ залежать не від споживача інформації, а від певних інформаційних планів і владних структур [1, с. 87].

Стан друкованих засобів масової інформації можна характеризувати за даними Держкомінформу України, згідно з якими на сьогоднішній день в Україні зареєстровано 15913 періодичних видань, з них 9276 – місцевого розповсюдження. Про такий позитивний статистиці непокоїть відсутність або мізерна кількість періодичних видань історичної тематики, освітньої та героїко-патріотичної виховної спрямованості. Викликає занепокоєння співвідношення україномовних періодичних видань (їх зареєстровано 3306) та видань іншими мовами (2997), змішаним текстом - українською та іншими мовами (1173). Така мовна ситуація періодичних видань потребує більшої уваги з боку не лише державних закладів, а й громадських об'єднань, профспілок, політичних партій, які можуть вплинути на зміну мовного співвідношення періодичних видань на користь рідної мови [3, с.162-164].

Необхідність подолання кризових явищ і поступового формування ринкових відносин в Україні зумовлює нагальну потребу входження в інформаційне суспільство, всебічного розвитку засобів масової інформації, створення вітчизняного

інформаційного простору, тісно пов'язаного з європейським і світовим.

Визначальним чинником перспективного розвитку ЗМІ в Україні є активізація зв'язків з країнами Західної Європи, в яких інтеграційні процеси в економіці, політиці та інших галузях забезпечені сучасними інформаційними системами [4, с. 90]. Україні потрібно виробити загальну стратегію інформатизації суспільства, в якій чітко визначити головну мету - створення інформаційного суспільства в Україні та основні напрями перспективного розвитку ЗМІ, до яких належать: розробка, формування і послідовна реалізація державної політики інформатизації, яка задовольняла б потреби суспільства у всіх сферах життєдіяльності; визначення національних пріоритетів України у сфері інформатизації відповідних соціально-економічних і політичних цілей перспективного розвитку України; державна підтримка діяльності, спрямованої на забезпечення інформаційних потреб та інтересів суспільства і громадян; створення сучасної системи доступних баз достовірних даних, інформаційних систем виборчої, податкової, митної, приватизаційної та інших структур; забезпечення освітньої та наукової галузей українського суспільства сучасними інформаційними технологіями, можливостями цілеспрямованої підготовки фахівців системи зв'язків з громадськістю; становлення розвиненої національної системи книговидання як галузі, що чинить найбільший вплив на розвиток науки і освіти, на формування світогляду народу та утвердження політичного і духовно-культурного іміджу країни серед світової спільноти; всебічний розвиток інформаційних відносин з розвиненими країнами світу, вигідний обмін технічними й організаційно-технологічними розробками в галузі комунікаційних систем і системи зв'язків з громадськістю загалом [2].

Поступове залучення України до європейської і світової співпраці можливе лише за наявності сучасної вітчизняної системи ЗМІ, яка стане складовою глобального інформаційного простору і забезпечуватиме перехід України до інформаційного типу суспільства [4, с. 95].

Отже, можна стверджувати, що діяльність органів управління пресою, радіо та телебаченням здійснюється на основі економічної, політичної, правової, соціальної та творчої ознак, від реалізації яких залежить розвиток ринкових відносин і регулятивних впливів. В свою чергу, ЗМІ (преса, радіо, телебачення) є самостійною індустрією, спрямованою на формування громадської думки з використанням організаційно-технічних комплексів, певних форм і методів передачі інформації. ЗМІ сприяють формуванню нової, сучасної національної свідомості й самосвідомості, національної ідеї, створенню фундаментальної стабільності в українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / В. Кулик. – К. : Критика, 2010. – 656 с.
2. Левченко А. М. Роль регіональних ЗМІ у соціокультурній, економічній та політичній системах суспільства / А. М. Левченко // Електронна бібліотека Інституту журналістики [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1381> – Назва з екрану.
3. Приступенко Т. Сучасна українська журналістика і проблеми свободи преси / Т. Приступенко // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1995. – С. 160-164.
4. Українська періодика: історія і сучасність : Доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф., 11 - 13 трав. 2000 р. / ред.: М. М. Романюк; НАН України. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Н.-д. центр періодики. - Л., 2000. – 560 с.

Н. В. Крамаревич, Л. М. Городенко

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІАДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ РЕКЛАМНИХ СТРАТЕГІЙ (НА ПРИКЛАДІ КОМПАНІЇ «TNS УКРАЇНА»)

Тема медіадосліджень є важливою для вивчення сучасної аудиторії медіа та побудови грамотних рекламних стратегій. Медіадослідження сьогодні дозволяють аналізувати мінливість і стійкість тенденцій масової поведінки, відстежувати ди-

наміку інформаційного споживання; виявляти комунікативну ефективність медіаканалів, оцінювати ефективність новітніх інформаційних технологій для отримання інформації про уявлення та звички людей. З появою спеціальних сервісів, таких як TNS Ukraine, можливості цієї сфери та експертиза в Україні значно виросли. Актуальність роботи полягає у спробі комплексного огляду наявних видів та сервісів дослідження медіа і визначення їхнього значення для побудови грамотних рекламних стратегій. Мета нашого дослідження – з'ясувати значення медіадосліджень у процесі підготовки рекламних стратегій та продемонструвати це на прикладі даних, які продукує компанія TNS Україна.

На початку двадцятого століття аудиторія та типи людей, які її складають, не викликали особливого зацікавлення. З тих пір ситуація змінилася: ЗМІ та рекламодавці опираються на результати досліджень в процесі прийняття будь-яких рішень [4]. Дані, отримані в процесі медіадосліджень, дають змогу грамотно будувати рекламну стратегію для ефективної рекламної кампанії. Ромат Е.В визначає стратегію рекламної діяльності як складову комплексу планування розвитку бізнесу в цілому, що включає в себе такі етапи: вибір рекламного звернення та вибір засобів розповсюдження реклами. Тому рекламодавцю слід обрати найбільш рентабельний для нього засіб розповсюдження реклами та підібрати повідомлення, яке зможе задовільнити потреби конкретної цільової аудиторії [2]. У зв'язку з такою актуалізацією медіадосліджень та очевидним попитом серед рекламодавців та ЗМІ з початку 20-х рр. XX століття по теперішній час медіаметрія зазнала значних змін. Крім традиційних опитувань стали використовуватися електронні лічильники, здатні визначати з періодичністю в кілька секунд, що респондент дивиться або слухає незалежно від того, знаходиться він вдома чи ні. За кордоном і в Україні виникають найбільші компанії, що займаються незалежними дослідженнями медіа і не тільки.

Сьогодні на українському ринку можна виділити більше сотні дослідницьких компанії як міжнародних так і, власне, українських. Онлайн-ресурс mResearcher виділяє 24 найпопулярніших організації: *TNS Ukraine, Research & Branding Group, КМИС, Active Group, Factum Group Ukraine, Nielsen Ukraine, Gemius Ukraine, Центр Разумкова, GFK Ukraine, Демократичні ініціативи, Софія, Інститут Горшенина, iVOX, Український Інститут Майбутнього, Інститут ім. Яременко, Соціальний моніторинг, UMG, Touchpoll Ukraine, A/R/M/I-Marketing, InMind, Umbrella Research, Соціополіс, Інститут соціології НАН України* [1]. Компанія ТОВ «Тейлор Нельсон Софрез Україна» (TNS в Україні) – це представник світового лідера в галузі маркетингових досліджень – компанії TNS. «TNS Україна» вивчає такі сектори, як: автомобільний, FMCG, фінансовий, медицина і фармацевтика, соціально-політичні дослідження, телекомунікації та технології, медіа. Компанія «TNS Україна» визначає п'ять основних інструментів, якими користується у процесі досліджень (рис.1):

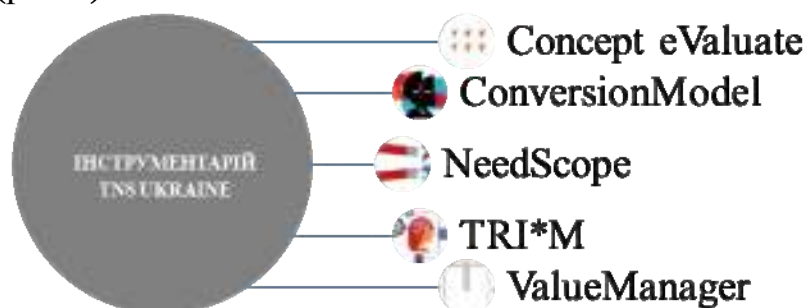

рис. Загальний інструментарій компанії TNS
Джерело: власна розробка (офіційний сайт <https://tns-ua.com/>)

«TNS Україна» займається дослідженням усіх медіа та надає повну й глибоку інформацію для прийняття стратегічних рішень завдяки доповненням кількісних даних якісною базою. Інструментарій, яким користується компанія в процесі дослідження медіа представлено нижче (рис.2):

рис. Інструментарій дослідження медіа компанії TNS
Джерело: власна розробка (офіційний сайт <https://tns-ua.com/>)

Дослідження Print Media Index (PMI) – цей метод вивчає та аналізує соціально-демографічні характеристики та аудиторію немасових видань. Ключовою особливістю проекту є можливість аналізу вузьких та малодоступних цільових груп. В рамках проекту проводиться більше 10 000 інтерв'ю з респондентами у віці 12-65 років у найбільших містах України: Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Львів, Запоріжжя.

Дослідження National Readership Survey (NRS) – аналізує соціально-демографічні характеристик аудиторії національних та регіональних видань. Щорічно в рамках проекту проводиться більше 5800 інтерв'ю з респондентами у віці 12-65 років у найбільших містах України для аналізу даних по кожному місту окремо: Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Львів, Запоріжжя.

Дослідження MMI вивчає 25 типів товарів та послуг, це інформація про більше ніж 1,500 брендів з 200 товарних груп: продукти харчування, напої, товари для дому, гігієна й косметика, лікарські препарати, побутова хімія, одяг та взуття, побутова техніка та електроніка, інтернет і комунікації, фінансові послуги, подорожі, тощо. Робота з базами даних надає можливості для вирішення низки задач:

CMeter – це новітній дослідницький інструмент, створений в TNS в Україні, який зробив можливим вивчення інтернет аудиторії та моніторингу інтернет реклами на принципово новому рівні якості й точності. Головною інноваційною особливістю CMeter – є те, що окрім стандартних показників інтернет вимірювань (кількість хітів, соціально-демографічні показники тощо), система автоматично встановлює наявність контакту користувача із контентом, як рекламним, так і не рекламним [3].

Висновки. З появою спеціалізованих дослідницьких компаній, однією з яких є «TNS Україна», медіадослідження вийшли на якісно новий рівень. «TNS Україна» пропонує новітні інструменти, що допомагають гравцям медіа-ринку у прийнятті ефективних рішень та розвитку свого бізнесу, що позитивно впливає на зростання експертизи та професіоналізм працівників рекламної та медіа-сфер.

Список використаних джерел

1. Исследовательские агентства и компании Украины [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://mresearcher.com/main/issledovatelskie-agentstva-kompanii-ukrainy>.
2. Ромат, Е.В. Маркетинг и реклама: Форма рекламного обращения [Текст] / Е.В.Ромат. – СПб.: Питер, 1997. – 247 с.
3. Kantar Group Company [Електронний ресурс]. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: <https://tns-ua.com/>.
4. Wimmer D. Mass media research [Електронний ресурс] / Wimmer. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://soniapsebastiao.weebly.com/uploads/2/0/3/9/20393123/wimmer_dominick-mass_media_research_an_introduction_2010_.pdf.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Айтов Спартак Шалвович, канд.іст.н., доцент кафедри філософії та соціології Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна.

Алексєєв Сергій Васильович, канд.іст.н., доц., доцент кафедри філософії та соціально-політичних наук Донбаської державної машинобудівної академії (м. Краматорськ).

Байрачний Вадим Олегович, аспірант кафедри філософії Національного Аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський Авіаційний інститут», «ХАІ».

Бахшалиев Фазил Эйнулла оглы, д-р исторических наук Бакинского Государственного Университета (Азербайджанская Республика).

Бескровна Анастасія Валеріївна, студентка 5 курсу, Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана».

Белоусова Наталія Володимирівна, канд. геогр. н., доц., завідувач кафедри менеджменту туризму Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (м. Київ).

Білокінь Ольга Всеволодівна, вчений секретар Шевченківського національного заповідника.

Білоус Юлія Володимирівна, аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Білошицький Сергій Володимирович, д-р політ.н., доц., доцент кафедри менеджменту та освітніх технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Богдалов Антон Геннадійович, завідувач відділу Історії Незалежної України Національного музею історії України.

Бривко Микола Вікторович, науковий співробітник Національного історико-меморіального заповіднику «Биківнянські могили»

Бучко Анастасія Олександрівна, студентка 5-го року навчання факультету психології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Варгатюк Сергій Вадимович, канд.іст.н., доцент кафедри міжнародних відносин факультету журналістики та міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.

Вахтель Андрій Ігорович, магістр філософії, аспірант кафедри теоретичної та практичної філософії філософського факультету КНУ ім. Тараса Шевченка.

Вергелес Костянтин Миколайович, канд.філос.н., доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І.Пирогова.

Виноградов Геннадій Миколайович, канд.іст.н., доц., доцент каф. історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Висоцька Ольга Євгенівна, д-р.філос.н., доц., декан факультету відкритої освіти та стажування КВНЗ «Дніпропетровський ОІППО».

Висоцький Олександр Юрійович, д-р політ.н., проф., професор каф. міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Волікова Олександра Ігорівна, студентка Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

Гаркавенко Юлія Станіславівна, аспірантка 3-го року навчання кафедри масової та міжнародної комунікації Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Герасименко Дар'я Григорівна, аспірант Центру гуманітарної освіти НАН України.

Герасименко Ігор Андрійович, студент II курсу Кропивницького інституту державного та муніципального управління.

Гетьманчук Микола Петрович, д-р іст. н., професор кафедри філософії та політології Львівського державного університету внутрішніх справ.

Горло Наталя Віталіївна, канд.іст.н., доц., доцент кафедри політології Запорізького національного університету.

Городенко Леся Михайлівна, доктор наук із соціальних комунікацій, професор Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дахній Зеновія Володимирівна, аспірант кафедри політології та міжнародних відносин НУ «Львівська політехніка».

Демченко Анастасія Вячеславівна, аспірант Маріупольського державного університету.

Демчук Дарина Віталіївна, студентка Вінницького національного медичного

Дзима Віта Василівна завідувач відділу охорони пам'яток історії, культури та природи Шевченківського національного заповідника.

Діхтяренко Михайло Віталійович, студент гр. ПЦБ – 23 Київського національного університету будівництва і архітектури.

Дяченко Данило Володимирович, студент групи СП-14-1 факультету суспільних наук та міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Дьоміна Тетяна Анатоліївна, студентка Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна.

Загрійчук Іван Дмитрович, д-р філос.н., проф., професор кафедри філософії та соціології Українського державного університету залізничного транспорту (м. Харків).

Задувайло Олена Костянтинівна, аспірантка відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень м. Київ.

Зайцева Марія Василівна, канд.політ. н., старший лаборант кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Зам'яла Анна Олександрівна, магістрантка відділення культурології, Факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Запорожець Ангеліна Анатоліївна, директор, викладач англійської мови вищої категорії, вчитель - методист КЗ «Середня загальноосвітня школа №12» Кам'янської міської ради.

Іщейкін Костянтин Євгенович, д-р мед.н., проф., народний депутат України.

Кадер Катерина Володимирівна, студентка 2-го курсу магістратури КНУ ім. Т. Шевченка, Інституту журналістики.

Каковкіна Ольга Миколаївна, канд.іст.н., доц., доцент кафедри всесвітньої історії історичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ключник Руслан Максимович, канд.політ. н., доцент кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Коваль Тетяна Юріївна, студентка Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна.

Коновалова Ольга Володимирівна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв Київського Університету імені Бориса Грінченка.

Коптєв Олександр Сергійович, студент кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Коробка Майя Олександрівна, студентка кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Кострюков Сергій Володимирович, д-р філос.н., доц., професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Державного ВНЗ «Національний гірничий університет».

Кравець Анастасія Юріївна, канд.політ. н., доц., доцент кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Кравченко Марія Володимирівна, аспірант другого року навчання історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крамареви́ч Надія Валері́ївна, студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2-гий курс магістратури відділення Медіакомунікації.

Кудінова Маргарита Сергіївна, викладач кафедри соціальної роботи комунального вищого навчального закладу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, аспірант кафедри практичної психології Класичного приватного університету.

Лаврут Ольга Олександрівна, канд.іст.н, доц., доцент кафедри історії суспільно-гуманітарних дисциплін та методики їх викладання Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Лазуренко Валентин Миколайович, д-р іст. н., проф., проректор з гуманітарно-виховних питань, професор кафедри історії України та суспільних дисциплін Черкаського державного технологічного університету.

Лакуша Наталія Михайлівна, канд.філос.н., доцент кафедри філософії Київського національного університету будівництва і архітектури.

Лепська Наталія Володимирівна, канд.політ. н., докторант кафедри політології Запорізького національного університету.

Лозинський Адам-Любомир Романович, аспірант кафедри медіакомунікацій Української академії друкарства (м. Львів).

Лук'яненко Олександр Вікторович, канд.іст.н., старший викладач кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін, докторант кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Магдич Олег Романович, аспірант 2 року навчання кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Малащук Оксана Степанівна, канд.екон. н., доц., перший проректор Одеського державного аграрного університету; докторант Національної сільськогосподарської бібліотеки НААН України.

Марковська Яна Едуардівна, студентка кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Матухно Генріх Робертович, студент кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Метельницька Наталія Ігорівна, студентка II курсу магістратури напряму медіакомунікації Інститут ужурналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Михайлов Володимир Вікторович, канд.іст.н., доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук Таврійського державного агротехнологічного університету.

Мілевська Наталія Володимирівна, журналіст журналу «Жіноче здоров'я» (м. Київ).

Мінгазутдінова Галина Ігорівна, канд.іст.н., історик науково-дослідної частини історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мірковець Максим Валерійович, студент гр. ПЦБ – 23 Київського національного університету будівництва і архітектури.

Мороз Діана Володимирівна, студентка 2 курсу медичного факультету Запорізького державного медичного університету.

Мосаєв Юрій Володимирович, канд.соціол.н., доц., доцент кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету (м.Запоріжжя).

Музиченко Ірина Вікторівна, канд.психол.н., доцент кафедри практичної психології Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка.

Музичин Ірина Тарасівна, аспірант кафедри історіографії та джерелознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника».

Мурашкін Михайло Георгійович, д-р.філос.н., проф., професор кафедри філософії та політології Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.

Носа Богдана Михайлівна, аспірант кафедри історії України, ст. викладач кафедри туристичної інфраструктури та сервісу ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Оніщенко Тамара Миколаївна, студентка 4 курсу кафедри соціальної роботи та кадрового менеджменту Гуманітарного факультету Одеського національного політехнічного університету.

Осадча Лариса Василівна, канд. філос. наук, доц., доцент кафедри культурології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Остапенко Сергій Станіславович, студент гр. ІПБ - 23 Київського національного університету будівництва і архітектури.

Павленко Вікторія Вадимівна, канд.філол.н., доц., доцент кафедри масової та міжнародної комунікації ф-ту систем і засобів масової комунікації Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Павленко Світлана Федорівна, канд.іст.н., доц., доцент кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Павлятенко Оксана Володимирівна, аспірантка Національного інституту стратегічних досліджень.

Пацан Василь Олексійович (Євлогій, архієпископ Новомосковський), кандидат богослов'я, канд.філос.н., доцент кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Перелигіна Любов Сергіївна, доктор філософії у галузі «Історія науки й техніки», завідувач відділу науково-освітньої роботи Державного політехнічного музею при Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського».

Пилипенко Лілія Леонідівна, аспірантка кафедри історії та політології Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Пінчук Анна Сергіївна, канд.екон.н, доцент ВП МФ Київського національного університету культури і мистецтв.

Покровська Аліса Валеріївна, аспірантка Національного інституту стратегічних досліджень, державний експерт служби забезпечення доступу до публічної інформації Апарату РНБО України.

Попій Ірина Василівна, аспірант кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Потафєєва Аліна Анатоліївна, слухач очно-заочної школи здібної учнівської молоді «Юний дослідник» Донецького відділення Малої академії наук України.

Прасол Дмитро Вікторович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та загальної психології Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського.

Прохоров Александр Васильевич, кандидат педагогических наук, доцент.

Прошин Денис Володимирович, канд.іст.н., доц., доцент кафедри політології та міжнародних відносин ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Пряженцева Катерина В'ячеславівна, канд.філос.н., пошукач наукового звання «доктор наук» Центру Гуманітарної Освіти Національної Академії Наук України.

Пташник Володимир Юрійович, аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м.Івано-Франківськ).

Пугачова Тетяна Василівна, старший викладач кафедри філософії КНУБА, м. Київ.

Пуля Ірина Миколаївна, старший науковий співробітник відділу Історії незалежної України Національного музею історії України.

Пунченко Олег Петрович, д-р.філос.н., проф., завідувач кафедри філософії та історії України Одеської національної академії зв'язку ім. О.С.Попова (м. Одеса).

Пшенична Тетяна Олександрівна, старший науковий співробітник Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс.

Решетніченко Андрій Володимирович, д-р.філос.н., проф., професор кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Університету митної справи і фінансів.

Ругаль Володимир Петрович, канд.іст.н., провідний науковий співробітник Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс.

Руденко Юлія Юрївна, канд.політ. н., доц., доцент КНБ Національної академії СБ України.

Савойська Світлана Василівна, доктор наук в галузі політології, професор МАУП, доцент Київського національного університету будівництва і архітектури.

Саган Ольга Володимирівна, аспірантка Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ).

Садовська Ліна Миколаївна, кандидат сільськогосподарських наук, доц., докторант кафедри соціальної і гуманітарної політики Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Салюк Марина Анатоліївна, канд. психол. н., доцент кафедри загальної та медичної психології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Северинюк Тетяна Олександрівна, приват-доцент, старший викладач кафедри соціальної роботи та кадрового менеджменту Одеського національного політехнічного університету.

Седляр Юлія Олександрівна, докт. політ. н., доц., професор кафедри політології Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського.

Сидоренко Ірина Сергіївна, аспірантка кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сидоренко Світлана Василівна, к.ф.н., старший викладач кафедри суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету.

Сімонов Станіслав Костянтинович, слухач очно-заочної школи здібної учнівської молоді «Юний дослідник» Донецького відділення Малої академії наук України.

Скляр Анна Володимирівна, магістр філософії, аспірант кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Слівінська Аліна Францівна, канд.філос.н., доцент кафедри філософії Київського Національного університету культури і мистецтв.

Смик Марія Анатоліївна, студентка другого курсу магістратури Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Смокова Ганна Ігорівна, аспірантка кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Соболь Тетяна Володимирівна, канд.філос.н., молодший науковий співробітник філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Соловійов Максим Сергійович, аспірант кафедри телебачення і радіомовлення Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Сташук Ольга Олександрівна, аспірантка кафедри педагогіки та педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Стокроцька Анастасія Андріївна, студентка 1 курсу кафедри культурно-дозвілєвої діяльності, факультету менеджменту і бізнесу Миколаївської філії Київського Національного Університету Культури і Мистецтв.

Суріна Ганна Юрївна, канд.філос.н., доцент кафедри філософії освіти, теорії й методики суспільствознавчих предметів Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Тарасюк Лариса Сергіївна, канд.філос.н., доц., доцент кафедри філософії, політології та культурології Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Тимофєєв Олександр Володимирович, канд.філос.н., асистент кафедри філософії і педагогіки Державного ВНЗ «Національний гірничий університет» (Дніпро).

Тимчик Марина Павлівна, аспірант кафедри педагогіки ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Туренко Віталій Єдуардович, канд.філос.н., молодший науковий співробітник філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Турпак Надія Василівна, канд.філос.н., старший науковий співробітник відділу філософії та геополітики Науково-дослідного інституту українознавства, м. Київ.

Фабрика Алла Анатоліївна, канд.соціол.н., доцент кафедри філософії та політології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Фабрикова Олеся Олександрівна, студентка магістратури за спеціальністю журналістика ФСЗМК Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Філатова Наталя Станіславівна, завідувач відділом Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс.

Хазан Віктор Борисович, доктор філософії, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, президент Міжнародного центру екосталого розвитку, техногенної безпеки і нових технологій.

Ховрич Сергій Миколайович, канд.іст.н., доцент Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (м.Київ).

Ходак Валерія Леонідівна, канд.філос.н., доц., доцент кафедри гуманітарних дисциплін Нікопольського факультету НУ «Одеська юридична академія».

Хотюн Людмила Валентинівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри масової та міжнародної комунікації ФСЗМК Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Циганюк Микола Анатолійович, викладач суспільних дисциплін Коледжу Подільського аграрно-технічного університету.

Червеньяк Кристина Тарасівна, магістр політології, аспірантка кафедри політології і державного управління Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет».

Чернієнко Володимир Олександрович, д-р.філос.н., проф., завідувач кафедри філософії Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

Чернієнко Ольга Володимирівна, аспірант кафедри філософії Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

Черпак Аліна Анатоліївна, бакалавр, студентка магістратури КНУ імені Тараса Шевченка.

Чорна Олександра Генадіївна, студентка Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна.

Чупанова Діана Олегівна, викладач кафедри суспільних наук Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України (м. Черкаси).

Чупрій Леонід Васильович, професор кафедри соціології та політології Національного авіаційного університету.

Шкода Наталія Анатоліївна, канд.іст.н., доцент кафедри історії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Шманько Олег Володимирович, канд.іст.н., доцент кафедри соціальної роботи та соціального управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Штогрин Іванна Юріївна, магістр другого року навчання гуманітарного факультету Краківської гірничо-металургійної академії ім. С. Сташіца (Польща).

Яковлєва Ліана Валеріївна, студентка 3 курсу ВП МФ Київського національного університету культури і мистецтв.

Яновська Оксана Валентинівна, аспірантка Національного інституту стратегічних досліджень.

Ярмоліцька Наталія Вікторівна, канд.філос.н., науковий співробітник філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І. ПОЛІТИЧНІ НАУКИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СОЦІОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: НОВІ ІДЕЇ ТА НАУКОВІ ДОСЯГНЕННЯ	3
<i>Прошин Д. В.</i> «Немецкая осень» 1977 г.: уроки одной антитеррористической кампании	3
<i>Чупрій Л. В.</i> Криза політичних еліт як загроза розвитку державності України . .	7
<i>Білошицький С. В.</i> Хронологічний та соціальний вік середнього українця як фактор політичної поведінки	9
<i>Висоцький О. Ю.</i> Політичний моккінг як технологія пропаганди	10
<i>Ключник Р. М.</i> Евфемізми у сучасному англomовному політичному дискурсі . .	12
<i>Ищейкін К. Є.</i> Законодавче врегулювання участі громадян у бюджетному процесі України	14
<i>Білоус Ю. В.</i> Етапи формування іміджу політичного діяча	16
<i>Саган О. В.</i> Освіта як складова протидії екстремізму: проблеми та рішення	17
<i>Кравець А. Ю.</i> Соціальні детермінанти політичної поведінки: біополітичний підхід	19
<i>Смокова Г. І.</i> Сучасна молодь в Україні: політична соціалізація та життєві цінності	21
<i>Червеняк К. Т.</i> Значення досліджень етнонаціонального фактора у політичній теорії та практиці	23
<i>Попій І. В.</i> Політика академічної мобільності: спроба концептуалізації	24
<i>Марковська Я. Е.</i> Проблеми гендерної нерівності в Україні	26
<i>Седляр Ю. О.</i> Санкції США у контексті політики ядерного нерозповсюдження у Південній Азії	28
<i>Пташник В. Ю.</i> Інститут глави держави в Україні: витоки та історичний розвиток	30
<i>Садовська Л. М.</i> Механізми взаємодії органів державної влади та закладів освіти в процесі формування патріотичної свідомості молоді	32
<i>Яновська О. В.</i> Патерналістські настрої населення як гальмуючий чинник суспільних перетворень в Україні	33
<i>Дяченко Д. В.</i> Інституційний аналіз президентської влади у контексті трансформаційних процесів в Україні	34
<i>Дахній З. В.</i> Імідж політичного лідера як компонент політичної репутації держави	37
<i>Горло Н. В.</i> Роль етнічного і територіального чинників у політиці іредентизму .	40
<i>Задувайло О. К.</i> Поняття «чутлива інформація» в законодавстві США та ЄС . . .	42
<i>Коптєв О. С.</i> Порівняльний аналіз основних концепцій бюрократії і сучасної системи бюрократії	44
<i>Матухно Г. Р.</i> Релігійний авторитет як фактор політико-владних стосунків . . .	45
<i>Коробка М. О.</i> Основні вектори політики Дональда Трампа: спроба прогностичного аналізу	47
<i>Руденко Ю. Ю.</i> Національна ідетичність та проблеми глобалізації	49
<i>Лепська Н. В.</i> Інформаційно-сміслова експансія як фактор трансформації геополітичної суб'єктності держави	50

Бескровна А. В. Нейролінгвістичне програмування у рекламі міжнародних корпорацій	52
Сидоренко І. С. Сучасна концепція стратегічних комунікацій США	54
Павлятенко О. В. Поняття та феномен сепаратизму: теоретичний аспект	55
Зайцева М. В. Політико-економічний вплив Китаю на взаємодію країн БРІКС	57
Запорожець А. А. Міжнародна програма ERASMUS+ як інструмент реалізації європейського вектору розвитку України	58
Сташук О. О. Актуальні ідеї Марії Монтесорі в соціально-виховній роботі з дітьми дошкільного віку з особливими потребами	60
Северинюк Т. О., Оніщенко Т. М. Соціальна робота з дітьми, що постраждали від комерційної сексуальної експлуатації	62
Фабрика А. А. Засади підходів щодо оцінки сімейних змін	64
Шманько О. В. Електронне урядування в територіальних громадах – базова складова утвердження громадянських цінностей в процесі реформ децентралізації	66
Мосаєв Ю. В. Еволюція інституту європейської футбольної індустрії в контексті європейських першостей з футболу 1968-1976 років	67
СЕКЦІЯ II. ІСТОРИЧНІ НАУКИ НА ТЛІ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ	70
Алексєєв С. В. Трудова міграція населення пострадянської України в умовах глобалізації та її особливості (1991–2004 рр.)	70
Бахшалиєв Ф. Э. Ход последнего этапа крестьянской реформы в Закавказье	72
Бривко М. В., Мілевська Н. В. Аварія на Чорнобильській АЕС 1986 року в засобах масової інформації (за матеріалами Миколаївської обласної газети «Южная Правда») як вияв тоталітаризму	73
Богдалов А. Г. Участь українського військового контингенту у миротворчих операціях під егідою Організації Об'єднання Націй (На матеріалах Національного музею історії України)	77
Варгатюк С. В. Україна у боротьбі з московською експансією кінця 1918 – початку 1919 років	79
Виноградов Г. М. Християнське Середньовіччя: набуття гідного місця в історичному процесі й історичній науці	83
Гетьманчук М. П. Нестор Махно в Румунії у 1921-1922 роках	85
Демченко А. В. Страйковий рух робітників Дніпровського заводу в їх повсякденні (січень - квітень 1916 р.)	87
Каковкіна О. М. «Закритість» Дніпропетровська у контексті міжнародних економічних зв'язків України	89
Kravchenko M. V. Housing in the USA, 1933-1952	91
Лаврут О. О. Радянська педагогічна періодика кінця 1940-х – 1950-х років – джерело до вивчення освітньої політики в УРСР: факти та вимисел	92
Лазуренко В. М. Українське фермерство доби НЕПу: невикористаний потенціал та втрачені можливості	94
Лук'яненко О. В. Медичне обслуговування студентів Полтави 1930-х років	96
Магдич О. Р. Переворот 1079 року як реакція польського суспільства на конфлікт між державною владою та католицькою церквою	98

<i>Малащук О. С.</i> Періодичні видання XIX століття з становлення і розвитку виноградарства в Україні	101
<i>Михайлов В. В.</i> Організаційна криза комуністичної партії України в Херсонській області у другій половині 1980-х – 1991 рр.	103
<i>Мінгазутдінова Г. І.</i> Президентство Д.Трампа та структура інтересів США в Центральній Азії після виборів 2016 р.	105
<i>Носа Б. М.</i> Активізація туристичної діяльності на Закарпатті у 1939 році	106
<i>Павленко С. Ф.</i> Українське документальне кіно про події Другої світової війни: історіографія проблеми	108
<i>Перелигіна Л. С.</i> Значення досліджень з історії науки й техніки в умовах сучасної інформаційної війни	110
<i>Пилипенко Л. Л.</i> Історіографія відносин України та Польщі в період між 1918 та 1939 роками	112
<i>Потафєєва А. А.</i> Діяльність Товариства Червоного Хреста в Україні під час збройної агресії Росії проти України (2014-2016 рр.)	113
<i>Пуля І. М.</i> Матеріали ФК «Динамо» (Київ), ФК «Шахтар» (Донецьк) та Національної збірної України з футболу в колекції Національного музею історії України	114
<i>Пшенична Т. О.</i> Пошук братської могили із затопленої території	116
<i>Ругаль В. П.</i> Джерельна база зі встановлення долі загиблих воїнів Дніпропетровщини періоду Другої світової війни	118
<i>Сімонов С. К.</i> Творчість Фені Дмитрівни Пустової в контексті українського дисидентського руху 60-80-х років	120
<i>Філатова Н. С.</i> У світі людей життя і смерть мають конкретне людське обличчя...	122
<i>Ховрич С. М.</i> Історичний аналіз обставин, в результаті яких відбувся прихід до влади демократичних сил у 2014 році	124
<i>Циганюк М. А.</i> Депутати із державної думи від катеринославської губернії: етносоціальний та політичний портрет	126
<i>Штогрин І. Ю.</i> Нові тенденції у містобудуванні Івано-Франківська у 1950–1960 рр.	127
<i>Шкода Н. А.</i> Розвиток системи освітлення в містах Криму наприкінці XIX – на початку XX ст.	130
<i>Музичин І. Т.</i> Сучасна східноєвропейська історіографія про місце українських земель Австро-Угорщини в зовнішній політиці Російської імперії напередодні та в роки Першої світової війни	131
СЕКЦІЯ III. ФІЛОСОФСЬКІ ПОШУКИ НА ТЛІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ	135
<i>Пунченко О. П.</i> Філософія образования в её парадигмальном измерении	135
<i>Суріна Г. Ю.</i> Потенціал української філософії в контексті сучасної реформи освіти	137
<i>Прохоров А. В.</i> Постнеклассическое представление о профессионально-личностном становлении и развитии специалиста	139
<i>Пацан В. О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський)</i> Персоналізм versus еволюціонізм: основні ідеї гносеології Дж. Х. Хоуїсона	141
<i>Кострюков С. В.</i> Підходи до тлумачення поняття «особистісне самовизначення»	145

<i>Соболь Т. В., Туренко В. Є., Ярмоліцька Н. В.</i> Впровадження інновацій в практику викладання філософії – шлях до підвищення якості вищої освіти	147
<i>Решетніченко А. В.</i> Українська філософія в історії розвитку цивілізації	150
<i>Айтов С. Ш.</i> Філософія історії та сучасний науковий універсум	155
<i>Тимофєєв О. В.</i> Ідея теозиса в посланнях Ігнатія Антіохійського	157
<i>Байрачний В. О.</i> Категорія соціальної відповідальності в соціально-філософському вимірі	159
<i>Скляр А. В.</i> Сотеріологічна сутність любові в філософії Володимира Соловйова як важлива складова східно-православної духовної традиції	161
<i>Вахтель А. І.</i> «Філософські» й «наукові», «теоретичні» й «етичні» мотиви Гусерлевої критики натуралізму	163
<i>Вергелес К. М., Демчук Д. В.</i> Сучасна людина та релігія Нового часу (Нью-Ейдж): філософсько-релігієзнавчий аналіз	164
<i>Айтов С. Ш., Коваль Т. Ю.</i> Інформаційні технології та розуміння соціально-політичних процесів сучасним суспільством	165
<i>Герасименко І. А.</i> Міжнародне право як відображення кризи філософії права . .	167
<i>Айтов С. Ш., Дьоміна Т. А.</i> Динаміка і соціально-психологічні протиріччя інформаційного суспільства	169
<i>Герасименко Д. Г.</i> Громадянське суспільство як предмет соціально-філософського дискурсу та політики (категоричний імператив проти гіпотетичного)	170
<i>Айтов С. Ш., Чорна О. Г.</i> Динаміка наукового пізнання та сучасне суспільство .	171
<i>Volikova O. I.</i> The Influence of Schopenhauer's Ideas on the Development of European Society	172
<i>Лакуша Н. М.</i> Філософські засади осягнення глобалізації	173
<i>Мороз Д. В., Сидоренко С.В.</i> Ефективність смарт-технологій у системі охорони здоров'я	175
<i>Пряженцева Е. В.</i> О чем молчит язык. Апофатическая феноменология языка . .	176
<i>Пугачова Т. В.</i> Людина та людське	177
<i>Тарасюк Л. С.</i> Набуття цілісності – вихід із маргінальності	179
<i>Турпак Н. В.</i> Культура безпеки як актуальна соціогуманітарна проблема	182
<i>Ходак В. Л.</i> Консенсус и толерантность: аксиологический аспект	185
<i>Чернієнко В. О., Чернієнко О. В.</i> Смак ідентичності	189
<i>Яковлева Л. В., Пінчук А. С.</i> Проблема свідомості та її місце у філософії	191
<i>Загрійчук І. Д.</i> Роль філософії в становленні успішного фахівця	193
<i>Висоцька О.Є.</i> Проблема релевантності інформації у сучасному медіапросторі	195
СЕКЦІЯ IV. ДОСЯГНЕННЯ НАУКИ У ГАЛУЗІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ	198
<i>Хазан В. Б.</i> К вопросу о русском языке в Украине	198
<i>Білокінь О. В., Дзима В. В.</i> Останнім шляхом Кобзаря: від історії до традиції .	202
<i>Зам'яла А. О.</i> Мистецькі аспекти рекламного промоушну	203
<i>Коновалова О. В.</i> Соціокультурні чинники формування незалежного образу жінки в мистецтві ХХ століття (за матеріалами періодичних видань 20-30-х років)	205

Мурашкін М.Г. Бог у прадавній слов'янській міфології	207
Осадча Л. В. Колективна пам'ять: комунікативний та історичний режими існування	208
Стокроцька А. А. Культурно-історичні аспекти аматорського театрального руху на Миколаївщині	210
Бучко А. О., Салюк М. А. Роль емоційного інтелекту у попередженні схильності до віктимної поведінки підлітків	212
Прасол Д. В. Використання алгоритм-схеми у підготовці педагогів-психологів до роботи з молодшими школярами в ситуації розлучення батьків	213
Музиченко І. В. Проблема визначення структури та функцій етнічної свідомості	215
Кудінова М. С. Екзогенні та ендогенні фактори стресу в учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів	217
Белоусова Н. В. Інклюзивний туризм в Україні як вид соціокультурної реабілітації інвалідів	219
Тимчик М. П. Ментальні особливості українців Закарпаття в зображенні Олександра Духновича	221
Гаркавенко Ю. С. Гетеростереотипізація України у якісних виданнях Німеччини	222
Кадер К. В. Робота журналіста у зоні бойових дій на «Громадському радіо» . . .	224
Лозинський А.-Л. Р. Персональний веб-сайт письменника як необхідний інструмент для його промоції	226
Метельницька Н. І. Відображення новітніх мовних тенденцій в лексиці рекламної комунікації	227
Павленко В. В. Семіотичні аспекти дослідження воєнного медіадискурсу	229
Покровська А. В. Терористичний дискурс як комунікативний феномен	230
Савойська С. В., Діхтяренко М. В., Киричук В. Л., Мірковець М. В., Остапенко С. С. Щодо змісту терміну «поле мовне політико-комунікативне»	232
Слівінська А. Ф. Клуби в політичному ландшафті Великобританії	234
Смик М. А. Особливості висвітлення міжнародної проблематики на українському телебаченні	237
Хотюн Л. В., Фабрикова О. О. Культурна дипломатія Іспанії як інформаційний привід: медіа-кейси	238
Соловійов М. С. Комунікативна функція вебу для розважальних телепрограм України	242
Черпак А. А. Сучасна нативна реклама. досвід та перспективи	244
Чупанова Д. О. Стан і перспективи розвитку засобів масової інформації в Україні	245
Крамаревич Н. В., Городенко Л. М. Особливості українських медіадосліджень та їхня роль у процесі підготовки рекламних стратегій (на прикладі компанії «TNS Україна»)	246
Інформація про авторів	249

Наукове видання

Науковий редактор

О.Ю.Висоцький

С 69 Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 26-27 травня 2017 р., м.Дніпро. Частина I. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. – 260 с.

У збірник вміщено матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції «**Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики**», що присвячені найбільш значущим науковим проблемам у царині політичних, соціологічних, юридичних, історичних, філологічних, педагогічних, психологічних, економічних наук, а також філософії, державного управління, соціальних комунікацій, фізичного виховання і спорту. Рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

СПД «Охотнік» В.С.

49040, м. Дніпро, Запорізьке шосе, буд.40, к. 194.

Код за ДРФО 1708213264

Свідоцтво И № 816689 від 01.01.2011.

Здано на складання 22.05.17. Підписано до друку 23.05.17. Формат 60х84/16.

Папір офс. Друк різнографічний. Гарнітура Times. Умовн.друк.арк. 9,00.

Умовн.фарб.-відб. 25,72. Обл.-видавн. арк. 26,05. Наклад 300 прим. Зам. № О_6453
